Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

BORNHOLMSKE SAMLINGER

UDGIVET AF

BORNHOLMSK SAMFUND

26DE BIND

COLBERGS BOGHANDELS FORLAG .·. RØNNE
EDM. ANDERSEN
1938

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Colbergs Eftf., Bogtrykkeri, Rønne

INDHOLD:

Lektor TH. LIND: Rektor M. C. Koefoed Side

Departementschef K. H. KOFOED: Bornholms politiske Historie fra 1848 til vore Dage 1

5te Afsnit 1875—94 (Estrups Periode) 1

1. Dansk Politik i Ministeriet Estrups to første Aar (1875—77) 1
2. De bornholmske Rigsdagsmænd Lucianus Kofod, Dam og Fallesens Virksomhed i Rigsdagssamlingen 1875—76 3
3. Bornholmsk Politik 1875—76; Folketingsvalget 25/4 1876 13
4. De bornholmske Rigsdagsmænd Lucianus Kofod, Dam og Fallesens Virksomhed i Rigsdagssamlingen 1876—77 24
5. Dansk Politik 1877—81 25
6. De bornholmske Rigsdagsmænd Lucianus Kofod, Dam og Fallesens Virksomhed i Rigsdagssamlingen 1877—78 28
7. De bornholmske Rigsdagsmænd Lucianus Kofod, Dam og Fallesens Virksomhed i Rigsdagssamlingen 1878—79 32
8. Bornholmsk Politik 1877—79. Folketingsvalget i 1879 34
9. De bornholmske Rigsdagsmænd Lucianus Kofod, Dam og Fallesens Virksomhed i Rigsdagssamlingen 1879—80 53
10. De bornholmske Rigsdagsmænd Lucianus Kofod, Blem, Dam og Fallesens Virksomhed i Rigsdagssamlingen 1880—81 62
11. Bornholmsk Politik 1879—81; Folketingsvalgene i Maj og Juli 1881 71
12. Personerne; biografiske Data 87
(M. P. Blem 87. Christian Aarøe 100. M. M. Smidt 103. N. A. Koefoed 107. H. C Koefoed 108. R. Th. Hoff 109. Anders Grønlund 110.)
13. Visnepolitikkens Aar (1881—85) 110
14. Kampaarene 1885—87 115
15. De bornholmske Rigsdagsmænd Blem, Dam og Fallesens Virksomhed i Rigsdagssamlingen 1881—82 119
16. Landstingsvalget paa Bornholm i 1882 130

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Side

17. Personerne; biografiske Data 141
(M. P. Jensen 141. Herman Munch 146. G. L. Selchau 147. Ludvig Lund 148. Niels Ingvard Jensen 150.)
18. De bornholmske Rigsdagsmænd Blem, Dam og M. P. Jensens Virksomhed i Rigsdagssamlingen 1882—83 og 1883—84 .. 154
19. Bornholmsk Politik 1883—84; Folketingsvalget 25/6 1884 .. 167
20. Personerne; biografiske Data 192
(H. E. Sode 192. K. G. Brøndsted 193. J. S. Lütken 195. V. J. Skrydstrup 197. J. H. Stub 197. M. E. Kirketerp 199.)
21. De bornholmske Rigsdagsmænd Blem, Dam og M. P. Jensens Virksomhed i Rigsdagssamlingerne 1884—85, 1885—86 og 1886—87 201
22. Bornholmsk Politik 1884—87; Folketingsvalget 28/1 1887 207
23. Personerne; biografiske Data 232
(A. V. Øllgaard 232. N. P. Møller 234.)
24. Fra Visnepolitik til Forligspolitik (1887—90) 235
25. De bornholmske Rigsdagsmænd Blem, Dam og M. P. Jensens Virksomhed i Rigsdagssamlingerne 1887—88, 1888—89 og 1889—90 237
26. Bornholmsk Politik 1887—90; Folketingsvalget 21/1 1890 255
27. Landstingsvalget paa Bornholm 30/9 1890 278
28. Reformpolitik og storpolitisk Forlig (1890—94) 285
29. De bornholmske Rigsdagsmænd Blem, Dam og M. P. Jensens Virksomhed i Rigsdagssamlingerne 1890—91 og 1891—92 288
30. Bornholmsk Politik 1891—92; Folketingsvalget 20/4 1892 302
31. De bornholmske Rigsdagsmænd Blem, N. Ingv. Jensen og M. P. Jensens Virksomhed i Rigsdagssamlingerne 1892—93 og 1893—94 326
32. Bornholmsk Politik 1893—94 338
33. Personerne; biografiske Data 348
(Marcus Hansen 348. Fr. Joh. Petersen 348. K. R. Stenbæk 349. S. P. Jensen 352. Johan Bøgeskov 353.)

Lektor TH. LIND: Fra Bornholms Museum 357

Rektor M. C. Koefoed.

Den 8. Februar 1939 døde fhv. Rektor M. C. Koefoed, næsten 80 Aar gammel, og Bornholmsk Samfund har derved mistet sin Formand.

Det var i 1905, at daværende Toldinspektør i Rønne cand. jur. F. Jørgensen — senere Toldkasserer F. Teist — tog Initiativet til Oprettelsen af en historisk Forening for Bornholm med det Formaal at udgive et Aarsskrift, hvori Oplysninger om bornholmske Forhold skulde samles. Det Udvalg, der blev nedsat for at virke for Sagens Fremme, kom foruden af Toldinspektør Jørgensen til at bestaa af Adjunkt H. St. Holbeck (senere Rektor i Odense), Rektor M. C. Koefoed og Adjunkt N. Juul Sørensen (senere Lektor Saksø). Foreningen blev dannet og kom til at hedde »Bornholmsk Samfund«, og Udvalget blev Samfundets første Bestyrelse med Rektor Koefoed som Formand. Rektor Koefoed gik derved ind til en Virksomhed, som han fortsatte til sin Død. 1906 kunde han udsende 1. Bind af »Bornholmske Samlinger«, som Samfundets Aarsskrift kom til at hedde, og han naaede ialt at udgive 25 Bind og at virke for det foreliggende 26de. Desuden udsendte Samfundet 1913 en ny Udgave af M. Jespersen: Liden geognostisk Veiviser paa Bornholm og 1926: Rasmus Pedersen Ravns Borringholms Krønike 1671 ved Johannes Knudsen.

Der er siden 1906 udkommet en meget omfattende Litteratur om Bornholm, og i denne vejer »Bornholmske Samlinger«s 26 Bind tungt. Paa de over 5000 Sider, som Bindene tilsammen tæller, er givet Oplysninger om bornholmske Forhold gennem Tiderne af et Omfang, som ellers ikke havde set Dagens Lys. Rektor Koefoed selv indskrænkede sine Bidrag til en Samling Bornholmiana i Bind II og Meddelelser om forskellige af Foreningen Bornholms Fredninger i Bind XII og XXII. Hovedbidragyderen i de første 21 Bind blev Overlæge M. K. Zahrtmann, hvis Afhandlinger tilsammen fylder henimod 1000 Sider.

»Det lader sig næppe betvivle, at der blandt Øens mange

www.vang-hansen.dk

Samlere findes tilstrækkeligt Stof for en længere Aarrække«, hedder det i Forordet til 1. Bind, og dette holdt Stik; kun sjældent henvendte Rektor Koefoed sig til nogen om Bidrag. Bidragene kom uopfordret, baade her fra Øen og udefra. Nævnes bør det dog, at det var Rektor Koefoed, der henvendte sig til Departementschef K. H. Kofoed om at skrive om Bornholms politiske Historie i Samlingerne og derved skaffede disse det hidtil største Bidrag, som nu spænder over mere end 1100 Sider.

Let var det ikke at skaffe Penge til at udgive alle disse Bind. Allerede i Forordet til Bind I hedder det: »det bør ikke skjules, at Udsigterne til Foretagendets Levedygtighed er lidet lyse. En noget større Tilslutning, end hidtil opnaaet, vil ikke blot være i høj Grad ønskelig, men ogsaa ganske nødvendig, dersom »Bornholmsk Samfund« ikke skal dø en for tidlig Død.« Tilslutningen blev desværre altid ved at være ringe, og nogle Aar var det uoverkommeligt at udsende et nyt Bind; men ved sin sejge Udholdenhed og sin Evne til at skaffe Bidrag til Udgivelsen af Samlingerne — i de sidste Aar fra Carlsbergfondet og Rigsdagens Præsidium til Departementschefs Kofoeds store Arbejde — er det lykkedes Rektor Koefoed at holde Samfundet i Live, og Medlemmerne har i de sidste Aar uden Forhøjelse af Medlemskontingentet modtaget langt større Bind end normalt.

Den sidste Bestyrelse — fra 1934 — bestaar efter Rektor Koefoeds Død af Bibliotekar E. Götzsche, Realskoleforstander A. Jensen, fhv. Avlsbruger P. Thorsen og undertegnede. Maatte denne og andre kommende Bestyrelser kunne fortsætte Rektor Koefoeds Arbejde og skaffe Samfundet stadig forøget Tilslutning fra interesserede Kredse!

Th. Lind.

Th. Yhr fot. 1929.

M. C. Koefoed
7/3 1859—8/2 1939

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Bornholms politiske Historie fra 1848 til vore Dage.

Af Departementschef H. K. KOFOED.

5TE AFSNIT 1875—94.

1. DANSK POLITIK I MINISTERIET ESTRUPS TO FØRSTE AAR (1875—77).

Medens Ministerierne Holstein—Holsteinborg og Fonnesbech havde været Udtryk for et nært Samarbejde mellem Godsejerpartiet og de nationalliberale, dannede Estrup i Juni 1875 en Regering, hvori vel en enkelt nationalliberal Politiker — Justitsminister Nellemann — indtraadte, men som iøvrigt udelukkende var præget af Godsejerpartiet og endda særlig dettes yderste, kampivrige Højrefløj. Estrup selv var en Mand med ubøjelig Vilje, og han havde sat sig som Maal at slaa Venstres Krav om Folketingsflertallets Ret til at være bestemmende for Regeringens politiske Sammensætning ned; med hvilke Midler dette Maal blev naaet, kom for Estrup i anden Række.

I Sommeren 1875, da dette Kampministerium dannedes, førtes Landet over en livlig politisk Agitation. Men Striden førtes fortrinsvis mellem Venstre indbyrdes. Paa Spørgsmaalet om en ordinær Finanslov til Ministeriet Fonnesbech havde Partiet delt sig: 30 stemte for Forliget, der blev vedtaget, 22 imod. Denne Deling i Venstre blev dog hurtig helet, da Rigsdagssamlingen begyndte i Efteraaret 1875, idet Folketinget følte sig hensynsløst behandlet af det nye Ministerium; dels fandt det sig ikke foranlediget til at afgive nogensomhelst Programerklæring, dels blev Rigsdagsmøderne uden videre udsat i ca. 2 Maaneder. Da man mødtes paany, kastedes Forsvarsspørgsmaalet ind i Debatten. Ministeriet forlangte 71 Millioner, hvoraf 33 straks. Københavns Landbefæstning var ikke taget med; derimod Søbefæstningen. Venstre med Bojsen som Ordfører tilbød 30 Millioner, men paa Betingelse af en Indkomst- og Formueskat. Alle Forsøg, ogsaa fra Højremedlemmers Side, paa at finde et Forligsgrundlag strandede, ikke mindst paa Estrups stejle Modstand mod det af Venstre fore-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

slaaede Skattegrundlag. Da Tingene ikke kunde enes, opløstes Folketinget.

Folketingsvalget den 25/4 1876 blev et Valg paa Militærsagen og særlig Københavns Befæstning. I Modstanden mod denne stod hele Venstre samlet. Resultatet var da ogsaa, at Estrups Tilhængere i Folketinget gik ned fra 43 til 28; Modstandernes Tal forøgedes tilsvarende, nemlig fra 59 til 74. »Mellempartiet« svandt ved dette Valg ind til 7 Mandater; de nationalliberale bevarede 19.

I en overordentlig Samling lige efter Valget forsøgte Ministeriet endnu engang at faa sine Militærplaner fremmede. Dette afvistes af Folketinget, som derefter vedtog en Dagsorden, hvori Ministeriet erklæredes for uskikket »til at lede Løsningen af de Opgaver, som er af den største og mest indgribende Betydning for Samfundet«.

Ligesom Venstres adskilte Grupper i 1870 var samlet i »det forenede Venstre«, blev der i Sommeren 1876 tilvejebragt et forenet Højreparti af Folketingets og Landstingets Godsejere, nationalliberale, Mellempartiet og et Par Løsgængere, og en tidligere Venstremand, Godsejer Jakob Scavenius, og den nationalliberale Carl Ploug satte sig i Spidsen for Oprettelsen af Højreforeninger ud over Landet. Rigsdagssamlingen 1876—77 blev en udpræget Kampsamling. En Række Regeringsforslag nægtedes Overgang til 2. Behandling; Hær- og Flaadelovene forelagdes, men standsedes i Folketinget, og ved Behandlingen af Finanslovsforslaget for 1877—78 opstod en Række Stridspunkter, som det trods Nedsættelse af et Fællesudvalg (med 15 Medlemmer fra hvert af Tingene) ikke lykkedes at faa bragt ud af Verden. En midlertidig Finanslov blev vedtaget med Udløb den 15. April. Paa det gamle Finansaars sidste Dag, Paaskelørdag den 31/3 1877, blev den ordinære Finanslov vedtaget i Folketinget i Venstres og i Landstinget i Højres Affattelse. Den 4/4 hjemsendtes Rigsdagen, og den 12/4 udstedtes en provisorisk Finanslov. Ved denne bemyndigedes Regeringen til at afholde de nødvendige løbende Udgifter i Henhold til gældende Love; dog maatte der kun afholdes de Udgifter, som begge Ting havde stemt for.

Man havde hidtil i Venstre ikke troet, at Estrup vilde vove at regere paa provisoriske Finanslove. Partiets Bestyrelse betegnede Ministeriets Handling som et utvetydigt Grundlovsbrud. Man pegede paa Grundlovens § 49, hvori det hed: »Forinden Finansloven er vedtaget, maa Skatterne ej opkræves. Ingen Udgift maa afholdes, som ikke har Hjemmel i Finansloven eller i en Tillægsbevillingslov«. Højre søgte Hjemmelen til det skete i Grundlovens § 25: »I særdeles paatrængende Tilfælde kan Kongen, naar Rigsdagen ikke er samlet, udstede foreløbige Love, der dog ikke maa stride imod Grundloven og altid bør forelægges den følgende Rigsdag.«

Provisoriet fremkaldte Landet over et overordentligt Røre. Venstre anslog i Pressen og ved Folkemøder, der i Sommeren 1877 samlede større Tilhørerskarer end nogensinde før, de skarpeste Toner. Man organiserede sig i »Grundlovsværneforeninger«, hvis Medlemstal var stærkt voksende. Men heller ikke Højre laa stille, og den Omstændighed, at Partiet raadede over de fleste af de fra gammel Tid mest udbredte Aviser, medens Venstres Politik fortrinsvis forsvaredes af nystiftede Presseorganer, gav Regeringspartiet en betydelig Favør. I Hovedstaden raadede Venstre kun over det i 1873 startede »Morgenbladet«. Dertil kom, at Venstre i denne Sommer ramtes af det Uheld, at det afsløredes, at den gamle Fører J. A. Hansen havde tilvendt sig ca. 200,000 Kr. fra to Forsikringsselskaber, han havde ledet. Han døde, inden Undersøgelsen sluttede. Sagen benyttedes af Højre til at belyse det berettigede i Modstanden mod at lade Venstres Mænd danne Regering. — Ogsaa paa anden Maade svækkedes Partiet; det havde rejst to Rigsretssager imod de tidligere Ministre Hall, Krieger, Holstein-Holsteinborg og Fenger for Overtrædelse af Bevillinger og egenmægtige Dispositioner. I begge Sager, i hvilke den unge Venstrepolitiker V. Hørup var Anklager, frifandtes de sagsøgte.

Kamplysten, særlig i det yngre Slægtled af Højrepartiet, var voksende, og der samledes 70,000 Underskrifter paa en Tillidsadresse til Regeringen. Men blandt dets Tilhængere af de gamle naionalliberale vakte Estrups Fremfærd Uro og Ængstelse.

2. DE BORNHOLMSKE RIGSDAGSMÆND LUCIANUS KOFOD, DAM OG FALLESENS VIRKSOMHED I RIGSDAGSSAMLINGEN 1875—76.

Denne Rigsdagssamling — Ministeriet Estrups første — indkaldtes paa sædvanlig Maade til den 4/10 1875, men dens Mø-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

der blev derefter udsat til den 29/11; det nye Ministerium skulde udforme sit Arbejdsprogram. Det sidste Møde afholdtes den 29/3 1876. Der blev ikke gennemført noget Lovforslag af Betydning.

Lucianus Kofod, der som omtalt i denne Afhandlings 3. Bind i Rigsdagssamlingerne 1872—73 og 1873—74 havde været et af Tingets mest talende Medlemmer, havde i denne Samling overhovedet ikke Ordet; han havde taget Lære af sine Nederlag, og hans Partifæller var sikkert veltilfreds med, at han var gaaet over til Statisternes Rollefag. At de dog stadig vedkendte sig ham, viste de ved at vælge ham ind i 3 Udvalg; de 2 af disse var kun af ringe Betydning — det ene var nedsat angaaende Prøvelse af Valgbreve, det andet om Meddelelse af Indfødsret — men det 3' Udvalg var ikke uden Interesse, idet det behandlede et Lovforslag om Ændringer i den militære Strafferet. Paa dette Omraade var Kofod ogsaa i Stand til at yde Bidrag til Forhandlingen paa Grundlag af Selvoplevelser. I sin Oppositionsperiode var han jo blevet udstødt af Hæren uden tjenstlig Undersøgelse eller Dom.

Dam havde i denne Samling kun Ordet en eneste Gang. Det var ved 1' Behandling af Lovforslaget om Hærens Ordning, hvor han i en kort Bemærkning meddelte, at han ikke kunde tiltræde, at Bornholms Væbning nedlagdes, og at han, hvis det senere blev fornødent, vilde motivere dette nærmere. I Hærudvalget i Folketinget tog Venstreflertallet imidlertid det Standpunkt, at Bornholms Væbning skulde opretholdes om end i væsentlig reduceret Skikkelse, idet den kun skulde bestaa af 2 Kompagnier Fodfolk og 1 Batteri Artilleri. Foruden Kommandanten skulde der være 3 Kaptajner, 1 Løjtnant, 1 Bøssemager og 5 Korporaler. Dette Forslag blev enstemmigt vedtaget i Folketinget. — Dam var som sædvanlig Medlem af Finansudvalget; desuden havde han Sæde i et Udvalg angaaende Sønæringen; til dette Udvalg henvistes 4 andre Lovforslag om beslægtede Emner.

Fallesen havde i Modsætning til sine 2 Folketingskollegaer fra Bornholm Ordet ret tidt, nemlig 14 Gange. Han var Medlem af et af Landstingets vigtigste Udvalg, nemlig det, hvortil Lovforslagene om Hærens og Søværnets Ordning var henvist; for Hærlovforslaget var han Udvalgets Ordfører. Endvidere var han ligesom i forrige Samling Medlem af Udvalget om

Statsrevisorernes Betænkning. For dette Udvalg var han baade Formand og Ordfører.

Af Fallesens Udtalelser i Landstinget har et Par lokalpolitisk Interesse og skal derfor omtales nærmere. Som foran nævnt vedtog Folketinget at opretholde Bornholms Væbning, men at nedskære den ganske væsentlig. Da Hærlovforslaget kom til 1' Behandling i Landstinget, kom Fallesen ret udførligt ind paa dette Spørgsmaal, idet han bl. a. udtalte: »Det er meget smigrende for Bornholms Væbning, at det høie Folkething har fundet sig foranlediget til at optage — jeg vil ikke sige den nuværende — men dog en lille bitte Bornholms Væbning i sit Forslag. Den ærede Minister — og det Samme er Tilfældet med hans nærmeste Forgjænger — har ment at maatte nedlægge Bornholms Væbning af Hensyn til de Krav, som Forsvarsvæsenet stiller til Landets finantsielle Kræfter, og hvorfor man tror at maatte indføre Besparelser, hvor det kan ske uden i væsentlig Grad at svække Rigets Forsvarskræfter. Man har i sin Tid anført denne Grund for mig, og jeg har ogsaa sagt, at det var en Selvfølge, at der her var et Punkt, hvorpaa der kunde ske en Besparelse, naar man virkelig kan anvende Pengene paa en bedre og for Landets Forsvar mere betryggende Maade. Men jeg maa dog tillade mig, skjøndt jeg tidligere har udtalt mig saaledes, at sige et Par Ord om denne Sag. Alene det at hedde »Væbning« giver en Afdeling en vis Karakter, som ikke er heldig, og som ogsaa Bornholms Væbning bærer paa. Jeg maa imidlertid erindre om, at der efter den nu gjældende Lovbestemmelse ikke maa findes nogen Mand i Bornholms Væbning, som ikke har gaaet 2 Aar i Hæren i en eller anden Afdeling, Husarer, Garder, Fodfolk o. desl. Kort sagt, i alle Afdelinger uddannes Bornholmeren paa samme Maade som de andre Værnepligtige, inden han overføres til Væbningen. Mandskabet er altsaa fuldstændig det samme som Hærens i enhver Henseende. Kadrene derimod ere svagere; der mangler Befalingsmænd der ligesom i Hæren, dog i endnu høiere Grad, fordi Betingelserne for Befalingsmændene ere endnu slettere her end andet Sted. Lieutnanterne faae nemlig kun 1 Rd. for hver Dag, de indkaldes, og da de kun indkaldes 16 Dage i Løbet af 2 Aar, ville de Herrer se, at den Gage, de have, reduceres til 8 Rd. om Aaret, hvilket er Noget, man ikke kan tænke sig, at unge, ærgjerrige Mennesker stræbe efter at opnaae. Forholdene ere imidlertid derovre saaledes, at det ved at give et passende Honorar, Stør-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

relsen skal jeg ikke komme ind paa, vilde blive mindre vanskeligt at faae Befalingsmænd derovre. Der er en hel Del af den Klasse, hvor man nærmest maatte søge Befalingsmændene, nemlig de unge Mennesker, som eie større eller mindre Eiendomme, som ville sætte Pris paa at være Befalingsmænd, naar man ved at yde et passende Honorar viste, at man lagde Vægt paa Stillingen. Men alene det, at de skulle modtage den ubetydelige Douceur, trykker Stillingen nedad. Forholdet stiller sig for mig saaledes, hvad Bornholms Væbning angaar, at dersom vi vare overlegne til Søs, — nei, jeg vil gaa ud fra det modsatte Forhold, dersom vi ikke havde Magten til Søs, hvad der er det sandsynligste, vilde den ærede Minister ikke kunne faae Bornholmerne over til Hæren; saa maa de blive derovre og kunne ikke bidrage til Øens Forsvar, fordi de ingen Kadre beholde. Med den nuværende Ordning af 1 Bataillon Fodfolk, 2 Batterier Artilleri og 1 Eskadron paa 100 Mand vil man, hvis man har dygtige Befalingsmænd, kunne afværge et mindre Angreb. Naturligvis kan man sende en saadan Styrke derhen, at Fjenden kan bemægtige sig Øen, men det vil dog altid koste ham nogen Uleilighed, idet Bornholms Størrelse er af den Beskaffenhed, at der er stor Sandsynlighed for, at man altid i rette Tid vil kunne møde Fjenden paa Landingsstedet, ikke at tale om, at man bedst kjender de Steder, hvor Landsætningen kan finde Sted, og kan bedømme Strøm og Veirforhold, og der er altsaa Sandsynlighed for, at man kan komme tilstede i en saadan Tid, at der vil kunne leveres et Slag, Bataille eller hvad man nu vil kalde det. Det er muligt, at disse Folk ville blive overvundne; det er endog sandsynligst, at man vil sende en saadan Styrke imod dem, at dette sker, men de ville ikke have overgivet Øen uden Kamp, og naar det kommer til Stykket, ville de have kjæmpet for Ærens Skyld; det vil være det sandsynlige Resultat af vor Kamp allevegne her i Landet, alene at have kjæmpet for Ærens Skyld; men det vil ogsaa for mig være aldeles fyldestgjørende. Altsaa, jeg henleder Opmærksomheden paa, at naar vi ikke ere stærke til Søs, kan den ærede Minister ikke faae de bornholmske Mandskaber herover, og hvis det heldige Tilfælde skulde indtræffe, at vi ere stærke til Søs, kan han tage dem herover, — blot han tager Kadrene med. Hvis altsaa det høie Folkething skulde fastholde Bestemmelsen om at beholde Bornholms Væbning, vil jeg rigtignok meget tilraade, at den ærede Minister siger: skal den vedblive, maa den blive i sin

gamle Form, og saa maa der gjøres Noget for at skaffe den flere Befalingsmænd, men at indlade sig paa denne lille bitte Landeværnshistorie, som er foreslaaet, vil jeg rigtignok paa det Indstændigste fraraade«. (Landst. Forh. 1875—76, Sp. 1016—18).

Ogsaa General Jonquières, der var Landstingsmand for København, beklagede Regeringens Forsøg paa at nedlægge den bornholmske Væbning, og da Krigsministeren fik Ordet, replicerede han til de 2 Landstingsmænd ved bl. a. at udtale: »Naar den ærede Landsthingsmand for 4' Kreds (Fallesen) mente, at det vilde blive vanskeligt at faae det paa Bornholm hjemmehørende Mandskab trukket til Sjælland i Tilfælde af Krig, saa skal jeg dog tillade mig at tro, at det er maaske noget af det Mandskab, som der er størst Udsigt til at faae trukket til Sjælland, selv om vi ikke ere Herrer paa Søen. Jeg vil ikke sige, at der er større Udsigt dertil med Hensyn til Mandskabet paa Bornholm end f. Ex. paa Lolland og delvis ogsaa paa Fyen, men jeg tror ikke, det er saa vanskeligt for dette Mandskab, naar det er besjælet af en god Villie, at komme til Kjøbenhavn, om det ogsaa skulde ske ad en Omvei. Og at bibeholde Mandskabet paa Bornholm, naar det kunde komme hertil, vilde absolut medføre nogen Svækkelse, om ikke nogen stor Svækkelse, af den Styrke, som maa søges tilveiebragt paa Sjælland. Begge de ærede Landsthingsmænd mente, at Væbningen paa Bornholm under visse Forhold kunde gjøre sin Nytte. Ja, det skal jeg ikke negte; naar Væbningen blev bibeholdt, omtrent som den nu er, og dernæst yderligere styrket med bedre Rammer, saaledes som det blev omtalt af det ærede Medlem for 4' Kreds, vilde den virkelig kunne gjøre nogen Nytte i saadanne Tilfælde, hvor der fra enkelte Skibe blev gjort Forsøg paa at gjøre Landgang paa Øen af en eller anden Grund; men hvor der blev Spørgsmaal om, at en fremmed Magt, med hvilken vi ere i Krig, ønskede at sætte sig i Besiddelse af Øen, og det er høist sandsynligt, at et saadant Ønske meget hurtigt vilde opstaa hos en saadan Magt, tror jeg, at Forsøget vilde blive gjort med en saadan Styrke, at Væbningen paa Bornholm ikke vilde kunne sætte nogen kraftig Modstand derimod og saaledes snarere berede sig selv og Øen Skade end yde et Bidrag til at hævde Danmarks Besiddelse af Øen. Forøvrigt kan jeg meget godt forstaa, at man har Sympathi for denne Væbning, som er en gammel Institution der paa Øen, og jeg skal villig ind-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

rømme, at den Besparelse i pekuniær Henseende, som opnaas ved Nedlæggelsen, ikke er meget betydelig«. (Landst. Forh. 1875—76, Sp. 1025—26).

Diskussionen om den bornholmske Væbning fik i denne Samling, som saa mange Gange før, direkte ingen praktisk Betydning, idet selve Hærlovforslaget ligesom de tilsvarende Forslag fra tidligere Samlinger, strandede paa de partipolitiske Skær.

Ved Behandlingen i Landstinget af et Lovforslag om at flytte et Par af Folketingets Valgsteder (i Københavns og Ribe Amter) udtalte en af Højres nordjyske Landstingsmænd, Proprietær Schütte, sig for at ophæve Aakirkeby som Valgsted. »Aakirkeby ligger«, udtalte Schütte, »temmelig uheldig for hele Kredsen, idet nemlig Almindingen som bekjendt er aldeles ubeboet, og, antager jeg, vist ikke forsynet med gode Veie; den skjærer sig midt ind i Valgkredsen, saaledes at denne deles i en nordre og en søndre Del. Nu ligger det nuværende Valgsted i Aakirkeby lige paa den yderste Grændse af den søndre Del, og de Vælgere, som have hjemme i den nordre Del, hvilke udgjøre i det Mindste Halvdelen, men sandsynligvis flere, have en temmelig besværlig og lang Vei til Valgstedet, og navnlig kan der ikke, saavidt jeg kan skjønne efter Kortet, dertil føre gode Landeveie, men de maa sandsynligvis benytte daarlige Biveie over Almindingen. Hvis derimod Valgstedet blev henlagt til Svannike, vilde alle Vælgerne være bedre stillede, saavidt jeg kan skjønne, og navnlig have en god Landevei til Valgstedet. Jeg tror, at Svannike for Pluraliteten af Vælgerne i den nævnte Valgkreds vilde være heldigere som Valgsted end Aakirkeby, hvortil kommer, at, saavidt jeg veed, har Svannike dobbelt saa stort et Antal Indbyggere som Aakirkeby, der, saavidt jeg veed, er en temmelig lille By. Jeg mener, at det mulig kunde være hensigtsmæssigt, da vi engang ere ved at rette den Slags smaa Uhensigtsmæssigheder ved de nuværende Valgsteder, at vi saa ogsaa tage denne 3' med, og jeg forbeholder mig derfor maaske at stille Ændringsforslag i den Retning«.

Fallesen svarede hertil, at Initiativet til den Slags Flytninger naturligt maatte tages i Folketinget og ikke i Landstinget. »Iøvrigt«, føjede han til, »skal jeg ikke negte, at det ogsaa er mig bekjendt, at der er en stærk Stemning for at faa Valgstedet forandret; men jeg maa tilføie, at denne Stemning naturligvis finder sine varmeste Talsmænd i dem, hvis Mening den nu-

værende ærede Folkethingsmand ikke repræsenterer«. (Landst. Forh. 1875—76, Sp. 852—53).

Det fremgaar altsaa af denne Forhandling, at Kaptajn Dams politiske Modstandere i Svaneke har tænkt sig Muligheden af, at deres By kunde blive Valgkredsens Samlingssted, hvilket foruden lokale Fordele maaske ogsaa kunde byde paa politiske. — Der kom imidlertid intet Ændringsforslag fra Hr. Schüttes eller anden Side paa Lovforslagets videre Gang.

Endelig skal omtales, at Fallesen deltog meget ivrigt i Diskussionen om Præsternes Lønningsforhold. Han var her — ligesom sin Forgænger O. E. Sonne — en Modstander af, at der skulde ydes Præsterne Gaver for kirkelige Handlinger. Han vilde vel ikke gaa saa vidt, at han vilde forbyde saadanne Gavers Modtagelse, men i Lovforslaget fandtes en Bestemmelse, hvorefter det udtrykkelig blev slaaet fast, at Gaver, der uden Foranledning fra Præstens Side, blev budt ham, maatte han modtage. Denne indirekte Godkendelse af Systemet advarede Fallesen stærkt imod, ligesom han kritiserede hele Ordningen med »Offer« til Præsten; han udtalte herom bl. a.: »I de Aarhundreder, hvor Katholicismen fandtes heri Landet, skete al Offring i Kirken; men vel at mærke ikke til Præsten, den skete til Kirken; den skete til forskjellige Øjemed, til Kirkers Opbyggelse, til Fattiges Understøttelse, og maaske ogsaa noget af disse Bidrag blev benyttet til Præsternes Løn. Det, der kom ind, var som sagt til Kirken og ikke til den paagjældende Præst. Jeg vil for mit Vedkommende særdeles gjerne holde paa denne ældgamle Skik. At Præsten staar for Alteret, medens der offres, og beder, at Gaverne maa indflyde rigelig, det er smukt og passende, naar det ikke er til ham selv, at Gaverne ydes; anderledes stiller det sig, naar det som nu er ham selv, der skal have Gaverne. Nei, giv disse en anden Adresse og behold saa Offringen i Kirken. Siig, at Gaverne skulle tilfalde for Exempel de Fattiges Kasse eller et eller andet af de mange Øiemed, hvortil der er Trang; lad Gaverne blive bestyrede af Præsten, maaske i Forbindelse med en af Sognet Udvalgt, saa er det en smuk Skik, der desuden vil kunne være til megen Nytte; thi Folks Forfængelighed og den Enes Trang til at gjøre, hvad den Anden gjør, vil lede til, at der vil tilflyde ligesaa rigelig som under det nuværende Offer, men som sagt under en anden Adresse.

Det er jo saa, at naar man i en lang Aarrække har været Medlem af forskjellige Repræsentationer, saa kommer man let

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

derhen, at man ikke undres over Noget; men hvis det virkelig kunde være muligt, at der udkom en Lov, hvori hele det gamle Forhold, det, som man især har beklaget, fordi det undergraver Præstens Værdighed og Myndighed, bibeholdes, da kan jeg ikke negte, da maatte man undre sig. Naar man erindrer, at man er i Aaret 1876, naar man har et aabent Øie for, hvorledes der baade i store og smaa Kommuner debatteres og diskuteres ethvert Træk af Præsten, og hvorledes Mange desværre der er ivrige for at undergrave hans Betydning, hans Værdighed, hans Myndighed, hans Anseelse, naar man tillige veed, at der fra anden Side — jeg taler ikke, om med eller uden Berettigelse — nemlig fra Videnskabens Side, graves under den Grund, hvorpaa Præsten staar, da maa det høilig undre En, om man vilde vedtage en saadan Bestemmelse, som aabenbart maa lede Præsten ud i Fristelse.«

Sammen med 8 andre Landstingsmænd stillede Fallesen Forslag om, at den forannævnte Bestemmelse om Adgang til Gaver, skulde falde bort. Ved Afstemningen fik Forslaget kun de 9 Forslagsstilleres Stemmer.

Fra denne Rigsdagssamling skal yderligere nævnes Behandlingen af et af Krigsminister Haffner stillet Lovforslag om en ekstraordinær Pension til Enken efter »Helten fra Dybbøl«, Bornholmeren, Løjtnant J. A. P. Anker. Den 13/5 1865 havde Anker søgt om Afsked fra Hæren; den ham tilkommende Pension udgjorde kun knap 58 Rdl. aarlig, men paa Grund af Ankers Heltemod under Dybbøls Forsvar forhøjedes den til 600 Rdl. aarlig. Den 27/1 1876 døde han i København, knap 38 Aar gammel, efterladende sig en Enke, Robertha Anker, og en Søn i trange Kaar. Den Enkepension, som tilkom Fru Anker efter Pensionsloven udgjorde kun Kr. 36,20 aarlig, og Krigsministeren stillede da fornævnte Lovforslag, hvorefter Enkepensionen blev forhøjet til 600 Kr. aarlig. Ved Lovforslagets Behandling i Folketinget var Helsingørkredsens Folketingsmand, General Thomsen, den eneste, der havde Ordet; han udtalte følgende: »Jeg føler Trang til at udtale, og jeg tror, at jeg i den Henseende er i Overensstemmelse med samtlige Medlemmer i denne Sal, at det er Folketinget kjært ved at vedtage en ekstraordinær Pension til Løjtnant Ankers Enke at have faaet en fornyet Lejlighed til at yde en Anerkjendelsens Tribut til en Tapperhed, som med Rette i den almindelige Bevisthed staar som et lysende og følgeværdigt Eksempel, og som derfor

ogsaa vil blive bevaret i det danske Folks Erindring blandt de mange andre smukke og stolte Minder, der fra de Tider og de Dage, da Hæren og Flaaden have været kaldede til at værne og kjæmpe for Fædrelandet« (Folket. Forh. 1875—76, Sp. 1498.)

I Landstinget sad Løjtnant Ankers gamle Chef fra Krigsaaret, General Jonquières. Han benyttede Lejligheden til overfor Tinget at gøre nærmere Rede for Ankers Bedrifter under Dybbøls Forsvar. Efter en Omtale af de forskellige Skansers Beliggenhed og Skanse 2's særlige Opgave under Kampen, udtalte Generalen: »Lieutnant Anker havde Kommandoen i denne Skandse lige fra Begyndelsen. Den blev forsynet med det bedste Skyts, vi raadede over, og dette Skyts ledsagedes af nogle meget flinke Underofficerer og godt Mandskab, foruden den Besætning, der allerede var i Skandsen, og Lieutnant Anker fik Ordre til at skyde saa meget, der var ham muligt, paa disse Batterier ovre paa den anden Side i Broagerland. Dette var for en rask Soldat en smuk Opgave, og han benyttede sig af denne Leilighed; han skød ufortrødent og tappert paa disse Batterier, og de beskøde ogsaa ham varmt. Det lykkedes paa den Maade for en Del at lede Ilden bort fra de andre Skandser og det Terrain, som jeg har omtalt. Ganske kunde dette naturligvis ikke lykkes, thi det maatte jo være Fjendens Hensigt saa meget som muligt at demontere Skytset i de andre Skandser; men for en Del lykkedes Formaalet, takket være den Udholdenhed, hvormed Lieutnant Anker og hans flinke Besætning betjente deres Kanoner. Følgen heraf var ogsaa den, at denne Skandse i meget kort Tid kom til at se ud som en komplet Ruin. Blokhuset, som laa i Skandsen, og som ikke var til megen Nytte, fordi Mandskabet ikke kunde opholde sig deri, blev snart til en stor uordnet Masse Tømmer, som belemrede det indvendige smalle Rum inde i Skandsen. Jorden, som laa over Krudtmagasinet, og som tjente til at beskytte dette, blev skudt bort. Brystværnet, som laa foran de Kanoner, der beskøde Broagerland, blev skudt sammen, og Stillingen var altsaa lidet hyggelig; men jeg maa sige, at det var særdeles opmuntrende og glædeligt, naar man kom ud og besøgte Lieutnant Anker i Skandsen, at se ikke alene den Behjertethed og det Mod, hvormed han udrettede sin Dont, men tillige, om jeg saa maa sige, den Humor, der var hos ham, og som han ogsaa vidste at indgyde Mandskabet. Jeg vil blot nævne et lille ret

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

karakteristisk Exempel paa det Humoristiske ved Lieutenant Anker. En Dag, da han havde beskudt Batterierne paa den anden Side stærkt og derved havde fremkaldt en meget voldsom Ild paa sig, blev han endelig nødsaget til at opgive Skydningen, og Følgen deraf var, at Fjenden troede at have skudt hans Kanoner sønder og sammen, og den samme Tro havde det Mandskab, der var i Nærheden. Fjenden sagtnede derfor Ilden en lille Smule, og dette Øjeblik benyttede Lieutenant Anker strax til at faae Kanonerne ladede, og han affyrede dem da allesammen netop med saa store Mellemrum, at man kunde høre, at de alle vare levende endnu. Dette fremkaldte naturligvis en uhyre Jubel, og der lød stærke Hurraer over hele Linien. Lieutenant Anker blev let saaret, og han maatte derfor forlade sin Kommando, der da blev overtagen af en anden ikke mindre behjertet, modig og dygtig Officer, som senere, da Lieutenant Anker atter efter nogle Dages Forløb meldte sig til Tjeneste, vexlede i Kommandoen med ham og saaledes altsaa delte Æren i Skandsen med ham. Naar de om Dagen vare færdige med Skydningen, og der ikke var noget Videre at gjøre, saa havde de den store Opgave at retablere Skandsen, saaledes at den igjen kom i en nogenlunde skikket Stand, og det var Besætningen i Forbindelse med flinke Ingenieurer og deres dygtige Officerer, som bleve kommanderede til dette meget anstrengende og farlige Arbeide, idet de ogsaa bleve beskudte om Natten. Dette Arbeide bestod i saa meget som muligt at overdække Krudtmagasinet med Jord og Sandsække, og at forstærke Brystværnene paa den Maade, at der blev bygget til, hvad der var skudt bort deraf. Paa denne Maade lykkedes det at holde Skandsen i en nogenlunde god Stand indtil det Sidste. Ved dette Arbeide var Lieutenant Anker naturligvis virksom, og han foregik de Andre med et godt Exempel. Han var i Skandsen den 17' og 18' April. Den 17' April brændte Blokhuset, og han og nogle behjertede Folk vare beskjeftigede med det meget farefulde Arbeide at beskytte Krudtmagasinet, som var udsat for en stærk Ild, hvilket Arbeide blev endnu mindre hyggeligt derved, at en Mængde fjendtlige Projektiler, som vare gaaede ind i Blokhuset, nu exploderede og kastede Stykkerne alle Vegne rundt. Den 18' April fandt som bekjendt Stormen paa Skandserne Sted; Besætningen og Lieutenant Anker forsvarede sig tappert, og først efter en længere Tids Modstand blev Besætningen overvældet og tagen tilfange. Ved den dygtige Be-

tjening og den hele udmærkede Opførsel, som Lieutenant Anker havde lagt for Dagen, vandt han sig et velfortjent Navn baade i Indlandet og i Udlandet«. (Landst. Forh. 1875—76, Sp. 846—48).

General Jonquières tilføjede, at mange andre Officerer og Menige i den danske Hær i 1864 havde vist et lignende Vovemod som Løjtnant Anker, men denne havde haft det Held, at den offentlige Opmærksomhed var blevet henvendt paa hans djærve Færd, og ogsaa Heldet maatte man bøje sig for.

Lovforslaget blev vedtaget enstemmigt. Fru Anker oppebar sin ekstraordinære Pension i 40 Aar; hun døde, 78 Aar gammel, den 1/10 1916 i København.

3. BORNHOLMSK POLITIK 1875—76; FOLKETINGSVALGET 25/4 1876.

At den stærke Spænding, der efterhaanden var opstaaet mellem Regeringen — Ministeriet Fonnesbech — og det forenede Venstre, maatte udløse sig i et Ministerskifte, var man henimod Rigsdagssamlingens Slutning i 1875 klar over. Denne Opfattelse gav Folketingsmand Dam ogsaa Udtryk for ved et Vælgermøde, som han afholdt den 4/4 1875 i Aakirkeby, hvor der, særlig som Følge af daarligt Vejr, kun var mødt 50 Vælgere, alle fra Byen eller dens nærmeste Opland. Dam talte for denne Forsamling i ca. 1½ Time, og han forsvarede kraftigt Venstres Politik. Partiet kunde efter Folketingsmandens Mening vel have stillet sig noget mindre afvisende paa enkelte Punkter, men dette var ikke det afgørende; thi da Regeringen handlede imod Forudsætningerne for det politiske Livs Udvikling og Grundlovens rette Forstaaelse, vilde Venstre svigte sin Pligt imod det danske Folk, dersom det viste Eftergivenhed. Iøvrigt haabede Kapt. Dam, at det Ministerium, der antagelig snart vilde komme, bedre vilde formaa at indtage en Mæglers Stilling end Ministeriet Fonnesbech! — Der blev efter Dams lange Tale ikke ført nogen Diskussion.

Dams Haab om, at Ministerskifte skulde betyde en Afspænding af den politiske Situation, gik som andetsteds nærmere omtalt ikke i Opfyldelse, idet man i Stedet for kom til at staa overfor Estrups stærke Kampministerium. Dette virkede paa den maadeholdne og til Kompromis altid parate Philip Dam som en stærk Ansporing til en noget mere energisk Agitation

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

for Venstres Sag, og fra nu af førte hans Blad, Bornholms Tidende, et ret kraftigt Sprog, og det politiske Stof optog en betydelig større Plads i Bladets Spalter end tidligere. Der findes i Tidende fra denne Periode en Række politiske »Ledere«, hvor Dagens brændende Spørgsmaal belyses i udpræget partipolitisk Aand, medens de 2 andre Blade paa Øen, Avisen og Amtstidenden, med tilsvarende Hyppighed bringer deres Læsere Udtalelser i modsat Retning, men her er Artiklerne i det væsentlige hentede fra Højres Blade i det øvrige Land, særlig Hovedstaden. Ogsaa adskillige konservative Indsendere manede til Kamp mod det truende Flertalsvælde, og Omkvædet var stadig Venstreførernes Magtstræb og de Farer, der truede Folket, hvis man overlod Politikere som Berg og J. A. Hansen at styre Landet.

At den Lidenskab, som i det øvrige Land begyndte at beherske det politiske Liv, ogsaa var i Færd med at finde Vej til Bornholm, skal der her gives et enkelt Eksempel paa. I Ibsker søndre Skoledistrikt var Læreren, N. H. Holm, en ivrig Venstremand. I Sommeren 1875 søgte hans politiske Modstandere at ramme ham gennem en anonym Artikel i Bornholms Avis, hvori Holm beskyldtes for at indblande Politik i sin Lærergerning og at forsømme Undervisningen i de almindelige Skolefag (Regning, Skrivning og Læsning). Lærer Holm leverede en kraftig Parade og indbød sine Elevers Forældre til et Møde i Skolen, og kort efter indrykkede 33 Forældre fra Skoledistriktet en Erklæring i Bornholms Tidende, hvori man i bestemte Udtryk sagde god for Holms Neutralitet som Lærer og Dueligheed som saadan. Bladets Redaktion, altsaa Folketingsmand Dam ledsagede dette Indlæg med en Efterskrift, hvori det stærkt beklagedes, at politisk Fanatisme skulde give sig Udslag i personlig Forfølgelse af venstresindede Lærere.

Iøvrigt ses der ikke i Sommeren 1875 at være holdt andre politiske Møder paa Øen end Lucianus Kofods sædvanlige Sommervælgermøde paa Raadstuen i Rønne. Det holdtes den 8/7 og var særdeles talrigt besøgt. Folketingsmanden gjorde i sit Foredrag udførligt Rede for den politiske Situation; naar Samlingen var endt uden nævneværdige Resultater, skyldtes det Folketingsflertallets Umedgørlighed og Stridslyst. Han sluttede med at bemærke, at det ikke var hans Skyld, at Samlingen havde varet i 7½ Maaned, »da han med Flid ikke havde sagt et eneste Ord, og det fordi ethvert Ord er spildt, al Drøftelse forgjæves overfor et Flertal, der i Udenthingsmøder afgjør Sagerne, før de komme til Forhandling i Thinget«. (Citatet fra Amtstidende for 9/7 1875).

Efter at Bankdirektør Lohmann var valgt til Ordstyrer, fik et Par Opponenter, Vognmand Olsen og Husmand Jespersen, Kongstubbe, Ordet. Den første bebrejdede Luc. Kofod, at han ikke med tilstrækkelig Energi havde værnet de bornholmske Privilegier. — Husmanden fra Kongstubbe vilde bl. a. vide, hvorledes Folketingsmanden stillede sig overfor det nydannede Ministerium Estrup. Hertil svarede Luc. Kofod, at han paa Forhaand hverken var ministeriel eller antiministeriel; han vilde bedømme Ministeriet efter dets Handlinger. Efter 2 Timers Forløb sluttede Dirigenten Mødet med et Leve for Konge og Fædreland. Efter Amtstidendes Indtryk, der ikke modsiges af de andre Blades Beretning, var »det aldeles overveiende Flertal af Forsamlingen veltilfreds med Folketingsmandens politiske Færd og Holdning i Thinget«. Denne Bedømmelse af Rønnevælgernes Stilling overfor deres Folketingsmand var sikkert rigtig.

Da Estrup havde faaet Lovforslaget om overordentlige Forsvarsforanstaltninger, derunder Opførelsen af en Befæstning omkring København, forkastet i Folketinget, blev dette Ting opløst den 30/3 1876 og nye Valg udskrevet til den 25' i den følgende Maaned. Før dette Folketingsvalg blev der Landet over ført en meget voldsom Valgkamp, men for Bornholms Vedkommende fik Valgforberedelserne et meget roligt Forløb. Det eneste Skvulp af de store Bølger, hvorpaa Valgkandidaternes Snækker gyngede i det øvrige Land, var et Møde paa Rønne Raadstue den 10/4, hvor den ene af Venstres store Førere, Frede Bojsen var Hovedtaler. Ligesom ved tidligere Valg havde Venstre besluttet at sende sine bedste Agitatorer ud paa store Tournéer, og man inddrog nu for første Gang Bornholm i sin samlede Agitationsplan, idet man overdrog Bojsen at holde Møder i Thy og paa Bornholm. Denne Beslutning omtales i en indsendt Artikel i Avisen og Amtstidende, hvis Stof paa denne Tid for en stor Del var fælles, paa en noget hysterisk Maade. Det hedder bl. a.: »Vi se i dette Øieblik, at de foran nævnte Førere: Berg, J. A. Hansen og Bojsen af faderlige Hensyn have delt en Deel af Danmark imellem sig for at pløie Folkejordbunden op, for ret at faa Hadets og Tvedragtens Sæd til at skyde rask i Vejret. Hr. Bojsen skal saaledes tage sig af os

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

umyndige Bornholmere og desuden omvende Beboerne af Thy.

Det er mildest talt grusomt gjort af disse Herrer; thi først og fremmest ved de altfor vel, at Danmarks virkelige og sande Velfærd ikke afhænger af deres saakaldte parlamentariske Theoriers Gjennemførelse, og dernæst veed de, at de ved denne deres voldsomme og hensynsløse Fremgangsmaade saare let kan sætte Alt paa Spil, saa at baade Frihed, Grundlov og Alt, hvad Mændene fra 1848 kjæmpede igennem, kan gaa tabt.

De, Hr. Bojsen, kan ogsaa spare Dem al denne Ulejlighed, thi vi læse »Morgenbladet« og »Dansk Folketidende«.*) Vi have der med Forbauselse seet, hvorledes Deres Parties Redaktører med uhørt Dristighed og Frækhed stadig udøve den Kunst at endevende Alt, at gjøre Sort til Hvidt, og andet har De, Hr. Bojsen, ikke at fortælle os.

Derfor: Pak kun sammen og reis til Thy«.

Trods denne Salut holdt Bojsen sit Møde i Rønne. Det var Lederne af Oppositionen imod Lucianus Kofod, der officielt stod som Indbydere, nemlig Fajancefabrikant Kjøller, Symaskinefabrikant H. C. Clemmensen, Snedkerne H. P. Bidstrup og Jespersen, Lærer Othenius Kofod samt Husmand Jespersen, Kongstubbe. Garver Broen, der ogsaa hørte hjemme i Venstres Lejr, fungerede som Ordstyrer. Der var mødt saa mange Deltagere, som Salen kunde rumme, og alle fulgte med den største Interesse Bojsens Foredrag, der efter Modstanderbladet Avisens Udtalelse var præget af Ro og Værdighed, og den derefter følgende Forhandling, hvori Øens Landstingsmand, Kammerherre Fallesen, og Kredsens Folketingsmand, Luc. Kofod, optraadte imod Bojsen. De 3 Talere havde gentagne Gange Ordet, og Mødet varede længere — 3½ Time — end noget tidligere politisk Møde her paa Øen. Det sluttede med Leveraab for Talerne og Dirigenten. Efter Bornholms Tidendes Opfattelse af Stemningen paa Mødet, var denne omtrent ligelig delt mellem de to Partier. Der er næppe Tvivl om, at netop en Mand som den rolige og maadeholdne Bojsen var egnet til at yde et væsentligt Bidrag til at fremkalde en anden Indstilling overfor Venstres Politik end den, som hidtil havde haft Raaderum blandt Lucianus Kofods Vælgere, selv om der skulde gaa nogle Aar endnu, før Kredsen tog Plads blandt Landets Venstrekredse.

*) To af Venstres Blade ovre.

Lucianus Kofod havde iøvrigt paa dette Tidspunkt ved en Annonce i Bladene meddelt, at han agtede at stille sig paany, og at han kort før Valget vilde holde nogle Vælgermøder i Kredsen, dog ikke i Rønne By, hvor den politiske Situation var blevet tilstrækkelig belyst ved Bojsens Møde.

Lucianus Kofods Modstandere blandt Rønnekredsens Vælgere søgte nu ligesom ved de 2 foregaaende Valg efter en Kandidat. De var voksende i Antal, særlig blandt Gaardmandsstanden, men der fandtes paa dette Tidspunkt endnu ingen Personlighed, der kunde samle de spredte Kræfter, og man havde intet Kandidatemne blandt Kredsens egne Folk. At hente en Mand som f. Eks. Lærer Dam, Aaker, fra 2. Kreds, laa vel stadig indenfor Mulighedernes Grænse, men dels havde han jo selv hidtil vist sig lidet villig, dels var der lokalpolitisk en Del at indvende imod at lade Vestbornholm repræsentere af en Østbornholmer. Hvorfor Folketingsmand Dam ikke tog sig mere aktivt af Rønnekredsens Forhold, synes noget mærkeligt. Han var paa dette Tidspunkt ivrig for Venstres Sag, og han delte helt og fuldt det blandt Venstres Rigsdagsmænd nærede stærke Ønske om at se Lucianus Kofod fældet, dels fordi det jo i Almindelighed gjaldt om at berøve den Estrupske Regering saa mange Støttepunkter som muligt, dels fordi han følte dyb personlig Antipati overfor denne Kollega. Men Dam havde kun i ringe Grad Evner som Agitator, og han havde sikkert Følelsen af, at en Holmgang mellem ham og Lucianus Kofod i dennes egen Kreds ikke ubetinget var til Gavn for Venstres Erobringsplaner.

Man vendte sig under disse Forhold paany mod den Tanke at finde en Kandidat blandt Venstres Mænd ovre. Men her havde Venstrefolkene i Bornholms 1. Kreds ikke Heldet med sig. Der var først Tale om en kendt Venstremand, Overretsprokurator, Etatsraad Juel, København, der fra 1864—66 havde været Rigsdagsmand i Maribo Amt, men som siden 1866 havde staaet udenfor aktiv Politik. Efter en Meddelelse i Bornholms Tidende rettedes der en formel Opfordring til ham om at stille sig i Rønne, og Juel gav Tilsagn i saa Henseende, men Kandidaturen blev dog ikke til noget, antagelig fordi der kom Bud efter ham fra andre Kredse, hvor Chancen for Valg var større. Han foretrak Nørresundby, hvilken Kreds han repræsenterede fra 1876—87.

Efter at der saaledes var spildt en Del Tid, som kunde have

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

været benyttet til Agitation i Kredsen, gik der Bud fra Rønne-venstre til Journalist, cand. phil. K. P. Kristensen (Korsgaard), København, der i 1872 havde stillet sig imod Luc. Kofod. Men Kristensens Svar trak længe ud, idet der ogsaa for hans Vedkommende var Tale om Opstilling i andre Kredse, nemlig Nakskov og Storehedingekredsen. Den 12/4 var han til Prøvevalg paa et Venstremøde i Nakskov; han fik her det samme Antal Stemmer (65) som den anden Venstremand, der gerne vilde forsøge Lykken i denne Kreds. Der blev da Lodtrækning mellem de 2 Konkurrenter, og her var Kristensen uheldig. En noget lignende Skæbne havde han i Storehedinge, og af de bejlende Kredse var der nu kun Rønne tilbage. Kristensen telegraferede da sit Ja til Bornholmerne og ankom selv til Rønne den 22. April, eller 3 Dage før Valget skulde afholdes! Hans Kandidatur kunde ikke engang blive averteret i Dagbladene, og om selvstændige Vælgermøder rundt i Kredsen kunde der slet ikke blive Tale. Man søgte saa at hjælpe sig ved Løbesedler, der blev omdelt i Rønne og antagelig ogsaa i de andre af Kredsens Byer. Endvidere traf det sig saa heldigt for Kristensen, at Luc. Kofod netop havde annonceret nogle Møder: den 21/4 i Hasle, den 22/4 i Allinge og den 23/4 i Klemensker. Venstrekandidaten naaede til Allinge omtrent midt under Mødet og deltog i dette. Efter Mødet samlede han saa mange Vælgere, som man kunde faa fat paa, til en politisk Passiar »paa en Krostue i Allinge« (Amstidendes Udtryk). Dagen efter lejede han en lukket Vogn og kørte med nogle Partifæller fra Kredsen rundt til forskellige Vælgere for at fremkalde saa stort et Opbud af Venstrestemmer som muligt, ligesom han naturligvis deltog i Klemenskermødet. Om disse 3 Møders Forløb skal iøvrigt oplyses følgende:

Alle 3 Vælgermøder var efter bornholmske Forhold særdeles godt besøgt. Lucianus Kofod gav ved dem alle en udførlig Redegørelse for de aktuelle Tvistepunkter mellem Folketingets Flertal og Regeringen og førte et kraftigt Forsvar for Opførelsen af en Befæstning omkring København. Ved Mødet i Hasle havde ingen Modstandere Ordet, og Ordstyreren, By- og Herredsfoged Gregersen, sluttede Mødet med en Udtalelse om, at han i Forsamlingens Holdning saa en Tilkendegivelse af, at alle de tilstedeværende var enige med Folketingsmanden i de vigtige Spørgsmaal, der skulde tages Stilling til ved de forestaaende Valg. Ved Mødet Dagen efter i Allinge, hvor Borg-

mester Marckmann dirigerede, indfandt som foran nævnt Venstres Kandidat sig midt under Forhandlingen. Han tog straks Ordet og udviklede — i Henhold til Amtstidendes Referat — »det forenede Venstres Hovedsætninger om Parlamentarisme, Folketingets Magtstilling overfor Regjering og Landsthinget, Forsvarsplaner etc.« »Han blev — stadig efter Referatet i Kiefers Blad — seirrigt imødegaaet af Kofod, der hævdede sit, Regjeringens, Folkethingsmindretallets og Landsthingets samstemmende Opfattelse af Forsvarsvæsenets Ordning. Det var kun yderst Faa af de tilstedeværende Vælgere, som røbede nogen Tilslutning til det forenede Venstres Befæstningsprojecter«.

Mødet i Klemensker, hvor Gaardejer Rottensten var Ordstyrer, holdtes en Søndag Eftermiddag, og her synes det at være gaaet ret livligt til. Kristensen, der ligesom Kofod havde Ordet gentagne Gange, blev tidt afbrudt af Tilraab, og da han efter en Tale af Pastor Sodemann, der greb Forsamlingen stærkt ved en Henvisning til Historiens Vidnesbyrd om de Ulykker, der ramte et Folk, som utidig nægtede de nødvendige Forsvarsmidler, tog Ordet paany, forlod — efter Amtstidende — »hele Forsamlingen Salen med Undtagelse af de to Kandidater og de faa »forenede Venstremænd fra Rønne, Aakirkeby og Hasle, der var mødt op for at fremkalde Stemning paa Mødet for Kristensen. I Opbruddets Øieblik udbragtes et kraftigt Leve for Konge og Fædreland, Stemningen synes i det Hele uforandret for Kofod«. (Amtstid. for 24/4 76).

Der var efter denne Valgkamps Forløb næppe nogen, som tvivlede om, at Lucianus Kofod vilde gaa sejrrigt ud af Kampen. Spørgsmaalet var kun med hvilket Overtal af Stemmer, men den Omstændighed, at der var 2 Kandidater, der bejlede til Vælgernes Gunst, havde dog vakt saa megen Interesse for Valget, at det var en efter Forholdene ret anselig Tilhørerskare, som Tirsdag den 25. April 1876 samledes paa Store Torv i Rønne. Byfoged Olivarius aabnede som Valgbestyrelsens Formand Valghandlingen med et Leve for Kongen, hvorefter Overlærer Hoff som ordførende Stiller for Lucianus Kofod »fremsatte Kjærnepunkterne i den tilstedeværende Strid mellem Regeringen og Folkethingets Fleertal — »det forenede Venstre« — vedrørende Forsvarsvæsenets Ordning, særlig Befæstningssagen: det egentlige Opløsningsspørgsmaal. Han anbefalede Kofod paa det Varmeste som en dygtig, paalidelig og

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

fædrelandssindet Mand, hvem Vælgerne jo tilfulde kjendte«.

Derefter talte Lærer ved Borgerskolen i Rønne Othenius Kofoed som ordførende Stiller for Journalist Kristensen, hvem han anbefalede som en god Venstremand, man kunde være vel tjent med at sende til Tinge. Lærer Kofoed mindede om, at da Lucianus Kofod første Gang blev valgt i Rønnekredsen, var det som Venstremand, medens han nu sluttede sig ligesaa meget til Højre som dengang til yderste Venstre. Ogsaa Husmand Jespersen, Kongstubbe, var Stiller for Kristensen og fremsatte nogle anbefalende Udtalelser for denne. Derefter holdt Luc. Kofod et udførligt Foredrag. Om dette hedder det bl. a. i Amtstidende: »Fremstillingsformen gav de mange Gange hørte og gjentagne Hovedpunkter i Stridsspørgsmaalene et Skjær af Nyhed og Friskhed, som virkede velgjørende paa Tilhørerne. En Sætning, som særlig slog an, udtrykte billedlig Bornholms Stilling efter det øvrige Danmarks Fald ved Kjøbenhavns Indtagelse fra Søsiden eller Landsiden. Vor Ø vilde da ligne en drivende Skibsjolle i Søgang, efter at det Skib, der havde baaret den, var gaaet under med Mand og Muus; Ingen kunde da ane, paa hvilken fremmed Kyst den skulde strande. Taleren gennemgik Punkt for Punkt saavel Regeringens som »det forenede Venstre«s Befæstningsplan, først og fremmest hvad der angik Spørgsmaalet om faste eller flydende Søforter. Om den af nysnævnte Parti krævede Formue- og Indtægtsskat — som Betingelse for at paabegynde nogetsomhelst Befæstningsanlæg — ytrede Kofod, at han aldrig vilde stemme for en Skat, der ikke var nødvendig, følgelig ikke for Tiden, da vi havde en kontant Kassebeholdning paa ca. 26 Mill. Kr., og en Reservefond paa ca. 35 Mill. Kr. og et sikkert beregnet aarligt Overskud paa 6—7 Mill. Kr.« Ogsaa Kristensen holdt en lang Valgtale; han fremsatte med megen Styrke og god Virkning Venstres Anker imod Regeringens Befæstningsplan, der vilde føre Landet ud i Udgifter, som det ikke kunde bære. Ogsaa de andre Tvistemaal mellem Regeringen og Folketingsflertallet blev gennemgaaet. De 2 Kandidater havde gentagne Gange Ordet, hvorefter Øens Landstingsmand, Teaterchef, Kammerherre Fallesen, under Paaskud af at ville stille en Forespørgsel til Kandidat Kristensen med virkningsfuld Veltalenhed holdt en Forsvarstale for Højres Militærpolitik. Han erklærede, at han til Trods for sin ringe personlige Sympati for Lucianus Kofod »af Hensyn til den foreliggende fædrelandske

Sag vilde stemme for han Gjenvalg og anbefalede Vælgerne at følge hans Exempel«.

Kristensen var aabenbart blevet irriteret over, at Kammerherre Fallesen — imod de gældende Regler for Fremgangsmaaden ved Folketingsvalg — havde faaet Lov til at holde en Agitationstale; thi han gav (efter Amtstidendes Referat) Kammerherren et Svar, der var bittert, ja »næsten stødende nærgaaende«.

Ved Kaaringens Haandsoprækning skønnedes det, at ca. 3/4 af de tilstedeværende stemte for Kofod, men Kristensen forlangte skriftlig Afstemning. Ved denne fik Kofod 531 Stemmer, Kristensen 184. Byfoged Olivarius proklamerede derefter Kofod som valgt og udbragte et Leve for ham; Byfogden fortsatte med ogsaa at udbringe et Leve for den faldne Kandidat, om hvem han udtalte, at han havde udvist en særdeles rolig og saglig Optræden. Lucianus Kofod takkede for Valget og udbragte et Leve for Fædrelandet. Kristensen udtalte derefter, at skønt han ikke var blevet valgt, skyldte han Vælgerne i Bornholms 1. Valgkreds Tak for den Velvilje, han havde mødt her paa Øen, ligesom han udtalte sin Anerkendelse for den smukke og værdige Maade, hvorpaa Valgkampen var ført. Han sluttede med et Leve for Grundloven.

Det ikke helt ringe Stemmetal, som Venstres Kandidat opnaaede, skønt Tiden til at agitere for Partiets Sag i Kredsen havde været begrænset til et Par Dage, viste, at Lucianus Kofod ikke sad saa sikkert i Rønnekredsen som man i Almindelighed antog. Vel maatte Resultatet ses paa Baggrund af, at Strømmen ved Valget i 1876 Landet over gik Højre stærkt imod; men ca. 30 % af de afgivne Stemmer betød dog, at Grunden for Venstres Erobring af Rønnekredsen var lagt, og at der kun krævedes Mænd, der kunde og vilde arbejde videre imod det Maal, der var i Sigte.

De afgivne Stemmer fordelte sig iøvrigt saaledes:

	Kofod	Kristensen
Rønne	262	89
Hasle	24	10
Allinge og Sandvig	8	11
Vestermarie	49	27
Nylars	43	7
Knudsker	37	1
Nyker	35	2

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Klemensker	47	11
Rutsker	17	21
Olsker	9	5

Som man vil se, er det navnlig Stemmerne fra Rønne, der ved denne Lejlighed tæller til for begge Kandidaternes Vedkommende. Dette betød en Appel til begge Partiers Agitatorer om at skabe Interesse blandt Vælgerne udenfor Øens Hovedstad.

Medens Lucianus Kofod saaledes — for 6. Gang — sendtes til Folketinget som Repræsentant for 1. Kreds efter en Styrkeprøve, der viste en ikke helt ubetydelig Opposition, synes der i 2. Kreds ikke at have været nogensomhelst Bestræbelser for at hindre Dams Genvalg. Han indskrænkede sig ogsaa til at holde 2 Møder i Kredsen, det ene i sin Modstanderby Svaneke den 9/4, det andet i Neksø den 21/4. Af dette sidste Vælgermøde indeholdt Aviserne intet Referat; om Svanekemødet beretter Folketingsmanden selv i Bornholms Tidende, at det var besøgt af ca. 100 Vælgere, og at Stemningen var stærkt delt. Følgende Talere optraadte imod ham og Venstres Politik: Højskoleforstander Julius Bon, Byfoged Grønlund, Dr. Olivarius og Lærer Jørgensen, Ibsker. Derimod støttedes Dam af Friskolelærer M. M. Smidt, Aakirkeby, den senere saa bekendte Redaktør af Bornholms Tidende. Dam erklærede ved dette Møde, at han længst muligt havde indtaget en meget moderat Holdning overfor Højres Regeringer, saaledes at ingen kunde beskylde ham for Umedgørlighed, men efter at Forsøgene paa at komme til Rette med Ministeriet var glippet, var der ingen anden Udvej end, at enten dette eller Folketingsflertallet maatte vige Pladsen; dette sidste nærede han dog ingen Frygt for vilde ske. Iøvrigt var det væsentligst Spørgsmaalet om Københavns Befæstning, der ved dette som andre Møder i denne Valgkamp var Genstand for Drøftelse. Kaptajn Christiansen, Svaneke, dirigerede Mødet, der varede i godt 2 Timer.

Paa Valgdagen var der kun mødt forholdsvis faa Vælgere paa Torvet i Aakirkeby; Bornholms Tidende mener 3 à 400; Amtstidende opgiver kun godt 200. Kaptajn N. A. Koefoed, Langemyregaard, Dams senere Modkandidat, ledede som Valgbestyrelsens Formand Valghandlingen. Dam havde kun 2 Stillere, Sognepræst Algreen, der var fraværende paa Grund af Sygdom, og Husmand P. Nielsen, Aaker. Denne havde kort

før Valget indrykket en Annonce i de bornholmske Blade, hvori han indtrængende bad sine Standsfæller give Møde paa Valgdagen. Han anbefalede nu ganske kort Dams Genvalg. Dam erklærede i sin Valgtale, at han ikke nærede den mindste Tvivl med Hensyn til sin Tilslutning til Venstre i dets Modstand mod den af Ministeriet Estrup foreslaaede Landbefæstning ved Hovedstaden. Han var iøvrigt sikker paa, at efterhaanden som det danske Folk gik fremad i aandelig Frigørelse og Modenhed, hvortil der var gode og glædelige Tegn, vilde Venstres Sejr være vis. Men dette betød ikke at Forsvarssagen vilde blive forsømt.

Af Vælgerne talte Husmand Junius Nielsen, Aaker, der ønskede Beplantningen i Almindingen fremmet(!), Folketingskandidatens Broder, Lærer Dam, Aaker, og Kaptajn O. E. Sonne. Denne stillede 3 Spørgsmaal til Kandidaten: 1) om han var sikker paa, at København ikke vilde blive bombarderet fra Landsiden; 2) om han vilde vedblive at deltage i Venstres uforsonlige Modstand mod Regeringen, og 3) om han mente, at de kongevalgte Landstingsmænd kunde »opløses«. Dam svarede hertil, at naar København ikke var befæstet, vilde den ikke blive bombarderet; Uforsonlighed kunde man ikke bebrejde ham, da han længst mulig havde søgt Forlig. Om de kongevalgtes Stilling ved en Opløsning var han i Tvivl.

Ved Kaaringen stemte kun nogle faa imod Dams Valg, som derefter proklameredes, hvorefter Valghandlingen sluttede med de obligate Leveraab. Amtstidendes Referat slutter Omtalen af dette Valg med følgende Betragtning: »Størsteparten af Forsamlingen, ca. 200, bestod af Huusmænd fra Aaker, der henhøre til Kapt. Dams faste Stok, hvorimod der kun fandtes faa Gaardmænd blandt Vælgerne, rimeligvis som Følge af, at man vidste, at der ingen Modkandidat blev opstillet. For enhver Tilhører, der ikke var hildet i noget Partis Anskuelse, var det tydeligt at Kapt. Dams Udtalelser særlig vare møntede paa Husmandsvælgerne, der rimeligvis vente sig noget stort af Kapt. Dams Bestræbelser for dem. Som et Kuriosum kan det ogsaa meldes, at der fra Rø, Østerlarsker og Svaneke ingen Vælgere vare mødte, med Undtagelse af de Herrer, der skulde have Sæde i Valgbestyrelsen; fra Østermarie var der kun 3, og lignende Forhold kunne vist opvises fra de andre Sogne i Valgkredsen med Undtagelse af Aaker Sogn, saa at Folkethingsmand Kapt. Dam nok kan siges at være valgt paa det forenede

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Venstres Program for Bornholms 2. Valgkreds af Aaker Sogns Husmænd«.

4. DE BORNHOLMSKE RIGSDAGSMÆND LUCIANUS KOFOD, DAM OG FALLESENS VIRKSOMHED I RIGSDAGSSAMLINGEN 1876—77.

Kort efter Valget i 1876 blev Rigsdagen indkaldt til en overordentlig Samling. I denne havde ingen af de bornholmske Tingmænd Ordet.

Ogsaa i den efterfølgende ordinære Samling, der begyndte den 2/10 1876 og sluttede den 4/4 1877, viste de 3 bornholmske Rigsdagsmænd ringe Aktivitet: Kofod talte 2, Dam 1 og Fallesen 8 Gange. — Hver af dem var Medlem af 2 Udvalg. Dette var for Kofods Vedkommende Udvalgene vedrørende Meddelelse af Indfødsret og Metersystemets Indførelse; for Dams Finansudvalget og Udvalget angaaende Lodsvæsenet; Fallesen var Medlem af Hærudvalget, hvor han var Ordfører, og Udvalget angaaende Metersystemet, for hvis Indførelse han allerede som Folketingsmand havde ført et varmt og sagkyndigt Forsvar. Det samme gjorde han ogsaa i den her omhandlede Samling ved 1. Behandling af Regeringens Lovforslag om at afløse de gamle danske Maal-, Vægt- og Længdeenheder med Decimalsystemet. Overfor de Landstingsmedlemmer, som udtalte Frygt for, at det igennem lange Tider vilde blive vanskeligt at faa de nye Bestemmelser til at gaa ind i Folks Bevidsthed, udtalte han sig med megen Optimisme.

Herudover skal nævnes, at Fallesen, der jo nu var Chef for det kongelige Teater, kraftigt forsvarede Statsbevillingen til denne Institution. — Af de 2 Folketingsmænds Indlæg skal kun omtales, at Lucianus Kofod ved Behandlingen af Lovforslaget om Indfødsret, gjorde sig til Talsmand for den Opfattelse, at man skulde være meget nøjeregnende med at bevilge Indfødsret til tyske Børn, der gik i St. Petri tyske Skole i København, idet denne Skole lededes af en Mand, der ikke var dansksindet. Ved denne Lejlighed fremsatte Kofod nogle Udtalelser, der viser, at han følte megen Bitterhed overfor sine Rigsdagskolleger. Han talte om sin Ulyst til overhovedet at tage Ordet i Tinget samt om Usandsynligheden, for ikke at sige Umuligheden, af at faa et Forslag, som var stillet af ham, vedtaget i Folketinget. (Folket. Forh. 1876—77, Sp. 1066—68).

Intet Spørgsmaal, der havde lokal Interesse for Bornholm, var til Behandling i denne Samling.

5. DANSK POLITIK 1877—81.

Da Rigsdagen samledes i Efteraaret 1877, forelagde Ministeriet Estrup 2 Finanslovforslag, et for det kommende Finansaar (1878—79) og et for Finansaaret 1877—78. I en Anmærkning til det sidste optryktes den provisoriske Finanslov. Om Behandlingen af denne udspandt der sig langvarige Forhandlinger. Den 7/11 forkastedes den i Folketinget, og der var nu Enighed om, at Ministeriet stod uden Finanslovhjemmel. Inden Udløbet af den følgende Dag lykkedes det imidlertid den moderate Del af Folketingets Højre med Klein og Rimestad i Spidsen at enes med en Fløj af Venstre om en midlertidig Finanslov, der traadte i Stedet for den forkastede provisoriske. Førerne for den Venstregruppe, som havde afsluttet Finanslovforliget, var Holstein-Ledreborg, Bojsen og Sophus Høgsbro, medens Berg og Hørup stod i Spidsen for Modstanderne af at give Ministeriet Estrup Lovhjemmel for dets fortsatte Styre. I Spørgsmaalet om at vedtage en Finanslov for det kommende Finansaar fremtraadte den samme politiske Delingslinie, og da der ogsaa her blev sluttet Overenskomst, traadte den 8/3 1878 den Berg-Hørupske Fløj ud af Partiet og dannede en ny Gruppe, der kaldte sig selv »Folketingets Venstre«, men som snart kom til at gaa under Navnet »det radikale Venstre«. I Modsætning hertil betegnedes Forligsvennerne: »det moderate Venstre« eller »det forhandlende Venstre«. Denne Gruppe talte ca. 40 Medlemmer i Folketinget, den radikale ca. 30.

Rigsdagssamlingen 1877—78 gav iøvrigt ikke Lovgivningsresultater af Betydning, men Ministeriet stod som Følge af Venstres Splittelse langt stærkere ved Samlingens Slutning end ved dens Begyndelse. Der er ingen Tvivl om, at Finanslovforligenes Fædre, saavel i Venstre som i Højre, havde regnet det som en Forudsætning, at Kampministeriet Estrup skulde afløses af et forhandlingsvenligt Ministerium, men Estrup havde intet forpligtet sig til og tænkte mindst af alt paa at træde tilbage.

Sommeren 1878 prægedes af en voldsom Strid mellem de to Venstregrupper. — Kampen mod Estrup traadte i anden Række.

I Begyndelsen af Rigsdagssamlingen 1878—79 opstod uventet et nyt Stridsspørgsmaal, der fik storpolitisk Betydning.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Negrene paa den dansk-vestindiske Ø St. Croix havde gjort Oprør og blandt andet afbrændt Halvdelen af Sukkerværkerne. Estrup forelagde da et Forslag i Folketinget, hvorefter et Laan fra Staten til et i Forvejen statsunderstøttet Fælleskogeri paa Øen skulde forhøjes betydeligt, hvorhos der skulde ydes Kommunen St. Croix et Laan paa $1^1/_5$ Mill. Kr., væsentligst til Støtte for de skadelidte Plantageejere. Dette mødte Modstand i begge Venstregrupper, stærkest iøvrigt i den moderate. Den 9/12 1878 forkastede Folketinget Estrups Forslag, hvorefter Tinget opløstes, og nye Valg udskreves til den 3/1 1879.

Dette Valg prægedes af den bitre Strid mellem de 2 Venstregrupper og Højres Følelse af at have en stærk og selvsikker Fører. Resultatet blev da ogsaa, at Partiet vandt 11 Mandater fra Venstre. Højres Mandattal steg fra 26 til 37, medens Venstres dalede tilsvarende (fra 76 til 65). Af disse regnedes de 35 til den radikale Gruppe, de 30 til den moderate. Det var altsaa særlig denne, der havde tabt ved Valget.

Da Rigsdagsarbejdet genoptoges efter Januarvalget 1879, var Venstre stærkt svækket, og da Folketinget ikke havde noget Flertalsparti, stod Kravet om Folketingsparlamentarismens Gennemførelse ikke længere i Forgrunden. Iøvrigt benyttede Regeringen ikke uden Held den Taktik snart at slutte Overenskomst med den ene Venstregruppe, snart med den anden. Saaledes var Finansloven for 1879—80 Resultatet af et Forlig mellem Højre og Bergs Venstrefløj. Ved denne Finanslov tilvejebragtes der blandt andet Hjemmel for Kanoner til Søforterne. Paa dette Punkt nægtede dog en Del af Gruppen at følge Førerne, og 9 Medlemmer under Ledelse af C. C. Alberti traadte ud, saaledes at der nu var 3 indbyrdes stridende Venstrepartier i Folketinget, og Højre blev Tingets største Gruppe.

Rigsdagssamlingen 1879—80 blev meget langvarig. Den begyndte den 6/10 1879 og sluttede først den 24/7 1880. Der gennemførtes i denne et betydeligt Antal Love, saaledes en Vekselov, forberedt af en nordisk Kommission, en Lov om Kreditforeninger for Smaaejendomme paa Landet, Love om Tilsyn med Spare- og Laanekasser, en Lov om Vands Afledning og Benyttelse etc.. Politisk samlede Interessen sig paany om Forsvarsspørgsmaalet. Kort efter Januarvalget var General Kauffmann blevet Krigs- og Marineminister, og det lykkedes ham ved Bergs Hjælp at gennemføre en ny Søværnslov, der øgede

Antallet af Befalingsmænd og indkaldte. — Samtidig behandledes Hærlovforslaget, hvor det efter mange skiftende Faser lykkedes Højres militære Ordfører, General Thomsen at opnaa et Forlig med Bojsen. Det betød en forbedret Uddannelse for Befalingsmændene og en mindre aarlig Stigning af Militærudgifterne. Forslaget blev vedtaget under stærk Modstand fra den Berg-Hørupske Gruppes Side og medførte, at de radikale erklærede ikke mere at ville betræde Forhandlingsvejen sammen med den siddende Regering.

I den følgende Rigsdagssamling (1880—81) gennemførte Ministeriet med Støtte af de moderate en ny militær Straffelov, men om en Række andre betydningsfulde Reformforslag, som Regeringen forelagde, kom man ikke til Forstaaelse. Heller ikke om en Finanslov kunde man enes. Der vedtoges da en midlertidig Finanslov, gældende for 2 Maaneder. Før disse var gaaet, tabte Estrup Taalmodigheden og opløste Folketinget. Regeringschefen motiverede dette med, at Folketinget havde »vist sig at mangle Evne eller Vilje til at tilendebringe endog kun en mindre Del af de Rigsdagen forelagte vigtige Sager«.

Folketingsvalget blev udskrevet til den 24/5 1881. Det bragte Venstre en betydelig Fremgang. Højre, hvis 37 Mandater fra Januarvalget 1879 ved Suppleringsvalg var gaaet ned til 35, tabte yderligere 3 Valgkredse. Foruden en Løsgænger valgtes 69 Venstremænd, hvoraf 29 radikale, 22 moderate og 18 »udtraadte«.

Det nyvalgte Folketing viste sig ikke mere medgørligt end det foregaaende. Man vedtog paany en midlertidig Finanslov, men om en ordinær Finanslov kunde der ikke tilvejebringes Enighed. Folketinget blev da paany opløst, og Valg udskrevet til den 26/7 1881. Dette gav Venstre en endnu større Sejr end for 2 Maaneder siden: Partiet voksede fra 69 til 75 Repræsentanter i Folketinget; Højre mistede 6 af sine 32 Mandater. Alt, hvad Højre havde vundet ved Valget i 1879, var nu gaaet tabt. Samtidig begyndte Venstres Grupper, paavirket af Vælgerstemningen, at nærme sig hinanden, og det følte naturligt, at Ledelsen gled over til den største af disse, det radikale Venstre, hvis Fører Christen Berg, stod for den almindelige Befolkning som Høvdingen blandt Oppositionens Mænd.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

6. DE BORNHOLMSKE RIGSDAGSMÆND LUCIANUS KOFOD, DAM OG FALLESENS VIRKSOMHED I RIGSDAGSSAMLINGEN 1877—78.

I denne Samling, der var af normal Varighed, idet den begyndte den 1/10 1877 og sluttede den 29/3 1878, hændte meget lidt af Interesse for Bornholm. Vore Tingmænd havde kun sjælden Ordet (Kofod 2, Dam 4 og Fallesen 8 Gange), og de fik kun faa Udvalgspladser. Kofod var Medlem af de ikke særlig betydende Udvalg angaaende Valgbreves Prøvelse og Meddelelse om Indfødsret; Dam var som sædvanlig Medlem af Finansudvalget og Sekretær i dette, men derudover havde han ingen Udvalgsplads. Fallesen var ikke Medlem af noget Udvalg. Af hans 8 Taler i Tinget handlede de 6 om Forholdene ved det kgl. Teater. De 2 andre Indlæg var af partipolitisk, polemisk Natur.

I de 2 Folketingsmænds faa Taler blev nogle lokale Spørgsmaal bragt paa Bane. Saaledes rejste Dam ved 2. Behandling af Finanslovforslaget Krav om lukkede Vogne til Postvæsenets Passagerbefordring paa Bornholm. Han udtalte herom bl. a.: »Der findes paa Bornholm tre kjørende Postrouter, hvoraf imidlertid kun den ene hidtil har været forsynet med lukkede Vogne. Denne Ubillighed har naturligvis givet Anledning til nogen Misfornøjelse og Klage, og det forekommer mig, at der er god Anledning til at paatale dette Forhold. Skjøndt den høitærede Indenrigsminister har udtalt sig velvillig om dette Punkt, navnlig fordi Ministeren antydede, at det nok væsentligst var af Hensyn til de bornholmske Veies daarlige Beskaffenhed, at man ikke hidtil havde kunnet gjennemføre den Foranstaltning, at faae lukkede Vogne ogsaa paa de to andre bornholmske Router. Nu skal jeg naturligvis indrømme, at det er forbundet med noget mere Vanskelighed at færdes med lukkede end med aabne Vogne; men paa den anden Side tror jeg nok, at det er en Kjendsgjerning, at de bornholmske Veie og Bornholms naturlige Beskaffenhed i det Hele taget ikke er værre, end at en saadan Foranstaltning kan gjennemføres med visse Forbedringer. Jeg maa gjøre det ærede Thing opmærksom paa, at Forholdene paa Bornholm ikke ere saaledes som paa Island, hvor man ikke kan færdes til Vogns, men kun til Hest, og, saa vidt jeg veed, færdes man paa alle de Postrouter, som der her er henvist til, paa alle de Aarstider, hvor man overhovedet kan færdes, baade med lukkede og aabne Vogne. Jeg skal vel indrømme, at da Postvognene jo have en temmelig betydelig Overbygning til Postsager og Sligt, kan det nok blive noget vanskeligere at færdes med dem paa daarlige Veie; men da Bornholms Amt er saa heldigt stillet, at det har et betydeligt Fond paa omtrent 500.000 Kr., hvoraf Renten altsaa udgjør omtrent 20.000 Kr. aarlig, hvilke Penge udelukkende skulle benyttes til Veivæsenet, saa mener jeg, at der er gode Udveie med Hensyn til at faae dette Forhold forbedret. Jeg skal tillade mig overfor det ærede Thing at lægge særlig Vægt paa, at det virkelig er et Humanitets- og Billighedshensyn, idet nemlig de Reisende, som komme til Rønne herfra, ofte af forskjellige Grunde ikke have tilstrækkeligt Reisetøj med, og naar de da skulle fortsætte Reisen en 3 a 4 Mil ind paa Bornholm i et ublidt Klima, saa blive de let udsatte for at paadrage sig Forkjølelse, saa at de, om jeg saa maa sige, gjerne derved kunne sætte deres Helbred paa Spil. Desuden mener jeg, at det er et Billighedskrav, som særlig kan gjøres gjældende for Bornholms Vedkommende i denne Henseende, idet vi nemlig derovre ikke ere og vel heller ikke kunne blive saa heldig stillede, at vi kunne komme til at tage Del i det store Kommunikationsmiddel, som nu i Almindelighed findes i hele det øvrige Land, nemlig Jernbanerne«. (Folket. Forh. 1877—78, Sp. 706—07).

Ved 3. Behandling af Finanslovforslaget stillede Dam et Ændringsforslag, hvorefter der skulde ydes 9.000 Kr. fra Staten til Anlæg af en Baadehavn ved Listed. »Dette Fiskerleje«, erklærede Dam i sin Forelæggelsestale, »er overordentlig heldigt beliggende, idet nemlig den Bugt, hvor Havneanlæget tilsigtes, er beskyttet ved fremragende Klipper paa de tre Verdenshjørner mod Veirets og Vindens Paavirkning. Der haves nu for Tiden 8 Dæksbaade til Laxefangst, og det er Hovedsagen i Fiskeriet. Men man tilsigter nu at udvide det betydeligt, og derfor vil det være nødvendigt at faae en nogenlunde god Havn, idet de Baade, der nu findes, jevnlig eller i Reglen maa søge Tilflugt enten til Christiansø eller til Svaneke. Man har opnaaet at faae en Plan og et Udkast for Bygningen af denne Havn, som nu har fundet Vandbygningsdirektørens Billigelse. Det gaar ud paa en Bekostning af 21.000 Kr., der skulle tilveiebringes saaledes, at de 11.000 skulle bringes tilveie ved Bidrag af Fiskere og andre Beboere i Omegnen, i hvilken Henseende et Bidrag paa 6.000 Kr. er sikkret. Dernæst har man

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Haab om fra den Raben-Lewezauske Fond at faae et Bidrag af 1.000 Kr., Resten, 5.000 Kr., skulde da søges tilveiebragt ved Laan; man haaber at faae det hos Amtskommunefonden, eller i alt Fald ad privat Vei. Nu vil det jo ses, at allerede Anskaffelsen af de 8 Dæksbaade, der haves, har forvoldt Fiskerne et temmeligt betydeligt Offer af Penge, og der er derfor ikke den Pengemagt til Stede paa dette Sted, at de selv ved deres egen Hjælp kunne bygge sig en Havn«. Dam oplyste dernæst, at Laksefiskeriet paa Bornholm var en vigtig Indtægtskilde; saaledes var der i Vinteren 1875—76 fisket 600.000 Pund Laks, der havde indbragt 320.000 Kr. Ogsaa national-økonomisk var der derfor Grund til at vise det bornholmske Fiskerierhverv Interesse. — Indenrigsminister Skeel kunde imidlertid ikke tiltræde Dams Forslag; han motiverede sin Stilling saaledes: »Med Hensyn til Spørgsmaalet om Listed Baadehavn, maa jeg, uagtet min Interesse for Sagen ikke er ringe, og uagtet jeg erkjender Betydningen af det Fiskeri, der drives ved Listed, fraraade at vedtage Forslaget, saaledes som det er stillet. Sagen er kommen frem paa et meget sildigt Stadium og er ikke fuldt oplyst, idet det vel af Vandbygningsdirektøren er udtalt, at en Forbedring af Beskyttelsen af Molerne vil være fornøden, og at han antager, at Bekostningen derved vil løbe op til 20.000 Kr., medens han dog samtidig dermed har erklæret, at Projektet, inden det vedtages, trænger til yderligere Overveielse. Men det Væsentligste for mig er, at der ved en Overenskomst mellem Finantsministeriet og Indenrigsministeriet i Anledning af de overordentlig hyppigt tilbagevendende Begjæringer om Bidrag til Fiskerihavne, er truffet bestemte Regler for Maaden, hvorpaa Statens Hjælp kan ydes, der gaa ud paa, at man ikke vil give Bidrag uden ved Laan, og da der nu oftere ved flere Leiligheder af Regjeringen er negtet Bidrag til andre Havne, der efter min Opfattelse have lige saa megen Betydning, som den nærværende, vilde det være urigtigt, om man her vilde gjøre en Undtagelse, der naturligvis ogsaa strax vilde drage Følge efter sig. Jeg maa derfor tilraade ikke at stemme for det saaledes stillede Forslag«. (Folket Forhandl. 1877—78, Sp. 1443). Det Raad, Ministeren her gav Philip Dam, blev fulgt, idet han med Tak for den Velvilje, som Indenrigsministerens Udtalelser gav Udtryk for, tog sit Ændringsforslag tilbage.

Ogsaa Lucianus Kofod fremdrog et lokalt Spørgsmaal, nemlig Tilplantningen af Almindingsarealerne. Han udtalte herom

bl. a. følgende: »Det forekommer os Bornholmere, at Beplantningen af den nye indlagte Del af den store Statsskov Almindingen, skrider temmelig langsomt fremad. Medens Kommunerne, der fik Lod og Del i Udmarksjorderne ved Udskiftningen efter den endelige Ordning i Følge Lov af 9. Februar 1866, i 10 Aar have tilplantet til Dels største Delen af deres Lodder, saa er dette kun Tilfældet med en forholdsvis forsvindende Del af den nye indlagte Del af Almindingen, som efter Oplysninger, jeg har søgt at erhverve mig, udgjør 23.000 Tdr. Land, medens jeg dog maa tilføie, at dette nye Indlæg er indhegnet og altsaa fuldstændig skikket til Beplantning. Da jeg nu tror, at vi have en baade virksom, dristig og dygtig Distriktsbestyrer derovre, kunne vi ikke finde nogen anden Grund til det langsomme Fremme af dette Beplantningsarbeide, end Finantsministerens finantsielle Hensyn, Hensyn naturligvis, som maaske igjen bunde i Finansudvalget og dette Things Holdning overfor Bevillingsspørgsmaalet i det Hele. Men da det nu har viist sig i de seneste Aar — derom bærer baade den her nys vedtagne Finantslov og selve det nærværende Forslag til Tillægsbevilling Vidnesbyrd — at vi ere rede til at støtte den Slags Arbeider ved at yde Bidrag ikke alene til Beplantning af Strækninger, som Staten allerede er i Besiddelse af, men ogsaa — og det rundelige Bidrag — til Indkjøb af nye Hedestrækninger til Beplantning, og da Skovkassen derovre staar sig særdeles godt, idet den har et Overskud af 22.235 Kr. for det kommende Finantsaar og deraf kun bruges 4.500 til Kultur- og Beplantningsarbeider, saa forekommer det mig, at det dog kunde finde Billigelse, naar Finantsministeren paa den kommende Finantslov foreslaar en noget større Udgift til Fyldestgjørelse af det her omhandlede Øiemed Almindingens Beplantning. Jeg kunde tænke mig, at den høitærede Finansminister vilde indvende, at der aarlig beplantes saa Meget, som den tilstedeværende, i Særdeleshed levende Arbeidsstyrke er i Stand til at udrette; men saa vil jeg sige, at lige overfor saa stort et Areal som dette vilde jeg netop finde det rigtigt — og derpaa lægger jeg Hovedvægten — at den levende Styrke derovre blev forstærket f. Ex. ved at der oversendtes en Plantør, som arbeidede under den tilstedeværende Skovriders Ledelse, eller Lignende. Den langsomme Fremgang er, som sagt, saa meget mere paafaldende, som Kommunerne ere meget godt i Færd med at beplante deres Udmarkslodder, og andre Kommuner f. Ex. Byen Rønne, have

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

i de sidste 20—30 Aar beplantet 450 Td. Land af deres Sandflugtsstrækning, en Skov, der nu er i god Opvæxt. Jeg vil altsaa tillade mig den Henstilling til den høitærede Finantsminister, for saa vidt Skylden skulde ligge hos ham — det gjælder ikke fortrinsvis den nuværende Finansminister, men ogsaa tidligere —, nu da Betænkelighederne overfor Rigsdagen forhaabentlig ville være bortryddede, om der ikke kunde gjøres noget Klækkeligt, for ikke at sige noget Overordentlig for at fremskynde Beplantningsarbeiderne paa Bornholm«. (Folket. Forh. 1877—78, 1933—34).

Finansministeren (Estrup) erklærede, at han i Princippet var ganske enig med Lucianus Kofod i, at Arealer af den omtalte Art burde beplantes. Hvorfor Kultiveringen af Arealerne i Almindingen var gaaet saa langsomt, kunde Ministeren ikke paa staaende Fod oplyse, men han kunde i hvert Fald forsikre, at det ikke skyldtes en smaalig Økonomi fra hans Ministeriums Side. — Hvilken direkte Virkning denne Forhandling mellem Rønnekredsens Folketingsmand og Regeringens Chef fik for Kultiveringen af den bornholmske Alminding, kan jeg ikke nærmere oplyse, men der er ingen Grund til at tvivle om, at den Omstændighed, at Estrups Opmærksomhed blev henledt paa, at der paa Bornholm henlaa store, øde Statsarealer, vel egnede til Skovplantning, har haft Betydning for Arbejdets Fremme. Han var alle sine Dage en Mand, der lod Handling følge paa Ord, og netop Heders Opdyrkning havde altid hans levende Interesse.

7. DE BORNHOLMSKE RIGSDAGSMÆND LUCIANUS KOFOD, DAM OG FALLESENS VIRKSOMHED I RIGSDAGSSAMLINGEN 1878—79.

Denne Samling, der begyndte den 4/10 1878, blev som foran omtalt afbrudt ved en Folketingsopløsning den 10/12 s. A. Efter Valget 3. Nytaarsdag 1879 samledes Tingene igen den 31/1. Det sidste Møde afholdtes den 14/6.

Intet bornholmsk Spørgsmaal var til Drøftelse i denne Samling, og ingen af Øens 3 Rigsdagsmænd tog særlig aktivt Del i dens Forhandlinger. Lucianus Kofod var dog noget tiere fremme end i de umiddelbart foregaaende Sessioner— han havde Ordet 5 Gange og var Medlem af 4 Udvalg (Meddelelse af Indfødsret, Valgbreves Prøvelse samt de 2 fra privat Side indbragte Lovforslag om Udlaan af Statskassen til Husmænd og om Anvendelse af Forholdstalsvalg ved Borgerrepræsentantvalg i København). Dam talte kun 3 Gange; han var Medlem af Lodsudvalget og Finansudvalget; i begge disse Udvalg var han Sekretær. — Fallesen havde Ordet 16 Gange; han havde ikke nogen Udvalgsplads.

Første Gang, Lucianus Kofod havde Ordet i denne Samling, erklærede han, at alle vist vilde erkende, at han ikke ofte blandede sig i Tingets Forhandlinger; »saa længe jeg kan tie i denne Sal«, udtalte han, »gjør jeg det, og jeg kan forsikre Dem om, at jeg har mine gode Grunde til at gjøre det.«

Hvad Grundene var, oplyste Kofod dog ikke, og ingen spurgte ham derom. I den foreliggende Sag — det drejede sig om Meddelelse af Indfødsret til Udlændinge — kunde han imidlertid ikke længere holde sig tilbage, og han kritiserede derefter, at Danmark gav saa mange Tyskere Indfødsret. Herudover skal nævnes, at han ved Behandlingen af Jagtloven stillede et Ændringsforslag, som han dog tog tilbage, da Tingets Jurister erklærede dets Affattelse for meget uheldig og nærmest beroende paa en Misforstaaelse. — Ved en anden Lejlighed — ved Behandling af et Lovforslag om Skibsafgift — optraadte han sammen med 14 andre Medlemmer som Forslagsstiller til et Ændringsforslag af rent saglig Art. Han var altsaa dog i Færd med at vikle sig ud af den udprægede Isolation, hvori han havde bragt sig selv. Herom vidner ogsaa den før nævnte Omstændighed, at han af sine Partifæller blev sat ind i 4 forskellige Udvalg.

Fra Dams faa Udtalelser i Tinget skal kun anføres, at han ved Behandlingen af Lovforslaget om Statsbanernes Styrelse kritiserede de Lønninger, som var foreslaaede; han fandt dem meget høje; særlig mente han, at det var urimeligt at give Generaldirektøren godt 13.000 Kr. aarlig i Gage.

De fleste af de Taler, som Fallesen holdt, drejede sig om det kongelige Teater, hvis Administration og Økonomi han forsvarede med stor Styrke, ligesom han stillede og motiverede Krav om Bevillinger til bedre Prøvelokaler.

Det var jo naturligt nok, at Teatrets Chef, naar hans Institutions Anliggender var til Debat i den lovgivende Forsamling, benyttede sin Plads i denne til at give sit sagkyndige Bidrag til Diskussionen, men dersom de gode Valgmænd paa Bornholm, der i 1874 foretrak Kammerherre Fallesen for den med

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Øens Forhold fuldt fortrolige Kaptajn O. E. Sonne, havde anet, at de derved fortrinsvis gav Teatret paa Kongens Nytorv en Defensor paa Tinge, vilde de vel nok have udfyldt Stemmesedlerne noget anderledes. — Udover Teaterindlæggene fremførte Fallesen ved Behandlingen af Sparekasseloven en Række meget fornuftige Betragtninger om Sparekassernes rette Placering i Forhold til andre Pengeinstitutter. Endvidere kritiserede han — ved Drøftelse af Beskyttelse af Varer m. v. — stærkt den ringe Beskyttelse, der her i Landet var imod Forfalskning af Varer, saavel Fødevarer og Vin som Manufakturvarer, og Fallesen havde altid en frisk og frejdig Maade at sige Tingene paa, saa at han blev hørt i den Forsamling, i hvilken han talte.

8. BORNHOLMSK POLITIK 1877—79. FOLKETINGSVALGET I 1879.

Udstedelsen af den provisoriske Finanslov for Finansaaret 1877—78 fremkaldte over hele Landet et mægtigt Røre, hvis Dønninger ogsaa naaede til Bornholm. Her var det Ministeriets Tilhængere, der var de mest energiske. Ved Avertissementer i de to Højreblade: Bornholms Avis og Bornholms Amtstidende anmodedes Vælgere i Bornholms 2. Valgkreds, der var stemt for en Tillidsadresse til Ministeriet Estrup, om at give Møde i Almindingen Søndag den 13/4 1877. Under Avertissementet var der ikke sat noget Navn; Avisen anbefalede sine Læsere at møde talstærkt frem. Mødet, der afholdtes paa Christianshøj, talte ca. 100 Deltagere. Højres Blade hævdede efter Mødet, at der havde været Tilslutning fra alle Valgkredsens Købstæder og Landkommuner, ligesom det stærkt fremhævedes, at Tanken om Mødet var udgaaet fra Dams Hjemby, Aakirkeby og »det af venstresindede Præster og Skolelærere stærkt bearbeidede Aaker Sogn«. Mødet aabnedes af Kaptajn Nielsen, Aakirkeby, og dirigeredes af Skovrider Brüel, hvorefter Kapt. O. E. Sonne holdt Hovedtalen. Blandt Mødets Talere var iøvrigt Byfoged Grønlund fra Svaneke; ingen Modstandere af Højres Politik havde Ordet. Ved Slutningen af Mødet oplæstes en Adresse, hvortil Skovrider Brüel ansaas for Hovedforfatter. Adressen, der var stilet til »Hs. Excellence, Konseilspræsident Estrup«, lignede de Adresser, der paa dette Tidspunkt vedtoges af Regeringens Tilhængere rundt omkring i

Landet, men var dog affattet i Udtryk, som var stærkere end sædvanlig. Man udtalte sig »med Beundring for den Fasthed og Ihærdighed, hvormed Deres Excellence har modsat sig Folketingsflertallets anmassende Fordringer«, og Underskriverne lovede »med de Midler, som staae til vor Raadighed, at ville støtte Ministeriet i den nuværende Strid«. 80 af Mødets Deltagere underskrev paa Stedet. Derefter blev Adressen sendt rundt i Sognene, hvor Højres Tilhængere, navnlig i den nordlige og østlige Del af Kredsen, drev en meget energisk Agitation fra Hus til Hus. Det lykkedes ogsaa at samle det for Aakirkebykredsen overraskende store Antal af 893 Underskrifter, deraf var ikke mindre end 728 fra Landsognene, særlig Østermarie, Østerlars og Rø, og Resten — 165 — fra Købstæderne.

Vælgerne i 2. Kreds fik ogsaa telegrafisk Svar fra Estrup, hvori han varmt takkede dem for Tillidserklæringen. Det hedder bl. a.: »Den styrker vor Forvisning om at føre vor gode Sag til Seier; Kampen føres af os for Bevarelsen af Folkets grundlovsmæssige Frihed imod dem, som ville tilintetgjøre den ved fuldstændig at forrykke den bestaaende Magtfordeling«.

En tilsvarende Adressebevægelse sattes i Gang i Rønnekredsen efter et Møde paa Rønne Raadstue, hvortil 17 navngivne Borgere og Gaardejere, hvoriblandt M. I. Landschoff fra Vestermarie, havde indbudt. Mødet havde samlet saa mange Deltagere, som Raadhussalen kunne rumme. Sadelmager Wichmann bød Velkommen, mens Byfoged Olivarius var Dirigent. Hovedtalen blev her holdt af Overlærer Hoff. Det blev enstemmig vedtaget at indsende en Tillidsadresse til Ministeriet, hvis Chef endogsaa rostes for sit Maadehold.

Der blev i de følgende Dage i Rønnekredsen udfoldet lignende Bestræbelser som i Aakirkebykredsen for at samle Underskrifter. Det lykkedes at faa 695 i Landsognene og 576 i Købstæderne, altsaa ialt 1271 i 1. Kreds. Ogsaa denne Adresse blev af Estrup besvaret med et Takketelegram.

Overfor disse Fremstød fra Regeringens Partis Side laa Venstre paa Bornholm ikke helt paa den lade Side. Dam advarede i Bornholms Tidende i de for ham særegne stilfærdige Vendinger imod at underskrive Adresserne, og den ivrige Venstrehusmand, P. Nielsen, Aaker, fik i samme Blad optaget en indtrængende Henvendelse til Meningsfæller imod at indlade sig med Adressefolkene. Han fandt, at en Mistillidsadresse i langt

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

højere Grad havde været paa sin Plads. P. Nielsen sluttede sit Indlæg med at udtale, »at det vel for de stedlige Højrefolk gjaldt om at faa fat i et lille Ridderkors, naar Deputationen skulde overrække Adressen«!

Den 18/4 samledes Dam med sine politiske Meningsfæller paa Aaker Raadstue til en Forhandling; hvad der ved denne Lejlighed passerede, oplyses ikke i de bornholmske Blade, men 2 Dage efter holdt Dam et offentligt Møde paa Torvet i Aakirkeby. Det var oprindelig Meningen, at Mødet skulde have fundet Sted indendørs, men da der var mødt ca. 500 Vælgere, maatte man, trods det kolde Vejr, rykke ud i fri Luft.. Talerne blev holdt fra en Arbejdsvogn, der var trukket ud paa Torvet; her havde ogsaa Dirigenten, Løjtnant H. C. Koefoed, Aakirkeby, sin Plads. Dams Indledningsforedrag varede i 2 Timer. En saa lang Tale ved et Møde, hvor ogsaa Modstandere var indbudt, betegnes af Avisen som hensynsløst, og Bladet erklærer, »at Foredraget, hvis det præsterede ellers kan kaldes saaledes, afbrudt som det var af Oplæsninger af hele Afsnit af Grundloven, var saa udtværet og grundkedsommeligt som vel muligt«. I Diskussionen deltog fra Højres Side Kapt. O. E. Sonne, Neksø, Toldkontrolør Bohn, Svaneke og Dr. Thomsen, Aakirkeby, mens Lærer Jensen, Aaker, og Friskolelærer M. M. Smidt, Aakirkeby, støttede Venstres Politik. Mødet betegnes af Avisen som »mere trættende end interessant og oplysende« og særlig M. M. Smidts Optræden gøres til Genstand for en haanlig Omtale.

Dette Møde fik et meget langt Efterspil i de bornholmske Blade. M. M. Smidt havde i sin Tale hævdet, at Underskrifterne paa Adresserne var samlede ved urigtige Foregivender og Trusler. Disse Udtalelser fremkaldte en voldsom Protest fra de tilstedeværende Højremænd. Byfoged Grønlund raabte: »Det er Løgn«, og Dr. Thomsen og Løjtnant M. P. Jensen, Limensgade, afkrævede Smidt Beviser. Da han ikke kunde levere disse paa Stedet, blev han betegnet som »fræk og feig«. Beskyldningen for at have ført løs Tale vilde Smidt ikke lade sidde paa sig, og han mødte efter et Par Ugers Forløb med en lang Artikel, der foruden i Tidenden ogsaa blev optaget i Bornholms Avis. Her hævdede han, at han nu kunde bevise, at Adressesamlerne havde bildt Folk ind, at Adressen gik ud paa, at man ønskede at beholde Kongen, og at Tyskerne vilde komme og tage os, dersom man ikke underskrev Adressen etc. Endvidere

hævdede han, at man mange Steder slet ikke havde forevist selve Adressen, men kun Navnene paa en Del af dem, der havde underskrevet, ligesom han erklærede, at en hel Del af Underskriverne slet ikke var Vælgere.

Højremændene blev Smidt Svar skyldig paa hans vel dokumenterede Indlæg, og Smidt havde nu faaet Blod paa Tanden og udfoldede i den følgende Tid en ret frodig Produktion i Øens Venstreblad, men Bornhoms Avis stillede ogsaa meget liberalt sine Spalter til Raadighed for Smidts Artikler, med hvilke der kom en helt ny Tone ind i den bornholmske Journalistik. Med en saadan Kraft var ingen før gaaet løs paa sine Modstandere; det var som en Mesterbokser blandt Dilettanter. Det er næppe urigtigt at antage, at dette Efterspil bevirkede, at Adressebevægelsen, der jo var tænkt som et stærkt Fremstød for Højres Agitation, i nogen Grad fik den modsatte Virkning.

Sommeren 1877 var iøvrigt Landet over præget af store politiske Møder; om Venstreførernes Talerstole samledes overalt store Tilhørerskarer; men ingen af Førerne naaede til Bornholm. Derimod holdt hver af Folketingsmændene 2 Vælgermøder i deres Valgkreds.

Luc. Kofoeds Møder afholdtes den 31/5 i Rønne og 1/6 i Hasle; begge Steder var der samlet saa mange Tilhørere, som Mødesalene i de respektive Raadstuer kunde rumme. I Rønne var Overlærer Hoff, i Hasle Byfoged Gregersen Dirigent. Stemningen syntes i begge Byer udelt for Kredsens Folketingsmand, »der voldsomt angreb Venstres ivrige Forsøg paa at fjerne Regeringen, hvilket navnlig gav sig til Kende ved den langvarige Behandling af Finansloven, som Flertallet vilde bruge ganske udenfor dens Grænser som et Middel til at tilliste sig Magten baade i politisk og administrativ Henseende. Regjeringen havde været nødt til at standse dette Uvæsen, og alle disse Overgreb ved at udstede en provisorisk Finanslov. Det var ikke Regjeringens Skyld, at denne Forholdsregel blev nødvendig, men derimod Venstres, der ved Anmasselser og Overgreb, trods al Imødekommenhed, havde tvunget Regjeringen til denne den eneste Udvej.« (Af Bornholms Avis' Referat). Trods Opfordring fremkom ingen Opposition, og foruden de obligate 9 Hurraer for Kongen sluttede begge Møder med et Leve for Luc. Kofod.

Folketingsmand Dam holdt sine 2 Vælgermøder i Gudhjem og Randkløve, hvor man samledes paa Pladsen ved Skaaret.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Gudhjemmødet blev holdt den 7/7, Randkløvemødet Dagen efter.

Ved Mødet i Gudhjem, hvor den stedlige Lærer Niels Ingvard Jensen — den senere Folketingsmand — var Dirigent, udspandt der sig efter Dams Indledningstale en meget livlig Diskussion, idet Luc. Kofod var mødt frem for med stor Voldsomhed at angribe Venstres Politik. Fra samme Side optraadte Borgmester Grønlund, mens Friskoleiærer M. M. Smidt og Landinspektør H. M. Kofoed udtalte sig fra et Venstrestandpunkt. Om dette Møde blev der til det københavnske Blad »Folkets Avis« sendt en Korrespondance, hvori det bl. a. hedder, at »Luc. Kofod blev hørt med stor Opmærksomhed og kjendeligt Bifald, og Dam og hans Hjælpere sattes saaledes til Vægs, at Mødets Høirestemning blev mere og mere utvivlsom«. Om Smidt hedder det i samme Artikel, »at han blev sat helt udenfor det alvorlige Ordskifte som aldeles utienstdygtig til Kamp mellem myndige Mænd«. Artiklen blev optaget i Bornholms Avis, hvor M. M. Smidt fik indrykket et Svar, der med bidende Ironi replicerede til Korrespondenten, som Smidt antager er Luc. Kofod! Herimod blev ikke protesteret, og der er ingen Grund til at tvivle om, at Smidts Antagelse var rigtig; Referatet var saa opstyltet, at næppe nogen anden end Rønnekredsens daværende Repræsentant kunde have forfattet det. Ogsaa en Gudhjembo, Gæstgiver Tranberg, hos hvem Mødet var holdt, nedlagde en skriftlig Protest imod den forvrængede Fremstilling af det passerede.

Ved Vælgermødet i Østermarie (Randkløve) havde der indfundet sig omtrent 150 Deltagere. Højskoleforstander Brodersen valgtes til Ordstyrer, og Dam holdt en længere Tale, hvoraf jeg efter Bornholms Tidende for 13/7 skal gengive følgende som karakteristisk for Dams Maade at ræsonnere og udtrykke sig paa, selv i en Kampperiode, som den, hvori man befandt sig i 1877:

»Vi maa i denne alvorlige Tid lægge os efter Sindighed og ikke lade os ophidse, men derimod stræbe at oplyse og veilede hverandre. Dagbladene have ikke været uden Skyld paa Grund af deres uforsvarlige lidenskabelige Bitterhed og Ensidighed; hvis disse havde været udenfor Striden i Løbet af det sidst passerede Aar, havde vi være bedre stillet. Striden har ikke været til at undgaa, men dens fortærende Lidenskabelighed er ingen Nødvendighed; dette maa vi lære og vide at rette os

efter, ligesom andre frie Folkeslag. Vort Folk maa ogsaa lære at være paa sin Post og holde paa sin Ret, at den ikke gaar i Herremændenes Lommer. Vi kom saa at sige sovende til Friheden; nu gælder det om at forsvare den, eller rettere sagt Resten af den. For at svække og skade Venstre i den nuværende Kamp vil Højrepartiet søge at gøre gældende, at Venstre er i Forbund med Socialisterne. Denne Paastands Usandhed er let at bevise. Højre burde hellere have tænkt paa sit Frafald fra Folkets Sag og gaaet i sig selv igen, saa havde Striden ikke været saa bitter, og Stillingen anderledes. Hvad vi først og fremmest trænger til er redelig Stræben efter Virkeliggørelse og mindre Theori paa alle Livets Omraader. Vort rolige og sindige oplyste Folk skal nok vise, at det kan gaa gennem Skjærsilden og bestaa denne Prøve. Folket vil hverken lade sig overile eller overliste, men med Taalmodighed og Enighed slutte Kreds om Grundloven. I dette Haab gaar vi vor Fremtidsskjæbne imøde«.

Ingen andre end Folketingsmanden havde Ordet ved Mødet, der sluttede med et fra Forsamlingen udbragt Leve for Dam, hvilket fra det modsatte Parti fremkaldte et Leve for Ministeriet Estrup. Herpaa svarede man fra Venstres Side med et »Ned med Provisoriet«. Dam beretter selv i sit Blad, at de to Partier var omtrent lige stærkt repræsenteret. Dette Referat staar i en behagelig Modsætning til Luc. Kofods Beretning fra Gudhjemmødet til »Folkets Avis«.

Den dybe Splittelse i Venstre i Foraaret 1878 svækkede Partiet og gav Møderne i Sommeren 1878 et væsentligt andet Præg end det foregaaende Aar; det radikale og moderate Venstre bekæmpede hinanden med en saadan Styrke, at man næsten glemte den fælles Modstander. Dam stod naturligvis i den moderate Lejr, og hans radikale Modstandere indenfor Partiet lod ikke høre fra sig paa Bornholm. Sommeren 1878 forløb derfor her paa Øen særdeles rolig i politisk Henseende. Dam selv holdt 2 Møder i sin Kreds: den 16/6 i Svaneke og noget senere et Møde i Neksø. Intet af disse er omtalt i noget af de bornholmske Blade. Luc. Kofod holdt i sin Valgkreds 4 Møder: den 31/5 i Rønne, den 2/6 i Hasle, den 3/6 i Allinge og den 16/6 i Klemensker Kro. Alle Møder var ret talrigt besøgt, men bortset fra nogle Afbrydelser fra et Par Tilhørere ved Mødet i Allinge, mærkedes intet til Oppositionen. Enkelte Højremænd interpellerede Folketingsmanden for at faa en lille Debat ud af

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

det. Herudover bød Møderne kun paa et Foredrag af Kredsens Repræsentant, der selvfølgelig hoverede over Venstrepartiets Splittelse og indbyrdes Kævlerier. Fra disse Møder skal kun — efter Bornholms Avis — refereres en Del af Luc. Kofods Tale ved Mødet i Hasle som karakteristisk for denne Politikers Syn paa den almindelige Valgret og hans Udtryksform. Det hedder i dette Referat:

»De menige Vælgere ere aldeles i Vildfarelse, naar de se og mene, at deres Mening ikke tages til Følge, fordi de er Smaafolk; det er slet ikke fordi, de ere smaa, men fordi de slet ikke have noget Begreb om Sager, der angaae Statens Styrelse. Naar Flertallet vil have Ret til at vælge Regjeringen, er dette urigtigt; thi til Ministre kan kun vælges Mænd, der ere i Besiddelse af hæderlige og bekjendte Navne og har saadanne personlige eller reelle Fortrin, som ikke kan erhverves af enhver. Hvis man i et Sogn til Sogneraad udelukkende valgte jordløse Husmænd og fattige Haandværkere, hvorledes vilde det da gaa, naar de i Sognets Bestyrelse indførte deres indskrænkede Synsmaade og styrede efter den indskrænkede Maalestok, hvorefter deres egen Husholdning føres. Følgen af denne Styrelse blev næppe behagelig, og det Ydre vilde vistnok føre til, at Naboerne sige, at med disse Folk ville vi ikke omgaaes, og vi ville ikke have noget med dem at gøre.

Saaledes ogsaa i Statens Styrelse. Udlandet kjender Estrup, Rosenørn-Lehn o. s. v., og med dem ville de omgaaes, men de kjende ikke en Jensen eller Kristensen o. s. v. — de være iøvrigt hæderlige Mænd; med dem ville de ikke omgaaes, men afbryde Omgangen med Nabostaterne kan Landet ikke«.

Fra denne Sommer skal iøvrigt kun anføres, at den 2/8 fejrede Bornholms Avis sit 50 Aars Jubilæum. Bladet meddelte selv, at det nu var oppe paa 1.000 Abonnenter, mens det for 50 Aar siden kun havde haft 40, og at det brugte Aar for at stige til 100; først under den slesvigske Treaarskrig var Tallet 200 naaet.

I Slutningen af 1878 medførte den skarpe Strid mellem Folketingsflertallet og Regeringen om et Laan til de vestindiske Øer, at Folketinget opløstes den 12/12. Nyt Folketingsvalg blev udskrevet til 3/1 1879. Der var kun ca. 3 Uger til at forberede dette Valg, der faldt midt i Vinterens Hjerte, og tilmed udgjorde Juletiden, der som bekendt ikke er egnet til politiske Møder, næsten Halvdelen af den Periode, i hvilken Opmarchen til Folketingsvalget skulde finde Sted.

Paa Bornholm, hvor Rammerne om de politiske Partier var overordentlig svage, var Forberedelserne præget af den største Usikkerhed. Begge Folketingsmændene meddelte, at de paany vilde stille sig i deres respektive Valgkredse, og Luc. Kofod bebudede i Avisen for 18/12, samtidig med at han annoncerede sin Kandidatur, at han senere vilde holde et Par Møder i sin Kreds. Disse fandt Sted den 29/12 i Vestermarie Kirkeskole og den 30/12 i Gymnastiksalen i Rønne. Ogsaa Dam holdt 2 Møder, det ene i Svaneke, det andet i Neksø. Om disse Møders Forløb er intet meddelt i de bornholmske Blade. Derimod fremgaar det af forskellige Meddelelser, navnlig efter Valget, at Højre i Aakirkebykredsen arbejdede stærkt underhaanden paa at opstille en Modkandidat. I Avisen for 30/12 meddeles det, at disse Forsøg var lykkedes, og at Kaptajn N. A. Koefoed, Langemyregaard i Aaker, ville stille sig imod Dam. En lignende Meddelelse fandtes i Bornholms Tidende. Kapt. Koefoed mødte imidlertid ikke frem ved Dams Vælgermøder. Han indskrænkede sig til at motivere sit Standpunkt paa selve Valgdagen.

Til Luc. Kofods Vælgermøder i Vestermarie havde der indfundet sig ca. 60 Deltagere. Efter Folketingsmandens Tale blev Løjtnant Landschoff, Kærgaard, valgt til Ordstyrer. Han holdt selv en Tale, hvori han erklærede, at han, hvis han havde været Rigsdagsmand, i det Spørgsmaal, paa hvilket Opløsningen havde fundet Sted (Bevillingen til de vestindiske Øer), vilde have stillet sig paa samme Maade som Luc. Kofod. Han hævdede dog samtidig, at Venstres Modstand imod denne Bevilling ikke var saa umotiveret, som Kofod havde hævdet. En stor Del af de nuværende Plantageejere var uvidende Irlændere, som levede flot, men behandlede Arbejderne daarligt.

Derefter tog Gaardejer M. P. Blem, Engegaard, Nylars, Ordet, for at erklære, at han som Vælger i Kredsen ikke kunde andet end misbillige Kofods Politik. Første Gang Kofod stillede sig, regnede han sig selv til yderste Venstre, ja var endog rød Republikaner; i 1873 tog han Afstand fra »det forenede Venstre«, da han, som han selv sagde, ikke vilde »lænkes til noget Partis Hjulbør,« men betegnede sig som Tilhænger af det nationale Venstre; i 1874 stemte Kofod sammen med de 17 af yderste Højre imod Finansloven, og i 1876 stemte han for

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Provisoriet. Kofod havde paa denne Maade skuffet alle de Forventninger, man kunde have til ham. — Efter at Kofod havde repliceret til Blem, der ved denne Lejlighed første Gang traadte frem ved et offentligt politisk Møde, forlangte Friskolelærer Smidt fra Aakirkeby Ordet. Landschoff gav ham som Ordstyrer dette, men Luc. Kofod sprang op og erklærede, at han kun vilde forhandle med sine Vælgere og ikke med de »omrejsende«. En tilstedeværende Husmand (Peter Nielsen) udtalte sin Forundring herover, da Kofod selv havde rejst omkring til Møder i andres Valgkredse, men Kofod fastholdt sin Vægring, og Smidt fik ikke Lov til at tale.

Dette fremkaldte, som man maatte vente, en Artikel fra M. M. Smidt i de bornholmske Blade, der havde baade Næb og Kløer. Det hedder bl. a. i denne Artikel: »Kofod er Frihedsmand. Ja, hvem er ikke det i vore Dage; det er ogsaa Bismarck. Kofod kan ikke bøje sig under et Partis Førere, men han kan bøje sig under et Enevælde. Og hvad er vel den nuværende Regering, hvor man tilsidesætter Grundloven og graver gamle skimlede Love og Anordninger op, andet end et Genfærd fra Enevældens Dage. Og hvad er paa den anden Side Estrup andet end Partifører for hele det godsejende Parti, der omfatter alle mulige Størrelser, ligefra den største Greve ned til den allermindste Knaldproprietær eller Sofabonde. Derfor fik han Tillidsadresserne. Derfor faar han de mange Hurraer. Den Trillebør er Luc. Kofod med til at trække.«

Denne Artikel vakte megen Opsigt og fremkaldte forskellige Indlæg bl. a. fra Amtsfuldmægtig K. Eriksen. Navnlig Udtrykkene »Knaldproprietær« og »Sofabonde« bed sig fast i den bornholmske Bevidsthed og er blevet citeret endnu Aartier efter. Højres Protester imod Artiklen medførte kun, at Smidt yderligere uddybede sine Synspunkter og bl. a. i et mesterligt skrevet Indlæg forøgede de 2 omstridte Gloser med en 3., nemlig »Kreditpelse«.

Mens Luc. Kofods Vælgermøde i Vestermarie altsaa fik et meget interessant Forløb og bl. a. bød paa Debut af den Mand, der kort efter skulde afløse Luc. Kofod for i 28 Aar at repræsentere Kredsen, blev Mødet Dagen efter i Rønne uden større Interesse. Overlærer Hoff dirigerede og opfordrede efter Folketingsmandens Indledningstale Vælgerne til at tage Ordet; men ingen meldte sig. Højrebladene mente, at det var, fordi alle var enige med Kredsens Repræsentant.

Efter denne korte Valgkamp, hvori Venstres nye Mand i Kredsen, M. P. Blem, bevidst havde søgt at undgaa, at der opstilledes nogen Modkandidat fra Oppositionens Side, mødtes en forholdsvis talrig Vælgerskare paa Torvet i Rønne. Valgbestyrelsens Formand, Byfoged Olivarius, aabnede Valghandlingen med et Leve for Kongen og meddelte, at kun een Kandidat havde stillet sig, nemlig Kredsens hidtidige Folketingsmand. Dennes ordførende Stiller, Overlærer Hoff, gav en grundig Fremstilling af Forholdene og anbefalede varmt Kandidaten. Denne tog derefter Ordet og udtalte »i et livfuldt og klart Foredrag sine bekjendte Anskuelser af det forenede Venstres Planer og dvælede særlig ved St. Croix-Sagen, der gav Anledning til Rigsdagens Opløsning. Han mente, at her paa Bornholm, hvor der var vist saa megen virksom Medfølelse for Daglejerne paa St. Croix (der sigtes her til nogle privat foretagne Indsamlinger) havde man billiget hans Stilling til Sagen, og denne samme Stemning havde ogsaa vist sig paa de Vælgermøder, han havde holdt, hvor kun en eneste Stemme havde rejst sig imod ham (M. P. Blems). Han tilbageviste den grundløse Bebrejdelse mod Konseilspræsidenten, at han af Trods og Haan mod Rigsdagen havde tilladt sig at sende et Laan til de nødlidende«. (Af Bornholms Avis' Referat). Kofod sluttede sin Tale med en Tak til Vælgerne, der med Opmærksomhed havde fulgt den, og bemærkede, at han var beredt at svare paa de Spørgsmaal, der muligt vilde blive stillet. Valgbestyrelsens Formand spurgte gentagne Gange, om nogen ønskede Ordet, men ingen meldte sig. Man skred derefter til Kaaring, ved hvilken Kandidaten blev erklæret for valgt. Venstre havde imidlertid samlet en Liste, hvori det foreskrevne Antal af 50 Vælgere forlangte skriftlig Afstemning. Da denne sluttede, viste det sig, at Luc. Kofod var stemt ned, idet 323 havde stemt Nej, kun 313 Ja. Valgbestyrelsens Formand meddelte derefter, at Kandidaten ikke var blevet valgt, og at der i Henhold til Valgloven skulde finde Omvalg Sted om 8 Dage, altsaa den 10/1. Resultatet vakte megen Munterhed iblandt de tilstedeværende Venstremænd paa Rønne Torv. Den af Blem gennemførte Taktik var altsaa lykkedes, og man havde opnaaet at tilføje Luc. Kofod et overraskende Nederlag.

Dette Udfald af Valget blev stærkt kommenteret i Dagspressen i det øvrige Land, hvor det blev udtalt, at et saadant

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Resultat ikke nogensinde før var fremkommet ved et dansk Folketingsvalg.

De afgivne Stemmer fordelte sig saaledes:

	Ja	Nej
Rønne	204	146
Hasle	7	9
Vestermarie	3	84
Nylars	20	15
Knudsker	12	12
Nyker	18	15
Klemensker	34	20
Rutsker	5	19
Olsker	5	3

I Aakirkeby var der paa Valgdagen samlet en større Mængde Vælgere end ved noget tidligere Folketingsvalg. Man regnede med, at ca. 1200 Mennesker var til Stede paa Torvet. Oprindelig havde man tænkt at afholde Valghandlingen i Forsamlingshuset af Hensyn til den barske Aarstid, men dette maatte opgives.

Borgmester Grønlund var Formand for Valgbestyrelsen og ledede Valghandlingen. Første talte 2 af Kapt. Dams Stillere — han havde ialt 5 — nemlig Løjtnant H. C. Koefoed, Aakirkeby, og Gaardejer Hermansen, Bodilsker. Løjtnant Koefoed, der iøvrigt var Broder til Dams Modkandidat, Kapt. N. A. Koefoed, udtalte sig med megen Skarphed. Det var uklogt af Bønderne at støtte Højrepartiet, thi dettes Angreb var rettet mod intet mindre end selv Forfatningen, idet det vilde undergrave dens Grundpiller: Skattebevillingsretten og den almindelige Valgret. Naar dette var naaet, saa at ingen mindre Bønder end dem med 15 til 20 Td. Hartkorn havde Valgret, vilde det hedde til alle de mindre: »Nu skal I have Tak, nu har vi ingen Brug for Jer længere«.

Kaptajn Dam hævdede, at det var i Strid med Folkets religiøse Sans, at Regeringen havde sat Valget umiddelbart efter Juletiden, da det ikke kunde undgaas, at Julefreden derved paa flere Maader krænkedes. Han forsvarede iøvrigt paa sædvanlig Maade Venstres Politik.

Højres Kandidat havde et stort Antal Stillere. Af disse talte ogsaa 2, nemlig Dr. Olivarius, Svaneke, og Gaardejer M. Kofoed, Pæregaard, Østerlars. Begge hævdede, at Højres Kandidat

paa Grund af den Tillid, man nærede til ham indenfor de Kredse, hvor han var kendt, egnede sig til at overtage Mandatet. — N. A. Koefoed holdt derefter sin Valgtale. Han erklærede, at han ikke stillede sig af egen Drift, men paa Grund af den stærke Opfordring, der var rettet til ham. Han tiltroede

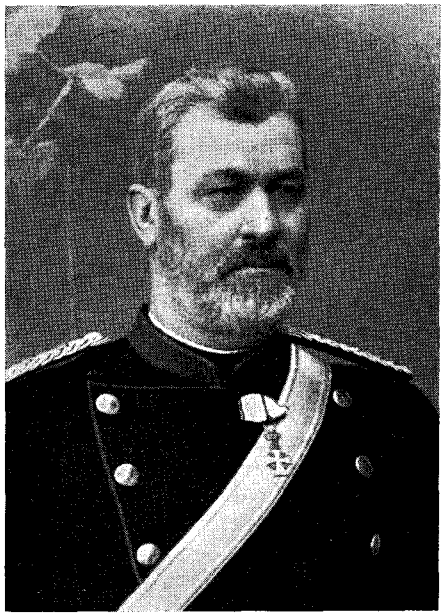

Kaptajn N. A. Koefoed.

sig ikke selv fremragende Duelighed til at røgte det vanskelige Hverv som Rigsdagsmand, men han vilde virke i Stilhed for gode og nyttige Love for derved at bidrage sit til at fremme Landets Velfærd i smaat som i stort. De brændende politiske Spørgsmaal vilde han ikke gaa nærmere ind paa. Han vilde optræde som en Fredens Mand, og han hævdede, at lige saa vel som den enkelte i Samfundet forlangte Frihed, saaledes var ogsaa enhver Stand berettiget til, at der toges fornuftige og humane Hensyn til dens Interesse. Vi var jo alle Landets Børn og alle burde have Adgang til at nyde de os lovhjemlede Friheder og Rettigheder.

Dam replicerede med større Skarphed, end denne Politiker i Almindelighed ellers anvendte. Han hævdede, at det ikke

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

kunde nytte noget at skyde de store Spørgsmaal fra sig og snakke løs om Smaating, og han stillede sin Modkandidat en Række Spørgsmaal, bl. a. om hvorledes han stillede sig til den provisoriske Finanslov.

Dette sidste Spørgsmaal, erklærede Kapt. Koefoed, maatte Rigsretten afgøre.

Efter at der bl. a. af Friskolelærer M. M. Smidt og Lærer Jørgensen, Ibsker, var stillet nogle Spørgsmaal til Kandidaterne, forlangte Løjtnant H. C. Koefoed Ordet paany og holdt en Tale, der af Bornholms Avis blev betegnet som »personlig og brutal« og et Udslag af »et ondsindet og ufordrageligt Sindelag imod Medborgere, der havde en anden Mening end han.« — Man skred derefter til Kaaring, hvorved Kapt. Dam erklæredes valgt. Kapt. Koefoed krævede imidlertid skriftlig Afstemning. Ved denne valgtes Dam med 634 Stemmer, Koefoed fik 376.

Efter at Borgmester Grønlund havde takket Vælgerne for den Ro, de havde udvist, »særlig dem neden for Tribunen«, udbragtes forskellige Lever, bl. a. for de 2 Kandidater, og Forsamlingen skiltes efter den mest bevægede Valghandling, der endnu havde fundet Sted i Aakirkeby. De fleste havde holdt ud, indtil Valgresultatet forelaa, skønt det efterhaanden var blevet bælgmørkt, og Kulden var bidende. De afgivne Stemmer fordelte sig saaledes:

	Dam	Koefoed
Aakirkeby	107	8
Aaker	210	28
Pedersker	79	9
Poulsker	21	26
Bodilsker	58	12
Neksø	79	58
Ibsker	19	17
Svaneke	2	65
Østermarie	39	100
Østerlars	18	42
Rø	2	11

Det vil af dette ses, at de to Herreder, hvoraf Valgkredsen bestaar, Søndre Herred og Østre Herred (hvortil jeg her vil medregne Rø) i politisk Henseende havde stemt ganske forskelligt. I Søndre Herred havde Dam opnaaet 554 Stemmer,

N. A. Koefoed 140, i Østre Herred med Rø havde Dam kun opnaaet 80, N. A. Koefoed 236 Stemmer. At Svaneke næsten enstemmig stemte paa Dams Modkandidat, kunde ikke overraske, men at de 2 senere udprægede Venstresogne Østermarie og Østerlars paa dette Tidspunkt i saa overvejende Grad sluttede sig til Højres Kandidat, synes meget forbavsende. Der havde imidlertid i denne Del af Kredsen fundet en stærk underhaands Agitation Sted. Dette fremgaar bl. a. af den Tale, der som foran nævnt blev holdt af H. C. Koefoed ved Afslutningen af Valghandlingen, og som Bornholms Avis karakteriserede i de voldsomme Udtryk, der foran er gengivet. H. C. Koefoed fandt sig som Følge af den nævnte Kritik foranlediget til at offentliggøre denne Tale i sin Helhed; den lyder saaledes:

»Vælgere, I, som have mødt her i Dag til aaben Kamp: Lad os være opmærksomme paa, hvilke Modstandere, vi have. De have her for det meste skudt med løst Krudt og skudt udenom Maalet, det Maal, hvorom vi stride, men de gaa andre Veie. Her har været tvende offentlige Valgmøder i Kredsen. De har da ikke villet staa os Ansigt til Ansigt; de have ikke turdet møde os i aaben Kamp, men har holdt Raad om Natten, om hvorledes de skulle fælde deres Modstander. (Formanden: Er De færdig, ellers faar jeg kalde Dem til Orden). Vil Forsamlingens Flertal, at jeg skal kastes ned fra dette Sted, hvor jeg staar? (Høie Raab fra Flertallet: Nej, Nej) Her se vi, hvorledes Høire opfatte Lighed, Frihed for den ene Side, men ikke for den anden. Der var nogle Mænd forsamlede en Nat paa den anden Side Høilyngen (Raab fra Forsamlingen: Hvor? Hvor?) Ja, paa et Sted, hvor de troede sig mindst bemærkede; der siges 40 Mænd, og saa skulde de da komme hid i Dag, tage saa mange andre med, som de kunde faa, overliste os og snigmyrde os. Lad os være opmærksomme paa saadanne Modstandere, siger jeg, og det i Tide. Det er for sent, naar Dolken sidder i vort Bryst. Selv om Kapt. Dam bliver valgt ved Haandsoprækning, saa er ikke dermed Sagen afgjort. Her vil blive forlangt Afstemning til Protokols, og da har hver enkelt Stemme Betydning. Enhver Vælger maa selv overbevise sig om, at hans Stemme bliver skreven, saaledes som han vil stemme«.

Denne temperamentsfulde Tale viste, hvorledes den politiske Ophidselse havde grebet selv ellers meget rolige og besindige

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Folk, og hvorledes man i disse Tider undertiden stod: Broder mod Broder.

For Højre i Aakirkebykredsen var Resultatet af Afstemningen vistnok en Skuffelse; i Forhold til det store Antal Underskrifter, man 1 1/2 Aar før havde opnaaet paa Adressen til Estrup, var 376 Stemmer jo ogsaa et ringe Tal. Paa den anden Side viste N. A. Koefoeds Stemmetal, at der i denne Valgkreds var en ikke ubetydelig Opposition tilstede. At den nogensinde skulde kunne bane sig Vej til at blive et Flertal, maatte dog ud fra en nøgtern Betragtning anses for meget usandsynligt.

Efter det overraskende Resultat af den skriftlige Afstemning i Rønne, blev der overordentlig travlt i 1. Kreds. Luc. Kofod telegraferede øjeblikkelig til sin nære politiske Meningsfælle Lars Dinesen, Folketingsmand for Hillerødkredsen og en af Højres mest benyttede Agitatorer ved Kampmøder rundt omkring i Landet. Allerede Dagen efter Valget afrejste han fra København til Rønne, hvor han ankom Søndag den 5. Januar. En Skare Højremænd stod paa Havnen og modtog ham med livlige Hurraraab, da han gik i Land. Det blev samtidig annonceret i Bladene, at Dinesen vilde deltage i 2 offentlige Møder, som Luc. Kofod indbød sine Vælgere til, nemlig i Rønne (Realskolens Gymnastiksal) Tirsdag den 7/1 og i Klemensker Kro Onsdag den 8/1.

Oppositionen imod Luc. Kofod havde umiddelbart efter Valget bedt Løjtnant Landschoff, Vestermarie, om at lade sig opstille, og denne meddelte i en Annonce, dateret 5/1, at han havde modtaget Kandidaturen. Han søgte straks Kontakt med Vælgerne, idet han fik sine Venner i Hasle til at gaa fra Hus til Hus i nævnte By og indbyde Folk til Søndag Aften — den 5/1 — at mødes med ham hos Gæstgiver Jesper Holm. Her var kommet saa mange til Stede, som Salen kunde rumme, og for denne Forsamling holdt Landschoff et Foredrag, hvori han præsenterede sig som »moderat Højremand«. Han gennemgik de forskellige politiske Stridsspørgsmaal, og paa de fleste Punkter fandt han, at Ministeriet Estrup havde Ret, og Landschoff udtalte sig misbilligende om Venstres haardnakkede Modstand imod Regeringens Forslag, hvoraf han fandt flere velegnede til Fremme, i hvert Fald tjenlige som Forhandlingsgrundlag. Kun mente han, at Regeringen gik for vidt i sine Krav om Befæstningsanlæg og Udvidelser af Flaaden. Han sluttede sin Tale med et voldsomt personligt Angreb paa sin Modkandidat, der

ikke var til Stede og iøvrigt ikke indbudt. Han erklærede, at han ikke ansaa Luc. Kofod for en ærlig Mand, han betegnede hans Adfærd som afskyelig og et Bedrag overfor hans Vælgere. Dette gav Byfogden i Hasle, Gregersen, Anledning til en meget kraftig Paatale; bl. a. betegnede han Landschoffs Optræden overfor en fraværende Modstander som en Uforskammethed. Bortset fra dette uheldige personlige Intermezzo, for hvilket Landschoff ubetinget bar Hovedskylden, fandt der paa Mødet en livlig politisk Diskussion Sted, hvori M. P. Blem, der gentagne Gange havde Ordet, angreb Højres Politik og anbefalede Landschoff som Kandidat, idet han henviste til hans for Bornholm i det hele fortjenstfulde Virksomhed, samt hans paalidelige, frisindede og hjælpsomme Karakter.

Da Luc. Kofod — antagelig gennem Byfoged Gregersen — fik Efterretning om sin Modkandidats Møde i Hasle og de udfordrende og personlige Udtalelser, han her havde fremsat, indvarslede han straks til et Møde i samme By. Det skulde afholdes samme Dag, som det før omtalte Møde i Klemensker; dette sidste blev fastsat til Kl. 2, Haslemødet til Kl. 8. Men Landschoff modtog ikke Udfordringen, og han deltog heller ikke, trods direkte Indbydelse, i Luc. Kofods Møde i Rønne. Derimod mødte han sammen med M. P. Blem frem til Mødet i Klemensker. Om dettes Forløb oplyser iøvrigt de bornholmske Blade intet; tilsvarende gælder om Luc. Kofods og Lars Dinesens Møde i Hasle.

Derimod findes ret udførlige Referater af de to Politikeres Rønnemøde. Dette var godt besøgt, idet Realskolens Gymnastiksal var fuldt besat. Luc. Kofod talte kun ganske kort, medens Dinesen i et udførligt Foredrag forsvarede Regeringens Politik og angreb Venstre, hvilket Parti denne Politiker havde været med til at stifte. Han lagde heller ikke Skjul herpaa i sit Foredrag i Rønne, hvis Vælgere han forklarede, at baade han og Luc. Kofod havde forladt Venstre, fordi Partiets Førere egennyttigt stræbte efter Magten. Naar man paa Bornholm bebrejdede Kofod, at han havde skiftet Standpunkt, var dette uberettiget; det var Venstrepartiet, der var svinget over til en Magtpolitik, som hverken Kofod eller han havde villet være med til. Saavel Luc. Kofod som Ordstyreren, Overlærer Hoff, opfordrede Modstanderne til at tage Ordet, men ingen meldte sig. Ordstyreren udbragte da et kraftigt besvaret Leve for Lars Dinesen, der i sin Tak erklærede, at den bedste Løn, man kun-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

de yde ham, var, om han, naar han den 10/1 rejste fra Øen, kunde vide, at Luc. Kofod var genvalgt. Han udbragte et Leve for Kofod, der som Slutningsreplik udtalte, at selv om han ogsaa faldt paa Valgdagen, vilde hans Fald dog være saa hæderligt, at ingen, der havde givet ham deres Stemme, kunde sige:

»at de havde valgt
paa en Pjalt«.

Ved Omvalget den 10/1 havde Uvisheden om Valgets Udfald hidkaldt et større Fremmøde af Vælgere og nysgerrige end noget tidligere Folketingsvalg paa Bornholm. Byfoged Olivarius ledede ogsaa denne Gang Valghandlingen, og Luc. Kofod mødte med den samme Ordfører som sidst, nemlig Overlærer Hoff. Selv vendte han sig med stor Voldsomhed imod Landschoff, idet han navnlig bebrejdede ham, at han havde holdt hemmelige Møder og ved disse fremsat ærekrænkende Udtalelser om ham. Kofod meddelte, at han havde gjort Skridt til at drage Landschoff til Ansvar ved Domstolene for hans Injurier*). Derefter talte Landschoffs ordførende Stiller, M. P. Blem, der særlig fremhævede sin Kandidats gode menneskelige Egenskaber og den Dygtighed, hvormed han havde røgtet de ham betroede Tillidshverv. Landschoff selv erklærede sig i de fleste politiske Spørgsmaal enig med Luc. Kofod. Han vilde staa frit af Partierne. Hans Tale blev iøvrigt holdt med saa svag Stemme, at de fjerneststaaende ikke kunde høre noget. Et Par Husmænd fra Vestermarie, Hans Lund og P. Nielsen, anbefalede Landschoff, medens Provst Sodemann, Klemensker, meget skarpt foreholdt denne, at hans politiske Stilling var ganske uklar; han kaldte sig »moderat Højremand«, men et saadant Parti eksisterede ikke, og til at danne et selvstændigt Parti egnede Landschoff sig næppe. Heroverfor bemærkede Blem med meget Lune, at naar Højremændene kunde stemme paa Venstremanden Luc. Kofod, kunde Venstremændene vel ogsaa stemme paa Højremanden Landschoff. — Mest Opmærksomhed vakte en Tale, som Missionær Chr. Møller, Lederen af Luthersk Missionsforening, holdt. Han takkede Luc. Kofod for den Støtte, han altid havde ydet Missionens Venner og udtalte et inderligt Ønske om at se ham genvalgt. Bornholms

*) Dette Injuriesøgsmaal endte med, at Landschoff ved Retten i Rønne idømtes en Bøde paa 200 Kr. og 40 Kr. i Sagsomkostninger.

Tidende gav siden Udtryk for den Opfattelse, at denne korte Tale havde tilført Kofod flere Stemmer end Lars Dinesens Rejse til Bornholm.

Ved Kaaringen erklæredes Kofod for valgt. Ved den skriftlige Afstemning fik han 637 Stemmer; Landschoff 431. Resultatet fremkaldte megen Jubel blandt de mange Højrevælgere, som paa Torvet havde afventet Resultatets Oplæsning. Og efter Valget samledes de højresindede Embedsmænd og en Række ledende Partifæller udenfor Embedsstanden til et Festmaaltid paa Dams Hotel for at fejre Sejren og Lars Dinesen. I Bornholms Amtstidendes Referat af denne Sammenkomst hedder det: »Uagtet Festmaaltidet var saa godt som improviseret, udgjorde det dog en af de mest vellykkede Sammenkomster, vi have haft her i de senere Aar. Saavel de materielle som de aandelige Nydelser udmærkede sig ved Fylde og Velsmag. Deltagerne var meget talrige og bestod af Mænd fra Hasle, Allinge, Svaneke, Aakirkeby og Rønne samt mange Landboere, saavel fra Nabosognene som de længere bortliggende Sogne«. — Kl. 10½ brød Selskabet op for at følge Lars Dinesen, der skulde rejse samme Aften, til Skibet. Paa dettes Halvdæk havde Rønne Sangforenings Kor taget Plads for at hylde Dinesen ved nogle Sangnumre. Der blev baade ombord og i Land holdt Taler og raabt »Lever«, saa længe den bortdragende Politiker kunde øjnes.

De paa de to Kandidater afgivne Stemmer fordelte sig saaledes:

	Kofod	Landschoff
Rønne	429	109
Hasle	16	61
Allinge-Sandvig	16	2
Vestermarie	9	123
Nylars	28	30
Knudsker	32	18
Nyker	30	18
Klemensker	56	37
Rutsker	10	31
Olsker	11	2

Disse Tal viser, at det var Rønne By, der særlig lagde sit Lod i Vægtskaalen til Fordel for Luc. Kofod. Her fik denne omtrent ligesaa mange Stemmer som Landschoff i hele Kred-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

sen, og medens Kofods Stemmetal i denne By var mere end dobbelt saa stort som Antallet af Jastemmer 8 Dage før, var Landschoffs Stemmetal kun godt $^2/_3$ af Nejstemmernes Tal. At Væksten i Kofods Stemmetal skyldes den voldsomme Agitation, hvormed Højre satte ind, navnlig blandt Borgerne i Rønne, da man saa, at Mandatet var i Fare, er ligetil, men hvorfor gik Oppositionens Stemmetal tilbage? Loven om at Aktion og Reaktion holder hinanden i Ligevægt, plejer jo i nogen Grad at gøre sig gældende ogsaa i det politiske Liv. — Forklaringen er utvivlsomt den, at naar Rønneboerne havde Valget imellem Kredsens gamle Repræsentant, der trods alt var en slagfærdig Taler og fornøjelig Debattør, og en »Landmand fra Kredsen«, hvis politiske Standpunkter var udflydende og uklare, og som under Valgkampen havde vist, at han manglede Modet og Evnen til at gøre sig gældende paa en politisk Talerstol, i hvert Fald overfor en Modstander som Luc. Kofod, foretrak man denne sidste.

Et andet interessant Fænomen er Stemmetallene fra Hasle. Fra denne By var der 8 Dage før kun afgivet 9 Nejstemmer. Denne Gang stemte 61 Vælgere paa Landschoff. Der maa ogsaa her have fundet en stærk Husagitation Sted i den mellemliggende Uge, og Oppositionens Kandidat maa trods de uheldige personlige Udfald mod Luc. Kofod paa sit Møde i Byen have vundet betydeligt Terræn. — Endelig bemærkes det overordentlig store Stemmetal for Landschoff fra Vestermarie, hans Hjemsogn. Dette viser, at Blems stærke Fremhæven af Landschoffs personlige Fortrin, ikke var tom Tale.

Det endelige Resultat af Folketingsvalget i Januar 1879 blev altsaa Genvalg i begge de bornholmske Kredse. Men medens Dam i Aakirkeby med Sindsro kunde imødese en ny Valgdag, tydede Begivenhederne i Rønne paa, at et fortsat Arbejde fra Oppositionens Side vilde kunne bringe Luc. Kofod til Fald. Det stod vist ogsaa de fleste klart, at den, der bedst kunde fremkalde et saadant Resultat, ikke var Oppositionens Kandidat ved Valget den 10/1, men dennes ordførende Stiller. Det fortælles ogsaa, at Lars Dinesen Valgaftenen skal have udtalt: »Gud fri os, dersom de bytter de to om; da gaar Kredsen tabt for os«. Lars Dinesen var ingen daarlig Spaamand.

9. DE BORNHOLMSKE RIGSDAGSMÆND LUCIANUS KOFOD, DAM OG FALLESENS VIRKSOMHED I RIGSDAGSSAMLINGEN 1879—80.

I denne Samling, der var usædvanlig langvarig, idet den begyndte den 6/10 1879 og først sluttede den 24/7 1880, talte Lucianus Kofod 18, Dam og Fallesen hver 10 Gange. Den Talerstrejke, Rønnekredsens Folketingsmand havde iværksat i flere Aar, var altsaa nu bragt til Ophør. Han var Medlem af 2 Udvalg (Indfødsretsudvalget, hvor han var Sekretær, og et Udvalg om Ændringer i Reglerne for kommunale Valg.) — Dam havde i denne Samling Plads i 5 Udvalg, nemlig foruden Finansudvalget, hvor han som sædvanlig var Sekretær, Udvalgene angaaende Foranstaltninger mod smitsomme Sygdomme, Tilsyn med Handelsskibe, Vekselloven og et færøisk Lovforslag; i de 2 første af disse Udvalg var han Formand og i de 2 sidste Sekretær. For et af de til Finansudvalget henviste Lovforslag (om Anlæg af et Sømineetablissement) var han Ordfører. Dam udfoldede altsaa en betydelig Virksomhed i det saglige Rigsdagsarbejde og havde en mere betroet Stilling indenfor Tinget, end man ved at blade i Rigsdagstidendes Referater af de offentlige Møder faar Indtryk af. Fallesen havde Plads i 2 Udvalg; det ene behandlede det vigtige Forslag om Hærens Ordning; det andet Tilsynet med Levnedsmidler.

Af Spørgsmaal af særlig bornholmsk Interesse behandledes i denne Samling et Andragende underskrevet af 441 Beboere paa Bornholm, der ønskede den i det øvrige Land gældende Ordning af Strandingsvæsenet indført ogsaa her paa Øen. I 1836 var der — efter indhentet Tilslutning fra Stænderforsamlingerne i Viborg og Roskilde — udkommet en Forordning om Strandingsvæsenet, men samtidig blev det bestemt, at for Bornholms Vedkommende skulde det foreløbig have sit Forblivende ved de Bestemmelser, som var gældende før den Tid. Derved var opstaaet den Forskel mellem Forholdenes Ordning paa Bornholm og i det øvrige Land, at enhver her paa Øen, der havde fast Bopæl indenfor en halv Mils Afstand fra Kysten, indskreves i Strandings- og Bjergningslisterne og var pligtig til i Strandingstilfælde at møde efter Opbud paa Omgang, medens man i det øvrige Land havde et specielt Redningsmandskab.

Dette var Adressens Underskrivere utilfreds med, idet de

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

bl. a. paapegede, at det var besværligt at faa Tilsigelserne bragt ud, saaledes at de mødepligtige kunde naa rettidig frem. Adressen, der iøvrigt ogsaa havde været indbragt i den foregaaende Samling, men ikke dengang var naaet frem til Behandling i Tinget, blev henvist til Udvalget for Andragender og af dette foreslaaet henvist til Justitsministerens nærmere Undersøgelse. Under Rigsdagsforhandlingen herom udtalte Dam bl. a. følgende: »Naar man sammenligner det gamle særlige Reglement for Bornholm om Strandingsvæsenet af 21. Maj 1785 med den for det øvrige Rige gjældende Forordning af 28. December 1836, saa vil en saadan Sammenligning efter min Overbevisning i flere Stykker falde ud til Fordel for den sidstnævnte. Man vil saaledes finde, at der i det gamle Reglement er mange flere Omstændigheder og atfor mange Omsvøb, til Skade for hurtig Bjergning af Mandskab og Gods, end i den Forordning, som gjælder for hele det øvrige Rige. Der er ogsaa den Omstændighed ved det gamle Reglement for Bornholm, at der efter dette er en Route, der skal følges med Hensyn til Tilsigelse af Bjergerne. Hele dette Maskineri eller hele dette Antal af Bjergere, der findes ansatte, kunne nemlig ikke bruges paa engang, men man maa gaa til Bjergerne efter Tour eller Omgang; det er jo, som bekjendt, en Smule Fortjeneste, en lille Fordel for Kystbeboerne. Der findes tillige den Bestemmelse i Reglementet, at Bjergerne skulle møde personligt. Naar man nu kommer og tilsiger dem, og de ikke ere hjemme, eller ere syge, eller kort sagt, ikke personligt kunne give Møde, maa man gaa andre Steder hen for at faae det Antal Bjergere, der er fornødent til Bjergningen, og det giver naturligvis Anledning til Forsinkelse og Ophold til Skade for en hurtig Bjergning af Mandskab og Gods. Dernæst skal jeg tillade mig at henlede Opmærksomheden paa, at ifølge den paa Bornholm gjældende Bestemmelse ere Bjergerne i Alt, hvad der vedrører Bjergelønnens Fastsættelse, voldgivne til Amtmandens Kjendelse eller Skjøn og Afgjørelse, hvorimod disse Spørgsmaal efter den almindelig gjældende Lov i visse Maader kunne appelleres til Domstolene, forsaavidt Bjergerne ikke ere tilfredse med Kjendelsen. Med Hensyn til den Sammenligning, jeg har tilladt mig at fremdrage, er der i Almindelighed den Ting at sige, at den Lovbestemmelse, der gjælder for hele det øvrige Rige, er langt mere fuldstændig og udtømmende i alle forefaldende Tilfælde, saaledes at jeg ikke er i Tvivl om, at man paa Bornholm vist-

nok i mange Tilfælde har maattet og maa ty til Analogier fra denne Forordning, idet nemlig det Reglement, der særlig er gjældende der, ikke er udtømmende i de forskjellige Forhold. (Folket. Forh. 1879—80, Sp. 6488—90).

Justitsministeren udtalte sig velvilligt og lovede at søge »at komme paa det Rene med dette Spørgsmaal, dels om der virkelig er en saadan Fordel forbunden med at gaa over til Forordningen af 28. December 1836, at det i og for sig er ønskeligt, og dels om det kan antages, at der virkelig er et almindeligere Ønske tilstede herom paa Bornholm, hvad jo ingenlunde er bevist, fordi der er et vist Antal Mennesker, der underskriver en Adresse eller et Andragende og indsender det til Rigsdagen. Det er ingenlunde noget Nyt, thi det har oftere været under Overveielse, om man ikke skulde gjøre dette Skridt, og det var egentlig ogsaa oprindelig Meningen, dengang Forordningen af 28. December 1836 blev forberedt og forhandlet, at den skulde gjælde for Bornholm med; men da var det Indsigelser fra de bornholmske Myndigheders Side, der foranledigede, at det ikke skete, og at der kom et Reskript om, at Forordningen indtil videre ikke skulde gøres anvendelig paa Bornholm; men som sagt, hele dette Spørgsmaal, der jo maatte give Anledning til en Lov, hvis det skulde ordnes i den af disse Andragere ønskede Retning, skal blive gjort til Gjenstand for nærmere Overveielser.« Andragendets Henvisning til Justitsministeren vedtoges enstemmigt. Om denne Sags senere Skæbne vil der blive gjort Rede i det følgende.

Dernæst drøftede man som i saa mange tidligere Samlinger Spørgsmaalet om Bornholms Væbning, men paa en væsentlig anden Basis end i de nærmest foregaaende Sessioner, idet Regeringens Hærlovsforslag nu i Modsætning til tidligere gik ud paa, at Væbningen skulde opretholdes. Krigsministeren, General Kauffmann, udtalte herom ved Hærlovens Forelæggelse følgende: »Bornholm spiller vel ingen Rolle med Hensyn til Danmarks Forsvar, men Bornholm er paa den anden Side af stor strategisk Betydning, idet vi paa ingen Maade maa ønske at se dette Land i en Fjendes, navnlig i en fjendtlig Sømagts Hænder. Naar Bornholm ikke var istand til at forsvare sig selv — hvilket det for Resten tidligere har viist sig at kunne, ligesom Bornholmerne altid have viist Interesse for deres Væbning og i det Hele taget ere besjælede af det rette Fædrelandssind — og naar vi ikke bibeholdt denne Væbning, saa vilde vi

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

blive nødsagede til at sende en Del af vor Hær derover. Noget, som vilde svække vore egne Forsvarskræfter her hjemme.« (Folket. Forh. 1879—80, Sp. 266—67).

Ved Lovforslagets 1. Behandling i Folketinget udtalte Lucianus Kofod sin egen og sine Landsmænds Tak til Ministeren for dette Standpunkt og fremhævede særlig »den sløvende og slappende Indvirkning, det maa have paa det fra Bornholm udskrevne Mandskab, naar de vide, hvis Bornholms Væbning gik ind, at de muligen ikke vilde faae Brug for deres militære Uddannelse ved Deltagelse i en virkelig Krig, men kunde være ganske sikkre paa at gaa paa Bornholm med Hænderne i Lommen i Krigstid; thi deri er jeg enig med den høitærede Krigsminister, at der ikke kunde være Tale om at afhente Bornholms værnepligtige Styrke herover. De kommer altsaa til at gaa og føre et fuldstændig civiliseret Liv derovre i Krigstilfælde, men det vil være nedbrydende for deres Lyst og Iver til at deltage i Øvelserne og Uddannelsen; det er en Grund, jeg lægger megen Vægt paa.« Han fremsatte dernæst Ønsket om, at Væbningen blev sat under vedkommende Generalinspektørs Tilsyn, og at man traf den Foranstaltning, at nogle Officerer »f. Ex. en Kapitain, en Ritmester og et Par Lieutenanter hvert Aar skiftevis kommanderedes herover for at deltage i de større Øvelser enten ved Garnisonerne eller i Leiren; det vilde vedligeholde og forplante Tjenestedygtigheden hos Befalingsmændene.« Dernæst udtalte Kofod: »Endvidere haaber jeg, at den høitærede Minister er enig med mig om, at skal der være et Kompagni Feltartilleri, maa dette ogsaa i Fremtiden have Heste til Bespænding. Det have vi nemlig ikke havt hidtil. Staten har faaet bevilget ved Lov 12. Februar 1872 12 Skilling pr. Td. Hartkorn for at holde Heste til Væbningen; Pengene ere komne ind i Statskassen, men Heste ere ikke blevne ydede til Væbningens Øvelser.« Endelig gjorde han sig til Talsmand for, at man ikke forlangte af det bornholmske Mandskab, at det ved Øvelsernes Afslutning skulde aflevere Vaaben, Munderingssager etc. til Tøjhuset i Rønne, men have Adgang til at tage disse Ting med hjem. Det vilde have Betydning, dersom der opstod Arbejderoptøjer f. Eks. ved de store Kul- og Teglværker ved Hasle. Der kunde da efter Kofods Mening ske det, at »Halvdelen af Bornholms Bøndergaarde og maaske ogsaa af Kjøbstæderne vare afbrændte, inden det respektive Mandskab kunde være indkaldt og bevæbnet. I Militsens Dage hængte det jo saaledes sammen, at enhver Mand havde sine Vaaben hængende hjemme paa sin Væg, og Politiøvrigheden kunde da henvende sig blot til en Kompagnichef med Forlangende om at faae Understøttelse i saadanne Tilfælde, og Understøttelsen kunde da ydes let og hurtigt.«

Dam berørte i en længere Tale, han holdt om Hærlovforslaget, og hvori han udtalte Ønsket om, at man denne Gang naaede til en Løsning af Forsvarssagen, ogsaa den bornholmske Væbning, men han indskrændede sig i det væsentlige til at erklære, at han i det allermeste kunde slutte sig til, hvad hans Kollega fra Rønnekredsen havde udtalt.

Da der ikke fra Folketingsudvalgets Side blev foretaget noget, der imødekom de to bornholmske Folketingsmænds Ønsker med Hensyn til Ændringer i Væbningens Forhold, stillede Kofod en Række Ændringsforslag ved 2. Behandling i Folketinget af Hærlovforslaget. Han gjorde i en længere Tale Rede for de 3 Hovedformaal med disse Ændringer: 1) at skaffe Væbningen det tilstrækkelige Antal Befalingsmænd, 2) at knytte Væbningen saa nær til Hæren, at man derved kunde opnaa den tilstrækkelige Dygtighed hos Befalingsmændene paa Bornholm og 3) at faa Væbningen forsynet med det til Øvelserne ved Artilleriet og Kavalleriet fornødne Antal Heste. Med Hensyn til Befalingsmandsspørgsmaalet oplyste Kofod, at Forholdene i Øjeblikket var saaledes, at »af de 4 Fodfolkskompagnier have de 3 af Officerer en Kapitain og en Lieutenant, men det fjerde en Kapitain alene. Ved Eskadronen er der en Ritmester, men ingen Lieutenant; ved Feltartillerikompagniet er der en Kapitain, men ingen Lieutenant, og ved Fæstningsartilleriet er der ingen Kapitain, men en Lieutenant. Det vil altsaa ses, at Befalingspersonalet er meget indskrænket i Tal. Grunden hertil er let at paavise. Jeg behøver kun at nævne, at der ikke er den ringeste Tillokkelse for Bornholmerne til at gaa ind i Officerskorpset; der bruges skjemtvis det Udtryk, naar Nogen agter at uddanne sig til Sekondlieutenant i Hæren, for senere at faae Ansættelse i Bornholms Væbning: Hvorfor vil han være militær Dagleier? Dette, at faae 2 Kroner om Dagen for at være Befalingsmand ved en saadan Afdeling falder ikke i Bornholmernes Smag. Derimod er jeg overbevist om, at Væbningen vil faae Tilgang af Officerer og Underofficerer i et tilstrækkeligt Antal og af tilstrækkelig Dygtighed, hvis man gaar ind paa det Forslag, som jeg har tilladt mig at stille, at der

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

ved hvert Kompagni ansættes 1 Kaptain, 1 Premierlieutenant, 1 Sekondlieutenant, 1 Oversergent og 4 Sergenter, fastlønnede. Dermed menes naturligvis ikke, at de skulle lønnes saaledes, som Hærens Befalingsmænd lønnes; jeg tænker mig f. Ex., at en Kapitain skulde have i Løn det Samme, som en Forstærkningskapitain har i Honorar, at en Sekondlieutenants Lønning skulde sættes lige med det Honorar, som den Sekondlieutenant har, der nu forretter Adjudanttjeneste ved Væbningen, altsaa 300 Kr. aarlig, og at Premierlieutenanten skulde stilles midt imellem. Man vil se, at det kun er smaa Krav, jeg stiller til Finantserne, for at opnaa det Formaal, jeg tilsigter.«

For at tilvejebringe nær Forbindelse mellem Hæren og Bornholms Væbning foreslog Kofod, at den skulde staa under vedkommende Generalinspektørs Tilsyn, og at der i de aarlige større Øvelser paa Bornholm skulde deltage en Del af Hærens faste Befalingsmænd. »Det anser jeg«, udtalte Kofod, »for aldeles fornødent. Tingen er jo den, at Mandskabet derovre har gjennemgaaet den fuldstændige Uddannelse ved Hærens Rekrutskole, har senere været i Leir og staar altsaa jævnbyrdig med Hærens øvrige Mandskab. Hvis der nu ikke gives Adgang for Officerer og Underofficerer paa Omgang til at faae opfrisket deres militære Kundskaber, er det klart, at de lidt efter lidt ville blive stivnede i det Gamle — det er en Naturlov — idet de ikke vilde kunne følge med Udviklingen. Dette anser jeg altsaa for aldeles fornødent for at bevare en tilstrækkelig Dygtighed hos Befalingspersonalet.«

Angaaende Hesteforsyningen udtalte han sig omtrent som ved 1. Behandling: Bornholmerne havde punktlig betalt den Hartkornsskat, som Loven af 1872 paalagde dem, og for hvilken Forudsætningen var, at Staten skulde stille Heste til Raadighed. Men dette sidste var ikke sket. »Dette finde vi os«, udtalte Kofod, »nu lidt brøstholdne ved derovre, thi det er os nemlig om at gjøre i alt Fald at skaffe et Feltbatteri i Krigstilfælde bespændt, saa at det kan bevæge sig med Lethed og ligeledes at skaffe Rytteriet, Eskadronen, bereden. Jeg tør tro, at, hvis det kunde lykkes at faae Væbningen ordnet omtrent saaledes, som jeg her foreslaar, ville vi med lige saa god Sikkerhed kunne møde Fjenden paa Bornholms Kyster, som jeg er overbevist om, at den danske Hær og Flaade kan møde Fjenden paa Danmarks Kyster«. (Folket. Forh. 1879—80, Sp. 5261—63).

Dam udtalte ganske kort, at han sluttede sig til de af Kofod stillede Ændringsforslag. At han ikke var Medforslagsstiller, forekom under disse Forhold noget mærkeligt. Formentlig hænger det sammen med, at de to Folketingsmænd stod i et personligt Modsætningsforhold.

Saavel Krigsministeren som Hærlovsudvalgets Ordfører, General Thomsen, udtalte sig meget velvilligt om de fra bornholmsk Side fremsatte Ønsker, men henstillede, at man mellem 2. og 3. Behandling fik Lejlighed til at overveje dem noget nærmere. For at skaffe fri Bane for denne Overvejelse, tog Kofod Ændringsforslagene tilbage. De kom ikke frem mere, da det Hærlovforslag, hvortil de var knyttede, strandede som saa mange andre Forslag i denne Periode paa de partipolitiske Skær.

Som allerede nævnt var Lucianus Kofod i denne Samling rykket ud af den stærkt tilbagetrukne Stilling, i hvilken han — mere eller mindre frivilligt — havde placeret sig selv, efter at han i 70'ernes første Halvdel havde været et af Tingets stærkest agerende Medlemmer. Dette viser sig ogsaa paa en Del andre Omraader end de foran omtalte. Saaledes optraadte han paany som Sprogrenser. Denne Virksomhed havde vel været skæmmet af denne Mands ubetvingelige Hang til Overdrivelser og deraf følgende Modstand fra Rigsdagskolleger, som ellers vilde have holdt sig — i hvert Fald — neutrale, men Kofods Arbejde paa dette Felt og hans Hamren løs paa udanske Ord havde dog uden Tvivl givet ikke saa faa positive Resultater, ikke alene ved Rigsdagens Udformning af Ændringsforslag, men ogsaa under Lovforslagenes Udarbejdelse i Regeringskontorerne, hvor man vel i og for sig foretrak de tilvante, fremmede Udtryk, men for at undgaa Kritikken i Rigsdagen dog i nogen Grad søgte at erstatte disse med saadanne danske Ord, man efter Omstændighederne kunde godkende. Den gamle Adam var imidlertid ikke død endnu, og den til Daad genopvaagnede Lucianus Kofod drog paany i Leding. Saaledes stillede han ved Behandlingen af Lovforslaget om Spare- og Laanekasser sammen med 14 andre Medlemmer en Række formelle Ændringsforslag, der alle havde Sprogrensning som Maal. Han stødte her voldsomt sammen med Udvalgets Ordfører, der var ingen ringere end Venstrehøvdingen Hørup, som tog meget haanligt paa Kofods Fordanskningsbestræbelser. Kofod svarede i en Tale, hvori han betegnede Hørup »som i denne Hen-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

seende saa stokkonservativ, saa reaktionær, at jeg næsten gyser tilbage for at bruge det rette Udtryk«. Kofod sluttede sit Foredrag, der var holdt i den samme udfordrende Tone, hvori denne Politiker fortrinsvis udtrykte sig, med følgende kraftige Bemærkning: »At feje en saadan Augiasstald som det danske Lovsprog — særlig den Del deraf, der leveres af det ærede Medlem fra Kjøge (Hørup) — er virkelig saa møjsommeligt et Arbeide, at det let kunde være, at der blev liggende en Bunke hist og her i en skjult Krog, som man ikke fik opdaget, naar man ikke havde en saa ømtaalelig Næse«. (Folket. Forh. 1879—80, Sp. 4683—86). Kofod havde iøvrigt den Tilfredsstillelse, at alle hans heromhandlede Ændringsforslag blev vedtaget.

Lucianus Kofod viste i det hele i denne Samling, at han havde fundet sig selv paany, ogsaa i Henseende til slagfærdige og spydige Bemærkninger. Dette kom saaledes frem i en lille Skærmydsel mellem ham og hans gamle Uven Gert Winther. Denne beklagede sig over den Anvendelse, Kofod havde gjort af hans Ord. »Naar man ikke vil høre, hvad jeg siger«, sluttede Winther, »skal man i det mindste ikke gøre sig lystig paa min Regning over noget, som man selv lægger mig i Munden«. Dertil svarede Kofod: »Naar det ærede Medlem siger, at jeg gjorde mig lystig over, hvad han sagde, saa maa jeg sige, at det gjør jeg aldrig. Den ærede Taler bedrøver mig altid; han gjør mig sørgmodig i Stedet for at gjøre mig lystig.«

Angaaende Dams Virksomhed skal til foranstaaende Oplysninger kun tilføjes, at han interesserede sig meget for Lovgivningen om Spare- og Laanekasser. Han var meget imod, at de i for høj Grad kom ind under Statskontrol. Regeringens Forslag om en Sparekasseinspektør, der paa Statens Vegne skulde have Indseende med Sparekassernes Forvaltning af deres Midler, bekæmpede han ivrigt.

Bornholms Repræsentant i Landstinget, Kammerherre Fallesen, benyttede som i de nærmest foregaaende Samlinger sit Rigsdagsmandat til at værge sin særlige Institution, det kgl. Teater. Desuden leverede han flere Indlæg til Forsvar for Embedsmændenes Lønninger. Han gjorde det med Fynd og Klem og med megen Overbevisning. Jeg skal nævne et Par Eksempler paa hans Indlæg om disse Forhold. Ved 1. Behandling af Finanslovforslaget i Landstinget udtalte han bl. a.: »Jeg mener, at vor hele Embedsstand er fra øverst til nederst lønnet for

slet, for ringe. Naturligvis navnlig de lavere Klasser; men i det Hele er vor Embedsstand lønnet for lavt. Jeg kan sige det uden nogensomhelst Undseelse, da jeg staar udenfor enhver Lønningslov; der er ingen Lønningslov, der har Indflydelse paa min Skjæbne, som jeg iøvrigt er fuldkommen vel tilfreds med. Altsaa jeg vil tillade mig at henlede Opmærksomheden paa, hvilken Betydning det har at have en god Embedsstand. Se Dem om i de Lande, der hærges stadig af Kalamiteter, og De ville altid finde, at det er saadanne Lande, hvor der er en slet Embedsstand. Der er 4 eller 5 Stater i Europa, der lide under ulykkelige Forhold, og hvor den vigtigste Grund dertil er, at det ikke har været muligt der at skabe en hæderlig, indsigtsfuld og — det beder jeg lagt Mærke til — anset Embedsstand. Men det vil man ikke opnaa at faae, naar Embedsmanden i den lille Kjøbstad skal gaa omkring til Kjøbmændene og bede om Godtveir for at faa Kredit, eftersom han har en saa særdeles lille Lønning, at han bestandig er tilbage.« (Landst. Forh. 1879—80, Sp. 911—12).

Ved 2. Behandling af samme Lovforslag var han inde paa samme Emne og udtalte bl. a.: »Der gives jo ikke nogen Stand i Landet, selv den allertarveligste, hvor ikke en Mand, naar han har usædvanlig gode Evner og er flink og flittig, kan skaffe sig en saadan Stilling, at han kan deltage i Livets Nydelser. Enhver vil dog indrømme, at der blandt alle vore Urtekræmmere findes enkelte, som ved Flid og Dygtighed ere naaede op til at have store og betydelige Indtægter aarlig, og saaledes gaar det med alle Stænder uden Undtagelse. Den eneste Stand i Danmark, hvor man ikke kan naae en lukrativ Stilling eller — paa ingen Maade lukrativ, det var et uheldigt Udtryk, — men en Stilling, hvor man i al Beskedenhed kan tillade sig at deltage i Livets Nydelser, er Embedsstanden. De Herrer have, og jeg med, ved Kultusministerens Velvillie Adgang til Tilskuerpladsen i det kongelige Theater. Se Dem om, mine Herrer. Finde De der Generaler eller Høiesteretsassessorer eller Justitiarius i Høiesteret? De finde hverken dem eller deres Familier, nei, det er Handelsstanden, De finde.« »Det er mig kjært at se dem der. Men jeg paastaar, at det er ligefrem upassende, at de, der ere i Spidsen for den store Administration, ere stillede saaledes, at de ikke engang kunne gaa i Theatret een eller to Gange om Aaret. Jeg taler ikke om Smaafolk som Oberster og Kontorchefer, de komme der aldrig, og komme

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

de der engang paa deres Fødselsdag, er det i Galleriet (Munterhed). Det er sandt, hvad jeg siger; jeg veed, hvem der kommer i Theatret; der kommer ingen af Embedsstanden, det er en Undtagelse, medmindre Embedsstanden er saa lykkelig at høre til et af Thingene, det er en anden Sag.«

Som man vil se, var Fallesen næsten ligesaa ensidig i sin Behandling af disse Forhold som en tidligere bornholmsk Rigsdagsmand, Findanus Petersen, kun med den Forskel, at de to Herrers Tendens var stik modsat.

10. DE BORNHOLMSKE RIGSDAGSMÆND LUCIANUS KOFOD, BLEM, DAM OG FALLESENS VIRKSOMHED I RIGSDAGSSAMLINGEN 1880—81.

Denne Rigsdagssamling blev afbrudt 2 Gange ved Opløsningsvalg til Folketinget. Den 7/5 1881 erklærede Ministeriet Estrup Folketinget opløst, fordi »det manglede Evne eller Vilje til at behandle Sagerne«, og nye Valg blev udskrevne til den 24/5. Efter Valget holdt Tingene paany Møder i en Periode, der varede fra den 27/5 til den 6/7. Da Folketinget forkastede Finansloven, blev nye Valg udskrevne til den 26/7. Samlingens tredie og sidste Afdeling varede fra den 6/8 til den 30/8 1881.

Ved det første af disse Opløsningsvalg skiftede Rønnekredsen Repræsentant, idet Gaardejer Blem, som nærmere omtalt i næste Kapitel, afløste Lucianus Kofod. Blem havde dog ikke Ordet i denne Samling og var heller ikke Medlem af noget Udvalg. Lucianus Kofod, der i denne Session afsluttede sin 17-aarige parlamentariske Virksomhed, havde Ordet 7 Gange, og var Medlem af Udvalgene om Meddelelse af Indfødsret og om en Ændring i Folketingsvalgkredsenes Fordeling. Han indbragte selv 2 Lovforslag, begge omhandlede Forholdene ved Bornholms Væbning, jfr. nedenfor. Dam talte 8 Gange; han var Medlem af Udvalgene til Behandling af Lovforslagene om 1) Handelsskibenes Sødygtighed og Udrustning, 2) visse Ændringer i Valgloven og 3) det bornholmske Strandingsvæsen; dette Lovforslag havde han selv indbragt i Tinget. Desuden var han som sædvanlig Medlem af og Sekretær i Finansudvalget. Endelig optraadte han sammen med 10 andre Venstrefolketingsmænd som Medforslagsstiller til et Lovforslag om Oprettelse af en Alderdomsforsørgelsesanstalt for det danske Folk. — Fallesen talte ikke mindre end 14 Gange og var Medlem af 3 Udvalg, nemlig angaaende Lovforslagene om: Tilsyn med Næringsmidler, Tillæg til Pensionsloven og Lønninger til Retsbetjente.

Som omtalt i forrige Kapitel havde Lucianus Kofod, principielt støttet af sin Kollega fra Aakirkebykredsen, i Samlingen 1879—80 gjort sig til Talsmand for en Række Forbedringer af Forholdene ved Væbningen paa Bornholm. Da der intet Resultat opnaaedes i saa Henseende, idet selve Hærlovforslaget ikke blev gennemført, mødte Kofod i den nye Samling med to af ham udarbejdede Lovforslag, hvoraf det ene omhandlede Ordningen af Væbningens Forhold, det andet Godtgørelse for Tjeneste ved Væbningen. De indbragtes ved Samlingens Begyndelse. Kofod erklærede i sin Forelæggelsestale, at Væbningen led under 2 Hovedfejl: den kunde ikke faa Tilgang af tilstrækkeligt kvalificerede Befalingsmænd, og den kunde ikke benyttes som Støtte for Politiet til Opretholdelse af Ro og Orden paa Øen, da Mandskabets Vaaben etc. ved Øvelsernes Afslutning deponeredes i Rønne. Han omtalte, at der Aaret før — altsaa i 1879 — havde været ret alvorlige Optøjer, iværksat af fremmede Arbejdere, og vel havde Politiet paa egen Haand naaet at dæmpe Uroen, men dette kunde man ikke altid regne med. Efter Kofods Forslag skulde Væbningens Mandskab fremtidig medtage og altid have til Raadighed Vaaben og Munderingssager. For at gøre Stillingerne ved Væbningen tillokkende foreslog han, at der skulde ydes Befalingsmændene pensionsgivende Lønninger; disse var iøvrigt ret beskedne: Kaptajner 780 Kr., Premierløjtnanter 420 Kr. og Sekondløjtnanter 240 Kr. aarlig, men dog en betydelig Forbedring af de dagældende Vederlag. For Korporaler, Underkorporaler og menige foreslog han de samme Godtgørelser, som ved Hæren i det øvrige Land. Endvidere stillede han Forslag om, at Væbningens Befalingsmænd med passende Mellemrum skulde indkaldes til Øvelser ovre, for at man vedblivende kunde holde dem i Træning. Endelig foreslog han, at den særlige Rytterskadron ophævedes. Han ansaa den kun egnet til Ordonnanstjeneste, og det var hans Opfattelse, at de Folk, der var uddannede som Trænkonstabler ved Artilleriet kunde benyttes som Ordonnans i paakommende Tilfælde. Derved opnaaede man — efter Kofods Beregning — at hele Reformen finansielt kunde hvile i sig selv. (Folket. Forh. 1880—81, Sp. 38—39).

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Ved Lovforslagets 1. Behandling udtalte Krigsministeren, General Kauffmann, sig i det store og hele velvilligt. Han troede dog ikke paa de af Kofod opstillede Beregninger, hvorefter Reformen ikke skulde betyde en Merudgift, men han mente, at denne næppe androg mere end ca. 6.000 Kr. om Aaret.

Dam erklærede sig i alt væsentligt enig med Forslagsstilleren; dog fandt han ikke nogen Grund til, at det Vederlag, som skulde ydes Væbningens Officerer, gav Adgang til Pension. Han fremførte dernæst nogle Ønsker, som var fremsat paa et Møde paa Bornholm, der havde været afholdt i Anledning af Luc. Kofods Lovforslag; disse gik blandt andet ud paa, at man ikke længere vilde lade sig nøje med de gamle udrangerede Haandvaaben, som man ikke vilde bruge ved de almindelige Hærafdelinger og derfor sendte over til Bornholm. Endvidere paatalte Dam, at den Skat, som i 1872 var paalagt det bornholmske Hartkorn, for at Staten skulde skaffe Væbningen Heste, slet ikke var blevet brugt til dette Formaal. Man havde for Tiden saa faa Heste ved Væbningen, at man ved Øvelserne maatte indskrænke sig til at undervise Mandskabet i at strigle nogle »Prøveheste« og lægge Sadel paa dem. Egentlige Rytteriøvelser kunde slet ikke afholdes.

Efter disse i det store og hele velvillige Udtalelser blev Lovforslaget sendt til et Udvalg, som i Forvejen var nedsat om et andet af Samlingens militære Lovforslag, men hvori ingen af de bornholmske Repræsentanter havde Sæde. Dette Udvalg afgav ingen Betænkning, saaledes at de ønskede Reformer af den bornholmske Væbning heller ikke i denne Samling blev gennemført.

Som omtalt i forrige Kapitel var et af 441 Bornholmere underskrevet Andragende om at indføre den almindelige danske Lovgivning om Strandingsvæsenet blevet henvist til Justitsministerens nærmere Overvejelse. Ministeren meddelte imidlertid i Skrivelse af 22/11 1880 Folketingets Formand, at han — efter at have indhentet en Udtalelse fra Amtmanden og Amtsraadet paa Bornholm — ikke fandt Anledning til — i hvert Fald for Tiden — at forelægge et Lovforslag om Ændring af de gældende Regler. Dam fastholdt dog Ønsket om, at den bornholmske Særordning paa Strandingsvæsenets Omraade ophævedes, og indbragte derfor et hertil sigtende Lovforslag. Ved dettes 1. Behandling i Folketinget (den 18/1 1881) gjorde Dam udførligt Rede for Forskellen mellem de i 1836

indførte almindelige Regler for Bjergning af Personer og Gods ved Strandinger og de bornholmske Særregler paa dette Omraade, og han udtalte som Resumé af sine Sammenligninger: »Det forekommer mig, at disse almindelige Bestemmelser ere meget mere hensigtsmæssige, forsaavidt der er mindre Omsvøb, der er hurtigere Expedition for at komme Strandede til Hjælp ved Bjergning af Mandskab og Gods. Dernæst hedder det i det særlige bornholmske Reglement, at »Skipperen eller de paa Skibet Høistkommanderende tilspørges derpaa, om han tiltror sig at bjerge Skib og Gods med egne Folk, hvilket dog ikke bør ske paa en pludselig og overrumplende Maade, saa at han ei faar Tid at betænke sig«. Der synes for min Betragtning at være noget Stødende, for ikke at sige Prangeragtigt, i den Bestemmelse, at man saaledes begiver sig ud, før man bliver kaldet, og i Modsætning hertil hedder det da ogsaa i den almindelige Strandingslov, at, saalænge Skipperen eller Nogen, der træder i hans Sted, er tilstede, maa Ingen under Foregivende af at komme ham til Hjælp komme ombord paa hans Skib mod hans Villie. Jeg foretrækker denne sidste Bestemmelse fremfor den, der er gjældende Ret paa Bornholm. Angaaende Bjergelønnen for Enkeltmand og dens Størrelse, da kan denne efter den nu for Danmark gjældende Lov i visse Tilfælde gjøres til Gjenstand for Rettergang, og ligeledes kan Bjergningskontrakters Retsgyldighed ogsaa gjøres til Gjenstand for Fortolkning og Afgjørelse ved Rettergang, hvorimod det efter det særlige bornholmske Regulativ har sit Beroende ved, hvad Amtmanden i saa Henseende bestemmer. Det er denne Bestemmelse, som har stødt de Fleste mest, fordi der deri synes at ligge en Vilkaarlighed, som man i vor Tid ikke finder forenelig med hele vort administrative System. Det forekommer mig, at man heri finder ligesom en Levning fra Lehnstiden, der har bibeholdt sig til vore Dage, og der, som sagt maa skjønnes mindre at passe til vort hele System, saaledes som vi nu ere indrettede med Hensyn til vor Administration i det Hele. Med Hensyn til det bjergede Skibsmandskabs Forpleining, Sygehjælp og Hjemsendelse indeholdes der næsten ingen Bestemmelser i det særlige Reglement, hvorimod der i saa Henseende findes tilsvarende Bestemmelser i den almindelige Lov, hvilket ogsaa gjælder med Hensyn til Søforklaring, Toldopsyn, Karantænevæsen, Auktioner, Konditioner og Kundgjørelser for disse Auktioner, samt Inkassationer. — I Korthed er Resultatet af de

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Overveielser, som jeg har tilladt mig at anstille, dette, at det for Bornholm gjældende Reglement er stærkt lappet, nemlig ved omtrent 30 Stykker nyere tillempede Bestemmelser, dels ved Kancelliskrivelser og dels ved Ministerresolutioner og deslige, men at der desuagtet endnu findes efter mit Begreb adskillige uheldige Bestemmelser i det Bestaaende, og at det er uheldigt, at man i mangfoldige Tilfælde ikke har tilstrækkelig Veiledning i det for Bornholm gjældende Regulativ, eftersom man dels maa henholde sig til Analogien af Loven af 1836 og dels til denne Lov selv« (Folket. Forh. 1880—81, Sp. 1831—34).

Justitsministeren, Nellemann, erklærede, at han aldeles ikke vilde benægte, at det gamle Strandingsregulativ for Bornholm led af adskillige Brist og Mangler, »men«, føjede Ministeren til, »ikke desto mindre er det jo dog saa, at, da jeg i Anledning af det Andragende, denne Sag vedrørende, som blev henvist til Ministerens Afgjørelse i forrige Session, indhentede Erklæringer fra de lokale Myndigheder paa Øen, navnlig fra Amtmanden og Amtsraadet, kom der fra begge Steder den Erklæring, at man fraraadede for Tiden, og før en almindelig Omordning af Strandingslovgivningen skulde finde Sted, at røre ved den bestaaende Lovgivning derovre«. Ministeren drog derefter i Tvivl, om der virkelig kunde siges at være overvejende Tilslutning paa Øen til en Forandring. Dette kunde naturligvis ikke være det ene afgørende i Sagen, men dertil kom, at der for Tiden forberedtes en almindelig Revision af Strandingslovgivningen; Sagen laa i Kommission, hvis Arbejde var ret langt fremskredet. Justitsminister Nellemann mente derfor, at naar man havde klaret sig paa Bornholm siden 1785 med de af Dam kritiserede Regler, kunde man vedblive »dermed de faa Aar, som der kan være Tale om, inden den nye Ordning for hele Landet kommer i Stand.«

I sin Replik til Ministeren udtalte Dam sin Tilfredshed med, at der snart kunde ventes et Forslag om en helt ny Sølov, men man havde jo ingen Garanti for, hvornaar den blev gennemført. Med Hensyn til Bornholms Amtsraads Stilling til Sagen, udtalte Dam, at der naturligvis knyttede sig visse Særinteresser til de bestaaende Forhold, og at det maatte være disse, der havde været bestemmende for Raadets Stilling. Iøvrigt gjorde Dam opmærksom paa, at Ordningen af 1836 var indført efter Anbefaling af Roskilde Stænderforsamling, og at

de bornholmske Repræsentanter i denne ogsaa havde tiltraadt den og regnet med, at den vilde blive indført paa Bornholm, men ved en samtidig udstedt kongelig Kundgørelse blev det bestemt, at de nye Retsforskrifter *foreløbig* ikke skulde gælde for denne Landsdel. (Folket. Forh. 1880—81, Sp. 1831—37).

Ved Lovforslagets 2. Behandling blev det henvist til et Udvalg paa 5 Medlemmer, hvoraf Dam blev det ene. Dette Udvalg afgav under 7/5 1881 en Betænkning, hvori man erkendte at de gældende Regler for Strandingsvæsenet paa Bornholm var forældede, men da Ministeren nu havde bebudet en Reform af det øvrige Danmarks Strandingsvæsen, fandt man det rigtigst at oppebie et saadant Lovforslags Forelæggelse og indtil videre lade det have sit Forblivende med de paa Bornholm gældende særlige Regler.

Endvidere skal nævnes, at Spørgsmaalet om Anlæg af en Nødhavn paa Østbornholm var Genstand for en ret udførlig Omtale i denne Samling. Til Finanslovens 3. Behandling stillede 15 Folketingsmænd, der ikke var Medlemmer af Finansudvalget — blandt dem Luc. Kofod — Forslag om, at der stilledes 15.000 Kr. til Raadighed for Indenrigsministeren til Undersøgelse af Betingelserne for Anlæg af Udførsels- og Tilflugtshavne ved Jyllands Vestkyst, i det nordlige Kattegat samt paa Bornholm. Som Ordfører for disse 15 Forslagsstillere optraadte Etatsraad Juel — som Rønnekredsens Venstre i 1876 tænkte paa at opstille imod Lucianus Kofod. Han udtalte om de bornholmske Forhold følgende: »De Havne, som findes paa Bornholm baade paa Vestkysten og paa Østkysten, ere sikkert nok, navnlig efter den Uddybning, de havde faaet i de senere Aar, tilstrækkelige med Hensyn til Øens Udførsel; men Erfaringen har viist, at der paa Bornholm, som aarlig passeres af henved 100.000 Skibe, er den allerstørste Trang til, at der bliver oprettet en Tilflugts- eller Nødhavn, navnlig paa den østlige Side af Øen. Det er en bekjendt Sag, at ved Bornholm finder hyppig det Veirfænomen Sted, at Vinden pludselig fra vestlig Kuling springer om til nordostlig Storm, der ofte kaster Skibene paa Land, navnlig ved Frænderhed, der er en altfor aaben og udsat Plads til, at Skibene der kunne finde en rolig Ankerplads. Det vil altsaa være nødvendigt, at en Tilflugtshavn lægges i Nærheden af Frænderhed enten ved Nexø eller muligen ved Svaneke. Der har ved Nexø været anstillet temmelig vidtgaaende Undersøgelser i den Henseende, og navnlig

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

har man ment, at det tidligere Frederiks Stenbrud vilde egne sig til Anlæg af en Nødhavn. Jeg for min Del har den Tro, at der ogsaa ved Svanke er en fortrinlig Plads til Anlæg af en Nødhavn, nemlig Nordvest for Svaneke ved det Sted, der kaldes Vigen, hvor Naturen ligesom har dannet en Havn, som ved en tilstrækkelig Uddybning vistnok vil frembyde en fortrinlig Tilflugtsplads for Skibe. Kristiansø har tidligere været benyttet en Del, men det har viist sig, at den ikke egner sig dertil. Havnen ved Kristiansø er for det Første for lille og altfor aaben; man har endog Exempler paa, at Skibe have lidt Havari i selve Havnen. Dertil kommer, at der paa Kristiansø er fuldstændig Mangel paa Beddinger og Haandværkere, som kunne istandsætte Skibe, naar de have lidt Havari, og der er jo 2 a 3 Mil til Fastlandet, saa jeg tror ikke, at Kristiansø vil kunne egne sig som Tilflugtshavn, tilmed da Seiladsen omkring Bornholm, som tidligere gik mellem det Nordlige af Bornholm og Kristiansø, nu paa Grund af Anlæget af Fyret paa Dueodde ved Nexø i Reglen eller meget ofte gaar Syd om Bornholm«. (Folket. Forh. 1880—81, Sp. 4710—11).

Indenrigsminister Skeels Svar paa denne Henvendelse lød saaledes: »Hvad Bornholm angaar, vil jeg forbeholde mig en fri Stilling. Det har ikke tidligere været mig bekjendt, at man har savnet en Nødhavn paa Bornholm, og før der er anstillet Undersøgelse om, hvorvidt og paa hvilken Maade en saadan skal anlægges, tror jeg dog man maa være paa det Rene med det Spørgsmaal først, om der i det Hele taget er særlig Anledning til at anlægge en Nødhavn paa Bornholm. Det staar tvivlsomt for mig, og Afgjørelsen af dette Spørgsmaal maatte betinge min Stilling til Sagen«. (Folket. Forh. 1880—81, Sp. 4736—38).

Ved Afstemningen blev Bevillingen sat ind paa Finansloven med 41 Stemmer mod 31.

Fra de 2 bornholmske Folketingsmænds Deltagelse i den her omhandlede Rigsdagssamlings Debatter skal iøvrigt kun omtales den Tale, hvormed Lucianus Kofod afsluttede sin lange parlamentariske Virksomhed. Der var fra Handelsforeningerne i 49 Købstæder indgivet Andragende om, at den gamle Særret, som Beboerne i Hammerum Herred i Vestjylland havde til at forhandle de ved Husflid fremstillede Uldvarer, fratoges dem. Flertallet af Udvalget tog Parti for Uldkræmmerne, Mindretallet foreslog at støtte Handelsforeningernes Henvendelse.

Ved Sagens Behandling i Folketinget den 6/5 1881 kastede Kofod sig med den for ham særegne Voldsomhed ind i Debatten; han udtalte bl. a.: »Det er en Kjendsgjerning, at det Allermeste af, hvad disse Bissekræmmere føre i deres Varepakker, ikke er Husflidsfrembringelser; det Allermeste er Fabrikvarer og ikke engang indenlandske Fabrikvarer, men ogsaa udenlandske«. »Jeg finder, at det er urigtigt, at , medens Næringsdrivende baade i Kjøbstæderne og paa Landet og Handlende, der ernære sig ved Ombæring af Varer, skulle bekoste Næringsbevis og bære andre Byrder for at drive denne Handel, saa er disse omreisende Bissekræmmere udrustede med den særlige Forret, at de maa omsætte baade indenlandske og udenlandske Fabrikvarer, uden at have nogensomhelst Forpligtelse til at løse Næringsbevis. (Afbrydelse af Th. Nielsen). Det ærede Medlem indskyder, at det kunne de ikke; men det gjøre de nu, og Politimyndighederne ere i den Retning overordentlig slappe, efter hvad der er mig forebragt, idet det næsten ikke er muligt at faae Nogen til alvorligt at straffe dem derfor. Kunde vi faae et Paabud om, at intet Fabrikarbeide, allermindst udenlandske Fabrikarbeider, maatte ombæres i Landet af Bissekræmmere, men at Varerne uden Skaansel og Barmhjertighed bleve konfiskerede, naar man fandt, at denne Ombæring af Husflidsvarer fra Hammerum med flere Herreder kun var et Skalkeskjul for Omsætning af Fabrikvarer, saa var jeg tilfreds. Jeg agter ikke at stemme for Noget, om hvilket man virkelig maatte sige, at det gik ud paa et Angreb paa Landbofliden og den almindelige Næringsfrihed. Men jeg er fra Handlende i min Valgkreds ofte bleven indtrængende anmodet om at gjøre Noget for at hæmme dette Onde. At dette Onde virker stærkt ogsaa paa en saa afsides beliggende Landsdel som Bornholm, vidner jo om, hvilket forfærdeligt Omfang det har faaet, og hvilken Landeplage det ligefrem maa være i de øvrige, mere let tilgængelige Landsdele. Jeg har ikke fundet nogen bekvem Leileghed til at faae Ordet om denne Sag før nu, thi jeg holder i det Hele ikke af i Tide eller Utide at bringe den Slags Sager frem her i Thinget, som jo dog i og for sig kunne betragtes som mindre væsentlige. Men naar nu endelig en bekvem Leilighed tilbyder sig, da vil jeg sige, at efter min Mening eier Sproget ikke Udtryk, der ere for stærke til at betegne dette Uvæsen, thi det er værre end Uretfærdighed. Det gaar ud paa, at visse Folk skulle fra Fødselen af have en vis Forret; det er den eneste ved Fødselen ned-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

arvede Forret, som er tilbage, efter at Adelsprivilegierne ere ophævede — denne Forret, at hin Hosekræmmeradel derovre i Vestjylland skal have Lov til at drive en Næring frit og uhindret, som andre Mennesker i Danmark maa kjøbe sig Ret til ved Næringsbevis eller paa anden Maade. Det har forbauset mig meget, at det ærede Medlem for Veile Amts 2. Valgkreds (Berg), der ellers taler saa stærkt her i Thinget om Lighed for Loven og Lighed i alle andre Forhold, ogsaa med Hensyn til Næringsadkomster, har kunnet forsvare et saa ubilligt og uretfærdigt Fortrin som dette, hans ærede Medjyder have derovre paa Vesteregnen. Jeg skal derfor paa det Varmeste anbefale dette Mindretalsforslag, for at vi endelig ved den høie Regjerings Medvirkning kunde faae sat en Stopper for denne Omløben med Fabrikvarer, indenlandske og udenlandske.«

Resultatet af dette Angreb stod i omvendt Forhold til den Styrke, hvormed det blev ført — ogsaa i saa Henseende svarede dette sidste Kapitel i Lucianus Kofods Rigsdagsgerning godt til, hvad han iøvrigt havde maattet opleve paa Tinge. Ved Afstemningen sejrede Tilhængerne af Uldkræmmernes Privilegium med 50 Stemmer mod 24.

I Landstinget var Teaterchef, Kammerherre Fallesen, stadig Bornholms Repræsentant. Der er dog i denne Samling intet i hans Udtalelser, der bærer Vidnesbyrd herom; intet lokalt bornholmsk Anliggende føres frem eller omtales fra hans Side, og de Lovgivnings- og Bevillingsemner, han paa sin iltre og energiske Maade gav sig i Lag med, havde i Almindelighed ikke større Interesse — direkte eller indirekte — for den Valgkreds, som havde sendt ham ind paa Tinge. Saaledes tog han kraftigt til Orde for Frederiksbergs Indlemmelse i København. Modstanderne af dette Standpunkt betegnede Fallesen vittigt som »Klokketaarnspatrioter«. Iøvrigt var det som sædvanlig det kongelige Teater og Embedsmandslønningerne, hvorom denne Politiker kredsede. Bl. a. rettede han under Forhandlingerne om et Løntillæg til Embedsmændene et stærkt Angreb paa Venstre, fordi dette Parti ikke vilde give noget Tillæg til Embedslønninger over 2500 Kr. aarlig. »Jeg tror«, udtalte Fallesen, »at en Del af Venstre har den Anskuelse, at en Embedsmand kan leve hæderligt med sin Familie i eet Værelse, tage Mad fra Dampkjøkkenet, sove, spise, arbeide, opholde sig i eet og samme Værelse. Det kan man ganske vist, og naar de ikke faae Lønningstillæg, saa dø de ikke af Sult; men naar man

stiller Embedsmændene paa det Punkt, at de, uden Hensyn til deres Dannelse og Fordringer til Livet, skulle gaa ind paa saadanne Vilkaar, saa fjerner man mange dygtige Kræfter fra Embedsstanden. Det staar derfor for mig, som har et ligesaa varmt Hjerte for de Smaa som enhver Anden, og som uhyre nødig vil bidrage Mit til at forhindre, at de faae Noget, saaledes, at det er en Pligt mod Embedsstanden som Helhed at holde paa til det Yderste, at man ikke kommer længere ned ad den Skraaplan, som vi desværre ere komne ind paa.« (Landst. Forh. 1880—81, Sp. 812—14).

Han fraraadede indtrængende Landstinget at vise Eftergivenhed overfor Folketingets Standpunkt i denne Sag. I det hele var han Talsmand for den skarpest mulige Front overfor Folketingsflertallet. Saaledes gjorde han sig bemærket under Forhandlingerne i Landstinget om Forlængelsen af den midlertidige Finanslov for 1881—82, der var blevet nødvendig, fordi Tingene ikke kunde enes om den ordinære Finanslov, ved at fremsætte en voldsom Protest imod dette Forsøg paa at undgaa en storpolitisk Konflikt. Hans utilslørede Opfordring til Ministeriet om at regere Landet provisorisk, vakte Modsigelse langt ind i Højres Rækker.

11. BORNHOLMSK POLITIK 1879—81; FOLKETINGSVALGENE I MAJ OG JULI 1881.

Den Fare, hvori Luc. Kofods Mandat havde svævet i Januar 1879, bevirkede, at denne Politiker, som hidtil havde nøjedes med at holde et Par Møder med sine Vælgere mellem Samlingerne, efter Afslutningen af den lange Samling 1878—79 averterede en Serie af Vælgermøder i sin Valgkreds, nemlig i Klemensker (20/7), Hasle (21/7), Allinge (22/7), Vestermarie (24/7) og Rønne (31/7). Af disse Møder maatte Vestermariemødet opgives, idet Bornholm den Dag blev hjemsøgt af en voldsom Orkan med væltede Træer, afrevne Hustage o. s. v., saaledes at der kun mødte 5 Vælgere; Indbyderen, Luc. Kofod, udeblev selv! Der blev saa et Par Maaneder senere, nemlig den 21/9, afholdt et Møde i Vestermarie.

Disse Møder fik et i det store og hele ensartet Forløb, navnlig derved, at de ikke bød paa nogen særlig stor Tilslutning, og at der slet ikke mødte Talere fra Oppositionens Side. Efter

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Folketingsmandens Gennemgang af de aktuelle politiske Spørgsmaal og Angreb paa Folketingsflertallets Politik, blev der alle Steder opfordret til Diskussion, men denne indskrænkede sig til nogle Forespørgsler af neutral Art; saaledes skal nævnes, at man paa Møderne i Hasle og Allinge kom ind paa at drøfte Opretholdelsen eller Nedlæggelsen af Bornholms Væbning, og at der var enstemmig Tilslutning til at søge den bevaret. Paa Mødet i Rønne henstillede Luc. Kofod direkte til Mødedeltagerne at udtale sig om Væbningen, men ingen ønskede at ytre sig desangaaende. Derimod tog paa dette Møde, der dirigeredes af Overlærer Hoff, som naturligvis tilkendegav fuld Samstemmighed med Kredsens Repræsentant, Bankdirektør Chr. Lohmann, Ordet for at kritisere, at Beplantningen af Almindingsarealerne skred saa langsomt frem. Kofod svarede, at han havde rørt ved denne Sag overfor Finansminister Estrup, men at han nu skulde rejse Spørgsmaalet paany. Endvidere udtalte Lohmann stor Betænkelighed ved Bevillingen til Det kgl. Teater.

Septembermødet i Vestermarie var besøgt af godt 50 Vælgere. Det havde et ret livligt Forløb, idet der under Folketingsmandens Tale var en Del Afbrydelser og efter denne flere Forespørgsler, bl. a. fra Sognets Præst, Pastor Preitz, der ogsaa beredte den veltalende, men i saglige Spørgsmaal meget overfladiske Rigsdagsmand det ubehagelige Intermezzo, at han — efter at Luc. Kofod omstændelig havde forklaret, hvad han havde gjort for om muligt at skaffe Vestermarie Kirke Laan af offentlige Midler til et nyt Taarn — kunde rejse sig op og meddele, at Sagen var i Orden. Stemningen var i det hele ikke særlig velvillig overfor Kofod; saaledes blev der ikke som ved de andre Møder udbragt noget Leve for ham; det var jo ogsaa denne Egn, der ved Afstemningerne for nogle Maaneder siden havde vist, at det overvejende Flertal tilhørte Oppositionen; dennes Hovedmænd, Landschoff og M. P. Blem, der begge boede i Oplandet, havde dog ikke indfundet sig.

I 2. Kreds holdtes i denne Sommer intet politisk Møde, skønt en »Kreds af Vælgere« i Bornholms Avis stærkt opfordrede Dam til at indbyde til saadanne. Dam svarede ikke paa Anmodningen, og Bornholms Tidende, som han stadig redigerede, indeholdt i denne Periode saa lidt politisk Agitationsstof som nogensinde før.

Derimod holdt Dam efter Afslutningen — i Juli Maaned

1880 — af den lange Rigsdagssamling 1879—80 to Vælgermøder: i Svaneke den 10/9 og i Neksø den 11/9. Paa det første af disse var der kun mødt ca. 50 Vælgere, og det fik et for Møder i Svaneke usædvanligt fredeligt Forløb. Dam havde jo sluttet sig til den moderate Fløj af Venstre, og med denne havde Estrup fornylig afsluttet en Række Forlig. Dam vendte sig derfor i sin Indledningstale ikke stærkt imod Regeringen, men roste det Reformarbejde, det var lykkedes at gennemføre. Han omtalte i bitre Ord Striden i Venstre og udtrykte aabenhjertigt, at den væsentlig skyldtes Førernes indbyrdes Skinsyge, Ærgerrighed og Magtlyst. Luc. Kofod, der optraadte ved Mødet, havde selvfølgelig intet at indvende imod denne Karakteristik; han roste iøvrigt Dams Holdning i sidste Samling, særlig til Forsvarslovene. Lignende Toner lød fra de ellers mod Dam saa krigersk stemte stedlige Højremænd, Borgmester Grønlund og Lærer Jørgensen.

Mødet i Neksø den følgende Dag, hvori ca. 120 Vælgere deltog, var præget af en lignende Idyl. Her var det Kaptajn O. E. Sonne, der iøvrigt var Mødets Dirigent, som tolkede Højres Tilfredshed med Dams Holdning i den sidste Tid. Iøvrigt havde den nylig udnævnte Toldkontrollør Stub Ordet for at klage over, at Toldembedsmændene, særlig paa Bornholm, var saa slet lønnede, og Lærer Bergstedt for at bede Folketingsmanden virke for Indførelsen af det metriske System.

Kort efter holdt Luc. Kofod i sin Valgkreds 5 offentlige Møder, nemlig i Vestermarie den 19/9, Rønne den 20/9, Klemensker den 21/9, Hasle den 22/9 og Allinge den 23/9. Af disse var Haslemødet meget daarligt besøgt; ved de øvrige var Vælgerne mødt ret talrigt frem; i Vestermarie var der endog kommet saa mange til Stede, som Kirkeskolens Lokale kunde rumme. Ved dette Møde tog Luc. Kofods Modkandidat fra sidste Valg, M. J. Landschoff, Ordet. Hans Indlæg var dog ikke af almindelig politisk Natur, men formede sig nærmest som Forespørgsler til Folketingsmanden, bl. a. om Bornholms Væbning, som Landschoff ønskede at bevare. Der var i det hele taget mange Interpellanter ved disse Møder, bl. a. Byfoged Gregersen, Hasle, Provst Sodemann, Klemensker, Lærer Siersted, Nyker, Adjunkt Selchau, Rønne, der efterlyste et Lønningstillæg til Embedsmændene, samt Klokker Kofod, Rønne, der aabenbart havde Lyst til at drille Folketingsmanden, idet han i Anledning af den megen Tale om Splittelsen i

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Venstre forespurgte, om man ikke snart kunde vente, at ogsaa de stærke Partibaand i Højre kunde løsnes noget, saaledes at de, som oprindelig var valgt af Venstre, f. Eks. Luc. Kofod, kunde optræde noget friere! Iøvrigt spillede den partipolitiske Diskussion ved disse Møder en meget underordnet Rolle. Dog aflagde Folketingsmand Dam sin Kollega en Visit ved Mødet i Rønne, og han søgte ogsaa i sine Indlæg i Forhandlingen at defendere det moderate Venstres Politik i Modsætning til Højres; men da Luc. Kofod i sin Indledningstale — i skarp Modsætning til tidligere — havde anslaaet meget fredelige Toner overfor sine politiske Modstandere, lød der heller ikke ved dette Møde Kampsignaler. Med Hensyn til Stemningen paa disse Møder, bortset fra Vælgermødet i Vestermarie, kunde Bornholms Amtstidende, efter at Luc. Kofod var kommet hele Serien igennem, uden at blive modsagt, skrive: »Paa alle Møder viste der sig afgjort Tilslutning til og Billigelse af den Holdning, Folketingsmand Kofod til de vigtigste Sager, der behandledes i sidstledne Risdagssamling, havde indtaget, en Stemning, som fandt Udtryk i Taksigelser til Hr. Kofod for hans politiske Virksomhed i det hele eller i bestemte, særskilte Sager.«

At den Valgkreds, hvis politiske Indstilling der her er Tale om, faa Maaneder efter med overvældende Flertal skulde sende en politisk Modstander af Luc. Kofod ind paa Tinge, var der næppe nogen, der dengang drømte om.

Sommeren 1881 blev i politisk Henseende meget bevæget, idet den bød paa 2 Folketingsvalg. Den 7/5 blev Folketinget opløst, og i det kongelige aabne Brev, hvor Valget blev fastsat til den 24/5, betegnedes Tinget som savnende »Evne eller Vilje« til at løse sine Opgaver. Ugedagen efter, altsaa kun 10 Dage før Valget, indkaldte Luc. Kofod sine Vælgere til et Møde i Realskolens Gymnastiksal i Rønne den 17/5, og han henstillede til fjernere boende Vælgere at komme til Stede ved Mødet, da der næppe vilde levnes ham Tid til at holde flere i Kredsen. Det er da klart, at han ikke paa dette Tidspunkt havde tænkt sig andet end at søge Genvalg. I de 3 Dage, der forløb mellem denne Annonces Affattelse og Rønnemødets Afholdelse, tog Luc. Kofod imidlertid den overraskende Beslutning at trække sig tilbage. Hovedgrunden hertil var utvivlsomt, at hans politiske Modstandere havde foretaget det Skridt, som Lars Dinesen paa Valgdagen den 10/1 1879 havde udtalt sin Frygt for:

de havde opstillet Landschoffs ordførende Stiller fra forrige Valg, M. P. Blem, som Kandidat. At der ogsaa var nogen Utilfredshed i Højres egne Rækker med Kredsens Folketingsmand, er dog utvivlsomt. Et Forlydende i Bornholms Avis for 10/5, hvorefter Øens tidligere Amtmand, Kammerherre Vedel, der nu var Amtmand i Sorø, skulde opstilles som Højrekandidat i Rønne, tyder herpaa. Og dette har naturligvis øget Luc. Kofods Frygt for, at hans Valg ikke skulde kunne gennemføres. Selv udtalte han nogle Aar efter, at da han erfarede Blems Kandidatur, lugtede han Lunten; derfor gik han som den kloge General frivillig. Officielt gav han som Grund for sin Tilbagetræden, at han paa Grund af sin Embedsstilling ikke *kunde* søge Genvalg. Samtidig med, at han — i en Annonce — meddelte dette, bragte han Vælgerne sin »inderlige Tak for den hædrende Tillid, de paa 7 Valgdage og i Løbet af 17 Aar« havde vist ham.

Den Embedsstilling, Luc. Kofod brugte som Paaskud for sin Retræte, var Tøjmesterstillingen paa Bornholm, som Regeringen kort før havde givet ham, efter at hans Afsked som Løjtnant i Unaade og uden Pension var ændret — i 1879 — til Afsked i Naade og med Pension som Kaptajn. Men det er klart, at Hvervet som Tøjmester i Rønne ikke kunde forhindre sin Indehaver i at passe et Folketingsmandat.

Luc. Kofods saa pludseligt ændrede Beslutning satte Højre i Rønnekredsen i stor Forlegenhed. Man havde ingen stedlig Kandidat at byde paa, og Betænkningstiden var kor. Man telegraferede da efter Luc. Kofods Raad til pensioneret Kaptajn Aarøe, der var kendt for sin Tapperhed i de slesvigske Krige og sin Interesse for vidtgaaende Foranstaltninger til en Forøgelse af Landets Forsvarsstyrke. Aarøe svarede straks Ja og kom næste Dag til Bornholm, hvor han personlig var ukendt. En Kreds af Luc. Kofods tidligere Stillere med Overlærer Hoff og Skoleinspektør Hjorth i Spidsen indrykkede i de bornholmske Højreblade en kraftig Opfordring til at stemme paa Aarøe, der betegnes som: »en prøvet Fædrelandsven, en jævn, folkeligsindet Mand, med omfattende Indsigt og Erfaring i de vigtigste Samfundsforhold, en almenagtet Medborger af en mandig trofast Karakter og i en uafhængig Livsstilling«.

Det var under disse Forhold naturligt, at det af Luc. Kofod indvarslede Møde den 17/5 i Rønne imødesaas med den største Interesse. Realskolens Gymnastiksal, hvor Mødet holdtes,

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

kunde heller ikke rumme de mange, der strømmede til. Mødet blev da holdt i Skolegaarden. Her bød Luc. Kofod velkommen, og efter en kort Tale, hvori han dels begrundede sin Tilbagetræden, dels fremsatte sit Syn paa de aktuelle politiske Spørgsmaal, præsenterede han Kaptajn Aarøe for Vælgerne og anbefalede ham paa det bedste til deres Velvilje. Den nye Højrekandidat holdt derefter sin Programtale, i hvilken han udførlig gjorde Rede for et af ham udarbejdet Forsvarsprogram, hvori en stærk Befæstning omkring København var Hovedpunktet; Udgiften hertil anslog han til 87½ Mill. Kr. Iøvrigt betegnede han sig som en frisindet Fremskridtsmand, der vel vilde slutte sig til Højre, men hvis der havde været et Centrumsparti, vilde han have meldt sig ind i dette.

M. P. Blem holdt derefter sin første Tale som Folketingskandidat. Han gjorde sig til Talsmand for en Nedsættelse af Tolden paa Nødvendighedsartikler og for en økonomisk overkommelig Forsvarsordning. I de Spørgsmaal, der skilte de 2 Venstrefløje, sluttede han sig nærmest til de radikale Standpunkter, men han vilde, hvis han blev valgt, indtil videre staa frit overfor Partigrupperne i Venstre.

Adjunkt Selchau meddelte, at han havde faaet det Indtryk, at de bornholmske Vælgere nødig vilde stemme paa en fremmed; han opfordrede derfor indtrængende Luc. Kofod til at opgive sin Vægring ved at stille sig paany. — Kofod erklærede dette for umuligt, og Sejlmager Wichmann udtalte som Bornholmer, at den Tid var forbi, da man her paa Bornholm havde Modvilje imod »de førte«, og Wichmann følte sig overbevist om, at en Mand som Kapt. Aarøe vilde kunne samle alle Højrestemmer i Kredsen. — Ordstyreren, Overlærer Hoff, delte aabenbart ikke Wichmanns lyse Syn paa Højrevælgernes Tilfredshed med at skulle stemme paa »den fremmede« Kaptajn med det kostbare Militærprogram; thi da der ønskedes en Styrkeprøve mellem Partiernes Tilhængere i den store Forsamling — det største Vælgermøde, der hidtil var holdt paa Bornholm — bad han ikke Vælgerne stemme for eller imod det indbydende Partis Kandidat, men for eller imod — Venstres Kandidat! Resultatet af denne Prøve var, at det overvejende Flertal af Mødets Deltagere stemte imod M. P. Blem. Tilslutningen til et Leve for Luc. Kofod bekræftede yderligere, at Blems Tilhængere var afgjort i Mindretal i denne Forsamling.

Blem tabte dog ikke Modet af den Grund. Han havde været

betænkelig ved at efterkomme sine Meningsfællers kraftige Opfordring til ham om at stille sig, men efter at have raadført sig med sin Hustru og sin Fader, som begge erklærede, at de ikke vilde fraraade ham at modtage Kandidaturen, var det hans faste Beslutning at føre en energisk Valgkamp og i de faa Dage, der var tilbage før Valget, at agitere for Venstres Politik og sin egen Kandidatur paa saa mange offentlige Møder i Kredsen som muligt. Derfor indfandt Blem sig altsaa ved Luc. Kofods før omtalte Afskedsmøde i Rønne — skønt Blems Venner havde fraraadet ham at forsøge »at bides med« Kredsens hidtidige Folketingsmand, der var en frygtet Debattør. Og da Kofod holdt et lignende Møde den 21/5 i Klemensker Kro, dels for at sige Farvel til sine Landvælgere, dels for at præsentere Kapt. Aarøe for disse, var Blem ogsaa mødt her. — Endvidere indbød han selv til 4 Møder: i Rutsker 20/5 Kl. 4, Hasle 20/5 Kl. 7,30, Rønne (Theatersalen) 21/5 Kl. 8 — samme Dag som Kofod og Aarøes Klemenskermøde holdtes Kl. 2 — og i Nylars den 22/5. Da der af Aarøe blev afholdt et Møde i Rønne den 19/5, fik denne By ikke mindre end 3 offentlige politiske Møder i Løbet af 6 Dage (Kofods Møde 17/5, Aarøes 19/5, Blems 21/5) og de var alle meget stærkt besøgt. I de samme 6 Dage holdtes der i Valgkredsen ialt 7 Vælgermøder, et efter Datidens Forhold meget anseeligt Antal. Om Møderne i Rutsker og Nylars foreligger ingen Referater i Bladene, men de andre er udførligt omtalt, og det er tydeligt, at Blem under de forholdsvis langvarige og livlige Debatter vandt betydeligt Terræn blandt Vælgerbefolkningen, medens den brave og tapre Kaptajn, som Luc. Kofod havde hentet over til Øen, skabte Skepsis langt ind i Højres Rækker. Alle Møder var stærkt besøgt, og der var mange Forespørgsler til Kandidaterne.

Medens de omtalte Sceneforandringer foregik i et overvældende hurtigt Tempo i Rønnekredsen, var Forholdene meget rolige i Aakirkebykredsen. Højre havde dels under Hensyn til det ret kummerlige Resultat i 1879, dels fordi Kapt. Dam i de sidste Rigsdagssamlinger havde indtaget en relativt forsonlig Holdning i de Spørgsmaal, hvorom Striden opstod, opgivet at møde med en Modkandidat. Om Dams Genvalg var der under disse Forhold ingen Grund til at tvivle; han fandt det dog rigtigst at holde en Del Møder (4) i Kredsen, og disse fandt Sted fra 19/5—22/5 i Svaneke, Neksø, Gudhjem og Aakirkeby. De fik et meget roligt Forløb og var svagt besøgt. I Svaneke, hvor

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Dr. Olivarius var Dirigent, opgives Antallet af Deltagere til 50. Der fandt efter Dams Foredrag ingen Diskussion Sted; der var efterhaanden faldet Ro over denne Bys tidligere saa iltre Højremænd. I Gudhjem, hvor Lærer N. Ingvard Jensen dirigerede, bestod Forsamlingen kun af 30—40 Personer. Her blev opponeret af de 2 Højremænd Proprietær Kirketerp, Lehnsgaard, og Dr. Gerner, Neksø. — I Neksø, hvor der var samlet ca. 100 Deltagere, var O. E. Sonne Dirigent. — Om Aakirkebymødet foreligger ingen Meddelelse.

Som det maatte forudses, var der paa Valgdagen mødt en meget stor Forsamling paa Rønne Torv, hvor Valghandlingen som sædvanlig skulde foregaa. Tallet opgives til over 2.000 Mennesker, deraf mange fra 2. Kreds. Borgmester Olivarius var ogsaa denne Gang Valgleder; Overlærer Hoff talte for Kapt. Aarøe, Løjtnant Landschoff for M. P. Blem. De to Kandidater udtalte sig omtrent som paa Vælgermøderne; kun skal det nævnes, at Aarøe i sin Valgtale gjorde Arbejderspørgsmaalet til Genstand for en meget udførlig Omtale og slog til Lyd for en dybtgaaende Reformpolitik paa dette Omraade. Derefter rettede Luc. Kofod en Række Spørgsmaal til Blem, og de to Præster, Sodemann, Klemensker, og Christensen, Rønne, anbefalede henholdsvis Højres og Venstres Kandidat. Det fremgaar af Meddelelserne, ogsaa i Højres Blade, at denne Valghandling havde et for Blem gunstigt Forløb, vistnok ikke mindst paa Grund af den faste og klare Maade, hvorpaa han besvarede Luc. Kofods Spørgsmaal til ham.

Ved Kaaringen viste det sig da ogsaa, at Blem havde et betydeligt Flertal for sig, men Aarøe forlangte skriftlig Afstemning. Ved denne valgtes Blem med 816 Stemmer imod Aarøes 471.

Først Kl. 6 blev Resultatet kundgjort fra Valgtribunen. Det vakte overordentlig Jubel blandt Venstremændene paa Torvet. Byfoged Olivarius udbragte et Leve for den nyvalgte Folketingsmand, der bad de tilstedeværende raabe Hurra for Kapt. Aarøe.

De afgivne Stemmer fordelte sig saaledes paa de to Kandidater:

	Blem	Aarøe
Rønne	270	267
Hasle	62	21
Allinge-Sandvig	28	50
Vestermarie	162	11
Nylars	66	15
Knudsker	30	24
Nyker	35	22
Klemensker	67	35
Rutsker	73	11
Olsker	23	15

Det fremgaar af disse Tal, at bortset fra Allinge Sandvig, hvor Venstremændene iøvrigt bagefter paastod, at der fra Højres Side var øvet Valgtryk, havde Blem opnaaet Flertal i alle Kredsens Kommuner, endog i Rønne, hvor Luc. Kofod 2 Aar før havde opnaaet næsten 4 Gange saa mange Stemmer som Oppositionens Kandidat. Iøvrigt var der over hele Valgkredsen en mægtig Tilvækst i Venstres Stemmetal, medens Højres i de fleste Kommuner var gaaet tilbage. Da Blem stillede sig, havde han ikke regnet med at blive valgt. Efterhaanden som Valgkampen skred frem, blev en Sejr sandsynlig, men ingen — hverken i Højres eller Venstres Lejr — havde tænkt sig, at Blem skulde opnaa næsten $^2/_3$ af de afgivne Stemmer.

Ved Valghandlingen i Aakirkeby var der kun mødt ca. 800 Deltagere. Proprietær Koefoed, Skovsholm, var denne Gang Valgleder. Af Dams Stillere talte kun Gaardejer Hermansen, Kattesletsgaard, Bodilsker, og Valghandlingen blev i det hele ret kort. Efter Dams Redegørelse for sit Syn paa de Spørgsmaal, der havde fremkaldt Folketingets Opløsning, spurgte Byfoged J. Fr. Petersen, Neksø, Valgkandidaten, om han ikke fandt, at der snarest burde søges en Løsning af Forsvarssagen; dertil svarede Dam Jo. Byfoged Petersen ønskede dernæst at vide, om Dam, hvis de sagkyndige gik ind for en Plan, der ikke stemte med, hvad Dam ansaa for det bedste, i saa Fald vilde bøje sig for Sagkundskaben. Heroverfor erklærede Dam, at han uden Hensyn til den saakaldte Sagkundskab udelukkende vilde stemme efter sin Overbevisning. Endelig spurgte Lærer N. Ingvard Jensen, Gudhjem, Valgkandidaten, om han vilde love ikke at sige Ja til Københavns Befæstning, før han havde forelagt Sagen for sine Vælgere. Dette fandt Dam rimeligt. Derefter foretoges Kaaringen, hvor Dam blev enstemmig valgt.

Allerede 6 Uger efter — den 6/7 1881 — opløstes Folketinget paany, og Valg blev udskrevet til den 26/7. At Venstres

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

2 Folketingsmænd paa Bornholm vilde søge Genvalg i deres respektive Kredse, var en Selvfølge, men hvad vilde Højre gøre? Der var indenfor Partiet Enighed om, at man maatte forsøge at erobre Rønnekredsen tilbage, og den politiske Strid var nu blevet saa bitter, at Højremændene i 2. Kreds ikke var tilfreds med at lade Dam blive genvalgt uden Modkandidat. Men i ingen af Kredsene var Kandidatspørgsmaalet let at løse. For at raadslaa om en Ordning blev gennem et pompøst Avertissement i Højres Blade for 8/7, undertegnet af ikke mindre end 22 navngivne Højremænd i 1. Kreds, alle Højrevælgere i Kredsen indbudt til at mødes paa Rønne Realskoles Gymnastiksal den 11/7 Kl. 5, og det hed i Avertissementet, »at man med Benævnelsen Højrevælgere sammenfattede alle dem, som i Venstreflertallets Færd i Folketinget se et Overgreb, et Forsøg paa at tiltvinge dette Thing et Eneherredømme, der strider imod Grundloven og hindrer en sund Udvikling.« I Spidsen for Indbyderne stod denne Gang en ny Mand i bornholmsk Politik, Redaktør Ludvig Lund, som af Amtstidendes Udgiver og Bogtrykker, Fr. C. Kieffer, var indkaldt for at redigere Bladet og i politisk Henseende give det et stærkere agitatorisk Præg, hvad Lund ogsaa i høj Grad gjorde. Forsamlingen var paafaldende lille, og man ventede en hel Time over den averterede Tid for at opsamle Efternølere; men Kl. 6 maatte man begynde. Indlederen, Redaktør Lund, trøstede sig og sine Meningsfæller med, at vel var Tallet af Deltagere ringe, men Kvaliteten var saa meget bedre. Han oplyste, »at det uagtet gjentagne Henvendelser til flere af Øens agtede og anseete Mænd ikke var lykkedes at formaa nogen bornholmsk Højremand til at stille sig ved Folkethingsvalget i Rønne, og han opfordrede Forsamlingen til at komme med Forslag om eventuelle Kandidater, der havde Hjemsted paa Øen.« Mødets Dirigent, Overlærer Hoff, omtalte, at man særlig havde arbejdet paa at faa Skoleinspektør Hjorth, der jo tidligere havde været Folketingsmand for Kredsen, til at stille sig, og Overlæreren søgte nu under Forsamlingens Tilslutning at formaa Hjorth, der var til Stede, til at opgive sin Vægring, men Skoleinspektøren erklærede bestemt, at han ikke kunde paatage sig et saadant Hverv.

Redaktør Lund meddelte derefter, at man for alle Tilfældes Skyld havde haft Forbindelse med Partiets Kandidat fra sidste Valg, Kapt. Aarøe, og denne havde erklæret, at dersom mindst 400 Vælgere skriftlig anmodede ham om at stille sig, vilde han

modtage Kandidaturen. Forsamlingen besluttede enstemmig at forsøge denne Udvej, og man tog straks fat paa at tilvejebringe de 400 Underskrifter samt bestemte at slutte Tegningen senest den 19/7.

Højremændene iværksatte i de følgende Dage en meget energisk Husagitation for Tilslutning til Aarøes Kandidatur; Lister blev fremlagt forskellige Steder og baaret om saavel i Byerne som paa Landet. Efter en Meddelelse i Bornholms Avis lykkedes det Højre at faa ca. 600 til at underskrive Adressen, og den 18/7 offentliggjorde Aarøe, der allerede den 14/7 var ankommet til Bornholm, en Meddelelse om, at han stillede sig, samtidig med at han indbød til 6 offentlige Møder — i Løbet af 4 Dage. Mødestederne var: Vestermarie (paa Klint), Nyker (ved Kirken), Klemensker (i Kroen), Olsker (i Kirkeskolen), Allinge (ved Skolen) og Rønne (Realskolen).

Samme Dag — den 18/7 — enedes Højre i 2. Kreds om en Kandidat imod Philip Dam. Da alle underhaands Forhandlinger var endt resultatløst, indbød Højrevælgerne i Østerlars og Østermarie — anonymt — deres Partifæller til et Møde paa Christianshøj i Almindingen. Her lykkedes det at formaa den tidligere Folketingsmand og Landstingsmand, Kapt. O. E. Sonne, Neksø, til endnu engang at forsøge Valglykken. Ligesom Kaptajn Aarøe indbød han — samtidig med at han proklamerede sin Kandidatur — til 6 Vælgermøder, nemlig i Gudhjem, Rø (Vasebæk), Neksø, Østermarie (paa St. Frigaard), Svaneke og Pedersker (ved Ringborgen).

Allerede kort efter Valgets Fastsættelse havde Blem — den 13/7 — holdt et Vælgermøde i Rønne; han indbød nu yderligere til 6 Møder paa følgende Steder: Hasle (Raadstuen), Rutsker (søndre Skole), Allinge (Borgerskolen), Klemensker (Marevadgaard), Nyker (i Buldregaards Skov) og Nylars (i Loftsgaardsskoven). Dam annoncerede for sit Vedkommende 3 Vælgermøder, nemlig i Aakirkeby, Neksø og Østermarie (Holdepladsen ved Randkløve). Da Kandidaterne denne Gang afholdt deres Møder uden paa Forhaand at have truffet nogen Aftale med hinanden, og der i Løbet af godt en Uge i de 2 Kredse var averteret ikke mindre end 21 Vælgermøder, fik denne Mødekampagne et meget forvirret Præg. M. P. Blem, der var den yngste og mest energiske af Kandidaterne, søgte i den Udstrækning, Tid og Afstande gjorde det muligt for ham, at deltage i de af Aarøe averterede Møder, men ved 3 af disse

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

(Møderne i Allinge, Olsker og Nyker) naaede han ikke dette, da han samtidig selv havde Møde andetsteds i Kredsen. Derimod kom Aarøe, saa vidt det kan ses, ikke til noget af de Møder, Blem var Indbyder til. Iøvrigt var Aarøe hele Tiden ledsaget af 2 Partifæller fra Kredsen, nemlig Redaktør Lund, der optraadte som Indleder, og Overlærer Hoff, der efter Aarøes Programtale fremkom med et Forsvar for Regeringens Politik og en indtrængende Appel til Vælgerne om at stemme paa Aarøe. En anden af Rønne Statsskoles Lærere, Adjunkt Selchau, var ogsaa meget aktiv i Agitationen for Højres Sag. I 2. Kreds mødtes de 2 Modkandidater ved Mødet i Neksø, men næppe ved noget af de andre. Men Lærer N. Ingvard Jensen, Gudhjem, optraadte ved et Par af Sonnes Møder, hvor Dam ikke kunde være til Stede, som Talsmand for Venstres Politik. Af Højres Vælgere havde Proprietær Kirketerp Ordet, bl. a. ved Mødet i Rø. De fleste af Møderne var godt besøgt.

Samtidig førtes der i Øens Blade en meget hidsig politisk Diskussion. Særlig energisk var Amtstidendes Redaktør, Ludvig Lund, og Adjunkt Selchau, men heller ikke Venstres Penneførere sparede sig. Fra denne Side hævdedes det, at der af Højres Agitatorer anvendtes utilbørlige Midler. I Bornholms Tidende paastodes det bl. a., at en Fabrikejer i Rønne havde tvunget sine Arbejdere til at underskrive Adressen til Aarøe ved Trusler om økonomisk Forfølgelse, og Venstres Skribenter, blandt hvilke M. P. Blem leverede flest Bidrag, søgte at hamre ind i Læsernes Bevidsthed, at Underskriverne af omtalte Adresse ikke var forpligtede til at stemme paa Aarøe paa Valgdagen. Som karakteristisk for Stemningen under denne korte, men hidsige Valgkamp skal citeres følgende indsendte Artikel undertegnet »Kofod« i Bornholms Tidende for 23/7: »En skikkelig Mand fra Nyker kom ind til mig. Han begyndte straks med det Spørgsmaal: »Du stemmer da vel paa Aarøe?« »Nej«, svarede jeg, »en Mand som Kapt. Aarøe, der trækkes omkring og forevises af nogle Embedsmænd, kan jeg ikke give min Stemme, da jeg ikke kjender noget til ham og ikke har faaet andet at høre om ham, end at han var Chef for et Flyvekorps, der udrettede meget lidt, og at han har stillet sig 3 à 4 Gange til Rigsdagsmand, men altid faldet igennem, baade der, hvor han var kjendt, og der, hvor han var ukjendt. Jeg stemmer derfor paa Blem, som arbejder for Folkets Sag. Stem du ogsaa paa ham.« »Nej, det tør jeg ikke, for saa kommer Ty-

skerne og tager os. Det siger alle de fine Folk i Nyker«. Jeg svarede Manden, at han kjendte vel nok det gamle Ord, at den som plukker Kirsebær med de Store, faar Stenene i Ansigtet, og derfor skulde han ikke tro, hvad de Store bildte ham ind. Til Slut blev vi enige om at stemme paa Blem. Aldrig saa snart var Nykirkeboen kommet ud af Døren, før en troskyldig Kone fra Klemensker træder ind. For at vise mig lidt galant, begyndte jeg en Samtale med hende. »Naa, hvorledes gaar det dem derhjemme?« »Jo Tak«, svarede Konen, »vor Far har haft saa travlt de 3 à 4 sidste Dage med at gaa omkring med en Liste og samle Stemmer sammen til Aarøe, og det var et svært Arbejde. Men vilde de ikke skrive med det gode, saa skulde vor Far sige, at dersom Blem blev valgt, vilde han afsætte Kongen og Regjeringen. Og det hjalp. Saa skrev de.« Jeg forestillede Konen, at det var Børnesnak, og at man ikke skulde tro alt, hvad Præsten præker. Men hun blev ved sit.«

I det hele synes Valgkampen i meget udpræget Grad at være ført paa Aarøes Person. Fra Højres Side fremhævedes med megen Styrke deres Kandidats Fortjenester af Fædrelandet, hans modige og mandige Karakter, hans Selvstændighed og Uafhængighed. Fra Venstres Side agiterede man i ikke ringe Grad med, at han var — en fremmed! Selv i et Opraab til »Vælgere og Landsmænd«, som ved at præsenteres i Bornholms Tidende i et usædvanligt fremtrædende typografisk Udstyr fik et vist officielt Præg, hedder det om Aarøe: »Mærk, hvem støtter denne Mand, som her vil paanøde os sin Tjeneste? Selv er han en Fremmed og støttes af fremmede, nyskrevne Folk, som ville paatvinge os Bornholmere deres Formynderskab. Nej, vi trænge ikke dertil. Vælgere, vis paa Valgdagen, at I føre Folkepartiets Fane højt, for at bevare Kong Frederik den Syvendes Gave — Grundloven — for os og vore Børn.« — Og da 24 navngivne Borgere i Rønne, hvoriblandt Pastor F. V. Christensen, Lærer Othenius Kofod, Bogtrykker Colberg, Købmand Jenus Holm, Snedker P. Jespersen, Garver Broen, Købmand Schor og Symaskinefabrikant Clemensen, indrykkede et andet Opraab i Bladene om at stemme paa Blem, fremhævedes det meget særkt, at denne Kandidat »er af vor egen Midte«. Iøvrigt kan det noteres som et for bornholmsk politisk Tankegang ikke uinteressant Træk, at de 24 Rønneborgere særlig betonede — i deres Ros af Blem — hans Uafhængighed, idet han flere Gange havde stemt *imod* sit Partis Parole.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Skønt det paa Valgdagen regnede fra Morgenstunden af, var der dog baade i Rønne og i Aakirkeby samlet meget store Valgforsamlinger. Tallet opgives til omkring 2000 hvert Sted. For Aakirkebys Vedkommende var der i hvert Fald flere end ved noget tidligere Valg.

I Rønne ledede ogsaa denne Gang Borgmester Olivarius Valghandlingen. Hvervet som ordførende Stiller for Højres Kandidat var ikke som ved en Række tidligere Valg overdraget Overlærer Hoff, men Skoleinspektør Hjorth. Bornholms Tidende bragte et lidt mærkeligt Forlydende om, at Partiet ovre havde forlangt dette Skifte. Om Motivet forlyder intet, men maaske var man bange for at give »den latinske Skole« en for fremtrædende Plads inden for Partiet, nu da Adjunkt Selchau ogsaa var begyndt at optræde.

Hjorth understregede i sin Ordførertale særlig Aarøes Tapperhed, Fædrelandskærlighed, Intelligens og brave Karakter. Hvis han havde stillet sig i Sønderjylland, udtalte Hjorth, vilde han være blevet enstemmig valgt. Ogsaa Blems ordførende Stiller, Løjtnant Landschoff, talte om sin Kandidats hæderlige Karakter og personlige Fortjenester. Iøvrigt talte Landschoff, der jo 2 Aar før havde betegnet sig selv som »moderat Højremand«, denne Gang ud fra et rent Venstrestandpunkt. De to Kandidater ytrede sig i det væsentlige som paa Vælgermøderne. Efter at Overlærer Hoff havde angrebet Venstre, særlig for dets karrige Holdning overfor Universitetet, og anbefalet Kapt. Aarøe, skred man til Kaaring, der viste stort Flertal for Blem. Ved den skriftlige Afstemning valgtes Blem med 995 Stemmer; Aarøe fik 640.

De afgivne Stemmer fordelte sig saaledes mellem de 2 Kandidater:

	Blem	Aarøe
Rønne	352 (270)	257 (267)
Hasle	94 (62)	20 (21)
Allinge-Sandvig	31 (28)	55 (50)
Vestermarie	189 (162)	15 (11)
Nylars	63 (66)	30 (15)
Knudsker	28 (30)	30 (24)
Nyker	63 (35)	35 (22)
Klemensker	101 (67)	70 (35)
Rutsker	124 (73)	16 (11)
Olsker	45 (23)	17 (15)

(Tallene i Parentes er Stemmetallene i Maj 1881).

Som man vil se, var det lykkedes begge Partier at sætte deres Stemmetal forholdsvis betydeligt i Vejret fra Valget 2 Maaneder før. Af Kredsens 2729 Vælgere havde 1635, eller 59,9 %, afgivet deres Stemme imod 1287, eller 47 %, ved Majvalget. Procentvis var Højres Stemmetal vokset stærkest, idet Aarøe denne Gang opnaaede 39,1 % af de afgivne Stemmer imod 36,6 % i Maj. Fremgangen falder praktisk talt udelukkende paa Landsognene, særlig Klemensker og Nylars (Blems Hjemsogn), i hvilke Sogne Aarøes Stemmetal lige var fordoblet. Men her var ogsaa den kraftigste Agitation sat ind. Derimod bød Rønne — mærkelig nok — paa en meget anseelig Fremgang for Blem og nogen Tilbagegang for Aarøe. Resultatet var utvivlsomt en betydelig Skuffelse for Højre, men Nederlaget betragtedes dog ikke som uopretteligt. Under ændrede politiske Konjunkturer og med en Kandidat med bedre Betingelser for at samle de konservative Stemmer, fandt man det ikke at ligge udenfor Mulighedernes Grænser at føre Rønnekredsen tilbage til Højres Rækker.

I Aakirkeby lededes Valghandlingen af Borgmester Grønlund. For Dam talte — ligesom i Maj — Gaardejer Hermansen, Kattesletsgaard, samt Husmand Junius Nielsen, Aaker. Sonnes ordførende Stiller var Avlsbruger og Købmand L. Kofod, Nybro, der særlig fremhævede O. E. Sonnes udmærkede Virksomhed paa Tinge i de Aar, han havde haft Sæde i Rigsdagen. Efter at de 2 Kandidater havde udviklet deres Syn paa de aktuelle politiske Spørgsmaal, anbefalede Lærer N. Ingvard Jensen at stemme paa Dam, idet han bl. a. bebrejdede Højre, at man havde udnævnt en Fritænker (Fischer) til Kirkeminister. Lærer Bergstedt, Bodilsker, og Gaardejer Mikael Kofoed, Pæregaard, Østerlars, talte for at stemme paa Sonne, der stod mere fri af Partierne end Dam, saaledes at han kunde bidrage til den Forsonlighed i Politik, som var nødvendig for at komme ud af den nuværende ulykkelige Partikamp. Ved Kaaringen viste der sig et overvældende Flertal for Dam, et Resultat, der modtoges med stormende Jubel og Hurraraab fra Venstres Tilhængere. Sonne forlangte imidlertid skriftlig Afstemning. Ved denne valgtes Dam med 992 Stemmer; kun 237 Stemmer faldt paa O. E. Sonne.

De paa de to Kandidater afgivne Stemmer fordelte sig saaledes:

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

	Dam	Sonne
Aakirkeby	118	5
Aaker	239	22
Pedersker	109	5
Povlsker	41	15
Bodilsker	91	16
Neksø	122	24
Ibsker	61	17
Svaneke	10	79
Østermarie	95	26
Østerlars—Gudhjem	91	18
Rø	15	10

Dette Udfald kan kun betegnes som et katastrofalt Nederlag for Aakirkebykredsens Højre. Det sidste Valg, ved hvilket Partiet havde stillet op — den 3/1 1879 — havde givet Partiets Kandidat, Kapt. N. A. Koefoed, Langemyregaard, godt 37 % af de afgivne Stemmer; Sonne naaede ikke engang fulde 20 %. Og bortset fra Svaneke, hvor Partiet stadig var i overmægtigt Flertal, var der nu Majoritet for Dam i alle Kredsens Kommuner. Særlig bemærkelsesværdig er den fuldstændige Forandring, som paa 2 Aar var foregaaet i de 2 store Landkommuner, Østermarie og Østerlars—Gudhjem. Ja selv det lille Rø, hvor Sonne oven i Købet havde holdt et Vælgermøde, hvad hans Modkandidat aldrig havde ulejliget sig med, gav Flertal for Dam. Der var efter denne Dags Valgresultat ingen som helst Tvivl om, at Bornholms 2. Kreds var uindtagelig for Højre. Partiets eventuelle Kandidater vilde i Fremtiden ikke kunne faa anden Opgave end at være Stemmetællere.

For O. E. Sonne var Udfaldet et personligt Nederlag. Meget modvilligt og kun, fordi hans Meningsfæller lagde det stærkeste Pres paa ham, havde han sigt Ja til at være Kandidat imod Dam, som Sonne selv — første Gang Dam stillede sig — havde været Anbefaler for. Havde den tidligere mangeaarige Landstings- og Folketingsmand tænkt sig, at han skulde sætte ca. 1/3 af Partiets Stemmer fra 1879 over Styr, og at han blandt sine egne Bysbørn, Neksøboerne, kun skulde opnaa knap 1/6 af de Stemmer, der blev afgivet fra denne By, vilde han sikkert have fastholdt sin Vægring. Det var ogsaa sidste Gang, at O. E. Sonne bejlede til Vælgernes Gunst.

12. PERSONERNE; BIOGRAFISKE DATA.

M. P. Blem.

Markus Peter Blem var født den 8/3 1848 paa Værmelandsgaard i Aaker som Søn af Jørgen Peter Blem (født 2/1 1818, død 13/2 1899) og Hustru Ane Margrethe Rasmussen (født 30/6 1821, død 19/10 1900).

I Hjemmet paa Værmelandsgaard var der ialt 6 Børn, 4 Sønner*) og 2 Døtre; af disse var Markus den næstældste. Børnene maatte tidligt arbejde med i alt forefaldende Arbejde paa Gaarden, der ved Jørgen Blem og hans Hustrus Flid, Nøjsomhed og faglige Dygtighed blev drevet frem til noget af et Mønsterbrug.

Markus gik som sine Søskende i Aaker søndre Skole, hvor Læreren, Magnus Jensen, paa en jævn og tiltalende Maade vandt Børnenes Fortrolighed og samtidig ved sin store Evne til at fortælle vakte deres Interesse, navnlig for Historie og Religion. Markus var særdeles lærenem og videlysten, og han søgte allerede i Skoleaarene at samle sig de flest mulige Kundskaber, bl. a. ved at læse alle de Bøger og Blade, han kunde faa fat i. Det var vel — sammenlignet med Nutidens Forhold — ikke særlig mange, men Hjemmet paa Værmelandsgaard havde dybe aandelige Interesser, og dette viste sig dels ved et Bladhold, der var større end almindeligt i Landbohjem dengang, dels ved at religiøse og nationale Strenge blev anslaaet under det daglige Samvær. Herom fortalte Markus Blem selv kort før sin Død følgende**):

»Til mine første Barndomsminder knytter sig Mindet om, hvordan min Fader og hans Venner sang deres Fædrelandssange og talte om Minderne fra Krigen 48—50, samt om Friheden, Kong Frederik den Syvende gav Folket.

Og saa mindes jeg ligeledes, hvordan min Moder sad og spandt paa sin Rok, og jeg sad hos paa en Skammel ved hendes Fødder og lyttede til hendes Fortællinger om Jesusbarnet og Englene, Sagn og Eventyr, samt om de slemme Tyskere, der

*) Foruden Markus: 1) Jokum *Peter* B., f. 26/6 1851, der overtog Fødegaarden og blev en af Øens Foregangsmænd paa Landvæsenets Omraade; 2) *Herman* Claus B., f. 10/5 1855, død 16/6 1919, Leder af Bornholms Maskinfabrik og andre betydelige industrielle Virksomheder; 3) Jørgen *Andreas* B., f. 19/1 1864, Ejer af Smørbygaard i Knudsker.

**) Ugebladet »Tiden« for 12/3 1915.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

vilde rane noget af vort gamle Fædreland fra os, som forsvaredes saa tappert af Landets unge Sønner, ledede af den gode Konge, som Folket elskede.

Saaledes er jeg opvokset i et gammeldags, grundtvigsk Gaardmandshjem, hvor Bibelen og Birkedals Prædikenbog var min Faders kæreste Læsning; men Øens Blade og Sofus Høgsbros »Dansk Folketidende« — senere »Morgenbladet« blev heller ikke forsømt — her var jeg tidligt paavirket af de kristelige, folkelige og politiske Interesser, der prægede mit Barndomshjem. Og denne aandelige Ballast fra Hjemmet har jeg altid betragtet som mit Livs Lykke.«

Trods den Læselyst, Markus Blem under sin Opvækst lagde for Dagen, tænkte hverken han eller hans Forældre paa at lade ham gaa den boglige — Seminariets eller Latinskolens — Vej. Som for de andre Led i den gamle Gaardmandsslægt, hvortil han hørte, var Maalet en Gaard paa Øen. Han blev derfor hjemme paa Værmelandsgaard indtil sit 17. Aar, travlt beskæftiget med Arbejdet der, kun afbrudt ved, at han et halvt Aar gik i Lære hos en Snedker i Aaker; det var stemmende med Datidens Skik, at de unge Landmænd fik noget Kendskab til et Haandværk. Desuden tog han Undervisning i Violinspil hos en Gaardmand i Aaker, der ligesom den unge Blem var meget musikalsk.

I 1865—66 var Markus Blem Elev paa Hindholm Højskole. Herom beretter han selv i den fornævnte Artikel i »Tiden« følgende:

»Forstanderen — Løjtnant Nielsen, som vi kaldte ham, — var med i 1864, blev taget til Fange den 18. April paa Dybbøl, og sad som Krigsfange i Spandau Fæstning, til han udløstes derfra og kom til Hindholm i Efteraaret 1864. Han paavirkede os stærkt. Og i Sommeren 1866 under Forfatningskampen var han meget ihærdig for at holde paa 5. Juni-Grundloven. Jeg var da ogsaa med til Hans Hansen, Menstrups Valg i Fuglebjerg 1866. Og han var Nejsiger til den reviderede Grundlov.

Vi var den Sommer 11 bornholmske Elever paa Hindholm. En Dag kommer Forstanderen til os og bebrejder os, at Bornholm har valgt 3 Jasigere til den »reviderede«. Det syntes han ikke, vi kunde være bekendt, naar vi vilde mindes, hvordan de gamle Bornholmere kæmpede for deres Frihed og Selvstændighed. Og naar vi nu kom hjem, maatte vi da se at løfte Arven efter Fædrene paa en bedre Maade.

Denne Paamindelse slog ned i mig, og jeg tænkte paa, at det var et Maal, som var værd at arbejde hen til. Men endnu

Gaardejer M. P. Blem

tænkte jeg da ikke paa at skulle blive aktiv Politiker.«

Da Blem 18 Aar gammel vendte tilbage fra det for hans aandelige Udvikling saa betydningsfulde Højskoleophold paa Hindholm, tog han igen fat paa Arbejdet paa Værmelandsgaard, men 4 Aar efter bliver han Elev paa Julius Bons Højskole i Østermarie, og 1871 indkaldtes han for at aftjene sin Værnepligt ved 15. Bataillon. Han havde været et ivrigt Medlem af Skytteforeningen i Aaker og hjembragt flere Skydepræmier, og han havde da ogsaa let ved at klare de Krav, der stilledes til ham som Rekrut; han blev udtaget til Korporalskolen, saaledes at hans Tjeneste kom til at vare i 2 Aar. Selv var han ogsaa stemt for at gennemgaa Officersskolen, men denne Plan strandede paa Faderens bestemte Nej. Det passede ikke med Traditionerne i den Blemske Slægt.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Aaret efter at Blem var færdig med sin Soldatertjeneste — 25 Aar gammel — købte han, altsaa i 1873, Engegaard i Nylars. Købesummen var 36.000 Kr. Denne Gaard havde, da Blem overtog den, et Areal paa 78 Tdl., deraf var kun ca. 30 Tdl. Agerjord; Resten laa hen som Lyng, Krat og Skov. Blem tog straks fat paa at kultivere saa meget af dette delvis golde Areal som muligt og fik omtrent 40 Tdl. deraf bragt under Plov, ligesom al Gaardens Agerjord blev drænet og merglet. Blem bevarede hele sit Liv megen Interesse for Engegaardens Drift. Naar han var hjemme fra Rigsdagsgerningen, stod han tidlig op om Morgenen, som det er Skik paa Landet, og deltog langt op i Aarene — særlig Vaar og Høst — i det almindelige Landbrugsarbejde. Selv da han forlængst paa Grund af maanedlange Fraværelser havde maattet overlade Gaardens daglige Drift til sine Sønner, fulgte han dog saa nøje med i de Dispositioner, der blev truffet, at han kendte Navnene paa alle Heste og Køer i Staldene, hvad der var saaet i de forskellige Skifter etc.

Samme Aar Blem blev Ejer af Engegaard, fik han sit første Tillidshverv, idet han blev Taksationsmand i Østifternes Kreditforening, den Forening han 31 Aar senere blev Direktør for. 1876 blev han valgt ind i Bestyrelsen for Bornholms landøkonomiske Forening, 1878 blev han Medlem af Sogneraadet i Nylars. Han var eneste Venstremand i Raadet, der talte 7 Medlemmer, men han blev dog straks valgt til Formand. Som Leder af den lille Kommunes Anliggender, gav han hurtigt Beviser paa Initiativ og Handlelyst; eksempelvis skal nævnes hans Arbejde for at faa et Areal ved Arnager, tilhørende Kommunen, tilplantet. Det udgjorde ca. 60 Tdl., bestod af Sandjord, bevokset med Lyng og Krat. Blem stillede Forslag om at bevilge 100 Kr. af Kommunens Kasse, samt søge Etatsraadinde Kofoeds Legat paa 100 Kr. til Beplantning af Arealet med Naaletræer. 3 Møder i Træk stillede han samme Forslag, men det blev hver Gang nedstemt. Imidlertid søgte han Etatsraadindens Legat og fik de 100 Kr. bevilget paa Betingelse af, at Kommunen ydede det samme Beløb. Derefter kørte Blem rundt til hvert enkelt Sogneraadsmedlem og bearbejdede ham. I næste Sogneraadsmøde vedtoges med 5 Stemmer at yde 100 Kr. i 3 Aar til Beplantningen og stadig søge Tilskud fra Legatet. I Løbet af en halv Snes Aar blev Hedejorden tilplantet, og der staar nu en pæn Skov paa Stedet.

I disse Aar — Slutningen af 70'erne — begyndte Blems politiske Virksomhed paa Bornholm. I Aakirkeby var der en Slags politisk Klub, hvor Friskolelærer M. M. Smidt — den senere Redaktør af Bornholms Tidende — ledede Møderne i Vinteraftenerne, hvor Bladene og Rigsdagstidende læstes og drøftedes. I denne Klub var Blem et ivrigt Medlem. I 1877, da Estrups første Provisorium bragte Vandene i Oprør, dannede Blem en Grundlovsværneforening i Rønnekredsen, hvor han, efter at have købt Engegaard, var blevet Vælger. Han blev Foreningens første Formand. Som saadan var han delegeret fra Rønnekredsen ved Grundlovsværneforeningens Generalforsamling i København i Oktober 1877, medens M. M. Smidt repræsenterede Aakirkebykredsen. Ved et af Lucianus Kofods faa Vælgermøder forud for Folketingsvalget i Januar 1879 tog Blem Ordet for første Gang paa et offentligt politisk Møde, og han var Sjælen i Arbejdet for at overmande Luc. Kofod ved en Nejafstemning paa Valgdagen. Som omtalt i det foregaaende Kapitel, lykkedes Kuppet, og ved Valget 8 Dage efter var Blem ordførende Stiller for Landschoff. Ved næste Folketingsvalg den 24/5 1881 stod Blem første Gang som Folketingskandidat paa Rønne Torv; han valgtes som allerede nævnt med 816 St. mod Højremandens Kapt. Aarøes 471. Ved Valget 2 Maaneder senere var Kandidaterne de samme; Stemmetallene henholdsvis 995 og 640. Ved de 4 efterfølgende Folketingsvalg — 1884, 1887, 1890 og 1892 — søgte Højre forgæves at vriste Mandatet fra Blem. Modkandidaten i 1884 var en Landmand fra samme Sogn som Blem, Sandemand H. Sode; ved de 3 sidste Valg samlede Højre sine Stemmer om Adjunkt A. V. Øllgaard, Rønne; men Blems Overtal i Stemmer var jævnt voksende ved disse 3 Valg (1887: 210, 1890: 309, 1892: 431), og derefter opgav Højre Kampen, saaledes at Blem ved Valgene i 1895, 1898 og 1901 blev valgt ved Kaaring. Men nu meldte der sig en ny Modstander, nemlig Socialdemokratiet, hvis Fører paa Bornholm, Redaktør C. N. Hauge i 1903 samlede 717 Stemmer imod Blems 1437. Agitationen fortsattes med Styrke, og ved Folketingsvalget i 1906 blev Blem kun valgt med et ret ringe Flertal (1280 Stemmer mod Hauges 1089), saaledes at Udfaldet næste Gang maatte betegnes som usikkert. Blem stillede sig nu ikke mere, men overlod den af ham ønskede Arvtager, Løjtnant H. V. Maegaard, at forsvare Mandatet — med negativt Resultat.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Den første halve Snes Aar, Blem sad i Folketinget, stod som bekendt i Forfatningskampens Tegn. Den skarpe Protestpolitik, Venstre førte, huede ham ikke, og han deltog sjældent i Tingets Debatter, men som den flittige Mand han var paa alle de Omraader, hvor der blev paalagt ham Pligter, nyttede han Tiden til at studere politisk Historie, Statistik og andre Discipliner, som det havde Betydning for en Politiker at være inde i. Ved sin Indtræden i Folketinget sluttede han sig til den bergske Gruppe og han forblev under Bergs Førerskab ved Dannelsen af »det danske Venstre« i 1884. Men efterhaanden blev det Venstreførerne Bojsen og Høgsbro, der øvede stærkest Tiltrækningskraft overfor Blem, der i 1890 — træt af Visnepolitikens og Begravelsesudvalgenes Taktik — sluttede sig til Bojsens moderate Gruppe. Dette fremkaldte et Brud med M. M. Smidt, hvilket bl. a. medførte, at Blem i 1892 oprettede et moderat Blad her paa Øen, Bornholms Dagblad, til Støtte for Mandatet og Forhandlingspolitiken. Blem fandt imidlertid, at de Betingelser, Estrup bød Bojsen ved det storpolitiske Forlig i 1894, var ydmygende, og han hørte til »de 15«, der under Albertis og Ole Hansens Førerskab stemte imod Forliget. I naturlig Konsekvens heraf gik han i 1895 ind i Venstrereformpartiet, hvor han fik en betroet Stilling og en betydelig Position. Hans Kendskab til Landets Erhvervsforhold, hans store Viden paa vigtige finansielle Omraader og hans enestaaende Evne til at huske og anvende Tal og andet statistisk Materiale, gjorde ham selvskreven som Medlem af en Række Udvalg, som betød noget. Fra 1894 til 1906 var han saaledes Medlem af Finansudvalget, fra 1901 dettes Sekretær og Ordfører for Dele af Budgettet. I Lønnigsudvalget var han Formand fra 1895 og tidt ogsaa Ordfører; her øvede han en afgørende Indflydelse, særlig ved Gennemførelsen af Lønningslovene af 1907 og 1908. Disse Love betød paa det Tidspunkt et vigtigt Fremskridt i lønningsteknisk Forstand, men navnlig fik de Betydning ved Imødekommenhed overfor en Række rimelige Krav fra Tjenestemændenes Side. Særlig gjaldt dette med Hensyn til Assistentpersonalet i Told- og Trafiketaterne og de Lønningsklasser, dette Personale kan avancere til (Postmestre, Stationsforstandere, Toldforvaltere etc.); derfor huskede Etaternes »Guldsnore« længe Blems Arbejde for deres Interesser. Som et Vidnesbyrd herom kan anføres, at Dansk Postforening paa 25 Aars Dagen for Postlønningslovenes Gennemførelse sendte en

Deputation til Bornholm, hvor de ved en lille Højtidelighed paa Nylars Kirkegaard nedlagde en smuk signeret Krans paa Blems Grav med Mindeord om den afdøde Politikers Virksomhed for at forbedre Posttjenestemændenes Kaar. — Blem viste ved denne og anden Indsats paa Lovgivningens Omraade, at han havde Evnen til at se bort fra særlige Standssynspunkter og behandle de foreliggende Spørgsmaal udfra Hensynet til det samlede Samfunds Tarv. Derfor blev han heller aldrig Agrarbevægelsens Mand; han var nok Fagpolitiker, men ikke ensidig, naar han skulde tage Stilling til de forskellige Erhvervsproblemer.

Blem var naturligvis i sin 28-aarige Folketingsperiode Medlem af en Række andre Udvalg end Finans- og Lønningsudvalget, men for Enkeltheder i hans Rigsdagsvirksomhed vil der blive gjort nærmere Rede i det følgende. Her skal blot nævnes de vigtigste Kommissioner, i hvilke han havde Sæde: 1897 Fiskerikommissionen, 1898 Kommissionen om Kødkontrol, 1899 Kommissionen vedrørende Husdyrloven og 1906 Kommissionen angaaende en Omordning af Udenrigsministeriet.

I det foregaaende er allerede nævnt de Tillidshverv, Blem opnaaede, *før* han kom ind i aktiv Politik, bl. a. at han allerede i en Alder af 30 Aar blev Formand for Nylars Sogneraad. I 1900 blev han Medlem af Bornholms Amtsraad, hvor han dog kun sad een Periode; han var ogsaa naaet henimod det Tidspunkt, da han maatte rykke sine Teltpæle paa Bornholm op. Iøvrigt blev det ikke det kommunale Felt, hvor han kom til at gøre sin vigtigste Indsats. Derimod fik hans Arbejde for Andelssagen og Kreditforeningsvæsenet landsomfattende Betydning. Paa begge disse Omraader startede Blem, som naturligt var, med lokale Tillidshverv. I 1879 blev han Medlem af Bestyrelsen for Bornholms landøkonomiske Forening; senere blev han Formand for den stedlige Tyreholdsforening og Svineavlsforening, ligesom han var Formand for Udvalget for Bornholms Svineavlscentre. I 1889 var han med til at stifte Bornholms Andelsslagteri, hvis Næstformand han var i flere Aar, indtil han i 1896 afløste Proprietær Kirketerp som Formand for Bestyrelsen. 2 Aar efter — altsaa i 1898 — traadte 26 danske Andelsslagterier i et snævert forretningsmæssigt Samarbejde med hinanden. Denne Samvirksomhed valgte Blem til Formand, hvorved han ogsaa blev Leder af dens Fælleskontor i København. Da Samvirksomheden oprettede en fælles

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Ulykkesforsikring for Slagteriernes Arbejdere, blev Blem Formand for dette Forsikringsforetagende. I det hele havde Blem stor Interesse for Forsikringsspørgsmaalet. Han var saaledes Medlem af Repræsentantskabet for Landbygningernes Brandforsikring, senere Næstformand i nævnte Repræsentantskab og Medlem af Tilsynsraadet.

Hans Arbejde med Slagteriernes Samvirksomhed gjorde det naturligt, at Andelsfolkene — i 1898 — valgte ham til Formand for Andelsudvalget, der var sammensat af Repræsentanter for alle Landets større Andelsforetagender. Derved førtes han ind i et Arbejde, der gik udenfor Landets Grænser, idet det danske Andelsudvalg var Medlem af »The international cooperation alliance«, hvis Hovedsæde var London. Blem var til Dels ved Selvarbejde blevet ret kyndig i det engelske Sprog, og dette kom ham til Nytte ved hans Deltagelse i Møder og Kongresser i Udlandet. Saaledes deltog han som de danske delegeredes Førsterepræsentant aktivt i den Kongres, som den nævnte Alliance afholdt ved Verdensudstillingen i Paris 1900, ligesom han ved et Besøg, som Repræsentanter for det engelske Landbrug aflagde i Danmark i 1900, paa Engelsk holdt en Tale til Gæsterne, hvori han paa en klar og overskuelig Maade gav dem Oversigt over den danske Andelsbevægelses Maal, Karakter og Resultater. I det hele virkede han baade i Indland og Udland som en udmærket Agitator for og Organisator af Andelsbevægelsen. Hans klare, talmæssige Fremstillinger af Bevægelsens Omfang og Nytte vakte stor Opmærksomhed overalt. Ganske naturligt var det Slagterierne, der havde hans største Interesse, og han fulgte denne Produktionsgren med den største Fagkundskab, enten det gjaldt om herhjemme at faa Svineracerne forbedret til Gavn for Flæskets Kvalitet — i hvilken Henseende hans Fødeø, ved hans Initiativ naaede frem til at staa som et mønsterværdigt Forbillede — eller det gjaldt om at sætte sig ind i Forsendelsesforholdene ude paa Markedet til Gavn for den Samvirksomhed, han stod i Spidsen for. Dette Arbejde udførte han paa en saadan Maade, at hans Anker og Reformforslag satte Frugt i Forbedringer. Han var som Andelsudvalgets Formand blandt de første og dygtigste, der med Andelsbanken som Maal nedlagde et betydningsfuldt Arbejde til Forberedelse af Andelsforeningernes Samarbejde i Pengesager, et Forarbejde, der sikkert havde sin Del i, at Københavns Handelsbank i 1904 opfordrede ham til at indtræde i sit

Bankraad. Denne Opfordring tog han imod med det Forbehold, at han vilde udtræde af Bankraadet, hvis det viste sig, at hans Stilling her kom til at kollidere med hans Stilling i Andelsudvalget. Dyb Skuffelse vakte det derfor i Andelskredse, at han alligevel i 1907, da det af Andelskongressen i 1906 nedsatte Udvalg skulde til at fremme Planen om Andelsbanken, foretrak at bøje af for de store Vanskeligheder, som denne Sags Gennemførelse tydelig nok vilde støde paa, og blev staaende i Handelsbanken.

I det hele betegner Aarene omkring 1907 et Skel i Blems offentlige Virksomhed, idet han fra dette Tidspunkt at regne næsten helt helligede sig den ene af sine hidtidige Interesser, Kreditforeningen, og derfor — i 1906 — traadte tilbage som Medlem af Folketingets Finansudvalg og — i 1908 — nedlagde sine vigtigste Hverv indenfor Andelsbevægelsen, derunder navnlig sit Formandsskab i Andelsudvalget.

Ogsaa som Kreditforeningsmand begyndte Blem lokalt, idet han som nævnt foran i 1873 var blevet stedlig Taksationsmand i Østifternes Kreditforening. Derved fik han Foden indenfor i det Kreditinstitut, som han i sine sidste Leveaar ofrede hele sin Arbejdskraft. Her blev hans Navn første Gang landskendt, da han i 1888—89 tog Initiativet til og med sejg Energi gennemførte en Konventering, hvorved Obligationsrenten blev nedsat fra 4 til $3^1/_2$ pCt. aarlig.

I den sidste Halvdel af 80'erne laa det almindelige Renteniveau meget lavt, og i 1886 havde Regeringen benyttet dette Forhold til at gennemføre en meget gunstig Konventering af en Del af Statsgælden — ca. 100 Mill. Kroner —. Østifternes Kreditforening fulgte i Sporet og aabnede en ny Afdeling (af 5. Serie), hvor Rentefoden var $3^1/_2$ pCt. Indenfor Foreningens Direktion og Repræsentantskab rejstes Spørgsmaalet om at forsøge en Ombytning af Kasseobligationerne — til 4 pCt. — i de ældre Serier med Obligationer til $3^1/_2$ pCt. Landbruget arbejdede i disse Aar under svære Kaar; hvor man kunde skimte en Lettelse, gav man sig ikke Ro, før den var opnaaet. Men Betænkelighederne ved en saadan Konvertering var store. Man frygtede for, at Institutioner og det private, obligationskøbende Publikum skulde svigte Kreditforeningens Papirer, ligesom man mente, at de Reservefondsmidler, der skulde anvendes til Konverteringens Gennemførelse, vilde svække Foreningen i sin Helhed. Flertallet i Repræsentantskabet sluttede sig til disse

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Synspunkter og var altsaa imod Planen. Men Blem var dens ivrige Tilhænger og Talsmand og han skabte paa Bornholm en mægtig Stemning for den.Formanden for landøkonomisk Forening, Proprietær M. E. Kirketerp, indsendte i August 1888 efter Aftale med Blem en Forespørgsel til Direktionen om den paatænkte en Konvertering og vedlagde et af 10 Medlemmer underskrevet Konverteringsforslag, der var udarbejdet af Blem. Direktionen gik imidlertid imod Forslaget, og hertil sluttede Repræsentantskabet sig med 13 Stemmer imod 1. Dermed var Sagen dog ikke afgjort, da det var Generalforsamlingen, der havde den endelige Afgørelse indenfor Foreningen. Til denne, der afholdtes i Cirkusbygningen i København den 25/10 1888, mødte Bornholmerne mandsstærke op; Blem havde lejet 2 Dampskibe til de stemmeberettigede her fra Øen, alle forsynede med indtil 5 Fuldmagter. Et saadant Masseopbud til at gennemtrumfe en Finansoperation var aldrig før set, og Begivenheden kommenteredes livligt i alle Landets Blade. I Vittighedsbladet »Punsch« hedder det bl. a.:

Først gik der Ledingsbud til Rønne
til den berømmelige Blem.
Og af hans Iver kan man skjønne,
at han maa være saare slem.
For at faa Venstre bragt til Fadet,
han lod sig her i Havnen se
med tvende Snekker, som var ladet,
med røgede Bornholmere.

Ovenover Versene var tegnet 2 Vikingesnekker. — Efter en længere Forhandling, hvor Blem var Ordfører for Oppositionen, sejrede denne med 1273 Stemmer mod 206. Men Direktionen undlod med Repræsentantskabets Tilslutning i 4 Maaneder at indsende det vedtagne Forslag til Ministeriets Approbation, og da det endelig indsendtes, indstillede Direktionen det til — Forkastelse! — Regeringen fulgte Direktionen, men før Ministeriets Afgørelse forelaa, indvarslede Blem med Støtte af sine bornholmske Meningsfæller til en ekstraordinær Generalforsamling med Dagsorden: 1) Misbilligelse til Direktionen; 2) Gennemførelse af en almindelig Konvertering og 3) Nedsættelse af et særligt Udvalg til at søge Ministeriets Stadfæstelse af det vedtagne Forslag.

Generalforsamlingen fandt Sted den 15/4 1889, og Blem havde paany mobiliseret Bornholmerne, saaledes at han ogsaa

denne Gang raadede over et solidt Flertal. Direktionen og dens Tilhængere forstod nu, at de stod overfor Modstandere, der var besluttede paa at føre Kampen igennem til Sejr. De søgte derfor Forlig, og der opnaaedes paa Generalforsamlingen Enighed om at gennemføre Konverteringen paa et noget ændret Grundlag. Blem lod saa Dagsordenens Punkt 1 og 3 falde bort. Forslaget blev endelig vedtaget ved en Generalforsamling den 23/5 1889, hvor Blem for at være sikker paa, at Sejren ikke skulde smutte ham af Hænde, for 3. Gang førte sine Bornholmere paa lejede Dampskibe til København.

Denne Sag belyser paa en karakteristisk Maade Blems Naturel; sejgt og udholdende arbejdede han sig frem imod de Maal, han havde sat sig. Modstanden æggede kun hans Energi.

Med Hensyn til Betydningen af selve Konverteringen, som Blem alle Dage betragtede som sit Livs største Bedrift, kan der anlægges forskellige Betragtninger. En Nettogevinst for Laantagerne betød den næppe; dens Virkning kan bedre betegnes som en Fordeling af Laanebyrden over et længere Tidsmaal; men ogsaa dette har jo Interesse i en økonomisk vanskelig Periode.

Blems Arbejde med Konverteringen forøgede hans Interesse for Kreditspørgsmaal, og han blev efterhaanden paa en Del af disse Felter en Ekspert, som man regnede med selv indenfor den snævreste Sagkundskabs Inderkreds. Dette naaede han dels ved praktisk Arbejde med Finanssager i Rigsdagen, hvor han bl. a. stærkt støttede Tanken om Oprettelsen af en Statshypotekbank, og i Østifternes Kreditforening, hvor hans Indflydelse voksede støt gennem Aarene, dels ved et Selvstudium, der blev særlig frugtbart som Følge af Blems medfødte Evne for Behandling af Tal og hans Sans for, hvad der laa bag ved Tallene. Det føltes derfor som et naturligt Led i Udviklingen, da Blem i 1907 blev valgt til Direktør i Østifternes Kreditforening. Om hans Virksomhed her hedder det i »Foreningens Historie indtil 1931« bl. a.: »Da Blem i 1907 blev landbrugskyndig Direktør, var han over sit Livs Middagshøjde og i Virkeligheden en mærket Mand. Det uhyre Pres, han altid havde levet under, var alligevel mere, end selv hans kraftige Konstitution i Længden kunde bære. Han tog straks fat paa at bringe System i den vanskelige Taksation af Landejendomme, holdt Møder med Taksationsmændene rundt omkring i Distrikterne, udarbejdede Vejledning o. s. v. Det slidsomme Arbejde med

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

at gennemgaa den endeløse Række Laanesager, der gled over hans Bord, interesserede ham, men virkede trættende, og kontormæssige Petitesser kunde til Tider gøre ham irritabel. Han var af det store Vingefang, som nu engang har vanskeligt ved at finde sig til Rette indenfor snævrere Vægge. Naar han med tunge, lidt slæbende Skridt bevægede sig gennem Lokalerne, ladende alle Døre aabne efter sig, kunde han minde om en indestængt Stormfugl fra de aabne Have. Gladest var han ved at modtage Udsendinge fra Alverdens Lande, der kom for at søge Oplysninger og Raad. Det fyldte ham med Stolthed paa Institutionens og Landets Vegne. Personalet var han alle Dage en god Mand. Det Højskolepræg, han havde modtaget i sin Ungdom, bevarede han til sin Død, og det var ham en højtidelig Tilfredsstillelse at være med til at skabe Velvære og Glæde omkring sig, hvor som helst det lod sig gøre.«

Andetsteds i samme Beretning hedder det:

»Blem var en Renaissancefigur af reneste Vand, Typen paa den danske Bonde i sin rigeste Udfoldelse med den sejge Energi, Viljekraft, aldrig mættede Kundskabstørst og fuldkommen ugenerte Formløshed. Det anfægtede ham ikke det bitterste at modtage paa Kontoret fornemme Personer fra Ind- og Udland i slidt Jaket og udtraadte Hjemmesko.

Han Fysik var Førsterangs. I sine Velmagtsdage kendte han ikke til Træthed. Som de fleste Slidere var han Morgenmand og sad Kl. 6 ved sit Arbejdsbord oplagt og veltilpas, selv om han først var kommet i Seng paa de smaa Timer, eller — hvad meget ofte hændte — havde rejst hele Natten ligegyldigt, om det var med Bane eller Skib. Karakteristisk er det saaledes, at han under et Udstillingsbesøg i Paris skrev lange Rejseskildringer til de bornholmke Blade, fordi han ellers ikke vidste, hvad han skulde tage sig til i Morgentimerne, mens det øvrige Rejseselskab laa og sov. Ved en Landbrugskongres i London havde han paataget sig at sende Referater til et københavnsk Dagblad, og som Følge af sin Morgenduelighed var han et halvt Døgn forud for de andre Korrespondenter, hvad disse naturligvis ikke syntes om. De fandt da paa at invitere ham med paa en Turné i Storbyens Forlystelsesliv. Blem, som lugtede Lunten, svarede smilende: Jeg skal med Fornøjelse gaa ud med de Herrer; jeg kan ogsaa drikke Dem allesammen under Bordet, hvis det skal komme an paa det, men i Morgen tidlig Kl. 7 ligger mit Referat alligevel i Postkassen. Som et andet

Eksempel paa hans Energi kan nævnes, at da han i en fremrykket Alder og begravet i Arbejde til op over Ørene vilde en lille Ferietur til Italien, tog han Kursus i Italiensk, da han ellers ikke mente at faa det rette Udbytte af Rejsen, skønt han meget vel vidste, at man turistmæssigt klarer sig udmærket med Engelsk.«

De Karaktertræk, der er fremdragne i denne Beretning, genfinder vi hos Blem paa de øvrige Omraader, hvor han traadte sine Spor. Han tog de Opgaver op, som blev ham betroet, med den største Samvittighedsfuldhed, og han skyede ingen Anstrengelse for at sætte sig selv i Stand til helt at beherske Opgavens Forudsætninger og de Realiteter, hvorpaa dens rigtige Løsning beroede. Som Ordfører i Rigsdagen var han bekendt for det overordentlig store Materiale af Tal, hvorpaa han byggede sine Konklusioner. Hans Foredrag var ikke billedrige, og han formede ikke Sentenser, der virkede som Slagord. Han talte let og flydende og med en Understrøm af Lune og godt Humør. Paa Vælgermøderne var han en behændig Debattør og kunde, naar han stod overfor en Modstander, han vilde dukke, give efter for den særlige bornholmske Lyst til at drille. Saaledes fortæller C. N. Hauge i sine Erindringer, at Blem, første Gang Hauge var hans Modkandidat (i 1903), tidt betegnede ham som »den kasserede Jyde«, hvilket sigtede til, at Hauge havde været opstillet i Skivekredsen uden at blive valgt.

For sin Fødeø var M. P. Blem altid en god Repræsentant. Indirekte har det særlig Betydning for en lille isoleret Landsdel som Bornholm at være repræsenteret paa Tinge af Mænd, der indtager en anset Position i det politiske Liv. Det giver deres Ord Vægt, naar de tager Ordet i lokalpolitiske Spørgsmaal og taler deres Landsdels Sag. Blem hørte til dem, man regnede med paa Tinge, ogsaa udenfor Partifællernes Kreds, og hans store Kærlighed til sin Ø og Indsigt i alle dens særlige Forhold kunde derfor sætte sig Frugt i Resultater af Betydning i de mange Aar, han var Indehaver af et bornholmsk Rigsdagsmandat. Ogsaa efter sin Udtræden af Rigsdagen var han lydhør, naar der kaldtes paa hans Medvirkning til Løsning af bornholmske Spørgsmaal. Saaledes var han virksom for Sikringen af Hammerens Arealer i dansk Eje, og han var til sin Død Formand for »Nationalforeningen Bornholm« i København.

Blem skrev en let og flydende Pen og mødte ofte i Dags-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

pressen med Indlæg i aktuelle Spørgsmaal. Han er ogsaa Forfatter til forskellige Smaaskrifter. Saaledes udgav han et Par politiske Pjecer: »Provisoriet og Grundloven« (1890) og »Reformpartiet og Landbruget« (1900). Kort før sin Død udsendte han: »Danmarks — specielt Landbrugets — Gæld til Udlandet«. Af en helt anden Karakter er en lille Bog, som udkom 1907: »Turen til Island«. Den er formet som en Række Rejsebreve fra et Besøg, som Blem i 1905 aflagde paa »Sagaøen«, og viser, at Blem havde Evnen til at samle de mange forskelligartede Indtryk, man modtager paa en saadan Tur, til et Helhedsbillede. Blem foretog i det hele ikke saa faa Udenlandsrejser; han havde let ved at lære fremmede Sprog, men han talte altid, ogsaa naar han talte Dansk, med meget udpræget bornholmsk Accent.

Den 27/3 1874 blev M. P. Blem viet til Julie Larsen, født 27/12 1851 paa Egeskovsgaard i Aaker, som Datter af Gaardejer Lars Larsen og Hustru Bodil Kirstine Hansen. Hun var ham en god Støtte, flittig, stræbsom og interesseret i sin Mands Gerning. I Ægteskabet var 8 Børn, 3 Døtre og 5 Sønner, hvoraf den yngste, Markus Blem, født 18/4 1889, overtog Fødegaarden. En anden af Sønnerne, Harald Larsen Blem, født 18/1 1879, bor paa Soldatergaard i Aaker.

I 1906 flyttede M. P. Blem fra Bornholm. Hans Overtagelse af Stillingen som Direktør i Østifternes Kreditforening var da en Kendsgerning og nær forestaaende; han tog nu Bolig i Hellerup, hvor han den 18/12 1915 afgik ved Døden. Han blev jordfæstet paa Kirkegaarden i Nylars. Hans Enke blev boende i Hellerup, hvor hun døde den 27/11 1930.

Christian Aarøe.

Bendt Christian Mogens Aarøe var født den 5/1 1828 i København som Søn af Løjtnant, Toldassistent, senere Kaptajn og Toldinspektør i Varde Bendt Christian Aarøe (født 1793, død 8/6 1852) og Hustru Anna Johanne Diderich (født 1798, død 13/3 1873).

Han blev imod sit Ønske sat i Lære hos en Manufakturhandler i Ribe. Hans Hu stod til at blive Officer og ved Kong Christian den 8's Besøg paa en af Vesterhavsøerne opnaaede han at faa afgivet en Ansøgning til Kongen om at blive Landkadet. Forsøget lykkedes, og i 1845 blev han optaget som Elev paa

Landkadetakademiet, hvorfra han 3 Aar efter dimitteredes som Sekondløjtnant. Han deltog i Felttoget i 1849 og udmærkede sig i en Række Træfninger, bl. a. ved Haderslev den 3/4 1849 og ved Kolding 20 Dage senere; til Belønning udnævntes

Kaptajn Chr. Aarøe.

han kun 21 Aar gammel til Premierløjtnant og faa Maaneder senere til Ridder af Danebroge. I Slaget ved Isted i Juli 1850 var han Oberst Læssøes Adjudant; han var til Stede, da hans Chef udaandede, og hørte den døende Obersts sidste Ordre: at tage den lige overfor liggende Grydeskov; han satte sig i Spidsen for de spredte Tropper og erobrede Skoven.

I Aarene mellem de 2 Krige var han tjenstgørende ved forskellige Garnisoner, men gjorde sig især bemærket som Forfatter til forskellige Pjecer om Ordningen af vort Forsvar og en Lærebog i »Felttjeneste og anvendt Taktik«. Da Krigen nærmede sig, indsendte han til Krigsministeriet et Forslag om Oprettelsen af et Strejfkorps, der skulde indhente Efterretninger om Fjenden, alarmere ham, opsnappe Feltvagter, true hans

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Etapelinier o. s. v. Skønt Hærledelsen var betænkelig ved Planen, blev det efter Dannevirkes Fald besluttet at realisere den. Aarøe blev sat i Spidsen for Korpset, og et Dampskib og en Transportbaad stillet til dets Raadighed. Det bestod til at begynde med kun af 200 Mænd, for største Delen frivillige, deraf mange norske og svenske; men da Krigen genoptoges efter Londonerkonferencens Sammenbrud, forøgedes Styrken til 600. Korpset udførte en Række raske Bedrifter, særlig ved Landgang hist og her i det af Fjenden besatte Østjylland, men større Foretagender, f. Eks. et planlagt Landgangsforsøg paa Rügen, kom ikke til Udførelse. Nogen Betydning udover at skabe en vis Stimulans for Folkestemningen fik Aarøes Virksomhed derfor ikke, men han opnaaede en overordentlig Popularitet.

Efter Krigen, under hvilken Aarøe var blevet forfremmet til Kaptajn, fortsatte han sin Virksomhed som Forfatter af militærpolitiske Artikler og Skrifter. Hans Opfattelse af, hvorledes Landets Forsvar burde ordnes, afveg paa afgørende Punkter fra den, som var raadende i ledende Militærkredse, og han hævdede sine Meninger med stor Uforfærdethed. Det blev almindelig antaget, at dette bidrog til, at Aarøe ikke avancerede udover Chargen som Kaptajn og derfor allerede i 1880 faldt for Aldersgrænsen.

Han vedblev efter sin Afskedigelse fra Hæren at være en flittig Deltager i Drøftelsen af militære Emner, og det var naturligt, at han for bedre at kunne virke for de Planer, der stemte med hans Ideer, søgte at opnaa et Rigsdagsmandat. Allerede i 1849 havde han stillet sig i Ringstedkredsen imod den kendte Venstremand P. Chr. Zahle, men han opnaaede kun 411 Stemmer imod Zahles 1104. Han stillede sig nu — 22/9 1880 — i Svinninge, men Venstremanden Dønnergaard valgtes med 947 Stemmer; Aarøe fik 544. Aaret efter mødte han — som omtalt nærmere i det foregaaende Kapitel — som Arvtager efter Lucianus Kofod i Rønnekredsen, men Blem besejrede ham baade ved Maj- og Julivalget.

Han havde imidlertid ved sin Agitation for Højres Sag og sin egen Kandidatur her paa Øen knyttet en Del Forbindelser, og han besluttede da at gøre et Forsøg paa at erobre Landstingsmandatet. Der skulde være ordinært Valg Aaret efter, og Mandatets Indehaver, Kammerherre Fallesen, kunde ikke stille sig paany, da han forlængst var fraflyttet Kredsen. Aarøe bosluttede sig da til at tage fast Ophold herovre — en Betingelse for Valgbarhed til Landstinget — og i November 1881 købte han Enkefru Ingerslevs Hus i Rosengade. Hans Anstrengelser kronedes ikke med Held; Løjtnant M. P. Jensen, Limensgaard, gik som nærmere omtalt i næste Kapitel af med Sejren. Aarøe blev endnu i 1½ Aar boende i Rønne, og han skrev under sit Ophold her forskellige Indlæg om Forsvarssagen, bl. a. findes i Nr. 27 af Bornholms Avis for 1882 en 6 Spalter lang Artikel: »Regeringens Forsvarsplan«; mest kendt er et af ham i 1883 udarbejdet Forslag til en Omorganisation af Bornholms Væbning. Men i Februar 1884 solgte han sit Hus i Rønne og rejste til Vejle, skuffet og bitter i Sindet. Her ramtes han ca. 2 Aar senere af et apoplektisk Anfald og døde den 13/3 1886, kun 58 Aar gammel.

Aarøe blev i 1852 gift med Anne Christine Struch, født i Trondhjem, død i København 3/10 1878.

M. M. Smidt.

Mads Mathiesen Smidt var født den 25/3 1841 i Rurup, Branderup Sogn, Nørre Brandstrup Herred ca. 4 Mil sydøst for Ribe.

I en Alder af 30 Aar kom Smidt til Bornholm, idet han den 1/5 1871 blev Friskolelærer i Aakirkeby. Som saadan virkede han til Udgangen af Oktober 1880, fra hvilket Tidspunkt han blev ansat som Lærer ved Mellerup Højskole. Her var han dog kun i 10 Maaneder, idet han den 12/9 1881 sammen med Engel August Hjortsvang, der siden April 1881 havde været Udgiver og Trykker af et i Neksø udkommende Lokalblad, »Østbornholms Avis«, købte Bornholms Tidende af Bogtrykker Colberg for en Købesum af 1400 Kr. Fra 1/10 1881 overtog Smidt Stillingen som Redaktør og afløste som saadan Folketingsmand Dam, der havde startet Bladet i 1866 og redigeret det hele Tiden siden. Den 20/2 1882 købte Smidt Hjortsvangs Andel i Bladet og siden blev han ogsaa — for en Købesum af 3.300 Kr. — Ejer af Trykkeriet. Baade Blad og Trykkeri blev i 1892 omdannet til et Andelsselskab, der ved Overtagelsen i 1905 af det moderate Venstres Organ »Bornholms Dagblad« blev omformet til et Aktieselskab.

Fra 31/12 1912 fratraadte Smidt sit Redaktørhverv, næsten 72 Aar gammel.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Etapelinier o. s. v. Skønt Hærledelsen var betænkelig ved Planen, blev det efter Dannevirkes Fald besluttet at realisere den. Aarøe blev sat i Spidsen for Korpset, og et Dampskib og en Transportbaad stillet til dets Raadighed. Det bestod til at begynde med kun af 200 Mænd, for største Delen frivillige, deraf mange norske og svenske; men da Krigen genoptoges efter Londonerkonferencens Sammenbrud, forøgedes Styrken til 600. Korpset udførte en Række raske Bedrifter, særlig ved Landgang hist og her i det af Fjenden besatte Østjylland, men større Foretagender, f. Eks. et planlagt Landgangsforsøg paa Rügen, kom ikke til Udførelse. Nogen Betydning udover at skabe en vis Stimulans for Folkestemningen fik Aarøes Virksomhed derfor ikke, men han opnaaede en overordentlig Popularitet.

Efter Krigen, under hvilken Aarøe var blevet forfremmet til Kaptajn, fortsatte han sin Virksomhed som Forfatter af militærpolitiske Artikler og Skrifter. Hans Opfattelse af, hvorledes Landets Forsvar burde ordnes, afveg paa afgørende Punkter fra den, som var raadende i ledende Militærkredse, og han hævdede sine Meninger med stor Uforfærdethed. Det blev almindelig antaget, at dette bidrog til, at Aarøe ikke avancerede udover Chargen som Kaptajn og derfor allerede i 1880 faldt for Aldersgrænsen.

Han vedblev efter sin Afskedigelse fra Hæren at være en flittig Deltager i Drøftelsen af militære Emner, og det var naturligt, at han for bedre at kunne virke for de Planer, der stemte med hans Ideer, søgte at opnaa et Rigsdagsmandat. Allerede i 1849 havde han stillet sig i Ringstedkredsen imod den kendte Venstremand P. Chr. Zahle, men han opnaaede kun 411 Stemmer imod Zahles 1104. Han stillede sig nu — 22/9 1880 — i Svinninge, men Venstremanden Dønnergaard valgtes med 947 Stemmer; Aarøe fik 544. Aaret efter mødte han — som omtalt nærmere i det foregaaende Kapitel — som Arvtager efter Lucianus Kofod i Rønnekredsen, men Blem besejrede ham baade ved Maj- og Julivalget.

Han havde imidlertid ved sin Agitation for Højres Sag og sin egen Kandidatur her paa Øen knyttet en Del Forbindelser, og han besluttede da at gøre et Forsøg paa at erobre Landstingsmandatet. Der skulde være ordinært Valg Aaret efter, og Mandatets Indehaver, Kammerherre Fallesen, kunde ikke stille sig paany, da han forlængst var fraflyttet Kredsen. Aarøe besluttede sig da til at tage fast Ophold herovre — en Betingelse for Valgbarhed til Landstinget — og i November 1881 købte han Enkefru Ingerslevs Hus i Rosengade. Hans Anstrengelser kronedes ikke med Held; Løjtnant M. P. Jensen, Limensgaard, gik som nærmere omtalt i næste Kapitel af med Sejren. Aarøe blev endnu i 1½ Aar boende i Rønne, og han skrev under sit Ophold her forskellige Indlæg om Forsvarssagen, bl. a. findes i Nr. 27 af Bornholms Avis for 1882 en 6 Spalter lang Artikel: »Regeringens Forsvarsplan«; mest kendt er et af ham i 1883 udarbejdet Forslag til en Omorganisation af Bornholms Væbning. Men i Februar 1884 solgte han sit Hus i Rønne og rejste til Vejle, skuffet og bitter i Sindet. Her ramtes han ca. 2 Aar senere af et apoplektisk Anfald og døde den 13/3 1886, kun 58 Aar gammel.

Aarøe blev i 1852 gift med Anne Christine Struch, født i Trondhjem, død i København 3/10 1878.

M. M. Smidt.

Mads Mathiesen Smidt var født den 25/3 1841 i Rurup, Branderup Sogn, Nørre Brandstrup Herred ca. 4 Mil sydøst for Ribe.

I en Alder af 30 Aar kom Smidt til Bornholm, idet han den 1/5 1871 blev Friskolelærer i Aakirkeby. Som saadan virkede han til Udgangen af Oktober 1880, fra hvilket Tidspunkt han blev ansat som Lærer ved Mellerup Højskole. Her var han dog kun i 10 Maaneder, idet han den 12/9 1881 sammen med Engel August Hjortsvang, der siden April 1881 havde været Udgiver og Trykker af et i Neksø udkommende Lokalblad, »Østbornholms Avis«, købte Bornholms Tidende af Bogtrykker Colberg for en Købesum af 1400 Kr. Fra 1/10 1881 overtog Smidt Stillingen som Redaktør og afløste som saadan Folketingsmand Dam, der havde startet Bladet i 1866 og redigeret det hele Tiden siden. Den 20/2 1882 købte Smidt Hjortsvangs Andel i Bladet og siden blev han ogsaa — for en Købesum af 3.300 Kr. — Ejer af Trykkeriet. Baade Blad og Trykkeri blev i 1892 omdannet til et Andelsselskab, der ved Overtagelsen i 1905 af det moderate Venstres Organ »Bornholms Dagblad« blev omformet til et Aktieselskab.

Fra 31/12 1912 fratraadte Smidt sit Redaktørhverv, næsten 72 Aar gammel.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Allerede under sit første — 9-aarige — Ophold paa Bornholm viste M. M. Smidt stærk Interesse for Politik, og han tog fra første Færd fast Stade i Venstres Lejr. Ved Dams Vælgermøde i Svaneke den 9/5 1876, hvor mange lokale Højre-

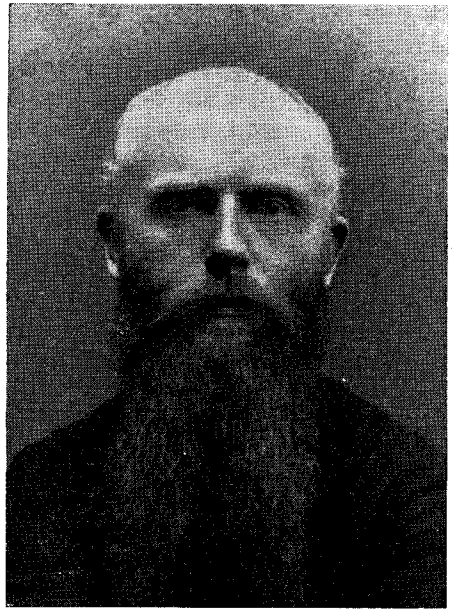

Redaktør
M. M. Smidt

mænd angreb det forenede Venstres Politik, tog han Ordet for at støtte Kredsens Folketingsmand. Mest virksom var han dog i den Agitation, som fulgte efter Estrups Provisorium i 1877 og i Valgkampen 1879. Men han havde hverken dengang eller senere særlige Evner som Taler; hans Stemme var spinkel og Taleformen nølende; han mestrede i det hele kun i ringe Grad Agitationstalerens Teknik. Det viste sig imidlertid snart, at han paa et andet Felt skulde faa afgørende Betydning for den politiske Udvikling paa Bornholm, nemlig som Journalist. Allerede i 1871 findes særdeles læseværdige Artikler af ham i Bornholms Avis; dette Blad ydede ham iøvrigt med overraskende Gæstfrihed Husly til noget ind i Aaret 1879, skønt hans Artikler gik stik imod Bladets Politik; de var tilmed prægede af en

Djærvhed i Udtryk, der i Forbindelse med deres klare logiske Opbygning gjorde dem velegnede til at vække Opmærksomhed om de Venstrestandpunkter, de slog til Lyd for. Med Smidt kom en ny Tone ind i den bornholmske Pressekoncert; han var i Virkeligheden den første her paa Øen, hvis Evne til at føre en Pressekampagne stod Maal med Tidens Krav. Det var derfor naturligt, at det bornholmske Venstre i ham saa den rette Mand til at redigere Partiets Blad, og at man derfor kaldte ham tilbage til Øen. Det var ingen misundelsesværdig Stilling, Smidt overtog i 1881. Antallet af Bornholms Tidendes Holdere var dengang kun lille, og der var megen Modgang at kæmpe med. De bornholmske Embedsmænd, der næsten undtagelsesfrit var Højremænd, flere endda fanatiske, unddrog det alle retslige Kundgørelser. Ogsaa paa andre Maader blev Kampen ført personlig og økonomisk, f. Eks. ved talrige Sagsanlæg. Det kostede Tidendes Redaktør mange Tusinde Kroner i Bøder og Sagsomkostninger og 5 Maaneder bag Fængslets Mure. Den første Sag, der medførte Frihedsberøvelse, blev rejst i Marts 1882. Det var en af de berygtede Majestætsfornærmelsessager og skyldtes en Artikel: »Hvad skal man tro?« der var optaget fra »Kristiania Dagblad«. Autoriteterne herovre med Amtmand P. Holten i Spidsen fandt ud af, at det i Artiklen, der for Resten havde været optaget i flere andre Blade, uden at der blev rejst Anklage, var insinueret, at Kongen var medansvarlig for lovløse Tilstande i Landet. Ved Højesteretsdom den 7/5 1882 takseredes Forseelsen til 4 Maaneders Fængsel, og paa Grundlovsdagen blev Smidt sat ind paa Rønne Arresthus til Afsoning. Om Forholdene ved hans Løsladelse den 5/10 1882 fortæller Redaktør Smidt i Bornholms Tidendes Jubilæumsnummer for 3/7 1916 bl. a. følgende:

»Paa hvert Hjørne af Torvet stod en Politibetjent og kiggede efter »Oprøret«, medens »Kongen paa Bornholm« nede i Amtsgaarden sad indelukket i Tjenerens Kammer, væbnet med Revolver og Krumsabel.« — For Redaktør Smidt blev Løsladelsesdagen en Fest- og Mærkedag. Ved en festlig Sammenkomst i Almindingen blev der overrakt ham en Pengegave, omtrent 1.000 Kr., skænket af Venner i By og paa Land. Ikke mindst glædelig var den Overraskelse, der havde mødt Redaktøren allerede ved Ankomsten til hans Hjem, hvor et stort Dannebrogsflag vajede som en Gave fra Kvinder i Aakirkeby og

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Aaker. Kvinder i Hasle og Rutsker skænkede ham et smukt Billede.

Men Kaarene ændredes, som Aarene gik; under Smidts maalbevidste Ledelse voksede Tidenden op gennem Aarene baade i Udbredelse og Indflydelse, og med Bladet voksede Partiet, saaledes at det i 31 Aar — fra 1881 til 1909 og fra 1910 til 1913 — sad inde med begge Folketingsmandater og i 37 Aar — fra 1898 til 1935 — ogsaa med Landstingsmandatet. Naar Venstre fik en saa stærk Stilling her paa Øen, skyldtes det ikke mindst M. M. Smidt. Sjælden traadte han frem for Offentligheden undtagen gennem sin Journalistik, men for dem, der havde noget nærmere Kendskab til Kræfternes Spil bag Kulisserne, var det ingen Hemmelighed, at det var Redaktør Smidt, der mere end nogen anden var bestemmende for det bornholmske Venstres Kurs.

Han kunde dog ikke hindre den dybe Spaltning i Venstre her paa Øen, som Forligspolitiken i Begyndelsen af 90'erne fremkaldte. Smidt holdt haardnakket fast ved det Bergske Standpunkt og fik i 1892 sin nære Meningsfælle og Ven N. Ingvard Jensen valgt i Aakirkeby.

Da Højre forlængst var nedkæmpet, og de moderate intet betød mere, blev Socialdemokraterne og de radikale hans Hovedmodstandere. Han havde noget vanskeligt ved at skjule en vis Bitterhed over de to allierede Partiers Vækst, der til hans personlige Sorg fremkaldte, at begge Folketingsmandater herovre gik tabt for Venstre. Men det skal siges, — ogsaa af en, der i hine Aars bitre Fejder stod blandt de forreste i Modpartens Lejr — at hans Klinge var altid blank.

Udover det partipolitiske havde Skole- og Kirkespørgsmaal Smidts levende Interesse. Han var en af Kristen Kolds Elever, og dette mærkede ham Livet igennem. Endvidere skal nævnes hans Arbejde for den sønderjydske Sag, der laa ham varmt paa Hjerte.

Den 29/12 1886 ægtede M. M. Smidt Rigmor Elna Thorvörd Løvendahl, født den 29/12 1865 som Datter af Kobberstikker og Konservator Emil Adolf Løvendahl (født 14/9 1839, død 6/7 1901) og Hustru Josefine Nielsen. Fru Smidt var meget virksom for de samme Interesser, som hendes Mand arbejdede for, og tog aktivt Del i Venstres Organisationsarbejde. I 2 Valgperioder (1909—17) repræsenterede hun Partiet i Rønne Byraad.

Ægteskabet var barnløst, men en Brodersøn, Niels Smidt, blev adopteret.

M. M. Smidt døde den 29/4 1924, godt 83 Aar gammel. Han ligger begravet paa Rønne Kirkegaard, hvor Venner og Meningsfæller den 4/5 1925 afslørede en Mindesten for ham.

N. A. Koefoed.

Niels Adolf Koefoed var født den 3/11 1837 paa Lauegaard i Aaker som det næstyngste Barn af Major H. M. Koefoed (se denne Afhandlings 1. Bind, Side 69). Som flere af sine Brødre blev N. A. Koefoed Officer i Bornholms Væbning, først Løjtnant og fra 1875—1899 Kaptajn.

Den 25/4 1858 — altsaa før N. A. Koefoed endnu var fyldt 21 Aar — indgik han Ægteskab med Gunhild Petrea Kofoed, født den 20/6 1837 paa Langemyregaard i Aaker som Datter af Peder Kofoed (født 24/8 1803, død 12/4 1858) og Hustru Kirstine Sophie Munch (født 9/6 1814, død 28/6 1877). Hustruen døde den 2/11 1884; i Ægteskabet var der 14 Børn, hvoraf de 2 døde som smaa. Den 28/12 1866 giftede N. A. Koefoed sig 2. Gang med sin første Hustrus Søster Caroline Kirstine Sophie Koefoed, født 18/5 1852, død 10/8 1924*). Det sidste Ægteskab var barnløst.

Da N. A. Koefoed giftede sig første Gang, overtog han samtidig Hustruens Fødegaard, Langemyregaard. Denne Gaard, som han drev med stor Dygtighed, solgte han 1902; han flyttede nu til Rønne, hvor han boede som Rentier. Han døde den 5/10 1924, næsten 87 Aar gammel.

N. A. Koefoed nød megen Anseelse, særlig blandt Øens Landmænd, og han betroedes et betydeligt Antal Tillidshverv. Saaledes var han fra 1871—83 Medlem af Aaker Sogneraad (deraf 10 Aar som Formand) og fra 1885—1901 Medlem af Amtsraadet; i en Aarrække var han Landvæsenskommissær.

Ogsaa Politik havde i høj Grad N. A. Koefoeds Interesse, og han var næsten lige saa ivrig Højremand som hans Broder H. C. Koefoed (se nedenfor) var Venstremand. Som allerede omtalt stillede N. A. Koefoed sig imod Kaptajn Dam ved Folketingsvalget i 1879. I 1884 og 1887 samledes Aakirkebykredsens Højre paany om N. A. Koefoeds Kandidatur, men Afstanden mellem hans og Dams Stemmetal øgedes for hver Gang.

*) Se iøvrigt »Lauegaardsfamilien«, 3. Udgave, Side 44 f. f.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Som Agitator havde han heller ikke store Evner, men han var anset i alle Kredse for sin solide praktiske Dygtighed og sin noble, ridderlige Karakter.

H. C. Koefoed.

Hans Conrad Koefoed var født den 28/1 1829 paa Lauegaard i Aaker. Han var Broder til N. A. Koefoed, der er omtalt i foranstaaende Biografi. Den 22/6 1855 indgik han Ægteskab med Johanne Cathrine Lund, der var født den 26/10 1829 som Datter af Købmand i Aakirkeby Johan Peter Lund (født 30/12 1802, død 1832) og Hustru Cecilie Cathrine Ellebye (født 10/3 1800, død 25/1 1858). En yngre Søster til H. C. Koefoeds Hustru blev 1864 gift med Lærer N. Ingvard Jensen, den senere Folketingsmand for Aakirkeby Kredsen.

Som saa mange af sin nærmeste Slægt fik H. C. Koefoed en militær Uddannelse. Den foregik paa Militærskolen i Jægersborg, hvor han ved Eksamen blev Nr. 2 af et Hold paa 55 Officersaspiranter. Særlig var han fremragende dygtig i Ridning, i det hele i Behandling af Heste, og han viste under sit Ophold paa Jægersborg Kaserne sammen med en anden Bornholmer (M. G. Kofoed, Nymøllen, Neksø) Mod og Raadsnarhed ved at standse et Par løbske Heste foran Tronfølgeren Prins Christians Vogn, i hvilken der sad 4 af Kronprinsens Børn, bl. a. den senere Kong Frederik den 8'de. Denne Daad indbragte de 2 Bornholmere Fortjenstmedaillen i Guld.

Efter at være færdig med Eksercerskolen blev H. C. Koefoed Sekondløjtnant ved Bornholms Milits; 1859 blev han Premierløjtnant, fra hvilken Stilling han søgte Afsked i 1868.

Efter at være blevet gift købte han Buskegaard i Østermarie, som han afhændede i 1861. Han købte da den af J. L. Balle (se denne Afhandling, 2. Bind, Side 20) hidtil drevne Købmandsgaard i Aakirkeby, hvortil hørte et Landbrug paa ca. 12 Td. Land.

H. C. Koefoed var Indehaver af et betydeligt Antal Tillidshverv. Fra 1862—1873 og fra 1882—1888 sad han som Medlem af Borgerrepræsentationen (Byraadet) i Aakirkeby; fra 1885—1894 var han Formand for Bornholms Landboeres Brandforsikringsselskab. I 1869 var han med til at stifte Sparekassen i Aakirkeby, hvor han i mange Aar varetog Stillingen som Bogholder og Kasserer. Ogsaa Skyttesagen havde hans levende

Interesse; fra 1875—79 udførte han et betydeligt Arbejde som Kasserer og Forretningsfører for Bornholms Amtsskytteforening.

I Modsætning til Broderen N. A. Koefoed sluttede han sig til Venstre, og han blev ofte af sit Parti udpeget som Forhandlingsleder ved dets Møder. Han var ved sin faste og beslutsomme Maade at behandle Sagerne paa velegnet til at dirigere en Forsamling. Hans energiske Optræden ved Valget i 1879, hvor han var ordførende Stiller for Philip Dam, skønt Broderen var Dams Modkandidat, er omtalt foran.

H. C. Koefoed døde den 22/12 1902, næsten 74 Aar gammel. Han efterlod sig 6 Sønner, af hvilke den næstældste, Peter Lund Koefoed, blev Landstingsmand for Bornholm fra 1906—1914. 2 Døtre var døde som mindreaarige (se iøvrigt »Lauegaardsfamilien« Side 29 f. f.).

R. Th. Hoff.

Richard Theodor Hoff var født den 7/2 1824 i Vejle, hvor hans Fader var Sognepræst. Han blev Student fra Randers Skole 1844 og begyndte derefter at studere Teologi og Historie ved Københavns Universitet, men hans Studier blev afbrudt ved Krigen 1848, da han meldte sig som frivillig. 1852 tog han sin afsluttende Embedseksamen. Aaret efter blev han konstitueret som Lærer ved Rønne lærde Skole, hvor han i 1854 fik sin Udnævnelse som Adjunkt, 1871 som Overlærer. Hans Undervisningsfag var Tysk og Latin.

Overlærer Hoff nærede megen Interesse for det offentlige Livs Forhold, saavel Kommunens som Statens. I 1870 blev han valgt ind i Rønne Byraad, hvor han havde Sæde i en Valgperiode (6 Aar). I Politik indtog han et udpræget Højrestandpunkt, og som det fremgaar af Redegørelserne i de foregaaende Kapitler, forfægtede han med megen Iver Lucianus Kofods Sag overfor den voksende Venstreopposition; han var Kofods ordførende Stiller ved en Række Valg. Det var ikke mindst Luc. Kofods Krav om Forsvarssagens Fremme, der tiltalte Overlærer Hoff. — I de senere Aar trak Hoff sig tilbage fra al Deltagelse i offentlig Virksomhed. Han døde efter længere Tids Sygdom den 13/2 1887 efter i ca. 34 Aar at have været Lærer ved Skolen i Rønne.

Hoff var gift med Martine Christine Theilmann (født 1830, død 1897), Datter af Kammerraad, Godsforvalter Theilmann,

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Sæbygaard, Vendsyssel. I Ægteskabet var der 7 Børn. En Datter, Anna Marie Dorthea, var gift med Skomagermester Hans Christian Schou, Rønne, en anden Datter, Johanne Louise Ernestine, var gift med Kommissær Jakob Petersen, Rønne; en tredie Datter, Emma, var Telegrafistinde i Rønne.

Anders Grønlund

var født den 20/11 1812 i København som Søn af senere Birkedommer i Hørsholm Jens Samuel Grønlund. Han blev Student 1831 fra Borgerdydskolen paa Christianshavn, cand. jur. 1841, Kopist 1842 i Underfogdens Kontor i København, 1845 i Kongens Fogeds Kontor; 1851 blev han Herredsfoged i Nørre og Egen Herreder paa Als, fra hvilket Embede han afskediges ved Hertugdømmernes Afstaaelse 1864.

Den 6/2 1869 udnævntes han til By- og Herredsfoged samt Borgmester i Svaneke, i hvilket Embede han blev siddende til sin Død den 4/4 1893.

Som Modstander af det forenede Venstre tog Grønlund i Løbet af 70'erne ivrigt Del i Arbejdet for at fælde Kaptajn Dam i Bornholms 2. Valgkreds. Han var stærkt medvirkende til, at Svaneke blev Centrum for Kredsens Højre, og sammen med Meningsfæller fra denne By og dens Omegn søgte han at skabe konservativ Stemning ved Dams Vælgermøder, ogsaa i andre Dele af Valgkredsen. Som man vil vide, var Resultatet af disse Anstrengelser kun kummerligt, og herudover tog Grønlund ikke Del i det offentlige Liv her paa Øen. Som Embedsmand var han elskværdig og pligtopfyldende og stod i et godt Forhold til Befolkningen.

Grønlund var gift med Minna Petersen, født 18/2 1830 (Datter af Købmand Jens Christian Petersen, Middelfart), død den 29/5 1880 i Svaneke. Ægteskabet var barnløst; en Adoptivdatter Nicoline Elisabeth Eschricht-Grønlund var gift med Lærer Jørgen Peter Jørgensen, Svaneke.

13. VISNEPOLITIKKENS AAR (1881—85).

Venstres store Fremgang ved de to Opløsningsvalg den 24/5 og 26/7 1881 dannede den naturlige Baggrund for den stejlere Holdning fra Partiets Side overfor Ministeriet Estrup, end Tilfældet havde været i Aarene umiddelbart forud. Forskellige andre Forhold virkede i samme Retning: Den bitre Strid mellem den radikale Venstregruppe (med Berg og Hørup som Ledere) og den moderate (under Ledelse af Bojsen, Holstein-Ledreborg og Høgsbro) var ved at forstumme; det litterære Gennembruds Mænd havde i store Kredse af den akademiske Verden banet Vej for en Indstilling, ogsaa paa det politiske Omraade, der betød Opposition overfor Regeringen; i Arbejderkredse, navnlig i Hovedstaden, vandt Socialismen en voksende Tilslntning; i Landbefolkningen havde en Række økonomiske Andelsforetagender (Andelsmejerier, Brugsforeninger etc.) øget Bøndernes Selvfølelse. — Det stemte derfor godt med hele Stemningen i Venstres Vælgerbefolkning, at Berg i den korte Samling, der fulgte efter Julivalget i 1881, udstedte Parolen: »Landet kræver af dette Folketing, at det lader alting visne i Hænderne paa et Ministerium, der trodser den almindelige Valgret.« Vel søgte de moderate i den ordinære Samling 1881—82 at optage Lovgivningsarbejdet i Udvalgene, men disse Bestræbelsers kummerlige Resultat talte kun yderligere for den radikale Taktiks — Visnepolitikkens — Rigtighed; flere og flere af dem, der hidtil havde staaet udenfor Grupperne, meldte sig ind i den radikale. Indenfor Højres egen Gruppe var Forholdene i Opløsning. Enkelte af de gamle nationalliberale, f. Eks. Krieger og Klein, gav Udtryk for deres Utilfredshed med Ministeriets stejle Politik, og ved gentagne vigtige Afstemninger svigtede et betydeligt Antal af Højres Medlemmer Regeringen. Særlig virkningsfuld var Kritikken fra Biskop Monrads Side; han var efter mange Aars Ophold i Udlandet vendt tilbage til Danmark og blev efter Balthazar Christensens Død i Foraaret 1882 valgt i den ved Dødsfaldet ledigblevne Kreds (Middelfart). Hans Stilling faldt paa vigtige Punkter sammen med Venstres.

Lovgivningsarbejdet i 1881—82 gav under disse Forhold ingen Resultater. Alt visnede i Regeringens Haand. Der blev dog vedtaget en ordinær Finanslov for Finansaaret 1882—83, men kun fordi adskillige Højremænd stemte for den af Venstre krævede Affattelse.

Paa lignende Maade gik det i Rigsdagssamlingen 1882—83. Venstre nedsatte i Folketinget et 9 Mands Udvalg — »Begravelsesudvalget« — hvortil alle Regeringens Forslag henvistes for ikke mere at vende tilbage. Undtaget herfra var dog Finanslovforslaget, der blev vedtaget af Landstinget i Folketingets Affattelse, samt Højres store Befæstningsforslag, hvori

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Kravet om ekstraordinære Bevillinger var steget til 72 Mill. Kr. Forslaget var forelagt Landstinget af Krigs- og Marineminister Ravn, der havde afløst General Kauffmann, og vedtaget af dette Ting, men det standsedes i Folketinget af en Dagsorden, der krævede en anden Regering til Løsning af Landets Forsvarsordning. Under Debatten om denne Dagsorden holdt Hørup en stærkt debatteret, antimilitaristisk Tale, hvori han opstillede det siden saa tit gentagne Spørgsmaal: »Hvad skal det nytte?«. — Inden denne udprægede Kampsamlings Slutning vedtog Folketinget (med 72 Stemmer mod 20) en Adresse til Kongen, hvori det udtaltes, at Tinget havde opgivet Bestræbelserne for at komme overens med Ministeriet om noget som helst Lovforslag, og at man haabede, at Kongen vilde tilvejebringe Betingelserne for et frugtbart Samarbejde mellem Lovgivningsmagtens forskellige Led. Faa Dage efter vedtog Landstinget (med 40 Stemmer mod 10) en Modadresse, der udtalte Tillid til Ministeriet og gav Folketinget Skylden for den politiske Strid. Disse Adresser besvarede Kongen med en Beklagelse overfor Folketinget, fordi det nægtede at medvirke ved Lovgivningsarbejdet, og med en Tak til Landstinget, fordi det havde givet Tilsagn om at støtte Kongen i hans Bestræbelser for at bevare den grundlovsmæssige Ordning i sin Helhed. Efter dette Svar bredte der sig i Venstrekredse megen Bitterhed imod Kongen.

Sommeren 1883 blev i særlig Grad de store Kampmøders Tid. Særlig Venstreførerne Berg, Bojsen, Holstein-Ledreborg og Hørup gennemagiterede Landet, og Tilhørernes Tal naaede undertiden helt op til 20.000. Ogsaa Højre holdt Møder, om end ikke saa store som Venstres; deres kendteste Agitatorer var Professor Henning Matzen og Lars Dinesen. Undertiden kom det ved disse Møder til voldsomme, korporlige Sammenstød mellem de to Partiers Tilhængere.

I denne Sommer begyndte ogsaa Riffelbevægelsen her i Landet; man indkøbte Rifler og uddelte dem mellem Venstres vaabendygtige Folk, for at de som frie Mænd kunde forsvare Friheden, hvis Forholdene skulde gøre det nødvendigt.

Da Rigsdagen traadte sammen i Efteraaret 1883, blev Berg valgt til Folketingets Formand i Stedet for Christopher Krabbe, der var blevet den herskende Retning indenfor Venstre for moderat. Iøvrigt stod Samlingen 1883—84 helt og fuldt i Visnepolitikkens Tegn. Regeringen forelagde ca. 30 Lovforslag,

men de blev alle henvist til »Begravelsesudvalget«. Kun Regeringens Befæstningsforslag naaede frem til 2. Behandling i Folketinget; med 66 Stemmer mod 26 blev dets Overgang til 3. Behandling nægtet. — Paa Finanslovforslaget blev næsten alle de Bevillinger, som Regeringen satte mest Pris paa, strøget. I denne Skikkelse — »den barberede Puddel«s — blev det vedtaget i Landstinget.

Det voldsomme Røre, den politiske Strid vakte i Landet, skabte Betænkeligheder i konservative Kredse, og Ministeriet Estrups Afgang var utvivlsomt under Overvejelse. Naar der intet skete i saa Henseende, skyldtes det navnlig, at Regeringen regnede med en Svækkelse af Oppositionen, idet de to i flere Aar samarbejdende Førere Berg og Hørup var ved at fjerne sig fra hinanden. Deres Syn paa nationale, religiøse og militære Spørgsmaal havde altid været forskelligt. Berg stod i disse Anliggender Bojsen og Høgsbro nærmere end Hørup og dennes nære Arbejdsfælle Edvard Brandes, der i 1880 var kommet ind i Folketinget som Repræsentant for Langeland. Hørup og Brandes var Medarbejdere ved Bergs Blad »Morgenbladet«, men i Efteraaret 1883 blev de af Berg opsagt fra denne Stilling, hvilket foranledigede, at de ca. 1 Aar senere startede deres eget Blad »Politiken« med Hørup som Chefredaktør.

Foreløbig blev dog Forholdet mellem Venstres Grupper uændret; det ordinære Folketingsvalg stod nemlig for Døren. Det blev afholdt den 25/6 1884, og Stemmeprocenten blev ved denne Lejlighed sat op til en hidtil ukendt Højde, nemlig 59. Resultatet blev et Mandattab for Højre paa 7, saaledes at Partiet nu kun havde 19 Folketingsmænd imod Oppositionens 83. Af disse stod 46 i den radikale Gruppe (Berg—Hørups), 23 i den moderate (Bojsens), 4 udenfor Grupperne, 8 var liberale Løsgængere — hertil hørte bl. a. Monrad, Klein, Christopher Hage og Herman Trier. Ved dette Valg kom der for første Gang Socialdemokrater ind i Folketinget, nemlig de 2 københavnske Repræsentanter P. Holm og C. Hørdum. Ialt erobrede Oppositionen 5 af de 10 Kredse i København, der alle tidligere havde været repræsenteret af Regeringstilhængere.

Valgsejren i 1884 øgede yderligere Venstres Følelse af, at Magten tilkom det. I Højrekredse ønskede mange, at Regeringen nu vilde gaa. Men den blev siddende; man mener, at det ikke saa meget var Estrup selv, som hans Kabinets Kultusminister, den tidligere venstreorienterede Jakob Scavenius, der holdt

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

paa, at man skulde fortsætte, særlig for at gennemføre Københavns Befæstning. Som et Varsel om, at denne Sag i højere Grad end tidligere skulde stilles i allerførste Række, blev Fæstningens mest fanatiske Agitator, Oberst J. J. Bahnson, udnævnt til Krigsminister, medens den tidligere Krigs- og Marineminister Ravn maatte nøjes med det mere neutrale Marineministerium.

To Dage før Rigsdagssamlingen 1884—85 skulde begynde, brændte Christiansborg Slot. I Løbet af en Maaneds Tid tilvejebragtes Mødelokaler for Rigsdagen i en Kaserne i Fredericiagade. Her aabnedes Samlingen med en Trontale, hvoraf det tydeligt fremgik, at det nu først og fremmest var Forsvarssagen, det gjaldt.

Den længe ventede Omgruppering indenfor Venstre fandt Sted den 8/11 1884, idet Berg og Bojsen dannede et nyt Parti »det danske Venstre«; de talte 48 Medlemmer, idet de 4 »udtraadte« sluttede sig til denne Gruppe. Tilbage blev i den radikale Gruppe, hvis officielle Navn stadig var »Folketingets Venstre«, 25 Folketingsmænd med Hørup som Leder; Gruppen blev i Almindelighed kaldt »det europæiske Venstre« eller blot »Europæerne«.

Uenigheden mellem Berg og Hørup gav Højre nyt Haab. Dette syntes dog foreløbig ikke at skulle gaa i Opfyldelse; i Rigsdagssamlingens 1ste Maaned enedes de to Grupper om en Dagsorden, der vedtoges i Folketinget den 19/11 med 63 Stemmer mod 18, hvori det med Henvisning til Valget den 25/6 udtaltes, at »Forhandling om Reformer med dette Ministerium er ørkesløs«. Medens alle Forslag fra Regeringen i de tidligere Rigsdagssamlinger i denne Periode som omtalt var sendt til et »Begravelsesudvalg«, blev de i denne Samling standsede ved en Dagsorden, hvori man gentog eller henviste til Udtalelsen fra 19/11 — »Ørkesløshedsdagsordenen«. Paa lignende Maade gik det den 3/3 1885 med Befæstningsforslaget, som Ministrene Bahnson og Ravn havde faaet vedtaget i Landstinget.

Hovedslaget kom dette Aar til at staa om Finansloven. Folketinget skar, som det plejede, de mest omstridte Bevillinger bort, men i Højre var Forbitrelsen stor over, at man ikke kunde komme i Gang med Fæstningsbyggeriet. Estrup forelagde da et Forslag til en midlertidig Finanslov, der var principielt forskellig fra de foregaaende, idet Ministeret herefter skulde være bemyndiget til at afholde alle de af dette foreslaaede Udgifter, som ikke var strøgne af *begge* Rigsdagens Ting. Dermed var

Folketingets Nejret sat ud af Spillet, idet Regeringen og Landstinget var bestemmende for, hvilke Udgifter der skulde afholdes.

Det stod nu alle klart, at Foranstaltninger, der vilde betyde en Forværring af den politiske Krise, var planlagt. Under Indtrykket heraf vedtog Folketinget den 18/3 1885 en Adresse til Kongen, hvori det udtaltes, at »det beror paa Deres Majestæts Beslutning, om vi nu skulle aabne et nyt Afsnit af den politiske Kamp, lidenskabeligere og farligere end nogen vi hidtil have kjendt«. Landstinget svarede med en Modadresse, der lagde Ansvaret for Striden paa Folketinget. Kongen erklærede i sit Svar, at Ministeriet ikke var nogen gyldig Hindring for en Overenskomst om Finansloven.

I Samlingens sidste Dage udfoldedes fra flere Sider energiske Bestræbelser for at tilvejebringe Enighed om en ordinær Finanslov, men dette lykkedes ikke, og Estrup forlangte Rigsdagen hjemsendt den 1. April Kl. 12. En halv Time før samledes Folketinget til sit afsluttende Møde. Venstre indbragte et Forslag til Beslutning, hvori der nedlagdes Protest imod det længe forberedte, nu forestaaende Grundlovsbrud. Holstein-Ledreborg udbragte et »Grundloven leve«, hvorefter hele Oppositionen udvandrede. For de tilbageblevne Højremænd oplæste Estrup Dekretet om Rigsdagens Hjemsendelse. Umiddelbart efter udstedtes en provisorisk Finanslov for 1885—86, overensstemmende med den Affattelse, Regeringen havde givet Forslaget til midlertidig Finanslov. Hermed var Banen fri for alle de Foranstaltninger, derunder Fæstningsanlæggene, som Folketingets Modstand hidtil havde holdt tilbage.

Forfatningskampen var gaaet ind i sin alvorligste Fase.

14. KAMPAARENE 1885—87.

Ved Finanslovprovisoriet af 1/4 1885 var ikke alene Folketingets Hovedindflydelse paa Statens finansielle Husholdning, som Venstre stadig havde krævet, men ogsaa dets Medbestemmelsesret sat ud af Spillet; enhver Udgift, der var foreslaaet af Regeringen, og som havde opnaaet Tilslutning fra Landstinget, hvis Flertal var Ministeriet følgagtigt, kunde efter det nu gennemførte Princip, afholdes. Saaledes var Banen fri for den Forsvarspolitik, som Folketingets Flertal med 2/3 af Vælgerbefolkningen bag sig havde bekæmpet. Pengene var til

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Raadighed, thi i Visnepolitikkens Aar, hvor Bevillingerne var blevet stærkt nedskaaret, gav Statsregnskabet store Overskud. Reservefond og Kassebeholdning udgjorde i 1885 ca. 76 Mill. Kroner.

Regeringens Adfærd vakte en overordentlig Forbitrelse i Venstrebefolkningen og de socialdemokratiske Arbejderkredse. Mange ventede Revolutionen, men Førerne fraraadede alle Voldsomheder. Derimod afholdtes mægtige Protestmøder over hele Landet, hvor de stærkeste Kamptoner lød. Undertiden endte Møderne i Haandgemæng mellem de to Partiers Tilhængere. Venstre søgte at erobre Flertallet i saa mange af Landets Skytteforeninger som muligt; den tidligere startede Riffelbevægelse florerede. Mange Steder forsøgtes Skattenægtelse; Følgen blev dog kun Udpantning og Tvangsauktioner. Brugsforeninger stiftedes i stort Tal; Venstrebønderne vilde ikke handle med Højrekøbmænd. Med Iver grundlagdes Andelsmejerier; man vilde frigøre sig for Herremændene.

Til at begynde med sporedes en Del Nervøsitet blandt de mere forsigtige af Regeringens Tilhængere; men da man saa, at Ministeriet med fast Haand vilde føre sin Kamp igennem, og at Oppositionen ingen Magtmidler havde, den turde anvende, fulgte Partiet sin stærke og selvsikre Fører. Imod den ophidsede Folkestemning bragtes haarde Bestemmelser i Anvendelse. Ved en ny provisorisk Lov blev Indførsel, Anskaffelse og Uddeling af Rifler forbudt. Ved »Mundkurvscirkulæret« blev det paalagt Skolekommissionerne at paase, at Lærerne ikke deltog i ophidsende Agitation imod Regeringen. Politiet fik Tilhold om at overvaage Modstandernes Møder; Afskedigelser af Embedsmænd og Sagsanlæg imod Politikere og Journalister fulgte Slag i Slag. Haarde Domme blev fældede. Mest Opsigt vakte Domfældelsen af Berg. Ved et Møde i Holstebro den 14/6 1885 havde Politimesteren taget Plads paa Talertribunen, men Berg nægtede at tale, saa længe han var der. To af Mødets Ledere — Noes og Nielsen — trak ham da ned, hvorefter Berg talte. Imod de 2 Ledere og Berg rejstes Sag, og de idømtes hver 6 Maaneders Fængsel paa almindelig Fangekost. Denne Dom stadfæstedes af Højesteret den 11/1 1886.

Rigsdagssamlingen 1885—86 blev et uafladeligt Opgør om Provisoriepolitikken. — Estrup tøvede med at forelægge de 2 provisoriske Love — Finansloven og Riffelprovisoriet — for Rigsdagen. De indbragtes da privat af C. C. Alberti og forkastedes. Derimod forelagde Estrup Finanslovforslaget for det kommende Finansaar. Efter en Forhandling, hvori Pingel betegnede Ministeriet »som en Regering af 7 Forbrydere og Indbrudstyve«, nægtedes Forslaget Overgang til 2. Behandling. Den følgende Dag — den 21/10 1885 — affyrede en ung Typograf, Julius Rasmussen, 2 Revolverskud mod Estrup, der forblev uskadt. Begivenheden vakte et voldsomt Røre i Højre, der fejrede Estrup med Fanetog og store Festligheder. Regeringen benyttede Attentatet til nye, stærke Forholdsregler imod Oppositionen. Rigsdagen blev straks hjemsendt, hvorefter der udstedtes 3 nye Provisorier: 1) om Oprettelse af et militært Gendarmerikorps, 2) om Udvidelse af det civile Politi og 3) om Forbud mod at ophidse »Klasser af Befolkningen til Had eller Forbitrelse eller Voldsgerninger« (»Presseprovisoriet«).

Da Rigsdagen atter sammenkaldtes i Januar 1886, blev disse nye provisoriske Love paa samme Maade som de 2 foregaaende forelagt ved privat Initiativ og forkastede af Folketinget, men Estrup erklærede, at dette var uden Betydning, da Grundlovens Forudsætning var, at Forelæggelsen foretoges af Regeringen! Estrup forelagde en Del Reformforslag, blandt andet Forslag til Midler mod Arbejdsløsheden, der paa det Tidspunkt var stor. Endvidere forelagde han Forslag til en Grundlovsændring, efter hvilket blandt andet Stridigheder mellem de 2 Ting i visse Tilfælde skulde afgøres ved — Lodtrækning! Alle Forslag blev afvist af Folketinget; Venstres Ordfører i Grundlovsdebatten var Berg, der i den Anledning veg sit Formandssæde i Folketinget. Efter Debattens Afslutning blev han fængslet for at afsone den ham idømte Straf paa 6 Maaneder.

Endvidere forelagde Estrup den provisoriske Finanslov for 1885—86; den blev straks forkastet. Derved kom Regeringen i en Vanskelighed. En ny provisorisk Lov kunde ikke udstedes, naar Rigsdagen var samlet, og Rigsdagen kunde ikke hjemsendes, da Samlingen ikke havde varet i 2 Maaneder (Grundlovens § 21). Ministeriet lod da under Paaberaabelse af Grundlovens § 11, hvorefter Kongen havde »den højeste Myndighed i alle Rigets Anliggender«, udstede en kgl. Resolution, der bemyndigede Ministeriet til foreløbig at afholde de løbende Statsudgifter. Folketinget betegnede dette som et nyt Forfatningsbrud. Derefter lod Ministeriet Landstinget behandle den i Folketinget forkastede Finanslov for det kommende Finansaar (1886—87), og da den var vedtaget i det nævnte Ting, blev Rigsdagen hjemsendt (den 8/2 1886).

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Saa snart Rigsdagen var sendt hjem, udstedtes en ny provisorisk Finanslov for Resten af Finansaaret 1885—86, og henimod 1. April en provisorisk Finanslov for 1886—87. Paa denne var der optaget 7,1 Mill. Kr. til ekstraordinære Militærforanstaltninger, derunder Bevillinger til Charlottenlund- og Kastrupfortet. Ved frivillig Indsamling — den saakaldte »Selvbeskatning« — var der indkommet godt 1 Mill. Kr., der senere voksede til 1,4 Mill., til Opførelse af et Fort ved København, Garderhøjfortet. Arbejdet med at befæste Hovedstaden fremmedes nu med Kraft.

Sommeren 1886 betegner Højdepunktet i Forfatningskampen. Stemningen æggedes yderligere ved 2 nye Provisorier; det ene udvidede Antallet af Assessorer i Kriminal- og Politiretten, da de mange politiske Sager stærkt havde forøget Arbejdet; det andet — »Straamandsprovisoriet« — forbød at antage tilfældige ansvarhavende ved Bladene til at sidde i Arrest, naar en Artikel førte til Domfældelse. — Bergs Fængselstid udløb den 26/7. Hans Løsladelse fejredes ved store Hyldestfester. — Mødernes Forløb havde tit en voldsom Karakter, og navnlig gav Gendarmernes Optræden Anledning til alvorlige Sammenstød. — Befolkningen skiltes i to kæmpende Lejre, mellem hvilke der raadede et Had, som kun lidet stemte overens med det rolige danske Folkesind.

Førerne i Venstre begyndte imidlertid at tvivle om, at den hidtil anvendte Taktik vilde føre til Maalet. De ved Visnepolitikken opsparede Millioner vilde nu blive anvendt til det forhadte Fæstningsbyggeri. Ingen sociale eller økonomiske Reformer kunde fremmes. Regeringen havde alle Samfundets Magtmidler i sin Haand — Domstolene var den følgagtige. Den eneste Udvej, der var tilbage — Revolutionen — vilde man ikke forsøge, om ikke af anden Grund saa fordi man var klar over, at den vilde blive slaaet ned.

Da Rigsdagen samledes i Efteraaret 1886, forenedes alle Venstregrupper i begge Ting i eet Parti: »Rigsdagens Venstre«. I dettes Møder deltog ogsaa Socialdemokraterne og »Løsgængerne«. Her raadslog man om, hvilken Fremgangsmaade man skulde anvende i Kampen mod Ministeriet. Foreløbig forkastedes Aarets provisoriske Love, men derefter gik man — i Modsætning til foregaaende Aar — til Forhandling om Finansloven for det kommende Aar. Den blev sendt i Udvalg til nærmere Overvejelse. Et Forslag fra Regeringen om Konvertering af 155 Millioner af Statsgælden blev vedtaget enstemmigt. Ogsaa om andre Lovforslag førtes en saglig Forhandling, da Estrup pludselig — i Januar 1887 — brød af, opløste Folketinget og udskrev nye Valg til den 28/1 1887. Den 3-aarige Valgperiode for dette Ting vilde udløbe om nogle Maaneder, og Højre foretrak et Vintervalg fremfor et Valg i Sommertiden. Men hertil kom, at Partiet paa dette Tidspunkt følte sig meget stærkt. Dets Organisationer, saavel de egentlige Vælgerforeninger som »de konservative Klubber«, kunde berette om stigende Medlemstal, ligesom Tilslutningen til Højres Fester og Agitationsmøder var voksende.

Valget gav da ogsaa en anselig Valgsejr. Stemmetallet gik op fra ca. 57.000 til ca. 87.000 Stemmer, og vel voksede Antallet af Venstrestemmer fra ca. 121.000 til ca. 142.000; men forholdsmæssigt var Forskydningen ubetinget i Højres Favør, og Partiet erobrede 8 Mandater (fra 19 til 27). Af de 2 Socialdemokrater i Folketinget genvalgtes kun den ene (P. Holm i Københavns 5. Kreds). Stemmeprocenten for hele Landet naaede ved dette Valg op til 70.

Nederlaget gav Venstre Følelsen af, at man ved den hidtidige Taktik vanskeligt vilde naa Maalet. Men hvad skulde man sætte i Stedet? Herom var Meningerne delt indenfor Partiet, medens Modstanderne sluttede sig stadig fastere om Estrups stærke Førerskab.

15. DE BORNHOLMSKE RIGSDAGSMÆND BLEM, DAM OG FALLESENS VIRKSOMHED I RIGSDAGSSAMLINGEN 1881—82.

Denne Rigsdagssamling, der begyndte den 3/10 1881 og sluttede den 20/5 1882, var den første i Visnepolitikkens Periode. Trods sin Langvarighed — ca. 8 Maaneder — var Samlingens Resultater meget faa, og bortset fra Førerne, talte Rigsdagsmændene sjældent og oftest kort. Dette gjaldt ikke mindst de bornholmske Folketingsmænd, der ikke hørte til i Førergruppen og aldrig blev udprægede Partipolitikere. Blem og Dam havde kun Ordet hver 4 Gange, og deres Indlæg handlede praktisk talt kun om bornholmske Emner. Fallesen, der med denne Samling afsluttede sin 18-aarige parlamentariske Virksomhed, havde derimod Ordet ret tidt — 14 Gange — men dette skyldtes særlig, at han havde en Del politiske Særstand-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

punkter at forsvare; Højres Politik var efter hans Mening ikke højresindet nok. — Dam havde 3 Udvalgspladser, idet han foruden i Finansudvalget sad i Udvalget om Oprettelsen af en Alderdomsforsørgelsesanstalt og i Udvalget om Søforsikring m. v. I dette sidste Udvalg indvalgtes ogsaa Blem — det blev han første Udvalgsplads i Folketinget. Desuden blev han sat ind i Udvalget om Lønninger ved Hæren; her blev han Sekretær, men Sekretærhvervene var nemme at bestride i de fleste Udvalg i denne Periode; Udvalgene bestilte nemlig sjælden noget.

Fallesen var Medlem af Landstingets Finansudvalg samt i det vigtige Toldlovsudvalg, hvor han blev valgt til Ordfører for det til Udvalget henviste Lovforslag om Ølskatten; desuden var han Medlem af et Udvalg om Amtsforvalternes Lønninger og Kontorhold.

Blem holdt sin Jomfrutale den 10/2 1882. Det var under 1. Behandling af et i Landstinget vedtaget Lovforslag om Redningsvæsenets Ordning. Han udtalte her bl. a.:

»Det forekommer mig, at dette lille Lovforslag er af en saadan Beskaffenhed, at det hører til de Forslag, som bør blive mindst berørt af den politiske Strid, og at det som Følge deraf maa have ikke ugunstige Betingelser for at kunne passere de forskjellige politiske Skjær. Jeg kan ikke tænke mig, at der skulde være nogen Uenighed tilstede om, hvad Lovforslaget tilsigter i Hovedsagen, nemlig at man ved Anlæg af Redningsstationer paa de Steder, hvor Erfaringen har viist, at de fleste Strandinger finder Sted, søger at sikkre sig, at Tabet af Menneskeliv bliver reduceret til det mindst Mulige. Jeg kan heller ikke tænke mig, at Nogen kan være Modstander af, at det ved Redningsstationerne ansatte Mandskab faar samme Ret til Invalideforsørgelse som ved Baadstationerne, ligesom jeg heller ikke kan tro, at Nogen kan være Modstander af, at Enker og Børn efter Mænd, der have tilsat Livet ved Forsøg paa at redde Menneskeliv, blive forsørgede paa en nogenlunde anstændig Maade. Jeg har derfor været glad ved dette lille Lovforslag og især ved, at Landsthinget har ændret det til en saadan Skikkelse, at det har faaet en langt videre Udstrækning, end det oprindelig havde, ligesom jeg ogsaa har været glad ved, at den høitærede Minister har udtalt sig saa velvillig og imødekommende overfor det saaledes ændrede Forslag. Foruden de 4 Stationer, som Lovforslaget oprindelig lød paa, har Landsthinget

jo vedtaget, at der skulde være en Station ved Hasle, og en ved Liselund paa Møen. Jeg skal ikke indlade mig paa en Gjentagelse af de Grunde, som Landsthinget paa en fyldestgjørende Maade har fremhævet i sin Betænkning for Anlægget af en Station ved Hasle, men jeg skal kun tillade mig at tilføie, at allerede i 1857 var der fra Redningsbestyrelsen paa Bornholm indsendt et Andragende til Indenrigsministeriet om, at der maatte blive oprettet en Redningsstation ved Hasle, saa at man kan skjønne, at man allerede for 25 Aar siden har været opmærksom paa, at der er Trang tilstede til en Station paa det nævnte Sted. Dersom man vil drage en Sammenligning mellem Hasle og de øvrige Stationer, vil man finde, at medens der ved Hasle i de sidste 23 Aar er strandet 25 Skibe, hvorved 2 Menneskeliv er gaaede tabte, er der i de 10 sidste Aar ved Vixø (paa Jyllands Vestkyst) strandet 8 Skibe, ved Lyngby 12 Skibe, ved Thorsminde 14 Skibe, og ved Veirs 20 Skibe, og med Undtagelse af Vixø er der paa disse Stationer gaaet Menneskeliv tabt. Paa Møen er der i de sidste 10 Aar strandet 22 Skibe, men de 13 heraf vare i 1872, da vi havde Stormflod. Deraf vil man kunne skjønne, at Hasle staar over Vixø i Henseende til Tab af Menneskeliv, og hvad Strandinger angaar, vil den omtrent være sideordnet med de 2 Stationer i Jylland og ikke saa lidt under den sidste. Med Hensyn til Understøttelse til Enker og Børn vil jeg kun sige, at jeg godt kunde gaa med til at give noget Mere end 200—300 Kr. til Enkerne og 50—80 Kr. til hvert uforsørget Barn, saafremt Moderen lever, og 70—90 Kr., naar hun er død. Saavidt jeg erindrer, har man ogsaa i Landsthinget lagt til Grund for denne Beregning en statistisk Opgjørelse over, hvad der ydes en Familie paa Landets Fattiggaarde, og det forekommer mig, at man nok kunde yde noget Mere til disse, end hvad der ydes til en Familie paa Fattiggaarden. Da jeg imidlertid ikke tror, at en Forhøielse vil kunne gjennemføres, kan jeg ogsaa nok stemme for det foreliggende Forslag.« (Folket. Forh. 1881—82, Sp. 1309—11.)

Blems Haab om, at dette lille Lovgivningsarbejde skulde kunne reddes i Land, trods den bitre politiske Strid, gik i Opfyldelse. Under 17/3 1882 ophøjedes det til Lov.

Hvad der iøvrigt blev udtalt i denne Samling fra de 2 bornholmske Folketingsmænds Side, handlede udelukkende om Anlæg af en Nødhavn paa Bornholm. De var enige nok om, at en saadan burde anlægges, men da Blem vilde have den i Røn-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

ne, eventuelt ved Hammeren, og Dam ønskede den anlagt i Neksø, blev det til en Broderstrid, der dog udkæmpedes paa en fordragelig Maade. Det var Dam, der gav Bolden op. Han havde allerede i den foregaaende Rigsdagssamling, jfr. Redegørelsen for denne, under Finanslovforhandlingen anbefalet et Ændringsforslag om, at der stilledes 15.000 Kr. til Raadighed til Undersøgelser med Anlæg af Tilflugts- og Nødhavne ved jyske Kyster og Bornholm for Øje. Forslaget var vel blevet vedtaget i Folketinget, men under Forligsforhandlingerne mellem Tingene om Finansloven for 1881—82 var det klippet fra. Nu stilledes det paany, og Dam benyttede Lejligheden til at gentage og nærmere udbygge sin Argumentation fra Aaret før. Han udtalte bl. a. (Folket. Forh. 1881—82, Sp. 1622—25): »Østersøen er vistnok, tør jeg sige, næstefter det store Atlanterhav og Middelhav, et af de Farvande, der stærkest befares af Skibe. Man beregner, at der aarlig passerer Bornholm mellem 50.000 og 100.000 Skibe. Det er vanskeligt at sige Tallet med Bestemthed; thi i saa Henseende haves der jo ikke statistiske Kjendsgjerninger. Men at Tallet paa disse Skibe maa være meget betydeligt, tror jeg fremlyser deraf, at der forefalder en saa stor Mængde Strandinger ved Bornholms Kyster. Jeg skal i den Retning tillade mig at henlede Opmærksomheden paa, at der i det 20-aarige Tidsrum fra 1858—77 er strandet paa Bornholms Kyster 242 Skibe — i Gjennemsnit altsaa 12 om Aaret eller en Stranding hver 38. Dag, altsaa tilnærmelsesvis en Stranding om Maaneden. Ved alle disse 242 Strandinger er der reddet Mandskab, saaledes nemlig, at alt Mandskab er reddet fra de 227 Skibe, medens der kun delvis er reddet Mandskab fra de 15. Jeg skal dog ogsaa i Forbindelse hermed tillade mig at bemærke, at Tallet paa det reddede Skibsmandskab er 356 Mand. De fleste Strandinger ere faldne mellem Dueodde og Snogebæk paa Bornholms Østkyst, nemlig ca. 13 Strandinger pr. Kvartmil af Kysten i disse 20 Aar, hvilket synes at være et meget betydeligt Tal. Det Tab af Skibe og Gods, som derved er foraarsaget, har jeg hørt anslaaet til en Værdi af omtrent 10 Millioner Kr.« Han omtalte dernæst, at Svenskerne havde gode Havne paa Gotland og ved Ystad og fandt ingen Grund til, at Danmark skulde staa tilbage for Udlandet paa et Omraade, hvor vi kunde gøre os gældende. »Man har ogsaa«, fortsatte Dam, »haft sin Opmærksomhed henvendt paa Christiansø, hvor der findes en god og sikker Vinterhavn for Skibe paa indtil omtrent 22 Fods Dybtgaaende. Men denne Havn har betydelige Mangler og Svagheder, som neppe staa til at afhjælpe. Den er for det Første meget lille, og dernæst er der ingen Plads til Oplagssteder, og der er ingen Forsyning med Proviant og Deslige, hvilket gjør, at Stedet paa Grund af sin isolerede og hjælpeløse Tilstand ikke har den Betydning for Havarister og Skibe, der søge Tilflugt i Østersøen, som den burde have«. Med Hensyn til Udgifterne anslog Dam, at Havnen, hvis den anlagdes i Neksø, hvor Undergrunden var Sandsten, der var billigere at arbejde i end Granit, kunde anlægges for ca. 950.000 Kr.; saa burde den suppleres med en Tørdok; det vilde yderligere koste ca. 100.000 Kr. Endvidere omtalte Dam, at han fra en Toldembedsmand havde modtaget et Overslag, hvorefter en saadan Havn 3 Aar efter Fuldførelsen vilde have en aarlig Indtægt paa 19.000 Kr., 4 Aar senere 32.000 Kr. og 7 Aar derefter 40.000 Kr. Der er ingen Tvivl om, at det var den fanatiske Agitator for Planen om en Nødhavn i Neksø, senere Toldkontrollør Stub, der havde udført denne Beregning. Endnu 31 Aar senere, da denne Afhandlings Forfatter blev Folketingsmand for Bornholms 2. Valgkreds, mødte Stub op med sin Plan. Et langt Livs Skuffelser med Hensyn til dette Projekts Realisation havde ikke kølnet hans Iver. De skiftende Indenrigs- og Trafikministre var ude for et tilsvarende Pres fra Stubs Side.

Til Støtte for Planen blev der nu tilstillet Indenrigsministeren, under hvem Havneforholdene dengang sorterede, en Adresse fra 1008 Skibsredere og Skibsførere i Danmark, som anmodede om en Nødhavn paa Bornholm, og man betegnede Østkysten, specielt Neksø som det mest egnede Sted. Man hævdede i denne Adresse, at den bornholmske Østkyst gennemgaaende var mere isfri end Øens øvrige Kyster, særlig Vestkysten, og at denne Kyst ligeledes frembød bedst Læ, da Vindene i Østersøen gennemgaaende var vestlige. Endelig fremhævedes de mange Strandinger paa Strækningen Dueodde—Neksø. Af Adressens mange Underskrivere var kun 41 fra Bornholm, og disse var alle fra Neksø eller Snogebæk.

Overfor dette Fremstød til Fordel for en Neksønødhavn indgav 289 Beboere af Rønne og Omegn en Adresse til Rigsdagen, hvori man søgte at paavise, at det bornholmske Nødhavnsspørgsmaal vilde opnaa sin mest tilfredsstillende Løsning, dersom Havnen anlagdes i Rønne. Denne Adresse oversendtes

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

til Udvalget for Andragender og indstilledes af dette Udvalg henvist til Indenrigsministeriet, hvilket i Rigsdagens Terminologi betyder en velvillig Indstilling i Sagen. Ved Folketingets Behandling af Udvalgets Forslag holdt Blem en længere Tale, hvori han nærmere uddybede de Synspunkter, som laa til Grund for den vestbornholmske Adresse. Han hævdede, at det tidt havde vist sig, at man kunde besejle Rønne paa Tider, hvor andre Østersøhavne var spærrede af Is. Hvad Vindforholene angik, mente Blem af Meteorologisk Instituts Beretninger for Tiden fra 1857—1877 at kunne uddrage, at vel var Vestenvinden den hyppigste i Østersøen, men det var Nordøstvinden, der var den farligste, idet den gav Strandingsdage i 5 Tilfælde af 100, medens der for de andre Vinde Nord, Øst, Sydost og Vest kun blev 3 og for Sydvind kun 1½. Blem fortsatte: »Strandingernes Aarsag er heller ikke saa meget Storm som usigtbart Veir; saaledes ere i stille Veir 90—95 % af Strandingerne faldne i usigtbart Veir, Dis, Tykke og Taage, og i Storm 75 % af Strandingerne ligeledes faldne i usigtbart Veir. Det er særlig Vinteren og Vaaren, der have en betydelig Usigtbarhedsprocent i Sammenligning med Høst og Sommer; der falder nemlig 68 % paa Vinteren mod 43 % paa Sommeren. Derfor falde ogsaa de allerfleste Strandinger om Efteraaret og Foraaret, nemlig i November 29 %, i Oktober 10, i December 13 og i Marts 12. I de tre førstnævnte Maaneder falde altsaa 52 % eller over Halvdelen af Strandingerne, og de fleste af Strandingerne ere faldne paa Vestkysten, nemlig 86, medens der paa Østkysten er faldet 83, paa Nordkysten 44 og paa Sydkysten 20. Det er vel paavist, at de fleste Strandinger pr. Kvartmil ere faldne mellem Dueodde og Snogebæk, en kort Strækning paa Sydostkysten, der omfatter ca. ¾ Mil, idet der paa denne Strækning er faldet 13 Strandinger pr. Kvartmil; men dertil skal jeg bemærke, at Beretningen gaar kun til 31. Marts 1877, og først i Marts 1880 blev det nye Fyr paa Dueodde tændt, et Fyr af 1. Klasses Orden med et Bifyr af 3. Klasse og et Sireneapparat af 3. Klasse, hvilket Fyr har kostet ialt ca. 150.000 Kr. Dette Fyr maa dog vistnok kunne advare Sømændene om ikke at komme denne aabne og farefulde Kyststrækning for nær. Jeg kan saaledes ikke skjønne, at disse Data kunne lægges til Grund for en Fremtidsberegning. Efter den nævnte Strækning kommer paa Vestkysten Strækningen Nord for Rønne mellem Hvidodde og

Sorthat, og dernæst Kysten ved Nexø, Hasle, Rønne, Sandvig, Allinge, Svaneke og Gudhjem med 6—8 Strandinger pr. Kvartmil. Da nu Nordostvindene afgive de fleste Strandinger, og ere de farligste, og da de komme om Efteraaret, i den Tid, Skibene komme Øst fra mod Vest, og da Strandingsaarsagen egentlig nærmest er usigtbart Veir, have i Reglen Skibe, der komme fra den Kant, det høie Punkt Hammeren, der ligger flere Hundrede Fod over Havet, som Kjendingspunkt; men naar de komme østfra i usigtbart Veir og med Storm fra Nordost, vil det være meget vanskeligt for Skibene at krydse ned mod Nexø, da Landet skraaner mod Øst og Kysten er klippefuld med store Dybder lige til Land; det vil da være ulige lettere for dem at seile forbi Hammeren og gaa ind paa Vestkysten. Det fortjener ogsaa at fremhæves, at oftere langvarige vestlige Vinde føre store Vandmasser ind i Østersøen; saa springer Vinden da pludselig om til Øst, foraarsager Stormflod med Høivande, ligesom den 13. November 1872, da der forefaldt 10 Strandinger udenfor Bornholm. De østbornholmske Havne ere ved saadanne Leiligheder flere Gange blevne demolerede, baade Bolværk og Kaier; Nexø har lidt mindst, men dog endel Skade, hvorimod Rønne Havn frembyder for Skibene ganske anderledes betryggende Sikkerhed mod en Stormflod og dens Følger. De østbornholmske Havne fik jo ogsaa senere Understøttelse gjennem Centralkomiteen ligesom ogsaa mer eller mindre gunstige Laan af Finantserne, hvorimod Rønne Havn aldrig har erholdt et saadant Laan.« Efter at have hævdet, at de bornholmske Havne i det hele var blevet stedmoderligt behandlet fra Statens Side, idet der i de sidste 10 Aar kun af Statsmidler var ofret 7¼ Kr. pr. Indbygger paa Bornholm, men i det øvrige Land var bevilget til Havneanlæg Summer, der androg 20 Kr. pr. Individ, afsluttede Blem sit grundige og paa udførlige Beregninger opbyggede Indlæg med følgende Omtale af Havneforholdene i Rønne: »Hvad Rønne Havn angaar, har den for Tiden en Størrelse af ca. 300.000 Kvadratfod, og den kan søges med godt Veirs vestlige Vinde eller østlige Storme af Skibe med indtil 20—22 Fods Dybgaaende, men med vestlig Storm kun af 14—16 Fods Skibe. Man har allerede for endel Aar siden havt Opmærksomheden henvendt paa Udvidelsen af denne Havn ved at inddæmme Revene udenfor; saaledes blev der i 1799 af Løvenørn, i 1824 af Lohmann, i 1846 af Holm og i 1880 af Ingenieur Otterstrøm udarbeidet Tegninger og

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Planer til større Havneanlæg, der kunne blive ca. 30.000 Kvadratalen og derover; men hver Gang er Sagen strandet af Mangel paa den fornødne Kapital. Der er ogsaa udarbeidet Overslag af teknisk kyndige Mænd i Rønne Havneudvalg til Udvidelse af Havnen, saa at den blev paa ca. 500.000 Kvadratfod eller ca. 9 Tdr. Land for en Udgift af 6—700.000 Kr. og kunde anløbes af Skibe med 20 Fods Dybgaaende under de forskjellige Forhold. Toldstatistiken udviser ogsaa, at Rønne har havt en langt overveiende Ind- og Udførsel imod Nexø af almindelige Produkter med Undtagelse af Granit, og har andre Produkter, som Porcellænsjord, hvoraf der er udført ikke mindre end ca. 13 Millioner Pd. foruden Cementsten, Fajance, Grus, Ler og andre Artikler, hvilke Exportartikler savnes fuldstændig for Nexø, saa at, hvad Rentabiliteten angaar, tror jeg, at den er aldeles overveiende for Rønne, hvis Havn sidste Aar har havt en Indtægt af 42.000 Kr. foruden Lodsafgifter. Der er nu paa Finantslovens § 6 bevilget 40.000 Kr. til en Søpost mellem Kjøbenhavn og Bornholm istedetfor hidtil 20.000 Kr., saaledes at der bliver Dampskibsforbindelse med Rønne 6 Gange ugentlig mod tidligere fire, medens der paa Nexø kun er to Gange, saa at jeg ikke kan tænke mig, at Udførselen vil blive dragen til Østkysten, selv om der ogsaa anlægges en større Havn der. Jeg skal derfor tillade mig at anbefale Andragendet, saa at den sagkyndige Kommission tager under Overveielse de Grunde, der tale for, at Nødhavnen anlægges paa Vestkysten istedetfor, som der hidtil kun har været Tale om, paa Østkysten«. (Folket. Forh. 1881—82, Sp. 2832—35).

Dam tog straks Ordet; ogsaa han var vel forsynet med Talmateriale. Det hedder bl. a. i Dams Indlæg: »Der er i Løbet af 25 Aar anstillet 52.500 Veiriagttagelser med Hensyn til Bornholm. Efter disse Iagttagelser har det viist sig, at gjennemsnitlig ere sydvestlige og vestlige Vinde de hyppigste, nemlig 43 % af alle Vinde, hvorimod Østenvindene kun udgjøre omtrent 25 % deraf. De øvrige Procent af samtlige Vinde ere naturligvis Syd- og Nordenvinde. Endvidere fremgaar det af disse Iagttagelser, at de hyppigste Vindretninger og Storme ere vestlige, at Vestenvindene ere de Vinde, som ere mest forbundne med Fare for Skibsfarten samt med Hagelbyger, og i det Hele taget altsaa de Vinde, som kunne være mest at frygte ved Bornholms Kyster. I Løbet af 20 Aar er der paa Vest- og Sydvestkysten forefaldet 127 Strandinger, og tager man Christiansø

med, bliver det 136 Strandinger. Af Totalforlis er der paa Vestkysten forefaldet 59 og paa Østkysten 74. Naar vi tage disse Forhold i Betragtning, saa forekommer det mig at være temmelig indlysende, at Østkysten maa være den heldigste Kyst for en Nødhavn, eftersom den ligger i Læ for de hyppigste og mest stormfulde Vinde«. Dam vilde dog ingenlunde modsætte sig, at Andragendet fra Rønne blev undersøgt. »Tvertimod«, udtalte han, »det er ogsaa min Anmodning til den høitærede Minister, at det maa blive taget under Overveielse. Mit Standpunkt til det indkomne Andragende er kun dette, at Kystforholdene ved Bornholm overhovedet maa blive undersøgte; da tvivler jeg ikke om, at de Udtalelser, som ere fremkomne her fra min ærede Ven og Kollega og fra mig i saa Henseende, maaske turde have nogen Indflydelse paa, at en saadan Undersøgelse kan komme istand, og jeg vil anmode den høitærede Minister om at tage velvilligt Hensyn dertil. Derimod tror jeg, det er bedst at være saa beskeden at indrømme, at vore Udtalelser ikke i Grunden ville faae nogen væsentlig Indflydelse paa, hvilket Sted der skal vælges paa Bornholm til Anlæg af en Nødhavn, hvis en saadan Plan overhovedet maatte være saa heldig at komme istand. Saavidt mig bekjendt er der egentlig kun tre Steder, der kan være Tale om, nemlig Nexø, Hammeren — egentlig Hammersø — og Rønne«.

Andragendets Henvisning til Ministeren vedtoges enstemmigt.

De to bornholmske Folketingsmænd holdt sig altsaa næsten udelukkende til Omtale af lokale Forhold. I Modsætning hertil færdedes Øens Landstingsmand, Kammerherre Fallesen, scenevant paa Felter, der laa længst muligt borte fra hans Valgkreds's særlige Interesse. Først var der det kgl. Teater, hvis Regnskab Statsrevisorerne havde kritiseret; med sin sædvanlige Elegance og sit polemiske Talent søgte Fallesen at vise Uholdbarheden i Statsrevisorernes Antegnelser. Dernæst svang han som saa tidt før sin Lanse imod dem, som vilde holde de højere Tjenestemandslønninger paa et for lavt Niveau. Men Fallesen mødte dog ikke i denne Samling, hvor han skulde synge sin politiske Svanesang, og sikkert meget godt vidste, at han ingen som helst Mulighed havde for at blive genvalgt, med lutter slidte Strenge paa sin Bue. Saaledes tog han virksomt Del i Debatten om nogle af Finansminister Estrup forelagte Toldlovforslag, hvori Ministeren stillede sig forstaaende overfor Ven-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

stres Krav om Nedsættelse af visse Forbrugsafgifter. Dette var ikke efter Fallesens Hoved, og han havde mange haanlige Bemærkninger tilovers for en Reform, der ialt bød paa en økonomisk Lettelse paa 2 Mill. Kr. Han sluttede dette Indlæg med følgende velformede, men noget teoretiske Betragtninger: »Endnu skal jeg tillade mig at anføre en Sætning, som er meget forslidt og ofte har været undergivet megen Kritik, men som jeg holder paa alligevel; det er den, at gamle Skatter ere gode Skatter. Jeg skal tillade mig at erindre om, at vor nuværende Toldskat er afsleben af Livet, er indfiltret i vor Tilværelse, vi have vænnet os dertil, den har formet sig efter vor Levevis, saaledes at det stiller sig som et stort Spørgsmaal, om vi virkelig vilde befinde os bedre, naar vi faae en ny Toldlov, selv om Staten derved eftergiver os 2 Mill. Kr. I hvert Tifælde maa man ikke paaberaabe sig og idelig og idelig vende tilbage til, at det er af Hensyn til de Smaatstillede i Samfundet, at man ofrer disse to Millioner, det maa man ikke gjøre. Vil man gjøre Noget for de Smaatstillede og dertil anvende to Millioner, saa lad dem anvendes til at skaffe de fattige Børn en bedre Undervisning, en saadan, der forstaar at opdage Evnerne hos hvert Enkelt og ved at udvikle dem, at give hver Enkelt Leilighed til at udbytte sin Evner; lad ham tillige lære Nøisomhed, en god Moral, lære at glæde sig blot ved det simple Faktum, at han er til, at han har kjendt Noget, der hedder Tilværelse; lære ham glæde sig over Livets Skuespil, som han har for Intet og — de Herrer Fritænkere tilgive mig det — lære at tro paa Noget, — saa er det muligt, at der efter os kan komme en Slægt, som er noget lykkeligere end den, hvortil vi høre. Men dette kan ikke opnaas ved en Toldreform«. (Landst. Forh. 1881—82, Sp. 186).

Dernæst fremkom Fallesen med et meget voldsomt Indlæg i Forsvarsdebatten. Han gik her saavidt, at han defenderede Krigen som Idé og erklærede Fred mellem Nationerne som ødelæggende for Folkenes Moral. I en af Fallesens Lovsange til Krigens Pris hedder det bl. a.: »Vi maa huske paa, at vi allerede ere langt inde i Realismens Periode; men lad os saa ogsaa se os om med Realismens Øine. Lad os lægge Mærke til, at baade Fiskene i Vandet og Dyrene paa Landet og Træer og Planter — Alt kæmper mod hinanden, ja selv Stjernerne splintre hinanden, naar de træde ind i hinandens Baner. Kamp maa der til; Menneskeheden kan, saaledes som den nu engang er,

under den Udvikling, den staar i Begreb med, eller hvorunder den befinder sig, ikke leve uden Krig, uden Blod. Jeg skal ikke sige, at det er Nødvendighed for en Stat eller for Staterne, at de hvert 30. eller 50. Aar skulle føre Krig; det skal jeg ikke komme ind paa, men kun fastholde som min inderste Overbevisning, at ingen Stat kan bestaa uden Krig i Længden, i Aarhundreder, uden at den forgaar. Enten lever man i en afsides Krog af Verden, hvor en saadan Flok forgaar af en storartet Indbildskhed, Hovenhed og Selvtillid, eller under andre Kaar, hvor Selvviskheden bemægtiger sig Flokken og ikke kjender andre Guder end Mad og Drikke. Krig kan være en tung Kur og fremkalde mange Suk og mange Taarer, men den er nødvendig for Menneskeheden og allermest er den nødvendig i en Tid, hvor Troen har svigtet Mennesket« (Landst. Forh. 1881—82, Sp. 516—19).

Mest Opmærksomhed vakte Fallesen dog ved sin Optræden under Aarets Finanslovkonflikt. Det lykkedes ikke at opnaa Enighed mellem Tingene om en Finanslov for 1882—83, inden dette Finansaars Begyndelse. Der var dog i Højre megen Forligsvilje til Stede og afgørende Uvilje imod paany at gaa til et Finanslovprovisorium; der opnaaedes da ogsaa Enighed om en midlertidig Finanslov. Herimod protesterede Fallesen meget energisk og ene af alle stemte han imod den midlertidige Finanslov. — Paa lignende Maade stillede han sig, da de to Ting nedsatte et Fællesudvalg for at bringe Stridspunkterne paa Finasloven ud af Verden ved gensidige Indrømmelser. Fallesen var Medlem af dette Fællesudvalg, hvori der afsluttedes en Overenskomst om en Finanslov, der siden blev vedtaget i begge Ting. Ene af alle 30 Medlemmer af dette Fællesudvalg holdt Fallesen sig udenfor Forliget og fastholdt paa alle Punkter Landstingets oprindelige Stilling. Da Forligsforslaget kom til Forhandling i Landstinget, protesterede han voldsomt imod den Eftergivenhed, der havde præget Højres Optræden i denne Sag. Han sluttede sin Tale saaledes: »Det er min bestemte Tro, at dersom der havde været et virkeligt Sammenhold i Høire, saa vilde det have været muligt at faae ikke lidet bedre Vilkaar. Naar man nu har en saadan Overbevisning, og man altsaa ønsker at holde Høire sammen, saa ville de Herrer let kunne forstaa, at man kan komme til at bruge det Middel, at man siger til den Enkelte: De skal ikke blive alene om ikke at tiltræde Flertallets Forslag, thi *jeg* gjør det i hvert Fald under

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

ingen Omstændigheder. Naar man har udtalt sig saaledes, er jeg idetmindste af den Natur, at saa holder jeg et saadant Udsagn; jeg gjør det ogsaa, fordi, hvis jeg faar den Skjæbne atter at skulle arbeide sammen med de Herrer, de saa kunne vide, at naar jeg giver en bestemt og exakt Erklæring om Noget, er det mit ramme Alvor, og at jeg da holder mig dertil. Det er altsaa Grunden til, at jeg er kommen i den Stilling, som jeg indrømmer er uheldig. Iøvrigt maa jo Enhver handle, eftersom hans Naturel er, og hvis jeg har udrettet Noget i denne Verden — og Lidt have vi vel Alle udrettet —, er det, fordi jeg formaar at være føielig og bøielig til et vist Punkt, men saa ikke længere. Jeg kan af Forekommenhed nærme mig en Væg, men jeg finder mig ikke i, at man sætter mig op ad Væggen«. (Landst. Forh. 1881—82, Sp. 1032.

Det var sidste Gang Fallesen havde Ordet i den danske Rigsdag. Han havde den Tilfredsstillelse, at 11 af Landstingets Højremænd fulgte ham ved Afstemningen. Der var altsaa i dette Ting en lille Kreds, der var mere estrupsk end Estrup selv, og det var deres Tanker, Bornholms Landstingsmand havde tolket.

16. LANDSTINGSVALGET PAA BORNHOLM I 1882.

Den 1. Oktober 1881 havde M. M. Smidt afløst Philip Dam som Redaktør af Bornholms Tidende. I det første Nummer, som Smidt redigerede, gjorde han udførlig Rede for, hvilke Maal han havde sat sig for sin Virksomhed som Bladmand. Han resumerer sine Betragtninger ved at erklære, at Bornholms Tidende »paa et folkeligt og frisindet Grundlag vil virke oplysende om, hvad der er Folkets moralske og lovlige Ret, samt hvad der i det hele kan tjene et ædelt og virksomt Menneskelivs Udvikling«. — Han udtalte Haabet om, at han ikke skal komme til at staa ene om Arbejdet, da Stenen i saa Fald vil blive for drøj at løfte, men at der ved Siden af ham vil stille sig en Befolkning, der med ham ønsker Sagens Fremme og derfor vil hjælpe til med at bære Byrden. Han vil nu, fortsætter han, »gjøre et Forsøg paa at rejse et Venstreblad paa Bornholm, da det maa siges at være en Nødvendighed, om der skal udbredes en Oplysning, der svarer til det, man fra et Venstrestandpunkt stiler efter«. Hvis Arbejdet mislykkes og ikke gø-

res tilfredsstillende, vil han trække sig tilbage. (Bornh. Tid. for 4/10 1881).

Smidts Udtalelse om, at Bladet skude drive Venstrepolitik, var ikke en Fornægtelse af, at det ogsaa i Dams Tid havde staaet paa Venstres Side; men dens dybere Mening var utvivlsomt, at Bladets Spalter paa en helt anden Maade end tidligere vilde blive stillet til Raadighed for en Agitation imod Ministeriet Estrup og for Oppositionens Synspunkter. Den hidtil stilfærdige Tone blev nu kras polemisk, og de hvasseste Indlæg blev skrevet af Redaktøren selv. Pennen afløste Saksen, og den hidtidige Føljeton med nette Fortællinger blev strøget, for at der kunde blive mere Plads til Behandling af aktuelle Emner, og fra Nytaar 1882 blev Bladets Format forøget betydeligt. I de 2 andre Blade beklagede baade Redaktørerne og Indsendere sig over den Maade, hvorpaa Bornholms Tidende behandlede sine politiske Modstandere; der blev brugt stærke Ord som »Smudsblad«, »personlig Nedrakning« o. s. v., og man sammenlignede den nye Redaktør og hans Blad med Redaktør Wolff og den forlængst hensovede »Rytterknægten«. Smidt blev ikke sine Angribere Svar skyldig, og Kampgnyet øgede kun Holdertallet. Men paa eet Felt stod han magtesløs: Øens Embedsmænd boykottede hans Blad ved kun at sende de offentlige Annoncer til Højres Blade. Dette gjaldt ikke alene de juridiske Embedsmænd, men ogsaa Bornholms Skovrider, den fanatiske Højremand Balsløv, der nægtede at meddele Læserne af Venstres Organ paa Øen, hvornaar der holdtes Skovauktioner i Almindingen! Endvidere laa Autoriteterne paa Lur efter Punkter, hvor Redaktør Smidt overskred Ytringsfrihedens Grænser, der i disse Aar af det herskende Systems Repræsentanter og de dem følgagtige Domstole blev trukket meget snævert op. Smidt havde ikke redigeret Bornholms Tidende 1/2 Aar, før han (som omtalt i hans Biografi i Kapitel 12) blev dømt til 4 Maaneders Fængsel for Majestætsfornærmelse. Men i de Artikler, der fra Arresten ved Rønne Torv blev sendt til Trykkeriet i Pistolstræde, talte ikke en af Modgangen kuet Mand, men en Tropfører, der følte, at den Hær, i hvilken han tjente, vilde vinde Sejr.

I det hele var paa denne Tid det bornholmske Venstres Holdning præget af Kampmod og Lyssyn. Dette var ogsaa forstaaeligt. Ved det sidste Folketingsvalg — i Maj 1881 — havde Partiet i begge Kredse opnaaet 1987 Stemmer, medens Højres

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

samlede Stemmetal paa Øen kun beløb sig til 877. Og medens Venstre i de fleste andre Valgkredse var svækket i sin Slagkraft ved Modsætningerne mellem Bergs og Bojsens Tilhængere, mærkede man meget lidt til denne Gruppedeling her paa Øen. Det var vel en kendt Sag, at Redaktør Smidt var udpræget Bergianer; det samme gjaldt den mest fremtrædende blandt »de menige Vælgere« i 2. Kreds, Gudhjemlæreren N. Ingv. Jensen, medens Folketingsmand Dam — naturligvis — stod paa Bojsens Fløj. Men Dam havde en saa stærk Stilling i Kredsen og iøvrigt efterhaanden paa hele Øen, at ingen indenfor Partiet tænkte paa af Hensyn til denne politiske Nuance at rejse Opposition imod hans Kandidatur. Blem stod i disse Aar nærmest Bergs Fløj paa Tinge, men han var ikke indmeldt i nogen Gruppe og fulgte ikke ved Afstemningerne nogen bestemt Parole. Her paa Øen var hans Anseelse i hurtig Vækst. Baade Tilhængere og Modstandere var klar over, at man i denne unge Bonde, hvis Stamtræ helt havde sine Rødder i den bornholmske Muldjord, og som var nøje kendt med alle Øens særlige Forhold, havde fundet den rette Bannerfører for Partiet herovre. Paa Møderne hævdede han sig som en god Foredragsholder og slagfærdig Debattør; i de bornholmske Aviser leverede han velskrevne Indlæg; i sine private Forhold var han, som Bornholmerne ønsker, at deres Repræsentant skulde være: driftig, økonomisk, husholderisk — jævn i sin Færd, elskværdig imod alle, saavel Storbønder som Husmænd, parat til et Goddag og en Passiar, hvor han færdedes.

Heroverfor stod Højre paa Bornholm uden Fører. Lucianus Kofod, der i sin Rigsdagstid for det meste havde boet udenfor Øen, sad nu i Rønne som Tøjmester. Men han havde jo selv sagt, at denne Stilling gjorde det umuligt for ham at være Rigsdagsmand; nu vilde han for en Gangs Skyld være konsekvent! Derfor lukkede han Munden haardt i og deltog slet ikke i den politiske Debat, selv om der raabtes højt lige udenfor hans Vinduer. Maaske nød han ogsaa lidt skadefro Partiets Vanheld efter hans Afgang. O. E. Sonne var ved Valget i Maj 1881 skubbet helt til Side af sine egne, og Kapt. Koefoed, Langemyregaard, var lige saa lidt som de mange andre brave Storbønder indenfor Øens Højre i Stand til at gøre sig gældende paa et offentligt Mødes Talerstol overfor Folk af Faget. Saa var Proprietær Kirketerp, Lehnsgaard, bedre egnet i den Henseende, men dels var han »en fremmed«, dels — og maaske væsentligst — nærede han mere Interesse for faglige end politiske Anliggender.

Tilbage var der Øens Embedsmænd, hvis Højresind var ægte nok, men deres Vælgertække stod i Almindelighed i omvendt Forhold til deres Iver i Ministeriets politiske Tjeneste.

Men Højre maatte nødvendigvis finde en Mand at samles om. Begge Folketingskredse var vel tabt, men i September 1882 skulde der vælges ny Landstingsmand for Øen; Kammerherre Fallesen havde jo i 8 Aar repræsenteret Bornholm i Landstinget. Opmærksomheden i Sommeren 1882 i Øens politisk interesserede Kredse samlede sig nu om, hvem der skulde være hans Afløser, og især, om det skulde lykkes Venstre ved fortsat Fremgang, snild Taktik og Udnyttelse af Højres Kandidatvanskeligheder at erobre Mandatet. Der var Folk, som mente, at dette ikke laa udenfor Mulighedernes Grænse.

Efter Afslutningen af Rigsdagssamlingen 1881—82 indbød Blem — fra 15/6 til 18/6 — til 5 Vælgermøder i sin Kreds (Rønne, Klemensker, Hasle, Allinge og Vestermarie). Alle Møder var vel besøgt, særlig Mødet i Rønne, der holdtes paa Jernstøberiets Tømmerplads og havde samlet ca. 700 Mennesker. Der var ingen Opposition ved noget af Møderne.

Den følgende Maaned indtraf det for vor Ø usædvanlige, at en af de mest kendte Agitatorer ovrefra, den vestjydske Venstrebonde Jens Busk, gæstede Bornholm. Sammen med de to lokale Folketingsmænd talte han ved 3 offentlige Møder: i Almindingen Søndagen den 9/7, i Neksø den 10/7 og i Rønne den 12/7. Jens Busks Ry for Veltalenhed og Originalitet i Udtryksformer var ogsaa naaet hertil; derfor var ikke mindre end 2 à 3.000 Tilhørere samlede foran Grundlovsværneforeningens Talerstol paa Christianshøj, da N. Ingvard Jensen paa Indbydernes Vegne bød Velkommen. Han blev desuden valgt til Ordstyrer, hvorefter Dam holdt en Tale, priste Frihedens Goder og manede til paa den ene Side at værne om den, paa den anden Side at undgaa dens Misbrug. Jens Busk, der var næste Taler, erklærede straks, at han ikke var nær saa moderat som Dam. Han betragtede det iøvrigt som et Vovestykke at tale Politik for Bornholmerne, som han fandt var nogle løjerlige Patroner. I den ene Kreds havde de i mange Aar haft en Venstremand, medens den anden havde sendt »den ravgaleste Højremand« ind paa Tinge. Jyderne kunde ikke forstaa, at man kunde være »venstre« paa den ene Side og »højre« paa den

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

anden. Nu havde man imidlertid bødet herpaa ved at ombytte Højremanden med en dygtig Venstremand. Iøvrigt angreb han i de voldsomste Udtryk Højres Politik. Efter Landets Sønderlemmelse i 1864 begyndte Højres Arbejde »paa at faa Grundloven omlavet efter Partiets Hoved, og man truede os med Tyskerne, hvis vi ikke skyndte os at blive færdige hermed. Lavede vi derimod Forfatningen, som Tyskerne vilde have den, fik vi nok Sønderjylland tilbage. Løgn var det, men vi var nogle Gæs, der troede paa deres Løgne. Folket havde paa ingen Maade misbrugt Forfatningen og dog skulde den omlaves, saa at 1 Proprietær kom til at gælde lige saa meget som 244 almindelige Vælgere. Vi maatte være nogle Kjødhoveder, om vi ikke kunde se, at kunde de gjøre saa meget, saa vilde de ogsaa gjøre mere i den Retning, om de faa Lejlighed dertil. De fortalte os vel, at Folkethinget fik Hals- og Haandsret over Finanslovene, men de lærte os senere, at dette gjaldt kun, saa længe Højre havde Flertallet. Ministrenes Navne ere os ligegyldige, men vi forlange, at der tages Hensyn til os. Vi danske Bønder maa være glade ved det Røre, som finder Sted, og vi bør stille os i Spidsen for Udviklingen paa Frihedens Grund. Vi faa Intet i Knaphullet og Intet paa Bagen, men det kan vi ogsaa undvære. Vor Pligt er at gøre Gavn og løse den Opgave, som er stillet vort Folk. Om alle Politimestre blive gale paa os, blæse vi ad; thi vi ere frie og uafhængige Mænd. At Venstremænd holdt Højreblade, var meningsløst; hvorfor betale for at blive haanet og udskjældt hveranden Dag«. (Efter Bornholms Tidendes Referat).

Dette stærke Foredrag blev ledsaget af et stærkt Bifald fra Flertallet af den store Forsamling. Ordstyreren opfordrede nu indtrængende tilstedeværende Højremænd til at tage Ordet; men ingen meldte sig. Derefter talte Blem. Han lignede de »7 magre Aar«, i hvilke Estrup havde styret Landet, med Oluf Hungers 7 Regeringsaar, i hvilke man saaede i Støv, men høstede i Dynd. Men medens Kong Oluf af Sorg over Landets Nød bad Gud om at maatte dø — en Bøn, der blev hørt — syntes Estrup at ville fortsætte.

Jens Busk tog nu paany Ordet, »for at sige et Par Ord til de bornholmske Bønder. Naar Bønderne sagde »Du« til Husmændene og Tjenestefolkene og disse skulde sige »De« igen, er det en Uskik. Hvis en Greve sagde »Du« til ham, vilde han svare med »Du« igjen. Frisindede maatet vi være i vore Hjem

og i vore daglige Forhold, ellers gik det os som de Stænder, der tidligere havde ledet Udviklingen, men mistet Ledelsen, da de misbrugte deres Stilling.«

Overfor disse Udtalelser fra Jens Busks Side udtalte Blem, »at det af Busk fremdragne Forhold havde Aarhundreders Hævd og næppe i Hast kunde udjævnes.« Heroverfor udtalte Højskoleforstander Johan Bøgeskov, der sammen med sin Broder Ludvig Bøgeskov fornylig havde overtaget Højskolen i Østermarie, at han var glad over, at Jens Busk hævdede Lighedens Grundsætning mellem Bønder og Husmænd og vovede at fremdrage, hvorledes Bønderne herovre søgte at sætte Skel mellem sig selv og Husmændene. Bøgeskov hævdede overfor Blem, »at Skellet ikke havde Aarhundreders Hævd. Den nuværende Slægt bar *hele* Ansvaret; det skulde den vide, og den skulde ikke forsøge at kaste Skylden over paa Fædrene.« (Citaterne fra Bornh. Tid.)

Ogsaa de Møder, Jens Busk holdt i Rønne og Neksø, havde samlet mægtig Tilslutning. I Rønne, hvor Mødet holdtes paa en aaben Plads foran Missionshuset i Sct. Mortensgade, var der mødt ca. 1500 Mennesker; her var Lærer Othenius Kofoed Dirigent. I Neksø, hvor Avlsbruger H. J. Hansen dirigerede, kunde Lokalerne paa Korups Hotel ikke rumme alle de fremmødte. Heller ikke ved disse Møder tog man Ordet fra Højres Side; men Busks Udtalelser fremkaldte bagefter stærke Protester i de bornholmske Højreblade. Mest Opsigt var vakt ved hans Udtalelser om »De« og »Du« Gaardmændene og Husmændene imellem. Her havde jo Blem, der selv var Gaardejer, ikke kunnet følge sin jydske Parti- og Standsfælle, men der var ingen Tvivl om, at denne Paatale af den utidige Standsforskel, som gav sig Udtryk ved, at selv en ganske ung Gaardejer mente sig berettiget til at sige »Du« til gamle Husmænd og kræve »De« igen, gav Stødet til en Ændring af dette Forhold.

Som et karakteristisk Vidnesbyrd om, at Sindene i denne Periode var kommet noget ud af Ligevægt, skal nævnes, at der under Jens Busks Møde i Rønne gik det Rygte, at de talstærke Venstreskarer havde til Hensigt med Magt at befri Redaktør Smidt af Arresten og — sætte Amtmand Holten ind i Stedet. Overfor denne svagt begavede Embedsmand nærede Venstre, i hvert Fald paa dette Tidspunkt, en Følelse, der nærmede sig til Foragt, paa Grund af hans emsige og naive Forsøg paa at

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

ramme Ministeriets politiske Modstandere. Det omtalte taabelige Rygte skal endog have givet Anledning til visse politimæssige Foranstaltninger.

Kort efter Jens Busks Besøg kom den radikale Folketingsmand Hansen-Ølstykke herover og holdt et Møde i Rønne; han indskrænkede sig dog til i det væsentlige at holde et folkeligt-religiøst Foredrag. Senere kom Venstre-Landstingsmanden Strandskov her til Øen. Han indvarslede særlig de bornholmske Fiskere til et Møde den 3/9 i Almindingen. Da han sluttede sin Tale med en kraftig Opfordring til at stemme paa Venstremænd ved Valgmandsvalget, geraadede en Højremand fra Rønne, Købmand John Sonne, i et ubændigt Raseri og udslyngede fra Talerstolen en Række Injurier mod Venstres Rigsdagsmænd etc. Optrinnet endte i et Haandgemæng.

Paa dette Tidspunkt havde Venstre meddelt, at man paa Valgdagen, der var fastsat til 30/9, medens Valgmandsvalgene skulde finde Sted den 6/9 (den almindelige Vægerklasse) og den 13/9 (de højstbeskattede), vilde samle sine Stemmer om Kaptajn Dam. Grundlovsværneforeningen meddelte Dams Kandidatur i et officielt Opraab til Vælgerne, og det hedder heri bl. a.: »Mød frem i Flok og Følge ved Valgmandsvalget den 6/9. Da gjælder det om at vise, om I ønske Eders Mening repræsenteret i Landstinget af en Mand, der vil følge og støtte det nuværende Ministerium, der i 7 Aar har vist sig aldeles uskikket til at varetage og lede dette Folks Interesser, eller I vil være repræsenteret af en Mand, der som Venstres Kandidat ved det forestaaende Valg, Hr. Kapt. Dam, har en af Eder kendt Fortid af 25 Aars politisk Virksomhed at henvise til. Han har altid søgt at gavne den Ø, hvis ene Valgkreds han repræsenterer, og ligeledes at bidrage sit til, at det fælles Fædreland maatte blomstre i Frihedens friske og milde Luft med lige Ret for alle. Derfor Vælgere, mød frem og vælg Valgmænd, som ere enige med Jer i, at Kapt. Dam er en Mand, der ikke trænger sig frem, men stilfærdigt og trofast følger det, der fra først af har lyst for ham som hans Livs Ideal«.

Dam kunde netop i 1882 fejre 25 Aars Jubilæum som Folketingsmand og paa selve Jubilæumsdagen — den 12/8 — var han Genstand for megen Hyldest.

For Højre var Kandidatspørgsmaalet ikke saa let at løse. Kapt. Aarøe, der ikke havde haft Held med sig som Blems Modkandidat ved de to sidste Folketingsvalg, havde i Efteraaret 1881 købt et Hus i Rønne og bosat sig der, og han gav offentlig til Kende, at han ønskede at blive Landstingsmand for Øen. Det væsentligste for ham var jo Forsvarssagen, og om denne skrev han en Serie Artikler i Bornholms Avis, hvori han udførligt udviklede sit Program. Der var dog ingenlunde Enighed om denne Kandidatur indenfor Partiet. En meget betydelig Fløj, særlig repræsenteret blandt de selvskrevne Landvælgere, ønskede, at der denne Gang skulde vælges en Landmand. Endvidere gjorde lokale Hensyn sig gældende, idet Neksøboerne gerne vilde se en Mand fra denne By valgt ind i Landstinget. Enkelte nævnte her paany O. E. Sonnes Navn, men de fleste var dog af den Anskuelse, at Sonne ingen Chancer vilde have, medens der derimod skulde være Muligheder for at samle Stemmerne, ogsaa fra andre Kommuner end Neksø, om en ung Neksøkøbmand, Konsul Herman Munch, der som Medlem af Amtsraadet havde gjort sig fordelagtig bekendt. Højre holdt et Møde om Kandidatspørgsmaalet i Almindingen den 19/7. I dette Møde, hvori bl. a. deltog 11 af Højres 15 selvskrevne Vælgere, var navnlig 3 Kandidatemner til Drøftelse: Kapt. Aarøe, Konsul Munch og Løjtnant M. P. Jensen, Limensgaard, Aaker. Flertallet var stemt for denne sidste, idet Landvælgerne beherskede Mødet; men ogsaa Bankdirektør Lohmann, Rønne, støttede Jensens Kandidatur; han bekæmpede Aarøe, idet han bl. a. udtalte, at det vel vilde gaa med ham, som i sin Tid med Fallesen: naar Mandatet var opnaaet, forlod han igen Øen. Men ogsaa Neksøkøbmanden bekæmpede han, idet han erklærede, at en Rønnebo aldrig vilde stemme paa en Neksøbo. For denne sidste Ytring blev Lohmann paa det voldsomste angrebet i den følgende Tid af anonyme og navngivne Indsendere i Højrebladene, der indtrængende manede til Enighed indenfor Partiet, da Venstre ellers vilde erobre Kredsen. Ogsaa Aarøe, der ikke var til Stede ved Mødet i Almindingen (og heller ikke indbudt) bebrejdede Lohmann Insinuationen imod ham, og han erklærede højtideligt, »at jeg intet Øjeblik har tænkt paa at bosætte mig Andetsteds udenfor Øen; men at jeg tvertimod altid har anset det for min uafviselige Pligt at bo paa Bornholm, saafremt jeg blev valgt til at være Øens Landstingsmand«. — I en indsendt Artikel paa det bornholmske »Maal« erklærede derefter en vittig Bornholmer, at han var parat til at bosætte sig hvor som helst i Verden, man forlangte det af ham, bare han kunde blive Rigsdagsmand!

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Til de 3 Blade, som udgik i Rønne, var nu kommet et lille Blad i Neksø — »Bornholms Dagblad« — der var politisk neutralt, men som med desto større Iver kæmpede for de særlige Østlands Interesser, der dels knyttede sig til det med »Selskabet af 1866« konkurrerende »Østbornholmske Dampskibsselskab«, dels gik ud paa at skaffe den ventede bornholmske Nødhavn anlagt i Neksø. De lokale Anliggenders Varetagelse gik for dette Blad og de Mænd, Jærnstøber Strand, Toldkontrollør Stub m. fl., der stod bagved, fremfor de politiske. Disse krydsende lokalpolitiske, erhvervspolitiske og partipolitiske Synspunkter affødte en Avisfejde, som var bitrere end forud for noget tidligere bornholmsk Valg. De fleste Indlæg var anonyme, men adskillige skrev dog under Navn. Særlig produktive var Adjunkt Selchau og Folketingsmand Blem. Ogsaa Proprietær Kirketerp, Lehnsgaard, der var ivrig for M. P. Jensens Valg, var i Ilden. Et Svar fra Blem til Kirketerp slutter paa følgende joviale Maade:

»De er en nobel Mand at forhandle med, Hr. Kirketerp, for De siger mig Deres Mening, baade hvad De er enig og hvad De er uenig med mig i, og saa sætter De Deres ærlige Navn under — ikke saaledes som disse fine Folk, der kalde sig »Flere Vælgere«, gjøre, der krybe bagved »Stænkelæderet«, naar de fortælle Løgne om navngivne Mænd — nej, sligt nedlader De Dem aldrig til, og derfor skal De ogsaa have en venlig Hilsen fra Deres ærbødige Markus Blem«.

Det stærkeste Instrument i denne Pressekoncert manøvreredes dog af Bornholms Tidendes fængslede Redaktør. Fra hans Celle i Rønne Arrest lød skarpe Anklager ikke alene imod det Estrupske Landsstyre, men ogsaa imod den Overklasse, der paa faa Undtagelser nær ydede Regeringen sin Støtte. Det hedder saaledes i en Artikel, der er formet som et Brev fra en Ven, der vil trøste ham: »Du kan ikke forstaa, at de Udtryk, du har brugt, kan opfattes og udlægges, saaledes som de er blevet, og du derefter dømmes for Majestætsforbrydelse. Jeg ikke heller. Men jeg husker, hvorfra jeg stammer. Husk du ligeledes paa, hvorfra du stammer. Ikke sandt, ogsaa du stammer fra Bønder. Jeg har vogtet Faar, vandet Køer, striglet min Faders Heste; jeg har gravet Grøfter og læsset Møg; jeg har spist Grød og Tykmælk og meget sjældent smagt Vin. Hvor kan saaledes min Følelse, Lugt, Smag, Hørelse — baade aandelig og legemlig — være saa fin og skarpt udviklet, som hos

dem, der altid har levet i en Luft saa fin og duftende, i Omgivelser saa rene og polerede, saa glinsende og sminkede, at min Pen er altfor grov og uren til at kunne beskrive en Tøddel deraf. Hvor maa vi to ikke bøje os i Støvet for disse »dannedes« fine Smag og Følelse. Der er dem, som paastaa, at de kan lugte fra os paa Afstand, at vore Fædre i andet og tredie Led gik med Transtøvler, skjønt vi nu selv næsten altid gaa med Blanklæders. Hvad der for os er fint, blødt, smukt, rent, vellugtende og vellydende maa jo for de dannede være grovt, fælt, hæsligt, skurrende og stinkende. Alt dette minder jeg dig om for at vække din Eftertanke til fornuftig Resignation. Send mig dine Tanker skriftlig, saalænge du skal sidde i Hullet. Lad dem ikke skimle og mugne i dit fugtige, klamme Fængselsrum og end mere fordærve Luften for dig. Jeg skal advare dig, trøste dig, opmuntre dig, saa godt jeg formaar«.

Det er forstaaeligt, at det store Røre, der gik forud for Valget, kaldte mange flere Vælgere til Valgbordet, end tidligere Landstingsvalg havde formaaet. Der stemtes med en forholdsvis høj Procent i de fleste af Øens Kommuner ved Valgmandsvalget den 6/9. For de 15 Landkommuners Vedkommende blev Resultatet, at de 13 valgte sikre Venstrevalgmænd. I Knudsker sejrede Højre, idet Sogneraadsformanden, Eriksen, Vibegaard, blev valgt med 25 Stemmer; en Venstremand fik 10. I Nyker var det tvivlsomt, om Valgmanden tilhørte Venstre eller Højre. For Købstædernes Vedkommende blev Resultatet følgende: I Rønne sejrede Højres Liste (5 Vagmænd) med 276 Stemmer, mens der paa Venstres Valgmandsliste faldt 199 Stemmer. Dette var en Skuffelse for Venstre, der havde tænkt sig Muligheden af at sejre i Rønne, hvilket Afstemningen ved sidste Folketingsvalg ogsaa i nogen Grad begrundede. Som et karakteristisk Træk skal nævnes, at Højre paa deres Liste havde opstillet de 2 ledende Mænd indenfor den i Rønne ret talstærke Luthersk Missionsforening (Missionær Chr. Møller og Fajancefabrikant Wolfsen), skønt ingen af dem ellers benyttedes til officielle Tillidshverv eller var persona grata i de Kredse, der var bestemmende for Højres Taktik i Rønne. Men der skulde Madding paa Krogen for at vinde saa mange Missionsstemmer som muligt. I Aakirkeby og Hasle sejrede Venstre ganske overlegent, hvilket alle paa Forhaand ventede. Til stor Glæde for Venstre erobrede Partiet Allinge, idet Venstremanden Brygger Grønbech blev valgt med 39 Stemmer; Højres

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Kandidat, Købmand Martin Larsen, fik 35. I Svaneke valgtes Højres Kandidat, Dr. Olivarius, med 59 Stemmer; Venstremanden, Skomager P. Petersen, mønstrede 47 Stemmer. Dette var et for Venstre ganske overraskende gunstigt Resultat. — I Neksø stemtes efter lokale Synspunkter; den ene af de valgte Valgmænd, Jærnstøber Strand, var Højremand, mens den anden, Avlsbruger H. I. Hansen, tilhørte Venstre. Iøvrigt faldt en Række spredte Stemmer i denne By, dels paa Højremænd og dels paa Venstremænd.

Ved de højstbeskattedes Valg i Byerne den 13/9 sejrede Højre i alle Købstæder undtagen Aakirkeby, her iøvrigt kun med een Stemmes Flertal. Til Gengæld var Flertallet for Højrevalgmanden i Hasle ogsaa kun — een Stemme! I de andre Byer stillede Venstre ikke op; dog forsøgtes i Rønne et lille Kup Dagen før Valget, idet der opstilledes en Liste med Højremanden, Bankdirektør Lohmann, i Spidsen, men med 2 Venstremænd paa Listen. Denne fik dog kun ganske faa Stemmer.

Der var nu valgt 37 Valgmænd, 22 i Byerne, 15 paa Landet. Derudover havde, som allerede nævnt, de 15 højstbeskattede paa Landet Adgang til at stemme direkte. Den almindelige Mening var, at Højre kunde regne med 11 à 12 af disse Vælgere. Da navnlig Valgmændene fra Neksø var vanskelige at bestemme i politisk Henseende, var der vedvarende nogen Spænding om Udfaldet. Bornholms Avis stillede Horoskopet saaledes, at Højre raadede over 28, Venstre over 24 Stemmer. Men hvorledes Højremændene vilde stemme, var umuligt at forudsige, og det var stadig ikke helt udelukket, at den indbyrdes Strid kunde gøre Kapt. Dams Valg muligt.

Ved første Afstemning den 30/9 fik Dam 21 Stemmer, Aarøe 13, M. P. Jensen 12 og Konsul Munch 6. Af Munchs Stemmer var de 4 Valgmændene fra Neksø, endvidere stemte Dr. Olivarius fra Svaneke og en af de selvskrevne paa Munch. Paa Aarøe stemte alle 10 Valgmænd fra Rønne, een af de selvskrevne og 2 af Højres Købstadvalgmænd udenfor Rønne. M. P. Jensen fik de øvrige Højrestemmer. Dams 21 Stemmer fremkom ved, at 13 Valgmænd fra Landsognene, 1 fra Hasle, 1 fra Allinge og 2 fra Aakirkeby stemte paa ham; hertil sluttede sig 4 selvskrevne Vælgere.

Ved anden Afstemning fik Dam 22 Stemmer, M. P. Jensen 16, Aarøe 14. Denne Fordeling skyldtes, at den ene af Neksøs Valgmænd, der politisk hørte til Venstre, nu stemte paa Dam;

Resten af Munchs Stemmer fordelte sig mellem Jensen og Aarøe.

Da ingen af Kandidaterne havde absolut Flertal, skulde der være bundet Omvalg mellem de to Kandidater, der i anden Omgang havde faaet flest Stemmer, altsaa Dam og Jensen. Alle Aarøes 14 Stemmer gik nu over paa Jensen, der valgtes med 30 Stemmer mod Kapt. Dams 22.

Landstingsvalgene paa Bornholm har igennem Tiderne ofte været spændende. Valget i 1882 danner i saa Henseende ingen Undtagelse. Da Udfaldet forelaa, udbragte Proprietær Kirketerp et Leve for den nyvalgte Landstingsmand, der erklærede sig villig til at overtage Mandatet. Nu sad 3 hjemmefødte Bornholmere inde med alle Øens Rigsdagsmandater.

17. PERSONERNE; BIOGRAFISKE DATA.

M. P. Jensen.

Mathias Peter Jensen var født paa Smedegaard i Aaker den 28/11 1841 som Søn af Gaardejer Lars Peter Jensen (født 10/8 1820, død 7/5 1863) og Hustru Margrethe, f. Schjøth (født 1/1 1824, død 27/4 1896; gift 2. Gang med Hans Peter Holm, født 26/9 1828, død 2/12 1920).

M. P. Jensen fik, skønt eneste Barn, en yderst streng Opdragelse. Indtil sin Konfirmation nød han kun den Undervisning, som Almueskolen gav, og den var som bekendt paa de Tider meget primitiv. Han søgte derfor at supplere sin ringe boglige Viden ved i 2 Aar at søge den af Lucianus Kofod og Philip Dam lige oprettede Folkehøjskole i Aakirkeby. Endvidere tog han under Aftjeningen af sin Værnepligt — sammen med de senere kendte Bornholmere Kaptajn Davitzen, Baadstadgaard, Kaptajn C. A. Koefoed, Lauegaard og Løjtnant Jørgen Stender, St. Gadegaard — den teoretiske Prøve for Officersaspiranter, blev udnævnt til Underkorporal ved 7. Liniebataillon og gennemgik i 2 Aar Eksercerskolen. I 1860 vendte han hjem til Bornholm og blev straks udnævnt til Sekondløjtnant ved Militsen, hvor han senere forfremmedes til Kaptajn.

1862 giftede han sig med Gundeline Elisabeth Nielsen, født 9/12 1841, Datter af Gaardejer og Kaptajn Peder Nielsen (født 17/8 1808, død 26/11 1892) og Hustru Ane Dorthea Kofoed (født 9/12 1807, død 2/8 1893), og købte Lille Kalbygaard i

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Aaker for 8.000 Rdl. Allerede Aaret efter døde hans Fader, og han overtog da sin Fødegaard, Smedegaard. Denne solgte han 1871 og købte Limensgaard, ligeledes i Aaker Sogn, hvilken Gaard han solgte i 1904, hvorefter han flyttede til Aakirkeby.

Gaardejer
M. P. Jensen

Kun 26 Aar gammel, altsaa i 1867, blev M. P. Jensen valgt ind i Sogneraadet, og han blev straks dettes Formand. I sine efterladte Papirer*) omtaler Jensen Overtagelsen af det nævnte Hverv saaledes:

»Dette var en stor Opgave, der lagdes paa mig, thi dels var jeg ung og aldeles ukjendt med Forretningerne, dels var det samtidig som Kommunalloven af 6. Juli 1867 traadte i Kraft og hvorefter mellem andre Forandringer Korrespondancen og Forretningsførelsen for Skolevæsen og Fattigvæsen, som tidligere var lagt i Sognepræstens Haand, nu gik over til Sogne-

*) Disse har M. P. Jensens Søn, Distriktsfyrmester Axel Jensen været saa elskværdig at stille til min Raadighed.

raadet, det vil sige til Formanden. Imidlertid min ubeskrivelige Lyst, vel ogsaa forenet med godt Anlæg hjalp mig ud over Vanskelighederne saaledes, at det endogsaa blev sagt mig, at Aaker Sogneraads Forretninger bleve bedre udførte end Tilfældet var i de fleste andre Sogneraad. Jeg stod saaledes meget høit hos Amtmand Vedel, der anmodede mine Kolleger om at vælge mig til som Delegeret at reise til Danmarks Arbeidsanstalter og bese disse, for derpaa at forestaa Ledelsen af Opførelsen af en Anstalt for Aaker Sogn«.

Efter at være kommet hjem fra sin Rejse, som han iøvrigt betegner som i det væsentlige forfejlet, bl. a. fordi han savnede Indsigt i Byggefaget, tog den unge Sogneraadsformand fat paa Opførelsen af Arbejdsanstalten (den nuværende Aandssvageanstalt »Strøbyhus«), der kom til at staa Kommunen i 7500 Rdl. Om dens Betydning hedder det i M. P. Jensens Papirer:

»Paa den Tid Aaker Arbeidsanstalt blev opført var det et fortjenstfuldt Arbeide; man kunde ikke faa de Fattige anbragt; der meldte sig i Vinteren 1868 raske arbeidsføre Mænd, som man maatte indtinge i fuld Kost og Logis; de vilde ikke bestille noget. Men saa begyndte man at slaa Sten til Biveiene, og da ogsaa Arbeidsanstalten kom til, lysnede det, og efterhaanden har det saa gaaet bedre, saa disse Anstalter vel nu tildels ere bleven overflødige, hvad de ikke var den Gang, hvor der intet Vinterarbeide var, og hvor et 16 Punds Rugbrød kostede 5 Mark = 1 Kr. 67 Øre.«

Ved Valgperiodens Udløb med Nytaar 1874 traadte han ud af Sogneraadet; allerede Aaret før havde han nedlagt Formandshvervet. I April 1874 indvalgtes han i Amtsraadet, hvori han vedblev at være Medlem, saalænge han levede. Han udførte som Amtsraadsmedlem et Arbejde af megen Betydning for en jævn fremadskridende Udvikling indenfor Amtet. M. P. Jensen udtaler selv om sin Virksomhed paa dette Omraade, at »jeg saa godt som altid har været i Stand til at gennemføre, hvad jeg har ønsket.« Dette kunde maaske lyde lidt ubeskedent, men er utvivlsomt en i det væsentlige rigtig Karakteristik. I Særdeleshed var M. P. Jensen som Medlem af Amtets Vejudvalg virksom for en — haardt tiltrængt — Forbedring af de bornholmske Landeveje. Et betydeligt Antal Sogneveje overgik til at være Amtsveje, ligesom mange af de frygtede »Brødder« (Landevejsbakker) blev gennemgravede i hans Amtsraadstid; det gælder saaledes Sosebakkerne, Spelling-, Kure-, Rispe-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

bjerg-, Veskes- og Brøddegaardsbakken. M. P. Jensen var desuden — som Medlem af Sygehusudvalget og Arresthusudvalget — virksom for ikke ubetydelige Fremskridt paa Sygehus- og Arrestvæsenets Omraade; han var bl. a. medvirkende til Opførelsen af det nye Amtssygehus, Tvangsarbejdsanstalten og Isolationshuset. —

Ved Siden af de fornævnte kommunale Stillinger sad han inde med andre Tillidshverv; saaledes var han i mange Aar Taksationsmand i Østifternes Kreditforening, siden 1871 Vurderingsmand i Henhold til Loven af 19. Marts 1869, en kortere Tid Kirkeværge og Medlem af Aa-Kirkes Inspektion, Medlem af Folkesundhedskommissionen, over 25 Aar Landvæsenskommissær, Medlem af Jernbanens Ekspropriationskommission og Rønne—Neksø Jernbanens Bestyrelse, hvis Formand han var fra 1902 til sin Død, Revisor i Aakirkeby Sparekasse, Repræsentant i Landbygningernes almindelige Brandforsikring og Formand for Skatteraadet for Neksø Skattekreds.

Som omtalt i foregaaende Kapitel afløste han i 1882 Kammerherre Fallesen som Landstingsmand for Bornholm. Han bevarede ved Valget i 1890 Mandatet uden Vanskelighed, idet Venstre kun havde 15 Valgmænd imod Højres 34. Derimod havde Valgmandsvalgene i 1898 et for Venstre meget gunstigere Forløb, og Resultatet af det med Spænding imødesete Landstingsvalg blev da, at Venstremanden, Landinspektør H. M. Kofoed, fik 24 Stemmer, M. P. Jensen kun 23. Hans 16-aarige politiske Virksomhed var dermed bragt til Ophør. Selv erklærede han, at han altid har troet, at det var hans egen Skyld, idet »jeg stillede mig«, hedder det i hans Selvbiografi, »som meget kras Høiremand, navnlig overfor den da reiste Agrarbevægelse, ligesom jeg ogsaa afslog en udstrakt Haand fra Venstre om Støtte fra den Side, rettere sagt, jeg indtog en fast konservativ Stilling som gammeldags Høiremand, fuldblods Estrupper, hvilket jeg er endnu og aldrig har fortrudt at have fastholdt, selv om ogsaa min Rigsdagsstilling derved er bleven forskjertset.«

Han tilføjer i de tidt nævnte efterladte Papirer følgende:

»I Virkeligheden var jeg ogsaa kjed af at være Rigsdagsmand, fordi jeg følte det kostede mig altfor meget at være saa meget fraværende, da jeg sjælden havde opsparede Penge med hjem. Jeg kan gjerne tilføie, at hvor mange Behageligheder jeg end følte, der var forbundet med et saadant Hverv, og hvor

mange fornøielige Timer jeg i den Egenskab har tilbragt, og hvor mange udmærkede og ansete Mænd jeg paa den Konto har lært at kende, saa var der stedse noget, som ikke tiltalte mig, nemlig alt det Rænkespil, som foregaar paa Rigsdagen, og som var min aabne Natur imod. Iøvrigt havde jeg al Grund til at være tilfreds med den Plads, som efterhaanden i Landsthinget var blevet mig til Del, foruden at jeg stedse blev valgt ind i de Udvalg, som jeg kunde ønske at have Sæde i, og hvor jeg tidt har haft den Tilfredsstillelse at faa indført Et og Andet i de behandlede Lovforslag, var jeg blevet Rigsretsmedlem og Medlem af Finansudvalget, begge Stillinger som sattes meget høit. I det Hele taget, naar ses hen til mine ringe Kundskaber og min ringe Stilling i Samfundet, var jeg overalt i Thinget et velset og efter min Mening agtet Medlem; man kaldte mig Thingets Kjæledægge, hvilket dog maaske var overdrevent. Men jeg har i min Rigsdagstid faaet meget gjennemført ad administrativ Vei og gjort mange Mennesker Tjenester. Skulde jeg nævne noget paa Lovgivningsomraadet, og noget særlig bornholmsk, saa skulde det være Ophævelsen af Forordningen af 10. Oktober 1793 om Selveiergaardes Arv paa Bornholm, som jeg mere end nogen har bidraget til blev gjennemført. Jeg foreslog først i Amtsraadet og fik der vedtaget, at dette skulde indgaa til Justitsministeriet med Andragende om, at dette vilde fremsætte Forslag til Lovens Ophævelse, hvad det gjorde. Men saa kom Modstanden fra Godseierne og Folkethinget; de kunde jo ikke tage et Regjeringsforslag uden at forandre det, og de første behandledes af Professor Matzen ved en Middag hos General Haffner; det var navnlig Grev Frijs, som var gaaet imod Forslaget.«

Til denne Karakteristik, M. P. Jensen her selv giver af sin politiske Virksomhed, har jeg ikke meget at føje, saa meget mere som en Række Enkeltheder vil blive fremdragne i de følgende Kapitler. Naar denne stoute og retlinede bornholmske Bonde var et skattet Medlem af Landstingets Højregruppe, skyldtes dette ikke alene, at han var Partiets Mand med Liv og Sjæl, men ogsaa hans tiltalende personlige Egenskaber i Forbindelse med en korrekt Optræden og naturlige selskabelige Anlæg. Den Indsigt i kommunale og andre offentlige Anliggender, han havde erhvervet sig som Sogneraadsformand, Amtsraadsmedlem m. v. i Forbindelse med en fornuftig og praktisk Indstilling i de mange Spørgsmaal, en Rigsdagsvirksomhed

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

kan stille sin Mand overfor, kom ham til Nytte i de ikke helt faa Udvalg, han i sin 16-aarige Virksomhed som Landstingsmand fik Sæde i. I selve Tinget spillede han kun en meget underordnet Rolle.

M. P. Jensen døde den 31/1 1905; hans Hustru den 9/12 1918.

I Ægteskabet var der 6 Børn, nemlig:

Laura, f. 10/9 1863, gift med afdøde Fyrmester Edvard Sonne.
Anne, f. 21/4 1865, død 7/9 1918, gift med Købmand og Lotterikollektør H. Smidt, Aakirkeby.
Axel, f. 30/7 1869, Distriktsfyrmester Hals Barre m. fl. Fyr, gift med Helga, f. Fiedler.
Markus, f. 13/8 1875, død 9/6 1877.
Agnes, f. 17/11 1878, gift med Andreas Jensen, St. Gadegaard, Pedersker.
Sophie, f. 20/8 1881, gift med afdøde Sophus Dam, Limensgaard.

Herman Munch.

Herman Jacob Sonne Munch var født i Neksø den 22/1 1842 som Søn af Konsul og Købmand Marcus Jespersen Munch. og Hustru Johanne Kirstine, født Sonne.

Efter at have udstaaet sin Læretid i Grossist- og Skibsrederifirmaet Jacob J. Munch i København og gennemgaaet Handelsskolen i samme By, vendte han tilbage til sin Fødeby, hvor han den 27/2 1870 indgik Ægteskab med Karen Kirstine Berg, Datter af Skibsreder og Købmand Peter Berg og Hustru Oliva Mathilde født Bohn. Han blev efter sit Giftermaal Medindehaver af Svigerfaderens betydelige Købmandsforretning, som han efter P. Bergs Død overtog som Eneindehaver. I Begyndelsen af 80'erne startede han desuden en betydelig Ægeksportforretning, der anvendte moderne Præserveringsmetoder og aftog Æg fra saa godt som hele Øen. I 1872 blev han efter sin Faders Død udnævnt til russisk Vicekonsul.

Konsul Munch var en anset og dygtig Forretningsmand; han var meget interesseret i sin Fødebys og dens Oplands Erhvervsforhold og ydede betydelige Bidrag til forskellige Fremskridt. Han var saaledes virksom for Oprettelsen af det østbornholmske Dampskibsselskab, bl. a. som Medlem af det Udvalg, der indbød til den første Aktietegning og som ledede Arbejdet med Tilvejebringelsen af dets første Dampskib; ved sin

Død var han Formand for Selskabets Bestyrelse. Ligeledes var han med til at stifte Neksø Haandværker- og Industriforening, i hvis Bestyrelse han havde Sæde fra 1880—84. I denne Periode opførtes Neksø tekniske Skole. Konsul Munch var i 13 Aar Medlem af Neksø Byraad, nemlig fra 1875—85 og fra 1891 til sin Død. Desuden var han i en Periode i Begyndelsen af 80'erne Medlem af Bornholms Amtsraad.

Munch var politisk interesseret, men deltog ikke offentligt i den politiske Agitation. Naar han ikke desmindre som omtalt i foregaaende Kapitel blev Kandidat ved Landstingsvalget i 1882, skyldes dette væsentlig lokalpolitiske Tendenser; Neksøboerne ønskede uden Hensyn til partipolitiske Delingslinier at se en Repræsentant for deres By og deres særlige Interesser — der grupperede sig om Dampskibsselskabet, Nødhavnsspørgsmaalet etc. — som Kammerherre Fallesens Afløser i Landstinget.

Konsul Munch døde den 24/7 1894; hans Hustru den 11/3 1919. I Ægteskabet var 2 Sønner: Peter Berg-Munch (født 1871, død 1938) og Hans Christian Berg-Munch (født 1872, død 1936), der overtog Faderens Købmandsforretning.

G. L. Selchau.

Gustav Ludvig Selchau var født den 23/9 1845 i Rubjerg Præstegaard i Hjørring Amt som Søn af Sognepræsten i Rubjerg (senere Øster Førslev i Randers Amt) Ludvig Selchau (født 6/12 1806, død 24/6 1886) og Hustru Iva Johanne Prom (født 15/7 1810, død 30/9 1888).

Han blev Student fra Randers Skole 1862, cand philol. 1869. Efter at have været Lærer ved forskellige Skoler ovre blev han den 22/2 1875 konstitueret som Lærer ved Rønne højere Realskole, hvor han i 1878 udnævntes til Adjunkt. Han virkede ved Skolen i Rønne i 16 Aar, nemlig til 1891, da han fra 19/8 s. A. at regne udnævntes til Overlærer ved Kathedralskolen i Nykøbing F. Fra dette Embede entledigedes han den 1/9 1916.

Selchau var en livlig og impulsiv Natur, og han havde stor Interesse for offentlige Anliggender. Som det fremgaar af Redegørelsen for Valgkampen i 1881 i foregaaende Kapitel var han en af Højres ivrigste Agitatorer ved Valgene til Folketinget i dette Aar. Han optraadte paa en Del af Kapt. Aarøes Møder, men hans Form var vistnok noget for »akademisk« til

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

at gøre større Virkning paa det store Flertal af Vælgerne. Stærkest udfoldede Selchau sig som Journalist, og han leverede i Firsernes Kampaar et stort Antal Indlæg i Bornholms Avis til Forsvar for Højres Politik. Af Venstres Folk var det navnlig M. P. Blem, der tog Kampen op med Selchau, der til Gengæld særlig rettede sit Skyts imod Folketingsmanden for 1. Kreds, og Diskussionen antog til Tider en meget skarp polemisk Form.

Selchau skrev ogsaa om andre Emner end de rent partipolitiske. Saaledes findes i Bornholms Avis, Nr. 39 for 1886, en Artikel af ham: »Møntreformerne og Landbruget«. Anledningen var et Foredrag, som Blem havde holdt ved den landøkonomiske Forenings Møde i Aakirkeby den 11/2 1886. Artiklen gav Anledning til en Række Indlæg (se Avisen Nr. 45, 46, 49 og 51 for 1886).

Selchau blev den 11/8 1875 gift med Thora Kuhlmann (født 8/6 1850, død 1913) Datter af Distriktslæge i Storehedinge Kristian Kuhlmann og Hustru Vilhelmine Sophie Cathrine, f. Frohløse. Selchau døde den 30/12 1927 over 82 Aar gammel.

Ludvig Lund.

Ludvig Lund findes første Gang opført som Redaktør af Bornholms Amtstidende den 13/10 1880. Hidtil havde som andetsteds nævnt Bladets Udgiver og Bogtrykker Fr. C. Kieffer ogsaa redigeret Bladet. Dette gik ikke særlig godt, og for at skaffe det større Udbredelse og navnlig give dets politiske Stof forøget Slagkraft, blev Ludvig Lund indkaldt. Han indledede sin Virksomhed med en Henvendelse til Bladets Læsere, i hvilken han fremhævede, at den politiske Retning for Bladet vilde blive den samme som hidtil. Han var Højremand, men vilde lade Udtalelser fra den modsatte Lejr finde Optagelse i Bladet, idet han dog samtidig vilde imødegaa dem. — Han betegner sig som ukendt for Øens Indbyggere, idet han er født og opdraget ved den nørrejyske Vestkyst; derfor nærer han ogsaa en levende Interesse for Skibsfart og Fiskeri, og han haaber, at der i hans Virksomhed paa Bornholm vil gives ham Lejlighed til at virke for Ophjælpning af disse for Øen saa vigtige Erhvervsgrene. Iøvrigt mener han, at han ved en fleraarig Deltagelse i kommunale og andre offentlige Hverv har vundet en Erfaring, som vilde komme ham til Nytte i hans Redaktørgerning paa Bornholm. Han tror ikke, at det vil komme til at mangle paa

Tilknytningspunkter til Bornholmerne, skønt han er fremmed. »Der er i hvert Fald i Bornholmernes prøvede Fædrelandskærlighed en fælles Grund, hvorpaa vi til enhver Tid vil kunne mødes«. Ludvig Lund hævdede videre, at af alle Spørgsmaal, som stod paa Dagsordenen, var Forsvaret af Danmarks Selvstændighed det vigtigste, uden at derfor de forskellige andre Opgaver, hvis Løsning vilde fremme Folkets Velvære og Landets Opkomst, skulde tabes af Sigte. Han var en Ynder af Fremskridt, men det jævne og rolige, »da det kun alt for ofte har vist sig, at for store Spring fremad fører Tilbageskridtet med sig«.

Sidste Gang Ludvig Lund figurerer som ansvarshavende Redaktør for Amtstidende var den 30/8 1883. Han meddeler ikke selv noget som helst om sin Tilbagetræden og har ingen Afskedsord at sige sine Læsere, lige saa lidt som Bogtrykker Kieffer, der nu paany overtog Redaktionen af sit lille Blad i den korte Tid, der gik, inden det blev opslugt af Bornholms Avis, fremsatte nogen Redegørelse for Redaktørskiftet. Heller ikke i de andre bornholmske Blade findes Kommentarer til Forandringen.

Som omtalt i det foregaaende og det efterfølgende Kapitel i denne Afhandling, var Ludvig Lund i de ca. 3 Aar, i hvilke han redigerede Amtstidende, meget virksom for Højres Sag. Han var ingen fremragende Journalist, men han skrev jævnt og sagligt om politiske Emner. Han optraadte ogsaa som Taler ved en Række Møder, dels offentlige Forsamlinger og dels lukkede Højremøder. Nogen større Betydning for Partiets Agitation synes han dog ikke at have haft, og rimeligvis har han været noget skuffet over, dels at det af ham redigerede Blad stadig gik tilbage, dels at det Parti, hvis Sag han tjente, ikke synes rigtig at ville benytte ham til de Tillidsmandater, som der kunde være Tale om. Det ligger nær at gaa ud fra, at den Omstændighed, at man ikke, trods den store Nød, Partiet var i her paa Bornholm for en brugelig Folketingskandidat, anmodede ham om at overtage en Kandidatur,har været en alvorlig Skuffelse for ham.

Iøvrigt har det været mig ganske umuligt at faa oplyst noget nærmere om Ludvig Lunds Data, og jeg ved intet om, hvorledes hans Tilværelse formede sig, efter at han havde forladt Bornholm.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Niels Ingvard Jensen

var født den 24/5 1842 i Nørre Bork i Ringkøbing Amt som Søn af Gaardejer og Sognefoged Jens Christiansen (født i Juni 1802, død 11/2 1881) og Hustru Ane Kirstine Nielsdatter (født 25/6 1807, død 22/9 1871).

Allerede som 16-aarig begyndte han at undervise, idet han 1858—59 var Vinterlærer ved Hjollund og Bredlund Skoler pr. Horsens og de 2 følgende Vintre underviste ved Krusbjerg Skole, Ølgod Sogn pr. Varde. Efter at have beskæftiget sig ved Landvæsen i en Del Aar, men iøvrigt suppleret sine Kundskaber ved et 8 Maaneders Ophold paa Gedved Højskole, tog han 28 Aar gammel Lærereksamen fra Blaagaards Seminarium. Han blev herefter — fra 1/10 1871—1/5 1872 — konstitueret som Lærer ved Thorshavns Realskole, som Vikar for Færøernes Folketingsmand, Effersøe. Efter et kort Vikariat ved Middelfart Borgerskole blev han den 14/7 1872 konstitueret som Lærer ved Klemensker vestre Skole, men allerede den 1/11 s. A. blev han ansat som Lærer ved Aaker nordre Skole. Denne hans første Virksomhed paa Bornholm varede dog ialt knap 1 Aar; thi den 14/7 1873 modtog han Ansættelse som Andenlærer ved Asminderød Skole ved Fredensborg. Herfra forflyttedes han knap 3 Aar efter, nemlig den 10/5 1876 til Embedet som Førstelærer i Gudhjem, i hvilken Stilling han forblev til den 1/1 1908, da han efter Ansøgning afskedigedes af Folkeskolen med Pension.

Ingvard Jensen havde tidlig faaet Interesse for Politik og allerede under sit Ophold i Asminderød arbejdede han for Venstres Sag. Men i Fredensborgkredsen, i hvilken hans Skole laa, var Højre næsten eneherskende. Dette — i Forbindelse med hans bornholmsk fødte Hustrus Ønske om at vende tilbage til Fødeøen — var bestemmende for ham, da han søgte det ledige Lærerkald i Gudhjem. Her paa Øen blev han tidlig en af de mest udholdende Talsmænd for Venstres Sag. Han tog tidt Ordet ved politiske Møder og benyttedes som Taler ved Grundlovsfester o. l. Han stod Livet igennem i et nært personligt Venskabsforhold til Redaktør M. M. Smidt og sluttede sig ligesom Smidt til Christen Bergs Politik. Da Folketingsmand Dam i Aakirkeby — ligesom iøvrigt Blem i Rønnekredsen — fulgte Bojsen i hans Forligspolitik 1890—92, stillede Ingvard Jensen sig imod ham og erobrede Kredsen ved Folketingsvalget den 20/4 1892, jfr. Redegørelsen i Kapitel 30. Ved de følgende

Valg søgte de moderate med Støtte af Højre forgæves at fælde Ingv. Jensen. Livligst var Valget 1898, men den moderate Kandidat, Anthon Jensen, Kratlund, og Højres Kandidat, Byfoged Smit, Neksø, opnaaede dog tilsammen kun 670 Stemmer imod Ingvard Jensens 1058. Efter at Socialdemokratiet havde begyndt sin Fremtrængen paa Bornholm, og det radikale Venstre var dannet i 1905, blev Delingslinien en anden, idet der nu fra konservativ og moderat Side ydedes Ingvard Jensen Støtte til at bevare Kredsen. Ved Valget 1906 var hans Flertal endnu betydeligt (1053 imod den radikale Seminarielærer P. Dams 470 Stemmer), men ved Valget i 1909 fik den socialdemokratiske Husmand Magnus Mortensen efter en forholdsvis kort Valgkamp 541 Stemmer imod Ingvard Jensens 813. Forskellen var ikke større end, at Kredsens Erobring laa indenfor Mulighedens Grænser, og efter en meget kraftig Agitation, i hvilken Ingvard Jensen personlig ikke tog særlig stærkt Del, satte de to Partiers Fælleskandidat, Adjunkt K. H. Kofoed (denne Afhandlings Forfatter) i 1910 Stemmeprocenten op til 66,1 imod 43 ved Valget Aaret før; men Ingvard Jensen blev valgt paany, denne Gang dog kun med et Flertal af 134 Stemmer (1135 imod 1001).

Det var sidste Gang, Ingvard Jensen stillede sig; han var da ogsaa ved det følgende Valg — i 1913 en gammel Mand — 71 Aar, og havde siddet i Folketinget uafbrudt i godt 21 Aar. At hans Modkandidat fra Valget i 1910 tog Kredsen i Besiddelse, var ham sikkert en Sorg, selv om Resultatet næppe overraskede ham.

Som allerede nævnt var Ingvard Jensen en tro Elev af Christen Berg, og han sluttede sig da ogsaa efter at være kommet ind paa Tinge til den Bergske Gruppe. Ved Venstrereformpartiets Dannelse i 1895 blev han Medlem af dette Parti og sad i nogle Aar i dets Bestyrelse. Ved Gruppedelingen i 1909 fulgte han den Bergske Fløj og gik ved »Venstres« Dannelse i 1910 ind i dette Parti. Han opnaaede ikke paa Tinge at indtage nogen førende Stilling, og hans Navn er ikke i Rigsdagens Annaler knyttet til noget større Lovgivningsarbejde, men han var sit Parti en trofast Mand, og han forfægtede sine Standpunkter paa en stærk og forstandig Maade. Hans kraftige Skikkelse, Fuldskægget, det lange, kraftige, tidligt hvidnede Haar gav hans Optræden en naturlig Værdighed, der ikke er uden en vis Betydning for en Politiker, hvad enten han optræder paa

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Vælgermøder eller i Rigsdagssalen. Ingvard Jensen blev da ogsaa, før Alderen meldte sig, benyttet en Del ved politiske Møder ud over Landet, hvor han virkede vederhæfigt og solidt. I Venstrereformpartiets Kamp mod de moderate gav han ofte drøje Hug; da det senere faldt i hans Lod at værge sig mod de radikale, var Klingen blevet noget sløvet; men han havde dog en Del af Agitatorens Kræfter i Behold, og Viljen var god nok. Ogsaa i Arbejdet i Folketinget blev han benyttet ikke saa lidt af sit Parti. Han var saaledes Formand for det Udvalg, som Folketinget nedsatte om Opførelsen af Rigshospitalet; endvidere var han Medlem af Forsvarskommissionen af 1902 og Toldkommissionen af 1895. Fra dette Kommissionsarbejde bevarede han Interesse for Toldspørgsmaal og blev i 1908 Venstrereformpartiets Ordfører for det af Finansminister Vilh. Lassen forelagte Toldlovforslag. Dette Ordførerskab magtede han dog ikke, og der skete ved 1. Behandling i Folketinget det højst ejendommelige, at Finansministeren tog Ordet, saa snart Partiets Ordfører havde talt, for at fremkomme med en Del Korrigeringer. Mellem 1. og 2. Behandling nedlagde Ingv. Jensen sit Ordførerskab og rejste hjem til Gudhjem; det blev officielt meddelt, at han led af en Byld. Men i den politiske Nyhedspresse blev Bylden betegnet som politisk, særlig fordi Ordførerskabet i Toldloven derefter blev overdraget til N. Neergaard, en Ombytning, der var Genstand for megen Omtale, idet Overdragelsen af denne Stilling til de moderates Fører, var det første Skridt i Retning af en Udsoning mellem Reformpartiet og de moderate. I 1912 blev Ingv. Jensens Troskab imod Partiet belønnet med hans Valg til Statsrevisor. Han bevarede Hvervet til 1914. Iøvrigt vil der i de følgende Kapitler blive gjort nærmere Rede for Ingvard Jensens Rigdagsvirksomhed.

Hvorledes Ingvard Jensens Partifæller paa Bornholm bedømte hans Person og Arbejde kan bedst belyses ved Indholdet af en Adresse, som blev tilstillet ham, da han i 1912 fyldte 70 Aar, og som var underskrevet af hans Stillere fra Valget 1910 og Medlemmerne af Venstres Bestyrelse i Bornholms 2. Valgkreds; den lød saaledes:

» I Dag, da De fylder 70 Aar, finder vi en passende Lejlighed til at sige Dem Tak for, hvad De har været for os i de 20 Aar, De har været vor Tillidsmand som Folketingsmand for Bornholms anden Valgkreds, ligesom vi ogsaa benytter Lejligheden til at bevise Dem, hvorledes vi i det

hele taget se paa Deres Virksomhed som Kredsens Tillidsmand. Vi paaskønne den Trofasthed og Omhu, hvormed De har varetaget Kredsens Anliggender, vi paaskønne den Trofasthed og Dygtighed, hvormed de har hævdet Berettigelsen af den Politik, som vi anse for at være den rette, og vi paaskønne i det hele taget den Dygtighed, Samvittighedsfuldhed og Trofasthed, som De har vist i hele Deres offentlige Færd uden at tage Hensyn til egen Fordel.

Vi er Dem taknemmelige for, at De i al Deres Færd har været aaben og ærlig, at De altid gik den lige Vej uden Omsvøb, samt at De aldrig benyttede uhæderlige Midler over for Deres Modstandere, og vi føler Trang til at sige Dem, da De nu snart vil trække Dem tilbage som Kredsens Folketingsmand, at De i den Tid, De har været Kredsens Talsmand, har gjort Kredsen Ære og gjort dem værdig til Meningsfællers Tak og Tilfredshed saavel som til Modstanderes Agtelse.

Idet vi da her paa denne Mærkedag bringer Dem vor Tak og vor Lykønskning med mange gode Ønsker for Fremtiden, beder vi Dem modtage denne Adresse saavel som den medfølgende Gave som et synligt Tegn paa vor og paa mange andre Vælgeres og Venners Paaskønnelse og Taknemmelighed, og vi slutter med det Ønske, som De sikkert tiltræder, at Kredsen fremdeles i mange Aar maa være i Stand til at følge de politiske Linier, som har været Deres Rettesnor.«

Med Hensyn til Ingvard Jensens Virksomhed udenfor det politiske Omraade skal nævnes, at han tog Initiativet til Oprettelsen af Gudhjem og Omegns Spare- og Laanekasse; han var dens Formand og Kasserer fra Stiftelsen (den 1/4 1881) til 1/1 1920. Ogsaa for Oprettelsen af Gudhjem og Melsteds Understøttelseskasse var han virksom; han var Medlem af Kassens Bestyrelse fra 1884—1915. Endvidere var han Medlem af Gudhjem—Østerlars Sogneraad fra 1891—1895; af Gudhjem Menighedsraad 1903—09 og af Bestyrelsen for Foreningen »Bornholm« fra 1907—11.

Ingvard Jensen blev gift 29/2 1864 i København med Sara Christine Lund, født 31/5 1831 i Aakirkeby, død 18/1 1920 i Gudhjem, Datter af Købmand Johan Peter Lund (født 30/12 1802, død af Tyfus paa en Rejse til Lübeck 1832) og Hustru Cecilie Cathrine Ellebye (født 10/3 1800, død 25/1 1858; gift

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

2. Gang med Kancellisekretær Alexander Jagenreuther Müller). Ægteskabet var overordentlig lykkeligt, og Ingvard Jensen blev aldrig træt af at fremhæve den store Betydning, som hans Hustru havde for ham personlig og hans Livsgerning.

I Ægteskabet var 4 Børn, 3 Døtre og en Søn. Den ældste Datter døde af Skarlagensfeber 6 Aar gammel (4/9 1872); Sønnen døde af Hjernebetændelse 9 Aar gammel (12/5 1879). Af de 2 andre blev Sara Gotholdine Jensen, født 13/4 1868, gift med Lærer Antonius Kofoed, Rutsker Kirkeskole; den anden, Agnes Jensen, født 28/4 1873, blev gift med Lærer i Bodilsker, senere Neksø, Jens Oluf Kofoed.

Ingvard Jensen døde efter lang Tids Svagelighed, 83 Aar gammel, i Gudhjem den 17/11 1925. Han blev efter eget Ønske begravet paa Aakirkeby Kirkegaard, hvor hans Hustru og 2 Børn før ham var stedt til Hvile.

18. DE BORNHOLMSKE RIGSDAGSMÆND BLEM, DAM OG M. P. JENSENS VIRKSOMHED I RIGSDAGSSAMLINGEN 1882—83 og 1883—84.

Samlingen 1882—83 varede fra Begyndelsen af Oktober til Midten af April, men der opnaaedes trods dens Langvarighed næsten ingen Lovresultater. De bornholmske Rigsdagsmænd deltog kun i meget ringe Grad i Forhandlingerne i Salen, der mest var af storpolitisk Karakter. — Blem havde kun Ordet een Gang, Dam talte 4 Gange, M. P. Jensen holdt sin Jomfrutale, men havde herudover ikke Ordet. — Dam var som sædvanlig Medlem af og Sekretær for Finansudvalget. Han havde desuden Sæde i 2 Udvalg, nemlig angaaende Handelsskibes Sødygtighed og Valg af Borgmestre i Købstæderne. Blem havde 2 Udvalgspladser, idet han kom ind i et Udvalg, der blev nedsat angaaende Lønninger til Ministeriets Embedsmænd. Til dette Udvalg henvistes en lang Række andre Lønningsforslag, som Regeringen forelagde i denne Samling. Folketinget havde ikke den Gang saaledes som nu et staaende Lønningsudvalg, men man fulgte den Skik ved det første Lønningsforslag, der blev forelagt, at nedsætte et Udvalg, hvortil senere de i samme Rigsdagssamling indbragte Lønningsforslag blev henvist, saaledes at Udvalget altsaa i nogen Grad havde et staaende Udvalgs Karakter. Blem kom altsaa allerede i denne Samling — den næstførste i hvilken han deltog — ind i Rigsdagens Lønningsarbejde, i hvilket han efterhaanden kom til at yde en betydelig Indsats. Intet af de Lønningsforslag, som blev forelagt i Samlingen 1882—83, blev gennemført; der blev end ikke afgivet nogen Betænkning fra Udvalget. Endvidere var Blem Medlem, ligesom Dam, af Udvalget angaaende Handelsskibes Sødygtighed. M. P. Jensen var Medlem af et Udvalg, der var nedsat om Lovforslaget om sindssyges og aandssvages Behandling.

Alle de Indlæg, som de bornholmske Rigsdagsmænd fremkom med i denne Samling, angik lokale bornholmske Anliggender. Det vigtigste af disse var Spørgsmaalet om en Udvidelse af Rønne Realskole. Som omtalt tidligere i denne Afhandling, havde Rønne Skole mistet sin Ret til at dimittere til Studentereksamen. Dette følte paa Bornholm som en stor Gene, og Skolens Rektor, G. Jørgensen, indgav til Ministeriet et Andragende om, at Skolen paany blev omdannet til en fuldstændig lærd Skole. Undervisningsministeriet, der paa dette Tidspunkt lededes af Godsejer Jacob Scavenius, tilskrev Rektor, at man efter Omstændighederne maatte anse det for ønskeligt, at det først ved Oprettelsen af et 2-aarigt Artiumskursus fra Rektors og Lærernes Side forsøgtes, om de fornødne Forudsætninger for en saadan Udvidelse var tilstede. Hvis dette viste sig at være Tilfældet, vilde Ministeriet søge Lovhjemmel for den lærde Skoles Genoprettelse i Rønne. Mulighederne for at oprette et 2-aarigt Artiumskursus som Forsøgsordning vilde Ministeriet søge fremmet ved at tillægge Kursuset en Understøttelse fra Statskassen, hvilket dog var betinget af Støtte fra Amtet og Rønne Kommune. Som Svar paa denne Henvendelse fra Ministeriet meddelte Rektor, at han og Lærerne ved Skolen var villige til at indrette et 2-aarigt Kursus i Aaret 1883—84 med en 5' Klasse og i de nærmest paafølgende Aar med en 6' Klasse, samt at saavel Amtsraadet som Byraadet vilde deltage i Udgifterne; disse var opgjort til at andrage 2.160 Kr. det første Aar og 3.240 Kr. i de følgende. Heraf vilde Byen i det første Aar bidrage 500 Kr. og for hvert af de følgende Aar 800 Kr. Amtsraadet havde vedtaget et Tilskud af 500 Kr. for det første Aar. Undervisningsministeriet mente under disse Omstændigheder, at Staten burde træde hjælpende til, og søgte i Overensstemmelse hermed paa Finanslovforslaget ved dettes 2den Behandling i Folketinget et Bidrag paa 1.000 Kr. til Formaalet.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Folketingets Finansudvalg tiltraadte Ministeriets Forslag, men det udtaltes i Betænkningen, at man samtidig opfordrede Ministeren til at indlede Forhandlinger med Rønne Byraad og eventuelt med Amtsraadet om Kommunens Overtagelse af denne Skole imod Tilskud af Statskassen. Det var dette Ønske fra Finansudvalgets Side, der gav Anledning til en Del Diskussion i Tinget. Minister Scavenius udtalte, at han vel ikke skulde undlade at indlede de Forhandlinger, som Udvalget havde anmodet om, men han vilde paa Forhaand erkende, at han ikke var nogen Ven af den Idé at nedlægge nogen nu bestaaende Skole som Statsskole, ja, at han vilde næsten finde det uretfærdigt ligeoverfor en saa afsides liggende Del af Staten som Bornholm, om man dèr for at spare nogle faa Tusinde Kroner om Aaret vilde nedlægge Statsskolen og sige: I skal nøjes med en privat Realskole med Bidrag fra Statens Side. Ministeren vilde derfor ikke love at lægge noget som helst Tryk paa Autoriteterne paa Bornholm, selv om han altsaa ikke vilde modsætte sig at spørge dem.

Overfor disse Udtalelser fra Ministerens Side hævdede Finansudvalgets Ordfører, Grev Holstein Ledreborg, at han ikke ret forstod Ministerens Standpunkt: »Jeg tror,« udtalte Grev Holstein, »at Bornholm, som danner et Amt for sig og ligger langt borte, i mange Henseender, navnlig hvad Samfærdselsmidlerne og den Slags angaar, savner den Støtte, som de andre Landsdele have, men jeg tror ikke, Øen kommer til at lide ved den af os foreslaaede Ordning. Thi hvad vil Resultatet blive? Det vil blive, at medens Bornholm nu har en Realskole og ufuldstændig Latinskole, vil Øen derefter faae en fuldstændig Latin- og Realskole. Om det bliver en Stats- eller Kommune-Latinskole, kan virkelig for Bornholmerne være fuldstændig det Samme. Jeg tror ikke, det er saa vigtigt for Bornholm, at det er en Stats-Latinskole. En Del af Pengene ville komme fra Staten, og Kontrol øves fra Staten, ogsaa efter vort Forslag. Det vil ikke komme til at spille nogensomhelst Rolle. Derimod tror jeg, det vil have sin Interesse for Bornholmerne, at de kunne vedblive at lade deres Børn opdrage paa Bornholm, selv om de ville have dem i en Latinskole, og ikke behøve at sende dem til andre Landsdele for at fortsætte deres Studium og derpaa gaa over til Universitetet. Det er den praktiske Betydning, og der er ingen Tvivl om, at Bornholmerne billige det, thi ved at beholde Skolen som en Real- og ufuldstændig Latinskole,

som den nu er, haves en Tilstand, som er overordentlig lidet tilfredsstillende. Jeg vilde ønske, at den høitærede Minister vilde overveie det, inden han virkelig stillede sig saa kølig til denne Sag, som han synes at gjøre.« (Folket. Forh. 1882—83, Sp. 1496).

Flere af Medlemmerne udtalte sig henholdsvis for Ministerens og Venstre-Ordførerens Standpunkt. Til disse sidste Medlemmer hørte M. P. Blem; det hedder bl. a. i Blems Tale:

»Det glæder mig, at jeg kan være enig med begge i eet Punkt, nemlig i den Opfattelse, at Bornholm, som ligger saa afsides fra det øvrige Danmark, i Grunden er ugunstigt stillet, saa at den har ligesom et Slags Billighedskrav paa mindre Begunstigelser af lignende Art som denne her. Det glæder mig ogsaa, at den ærede Ordfører oplyste, hvis jeg forstod ham rigtigt, at det ikke er Finantsudvalgets Mening og Hensigt, naar det har opfordret den høitærede Minister til at indlede Forhandlinger med Rønne Byraad og Bornholms Amtsraad om, at Rønne Realskole bliver overtagen som en privat Skole, at den da skulde miste sit tidligere Statstilskud, men at Finantsudvalgets Hensigt er, at den kan beholde dette og mulig, naar de to Prøveaar ere tilende, faae et Tilskud, der, efter hvad jeg har forstaaet, omtrent kan dække, hvad dette Artiumskursus kan komme til at koste. Men naar den ærede Minister senere udtalte, at Erfaringen havde viist, at de private Latinskoler ikke kunde virke saa godt og saa kraftigt som Statens Latinskoler, nærmest paa Grund af de knappe Lønningsvilkaar, som bydes Lærerne ved de private Latinskoler, og at det vil være i høi Grad vanskeligt for Bornholm, der ligger saa afsides, at faae gode Lærere, vanskeligere end f. Ex. for Slagelse og andre Skoler, kan jeg ikke være enig med ham deri. Det forekommer nemlig mig, at hvis Rønne Realskole blev overtaget som en privat Skole og kom til at beholde sit tidligere Statstilskud, som er iaar opført paa Finantsloven med 24,372 Kr., er, forekommer det mig, Forudsætningen tilstede for, at Lønningsvilkaarene ikke bliver knappere, idet den samme Kapital jo er tilstede til Skolens Udgifter og altsaa ogsaa til Lærernes Lønning. Dernæst tror jeg ogsaa, at der mulig vil kunne spares paa enkelte Omraader. Jeg tænker mig saaledes, at der mulig kunde anvendes 1—2 seminaristisk uddannede Mænd til de to Forberedelsesklasser, og de pleie jo ikke at være saa høit lønnede eller stille saa store Fordringer, som f. Ex. Adjunkter. Saa tror

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

jeg ogsaa, at Lærerne kunde undervise 5 Timer daglig, medens de nu søge at slippe med 4 Timer. Det vilde vistnok ikke blive Tilfældet, hvis Skolen blev privat. Dernæst tror jeg, at Bornholms Befolkning gjerne vilde være med til, at Realskolen overtages som en Privatskole under de Forudsætninger, den ærede Ordfører for Finantsudvalget fremførte, ligesom jeg ikke kan tænke mig, at Rønne Byraad eller Bornholms Amtsraad vilde være utilbøjelig til at indlede Underhandninger med Ministeren om Skolens Overtagelse som privat Skole, under de Forudsætninger, som ere fremførte. Jeg vil derfor tillade mig at henstille til den høitærede Minister, om han ikke kan se med lidt mere venlige Øjne paa den Tanke, som er fremsat af Udvalget.« (Folket. Forh. 1882—83, Sp. 1512—14).

Medens Rønnekredsens Repræsentant i Folketinget altsaa helt og fuldt gav den Tanke sin Tilslutning, at man burde gaa over fra en Statsskole i Rønne til en privat drevet Skole, gav den bornholmske Repræsentant i Landstinget, da Finansloven blev behandlet her, i et og alt det modsatte Synspunkt sin Støtte. Hans Tale i den Anledning, hvilket altsaa som foran nævnt var M. P. Jensens Jomfrutale, lød i sin Helhed saaledes:

»Næst efter at takke den høitærede Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet for den Velvillie, hvormed han har mødt et Andragende om Tilskud til Oprettelse af et toaarigt Artiumskursus til Rønne høiere Realskole, skal jeg tillade mig et Par Bemærkninger. Jeg maa forinden minde om, at Skolen tidligere var en lærd Skole, saavidt jeg erindrer indtil Begyndelsen af Halvtredserne, og det var kun paa Grund af Tidernes Ugunst, nemlig paa Grund af det ringe Elevantal i de studerende Klasser, at man, som naturligt var, nedlagde de to øverste Klasser. Nu er Skolen imidlertid bleven meget stærkt besøgt; saavidt jeg veed, har den for Tiden et Elevantal af 90—100 Elever, et Antal, der jo er betydeligt større, end nogen Latinskole har,*) saaledes at den Grund, der tidligere var til at nedlægge Skolen som en fuldstændig Latinskole, nu synes at være falden bort. Andragendet gaar ogsaa ud paa, at der ved et Tilskud maa gives Lejlighed til Oprettelsen af et toaarigt Artiumskursus, saa at Skolen atter kan gaa over til at blive, hvad den var før, nemlig en fuldstændig lærd Skole, og dette vil være

*) Denne Oplysning var forkert; kun 2 Latinskoler havde et lavere Elevantal.

et stort Gode for Bornholm, hvilket vel neppe Nogen vil negte, saa sandt han forstaar at skatte Oplysningen som et af de største Goder. Det vil jo være en stor Lettelse for Mange, hvis Sønner ønske at gaa den studerende Vei, og dette vil give Flere, navnlig dem, der boe i Rønne og denne Bys nærmeste Omegn, Lejlighed til at lade deres Børn studere, hvilket der nu af pekuniære Grunde ikke er Mulighed for, thi man veed jo nok, at naar man kan have Børnene hjemme, koster deres Ophold betydeligt Mindre, end naar de skulle bort fra Hjemmet. Ere de unge Mennesker først flinke Studenter, saa aabnes der saa mange Udveje til at faae Hjælp til at fortsætte Studeringerne, da høisindede Folk jo i saa rigeligt Maal have betænkt de Studerende ved Universitetet. Men medens jeg saaledes i fuldeste Maal kan være med til, at der arbeides hen til, at Bornholm atter kan faae en fuldstændig Latinskole, kan jeg ikke gaa med til, saaledes som det er udtalt i Folketingets Betænkning, at opfordre den ærede Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet til at indlede Underhandling med Rønne Byraad, eventuelt med Bornholms Amtsraad, om, at Skolen skulde gaa over til Kommunen mod Statstilskud og saaledes ophøre at være en Statsskole og blive en Kommuneskole. Jeg føler mig aldeles overbevist om, at denne Forandring vil være til Skade for Skolen, altsaa til Skade for Befolkningen paa Bornholm, til Skade for den opvoxende Slægt. Og skulde nu Skolen senere hen kunne faae de to nu nedlagte Klasser som saadanne gjenoprettede og erstattede paa den Maade, at Skolen skulde ophøre som Statsskole, og gaa over til at blive en Kommuneskole, er jeg overbevist om, at den vilde staa sig meget bedre ved at blive det, den nu er. Men jeg føler mig overbevist om, at dette ikke skal ske, thi selv om Opfordringen udgaar, tror jeg ikke, at Amtsraadet, hvoraf jeg i en Række af Aar har havt den Ære at være Medlem, vil gaa ind derpaa, og Amtsraadet antager jeg nu ogsaa vil blive spurgt. Jeg skal saaledes tillade mig at anbefale til det høie Landsthing, at bemeldte Tilskud maa gives Skolen, at Overgangen kan gjøres til, at Rønne høiere Realskole atter kan blive en fuldstændig lærd Skole, men samtidig anbefale, at den vedbliver at være Statsskole som hidtil, hvorved der formentlig bedst sikres den gode Lærerkræfter og lave Skolepenge.« (Landst. Forh. 1882—83, Sp. 946—47).

Ogsaa Folketingsmand Dam beskæftigede sig som foran nævnt i denne Samling kun med lokale Spørgsmaal. Under

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Forhandlingen om de til Folketinget indsendte Andragender anbefalede han en Ansøgning fra 535 Indbyggere paa Bornholm om Bevilling til mindre Jordbrugere til billige Laan for at kunne grundforbedre uopdyrkede Jorder. Man gjorde opmærksom paa, at det for disse Beboere var overordentlig vanskeligt at opnaa Laan, og at de havde svært ved at svare de Forpligtelser, der fulgte med Laan paa almindelige Vilkaar. Han ansaa det derfor for meget vigtigt, om man ved billige Laan fra Staten vilde sætte smaa Jordbrugere, der vilde tage ny Jord ind under Kultur, i Stand til at faa de nødvendige finansielle Midler. — Endvidere fremdrog han et Andragende fra Fiskerne i Arnager om et Laan til Udbedring af Havnen.

Samlingen 1883—84 var endnu goldere end den foregaaende. Det var mest Førerne, der havde Ordet, og de 3 bornholmske Rigsdagsmænd var kun »menige«. Deres Indlæg i Debatten var faa: Blem talte 2 Gange, Dam 5 og M. P. Jensen 1. Alle Indlæg angik lokale Emner. Dam sad i Finansudvalget, som han plejede; herudover havde han ingen Udvalgsplads. Blem og M. P. Jensen var i denne Samling slet ikke Medlemmer af noget Udvalg.

Det bornholmske Lokalspørgsmaal, der særlig kaldte Repræsentanterne herfra Øen frem, var som i den foregaaende Samling Tilskudet til Rønne Realskole. Kultusministeren forespurgte, som han havde lovet Folketingets Flertal, Rønne Byraad, om det vilde overtage Skolen, men Svaret var blevet et bestemt Nej. Paa en lignende Forespørgsel til Bornholms Amtsraad modtog man ogsaa — som M. P. Jensen havde bebudet — et Afslag, men man tilføjede, at man fortsat vilde yde Støtte til et Artiumskursus ved en statsdrevet Skole i Rønne. Da nu Ministeren, overensstemmende med de ved Artiumskursusets Oprettelse tilstedeværenle Forudsætninger, foreslog Statstilskudet forhøjet fra 1.000 Kr. til 1.600 Kr., gik Finansudvalgets Venstreflertal (11 af 15 Medlemmer) imod denne Forhøjelse. Dette betød, at den oprettede 5' Klasse kunde blive til 6. Klasse, men der kunde ikke oprettes en ny 5' Klasse, og Forsøget med at dimittere Studenter fra Rønne Skole vilde altsaa stoppe. Til Gengæld foreslog Venstre i Finansudvalget at bevilge 600 Kr. til en højere Pigeskole i Rønne. Herom udtalte Ordføreren, Grev Holstein-Ledreborg ved Finanslovforslagets 2. Behandling i Tinget bl. a. følgende:

»Den Nedsættelse, der derigjennem er fremkommen med

Hensyn til Skolen i Rønne, er imidlertid ingen Nedsættelse i Forhold til Undervisningsvæsenet paa Bornholm, naar man vil se det fra et mere almindeligt Synspunkt som Øens Interesse og ikke fra den særlige Skoles Synspunkt. Man har nemlig anvendt de 600 Kr. paa en anden Maade, idet man har givet dem som Tilskud til en høiere Pigeskole paa Bornholm. Den Sum, der anvendes til Fordel for Bornholm, bliver altsaa uforandret, det er blot Anvendelsesmaaden, der er forskjellig, og vi tro, at den Maade, hvorpaa vi have foreslaaet at anvende dem, er i Virkeligheden nyttigere og har større Betydning for Øen, end om man gik til at understøtte det toaarige Artiumskursus. Der er vist mere Trang til en høiere Pigeskole paa Bornholm, hvor der slet ikke findes nogen saadan, end til et Artiumskursus for Disciple, der let kunne søge den samme Undervisning i Kjøbenhavn. Ialtfald vil der ikke være nær saa mange af dem som af Piger, der trænge til den Undervisning, der kan blive dem til Del, naar de 600 Kr. bevilges til en høiere Pigeskole. Det bør derhos huskes, at der anvendes ikke saa ganske Lidt til høiere Undervisning paa Bornholm. Efter de Oplysninger, der findes i Anmærkningerne, er den Sum, der pr. Individ bevilges til høiere Undervisning paa Øen, dobbelt saa stor som den, der pr. Individ anvendes i det øvrige Land. Der er altsaa ikke sket den bornholmske Befolkning nogen Uret herved. Tvertimod, jeg tror, at den paagjældende Sum er iaar anvendt paa en forstandigere Maade, end om man havde indskrænket sig til det oftnævnte Artiumskursus.« (Folket. Forh. 1883—84, Sp. 1233).

Højres Ordfører, General Thomsen, svarede hertil:

»Jeg indrømmer, at der har været bevilget forbausende Meget paa Finantsloven til Bornholm i Forhold til andre af Rigets Provindser, men jeg erkjender dog, uagtet jeg aldeles ikke er Bornholmer og aldrig har været der, at denne Ø, paa Grund af sin isolerede Beliggenhed, har Krav paa særlige Begunstigelser, og at særlig den bornholmske Ungdom har Krav paa, at de nogenlunde i Nærheden af deres Hjemstavn skulle kunne faae en Uddannelse lige saa vel i Retning af Realskolevidenskab som med Hensyn til Studier i en Latinskole. Nu hører jeg, at den ærede Ordfører har fremsat et Argument, som jeg ikke har hørt før, og jeg tilstaar, jeg er endnu lidt overrasket derved. Det var det, at man nu kunde trøste sig med, at de 600 Kr., der bleve negtede til Drengene i Latinskolen i Rønne, skulde anvendes til Pigerne i en Skole derovre. Jeg har ikke før lagt

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Mærke til, at Pigeskolen har faaet denne Bevilling; det glæder mig ganske overordentlig, at en saadan er given, men jeg kan ikke se, at det er en virkelig Afhjælpning af den Trang, der er til, at ogsaa en Uddannelse i Retning af Latinskolestudier kan drives paa Realskolen i Rønne. Det er ingen Trøst i den Henseende, at man giver noget Tilskud til en Pigeskole, idet Drengene som bekjendt ikke faae Lov til at gaa i den.« (Folket. Forh. 1883—84, Sp. 1239—40).

Kultusminister, Jacob Scavenius, udtalte sig paa lignende Maade; det hedder bl. a. i Ministerens Tale:

»Hvad det kommer an paa, er, om man ikke finder det billigt, at en afsides liggende Ø som Bornholm ikke bliver stillet værre i dette Forhold end det øvrige Land. Det er Spørgsmaalet. I det øvrige Land findes nogenlunde ligelig fordelt lærde Skoler, hvor Befolkningen, hvis Sønner skulle gaa den Vej, kan lade dem faae Undervisning, indtil de kunne blive Studenter fra Skolen. Det følger jo af sig selv, at der ikke er en lærd Skole i hver Kjøbstad, men selv om Befolkningen ogsaa maa sende sine Børn nogen Vei bort, er dog intet Sted i Landet, ialtfald paa Læsø og Anholt og saadanne Smaaøer nær, stillet saaledes som Bornholm, hvis Beboere maa sende deres Børn langt bort, for at de kunne ende deres Studier, inden de naae Universitetet. Dette er efter min Mening en Uretfærdighed mod denne Øs Befolkning, en Uretfærdighed, der nu ganske vist er temmelig gammel, men som man ikke fra dette Things Side har gjort rigtigt i delvis at gaa bort fra ifjor, naar man nu vil skuffe den og tage det fra den, som den har den rimelige Forventning om at opnaa.« (Folket. Forh. 1883—84, Sp. 1247—48).

Dam havde som Medlem af Finansudvalget, da denne Forhandling fandt Sted, allerede taget Stilling til Sagen; han var Medforslagsstiller til Nedsættelsen. Men han var aabenbart ikke glad ved, om Udgangen skulde blive, at Adgangen til at blive Student fra Rønne paany skulde faldt bort; han søgte derfor at glatte ud ved bl. a. at udtale:

»For mig er det Hovedsagen, at Rønne Skole faaer et Artiumskursus, eller rettere sagt, jeg maa hævde, at det er et meget væsentligt Gode for Bornholm at have et saadant Kursus ved Rønne Skole. Hvorvidt dette skal finde Sted paa den ene eller anden Maade, enten det skal være som hidtil en Statsskole, eller den skal gaa over til en Amts- eller Kommuneskole, er for saa vidt mindre væsentligt, men det kan jo ikke

negtes, at i flere Henseender har det sin temmelig betydelige økonomiske Virkning og Betydning. Jeg maa altsaa sige, at naar jeg hidtil har sluttet mig til Flertallet i denne Sag, er det rigtignok under den Forudsætning, som jeg nu har tilladt mig at udtale. Paa den anden Side vil jeg imidlertid tillade mig at bemærke, at et saadant Kursus vel er et Gode for Bornholm i det Hele taget, men at det er klart nok og ligger i Forholdets Natur, at det i Særdeleshed er Rønne Kjøbstad, der kommer til at nyde Godt deraf, ligesom overhovedet Rønne Kjøbstad har større Fordel af Skolen end Bornholm overhovedet — dette behøver jeg ikke nærmere at forklare. Jeg kan derfor ikke negte, at naar man ser hen til det meget betydelige Bidrag, som Rønne Skole har fra Statskassen, vil det kunne siges at være billigt, om Rønne Kommune eller hin Kommune i Forbindelse med Amtskommunen kom til at tilskyde Noget til denne Skole, for at den vedvarende kan beholde dette Artiumskursus. Jeg nærer endnu det Haab, at det maatte kunne lykkes ved fortsatte Forhandlinger en Gang i Fremtiden og i en nær Fremtid at kunne komme til et saadant Resultat, at dette Artiumskursus kan bibeholdes, og idet jeg har næret dette Haab, er det rigtignok temmelig klart — det følger jo af sig selv — at jeg for mit personlige Vedkommende egentlig kun betragter denne Afgjørelse som en midlertidig Afgjørelse«. (Folket. Forh. 1883—84, Sp. 1251—52).

Blem sluttede sig kort til Dams Standpunkt.

I samme Tale vendte Dam sig skarpt imod de fremsatte Paastande om, at Bornholm var en særlig begunstiget Landsdel, idet han udtalte:

»Jeg vil paatage mig at kunne bevise og dokumentere, at Bornholm i Forhold til sin Størrelse eller Folkemængde eller, hvad man nu vil lægge til Grund, med Hensyn til de Bidrag, denne Landsdel nyder af Statskassen, aldeles ikke paa nogen Maade er særlig begunstiget fremfor de øvrige Landsdele. Det foreligger jo ikke nu her at føre saadant Bevis, men efterat den nævnte Paastand er fremkommen, fremsætter jeg ogsaa denne min Paastand, men jeg tillader mig som sagt den Tilføielse, at jeg ogsaa er vilig til, naar forlanges, paa vedkommende Tid og Sted at føre Bevis derfor.«

Ved Afstemningen blev Nedsættelsen vedtaget med 60 Stemmer mod 20. Kultusministeren var imidlertid saa ivrig for at redde det paabegyndte Artiumskursus i Rønne, at han genop-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

tog sit Forslag ved Finanslovens 3. Behandling, men Resultatet var paany negativt.

Da Finanslovforslaget kom op i Landstinget, tog M. P. Jensen Spørgsmaalet op. Han udtalte, at det havde gjort et sørgeligt Indtryk paa alle dem, der virkelig nærede Interesse for at Kundskab og Dannelse udbredes, ogsaa til Mennesker, der bor paa afsondrede Steder, at Folketingsflertallet havde nægtet Skolen i Rønne Midler til at gennemføre et 2-aarigt Artiumskursus. »Men med endnu større Beklagelse,« fortsatte Landstingsmanden, »er det, at jeg har set, at Øens to Repræsentanter i det andet Ting have sluttet sig til Flertallet, rigtignok med Udtalelser om, at de interesserede sig for Kursuset og dets Vedvaren, men her forekommer det mig rigtignok, at Ord og Gjerning staar i skjærende Modsætning til hinanden« (Landst. Forh. 1883—84, Sp. 326).

Det kan jo ikke nægtes, at M. P. Jensens Replik overfor de to bornholmske Folketingsmænd var berettiget. Det var en smaatskaaren Politik fra Venstres Side at ville skære 600 Kr. bort af det saare beskedne Tiskud til et for Øen betydningsfuldt Formaal, og det var kortsynet at opstille den Betragtning, at det for Bornholm betød omtrent det samme, enten Skolen bevaredes som Statsskole eller overgik til kommunal Drift. Hverken skolemæssig eller økonomisk kunde man have været tjent med en saadan Forandring.

Et andet for Bornholm betydningsfuldt Spørgsmaal fra denne Rigsdagssamling angik Inspektionen af Farvandene omkring Øen; de bornholmske Fiskere havde længe klaget over, at svenske Fiskere drev Rovdrift paa Søterritoriet. Folketingsflertallet tog sig nu af denne Sag, idet man forlangte af Indenrigsministeren, under hvem Fiskerispørgsmaal dengang sorterede, at han under de Forhandlinger, som paa det Tidspunkt fandt Sted med Sverige om Ordningen af en Række Spørgsmaal i Øresund og Østersøen, skulde kræve de danske Fiskeres Rettigheder paa det nationale Søterritorium respekteret, samt at Kanonbaaden »Hauch« skulde have Instruks til at gennemføre en effektiv Kontrol ved de bornholmske Kyster. Da Ministeren, Skeel, nægtede at gaa ind herpaa, stillede Venstre Forslag om at nægte enhver Bevilling til nævnte Kanonbaad. Dette Forslag fremkaldte en meget hidsig Debat i Tinget. Baade Blem og Dam havde Ordet i denne Diskussion; Blem fremsatte bl. a. følgende Redegørelse:

»Fiskeriet ved Bornholm falder jo i to Afsnit. Sommersildefiskeriet foregaar 1 à 2 Mil udenfor Bornholm, altsaa udenfor Søterritoriet, og det er denne Sild, hvormed Bornholms Befolkning i Reglen forsyner sig i Husholdningen. Efteraarsfiskeriet foregaar derimod i Reglen paa Søterritoriet ca. ½ Mil udenfor Kysten, og her forholder det sig saaledes, at Sildestimerne samle sig paa enkelte begrændsede Pladser ofte i Nærheden af Klippekysten, og de ældre Fiskere, som daarlig kunne taale at komme langt ud paa Fiskeri tilsøs, ernære sig særlig ved at fiske her. Det forekommer mig derfor indlysende, at naar de svenske Fiskere ogsaa skulle kunne fiske her med deres store Baade med 5—6 Mands Besætning, ville de skubbe de bornholmske Fiskere tilside, som komme med mindre Baade med 2—3 Mands Besætning. Derfor er det et Livsspørgsmaal for de bornholmske Fiskeres Existents at kunne faae Søterritoriet beskyttet for Efteraars Sildefiskeriets Skyld, hvilken Sild i Reglen udføres. Jeg har set en Beregning fra Bornholm, der vist er saa nøiagtig, som den overhovedet kan fremkomme under disse Forhold, og hvorefter der aarlig fiskes over 600,000 Ol Sild; deraf forbruger Befolkningen Halvdelen, og Halvdelen udføres. Svenskerne have indbragt 140,000 Ol, de bornholmske Fiskere 460,000. Svenskerne have saaledes knapt indbragt den ene Fjerdedel og de bornholmske Fiskere godt de tre Fjerdedele. Det er altsaa ikke rigtigt, naar det er paastaaet, at de bornholmske Fiskere ikke kunne forsyne Øens Beboere med de til deres Husholdninger nødvendige Sild. Men der er andre Omraader, hvor de svenske Fiskere gjøre Fortræd. Særlig i den sidste Halvdel af April, i Mai og i den første Halvdel af Juni drives der et ret indbringende Laxefiskeri udfor Bornholms Vestkyst; men naar de svenske Fiskere komme til Sommersildefiskeriet, saa gjøre de stor Fortræd paa de bornholmske Fiskeres Laxegarn i den Tid. Det vil derfor være en overordentlig Fordel, naar Søterritoriet kan blive respekteret. Jeg har for ikke lang Tid siden havt et Møde i Hasle med en Del Fiskere fra forskjellige Fiskeleier, og de erklærede der for mig, at hvis ikke Kanonbaaden Hauch kunde faae Instrux om at beskytte de bornholmske Fiskeres Ret paa Søterritoriet, vilde de enstemmigt bede mig om at stemme Nei til Bevillingen til Kanonbaaden.« (Folket. Forh. 1883—84, Sp. 1642—43).

Holstein-Ledreborg præciserede derefter paa Venstres Vegne et bestemt Spørgsmaal til Ministeren, om han vilde indgaa paa,

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

at Kanonbaaden »Hauch« blev sendt til det bornholmske Farvand for at værne de derboende Fiskeres Interesser. Heroverfor bøjede Ministeren sig og afgav det begærede Løfte, hvorefter Holstein tog sit Ændringsforslag om at nægte Driftsbevillingen til Kanonbaaden tilbage.

Endelig skal nævnes, at Landstingsmand M. P. Jensen, først af alle bornholmske Rigsdagsmænd, rejste Kravet om at faa anlagt en Jernbane paa Bornholm. Hans Ord herom lød saaledes:

»Jeg vil gerne henstille til den høitærede Indenrigsminister, om det ikke burde blive taget under Overvejelse, og om indledende Skridt ikke kunde blive gjorte til, at man kunde faae en Jernbane anlagt ovre paa Bornholm. Det har allerede været et længe næret Ønske hos en stor Del af Øens Befolkning at faae en saadan, og for flere Aar tilbage blev der endog nedsat et Udvalg af en Del af Øens mest ansete Mænd til at overveje Spørgsmaalet om et saadant Foretagende. Der blev afholdt Møder, men Sagen blev den Gang stillet i Bero indtil videre, vistnok fordi man den Gang nærmest havde en privat Bane for Øie. Nu er der gaaet flere Aar, man anlægger jo nu Baner billigere og lettere, og Tiden maa jo ogsaa en Gang komme til Bornholm, hvorfra Trafiken jo ikke er saa ganske ringe. Om Sommeren bliver Øen tillige bereist af en Masse Lystrejsende, hvis Antal stadig er i Stigen, og disse ville naturligvis helst benytte Bane. Der er vel ikke nogen Sandsynlighed for, at den vil komme i Stand lige strax, men jeg tvivler ikke om, at man i en ikke fjern Fremtid vil opnaa at faae en saadan. Jeg vil derfor tillade mig at anbefale denne Sag til den høitærede Indenrigsministers velvillige Overveielse.« (Landst. Forh. 1883—84, Sp. 327).

Indenrigsministerens Svar var ret velvilligt. Det lød saaledes:

»Det vil vistnok findes naturligt, at naar der har været Tale om offentlige Anlæg og Bestræbelser for at befordre Konfluxen for Bornholm, har Tanken snarere nærmet sig til at lette Forbindelsen udadtil end til at lette Forbindelsen paa Øen selv ved Anlæg af en Jernbanelinie. Der har jo heller ikke været foreslaaet noget Saadant hidindtil med en saadan Styrke, at der har været Anledning til at tage Sagen under alvorlig Overveielse. Dersom der imidlertid i Fremtiden skulde komme et Forslag fra Øen, der kunde paavise et Sted, hvor en saadan Jernbaneforbindelse kunde have særlig Betydning for Øen, tvivler jeg ikke om, at enhver Regjering vil være tilbøielig til at skjænke en saadan Sag al den Opmærksomhed, den maatte fortjene.«

19. BORNHOLMS POLITIK 1883—84; FOLKETINGSVALGET 25/6 1884.

Disse Aars stærke politiske Gæring Landet over prægede ogsaa Forholdene paa Bornholm. Her som andetsteds øgedes Interessen blandt Menigmand for de Synspunkter, som forfægtedes henholdsvis af Regeringen og dens Modstandere. Agitationen var voksende, saavel i Dagbladene og paa Møderne som Mand og Mand imellem; Antallet af politisk indifferente formindskedes, selv om det her paa Øen blev ved med at være forholdsvis stort.

I Kappestriden mellem Højre og Venstre havde i disse Aar det sidste Parti her paa Bornholm som i de øvrige Landsdele de bedste Kort paa Haanden. Der var her som andetsteds en Styrke over Venstres Agitation, som Højre vanskelig kunde hamle op med. Aaret 1883 var de store Kampmøders Tid. Begge Partiers Agitatorer berejste Landet, og der flokkedes omkring de politiske Talerstole Folkeskarer, som var langt større end nogen Sinde tidligere. Ogsaa her paa Øen saas i dette Aar de store politiske Vandrefugle, og der holdtes i Sommeren 1883, som der senere vil blive gjort nærmere Rede for, ikke mindre end 3 store politiske Møder i Almindingen. Ved det sidste, der holdtes den 12/9, og hvor Venstre som Indbyder mødte med Holstein-Ledreborg og 2 andre af Partiets bedste Agitatorer som Talere, samledes ikke mindre end ca. 6.000 Tilhørere, vel nok det største Antal Personer, som nogen Sinde her paa Bornholm har bivaanet et politisk Møde.

Ingen Enkeltmand bidrog i disse Aar stærkere til Venstrepartiets Vækst paa Bornholm end Redaktør M. M. Smidt. I sit Blad, Bornholms Tidende, præsterede han en Journalistik, som hans Modstandere ikke kunde hamle op med. Skønt Bergianer følte Smidt ogsaa megen Beundring for Hørup; saaledes hedder det i Bornholms Tidende ved Hørups Afgang fra »Morgenbladet« i Begyndelsen af 1883: »Mange ville sikkert ønske, at de ikke for længe skulle undvære Hr. Hørups fortrinlige politiske Artikler; thi der er næppe nogen herhjemme for Øjeblikket, der saa godt som han er i Stand til at blotte de Bunker af

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Humbug og Ulykker, der komme frem i en politisk Kamp som den nuværende, hvor et Mindretal uden Spor af Berettigelse vil klamre sig fast til Magten og derfor i Mangel af Forsvarsgrunde ikke undse sig for at misbruge Navne som Kristendom, Kongetroskab, Fædrelandskærlighed og maaske flere ædle Navne for med disse at dække deres egen ideforladte og mangen Gang af enhver almindelig Sandheds- og Retfærdighedstanke forladte Sag.«

Bornholms Tidende var i god Fremgang, saaledes at Bladet fra 12. Febr. 1884 kunde udkomme i større og mere moderne Skikkelse. Udvidelsen var som Smidt bemærker »sket for at højne den Presse, der maa være Gjenstand for embedsmandig Tilsidesættelse, Had og Haan, netop fordi den hævder Menigmands *Ligeberettigelse* ved Siden af de saakaldte »dannede Klasser«.« »Bornholms Tidende har,« fortsætter Smidt, »haft god Fremgang baade i den ene og anden Retning i den senere Tid, men der er dog noget frem, inden den kan siges at være ligestillet med Højrebladet Bornholms Avis.«

Højre havde paa dette Tidspunkt hele 3 Blade paa Bornholm. Foruden den af Tryde udgivne og redigerede Bornholms Avis, der var Øens ældste og mest udbredte Blad, og Bornholms Amtstidende, der vedvarende udgaves af Kieffer, men redigeredes af Ludvig Lund, udkom paa denne Tid en lille Avis i Neksø, Bornholms Dagblad, der tryktes og udgaves af Bogtrykker Gornitzka. Spændingen paa de erhvervsmæssige Omraader mellem Vest- og Østbornholm skaffede Bladet en Del Holdere paa Østlandet, navnlig i Neksø, men herudover var Udbredelsen ringe. Bladet flirtede i Begyndelsen med sit Stade udenfor de politiske Partier, men da Bogtrykker Gornitzka selv nærmest var Højremand, blev dets Kurs efterhaanden tydelig højredrejet. Dets Betydning som politisk Talerør var ikke stor. — Den 30/8 1883 stod Redaktør Ludvig Lund sidste Gang anført som Redaktør af Amtstidende. Bogtrykker Kieffer overtog nu paany Redaktionen af sin lille Avis; men fra 1/4 1884 blev Amtstidende slaaet sammen med Avisen, der herefter praktisk talt blev ene om at føre Fejden imod Bornholms Tidende. I denne Kamp havde Venstres Organ ubetinget Overtaget, da Smidt var Tryde ganske overlegen som Pennefører. Talrige Indsendere søgte at raade Bod herpaa. Adjunkt Selchaus Iver som Højrejournalist var i Aftagende; til Gengæld mødte hans Kaldsfælle, Adjunkt K. G. Brøndsted, frem med

talrige bidske og velskrevne Artikler. Særlig Forsvarssagen havde Brøndsteds Interesse, og hans Indlæg herom viste, at Udbedringen af Fædrelandets Værn for ham var en Hjertesag, men hans Polemik skæmmedes tidt af en udpræget Arrogance overfor Modstanderne. — Det samme gælder i endnu højere Kaptajn Aarøe, der endnu boede i Rønne, og som efter sine Nederlag ved Folketingsvalgene 1881 og Landstingsvalget 1882 var blevet bitter. Saaledes skriver Aarøe i Bornholms Amtstidende for 5/12 1883 i en Polemik med Blem bl. a. følgende: »Første Gang jeg under en Valgkamp stod som Hr. Blems politiske Modstander, fandt jeg i ham en beskeden ung Mand, men da jeg kort Tid efter for anden Gang mødte ham paa Valgtribunen, blev jeg forbavset over, hvilken uheldig Indflydelse en eneste meget kortvarig Rigsdagssamling havde haft paa det unge Menneske. I Manerer havde han faaet meget tilfælles med en Sprællemand, og derhos var han blevet kaadmundet, og i politisk Henseende upaalidelig.«

Blem, der i disse Aar som Indsender flittigt bidrog til Bornholms Tidendes Agitation for Venstres Sag, blev ikke Kaptajn Aarøe Svar skyldig paa denne grove Tiltale. — Af nye Deltagere i den bornholmske Pressekoncert skal iøvrigt nævnes de to Neksøboere, Toldkontrollør Stub og Skoleinspektør Skrydstrup samt Amtsforvalter Lütken, Rønne, alle Tilhængere af Estrups Politik.

Det er i det hele taget en Misforstaaelse at tro, at Højre paa Bornholm sad med korslagte Arme og iagttog Venstres Fremmarsch. Der var blandt Estrups Tilhængere her paa Øen et ikke ringe Kampmod og en ærlig Vilje til at protestere imod Folkeflertallets Forsøg paa at fjerne de af Kongen »valgte« Ministre. Som en Modvægt mod Venstres »Grundlovsværneforeninger« søgte Højre paa denne Tid over hele Landet at danne Vælgerorganisationer, der gik under Navn af »Højres Arbejder- og Vælgerforeninger«. Navnet var lidt mærkeligt, men Meningen var god nok, og hver af de bornholmske Valgkredse fik en saadan Forening. For Rønnekredsens Vedkommende blev den stiftet den 20/12 1882 paa et Møde i Rønne Teatersal. Den fik en Bestyrelse paa 15 Medlemmer, hvoraf skal nævnes de 4 Rønneboere Amtsforvalter Lütken (Formand), Terrakottafabrikant Hjorth (Kasserer), Agent Lund (Sekretær), Skoleinspektør Hjorth, samt Lærer Siersted, Hasle, Lærer Bohn, Allinge, Gaardejer Maegaard, Olsker, Sandemand Eriksen,

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Knudsker, Proprietær Jespersen, Brunsgaard, Nylars, og Ritmester Holm, Simblegaard, Klemensker. I den Udtalelse, hvormed Foreningen henvendte sig til Offentligheden, erklærede den som sit Formaal at samle de spredte Kræfter i 1. Valgkreds for

1) at medvirke til Fædrelandets Forsvar med de nødvendige Krigsskibe og Befæstningsanlæg;
2) at hævde Kongens grundlovsmæssige Retsstilling og begge Tings Ligestilling;
3) at fremme en besindig fremadskridende Udvikling.

Som Midler til at naa fremad mod disse Maal pegede man paa: en samlet Optræden ved politiske Valg, Afholdelse af Foreningsmøder med Foredrag og Diskussioner og muligvis Udsendelse af Smaaskrifter.

Foreningen var, i hvert Fald i Begyndelsen af sin Levetid, ret virksom. Alene i Februar Maaned 1883 holdt den i Rønne 2 Møder. Ved hvert af disse holdt Amtsforvalter Lütken et kort Indledningsforedrag; ved det første Møde holdtes Hovedforedraget af Adjunkt Brøndsted, der talte om Forsvarssagen; ved det andet Foreningsmøde talte Redaktør Ludvig Lund om »Frihed og Lighed«.

Ogsaa 2. Kreds fik som nævnt en Højrevælgerforening. Den stiftedes ved et Møde i Almindingen den 2/6 1883. I dens Bestyrelse sad bl. a. Kapt. O. E. Sonne, Neksø, Kapt. M. P. Jensen, Limensgaard, Kapt. N. A. Koefoed, Langemyregaard, Konsul H. Munch, Neksø, og Købmand Smidt, Svaneke.

Hvor stor Tilslutning disse Vælgerforeninger fik, ses ikke at være oplyst nogetsteds, og alene den Omstændighed, at Højres Blade tier om dette Spørgsmaal, kunde tyde paa, at det har været lidt skralt med Medlemstallet.

Samtidig med, at Højre paa Bornholm arbejdede for Tilgang til de to Vælgerorganisationer, førtes der i 1883 en livlig Propaganda for at samle Underskrifter paa en Adresse om Forsvarssagen. Denne var i det hele i disse Aar den alt overskyggende politiske Sag. Over hele Landet cirkulerede der Forsvarsadresser, men paa Bornholm skete det ejendommelige, at man ved Siden af den almindelige Forsvarsadresse, hvis Ordlyd var den samme som i det øvrige Danmark, startede en særlig bornholmsk Forsvarsadresse. Grunden hertil var navnlig, at Fællesadressen særlig lagde Vægt paa Københavns Befæstning, men her paa Bornholm var der indenfor Højrepartiet ivrige Forsvarsvenner, som var imod at befæste Hovedstaden. Dette

gjaldt f. Eks. Proprietær Kirketerp, Lehnsgaard. Disse Folk var derfor ikke tilfredse med Affattelsen af Landsadressen, og de lagde i deres egen Adresse særlig Vægt paa Flaadens Dygtiggørelse. Desuden optog de Spørgsmaalet om en Udbedring af Bornholms Forsvarsvæsen og krævede, at der ved Bornholm anbragtes et Par Torpedobaade, som skulde støtte Bornholms Væbning i dens Kamp mod Fjenden.

Særlig Højremændene i Rønne var meget forargede over, at man splittede Kræfterne ved at møde op med to forskellige Adresser, og i Bornholms Avis for 2. Juli 1883 findes et Opraab til Bornholms Befolkning underskrevet af Adjunkt Brøndsted, Skoleinspektør Hjorth, Terrakottafabrikant Hjorth, Amtsforvalter Lütken og Bager Wichmann, hvori man advarede imod Splittelsen, og hvori det bl. a. hedder: »Lad i hvert Fald dette ene: Fædrelandets Forsvar staa over Partistriden; lad os huske, at Freden bevares bedst, naar vi er i Stand til at møde Krigen. Lad os huske, at den største Ødselhed vi kunne vise, er Ødselheden med Landets Sønners Liv og Blod, naar vi sende dem i Krigen uden tilstrækkelig Værn, og Ødselheden med vor Uafhængighed og vor Ære, naar vi ikke ville værne den. Lad Bornholm ikke staa tilbage. Lad Spot eller Uvilje ikke skræmme nogen fra ved sin Tilslutning at støtte et Skridt i en Sags Tjeneste, der baade er Danmarks Livssag og Æressag«.

Bornholms Avis svarer i en Redaktionsartikel paa Bebrejdelserne imod de Folk, som havde sat den særlige bornholmske Adresse i Gang; det hedder herom bl. a.: »Bornholm er ganske særlig stillet til Forsvarsbevægelsen; thi medens de øvrige danske Landsdele er tagne med ind under Overvejelserne af Forsvarsvæsenet, er Bornholm ladt aldeles ude af Betragtning. Det kan derfor næppe undre nogen, som virkelig ønsker, at Bornholm skal vedblive at være dansk, at der her er en Bevægelse i Gang for at henlede Kongens Opmærksomhed paa vor Stilling. Kommer der ikke herfra en Anmodning om at faa Lov til at forsvare os selv, er der ikke stor Udsigt til, at der vil blive taget Hensyn til os«. Og Avisen fortsætter:

»Der har været udspredt det Rygte, at Bornholmerne selv skulde betale Omkostningerne ved Ordningen af Øens Forsvar. Det er en Selvfølge, at dette maa betragtes som et Led i den hele Forsvarsplan, og at Ordningen selvfølgelig maa bekostes af Statskassen.

Et andet Rygte har ligeledes bidraget til, at mange ikke har

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

underskrevet Adressen, nemlig at alle uden Undtagelse hvert Aar skulde indkaldes til Øvelse. Den Plan, som oplivede Haabet om, at det overhovedet var muligt at forsvare Bornholm ved egen Hjælp, og som bevirkede, at man optog Bønnen om Gjenindførelse af Militssystemet paa Adressen igjen, var det af Kaptajn Aarøe for nogen Tid siden udgivne Forslag om Ordningen af Bornholms Forsvar; ifølge dette Forslag er det Meningen, at der gives de udskrevne en Uddannelse som Menige i 60 Dage og i de følgende 3 Aar 10 Dages Øvelse hvert Aar. Endvidere er det Meningen, at den nuværende Uddannelse ovre bortfalder.«

Hvor mange Underskrifter de to Adresser fik, er ikke oplyst i de bornholmske Blade, men i en Omtale af Sagen hedder det i Bornholms Amtstidende for 16/11 1883, at »Tilslutningen fra Bornholm blev meget ringe«. Bladet skyder Skylden herfor navnlig paa den lokale Adresses Fremkomst og tilføjer, »at mange Underskrifter er gaaet tabt derved, at en stor Del af Øens mandlige Befolkning har været til Søs«!

I al Kamptummelen i disse Aar sad den gamle Pirat Lucianus Kofod uden at deltage eller give sin Mening tilkende. Han nød sin Kaptajnspension og passede sin lille Tøjmesterstilling i Rønne og lod den politiske Larm, i hvilken han tidligere havde været en ubændig Deltager, rase videre. At han ikke havde forandret sin personlige Indstilling overfor Personer og Partier, og at hans Had til Venstre var lige brændende, fremgaar af et Nytaarsdigt, som fremkom ved Aarsskiftet 1883, men Lucianus Kofod sendte det til et københavnsk Dagblad Dagens Nyheder og ikke til Øens Aviser. Han anvendte i dette Digt de voldsomste Udtryk, og Folketingsflertallet og Venstre betegnes som en Samling »Sammensvorne«, der har hengivet sig til »Skulken, Skænd og Skraal«, og et af Versene lyder saaledes:

»For Nuets Krav og Nornens Varsel døve
De skinsygt dadle Førerhvervets Røgt,
Endskønt de Viismænd selv gav bedre Prøve
Paa næsvis Ustyr end paa Styre-Kløgt.
I Klynger flokkes under Værtshus Eder,
Tildels forlokket, dels af egen Drift,
Bemeldte Mandskab om en ordkræng Leder,
Som strøer i grebne Sind sin Tunges Gift.«

Og Lucianus Kofod slutter sit Digt med en Bøn til Gud; den er formet saaledes:

»Læg Herre, slig Bersærkergang i Tømme,
Hvis Grund er Herskerbryndes Feberglød,
Hvis Maal er Koftens Eneherredømme,
Hvis Følger: Frihedslivets Aftenrød.
Maaske tilmed vort Fartøjs snare Kæntring
Med fulde Sejl, i Storm, med uklart Ror,
Hvad eller — halvvejs uden Værn — dets Entring
Af dem, der lystne vejre Steg om Bord.«

Som allerede omtalt, var 1883 de store Kampmøders Aar ogsaa her paa Bornholm. Det første Møde af denne Art holdtes i Almindingen den 17. Juni med de to Folketingsmænd Blem og Dam som Indbydere. Der var mødt en talrig Forsamling foran Pavillonen. Lærer N. Ingvard Jensen, Gudhjem, bød Velkommen og overtog Dirigenthvervet. Dam, der var første Taler, beklagede, at der siden sidste Folketingsvalg næsten intet Lovgivningsarbejde var gennemført; han lagde Hovedskylden herfor paa Regeringen. Iøvrigt talte han væsentligst om Forsvarssagen; han hævdede, at Striden om dette Spørgsmaal skyldtes, at Regeringen havde gjort Københavns Befæstning til det centrale i Danmarks Forsvarsordning. — Blem, der var næste Taler, beskæftigede sig ogsaa næsten udelukkende med Forsvarsspørgsmaalet. Han paastod, at intet Land i Europa, bortset fra Frankrig, ofrede saa meget paa sit Militærvæsen i Forhold til Landets Indbyggertal som Danmark. Han angreb paa det voldsomste Planen om at befæste København; ingen anden Hovedstad i Europa, bortset fra Paris, var befæstet.

Efter nogle Udtalelser fra Venstremanden Redaktør Laur. Jørgensen fra København, der var herovre som Agitator for Afholdssagen, som paa dette Tidspunkt begyndte at samle Tilhængere paa Bornholm, fik de tre Højremænd, Redaktør Lund, Skoleinspektør Hjorth og Proprietær Kirketerp Ordet; men Kirketerps Udtalelser var nærmest til Støtte for de to Folketingsmænd, idet ogsaa han erklærede sig som Modstander af at befæste Hovedstaden; det var Flaaden, der først og fremmest skulde udvides. — Iøvrigt angreb han Venstre for dets Partivæsen og Forsøg paa at standse alt Reformarbejde. — Redaktør Lund kritiserede Venstre, fordi man ikke fra dette Partis Side

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

var mødt med noget positivt Forslag til Forsvarssagens Ordning. — Hjorth udtalte sig om en Plan, som den Gang diskuteredes ret stærkt, og som gik ud paa at faa Danmark erklæret vedvarende neutralt ligesom Schweiz. Hjorth gjorde dette Forslags Tilhængere opmærksomme paa, at dette ikke betød nogen Formindskelse af Forpligtelsen til at have et kraftigt Forsvarsberedskab.

De to Folketingsmænd replicerede til Højreoppositionens korte og ikke særlig kraftige Indlæg, og Mødet sluttede med Tilkendegivelsen af, at det overvejende Flertal af Forsamlingen delte Folketingsmændenes politiske Opfattelse.

Efter Mødet hævdede Bornholms Tidende, at Københavns Befæstning paa dette Møde overhovedet ikke var blevet forsvaret med eet eneste Ord. Endvidere vendte Bladet sig med megen Haan imod Landstingsmand M. P. Jensen, der var tilstede ved Mødet, men ikke tog Ordet, skønt Mødets Dirigent fra Talerstolen direkte opfordrede ham dertil. Bladet mente, at naar han i Landstinget havde stemt for de militære Bevillinger og støttet Regeringens Forsvarsprogram, var det besynderligt, at han kunde være til Stede ved et Møde og blive opfordret til at udtale sig uden at efterkomme en saadan Anmodning. »Desuden«, føjede Bladet spydigt til, »maatte han jo da være sagkyndig; han var jo — Løjtnant i Bornholms Væbning«!

Højre havde sikkert Følelsen af, at de to Folketingsmænds Møde i Almindingen havde haft et for Regeringens Politik mindre gunstigt Forløb, og at det var paakrævet at foretage et Modtræk. Der blev derfor indvarslet til et Møde for Højres Tilhængere i Almindingen Torsdag den 12/7 med to af Partiets bedste Landsagitatorer, Landstingsmand, Professor Henning Matzen og Folketingsmand Lars Dinesen som Talere. I Annoncen, hvor Mødet blev bekendtgjort, og som var undertegnet af 23 Højremænd fra begge Kredse, var kun indbudt »politiske Venner og Meningsfæller fra hele Øen«. Det hed i Opraabet, at Mødet vilde blive holdt paa Pladsen foran Pavillonen, hvortil Indbyderne af Skovvæsenet, der jo lededes af den ivrige Højremand Skovrider Balsløv, havde sikret sig »fri og udelukkende Adgang«. Avertissementet var ikke tilsendt Bornholms Tidende, men Redaktør Schmidt havde faaet Nys om, hvad der forestod; han udskød derfor Udsendelsen af sit Blad den Dag saa længe, at han kunde bringe sine Læsere Nyheden med samme Post, som Annoncen stod i Bornholms Avis.

Han benyttede samtidig Lejligheden til at gennemhaane sine Modstandere, der nu »var saadan paa Knærne, at man helt havde opgivet Tanken om at omvende de stakkels forvildede Venstremænd«. Han betegnede det som en Skamplet, at Højre »selv med Bondemønsteret Lars Dinesen og Provisorieprofessoren Henning Matzen ikke turde møde Ansigt til Ansigt med sine Modstandere«. Ogsaa uden for Venstres Kreds vakte det en Del Røre, at man vilde holde et lukket Møde paa den for alle Bornholmere fælles Samlingsplads i Almindingen. Enkelte af Indbyderne truede endog med at tage deres Underskrift tilbage; derfor blev Avertissementet i sidste Øjeblik forandret, efter Forlydende i Bornholms Tidende var det særlig Herredsfoged Petersen i Vester Herred — en af de bornholmske Embedsmænd som stod mest neutral i den politiske Strid — der fremkaldte en Forandring. Det meddeltes derefter Dagen før Mødet, at Venstretalere ogsaa kunde komme til Orde, og den paatænkte Afspærring paa Christianshøj blev opgivet.

Antallet af Deltagere i dette Møde og Styrkeforholdet mellem de to Partier opgives noget forskelligt, men det ser ud til, at der har været ca. 3.000 Deltagere, nogenlunde ligelig fordelt mellem Højre og Venstre. Mødet forløb iøvrigt i prisværdig Ro; ganske svarende til, hvad man kunde vente, naar man kender den bornholmske Folkekarakter og bornholmske Vælgeres Mødekultur.

Landstingsmand M. P. Jensen indledede med en Tale for Kongen, hvorefter Skoleinspektør Hjorth overtog Hvervet som Dirigent. Han gav først Ordet til Professor Matzen, der udtalte, at det længe havde været hans Ønske at gæste Bornholm, der var bekendt for sin smukke Natur, sine patriotiske Minder og sine berømte Sønner. Det var ikke hidtil lykkedes for ham, men nu kunde han forene det nyttige med det behagelige ved at møde for at tale om Fædrelandets Anliggender. Han mindede om de tunge Prøvelser, vi havde gennemgaaet i 1864, men »endnu besad vi dog Livskraft nok til at leve vort eget Liv og tage Del i det store Kulturarbejde, hvorom Tilstrømningen til Universitetet, de materielle Fremskridt og Udviklingen af vore Folkehøjskoler bærer Vidnesbyrd, men Højre burde paase, at Udviklingen ikke blev ensidig. Folkets Kristentro burde staa uanfægtet af falske Lærdomme. Det politiske Liv var usundt, ikke fordi der var Partier, men paa Grund af Kampmaaden og Kampmidlerne. Lovgivningen var gaaet i Staa, lange Samlinger,

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

men intet Udbytte, 1.000 Kr. om Dagen i Udgift til Risdagen, somme Tider fik vi en Finanslov og nogle Smaalove, somme Tider ingenting.« Han sluttede sin Tale saaledes: »Lad os blive ved den rette grundlovsmæssige Magtfordeling; Grundloven har ordnet Forholdet paa en meget fornuftig Maade. Der er det ene Ting udgaaet af den almindelige Valgret, ingen tænker paa at beskære dets Indflydelse; saa er der det andet Ting, udgaaet af en mindre talrig Klasse, der har stor Betydning for Landets Udvikling, og saa er der Kongen, lige over dem begge. Landstinget er villigt til Forhandling med ethvert Ministerium; Landstinget driver ikke Visnepolitik, men tager kun Hensyn til de forelagte Lovforslags Indhold. Lovforslagene maa forhandles, Kongens Ret forsvares, Folkets Frihed opretholdes. Vi maa kæmpe, ikke være bange, ikke være magelige. Den grundlovsmæssige Ordning i dens Helhed, som Hans Majestæt Kongen har erklæret at ville hævde, skal bevares. Grundloven leve.«

Derefter talte Lars Dinesen, der for 3. Gang besøgte Bornholm. Hans Udtalelser faldt i det væsentlige sammen med Professor Matzens.

Det blev nu meddelt, at Ordet var frit, men at man maatte fatte sig kort, da der kun var en Time til Diskussion. Der skulde være Fællesspisning efter Mødet. Baade Blem og Dam havde Ordet for at imødegaa de to Højretaleres Synspunkter. Ogsaa Lærer N. Ingvard Jensen, Gudhjem, talte fra Venstres Side. Da han anden Gang forlangte Ordet, lød der saa voldsomme Protestraab fra Forsamlingens Højremænd, at han maatte opgive at tale.

Mødet sluttede med et af Ordstyreren udbragt Leve for de fremmede Talere, medens en Mand i Forsamlingen udbragte et Leve for de bornholmske Folketingsmænd.

Omtrent to Maaneder senere, nemlig den 12/9 1883, afholdtes paany et stort politisk Møde i Almindingen. Denne Gang var det Venstre, som indbød. Annoncen i de bornholmske Blade, hvori der indvarsledes til Mødet, var undertegnet af 50 Venstrenavne fra alle Øens Kommuner. I Avertissementet meddeltes det, at de tre kendte Venstreagitatorer Folketingsmændene Greve Holstein-Ledreborg, Lærer Hansen-Ølstykke og Redaktør N. I. Larsen vilde tale. Man indbød specielt de bornholmske Rigsdagsmænd, derunder med Navns Nævnelse Landstingsmand M. P. Jensen.

Denne Aktion vakte en Del Forvirring i Højres Lejr. Skulde man deltage eller holde sig borte? Avisen erklærede i en Redaktionsartikel, at der næppe paa Bornholm var nogen Højremand, som vilde optræde ved denne Lejlighed, idet ingen havde Lyst til at føre Diskussion med Grev Holstein-Ledreborg »ikke blot af Hensyn til Grev Holstein-Ledreborgs Begavelse som Taler eller Frygten for at blive mødt med Vittigheder, ledsagede af Venstreforsamlingens Latter, men navnlig ud fra den Betragtning, at der ikke vilde være noget reelt Udbytte at vente af en saadan Optræden«. Avisen fortsatte med et personligt Angreb paa Grev Holstein og fremdrog Udtalelser fra ham, fremsatte i 1873, hvor han havde sin politiske Plads i de moderate Højremænds Lejr.

Efter nærmere Overvejelse kom Højre til det Resultat, at man ikke vilde staa uden Ordfører ved Mødet, og da man altsaa ikke havde nogen Mand paa Øen, der turde paatage sig Hvervet, henvendte man sig paany til Folketingsmand Lars Dinesen. Denne erklærede sig villig, og det bornholmske Vælgerkorps vidste altsaa, at Mødet vilde komme til at staa i Kampens Tegn, ligesom naturligvis Grev Holstein-Ledreborgs Navn virkede som et Trækplaster. Vejret var ogsaa det smukkest mulige. Det blev en af de skønne bornholmske Septemberdage, og Folk var færdige med Høsten, saaledes at de havde forholdsvis god Tid. Forsamlingen kom da ogsaa til at tælle et efter bornholmske Forhold overvældende stort Antal Deltagere, nemlig ca. 6.000.

Garver Broen, Rønne, bød velkomemn, og Købmand, Løjtnant H. C. Koefoed, Aakirkeby, overtog Dirigenthvervet.

Først talte N. I. Larsen, der sluttede sit kraftige Foredrag saaledes: »Regeringen har taget fat paa Landets Forsvarssag for kun derved at gøre den mere umulig. Vi skal nok komme til vor Ret, men hvor længe vi skulle vente, ved jeg ikke. Skal vi raabe Hurra for, at hvad der er Ret i Danmark ogsaa maa anerkendes som Ret? Retten i Danmark leve!«

Derefter talte Hansen-Ølstykke, hvis Appel til Forsamlingen var holdt i endnu stærkere Vendinger end N. I. Larsens. Han betegnede Grundloven som nu ikke længere værd det Papir, hvorpaa den var skrevet. Vi levede under den pureste Enevælde. Kunde Regeringen ikke bestaa med Folket, forlangte den at bestaa uden Folket, men derved blev Folket umyndiggjort, og vi vendte tilbage til den usle Tilstand under Enevæl-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

den. Han sluttede med et Leve for den almindelige Valgret.

Lars Dinesen fik nu Ordet for at imødegaa de fremsatte Udtalelser fra Venstres Side. Derefter tog Holstein-Ledreborg Ordet. Han begyndte saaledes: »For at Diskussionen kan gøre Nytte, maa det kort og klart komme frem, hvad Partierne vil. Vi vil kort og godt, at Landet skal have en ordentlig Regering. Ja, men hvad forstaar vi ved en ordentlig Regering? Det maa vi let kunne blive enige om. Det er en Regering, som kan fremme Landets Interesser paa lovmæssig Maade. En Regering som ikke kan det, er ingen ordentlig Regering, en saadan maa vi se at blive af med snarest muligt.« Han gik derefter over til en Gennemgang af Estrups Synderegister og sluttede saaledes: »Men indtil Bevillingsretten respekteres, sætter vi Ryg mod Ryg og sige Nej. Det er den mildeste Form, der dog maaske hurtigere fremmer Sagen end de skarpe Midler. Vi vil ikke lade os kyse, sejgt udholdende bør vi holde paa Hovedhjørnestenen i vor Grundlov: Bevillingsretten. Bevillingsretten leve.«

I den efterfølgende Diskussion havde alle de fremmede Talere gentagne Gange Ordet. Ogsaa Folketingsmand Dam fremsatte et Indlæg; Folketingsmand Blem derimod ikke, skønt han var tilstede. Han led paa dette Tidspunkt af et Halsonde.

Til Slut tog Redaktør Smidt Ordet for at forelægge den saakaldte Herthadalsresolution, som paa dette Tidspunkt blev vedtaget paa en Række Venstremøder Landet over. Den indeholdt en Protest imod Ministeriets Tilsidesættelse af Bevillingsretten og krævede et Ministerium, der var Udtryk for Folkets Anskuelser og Ønsker, saaledes at Forfatningen kunde virke efter sin Hensigt og den nuværende Stilstand afløses af Udvikling og Fremgang.

Under kraftige Hurraraab raktes en Mængde Hænder i Vejret. Ved en foretagen Modprøve fandtes efter Bornholms Tidendes Referat kun — en Hat, en Paraply og et Par Arme!

Holstein-Ledreborg udtalte derefter sin Tak til Forsamlingen og udtrykte sin Glæde over, at Bornholm ikke længere var nogen død Plet.

Ordstyreren sluttede derefter Mødet med et Leve for Talerne.

Den voksende politiske Interesse her paa Øen i 1883, som blev næret ved de spændende Kampmøder, hvor Bornholmerne for første Gang havde faaet Lejlighed til at stifte personligt Bekendtskab med saa betydelige Førere som Holstein-Ledreborg og Henning Matzen, samlede sig i 1884 naturligt om det

forestaaende Folketingsvalg. Den politiske Polemik i Bladene var derfor endnu voldsommere end det foregaaende Aar. Her fandt Højre en særlig Sag, som udnyttedes til det yderste imod de to Folketingsmænd, nemlig deres Stilling til Statsskolen i Rønne. Hvad der i saa Henseende skete i Rigsdagen er udførlig omtalt foran i Kapitel 18, og det maa indrømmes, at Dams og Blems Optræden paa Rigsdagen 1882/83 og 1883/84 i denne Sag ikke havde været uangribelig. Til deres Undskyldning kan man vel med nogen Grund anføre den Mistro, hvormed største Delen af Venstre saa paa Statsskoler i Almindelighed og Latinskoler i Særdeleshed. Dam og Blem havde i Skolesager samme Grundsyn som Partiets store Flertal, og de fulgte uden Protest dette i dets Nedskæring af Bevillingen til deres Landsdels eneste højere Skole. Dette gik ikke ustraffet hen. Paa alle Møder og næsten i hver Avis et halvt Aars Tid stod Skolesagen paa Dagsordenen med Dam og Blem som Kampens Midtpunkt. Blems Forklaring paa sin Holdning i denne Sag angives kort i en Tale, han den 21/4 1884 holdt i Rønne. Det hedder i Bornholms Tidendes Referat for 23/4 1884:

»Forrige Aar fremkom et Andragende om, at Staten vilde yde et Tilskud paa 1.000 Kr. til Oprettelsen af et toaarigt Artiumskursus ved Rønne Realskole, naar Amtet vilde yde 500 Kr. og Kommunen 500 Kr. til samme. Taleren havde den Gang udtalt, at han vilde virke for Sagen og gøre sit til, at det nævnte Kursus kunde oprettes; men han havde ikke dermed tænkt at ville arbejde hen til at bryde det Princip, som baade Højre og Venstre havde hævdet i 32 Aar, ikke at ville oprette nogen ny Statslatinskole«.

Blem vendte sig derefter imod Landstingsmand Jensen, der havde udtalt, at »de bornholmske Folketingsmænds Ord og Gerning kom til at staa i en skærende Modsætning til hinanden«, idet han opstillede Spørgsmaalene: »Hvad havde Landstingsmand Jensen gjort i Landstinget? ... Hvorledes tog Landstingsmanden sig af det, han beklagede saa dybt? . . . Uden at beklage sig gik han hen og stemte for det selv samme, som de bornholmske Folketingsmænd maatte nøjes med, da de ikke kunde opnaa mere . . . Hvorfor havde ikke Landstingsmanden ved 1. Behandling stillet et Ændringsforslag og dernæst søgt at faa Sagen bragt til Forhandling i Fællesudvalg« . . . »Dam og han«, fortsatte Blem, »havde arbejdet for Realskolesagen, hvad de kunde, men dog skulde de knubses baade i Aviserne og Landstinget«.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Blem angreb videre voldsomt en Udtalelse af Skoleinspektør Skrydstrup paa et Møde i Svaneke den 12/2 1884, hvori Skrydstrup bl. a. havde udtalt, at Venstres »Lidenskab forleder det ikke sjælden til at overskride Grænsen for det sømmelige«, og som Eksempel nævnes saa »Tilskud til Rønne højere Pigeskole, hvis Bestyrer er Svoger til Finansudvalgets Sekretær.«*)

Blem kunde heller ikke indse, at Landstingsmand Jensen havde Ret i sin Paastand om, at det skete vilde være til stor Skade for »Øens Befolkning«. »Hvilken Overdrivelse« udbrød Blem, »naar man tænker sig, at kun 1 af 3500 faar Gavn af det!«

Blems Modangreb paa Øens Landstingsmand forekommer mig temmelig forfejlet. M. P. Jensen klarede i hvert Fald sin Stilling særdeles godt, bl. a. i et Indlæg i Bornholms Avis for 30/4 1884, hvori det bl. a. hedder:

»Paa min Foranledning har jeg to Gange forinden Finansloven blev endelig behandlet i Folketinget konfereret med Hr. Blem om Tilskudet til Rønne højere Skole. Den første Gang meddelte han, at Udsigterne til Bevillingen var yderst daarlige, idet Finansudvalget ikke vilde gaa ind derpaa, hvad han var meget ked af, og udtalte han sig navnlig misbilligende over Kaptajn Dams Forhold til Bevillingen; han kunde ikke forstaa Dam; jeg bad da Hr. Blem, som jeg dengang troede havde mere Indflydelse i Folketinget end Hr. Dam, at gøre, hvad han kunde, til Øjemedets Opnaaelse, hvilket han lovede og tilføjede, at ogsaa ham laa det stærkt paa Sinde at faa Bevillingen gennemført. Vor anden Konference foregik paa et Møde i Nexø, hvor Blem paa mit Spørgsmaal derom underrettede mig om, at nu havde han faaet Sagen bragt i god Gænge; de 1.000 Kr. var helt sikre, og de øvrige 600 Kr. nærede han det bedste Haab om, men det sidste Beløb gjordes der lidt Ophævelse over.« Efter at have paapeget, at hverken Blem eller Dam tilstrækkelig havde insisteret paa Gennemførelsen af Bevillingen paa 1.600 Kr., fortsatte Landstingsmand Jensen: »Forsaavidt Hr. Blem dernæst mener at kunne slaa mig grundigt til Jorden ved at anføre, at jeg selv uden at beklage mig gik hen og stemte for det selvsamme som de bornholmske Folketingsmænd maatte nøjes med, er det næsten umuligt at tro, at han, som dog vil gælde for et godt Hoved, ikke her mod bedre Vidende

*) Folketingsmand Dam.

fremkommer med noget, der mildest talt er aldeles urigtigt. Thi for det første gik min Udtalelse jo netop ud paa at beklage, hvad der var sket, og dernæst maa han dog kunne begribe, at selv om jeg havde været et af de mest indflydelsesrige Medlemmer af Landstinget, vilde det dog have være aldeles unyttigt, om jeg ved at stille Ændringsforslag havde forsøgt at faa en Sag, der kun angik en forholdsvis ubetydelig Bevilling af 600 Kr. forhandlet i Fællesudvalg.«

Ogsaa Folketingsmand Dam deltog i denne Debat om Rønne Skole, bl. a. med et Indlæg i de bornholmske Blade for 15/4 1884. Han beder her Vælgerne erindre, »at der er nogen Forskel paa Hr. Blems og min Stilling, navnlig fordi jeg som Medlem af Finansudvalget har haft Adgang til en større Indflydelse paa denne Sag.« Dam indrømmer saaledes straks sit større Ansvar, og han er heller ikke »bange for« senere i Artiklen at lade skinne igennem, at han i Finansudvalget kom ud for en saa stærk Modvind, at det kostede Besvær at bjærge endog Bevillingen paa 1.000 Kr. igennem. — »Hvis jeg«, skriver han, »ikke havde været i Udvalget eller ikke gjort mine Krav gældende, da var ikke Forliget om at beholde de 1.000 Kr. fra i Fjor kommet i Stand, og selv det skete ikke uden Modstand.«

Den Beskyldning, som Skoleinspektør Skrydstrup rettede imod ham for som Svoger til Pigeskolebestyrer Jørgensen at have støttet Bevillingen paa 600 Kr. til dennes Skole, afviser Dam paa sin egen stille Maade: »Og saa blev der lagt Vægt paa, at Skolens Forstander er Svoger til Finansudvalgets Sekretær, og i hvert Fald — saa synes det — menes der, at man af den Grund burde have nægtet Bevillingen »for at undgaa ethvert Skin af Partiskhed.« Men hvorledes kan der være Mening i at undgaa Skinnet af Partiskhed, hvor alle Parter er enige? Forholdet er nemlig dette: Skolen var godt anbefalet af alle Autoriteter og Paarørende (Amtmand og Amtsraad, Provst, Rønne Byraad og flere). Bevillingen blev bragt i Forslag af Kultusministeren og enstemmigt tiltraadt af baade Udvalg og hele Tinget. Men for nu at undgaa Skinnet af Partiskhed skulde jeg have traadt op og sagt: Det er altsammen meget godt, mine Herer, men det bør dog ikke ske, thi jeg maa gøre opmærksom paa, at Skolens Forstander er Svoger til mig. Jeg tvivler paa, at der findes ret mange af den Mening, at dette var en saa lumsk og gruelig Hemmelighed, at jeg burde have afsløret den.«

Blandt de mange Indsendere, som iøvrigt deltog i Skole-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

debatten, skal nævnes Proprietær Kirketerp og Amtsforvalter Lütken. Begge er meget spydige og overlegne overfor de to bornholmske Folketingsmænd, særlig Kaptajn Dam, hvis Optræden efter Amtsforvalterens Mening skyldes hans »daarlige Hoved«. Kirketerp er næsten lige saa uhøflig overfor sin Modpart, idet han bl. a. skriver (Bornholms Avis for 18/4 1884): »Men Sagen er, at d'Herrer Venstremænd og maaske ikke mindst Kaptajn Dam er bange for, at Vælgerne skulle blive for oplyste, bange for, at de skulle faa saa mange Kundskaber, at de blive i Stand til at taxere d'Herrer efter Fortjeneste, saa megen Indsigt, at de kunne se, at den Politik, d'Herrer fører, virker til ubetinget Skade for hele Landet.«

Højremændenes Benyttelse af Skolesagen skyldtes næppe udelukkende Omsorg for Uddannelse af Studenter ved Rønne Statsskole; men man havde her fundet et Spørgsmaa, som man ansaa for egnet til at agitere paa ved det nær forestaaende Folketingsvalg. — Ved dette, der blev udskrevet til den 25/6 1884, var det dog naturligvis de store politiske Stridsspørgsmaal, der delte Vandene. Forsvarssagen stod som nævnt i Spidsen, men dernæst spillede Forfatningens rette Forstaaelse den afgørende Rolle; ogsaa paa Bornholm blev Opfattelserne af Grundlovens Mening trukket op i talrige Indlæg i Bladene. Kortest og klarest fremgik Højres Program i en Artikel, som O. E. Sonne, der jo selv havde været med til at stemme for den reviderede Grundlov af 1866, skrev i Bornholms Dagblad i Januar 1884. Det hedder heri: »Hvert Thing fik i Grundloven fuldstændig lige Ret i enhver Henseende; kun med Hensyn til Finansloven bestemtes det, at denne skulde først forelægges i Folketinget. Tanken om denne Ligeberettigelse i Forening med Bestemmelsen om, at intet kan blive Lov, uden at Kongen har stadfæstet det, er jo aabenbart, at de forskellige Anskuelser skulle komme hverandre i Møde: i modsat Fald maa Forslaget falde. Denne Imødekommenhed er altsaa Aanden i Grundloven, og naar denne viger bort, staar det daarligt til i Landet.«

Paa denne Artikel gav Redaktør Smidt et Svar i Bornholms Tidende for 5/2 1884, hvori han trækker Venstres Standpunkt op. I denne Artikel hedder det bl. a.: »Kaptajnen indrømmer selv, at Folketinget har Ret til at faa Finansloven forelagt først, og derved at erholde den største Indflydelse herpaa. Hvor er saa Grænsen? Skal Folketinget saa have de to Trediedele, de ni Tiendedele eller de ni og halvfems Hundrededele

Indflydelse paa Finansloven? . . . Hvad vil Kaptajnen i dette Tilfælde forstaa ved, at de forskellige Anskuelser skulle komme hinanden i Møde? Betyder det, at de skulle mødes paa Halvvejen? Hvor bliver i saa Fald Folketingets Ret til at erholde den største Indflydelse paa Finansloven af? Nej, Folketinget har en ubetinget Ret til at behandle Finansloven, som det vil, til at beholde den, saa længe det vil, og til at vedtage den, i hvilken Skikkelse, det vil, uden at det derved træder en Tøddel i Grundloven for nær . . . . Ingen Regering kan lovlig bestaa uden Finansloven: Finansloven er Nerven eller Sjælen i hele Lovgivningsværket, og derfor er det Folketinget, som har Hovedindflydelsen paa Finansloven, Drivkraften i hele Forfatningslivet.«

Da Valget nærmede sig, gjaldt det om at bringe Kandidatspørgsmaalet i Orden. Dette voldte intet Hovedbrud i Venstre; ingen af de to Folketingsmænd tænkte paa at trække sig tilbage, og ingen af deres Partifæller paa Øen ytrede noget Ønske om at se andre Kandidater opstillede. I de øvrige Landsdele havde Striden imellem Bergs radikale Fløj og Bojsens moderate Tilhængere trukket dybt Skel. Dette var ikke Tilfældet paa Bornholm. Dam var ifølge hele sin Indstilling en ubetinget Tilhænger af Bojsens forhandlingsvenlige Politik. Blem stod Berg adskilligt nærmere, særlig i Begyndelsen af sin Rigsdagsvirksomhed, men maatte allerede nu nærmest ogsaa henføres til den moderate Gruppe. Venstres Pennefører paa Bornholm, Redaktør Smidt, og dets ivrige Agitator, Lærer N. Ingvard Jensen, var Tilhængere af den radikale Venstrepolitik, men dette mærkedes ikke i Form af Opposition mod Partiets to Rigsdagsrepræsentanter.

For Højre stillede Forholdene sig ganske anderledes. Man var i den største Vilderede med, hvem man skulde opstille. I 1ste Valgkreds indbød Højres Vælgerforening til et Møde den 13/2 paa Realskolens Gymnastiksal. Tilslutningen til Mødet var kun ringe. Skoleinspektør Hjorth holdt Foredrag om den politiske Situation og angreb den parlamentariske Styreform, hvis sørgelige Følger man kunde betragte ved at se paa Forholdene i Frankrig, Spanien og Grækenland, hvor der var idelig Ministerkrise. Selv i England, mente Hr. Hjorth, begyndte de konstitutionelle Forhold at blive betænkelige. Det gjaldt derfor om at holde Venstre borte fra Regeringen med alle Midler, thi at give dette Parti Magten, var at give efter for »Venstres

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Fordring om Parlamentarisme — en Fordring, som ingen Hjemmel har i Grundloven, og som efter min Mening, hvis den bliver opfyldt, vilde blive til Ulykke for vort Land.«

Angaaende den nye Folketingskandidat ytrede Hjorth, at det ikke saa meget gjaldt om at faa en glimrende Taler, ej heller en Mand med særlige Evner! Derimod maatte man sørge for at faa en Kandidat, »der vilde slutte sig til vor Grundlov, en Mand, der vilde holde paa Kongens grundlovsmæssige Retsstilling og Landstingets Ligeberettigelse, kort sagt en fuldtro Højremand.«

Efter dette Foredrag blev adskillige af de tilstedeværende — det oplyses ikke hvilke — spurgt, om de var villige til at modtage Kandidaturen, men alle vægrede sig, hvorpaa Spørgsmaalets endelige Afgørelse blev udsat til en senere Lejlighed.

I de kommende Uger er der antagelig arbejdet underhaanden med det vanskelige Kandidatspørgsmaal. Den 7/4 indbød Amtsforvalter Lütken som Formand for Højres Vælgerforening paany til et Valgmøde paa samme Sted som sidst. Det var dog kun Vælgerne i den sydlige Del af Valgkredsen, der var inviterede til dette Møde; for den midterste Del af Kredsen blev der indbudt til Prøvevalg 2 Dage senere i Hasle og for den nordligste Dels Vedkommende Dagen efter i Allinge.

Paa Mødet i Rønne, der ikke var særlig godt besøgt, bød Lütken velkommen og udtalte, at efter at man forgæves havde henvendt sig til flere af Medlemmerne af Vælgerforeningens Bestyrelse (der var jo ialt 15) om at stille sig, var det lykkedes at formaa Sandemand Sode af Nylars til at paatage sig Hvervet som Højres Kandidat ved det forestaaende Valg under Forudsætning af, at der var almindelig Stemning for hans Opstilling. Lütken haabede, at Højres Folk vilde slutte sig sammen om den nye Kandidat i Kampen mod Venstre. »Dette Parti havde ganske vist ved de nærmeste Valg haft et ikke ubetydeligt Antal Stemmer mere end Højre, men Forholdene var gunstigere nu, og han ansaa det ikke for en Umulighed, at Sandemand Sode, der var udmærket anbefalet af sin Foresatte Hr. Herredsfoged Petersen, og almindelig bekendt som en særdeles paalidelig og velbegavet Mand, vilde gaa af med Sejren.«

Derefter fik Sode Ordet, og han rettede en Tak til Foreningens Bestyrelse for den Tillid, der var vist ham. Hvad der havde gjort ham til Højremand, udtalte han videre, var Visnepolitiken. Han misbilligede absolut Venstres systematiske Kamp

mod Regeringen; han var en Ven af Forsvarssagen, der ligesom Kunst og Videnskab skulde tjene til Opretholdelse af Landets Eksistens. Sode var dog betænkelig ved Københavns Befæstning, og han udtalte sluttelig, at selv om han stillede sig som Højremand, vilde han dog stemme med Venstre, hvis der fra dette Parti kom noget, som efter hans Overbevisning var virkelig godt og kunde tjene til Fædrelandets Gavn.

Efter denne Tale blev der opfordret til Diskussion, men ingen bad om Ordet. Ved Prøvevalget fik Sode alle de tilstedeværendes Stemmer. — Møderne i Hasle og Allinge forløb paa tilsvarende Maade. Smidt omtalte Kandidatopstillingen ved at erklære, at Højre nu havde faaet den Kandidat, det havde fortjent. Han spurgte ironisk, om Herredsfoged Petersens Anbefaling af Sode var af samme Beskaffenhed, som dem der udstedes ved Embedsansøgninger.

Medens Højre i 1. Kreds forholdsvis tidlig bragte Kandidatspørgsmaalet i Orden, trak det længe ud, før Partiet i 2. Kreds proklamerede en Modkandidat til Dam. Først den 16/5 kunde Bornholms Avis meddele, at Partiets Vælgerforening i Kredsen »efter stedfundne Prøvevalg saa godt som enstemmigt havde vedtaget at opstille Kaptajn N. A. Koefoed, Langemyregaard«. Det var altsaa Kandidaten fra 1879, man paany kaarede til dette Hverv. Nogen Valgkamp i dette Ords almindelige Forstand var han ganske vist ikke i Stand til at føre, men han var paa Grund af sin ridderlige Karakter og hele sin Færd en højt anset Mand i Kredsen.

Inden Kandidaterne begyndte den egentlige Vælgermødeserie, indbød Grundlovsværneforeningen — Venstres Organisation paa Øen — til et Møde i Almindingen den 9/6. Foruden Dam og Blem annonceredes den kendte Højskolemand og moderate Politiker, Folketingsmand Harald Holm som Taler. Da Højre meddelte, at man havde indkaldt en af Partiets mest anvendte Agitatorer, Folketingsmand Niels Andersen, var Folk klar over, at det vilde blive et Møde af mere end almindelig Interesse, og der havde da ogsaa indfundet sig over 1500 Mennesker paa Christianshøj. Løjtnant H. C. Koefoed, Aakirkeby, dirigerede Mødet, hvor Harald Holm var første Taler. Han udtalte (efter Referat i Bornholms Avis for 4/6 1884) bl. a., »at Politikens Opgave var at lette Samfærdselen, at gøre Folket frit, at det kunde bruge de Kræfter, det havde, og at værne om et ædelt, godt og sundt Menneskeliv.« Vejen til Velfærd gik

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

ikke over Vilkaarligheder, og allerværst var den Mistillid, der rejstes rundt om i Befolkningen, og »den Lære, der lød fra oven, at naar Regeringen ikke kunde komme ud af det med Loven, saa kunde man hjælpe sig uden Loven.« En saadan Lære vilde, efter Harald Holms Mening, ødelægge hele Menneskelivet, dersom den sivede ud i Dagliglivet. Magt og Brutalitet vilde da afløse Retfærdighed og Mildhed. Holm sluttede med at udbringe et Leve for Grundloven med Ønsket om, at den maatte blive forstaaet saaledes, som den Gang Kongens Ministre og Folkets Raad gik Haand i Haand og arbejdede sammen til Folkets Trivsel.

Harald Holms Tale virkede stærkt. Tidt blev han afbrudt af Hørraab, og da han sluttede, brød Forsamlingen ud i livlige Hurraraab. Bornholmerne har jo ellers lidt vanskeligt ved at lade sig rive med. Det synes at være lykkedes for Harald Holm. — Niels Andersen var næste Taler. Han raillerede over Venstres Uenighed og søgte at skræmme Vælgerne bort fra Venstre ved at fremhæve Partiets Maskepi med kosmopolitiske og fritænkerske Elementer. Han fremdrog iøvrigt »Højres sociale Interesse og Lovgivning« og udtalte: »Livets virkelige Lykke bestod i, at man var tilfreds med sine Kaar — man kunde ikke alle være Herremænd — og derfor skulde man undgaa at saa Misfornøjelse og Bitterhed i Befolkningen«.

De to bornholmske Folketingsmænd talte kun ganske kort. Af lokale Talere deltog iøvrigt Proprietær Kirketerp, der hævdede, at Venstre var »bunduenigt, uøkonomisk og uden Vilje til Reformer«; og Kapt. O. E. Sonne, der erklærede, at Venstres hele Politik var »Magtstræb og imod Grundlovens Aand«. Stemningen paa Mødet var overvejende i Venstres Favør, men det var jo ogsaa dette Parti, der stod som Indbyder.

De egentlige Vælgermøder begyndte i 1. Kreds den 15/6 i Nylars, de to Kandidaters fælles Hjemsogn. Blems Indlæg var skarpt og klart, og i Debatten efter Hovedforedragene var han, som man kunde vente, Sode tydeligt overlegen. Denne dvælede i sin Valgtale særlig ved Visnepolitiken, som han fandt forkastelig. »Han stillede sig paa det rene Højrestandpunkt og bad Vælgerne ihukomme Holstein-Ledreborgs og Bergs Krav om det folkevalgte Kammers overvejende Indflydelse paa Regering og Lovgivning, et Krav, som baade var ubilligt og efterhaanden vilde umuliggøre al Lovgivning«.

Ved de følgende Vælgermøder i Rønnekredsen var der livlig Deltagelse, og i Rønne var ikke mindre end 1.000 Vælgere mødt frem; selv her syntes Stemningen at have været overvejende for Blem. Denne foreholdt Sode, at han ved de forskellige Møder indtog divergerende Standpunkter, snart det rene Højrestandpunkt, snart et moderat Venstrestandpunkt.

Da Højrevælgerne mærkede den Medbør, Blem havde, navnlig i Rønne, besluttede de at foretage sig noget ekstraordinært, idet de hidkaldte Højres store Agitator, Professor Matzen, til et Møde i Rønne den 24/6. Det annonceredes meget kraftigt i Bornholms Avis; men Venstre besluttede sig — mærkeligt nok — til ikke at deltage. Redaktør Smidt forklarede dette i Bornholms Tidende paa følgende Maade: »Prof. Matzen kende vi, hans Provisorielære kende vi, hans tomme Rum kende vi og hans: Læs videre, hvor intet videre var at læse, kende vi. Lad ham bare læse videre i Ro, mens I tage Eders Middagssøvn i Ro. Men paa Valgdagen møde vi alle som Een, og da vise vi i Gerning, at vi vil intet Provisorium; thi det kaldte Højre i gamle Dage et Grundlovsbrud, et revolutionært Skridt, og saaledes kalder Venstre det endnu«.

Tilslutningen blev derfor heller ikke særlig stor. Mødet talte kun ca. 300 Deltagere. Amtsforvalter Lütken bød Velkommen og Overlærer Hoff dirigerede. Matzen holdt ifølge Avisen et overordentlig interessant, tydeligt og klart Foredrag. Han udtalte bl. a., at det var en Kendsgerning, at Landstinget stedse havde vist Imødekommenhed og kæmpet for en saglig Forhandling, og at Venstre ene var Skyld i Visnepolitiken.

Sode og Pastor Preitz, Vestermarie, havde Ordet for kortere Indlæg.

Medens Blem og Sode i 1. Kreds i Fællesskab havde indbudt deres Vælgere til Møder, var i 2. Kreds Dam Eneindbyder til de Møder, som afholdtes der, nemlig i Povlsker den 15/6, i Svaneke den 19/6, i Neksø den 20/6, i Gudhjem den 21/6 og i Østermarie den 22/6.

Det første af disse Vælgermøder, altsaa Mødet i Povlsker, er særlig udførlig refereret i de bornholmske Blade. Dam udtalte her bl. a., at det var Regeringens Pligt at indtage en mæglende Stilling mellem Folke- og Landsting, men dette havde Estrup forsømt. »Skønt der kunde være Skyld paa begge Sider, var det dog hovedsagelig Regering og Landsting, der maatte bære Ansvaret for Visnepolitiken«. Venstre forlangte ikke Parla-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

mentarisme gennemført, men det maatte kræve, at Folketinget fik overvejende Indflydelse paa Finansloven; videre paastod Dam, at Regeringen havde været hensynsløs mod Folketinget.

Efter en kort Bemærkning af Landstingsmand M. P. Jensen, tog den Mand, som i denne Valgkamp blev Hovedordfører for Højres Standpunkt i 2. Kreds, Toldkontrollør Stub, Ordet. »Han paaviste« hedder det i Dagbladets Referat af 16/6 1884, »i et klart Foredrag over Toldsagen, at Regering og Landsting havde villet fremme den simple Mands Vel ved gennem en høj Told paa Luksusartikler at lade en betydelig Del af Statens Byrde falde paa de rige, hvorimod Venstre, som altid fører Menigmands Tarv i Munden, har nedsat Regeringens Satser paa dette Omraade«.

Dams Modkandidat, Kapt. N. A. Koefoed, talte kun kort; han betonede særlig, at han var Forhandlingspolitikens og de saglige Reformers Ven. Ogsaa O. E. Sonne havde Ordet. Han anbefalede varmt at stemme paa Kapt. Koefoed.

De øvrige Møder i Kredsen fik et lignende Forløb som Mødet i Povlsker. Stub fulgte med paa hele Serien, og han var en bidsk Modstander, der stillede Dam en Række Spørgsmaal, som han energisk krævede Svar paa. De drejede sig mest om Fiskeri- og Toldspørgsmaal, hvor Stub var særlig sagkyndig.

Valget i Rønne den 25/6 havde samlet et Par Tusinde Mennesker. Borgmester Olivarius aabnede som Valgbestyrelsens Formand Valghandlingen. Partikulier Broen fik som ordførende Stiller for Blem først Ordet. Han regnede det for en Ære at være Stiller for Blem, hvis hæderlige og rene Karakter, og hvis store Evner berettigede ham til at være aktivt Medlem i Kampen mod Grundlovsforvanskningen.

Blem fik derpaa Ordet. Han betegnele Dagen som en Mærkedag; det gjaldt: Estrup eller ikke Estrup. Der kunde ikke tales om et frit Folk, hvor Folkeviljen ikke blev respekteret. Heller ikke Regeringens Embedsførelse var retfærdig, men politisk bestemt, og naar man beskyldte Venstre for at huse en Fritænker i sin Midte, saa maatte man erindre, at Højres Kirkeminister ogsaa var Fritænker! Hvad den sociale Lovgivning angik var Venstre det førende Parti, der rejste Spørgsmaalet om Alderdomsunderstøttelse.

Prop. Jespersen, Splitsgaard, var ordførende Stiller for Sode. Han talte saa lavt, at Folk vanskelig kunde høre ham, saaledes at der bestandig raabtes: Højere, Højere! Han anbefalede Sode som en bestemt Modstander af Visnepolitik.

Sode udtalte, at han ikke stillede sig af Ærgerrighed, men kun, fordi han var opfordret; blev han ikke valgt, gjorde det ingenting; thi han havde det godt i sin Stilling. Begge Ting var efter hans Mening ligeberettigede. »Han vilde fremme, hvad der kunde være til Held for Land og Folk og tage Hensyn til hver Stands Interesser«.

Pastor Preitz spurgte i den følgende Diskussion, hvad de to Kandidater ønskede at gøre for Forsvaret, hvortil Blem erklærede, at han ikke vilde være med til Landbefæstning af København, men nok til Søforsvar. Sode vilde stemme for alt, hvad Tingene blev enige om; ogsaa han ytrede dog sin Tvivl med Hensyn til Landbefæstningen. H. P. Lund spurgte: »Hvorledes stiller Sode sig til Provisoriet?« Sode svarede: »Hvad Fanden kommer provisoriske Love mig ved? De har jo Lov til at indanke dem for Rigsretten«.

Blem udtalte derefter henvendt til Sode: »Vi har forhandlet som gode Venner; vi har søbet for megen Kaal sammen i gamle Dage til at gøre andet; men Sodes Udtalelse om, at provisoriske Love ikke vedkom ham som Rigsdagsmand, forekommer mig dog saa bagvendt, at jeg maa paatale den. Kan Ministeriet ikke faa vedtaget en Finanslov, kender Grundloven ingen anden Udvej, end at Ministeriet maa gaa sin Vej«.

Ved Kaaringen var der stort Flertal for Blem, men Sode forlangte skriftlig Afstemning. Resultatet af denne blev, at Blem valgtes med 1014 Stemmer, medens Sode fik 661.

Snedker Wang takkede for Landboernes kraftige Støtte til Blem. Blem udbragte et Leve for Sode, og Sode udbragte et Leve for Fædrelandet.

De afgivne Stemmer fordelte sig saaledes mellem de 2 Kandidater:

	Blem	Sode
Rønne	271 (352)	352 (257)
Hasle	91 (94)	19 (20)
Allinge-Sandvig ..	61 (31)	64 (55)
Vestermarie	185 (189)	19 (15)
Nylars	69 (63)	32 (30)
Knudsker	17 (28)	34 (30)
Nyker	48 (63)	36 (35)
Klemensker	118 (101)	65 (70)
Rutsker	97 (124)	20 (16)
Olsker	57 (45)	20 (17)

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

(De i Parentes anførte Tal angiver Stemmetallene ved det nærmest foregaaende Folketingsvalg i Juli 1881).

Af Kredsens 2848 Vælgere havde 1675 afgivet deres Stemme; Stemmeprocenten blev derved 58,8 eller lidt lavere end ved Folketingsvalget 3 Aar før, hvor den var 59,9. De afgivne Stemmer fordelte sig med 60,6 % paa Blem imod 60,9 ved Valget i 1881. Sode havde altsaa trods Blems Overlegenhed i Mødernes Debat klaret sig helt godt, og den gamle Teori om, at en anset og vellidt Mand fra Kredsen er bedre Stemmesamler end den tilrejsende Kandidat, havde paany vist sig at være rigtig.

Mest iøjnefaldende var den store Forskydning i Rønne, hvor Blem fra et Flertal paa ca. 100 Stemmer i 1881 stod med en Minoritet paa ca. 80 Stemmer. En lignende Forskydning viste Nabosognet Knudsker. I Øens Hovedstad og dens nærmeste Opland havde Højres stærke Agitation altsaa givet et for Partiet straalende Resultat. Dette følte i Venstre som en stor Skuffelse, som kun i ringe Grad afbødedes ved Partiets Fremgang i Allinge- Sandvig, hvor man dog ikke som ved Valgmandsvalget i 1882 opnaaede Flertal.

I Aakirkeby indlededes Valghandlingen af Kaptajn Munch, Loftsgaard, Aaker, som Formand for Valgbestyrelsen. Hver af de 2 Kandidater, Kaptajn Dam og Kaptajn N. A. Koefoed, havde 7 Stillere. Af Kapt. Koefoeds Stillere var de 3 mærkelig nok Fiskere; den ene af disse var dog udeblevet. Dam tog straks Ordet og brød dermed den sædvanlige Skik: først at lade en af Stillerne anbefale Kandidaten. Dams Tale, der synes holdt med større Styrke, end denne Politiker ellers lagde for Dagen i Agitationen, indeholdt en Oversigt over de to Tings Forhold til hinanden, siden 1870. Om sin egen Stilling i Kampen erklærede han, at han havde været imod Finanslovnægtelsen i 1873, men iøvrigt fandt nan ikke, at Venstre var gaaet for vidt. Han vendte sig derefter med stor Voldsomhed imod »den smudsige Agitation«, at Venstre ved Alliancen med Fritænkere skulde have sagt Gudsfrygten Farvel. »Lad den Indsigelse«, udtalte Dam, »siges højt og tydeligt nok fra dette Sted. Jeg har forespurgt mig hos Gud og min Samvittighed i dette Stykke. Svaret lød som en Røst i min inderste Sjæl: Sig til Forsamlingen, sig til Vælgerne: Det er Løgn, ja Løgnen i Skikkelse af politisk Fanatisme og Opblæsthed. Men bort med alle de Farisæer, der tilegne sig alene Tro og Lydighed og bruge Religionen som

et Skærmbrædt for politisk Partilidenskab«.

Dam sluttede med at citere Monrads Ord i Folketinget den 7. Februar 1855, da Fællesforfatningen var til Behandling: »Ingenlunde skal det overraske mig eller bør det overraske Dem, mine Herrer, om der atter kan komme en Periode, under hvilken den ulovlige Vilje, der har Lykken og Magten, muligen atter vil forsøge at bortforklare og bortfortolke vore Rettigheder, men lad os stole paa, at Folket ogsaa vil være aarvaagent«. (Bornholms Tid. 3. Juli 1884).

Derefter talte Landstingsmand M. P. Jensen som Ordfører for Kaptajn Koefoed, som sluttelig holdt sin Vagtale. Han hævdede i denne, at der var indgaaet en samfundsskadelig Alliance mellem Venstre og Socialisterne. Han appellerede til Vælgernes Fædrelandskærlighed og lovede at ville kæmpe for Kongens grundlovsmæssige Ret og Tingenes Ligeberettigelse. Iøvrigt anbefalede han et frugtbart Lovgivningsarbejde fremfor Visnepolitik.

Ved Kaaringen erklæredes Dam for valgt, men Koefoed forlangte skriftlig Afstemning. Denne gav til Resultat, at Dam valgtes med 999 Stemmer, mens Koefoed fik 334.

De afgivne Stemmer fordelte sig saaledes mellem de to Kandidater:

	Dam	Koefoed
Aakirkeby	102 (118)	4 (5)
Neksø	122 (122)	41 (24)
Svaneke med Christiansø	23 (10)	48 (79)
Aaker	245 (239)	35 (22)
Pedersker	98 (109)	10 (5)
Poulsker	59 (41)	51 (15)
Bodilsker	87 (91)	22 (16)
Ibsker	68 (61)	25 (17)
Østermarie	108 (95)	52 (26)
Østerlars med Gudhjem	63 (91)	28 (18)
Rø	24 (15)	18 (10)

(De i Parentes opførte Tal angiver Stemmerne ved Valget i Juli 1881).

Af 2785 Vælgere stemte denne Gang 1333 eller 47,9 % imod 45,3 % ved Valget 3 Aar før. Dams Stemmetal var omtrent uforandret og bortset fra Svaneke, hvor Venstrestemmerne var fordoblede, var der kun sket mindre Forskydninger i de enkelte

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Kommuner. Men Kapt. Koefoed fik 25,1 % af de afgivne Stemmer, medens Højres Kandidat 3 Aar før, O. E. Sonne, kun havde opnaaet knap 20. Koefoed havde sat Højres Stemmetal op med ca. 100; særlig bemærkelsesværdig var Stemmeforskydningen i Landkommuner som Povlsker og Østermarie. En Del af Grunden hertil maa dog fortrinsvis søges i den Omstændighed, at Landboerne fandt Behag i at stemme paa en Landmand, endda en af Kredsens mest ansete.

Skønt Venstre fik begge sine Kandidater valgt med overmægtigt Flertal, havde Partiet dog ingen Grund til at hovere. Efter Forløbet af Valgkampen og den forudgaaende Agitation i Pressen og paa de store Kampmøder havde man haft Grund til at være et betydeligt mere straalende Resultat. Højre saa i Stemmefordelingen en Spore til fortsat Arbejde, selv om det var givet, at dette kun ved et af de Mirakler, som nøgterne Folk aldrig lader indgaa som Led i deres Beregninger, kunde føre til en Mandatforskydning.

20. PERSONERNE; BIOGRAFISKE DATA.

H. E. Sode.

Herman Emil Sode var født den 12/2 1848 som Søn af ugift Cecilie Marie Sode (født 24/2 1824, død i Januar 1914), som den 20/9 1850 blev gift med Smedemester Morten Jørgensen Folkmann, Gildesgaard, Nylars.

Ved sit Giftermaal i 1872 med Anna Hermine Margrethe Clausen, født 20/3 1851, død 1/9 1895, Datter af Lærer i Nylars Jørgen Edvard Julius Clausen (født 22/11 1822, død 1887) og Hustru Birgitha Hermandine Müller (født 8/10 1824, død 29/1 1852) overtog han Stedfaderens Gaard Gildesgaard, Nylars. Denne Gaard solgte han 1/7 1895 og købte Brandsgaard, Knudsker. Her brød i 1901 — til Overraskelse ogsaa for dem af hans mange Venner, der mente at kende hans Forhold ret godt — hans Økonomi sammen, og Brandsgaard blev solgt ved Tvangsauktion.

Sode var i de Aar, der forløb, inden det Sammenbrud indtraf, som ændrede hans Livsbane, en Mand, som blev betroet mange Tillidshverv; han var Strandfoged, Lægdsmand, Forligsmand i Tyendesager, Herredsvurderingsmand for Husmands Kreditforeningen, Formand i den lokale Forskudsforening osv. Fra 1875—95 var han Sandemand i Nylars. Sode var i det

hele vel lidt i den Kreds, hvori han færdedes. Hans Væsen var ligefremt og djærvt, og han var til det yderste hjælpsom overfor alle, der bad ham om en Tjeneste, og det blev i Tidens Løb mange, for det blev efterhaanden en kendt Sag, at hos Sandemand Sode bad man ikke forgæves om en Haandsrækning, enten det gjaldt Affattelsen af en Skrivelse, Bilæggelsen af en Trætte eller Ydelsen af et lille Laan i en Nødsituation.

Da Højre ved Valget i 1884 skulde finde en Modkandidat imod Blem, og kom til det Resultat, at han helst maatte søges blandt Blems egne Standsfæller, faldt som allerede omtalt Valget paa Sode. Han havde dog vanskeligt ved at klare sig overfor sin i Politik og Dialektik veltrænede Sognebo, og Sode kom ikke mere frem som politisk Samlingsmærke.

I et Aars Tid efter sin Fallit boede Sode i et Pensionat i Rønne, hvor han havde noget Arbejde paa Vestre Herreds Kontor. I 1902 rejste han til Amerika, hvor han i Jamestown i New Jersey arbejdede paa en Møbelfabrik. Hans Opgave var at polere Bordplader. Det var et noget ensformigt Arbejde, men Sode befandt sig dog i det hele vel i Amerika i de 12 Aar, han opholdt sig der. Han vandt sig ved sin Elskværdighed og hjælpsomme Optræden her som andet Steds mange Venner og var indenfor det skandinaviske Brodersamfund i Jamestown et skattet og interesseret Medlem.

I 1914 vendte han med en i Amerika opsparet lille Kapital tilbage til Bornholm for at tage Ophold hos sin Søn, Valdemar Sode paa Kannikegaard, Vestermarie. Her tog han, velkendt fra gamle Dage med bornholmsk Landbrug, Del i det paa Gaarden forefaldende Arbejde. Men i 1922 blev han angrebet af Tuberkulose og flyttede over til Bukkegaard i Nyker, der ejedes af Christian Bohn Rømer, som var gift med hans ældste Datter, Vilhelmine Birgithe Sode. Den 8/1 1924 afgik han ved Døden, næsten 76 Aar gammel.

K. G. Brøndsted.

Karl Gustav Brøndsted er født den 12/4 1851 i København som Søn af Kommunelærer, senere Skoleinspektør Carl Gustav Brøndsted (født 1818, død 1903) og Hustru Vilhelmine Marianne Thala, født Petersen (født 1820, død 1900).

Brøndsted blev i 1869 Student fra Metropolitanskolen og cand. philol. 1876. Efter at have undervist i nogle Aar ved københavnske Skoler samt et Par Aar ved Gotfred Rodes Høj-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

skole i Ordrup, blev han i 1881 ansat som Adjunkt ved Statsskolen i Rønne. Her blev han en ivrig Deltager i 80'ernes hidsige politiske Debat. Paa en frisk og skarp Maade imødegik han i talrige Bladartikler i Bornholms Avis Venstres Synspunkter, og særlig kritiserede han dette Parti og dets stedlige Repræsentanter for dets Holdning i Forsvarssagen. Han var en ivrig Tilhænger af, at Hovedstaden befæstedes, og indtog i det hele et saa krast Højrestandpunkt som muligt. Estrup var baade som Person og Politiker Brøndsteds Ideal; dette fremgaar ogsaa af det Mindeskrift, som Brøndsted mange Aar senere (i 1925) udsendte om Provisoriepolitikens Førstemand. Hans Polemik havde maaske undertiden et saa akademisk Præg, at han ikke rigtig blev forstaaet af Menigmand, men Kraft var der i Slagene, som han rettede mod Modpartiets Førere, og hans Ord havde somme Tider en Understrøm af svidende Ironi. Saaledes hedder det i en Replik til Blem, hvis Fornavn jo var Markus: »Tvende Markus'er har Verden ejet; en i Rom for snart 2000 Aar siden*); en paa Bornholm i Nutiden; agt derfor paa ham I dødelige, mens han er iblandt Eder«.

Brøndsted talte ved de offentlige politiske Møder samt naturligvis af og til ved Højrepartiets særlige Sammenkomster. Han gled dog efterhaanden i Baggrunden for en anden af Statsskolens Lærere, Adjunkt A. V. Øllgaard, hvis Maade at udtrykke sig paa passede bedre til Vælgerfolkets Forstaaelse og Indstilling. Det var nu ikke alene i politiske Spørgsmaal at Brøndsted gav sit Besyv med i Laget; naar Borgerne i Rønne samledes til Drøftelse af deres Bys Forhold af forskellig Art, krydredes Debatten ikke sjælden af Brøndsteds Indlæg, i hvilke han uden Hensyn til Per og Povl og de gængse Opfattelser kritiserede de lokale Forhold. Som Karakteristik i saa Henseende kan citeres følgende Brudstykke af et Foredrag, han i April 1883 holdt paa et Møde i »Danebrog«, hvor man drøftede Oprettelsen af et Museum i Rønne; det hedder heri: »Naar jeg betænker, at Bornholms Hovedstad har ydre Præg som et større Fiskerleje, at dens Kirke udvendig kun taaler at ses i landskabelig Afstand og indvendig er saa stilløs som vel muligt baade i Farver og Forhold, at dens Raadhus er udsøgt hæsligt og i Grimhed kun overgaas af de to Vandposte, der koketterer

*) Formentlig Kejser Marcus Aurelius, som Brøndsted særlig beskæftigede sig med i sine filologiske Arbejder.

til det tværs over Store Plads, at vor mest monumentale Statuegruppe er den kjoleklædte Gentleman med de to Hunde (af Blandingsrace), der nede paa Havnen vække alle Tilrejsendes Forundring — saa synes hint Kunstgalleri at træde tilbage i Haabets Verden og gjemme sig i en fjern Fremtids Taage«.

Allerede inden Brøndsted kom til Bornholm, havde han debuteret i Litteraturen, idet han i 1878 udsendte Romanen »I Bølgegang«. 1881 udkom Dramaet »Curtius«. De to Bøger vakte ikke større Opmærksomhed, og Brøndsted forholdt sig derefter tavs i 10 Aar. Saa kom i 1891 »Junkeren fra Varnæs«, en lyrisk Digtning over et sønderjydsk Sagn, og i 1893 Nutidsfortællingen »Frihed«, hvori Forfatteren med stor Styrke vender sig mod Radikalismen i Kunsten og fremsætter sine Synspunkter med Hensyn til den Opløsning, Realisationen af Frihedsbegrebet medfører. Samme Tendens kendetegner en Række af hans senere Bøger; undertiden er hans Iver efter at protestere imod Tidens Forfald paa det politiske, æstetiske eller etiske Omraade saa stor, at han betjener sig af Pjecer eller Flyveskrifter. Lige til de senere Aar har han af og til i Dagspressen fremsat sine karakteristiske, af en mandig Personlighed prægede Kommentarer til Dagens Begivenheder.

I 1894 »byttede« Brøndsted Embede med senere Rektor M. C. Koefoed, der dengang var Adjunkt ved Kathedralskolen i Aarhus. Her blev Brøndsted Overlærer 1902, Lektor 1919. Han faldt for den ny Tjenestemandslovs 70-Aars Grænse 1921. Efter sin Afgang fra Skolen flyttede han til Gentofte, hvor han vedvarende bor.

Brøndsted blev den 12/7 1881 gift i København med Clara Margrethe Kirstine Thomsen, født 10/4 1858 i København, Datter af Overrevisor i Krigsministeriet, senere Kontorchef i Finansministeriet og Etatsraad Hans Henrik Thomsen (født 1817, død 1892) og Hustru Ane Vilhelmine, født Krause (født 1827, død 1887).*)

J. S. Lütken.

Johannes Sylvester Lütken var født den 27/1 1830 i Mern i Præstø Amt som Søn af Sognepræst Otto Diderik Lütken —

*) Om K. G. Brøndsteds Forfatterskab henvises iøvrigt til Dansk biografisk Leksikon, Bind IV (K. K. Nicolajsen), hvoraf foranstaaende korte Redegørelse delvis er et Uddrag, samt Alfred Ipsen: »Litterære Portrætter«, 1906; Holger Jørgensen: »Bøger og Mænd«, 1926.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

senere Sognepræst i Karleby paa Falster — født 24/10 1793, død 16/4 1866 — og Hustru Cecilie Marie, født Leuning. Han blev Student 1847 (privat dimitteret) og cand. polit. 1852. Aaret efter ansattes han som Assistent i Finansministeriet, hvor han i 1858 avancerede til Fuldmægtig og 1874 udnævntes til Chef for Statsaktivkontoret. Den 14/10 1875 overtog han Embedet som Amtsforvalter i Rønne, hvorfra han den 12/9 1886 forflyttedes til Amtsforvalterembedet i Vejle. Her døde han den 5/4 1896.

I de 11 Aar, Lütken var Embedsmand i Rønne, viste han megen Interesse for Byens offentlige Anliggender. Han var i længere Tid Formand for Rønne Haandværker- og Industriforening, og han holdt som saadan Festtalen ved Bornholms Industriudstillings Aabning i Rønne den 24/6 1881. Fra 1881—84 var han Medlem af Rønne Ligningskommission og fra Nytaar 1885 til sin Bortrejse fra Øen Medlem af Byraadet i Rønne.

Lütken var stærkt politisk interesseret, og som de fleste Embedsmænd paa den Tid var han Højremand. Det var særlig Forsvarssagen, som han ivrede for, og om denne skrev han gentagne Gange Afhandlinger og Artikler i Bornholms Avis. Hans Indlæg om dette og andre politiske Emner var velformede og bar Præg af, at det var ham en Hjertesag at slaa til Lyd for de Anskuelser, han havde sluttet sig til. I den Kreds af bornholmske Embedsmænd, som søgte at dæmme op for Venstres voksende Indflydelse paa Bornholm i Aarene henimod Midten af Firserne, indtog han en førende Stilling, og som omtalt i Kapitel 19 blev han i Januar 1883 Formand for den nystiftede Højrevælgerforening for 1. Valgkreds.

Lütken var gift med Frederikke Elise von Buchwald, født 1843, død 1924. Af Ægteparrets Børn blev Agnete L. (født 30/3 1871) den 12/11 1900 gift med Overlæge, Dr. med. Marius Claudius, Frederiksberg Hospital (født 29/1 1872). En anden Datter er fhv. Oversygeplejerske i Hæren Cecilie L. (f. 31/5 1864). En Søn, Otto L. (født i Rønne 11/8 1880, død 22/3 1934) var Skibsfører og Hydrograf i Kongomarinen fra 1907—15, fra 1927 til sin Død en ret produktiv Forfatter.

V. J. Skrydstrup.

Villads Jensen Skrydstrup var født den 17/7 1839 i Rejsby i Sønderjylland, 1½ Mil syd for Ribe som Søn af Gaardejer Hans Skrydstrup og Hustru Anna Cathrine, født Schack. Efter en kort Tid at have været i Møllerlære blev han Elev paa Tønder Seminarium, hvorfra han dimitteredes 1860. Kort efter blev han ansat som Andenlærer i Møgeltønder, hvorfra han 1862 forflyttedes som Andenlærer og Organist til Neksø Borgerskole; her udnævntes han den 20/9 1882 til Førstelærer og Inspektør.

I Firsernes Kampaar tog Skrydstrup meget energisk Del i Højres Agitation i 2. Valgkreds. Baade paa Møder og i Øens Blade angreb han Venstres Politik og Politikere, særlig Kaptajn Dam, overfor hvem hans Polemik undertiden var stærkt personlig.

Han døde ganske pludselig den 7/1 1889 paa et Møde, som Højrevælgerforeningen for Aakirkebykredsen afholdt paa Hotel »Østersøen« i Svaneke.

Skrydstrup blev den 4/9 1863 gift i Østermarie Kirke med Marie Georgine Sonne (født 12/1 1835 i København, død 4/2 1904 i Neksø), Datter af Amtsforvalter i Kallundborg Jørgen Magnus Sonne. Af Ægteparrets Børn var Anna Thyra S. (født 19/4 1864) gift med nu afdøde Skoleinspektør i Rønne N. M. Engell. En anden Datter, Agnes S. (født 14/11 1865, død 1937) blev efter Moderens Død Klasselotterikollektrice i Neksø.

J. H. Stub.

Jørgen Hansen Stub var født den 21/10 1835 i Allinge som Søn af Skomager Hans Stub og Hustru Kirstine, født Hansen. Kun 15 Aar gammel maatte han selv tjene sit Brød; han drev om Sommeren nogen Handel med forbisejlende Skibe og om Vinteren Laksefiskeri. I 1857 blev han — 22 Aar gammel — Skipper paa en lille Jagt, der sejlede mellem Bornholm og København. 1862 kom han i Toldvæsenets Tjeneste som Medhjælper ved Toldstedet i Allinge, hvorfra han senere forflyttedes som Toldofficiant til Fiskerlejet Vang. Her blev han 1871 udnævnt til Toldassistent; Aaret efter blev han ansat som Toldassistent i Rønne. 1876 blev han konstitueret og — i 1877 — fast ansat som Toldoppebørselskontrollør i Neksø. Dette Embede varetog han i 34 Aar, idet han først søgte sin Afsked i 1911, 76 Aar gammel. Allerede mens han var Toldassistent i

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Rønne, nemlig i 1873, blev han udnævnt til Bestyrer af Bornholms Redningsvæsen; dette Hverv, der senere ogsaa kom til at omfatte Ledelsen af Redningsvæsenet paa Møen og Stevns, bevarede han lige til sin Død eller i 43 Aar.

Stub nærede i det hele taget en overordentlig stor Interesse for alt, hvad der knyttede sig til Fiskeriets og Søfartens Forhold. Det var paa hans Initiativ, at »Bornholms Søforsikringsselskab for dækkede og aabne Baade« oprettedes, og han var i en lang Aarrække Selskabets Formand. Han var ogsaa Medstifter af »Bornholms og Christiansø Fiskeriforening«, hvis Formand han var fra Foreningens Dannelse — den 16/2 1883 — til 16/7 1910, altsaa i over 27 Aar. Denne Lederstilling førte ham i nært Samarbejde med de bornholmske Fiskere, hvis Interesser han paa enhver Maade søgte at fremme. Bl. a. arbejdede han med megen Energi for Statstilskud og Statslaan til de bornholmske Fiskerihavne. Han havde iøvrigt ogsaa i mange Aar Sæde i Dansk Fiskeriforenings Bestyrelse og han var Formand for det bornholmske Aalegaardsnævn.

Hans Kongstanke var Opførelsen af en stor Nødhavn i Neksø. Utallige Indlæg har han forfattet om denne Sag, dels Artikler til Dagblade og Fagskrifter, dels Henvendelser til Regering og Rigsdag. Jeg mindes endnu fra de første Aar af min egen Rigsdagstid, hvorledes den da omtrent firsaarige Mand paa sin energiske, næsten plagsomme Maade foreholdt mig alt, hvad der efter hans Mening talte for, at hans Havneplan burde gennemføres. En Menneskealders Skuffelser havde ikke kølnet hans Ildhu.

I denne Forbindelse skal ogsaa nævnes, at det var Stubs Arbejde med Redningsvæsenets Forhold, der førte til Anlæg af den landskendte Sti fra Salne til Baadstad i Rø.

Men Toldkontrollør Stub tog ogsaa virksomt Del i Arbejdet med andre offentlige Forhold, end dem, der knyttede sig til Fiskeri- og Havnespørgsmaal. Han havde — første Gang valgt den 3/1 1894 — i en Aarrække Sæde i Neksø Byraad og var et virksomt Medlem af Havneudvalget, Skolekommissionen o. s. v. Han var et af de 5 store »S'er« (O. E. Sonne, P. K. Sode, Chr. Strand, L. M. Skovgaard og J. H. Stub), der i 80'erne og 90'erne med lokalpatriotisk Iver — og Ensidighed — kæmpede for at føre Østkystens Hovedby — Neksø — frem i erhvervsmæssig, kommerciel og kulturel Henseende, for at den ikke i for høj Grad skulde distanceres af Vestkystens stærkt

voksende By, Rønne. I 1884 blev han Formand for Neksø Haandværker- og Industriforening, og som saadan gennemførte han Opførelsen af Teknisk Skole, i hvis store Bygning han ogsaa fik indrettet en Realskole.

Stub var stærkt politisk interesseret, og baade i Bladartikler og paa Møder deltog han med den for ham karakteristiske korte og hvasse Form i Højres Agitation. Det var dog ikke saa meget de store politiske Principspørgsmaal, han ved saadanne Lejligheder beskæftigede sig med, men visse Enkeltheder, der laa hans specielle Interesser nær, og hvor han fandt, at hans politiske Modstandere havde fejlet.

Stub blev den 3/5 1859 gift i Ruts Kirke med Caroline Hansine Schou, født paa Skovgaard i Rutsker den 31/1 1832, Datter af Gaardejer Jens Hansen Schou og Hustru Kirstine Margrethe Hansdatter, født Lund. Han døde den 4/5 1916, næsten 81 Aar gammel.*)

M. E. Kirketerp.

Morten Emil Kirketerp blev født den 26/9 1848 paa Herregaarden Høgholm nord for Ebeltoft som Søn af Kammerraad Morten Kirketerp og Hustru Ida Elisabeth, født Kirketerp. Han blev Student fra Aarhus Katedralskole 1868 og begyndte derefter at studere Medicin, men den Interesse for Landvæsenet, han fra Barndommen af havde næret, tog Overhaand; han opgav derfor snart at blive Læge og blev Landvæsenselev paa Herregaarden Lystrup. I Februar 1873 købte han Lehnsgaard i Østerlars af Proprietær H. A. Engell (for 62.000 Rdl.). Denne Gaard drev han gennem Aarene op til at blive en af Øens bedste Gaarde. Han interesserede sig levende for alle Fremskridt paa Jordkultiveringens og Husdyravlens Omraade, og med en Handletrang og Resoluthed, som var karakteristisk for Kirketerp i saavel hans private som hans offentlige Virksomhed, søgte han at drage Nytte af de nye landbrugsfaglige Metoder og Eksperimenter. Han var en Foregangsmand, som blandt de bornholmske Landmænd arbejdede for nye og bedre Driftsmetoder; hans Virksomhed bidrog bl. a. til en Udvi-

*) Se iøvrigt C. J. Hagemanns Artikel: »Borgere i Barndommens By« (Bornholms Tidendes Julenummer 1931), samt P. K. V. Pedersens Jubilæumsbøger: »Bornholms og Christiansøs Forsikringsforening af Fiskerfartøjer i 50 Aar« (Rønne 1932) og »Bornholms og Christiansøs Fiskeriforening i 50 Aar« (Rønne 1933).

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

delse af de bornholmske Roearealer. Han havde endvidere et aabent Blik for Betydningen af Oprettelsen af Slagterier, Mejerier og andre Andelsforetagender. Det skyldes ikke mindst hans Virksomhed, at Udviklingen paa dette Omraade førtes frem i et hurtigt Tempo og med gode Resultater. Det var ikke et Tilfælde, at hans Hjemsogn, Østerlars, blev det første Sted paa Øen, hvor man oprettede et Andelsmejeri — Dybdal — og han stod i Spidsen for Arbejdet med Starten af Bornholms Andelssvineslagteri, hvis første Bestyrelsesformand han blev (med M. P. Blem som Næstformand). Kirketerp ivrede ogsaa for, at der skulde anlægges en Jernbane paa Bornholm. Mange saa med Skepsis paa denne Plan; for mange stod det som et Dogme, at Øen var for lille til, at et saadant Foretagende kunde bære sig. Men Kirketerp var utrættelig i sin Agitation for Sagens Fremme.

I det hele var Kirketerp en livlig Deltager i Dagspressens og de offentlige Møders Debatter om de mange Spørgsmaal, som i 80'erne og 90'erne stod paa Dagsordenen her paa Øen, derunder ogsaa de politiske. Han var Højremand, men han hævdede ofte Standpunkter, som afveg fra Partiets officielle. Saaledes billigede han ikke Estrups Fæstningspolitik. Ved Valget den 21/1 1890 stillede han sig som Højres Kandidat imod Kaptajn Dam; han opnaaede 397 Stemmer imod Dams 1114.

Det var særlig indenfor Landbrugernes forskellige Sammenslutninger, at Kirketerps Virksomhed fik Betydning. Den 1/1 1883 blev han Formand for Bornholms landøkonomiske Forening (efter Otto Jepersen, Splitsgaard). I December 1895 ønskede han at træde tilbage, og Løjtnant H. Holm, Simblegaard, fungerede som Foreningens Formand i 2 Aar, men den 30/12 1897 indvilgede Kirketerp i paany at paatage sig Formandsskabet, som han derefter beklædte til sin Død. Ved Foreningens Generalforsamling den 20/11 1899 blev der — i Anledning af at han paa det Tidspunkt havde siddet i Bestyrelsen i 25 Aar — overrakt ham en Hædersgave (et Skrivebord og et Gulduhr med Inskription). Desuden kan nævnes, at han allerede i 1876 blev Formand for Bornholms Gødningsforening, at han var Repræsentant i Landbygningernes almindelige Brandforsikring, samt at han energisk støttede M. P. Blem i hans Kamp for Konverteringen indenfor Østifternes Kreditforening, jfr. Omtalen af denne Sag i M. P. Blems Biografi. Fra 1/1 1889 til 31/12 1894 var han Medlem af Østerlars—Gudhjem Sogneraad.

I sin Virksomhed som Leder af den landøkonomiske Forening viste han megen Forstaaelse af de mindre Landbrugeres Kaar, skønt kun et Faatal af disse stod som Medlemmer af den nævnte Organisation. Det var paa hans Initiativ, at man paabegyndte de saakaldte Husmandsudflugter paa Bornholm til Besigtigelse af veldrevne Brug. Ogsaa for Præmieringen af Husmandslodder — en Sag, der havde nær Forbindelse med Husmandsudflugterne — viste Kirketerp megen Interesse. Som en Anerkendelse for hans Arbejde paa at forbedre Husmændenes Forhold overrakte en Repræsentation for bornholmske Husmænd ham den 25/7 1896 en Takkeadresse, ledsaget af en Gave — en sølvbeslagen Merskumspibe, der bar Inskriptionen: »M. E. Kirketerp — fra taknemmelige Husmænd«.

Den 26/5 1892 udnævntes Kirketerp til Ridder af Dannebrog og den 19/8 1902 til Jægermester.

Kirketerp blev den 19/9 1873 gift med Sofie Margrethe Jespersen, født 13/1 1851, Datter af den kendte bornholmske Landmand Jesper Nikolaj Jespersen (født 11/5 1815 i Rønne, død 19/2 1888 i København) og Hustru Hansine Petrea, f. Colberg (født 28/12 1823 i Rønne, død sammesteds 14/12 1904). Proprietær J. N. Jespersen boede 1840—56 paa Vestergaard i Vestermarie, 1856—77 paa St. Almegaard i Knudsker. Han var Broder til Hans Koefoed Jespersen, som ejede Nabogaarden Sejersgaard, biograferet i denne Afhandling, Afsnit 2, Side 138 f. f.

I Kirketerps Ægteskab var 2 Sønner og 5 Døtre, hvoraf den yngste, Asta K., født 10/12 1882, blev gift med O. Klingenberg Jochumsen, der overtog Lehnsgaard efter Svigerfaderen.

Kirketerp døde den 24/9 1908 i København.

21. DE BORNHOLMSKE RIGSDAGSMÆND BLEM, DAM OG M. P. JENSENS VIRKSOMHED I RIGSDAGSSAMLINGERNE 1884—85, 1885—86 OG 1886—87.

I Rigsdagssamlingen 1884—85 havde de 3 bornholmske Rigsdagsmænd slet ikke Ordet under Tingenes offentlige Forhandlinger. Blem var heller ikke Medlem af noget Udvalg; Dam sad kun i Finansudvalget. Her blev han iøvrigt ikke genvalgt som Sekretær; til denne Post udpegede Venstre den meget radikale Hansen, Ølstykke. Hvad Grunden til dette Skifte var, er ikke oplyst, men det ligger nær at antage, at man i Venstre

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

under den storpolitiske Strids Skærpelse har ønsket at have en radikalt præget Partifælle paa Posten som Sekretær i det eneste betydningsfulde Udvalg i Folketinget, Finansudvalget, hvortil man i denne Samling praktisk talt henviste alle de af Regeringen forelagte Lovforslag. I samme Retning taler, at da Folketinget skulde vælge Medlemmer til et Fællesudvalg for de to Ting angaaende Finanslovforslaget, var der 2 af Medlemmerne af Finansudvalget i Folketinget, der af dette Ting ikke blev indvalgt i Fællesudvalget, og den ene af disse var Dam. Man var aabenbart ikke helt sikker paa, at han i en Kampsituation vilde være tilstrækkelig programfast.

M. P. Jensen sad i 2 Udvalg i Landstinget; det ene behandlede Lovforslaget om smitsomme Sygdomme, det andet Bevillingen til Anlæg af undersøiske Telegrafkabler. Endvidere blev M. P. Jensen udpeget til sammen med 14 andre Landstingsmænd at overbringe Kongen den af Tingets Højreflertal vedtagne Adresse til Støtte for Ministeriet Estrup.

Heller ikke i den følgende Rigsdagssamling — 1885—86 — havde de 2 bornholmske Folketingsmænd Ordet i Tinget, og udover Dams traditionelle Plads i Finansudvalget, havde de 2 Tingmænd ikke Sæde i noget Udvalg. M. P. Jensen var Medlem af eet Udvalg (angaaende Tøjhusetablissementets Omordning); han havde i Salen kun Ordet i et enkelt Lovgivningsspørgsmaal, nemlig vedrørende Ophævelsen af den særlige bornholmske Arveret til Selvejergaarde og Proprietærgaarde.

Disse Arveregler var, bortset fra den gamle Strandingsforordning af 1785, den sidste Rest af de særlige Retsregler for Bornholm. Hovedbestemmelsen i den for Bornholm gældende Arveordning gik ud paa, at Gaarden gik i Arv til den *yngste* Søn; for saa vidt der ikke var Sønner, men Døtre, arvedes Gaarden af den *ældste* Datter. Disse Regler havde oprindelig udviklet sig hos Befolkningen som uskrevne Vedtægter, som man bøjede sig for og dømte efter. Den ældste Dom paa Bornholm, der bekræftede disse Regler, blev afsagt den 28/8 1563 ved Bornholms Nørreherred af 13 bornholmske Tingmænd om en Gaard i Klemensker Sogn. I 1754 blev Reglerne nedskrevet af den daværende Rektor ved Rønne Latinskole, Skovgaard. Da han senere blev Landsdommer, udgav han i 1771 en Pjece, hvori de bornholmske Arveregler var optaget. De skal efter Skovgaards Oplysning være blevet stadfæstede paa en almindelig Herredag 1635. I samme Pjece omtales, at disse mærkelige Regler ikke findes i noget af de nordiske Lande, men at de benyttes enkelte Steder i Tyskland og England. Deres Formaal var at forhindre, at Gaarden kom ud af Familien. Imidlertid blev der i Midten af det 18' Aarhundrede, da Priserne paa de bornholmske Gaarde hævede sig betydeligt, ligesom ogsaa Folkemængden steg, større Rift om Arveretten til Gaardene end hidtil. Dette førte til adskillige Processer, idet der var Uklarhed om de uskrevne Vedtægter. Kongen nedsatte da en Kommission, hvori bl. a. den berømte bornholmske lovkyndige Professor Kofoed-Anker havde Sæde. Kommissionen gennemgik de bornholmske Arvebestemmelser, og Betænkningen herom gav Anledning til, at det ved kgl. Forordning af 14/10 1773 blev fastslaaet, at den gamle bornholmske Praksis var Lov for denne Provins.

I den følgende Tid blev der dog af og til ført Klager over disse Regler, særlig fordi den yngste Søn — »Gaarddronten« — henholdsvis ældste Datter fik en urimelig gunstig Stilling i Forhold til hans (eller hendes) Søskende, der ved Boopgørelsen kun fik tildelt en ubetydelig Arvelod paa nogle faa Hundrede Rdl., lidt Løsøre osv.. Utilfredsheden medførte, at en af Bornholms Stænderdeputerede, Byskriver Olivarius fra Svaneke i 1844 i Roskilde Stænderforsamling indbragte en Klage over Forordningen og anmodede om, at den maatte blive underkastet en Drøftelse, for at man kunde opnaa en tidssvarende Ændring, men de 2 andre Stænderdeputerede fra Bornholm, som var Gaardejere, stillede sig køligt over for hans Forslag, der blev nedstemt med 40 Stemmer mod 18.

Senere blev der paany Uro paa Bornholm over Forordningen, og man blev efterhaanden mere og mere stemt for at faa den ophævet og de almindelige danske Arveregler indført. I 1882 holdt de 2 Folketingsmænd Blem og Dam et Møde i Almindingen, hvortil de havde indbudt Gaardejere for at forhandle, om man ikke skulde se at blive fri for den gamle Bestemmelse og komme ind under de almindelige danske Arvebestemmelser. Forsamlingen, der talte flere Hundrede Mennesker, vedtog enstemmigt, at den ønskede dette. Det blev dog samtidig udtalt, at en Ændring ikke skulde forceres igennem, men man vilde overveje sin endelige Stilling i saa Henseende. I 1884 rejste Øens Landstingsmand, M. P. Jensen, som Medlem af Amtsraadet Spørgsmaalet i dette, og Raadet indsendte et Andragende til Ministeriet om at faa Forordningen ophævet.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Justitsminister Nellemann efterkom Amtsraadets Henstilling og forelagde i Rigsdagssamlingen 1884—85 et Forslag om, at Forordningen af 14/10 1773 erstattedes med de samme Arveregler som var gældende i det øvrige Danmark.

Ved Forslagets Forelæggelse i Landstinget udtalte M. P. Jensen sin Tak til Ministeren, fordi han havde efterkommet Henvendelsen fra Bornholm. Om det foreliggende Lovforslag udtalte han iøvrigt bl. a. følgende: »Tanken i den gamle Forordning har været den at bevare Bornholms Selvejergaarde i de samme Familier. Denne Tanke kan vistnok synes smuk og rigtig; den er dog ikke gjennemført i sin Almindelighed, idet Forordningens Bestemmelser ikke hindrer, at Gaardene ved Omgaaelse af Loven kan sælges til Fremmede, saaledes at altsaa det, som har været tilsigtet, er blevet illusorisk. Det er saaledes en Kjendsgerning, at der kun er ganske enkelte Gaarde i hvert Landsogn, som gjennem flere Slægtled er blevet bevaret i samme Familie. Meget er i mange Tilfælde kun blevet ved den gode Hensigt, men hvad der derimod er sket, er, at naar f. Eks. en Ejer eller Ejerinde af en Gaard dør, og der ikke er truffet de fornødne Forholdsregler, saa bliver Gaarden tilkjendt den efter Forordningen nærmest berettigede Arving, der nu paa en efter moderne Begreber uretfærdig Maade begunstiges paa de øvrige Arvingers Bekostning. Ofte er det sket, at Vedkommende umyndige Arvings Værge har faaet Tilladelse til at sælge Gaarden umiddelbart efter, at den er faldet i Arv, og Forordningen saaledes ganske er blevet ignoreret. Det viser sig ogsaa, at Gaardejerne, naar de frygter for, at Forordningens Bestemmelser skal komme til Anvendelse efter deres Død, skynder sig at træffe saadanne Forholdsregler i levende Live som at sælge Gaarden og fordele Købesummen mellem Arvingerne, saa at Forordningens Forskrifter ej komme til Anvendelse ved deres dødelige Afgang. Det er dog formentlig meningsløst, at der eksisterer en Lov, som Befolkningen frygter for skal komme til Anvendelse, og som den derfor søger at omgaa ved Forholdsregler som de nævnte.« (Landst. Forh. 1885—86, Sp. 29—30).

Da der altsaa var fuld Overensstemmelse mellem Justitsministeren og Bornholms Repræsentant i Landstinget, og der ikke fra nogen Side blev fremsat reelle Indvendinger imod Forslagets Bestemmelser, var der Grund til at vente, at det skulde have faaet en let Gang igennem Tinget. Venstremanden Strandskov fandt imidlertid, at der ikke var nogen Garanti for, at de paagældende selv ønskede de omhandlede Retsregler ændrede. Den Omstændighed, at Øens Amtsraad havde udtalt sig for det, og at det ogsaa var blevet anbefalet af Amtmanden og Herredsfogderne paa Øen, var efter Strandskovs Mening ikke tilstrækkeligt Grundlag til at gennemføre Lovforslaget. Han ønskede det derfor prøvet i et Udvalg for at faa konstateret, om Selvejerbønderne paa Bornholm i Virkeligheden ønskede dets Gennemførelse. Baade Justitsministeren og M. P. Jensen fraraadede i høj Grad dette; Strandskov fastholdt imidlertid sit Forslag, der dog blev nedstemt med 33 Stemmer mod 6.

Lovforslaget kom dog ikke længere end til 2. Behandling i Landstinget, da Samlingen sluttede meget tidlig. I den følgende Rigsdagssamling — 1886—87 — forelagde Justitsministeren Lovforslaget paany og i uforandret Skikkelse. I Mellemtiden havde Bornholms landøkonomiske Forening taget Stilling til Sagen og stærkt anbefalet dens Fremme. Derfor erklærede ogsaa Strandskov sig fuldt tilfreds, men der rejste sig nu Vanskeligheder fra en helt anden Side, idet Lensgreve Frijs-Frijsenborg erklærede, »at det stod for ham som en mislig Sag overhovedet at røre ved de bestaaende Arvefølgelove.« »Jeg maa ganske vist,« udtalte Greven, »indrømme, at saadanne Love ligesaavel som andre kunne blive forældede og ikke længere tidssvarende, og muligt er det Tilfældet med den Lov, der her er Tale om, men jeg tror, at Landstinget vil staa sig ved at benytte alle de Midler, der staa i dets Magt, for at faa Sagen virkelig undersøgt og ikke gaa til at vedtage et Lovforslag, som dette, uden at have faaet saa meget som muligt at vide om de virkelige Forhold«. (Landst. Forh. 1886—87, Sp. 255—56).

Grev Frijs støttedes i sine Bemærkninger af en anden af Tingets Højremænd, Proprietær Brejnholt, der udtalte, at man muligvis stod overfor et Lovforslag, der gik ud paa, »at løsne det faste Baand, der endnu her i Danmark knyttede Gaardene til Slægten,« og han manede Tinget til Overvejelse og til Undersøgelse af denne Sag, før man endelig overskar det sidste Baand. Baade M. P. Jensen og Justitsministeren søgte at tale de to Herrer til Rette. Det, som navnlig Greven til Frijsenborg ængstedes for, var, at man stod overfor Planer, der i sine yderste Konsekvenser kunde føre til en Lovgivning om Lehn og Stamhuse samt til en Udstykning af de større Gaardes Jorder.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Justitsministeren fremsatte overfor Greven nogle beroligende Udtalelser i saa Henseende, men han fastholdt sit Krav om et Udvalg, og dettes Nedsættelse vedtoges med 24 Stemmer mod 12.

Grev Frijs blev selv Formand for Udvalget, hvori M. P. Jensen naturligvis fik Sæde. Han blev iøvrigt valgt til Udvalgets Ordfører. Det lykkedes ved Sagens Drøftelse indenfor Udvalget efter Indsamling af en Del Oplysninger at overvinde de Betænkeligheder, der var fremsat imod Forslaget, hvorfor det blev indstillet til Vedtagelse i uforandret Skikkelse. — Da det blev oversendt til Folketinget, blev det af begge de bornholmske Folketingsmænd modtaget med megen Velvilje. Blem holdt en længere Tile, i hvilken han paa Grundlag af omfattende Arkivstudier med stor Udførlighed gennemgik de bornholmske Arveregler fra Arilds Tid og op til de nyere Dage. Det blev ikke henvist til noget Udvalg, men til Lovforslagets 2. Behandling blev der af Dam og Blem stillet et Ændringsforslag, der kun tilsigtede at ændre en Overgangsbestemmelse, idet det oprindelige Lovforslag indeholdt en Regel, hvorefter Gaarde, der under Ægteskab var indkøbt for fælles Midler, kun skulde omfattes af de nye Arveretsregler, naar den ene af Ægtefællerne var død ved Lovens Ikrafttræden, fra det Tidspunkt, da der første Gang efter den anden Ægtefælles Død indtraadte et Besidderskifte. Der blev nu tilføjet, at dette dog kunde ske, forsaavidt der opnaaedes Samtykke fra den første Ægtefælles efterlevende Arvinger eller, hvis de var umyndige, deres Værger.

Justitsministeren havde intet at indvende imod denne Ændring, der blev vedtaget enstemmig. Det saaledes ændrede Forslag blev uden Modsigelse fra nogen Side vedtaget i begge Ting og under 8/1 1887 ophøjet til Lov.

I Samlingen 1886—87 havde M. P. Jensen iøvrigt ikke Ordet udover de (5) Gange, han talte om de bornholmske Selvejergaarde. Blem havde ligeledes Ordet 5 Gange, Dam 4. Af Blems Indlæg skal kun nævnes, at han ved Behandlingen af et Lovforslag om Forebyggelse af Ulykkestilfælde ved Brug af Maskiner gennemgik Lovforslaget meget grundigt og kritiserede en Del Bestemmelser, som han fandt upraktiske for Landboerne. Efter Lovforslaget skulde det saaledes være forbudt, at Børn under 10 Aar beskæftigede sig med Maskiner paa Landet. Blem udtalte, at han selv fra han var 8 Aar havde

kørt Heste i »Hestegang«; det samme forlangte han af sine egne Børn, og han fandt det meningsløst at forbyde dette.

I denne Samling, hvor Visnepolitiken i nogen Grad blev likvideret, og hvor der derfor i Modsætning til de 2 foregaaende Samlinger blev nedsat et betydeligt Antal Udvalg, fik Blem 6 Udvalgspladser, nemlig vedrørende Lovforslagene om: 1) Oprettelse af en Hypotekbank, 2) Beskyttelse af Varemærker, 3) Forandringer i Retsplejen (her var Blem Sekretær), 4) Regler ved Paasejling, 5) Hærens Forplejningsvæsen og 6) Beskyttelse ved Brug af Maskiner (ogsaa for dette Udvalg var Blem Sekretær).

Ved Samlingens Begyndelse blev Dam mærkelig nok ikke indvalgt i Finansudvalget, men da et af Venstres Medlemmer faldt ud ved Valget i Januar Maaned, indtraadte Dam paany. Han var derudover Medlem af 4 Udvalg, nemlig angaaende: 1) Konverteringen af Statsgælden, 2) Brændevinsbeskatningen, 3) Regler under Paasejling og 4) Foranstaltninger vedrørende smitsomme Sygdomme hos Husdyrene. For dette sidste Udvalg var Dam baade Formand og Ordfører.

M. P. Jensen var kun Medlem af Udvalget vedrørende det før omtalte Lovforslag om de bornholmske Arveretsregler.

22. BORNHOLMSK POLITIK 1884—87; FOLKETINGSVALGET 28/1 1887.

Som det var at vente, blev der i de første Maaneder efter Folketingsvalget i Juni 1884 ikke holdt flere politiske Møder. En Pavse var naturlig for saavel Kandidater som Vælgere. Men Bitterheden mellem Partierne var ikke i Aftagende; Venstre havde efter sin store Valgsejr ventet Ministeriets Afgang; men Estrup fortsatte uanfægtet. Tonen i Bornholms Tidendes politiske Artikler, der stadig fyldte stærkt i Bladet, var præget af megen Skarphed.

Da Aaret 1884 gik paa Hæld, fandt de 2 Folketingsmænd dog, at det var rimeligt paany at sætte sig i Rapport til Vælgerne, og de indvarslede i Fællesskab til 3 offentlige Møder: den 29/12 i Rønne, den 4/1 1885 i Hasle og den 5/1 i Aakirkeby. Møderne var forholdsvis stærkt besøgt; Bornholms Tidende opgiver Mødedeltagernes Antal saaledes: Rønne 5—600, Hasle 200 og Aakirkeby 300. Højre holdt sig i det væsentlige borte fra disse Møder. Kun i Aakirkeby blev der opponeret imod de

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

to Folketingsmænds Politik; her tog Landstingsmand M. P. Jensen Ordet for bl. a. at fremføre den kendte Teori om Kongens Ret til »frit« at vælge sine Ministre; han tilføjede, »at Ministeriet bestod af meget hæderlige og dygtige Mænd«. Heroverfor erklærede Savmøller N. P. Møller, »at almindelig borgerlig Hæderlighed ikke gav Adkomst til en Ministerpost. Estrup var dygtig i Makulaturforretning — ved at optrykke gamle Lovforslag, men det hjalp kun lidt, naar han ikke kunde regere med Forfatningen. I Grundloven stod intet skrevet om, at Kongen valgte sine Ministre frit. Han udnævner og afskediger dem, men Bestemmelsen faar først Gyldighed, naar en Minister paatager sig Ansvaret«. (Bornh. Tid. 8/1 1885).

Ogsaa en anden af Aakirkebys ivrige Venstremænd, Hjulmager M. P. Ipsen, havde Ordet for at imødegaa Landstingsmand Jensen.

Den 13/1 1885 holdt Højres Vælgerforening for 2. Kreds et Møde paa Teknisk Skole i Neksø. Der var ifølge Bornholms Dagblad mødt en talrig Forsamling. Landstingsmand Jensen gav en Oversigt over Rigsdagens Arbejde i den forløbne Rigsdagssæson. Han lagde hele Skylden for det pauvre Resultat paa Visnepolitiken og Venstres golde Opposition. Derefter holdt Skoleinspektør Skrydstrup en Tale over Temaet: »Hvem bør have Magten?«. Han advarede imod den Tvivl, der fra visse Højrekredse var fremkommet efter Valget i 1884, en Tvivl, der bl. a. havde ført mange gode Højremænd til at spørge, om dog ikke Venstre havde Ret i sit Krav om Folketingsparlamentarisme. Men Oppositionen kunde ikke siges at fyldestgøre de Fordringer, der maa stilles til et herskende Parti. Socialisternes utopiske og samfundsopløsende Maal kunde rent forbigaas som Nonsens; det litterære Venstre var fremmed for det danske Folk, og hvad det danske Venstre angik, var det i den Grad blottet for Intelligens, »at Partiet ikke tæller et eneste Medlem, som har gjort sig bemærket ved Dygtighed i nogen Retning. Nej, Ministeriet var i sin gode Ret til at beholde Magten, en Magt, der hviler paa sund Fremskridtstro og Modstand mod uberettigede Fordringer«. (Bornh. Dagblad 15/1 1885).

En Neksøborger, Glistrup, protesterede nogle Dage senere i Dagbladet imod Skrydstrups haanlige Omtale af Venstres Politikere, og i Bornholms Tidende for 30/1 vendte Redaktør Smidt sig imod Skrydstrups Udfald mod Socialdemokratiet; det hedder herom bl. a.: ..... »Nej Hr. Skrydstrup, Folk er ikke

saa taabelige, som De mener, at de skulde høre efter slige forslidte Talemaader om Socialisterne og af Frygt for disse kaste sig i Armene paa Lovbrydere og Statskupmænd. Som Skræmmemænd bruger man Socialisterne og forklarer Folk, at det er en Slags Mennesker, der respekterer hverken Lov eller Ret. Men det passer ikke, thi saaledes se vore Socialister ikke ud. Hvis de saa saaledes ud, passede de godt sammen med de rigtig forstokkede Estruppere. Det socialdemokratiske Parti i Danmark, det er et grundlovstro, et lovlydigt Parti«.

Og Smidt skrev videre: »Husker Hr. Skrydstrup ikke, hvorledes Luc. Kofod for mange Aar siden slog paa den Stræng (Alliance med Arbejderne), mens han dog selv stod med det ene Ben i Socialismen, og efter hvad der blev offentlig fremsat den Gang gerne vilde have sat dem begge to der, hvis ellers alt var gaaet efter hans Ønske«.

Skrydstrup svarede hverken paa Glistrups eller Smidts Artikler, men Udfaldet imod Luc. Kofod fremkaldte en ganske interessant Polemik. Dagen før den nævnte Artikel stod i Bornholms Tidende, havde Luc. Kofod efter 4 Aars absolut Tavshed holdt et politisk Foredrag paa et Møde, som Højres Vælgerforening for 1. Kreds holdt i Rønne. Han angreb her med sædvanlig Voldsomhed Parlamentarismen og anførte under Forsamlingens Munterhed, at Maorierne paa Ny Zeeland havde indført Parlamentarismen og opnaaet — 5 Ministerier paa 1 Uge! — Red. Smidt bemærkede hertil i sit Blad, at da Maorierne intet Parlament havde, kunde de selvfølgelig heller ikke have Parlamentarisme.

Luc. Kofod var nu mødt frem i Skudlinien, og den 19/2 gentog Bornholms Tidende sin Paastand om, at Kofod i sin Tid havde tilbudt Socialisterne sin Tjeneste. Kofod forlangte øjeblikkelig, at Smidt skulde tilbagekalde dette som Løgn og Opspind. Smidts Svar var en Henvisning til Louis Pios, i 1877 udgivne Bog »Erindringer fra Redaktionskontoret og Fængslet.« Han citerede af denne Bog, hvad Pio skriver Side 18—19, hvor det hedder: »De forskellige Mænd, der i hine Dage sluttede sig til Bevægelsen og spillede en Rolle i den, skal jeg ikke nærmere omtale. En hel Bunke Missionærer var der imellem dem, saasom Snedker Berg, Zimmermann, M. A. Sommer o. fl. Derimod kan det vist interessere Publikum at høre, at to andre, der senere har spillet Roller *imod* os, den Gang tilbød os deres Assistance. Det var Herr Lucianus Kofod og Typograf Løber.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

En Dag — opdager jeg ved at aabne Døren — et rødt Skæg, der hurtigt forsvandt op i Huset. Samtidig laa der i Brevkassen et Brev, adresseret til Redaktionen. Det indeholdt to iøvrigt særdeles gode Vers som Prøve paa en Arbejdersang, et Tilbud om at ville levere hele Sangen til Udgivelse for vort Publikum og et Ønske om, at en af Redaktionen vilde komme op et bestemt Sted i Store Kongensgade for at tale nærmere med den anonyme Brevskriver. Brix gik derop og traf Hr. Kofod. Der taltes frem og tilbage om forskellige Sager, og Hr. Kofod lod til at være villig til at indtræde i Redaktionen, naar han kunde blive Nr. 1. Denne Plads var imidlertid optaget, hvorefter Kofod som bekendt fik Penge fra forskellige Storborgere for at lave Konkurrenceforeningen »Dansk Arbejdersamfund«. (Bornh. Tid. 24/2 1885).

Hertil svarede Kofod, at Pios Bog og Pio selv af »hans Medarbejder og Medforbryder Povl Geleff« var stemplet som løgnagtig; det af Bornholms Tidende aftrykte Stykke af Pios Skrift »indeholdt ikke et eneste sandt Ord, undtagen det i Sagen uvæsentlige, at jeg engang har talt med Brix«. Kofod henstiller derfor til Bornh. Tid. »ikke at udbrede en gammel Piosk Løgn«.

I Smidts Svar hedder det bl. a.: »Forøvrigt trøster den (Bornh. Tid.) sig med, at Lucianus Kofod rimeligvis maa have en daarlig Hukommelse, eftersom han fortalte forleden om Parlamentarismen blandt Maorierne med 5 Ministerier i en Uge, skønt Maorierne intet Parlament havde og følgelig heller ingen Parlamentarisme. Det maa have været en *Huskefejl*. Det kan derfor ogsaa godt være, at han husker fejl i denne Sag, saa det slet ikke bliver nogen »Løgn«, naar det kommer til Stykket, samt at *Pio* var et i det mindste ligesaa paalideligt Vidne som *Lucianus Kofod*«.

Dermed sluttede Polemikken om Luc. Kofods paastaaede Maskepi med de flygtede Socialistførere. Han havde ganske vist kategorisk nægtet Rigtigheden af Pios Oplysninger, men der var utvivlsomt adskillige, der ikke tog Benægtelsen for gode Varer.

Ved Rigsdagssamlingens Afslutning kom den provisoriske Finanslov, der vakte saa voldsom Forbitrelse i alle Venstrekredse. Red. Smidt omtalte selvfølgelig denne Regeringshandling i de bitreste Ord. Det hedder i paagældende Artikel bl. a.:

»Vil ikke en af Højres herværende Talsmænd træde frem

og forklare, hvorledes han, hvis han havde aflagt Ed paa Grundloven, og hvis han havde været delagtig i Udstedelsen af en saadan provisorisk Lov, kunde bringe dette i Overensstemmelse med den Ed, han havde aflagt. Særlig stilles dette Spørgsmaal til Øens juridiske Embedsmænd og Præster«. Over dette Stykke havde Smidt med Kursiv citeret Grundlovens § 49: »Forinden Finansloven er vedtagen, maa Skatterne ej opkræves. Ingen Udgift maa afholdes, som ikke har Hjemmel i Finansloven eller i en Tillægsbevillingslov«.

Det første større politiske Møde paa Bornholm efter Provisoriet afholdtes i Rønne den 30/6 1885 efter Indbydelse af Blem. Der var samlet ca. 600 Vælgere i Forsamlingshusets Sal, deraf et betydeligt Antal Højremænd, selv om Venstre var i Flertal. Foruden Indlederen, Folketingsmand Blem, der voldsomt angreb Estrup saavel for den provisoriske Finanslov som for Riffelprovisoriet og Mundkurvcirkulæret for Skolelærerne, hvilket han fandt »uværdigt for frie Mænd, der skulde opdrage Landets Børn til Selvstændighed«, talte Landstingsmand M. P. Jensen og Folketingsmand Dam. At der blandt Højres Tilhængere var megen Bitterhed overfor Venstres Politikere, giver et lille Intermezzo fra dette Møde tydeligt Vidnesbyrd om. Skibsfører Bohn afbrød Blem med dette Udbrud: »Hvorfor arbejder De paa, at vi ikke skulle vedblive at være Danske? De har udtalt Dem saa haanligt om Forsvarssagen, som om De vilde, vi skulde være Tyskere«. Blem svarede roligt, at han hverken var Tysker eller ligegyldig overfor Danskhedens Sag, og Bohn maatte ogsaa vide, at Venstre hvert Aar stemte for en Bevilling paa 18 Mill. Kr. til Forsvaret.

I Juli Maaned 1885 holdt Venstrepolitikeren Pastor Henning Jensen en Række offentlige Møder paa Bornholm: den 12/7 i Neksø Lystskov, den 13/7 i Kannikegaardsskoven ved Aakirkeby, den 15/7 i Gudhjem og den 17/7 i Rønne. Henning Jensen havde fra 1872—79 været Sognepræst i Pedersker, var derfra forflyttet til Stenlille paa Sjælland; han stillede sig 1884 som Venstres Kandidat imod Højres Kultusminister, Jacob Scavenius, der Aaret efter afskedigede ham som Sognepræst, fordi han i en Avisartikel »havde forsvaret Oprør«. Det var kort efter denne Afskedigelse, der vakte megen Opsigt, at Henning Jensen holdt forannævnte Møder herovre. De var alle godt besøgt, særlig Mødet i Aakirkeby, hvor mange af hans tidligere Sognebørn havde indfundet sig; efter Mødet samledes

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

hans gamle Vennekreds med ham til en Fællesspisning paa Forsamlingshuset, hvor der blev sagt ham mange hjertelige Ord. Fra Aakirkebymødet skal iøvrigt refereres Henning Jensens Kommentarer til sin egen Afskedigelse. Han omtalte, hvor vanskelige Embedsmændenes Kaar nu var her i Landet; de var som Lirenkasser, der kun maatte spille den Melodi, som Regeringen satte inden i. »Jeg kan ikke«, fortsatte Jensen, »tro, at det var af kirkelige Grunde, jeg blev afskediget. Skulde det være en Forbrydelse at skrive, at hvis Kristus havde vandret her paa Jorden nu, var han ligesaa lidt som tidligere blevet agtet af de store, at han fremdeles vilde have holdt til blandt Arbejderne i Stedet for blandt Storborgerne. Et Par Dage efter, at dette var skrevet, saa jeg i en Avis, at jeg var afskediget. Hvorfor? Ja, det ved jeg ikke. Det er som med Riddere af Danebroge; de ved mangen Gang ikke, hvorfor de er blevet det«. (Bornh. Tid. 22/7 1885.)

Efter Henning Jensens Tale havde baade Blem og Landstingsmand M. P. Jensen Ordet. Denne sidste hævdede, »at Henning Jensen havde betegnet Kristus som Oprører; derfor var det retfærdigt, at han var blevet afskediget.«

Den 15/9 1885 indbød Grundlovsværneforeningen til et offentligt Møde i Almindingen med Harald Holm og selve Høvdingen Christen Berg som Talere. Skønt Højre erklærede ikke at ville deltage i Mødet, var der mødt en overordentlig stor Forsamling. Bornholms Tidende anslaar Deltagernes Antal til ca. 4.000. Redaktør Smidt bød velkommen og udbragte et Leve for, at Friheden, Sandheden og Ærligheden maatte sejre i Danmark. Gaardejer Chr. Kofoed, Soldatergaard, Aaker, overtog Dirigenthvervet, hvorefter Folketingsmand Dam rettede en særlig Velkomst til de 2 fremmede Rigsdagsmænd. »Sjælden Gæst, gjør kjær Fest«, udtalte Dam. Berg, der ved sin Tilsynekomst paa Talerstolen hilstes med Hurraraab, hævdede, »at der i vor Tid udgaar en ond Aand fra Herregaardene, en Aand, der atter vilde lægge Folket i Trællebaand, ja lægge Baand paa Folkets ædleste Følelser. Fra Herregaardene var udgaaet den Aand, som havde begaaet et klart og utvetydigt Grundlovsbrud. Man tilsidesatte Folkets Bevillingsret, man lagde Haand paa Folkets ædleste Mænd, og man lagde Mundkurv paa Lærerne. Naar det dryppede paa Degnen, regnede det vel paa Præsten, og man havde Eksempel paa, at en Præst var blevet afskediget, fordi han var Venstremand. Nu var efter samme

Aands Indflydelse dannet en ny Sekt, som kaldtes de konservative Klubber med Programmet: for Gud, Kongen og Fædrelandet. De stod under den Matzenske Vejledning; deres Salmesang var Smædeviser om Folkets førende Mænd; saaledes var altsaa deres Gudsdyrkelse. De værnede om Kongen for at gøre ham til Formand for deres lovbryderiske Færd. Og deres Fædreland var Herregaardene; deres Haab og Tilflugt, hvis Folket skulde rejse sig, var Bismarck. Despotiet skulde nu indføres i Skikkelsen af Junkerregimente. Skulde vi nu krumme Ryg for Junkerens Piske og bøje os under Aaget, da vilde vi og det med Rette komme til at hvile med Forbandelse i Graven. Danske Mænd og Kvinder maatte afgøre nu, om vi skulde leve som et fribaarent Folk. Er der nogen, der vil følge et Parti, som søger sit Værn i Politistave, og hvis Vej er betegnet ved Lovbrud paa Lovbrud (Nej, Nej). Saa lad os danne en Kæde af frihedselskende Mænd og Kvinder paa Lovens Grund. Da vil der oprinde en Sejrens Dag, hvor under et grundlovstro Ministerium de ædle Kræfter vilde fuldt udvikles under Frihedens Flag til Fædrelandets Held og Lykke.«

Berg sluttede sin Tale, der staar som et karakteristisk Vidnesbyrd om, med hvilken Voldsomhed der agiteredes i denne Kamptid, med et Leve for Fædrelandet, der efterfulgtes af et Leve for Berg.

Harald Holm blev ligesom Berg modtaget med Hurraraab. Han udtalte bl. a.: »Var det noget for Estrup nu at tale om Forsvarssagen som Danmarks Livssag, naar han intet gjorde for at slukke Ilden i Danmarks Folkehus. Skal vi være enige om at tage fat? Det lyder særlig til den danske Bonde. Men vi vil ikke drikke Dus med den, der spytter i vort Krus, og Herrer i vort eget Hus vi fremfor alt vil være. Det gælder om, at det danske Folkehus kan gaa uskadt gennem Ilden.«

Efter en kort Tale af Blem, i hvilken han beskyldte Højre for »Svig og Brud paa givne Løfter«, og som sluttede med et Leve for, »at vi maa faa Grundloven tilbage uforfalsket og uden Fortolkning«, og efter at man forgæves fra Talerstolen havde efterlyst Højres Ordførere, specielt O. E. Sonne og Landstingsmand Jensen, takkede Berg den store Forsamling, »der havde givet ham og hans Kampfælle Forvisningen om, at Bornholm i Frihedssind stod jævnbyrdig med de bedste Kredse i Danmark«.

Savmøller N. P. Møller gik derefter op paa Talerstolen og

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

raabte ud over Forsamlingen: »Glem nu ikke, hvad I har hørt i Dag. Der er blevet spurgt efter Højre, men ingen har svaret. Meget er blevet talt her i Dag; havde det været urigtigt, havde vi vel faaet det at vide (Hør). Højremændene har ikke villet møde her i Dag, saa lad os, naar de holde Møde, ikke gaa et Skridt for at høre dem«.

Den følgende Aften forlod Berg og Harald Holm Øen. Paa Skibskajen i Rønne havde der indfundet sig en ret stor Skare Venstremænd, der raabte Hurra for de to Venstrepolitikere; men ogsaa en Del Højremænd var mødt, og fra denne Klynge raabtes: »Leve Estrup«.

Det var, saavidt jeg ved, eneste Gang, Berg besøgte Bornholm. Han var her i 3 Dage og følte sig, efter hvad Bornholms Tidende bagefter meddelte, »i særlig Grad tiltrukket saavel af Øens Natur som af dens Befolkning«.

Knap 2 Uger senere, den 27/9, indvarslede Højreforeningen til et nyt Almindingemøde. Der vilde møde to fremmede Talere, nemlig Professor Henning Matzen og »en anden anset Politiker af Højre«. Det blev Frederiksborgkredsens Folketingsmand, Godsejer Johannes Hage. Man havde ønsket Lars Dinesen, men han var forhindret.

Mødet, der efter hvad Bornholms Avis berettede, var besøgt af omtrent lige saa mange Deltagere »som Venstres Forsamling ved Mødet forleden Dag«, aabnedes af Landstingsmand Jensen, der motiverede et Leve for Kongen. O. E. Sonne overtog Dirigenthvervet og gav først Ordet til Hage, der fandt det uforstaaeligt, at Venstre agiterede saa stærkt med den Uret, der var begaaet for 200 Aar siden. »I Stedet for«, udtalte Hage, »den megen Tale om Fortidens Træhest og Hundepisken, skulde man hellere mindes, at fra vore Fædres Tid havde vi de største Minder i vor Historie, og man skulde hellere gøre sig Umage for at berige vor Historie med nye Minder«.

Hage appellerede til Samling og sluttede saaledes: »Jeg vil ønske, at alle, som er klare over, at det langt mere kommer an paa Arbejde i Fædrelandets Vel end at bestræbe sig for at faa gennemført en eller anden politisk Doktrin, vil arbejde ihærdig paa at faa flere og flere Meningsfæller i denne Strid; thi den truer vort Fædrelands Lykke og Eksistens. Lovgivningsmagten maa være villig til at arbejde, thi det er den eneste Betingelse for, at der kan oprinde fredeligere og lysere Tider for vort Fædreland«. (Bornh. Avis 2/10 1885).

Professor Matzen, der hilstes med Jubel fra Forsamlingen, angreb med Voldsomhed Visnepolitiken.

»Hvis«, udtalte han, »det var Meningen, at alting skulde falde sammen, at Alting skulde raadne, saa skulde man have baaret sig ad som Venstre; men det ville vi ikke; det, der skal bevilges, *skal* bevilges, saa faar Regeringen tage Ansvaret (Hør, Hør).« Han mindede om Dybbøl, og den Pligt Regeringen havde til at forsyne Soldaterne med ordentlige Vaaben. »Husk alle de danske Mænd, der i Dybbøl troede at have fundet et Værn, men da Blokhuset sprang i Luften, saa de, at det var deres Grav, de havde fundet. Vi skulde dog lære af den Slags Ting og ikke gentage den Slags Historie.« Om Provisoriet udtalte han: »Venstre har ved hele sin Færd ligeoverfor Finansloven og ved Udtalelser godtgjort, at de med Forsæt har villet fremtvinge Provisoriet, og derfor skal dette Parti ogsaa bære Ansvaret derfor«.

Han sluttede med at pointere, at Højre stod paa Rettens, Frihedens og Fremskridtets Grund og udbragte et Leve for Ministeriet Estrup, der besvaredes med kraftige Hurraraab. (Bornh. Avis 7/10 1885).

Paa Forslag af Skoleinspektør Skrydstrup afsendtes et Hyldesttelegram til Estrup, og efter Leveraab for Talerne sluttede O. E. Sonne Mødet med Ønsket om snarlig Bilæggelse af den sørgelige politiske Strid.

Efter det offentlige Møde samledes Højres Ledere paa Øen med de to Gæster til en Fællesspisning. Amtsforvalter Lütken bød Velkommen, Skovrider Balsløv talte for Kongen, Proprietær Kirketerp for Fædrelandet, Skoleinspektør Skrydstrup for Matzen og Hage.

Fra 1885 skal endnu nævnes, at Dagen efter Attentatet paa Estrup — den 21/10 — samlede Højreforeningen i Rønne sine Medlemmer til et Møde paa Realskolens Gymnastiksal, hvorfra det under stor Begejstring vedtoges at afsende et Hyldest- og Lykønskningstelegram til Konseilspræsidenten. Denne desperate Handling udnyttedes her som andetsteds stærkt i Højres Presse. Bornholms Tidende nøjedes med at referere, hvad der var passeret.

Imod Slutningen af 1885 blev der i det hele en betydelig Fart og Styrke over Højres Agitation her paa Øen. Det var Hovedbyen Rønne, der gik i Spidsen. Her fandt man ogsaa den Mand, som igennem en Snes Aar skulde blive Partiets Ord-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

fører i 1. Kreds, baade paa Møder og i Pressen. Det var den 33aarige Adjunkt ved Statsskolen i Rønne, A. V. Øllgaard.

Den 1/12 1885 holdtes et stort Forsvarsmøde i Forsamlingshuset. Det var den Bevægelse, som kaldte sig »Selvbeskatningen«, der holdt sit Indtog paa Øen. Man vilde ved en storslaaet Indsamling ad privat Vej tilvejebringe Midler til Hovedstadens Befæstningsanlæg og give et Udtryk for Folkets Forsvarsvilje. Mødet aabnedes af Dr. Søren Kabell, der selv tegnede sig for et Bidrag, som vakte Opsigt ved sin Størrelse; jeg tror, at det drejede sig om 10.000 Kr. Postmester Henningsen valgtes til Dirigent, og en Officer ovrefra, Kapt. A. Larsen, holdt et forsvarspolitisk Foredrag. Redaktør Smidt fremsatte nogle oppositionelle Bemærkninger, men da han vilde tage Ordet 2. Gang, brød Forsamlingen ud i Hurraraab for Kapt. Larsen og forlod Lokalet.

Den 5/12 1885 stiftedes »en konservaiv Klub for Rønne og Omegn«. Stiftelsesmødet, der holdtes i Teatersalen, var besøgt af ca. 500 Mennesker.

Adjunkt Øllgaard bød Velkommen. Konsul Hintze udbragte som Dirigent et Leve for Kongen, hvorefter Skoleinspektør Hjorth holdt Foredrag om Konservatismens Idé, Ideen om Kontinuiteten i Udviklingen og Helheden over den enkelte Klasse og det enkelte Individ.

Efter at man havde valgt Bestyrelse og vedtaget Love, holdtes en festlig Sammenkomst, hvor bl. a. Kammerherre Holten talte. Adjunkt Øllgaard, der blev Klubbens Formand, erklærede:

»Den konservative Klub har for det første som Formaal at fremme det personlige Kendskab mellem Medlemmerne for derigennem at tilvejebringe et godt Sammenhold, saa vi, naar det gælder, kan faa en enig og fast Optræden. Dette skal naas gennem Sammenkomster, som vi har tænkt os at holde hver 14. Dag. For det andet skal den konservative Klub søge at drage Ungdommen med ind i Bevægelsen; allerede fra det 18. Aar vil man kunne blive Medlem. For det tredie vil den konservative Klub holde et vaagent Øje med de lokale Forhold«.

Avisen slutter Referatet med en Bemærkning om, at Stemningen var fortrinlig og Sammenkomsten overordentlig vellykket. »Klubben tæller allerede nu 400 Medlemmer, og vil sikkert faa en betydelig Tilvækst«.

Som omtalt i Kapitel 14 betegnede Aaret 1886 Højdepunktet

i Provisoriekampen. Paa Bornholm var det dog væsentlig roligere end det foregaaende Aar, og med Hensyn til Kapløbet mellem Partierne havde man det Indtryk, at Venstres Agitation var ved at stagnere, medens Højre fæstnede sin Stilling og erobrede nyt Land. De politiske Begivenheder ovre, f. Eks. Bergs Fængsling, kommenteredes af Bladene her paa Øen omtrent som i det øvrige Land; til den Hædersgave, der overraktes ham ved hans Løsladelse, ydedes der ogsaa Bidrag fra Bornholm. Det for hele Landet fælles Opraab var undertegnet af een Mand fra hver af Øens Kredse, nemlig Landinspektør H. M. Kofoed, Rønne, og Købmand H. C. Koefoed, Aakirkeby.

Store politiske Stævner holdtes ikke paa Bornholm i 1886. Øen havde kun 2 Gange Besøg af fremmede Agitatorer; det var de to gamle Kendinge: Harald Holm, der i Februar holdt 6 Møder (nemlig i Rønne, Neksø, Aakirkeby, Svaneke, Gudhjem og Allinge), og Lars Dinesen, der fra 27.—30. Juli holdt Møder i Neksø, Svaneke, Allinge og Rønne.

Af Harald Holms 6 Møder var de 3 (Møderne i Aakirkeby, Neksø og Gudhjem) kun beregnede for Medlemmerne af Grundlovsværneforeningerne, altsaa organiserede Venstremænd; Besøget ved disse synes at have været ret svagt. De offentlige Møder var nogenlunde godt besøgt. I Rønne, hvor Boghandler Colberg var Dirigent, var der 5 à 600 Mennesker til Stede; ved hvert af de 2 andre — i Svaneke og Allinge — var der mødt 2 à 300 Deltagere. Ved Rønnemødet optraadte Højre slet ikke; i Svaneke deltog O. E. Sonne i Diskussionen; ved Allingemødet nedlagde Lærer Esper Bohn en højtidelig Protest imod Venstres Politik. Han sluttede med at citere Verslinierne:

»Frygte Gud og Kongen ære,
Som Guds rene Bud os lære«.

Derefter forlod Bohn Salen!

I samme Maaned, som Harald Holms Møder fandt Sted, nemlig den 25/2 holdt den konservative Klub for Rønne og Omegn et offentligt Møde i Klemensker. Kaptajn Tobiassen bød som Klubbens Næstformand Velkommen, Gaardejer Sigfred Hansen, Brogaard, valgtes til Dirigent, og Tøjmester Luc. Kofod holdt Indledningsforedraget. Han udtalte bl. a.:

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

»Den sidste Samling var kun et nyt Felttog mod Ministeriet Estrup, først med Udhungring paa Finansloven og med Visning af andre Lovforslag«. Taleren omtalte udførligt Finanslovens Skæbne og paaviste, hvorledes Ministeriet ved Flertallets Færd var sat i den Nødvendighed at udstede den forløbige Lov og Riffelloven. Kofod omtalte herefter Ministeriets Bestræbelser for »gennem et Tillæg til Grundloven at umuliggøre en provisorisk Bevillingslov. Forslaget var godt og velskikket til at hjælpe Folketinget ind i sin ordinære Lovgivningsvirksomhed, men Folketingets Flertal havde med vanlig Modvilje sat sig imod Forslaget og udtalt sig haanende om det af Regeringen opfundne Middel til at opnaa regelmæssige Finanslove. Venstre udkastede nu de haardeste Beskyldninger mod Regeringen for Grundlovsbrud, men hvorfor gik det ikke til Rigsretten, den Vej, Monrad selv tidligere havde anvist som den eneste rette? Rigsretten kunde ikke bruges, sagde Venstre, fordi den var sammensat af 13 Højesteretsdommere og 13 Medlemmer af Landstinget, men vilde de da, som de eneste forfatningstro, have en anden Rigsret end den Grundloven foreskrev? Saalænge Venstre ikke vilde gaa til Rigsretten, for at faa en Ende paa den Kamp, der bestod, vilde der ikke ske noget til Fremme for Venstres Sag her i Landet.« (Bornh. Avis for 27/2 1886).

Efter Foredraget havde en Del stedlige Talere af begge Partier Ordet.

Den 22/3 holdt Klubben et nyt Møde i Nylars Kirkeskole, hvis Lokale var fyldt med Tilhørere. Sandemand Sode dirigerede, og Klubbens Formand, Adjunkt Øllgaard, holdt her som Indleder sit første offentlige politiske Foredrag. Det handlede væsentligst om Socialismen. Øllgaard udtalte bl. a. — efter Referat i Avisen — at »Socialismen var fransk, altsaa hos os en indført Vare; den passer for det franske Folk, som er heftigt, lidenskabeligt og letsindigt, hvorimod den passer mindre godt for de Danske, som har Ord for at være et besindigt Folk. Socialismens røde Flag har den frygtelige Indskrift: Bort med Religionen og Kirken, bort med Ægteskabet og Videnskaben, bort med den private Ejendomsret. Imidlertid er der i Socialismen een Sandhed, og det er den, at der er et stort Arbejderspørgsmaal, som trænger til Løsning; men paa den anden Side er der ved Socialismen en store Fare; den er ligesom Bølgerne, der styrter ind over e fladt Land. Derfor spørge vi, som hører til den konservative Retning: Hvor finder vi det bedste Værn

imod disse samfundstruende Tendenser? Svaret er: i en kraftig Regering, som har Kærlighed til Konge, Fædreland og Grundlov. Saa lad os huske paa, at vi alle er danske Mænd, og lad os dog ikke i Partilidenskabens og Stridens Hede glemme, at vi tale det samme Sprog og er født i det samme Land. Derfor kunne vi *alle* enes om at sige: Gud bevare Danmark«.

Derefter talte Folketingsmand Blem. »Jeg tror altid,« udtalte han bl. a., »det bedste om Menneskene i Almindelighed. Saaledes som Socialisterne bar sig ad i Paris, bar de sig ad som gale Mennesker; men til Trods for denne Galskab har der været og er der dog endnu et Sandhedskorn i Socialismen; det er den Sandhed, der ligger i Arbejdernes Kamp mod Kapitalens altopslugende Magt, og til den Erkendelse er jeg tildels kommet ved at læse Biskop Martensens Pjece om »Socialisme og Kristendom«. Blem var vis paa, at Socialismen ikke vilde faa nogen Fremgang her, naar Friheden bliver ført ud i Livet, saaledes som den var, førend Ministeriet Estrup kom med alle sine Provisorier«.

Blem drillede i Slutningen af sin Tale Lucianus Kofod, der var til Stede som Tilhører. Denne tog nu Ordet og beklagede, at Blem havde behandlet ham som Skoledreng, men det vidnede om, at han havde været for kort Tid mellem Folk med Dannelse til at kunne træde værdigt op mod sine Modstandere! Kofod sluttede saaledes: »Jeg vil spørge Hr. Blem, om han her tør erklære, at Ministeriet vitterlig og med beraad Hu har begaaet Grundlovsbrud. Hvis han ikke tør det, erklære vi Venstres Tale om Grundlovsbrud for løs Tale (Stormende Hør)«. (Bornh. Avis 28/3 1886).

Hertil svarede Blem: »Kofod fortalte, at Venstres Bestyrelse i 1877 vilde have faaet 6 Maaneders almindelig Fangekost, hvis de havde beskyldt Regeringen for vitterligt Grundlovsbrud, og saa skulde jeg nu fortælle, at Ministeriet med velberaad Hu har begaaet Grundlovsbrud. Nej, dertil føler jeg ikke stor Lyst. Forøvrigt kan kun Vorherre se ind i Menneskets Hjerte, jeg ikke«.

Sluttelig rettede Blem det Spørgsmaal til Kofod og Øllgaard, hvorledes de, som havde aflagt Ed paa Grundloven, kunde forsvare for deres Samvittighed at give deres Tilslutning til at § 49 i Grundloven: »Ingen Skatter maa opkræves o. s. v.« ikke blev overholdt.

Hertil svarede Kofod: »Der var her ikke Tale om, hvorvidt

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Blem eller Luc. Kofod havde brudt Grundloven, men ene og alene om, hvorvidt Trediemand, Regeringen, var paa den rette eller fejle Side af Grundloven, og det var dette, at Rigsretten alene var kompetent til at afgøre«.

I Anledning af Kong Kristian den IX's Fødselsdag den 2. April holdt Højrevælgerforeningen og den konservative Klub for Rønne og Omegn en Fest paa Teatret. 800 Mennesker havde indfundet sig. I Salen var opstillet Buster af Kongen og Dronningen, ligesom Teatret var drapperet med Flag. Lütken bød velkommen, hvorefter Rektor C. G. Koefoed talte for Kongen. Rektoren udtalte bl. a.: »Tænke vi os, at Kongen ser tilbage paa det Aar, der er forløbet, saa har Kongen indenfor sin Familie haft meget Godt og Glædeligt at tænke paa, men derimod har det i politisk og økonomisk Henseende ikke været noget godt Aar; men vi takke ham, fordi han med Kraft har forstaaet at værne om vor lovbundne Frihed (Hør, Hør). Vi takke ham, fordi han vedbliver at omgive sin Trone med Mænd, som har vist, at de er Kampen voksne (Hør, Hør). Derfor sender vi Kongen vor Tak. Længe leve Hs. Maj. Kong Kristian den Niende«.

Man afsendte et Lykønskningstelegram, hvorefter Adjunkt Øllgaard talte for Danmark og Luc. Kofod for Grundloven.

Efter Foredragene var der selskabelig Sammenkomst med Bal og Punchegilde. Her talte Lütken for Estrup, Handelsagent Espersen for Kvinden og Skomager Pihl for Danmarks Forsvar. Til Slut meddelte Postmester Henningsen, at Damerne havde lovet at virke for Anskaffelsen af et Banner til den konservative Klub, en Udtalelse, der hilstes med stormende Jubel.

Grundlovsdagen 1886 fejredes af saavel Højre som Venstre. Det konservative Møde holdtes i Sommerlyst, Venstremødet i Almindingen.

Den konservative Klubs Møde talte ca. 1200 Mennesker. »Man samledes ved Raadhuset Kl. 4, paa hvilken Tid Torvet var sort af Mennesker, som gik i Procession med Dannebrogsfaner og Musik til Festpladsen, der straalede i frisk Sommerglans«. (Bornh. Avis 7/6 1886).

Efter at en Sang var afsunget, talte Amtmand, Kammerherre Holten for Kongen, Konsul Hintze for Fædrelandet, Lucianus Kofod for Grundloven og Adjunkt Øllgaard for Ministeriet Estrup. Talerne fik alle et Hurra. Straks efter at den officielle Del af Festen var endt, tyede man ind i Pavillonen,

hvor Musikken spillede op til Dans, og senere samledes man om Punchebollen.

Venstres Møde i Almindingen var besøgt af ca. 3.000 Mennesker. Red. Smidt aabnede Mødet og udtalte, at nu var der atter kommet Liv i Grundlovsfesterne, efter at den haarde Virkelighed havde lært Folk at kaste Flosklerne bort for at holde sig til Sandheden og Virkeligheden. Efter at have mindet Tilhørerne om at være tro mod den Kongstanke og Frihedstanke, der var nedlagt i Grundloven af 5. Juni 1849, motiverede han et nifoldigt Leve Kong Frederik den VII's Minde.

Derefter talte Dam for Grundloven: »Hvor meget der end«, hed det i denne Tale, »skades og hindres, maa vi dog haabe paa, at naar der en Gang sker Forandring, vil ved Forsynets Hjælp Følgerne snart forvindes til Glæde og Velsignelse for det danske Folk. Men det kan ikke nægtes, at den nuværende Slendrian medfører Demoralisation, Sædelighedens Svækkelse. Hvem skulde ogsaa have tænkt sig det for nogle Aar siden, at den Tid skulde komme, da et Parti kun holdt Grundlovsfest for sig selv? Vi maatte opsende den Bøn, at Grundloven maatte blive os til Kraft, til Glæde, til Lykke og Velsignelse. Grundloven leve. (Kraftige Hurraraab). (Bornh. Tidende 7/6 1886).

Derefter talte Blem under hyppigt Bifald. Efter at have ironiseret over Højres Begejstring for Grundloven, saaledes som den behandledes af Matzens Fortolkningskunst, fortsatte han:

»Skønt Grundloven er stedt i Nød, er det dog rigtigt at holde Fest — ikke en Gøglets Fest, men en Alvorens Mindefest, hvor vi tilsiger hinanden Troskab og Sammenhold, selv i den haardeste Kamp. Vi vil ikke blive trætte af at kæmpe paa Lovens Grund, og ikke nøjes med mindre end Grundloven fuldt ud respekteret. Da er Sejren vis«. Blem fremdrog Tilstandene under Enevælden, hvor Adelen regerede og udtalte: »Man kan forstaa efter en saadan Tid, at Godsejerne kunde finde det for galt, at Lejehusmændene skulde have samme politiske Ret som Naadigherren, naar man kunde træffe selv bornholmske Bønder, som finde det for galt, at Husmandens eller Daglejerens Stemme ved et Folketingsvalg vejer ligesaa meget som hans«. Efter at have fremdraget Aristokratiets bestandige Forsøg paa at knægte Almuen og Friheden (først under Ørsted, nu under Estrup), sluttede han: »Til Trods for disse Tilstande, vil dog Retten og Sandheden sejre, selv om Prøvelsen skal vare en Tid.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Der vil opstaa saa mange kloge Dannekvinder og Dannemænd, at Folkets Barn, den almindelige Valgret, bliver sat paa Hædersplads igen, mens Junkerbarnet, Pengenes og Hartkornets Valgret, bliver sat paa den Plads, der tilkommer det. Med Ønsket om, at det snart maa ske, udbringes et Leve for det danske Folk. Det leve (rungende Hurraraab). (Bornh. Tidende 7/6 1886).

Red. Smidt fik paany Ordet. Han omtalte to Mænd, der havde skiftet Sind, nemlig Carl Ploug og Luc. Kofod, men *Folket* vilde ikke svigte, ikke lade sig fortumle af Provisorismens Rus, »og særlig stolede vi paa, at Øens Folketingsmænd ikke som hin Repræsentant for denne Kreds vilde svigte. De leve. (Kraftige Hurraraab). (Bornh. Tidende 9/6 1886).

Johan Bøgeskov vilde som Grundtvigs Discipel paapege, at han tilhørte det danske Folks Parti, og han advarede mod Partiaand.

Lærer Petersen, Pedersker, vilde »lade Provisorierne ligge for at minde om Digterens Ord: »Naar Tider vorde onde, kald Konge, paa din Bonde«. Det kunde ikke paapeges, at den danske Bonde, den danske Menigmand havde ledet det danske Folk paa Vildspor. Var det ikke den danske Bonde, der vaagnede til Kamp mod Tyskerne i Sønderjylland? Var det ikke den danske Bonde, der i Trediverne vaagnede til Kamp for Friheden? Den danske Bonde leve. (Kraftige Hurraraab).

Red. Smidt afsluttede Festen med en Tak til Talerne og en Tak til Forsamlingen.

Som allerede nævnt holdt Lars Dinesen i Juli Maaned 4 offentlige Møder herovre. De var alle godt besøgt, og Højre synes alle Steder at have været i Flertal. Ved de 2 Møder i 2. Kreds (Neksø og Svaneke) forsvarede Dam Venstres Sag; ved Møderne i 1. Kreds opponerede Blem. Forud for Mødet i Rønne, som var det sidste i Serien, fejredes Dinesen ved en Festmiddag paa Hotel Bornholm, hvor bl. a. Amtmand Holten og Amtsforvalter Lütken talte. Efter det offentlige Møde, hvor Regeringens Tilhængere var i overvældende Majoritet, fulgtes Dinesen til Skibet af en talrig Skare Tilhængere, der ved Afsejlingen gav ham en begejstret Afskedsovation.

Enhver uhildet Iagttager maatte uvilkaarligt komme til det Resultat, at i Kampaarene 1885 og 1886 var Højre paa Bornholm vokset betydeligt i Styrke og Antal. Skønt Venstre havde den bedste Pennefører — Smidt — og den bedste Debattør — Blem — var Partiet kommet i Defensiven. Estrups stærke Førerskab øvede Tiltrækning ogsaa paa bornholmske Gemytter, og Højres »Livssag« — Forsvarssagen — fik Strenge til at klinge i det Folkesind, hvor mange stadig med Stolthed mindedes, at da Konge og Rige havde overgivet Øen til fremmed Magt, brød Befolkningen selv Fjendeaaget i Stykker.

Som omtalt i Kapitel 14 viste Venstre i Begyndelsen af 1887 en vis Tendens til at forlade den krasse Visnepolitik for ved Forhandling med Regeringen at opnaa visse Lovgivningsresultater. Det kom derfor som en Overraskelse, at Estrup lige efter Nytaar opløste Folketinget og udskrev nye Valg til den 28/1 1887. Baade Avisen og Tidende kommenterede det af Estrup foretagne Skridt. Under Overskriften: »Skal vi blive ved at vælge Hr. Blem?« skrev Bornholms Avis den 12. Januar:

»Det er denne Gang aldeles klart, hvad Kampen drejer sig om. Naar Kongen denne Gang har opløst Folketinget, saa er det det samme som at spørge alle Vælgerne hele Landet over: »Er I glade ved den nuværende Tilstand, er I tilfredse ved at leve under uregelmæssige provisoriske Love? Hvad nu Hr. Blem angaar, saa er det vitterligt, at han har sluttet sig til og fulgt de Førere, under hvem Folketinget har mistet sin Magt. Han har trods sin gode Hukommelse og sin sjældne Tungefærdighed dog ikke været klog nok til at indse, hvad Følgen vilde blive, hvis han fulgte Hr. Berg og de andre, som have varetaget Folketingets Interesse. De Mænd, som sidste Gang stemte for Hr. Blem og raabte Hurra for ham efter sidste Valg, hvad stemte de egentlig for, og hvad raabte de Hurra for? Ja, det har nu vist sig: de stemte i Virkeligheden for et magtesløst Folketing og et fortsat Provisorium. De Mænd, som nu den 28. igen gaar hen og stemmer paa Hr. Blem, de vil ganske sikkert stemme paa et endnu mere magtesløst Folketing og endnu mange flere Provisorier. Skal vi saa blive ved at vælge Hr. Blem?«

Bornholms Tidende kommenterede Opløsningen saaledes: »Hvorfor opløse Folketinget nu? Denne er den mærkværdigste af alle Opløsninger. Regeringen og Regeringspartiet, der som bekendt i tidligere Aar have været ellevilde af Længsel efter Forhandling, møde aldrig saasnart den ivrige og indgaaende Forhandling, førend de længes efter at blive Folketinget kvit. Hvorfor? Fordi de have en slem Fortid. Aldrig har et Parti grundigere prostitueret sig end Provisoriepartiet ved først at

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

skrige sig hæst ved sit idelige Raab paa Forhandling, og saa, naar Forhandlingen melder sig, under alle mulige Paaskud søge at undgaa Forhandling og dermed slaa fast, at hele det voldsomme Raab ikke var andet end Rabalder, Humbug, et Agitationsnummer. Stillingen er klar: Regeringen opløser Folketinget, fordi det frygter for at komme til over for Rigsdagen at staa ene med sine Provisorier og Københavns Befæstning.« (Bornh. Tidende 10/1 1887).

Baade M. P. Blem og Philip Dam meddelte i de bornholmske Aviser (for den 12/1), at de stillede sig paany. Den 10/1 indkaldte den konservative Klub for Rønne til et Bestyrelsesmøde med Kandidatspørgsmaalet paa Dagsordenen, og 2 Dage senere indeholdt Avisen følgende Meddelelse: »Efter Opfordring ager jeg at stille mig ved Folketingsvalget den 28. Jan. i Bornholms Amts 1. Valgkreds. Ærede Vælgere indbydes til Møde i Klemensker Kro, Søndagen den 16/1 Kl. 5, paa Almegaard, Nyker, Tirsdagen den 18. Kl. 5. Fremdeles agter jeg at holde Møde i Byerne og de øvrige Landsogne, hvorom Tid og Sted nærmere skal blive meddelt«.

Rønne den 12/1 1887

A. V. Øllgaard, Adjunkt.

Den 19/1 meddelte Kaptajn N. A. Koefoed, Langemyregaard, at han paany agtede at stille sig imod Kapt. Dam, og at det var hans Hensigt at deltage i alle Dams Vælgermøder i Kredsen.

M. P. Blem havde allerede før Øllgaards Kandidatur var proklameret, indvarslet til 2 Vælgermøder i Kredsen den 16/1 (i Nylars og Knudsker), men da han saa Modkandidatens Annoncering af Møder den 16/1 og 18/1, aflyste han sine egne Møder og meddelte offentlig, at han agtede at deltage i Øllgaards. Blem indfandt sig overensstemmende hermed paa Mødet i Klemensker Kro, hvor Lokalerne ved den averterede Tid var ganske overfyldt af Vælgere. Øllgaard aabnede Mødet med at udtale: »Straks da jeg traf Hr. Blem her i Aften, overleverede jeg ham følgende Skrivelse, som jeg skal tillade mig at oplæste. Da jeg af Aviserne har set, at De har aflyst de af Dem til i Dag Søndag den 16. Januar indvarslede Møder i Nylarsker og Knudsker Sogne, undlader jeg ikke at meddele Dem, at mine Vælgermøder i Overensstemmelse med, hvad der er Skik og Brug paa mange Steder, vil blive afholdt efter følgende

Plan: Naar jeg har fremstillet mit politiske Standpunkt for Vælgerne, vil der blive givet, hvem der ønsker det, Lejlighed til at rette Forespørgsler, dog saaledes at Motiveringen af disse ikke maa strække sig ud over 10 Minutter. Jeg tvivler ikke om, at den samme Ret vil blive mig tilstaaet ved de af Dem afholdte Møder«.

Øllgaard forklarede derefter, at det var hans Overbevisning, at en saadan Fremgangsmaade afgav langt større Sikkerhed for, at Vælgerne fik grundig Kendskab til Sagerne i Stedet for Demagogi og Halløj. I Aften vilde han dog af Hensyn til Blem gøre en Undtagelse, saaledes at der levnedes Blem en rimelig Tid til at klargøre sit politiske Standpunkt (Avisen 17/1 1887).

Ledelsen af Mødet blev overdraget Løjtnant Kofoed, Kuregaard. Efter at have udtalt Haabet om et roligt Forløb af Mødet motiverede han et Leve for Kongen, idet han bemærkede, at det var Kongen en Sorg, at Landets Børn ikke bøjede sig for den af ham valgte Regering. — Adjunkt Øllgaard fik derpaa Ordet paany. Han erklærede sig som en bestemt Modstander af lange Rigsdagssamlinger og omtalte »under livligt Bifald fra Forsamlingen« de Fordringer, som burde stilles til en Folketingsmand, der efter hans Overbevisning maatte lade sig lede af det, som han ansaa for at være til Fædrelandets Gavn. Efter at have kritiseret Venstres negative Indstilling til Forsvaret og til Bevillinger i det hele, fortsatte han:

»Gennem Opløsningen lød nu de Spørgsmaal til Vælgerne: Ville I give Eders Bidrag til at vi atter kunne komme ind i rolige Tilstande, eller ville I have, at Folketinget fremdeles skal være uden Indflydelse paa Statshusholdningens Førelse? Dersom I foretrækker at vende tilbage til den regelmæssige Lovgivningsvirksomhed, saa giv ikke Eders Stemme til saadanne Mænd, som ere bundne ved deres Fortid og strengt holder paa, at de ikke giver efter, men stemmer paa en Mand, som vil være med til at føre Eder ind paa en rolig Udviklings Vej.« (Bornh. Avis 17/1 1887).

Efter nogle Udtalelser af Fæstemand Funch, Rønne, fik Blem Ordet. Han beklagede sig meget over den af hans Modkandidat trufne Foranstaltning med Hensyn til Vælgermødernes Afholdelse. Dernæst udviklede han den politiske Situation fra sit Standpunkt. Han kunde ikke forstaa, »at Folketinget var opløst paa Finansbetænkningen, thi Finansloven var saa rigelig som nogensinde før. Det var saaledes urigtigt, naar hans Mod-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

kandidat beskyldte Venstrepartiet for Kniberi paa Finansloven; det vilde kun ikke godkende Regeringens provisoriske Love eller bebyrde Statskassen med et Underskud af Millioner til Fremme af Københavns Befæstning. Skattebevillingsretten var Folkerepræsentationens vigtigste Prærogativ, og en Krænkelse af den havde tidligere ogsaa i Højremandens Øjne været det samme som et Brud paa Forfatningen, men hvad man tidligere havde ment, gjaldt ikke længere. Sluttelig erklærede Blem, at han paa Grund af den Bestemmelse, Modkandidaten havde truffet med Hensyn til sine Vælgermøder, ifølge hvilken han kun kunde faa Ordet for en Forespørgsel i 10 Minutter, ikke kunde indse Nytten af at være tilstede ved disse. Han vilde derfor selv holde sine Møder. (Bornh. Avis 17/1 1887).

Øllgaard mente, at Hr. Blems Foredrag netop var et Bevis paa, at den trufne Foranstaltning vedrørende Vælgermøderne var den allerbedste, idet man ved saaledes at træde op mod hinanden, kom langt bort fra det, der var Sagens Kærne!

Slutningen af Mødet refererer Bornholms Tidende saaledes: »Da Ordstyreren til Slut havde afskaaret alle andre fra at faa Ordet, benyttede han paa en mindre hensynsfuld Maade Lejligheden til at høvle Blem og Folketinget, samt paadutte Blem Udtalelser, som han slet ikke havde ladet falde. Han anbefalede stærkt Hr. Øllgaard og udbrage et Leve for ham, hvilket naturligvis de konservative besvarede efter bedste Evne. Men et for Blem fra tvende Sider samtidig udbragt Leve besvaredes saa kraftigt og saa fyldigt, at det var øjensynligt, Blem havde et stort Overtal i Forsamlingen.« (Bornh. Tidende 17/1 1887).

Hvorfor den nye Højrekandidat og hans Partifæller havde truffet den ejendommelige Beslutning, at han praktisk talt vilde udelukke sin Modkandidat fra at komme til Orde ved de af ham annoncerede Møder, er ikke nærmere oplyst; men det er klart, at Svaret fra Blems Side *maatte* blive, at han herefter vilde holde sine egne Møder i Kredsen. Resultatet blev herefter, at de to Modstandere efter Klemenskerforsamlingen ikke mødtes mere i denne Valgkamp før paa selve Valgdagen. Hver holdt i de følgende Dage en Serie Møder, Blem 8 og Øllgaard 6; han havde jo i Forvejen indbudt til 2. I den Bekendtgørelse, hvori Blems Møderække blev meddelt Vælgerne, hed det: »Enhver, saavel Modstander som Meningsfælle, gives uhindret og ubegrænset Adgang til at udtale sig«, og Avertissementet lød endvidere paa, at »*Alle* var indbudt, særlig Modkandidaten, Hr. Øllgaard«.

Blem ønskede aabenbart at faa en Diskussion i Gang. Dette lykkedes dog ikke. Der var baade ved Blems og Øllgaards Møder en Del Forespørgsler og korte Bemærkninger fra almindelige Vælgere, der havde et eller andet paa Hjerte. Ikke desto mindre var alle Vælgermøder i 1. Kreds — baade Højres og Venstres — forholdsvis godt besøgt. Om Øllgaards Møde i Rønne, der holdtes paa Teatersalen den 24/1, hedder det saaledes (i Avisen), at hver eneste Plads baade paa Gulv og Balkon, Orkester, Scene og Direktørloge m. v. var besat af Tilhørere. Her var Skoleinspektør Hjorth Dirigent, og Mødet sluttede med begejstrede Leveraab for Fædrelandet, Ministeriet Estrup og Adjunkt Øllgaard (Bornh. Avis for 26/1 1887). Det var tydeligt, at Højre i Rønnekredsen under denne Valgkamp imødesaa Valgudfaldet med store Forventninger. Der var et Kampmod over Partiets Ledere og Tilhængere, som fik de mest optimistiske til at tro paa, at det maaske vilde lykkes dem at fælde Blom. Men ogsaa denne havde godt Besøg paa sine Møder. Bornholms Tidende opgør Tallene saaledes: Rutsker 100, Olsker 150, Nylars godt 300, Allinge 300 og Rønne 1.000. I Nylars foreslog Blem sin Modkandidat fra forrige Valg, Sandemand Sode, til Dirigent, og denne afsluttede sit Ordstyrerhverv med et Leve for Blem »personligt«, hvorefter Blem bad Forsamlingen raabe et Leve for Ordstyreren. — Bornholms Tidende meddelte, at Møderne var prægede af en god Venstrestemning. Dette gjaldt ogsaa det store Rønnemøde, hvormed Blem afsluttede sin Valgkamp; her var Garver Broen Dirigent, og Redaktør Smidt havde Ordet for indtrængende at opfordre Vælgerne til ikke at »bortgive deres grundlovsmæssige Ret; thi saa længe Folket protesterede imod Overgreb, er det ikke for bestandig sat ud af Spillet«.

Valgkampen i 2. Kreds fik et væsentlig andet Forløb. Her holdtes ialt kun 5 Møder: i Rø, Gudhjem, Østerlars, Neksø og Poulsker. Mærkeligt nok fik altsaa hverken Svaneke eller Aakirkeby noget Vælgermøde. Dam stod alle Steder som Indbyder, og Højres Kandidat, Kapt. N. A. Koefoed mødte, som han havde bebudet, op ved dem alle. De var forholdsvis talrigt besøgt, saaledes talte Neksøforsamlingen godt 300 Deltagere, hvoraf Flertallet tilhørte Venstre. Her talte foruden de 2 Kandidater Savmøller N. P. Møller og Hjulmager M. P. Ipsen til Støtte for Dam, medens Skoleinspektør Skrydstrup og Kaptajn O. E. Sonne anbefalede Højres Kandidat. Dennes Standpunkt

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

var iøvrigt: Kamp imod Visnepolitiken og Folketingsparlamentarismen; Fremme af en gavnlig Reformpolitik. Dams Udtalelser i denne Valgkamp var helt igennem prægede af megen Forsonlighed. Saaledes erklærede han ved Mødet i Poulsker: »Det, det gælder om nu, maa være en Stræben henimod Forlig; jeg vil endogsaa i denne Retning strække mig temmelig langt«. (Bornh. Tidende for 2/2 1887).

Valghandlingen i Rønne aabnedes af Byfoged Olivarius som Formand for Valgbestyrelsen. »Vist aldrig«, skrev Bornholms Tidende, »havde noget Valg samlet en saa stor Forsamling paa Rønne Torv. Det særdeles smukke Vejr havde rakt Haand til Følelsen af, at det var noget stort, der skulde stemmes om, og til alle de Kroner, der fra Provisoristernes Side var givne ud for at faa Folk, der ingen Mening havde, til at stemme paa Hr. Øllgaard«.

Købmand Theodor Kofoed, Rønne, var ordførende Stiller for Blem. Han gik ud fra Oehlenschlägers Ord: »Deri bestaar det at være Drot, at gøre sin Tid bedre.« Han vilde derfor ønske, at Kampen vilde fjærne dette Ministerium, saa vi kunde faa en Regering, der holdt sig Grundloven efterrettelig og virkede til Gavn for Folket. Man skulde vælge Mænd, der vilde gøre Folkets Krav og Kongens Ord Fyldest. Som en saadan Mand kendte han Hr. Blem, og ham vilde han anbefale til Vælgerne som en Mand, de i alle Maader kunde være tjent med. (Blem leve. Stærke Hurraraab). (Bornh. Tidende 31/1 1887).

Blem takkede og udtalte: Stillingen var for Øjeblikket klar; Spørgsmaalet var: Skal vi beholde Grundloven eller have Provisorier, skal vi beholde Friheden eller underkaste os den nymodens Enevælde? Øllgaard havde paa sine Møder anket over, at Folketinget drev Visnepolitik. Det Spørgsmaal stod sin Prøve ved sidste Valg. Folketinget sad ikke for at vedtage Regeringens daarlige Love. Blem kritiserede, at Regeringen i Virkeligheden kun vilde forhandle paa Skrømt; »den har ikke Lyst til at forhandle med Modstandere«.

Bankdirektør Lohmann talte som Stiller for Øllgaard. Han anbefalede ham som en Mand, der vilde virke til Held for sit Fædreland og sit Folk, og han vilde gøre Kredsen Hæder og Ære.

Øllgaard udtalte, at han vilde forhandle med Regering og Landsting, thi Folketinget har ikke Ret til at skalte og valte

med Landet alene. Han vilde ikke interessere sig for hvem, der havde Regeringen, men for at vi kunde faa gode Finanslove og andre gode Love. Mange havde med Sorg set, hvorledes Visnepolitiken hæmmede alt Fremskridt. »Jeg udtaler til de Herrer, som vil stemme paa mig, at jeg ikke vil være med til Finanslovnægtelse og aldrig vil være med til Visnepolitik, men fremme Lovforslag, der kunne være til Gavn for alle Samfundsklasser«.

Kapt. Bohn spurgte Blem, om han vilde forhandle med Estrup. Hertil svarede Blem, at han vilde forhandle med enhver Regering, der vilde holde Loven.

Efter en Del andre korte Indlæg stemtes ved Haandsopræknning. Der var Flertal for Blem, men Øllgaard forlangte skriftlig Afstemning. Ved denne valgtes Blem med 1159 Stemmer, Øllgaard fik 943.

Begge Kandidater takkede deres Vælgere og fik deres Hurraraab; i sin Takketale erklærede Øllgaard, at dersom hans Parti gjorde lige saa stor Fremgang til næste Valg, vilde man sejre.

De afgivne Stemmer fordelte sig saaledes mellem de 2 Kandidater:

	Blem	Øllgaard
Rønne	354 (271)	495 (352)
Hasle	103 (91)	29 (19)
Allinge-Sandvig	86 (61)	59 (64)
Vestermarie	174 (185)	31 (19)
Nylars	65 (69)	37 (32)
Knudsker	26 (17)	51 (34)
Nyker	48 (48)	53 (36)
Klemensker	117 (118)	118 (65)
Rutsker	120 (97)	30 (20)
Olsker	66 (57)	40 (20)

(De i Parentes anførte Tal er Stemmetallene ved Valget i 1884).

Af Kredsens 2878 Vælgere stemte denne Gang 2102, hvorved Stemmeprocenten sattes op fra 58,8 ved Valget i 1884 til 72,9. Blem opnaaede af de afgivne Stemmer 55,1 %, medens hans Stemmeprocent 3 Aar før udgjorde 60,6. Selv om han vedvarende havde et solidt Flertal, var der dog en forholdsvis Forskydning i Højres Favør, der ingenlunde gjorde Adjunkt Øllgaards foran citerede Profeti til sine Vælgere til det rene Mundsvejr. Den konservative Klubs energiske Agitation havde

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

givet et Resultat, som for Rønnekredsens Venstre indeholdt et alvorligt Varsel.

Ved Valghandlingen i Aakirkeby var der mødt flere Vælgere end ved noget tidligere Valg. Købmand H. C. Koefoed, Aakirkeby, ledede Valghandlingen. Hjulmager M. P. Ipsen anbefalede i faa Ord Kapt. Dam som en Mand, der var blevet sin Fortid tro. Dam beklagede i sin Valgtale den Ophidselse, Kampen om Grundloven nu førte med sig, den Bitterhed og de Midler, hvormed den førtes. Dog ønskede han »Forlig, men kun paa antagelige Vilkaar; de provisoriske Love kunde han aldrig gaa med til at anerkende«. (Bornh. Dagblad 31/1 1887).

Løjtnant M. P. Jensen anbefalede som Stiller Kapt. Koefoeds Valg og henviste til hans Virksomhed i Sogneraadet. Venstre havde vel nu erkendt, at Forhandling skulde begynde, men endnu var alt i Visnepolitikens Tegn; ud af denne Tilstand vilde Koefoed bestræbe sig for at bringe Landet. »Spørgsmaalet blev«, sluttede Jensen, »ville I have Mænd i Tinget, som kun ville drive Visnepolitik og Skinforhandling, eller Mænd, der ville ærlig Forhandling paa Grundlovens Grund«.

Kapt. Koefoed beklagede den Bitterhed, der bredte sig i det politiske Liv. »Denne Forandring i Landet havde taget sin Begyndelse i det Øjeblik, Venstre var blevet Flertal i Folketinget og havde gjort Fordring paa Magten. Trods deres velklingende Fraser om at ville virke for den simple Mand, de Smaa i Samfundet havde Venstre ladet en Række Lovforslag, som netop var til Gavn for disse, visne. Venstre havde ikke givet Tegn til at ville opgive sin Fordring om Folketingets Overhøjhed. Han stillede sig som Forhandlingens Mand«. (Citat fra Bornh. Dagblad).

O. E. Sonne og Inspektør Skrydstrup hilste med Glæde Dams Forligstilbøjeligheder og ønskede nærmere præciseret hans Krav til Højre; men Dam vilde ikke ud i en Forhandling om Enkeltheder.

Efter yderligere Bemærkninger af Proprietær Kirketerp og Skovrider Balsløv blev Dam valgt ved Kaaringen, men Kapt. Koefoed forlangte skriftlig Afstemning, der gav til Resultat, at Dam valgtes med 1223 Stemmer, medens 402 faldt paa Kapt. Koefoed.

De afgivne Stemmer fordelte sig saaledes:

	Dam	Koefoed
Aakirkeby	116 (102)	6 (4)
Neksø	126 (122)	63 (41)
Svaneke med Christiansø	43 (23)	62 (48)
Aaker	266 (245)	31 (35)
Pedersker	113 (98)	13 (35)
Poulsker	80 (59)	59 (51)
Bodilsker	113 (87)	22 (22)
Ibsker	81 (68)	38 (25)
Østermarie	146 (108)	46 (52)
Østerlars med med Gudhjem ..	113 (63)	43 (28)
Rø	26 (24)	19 (18)

(De Tal, der staar i Parentes, angiver Stemmetallene ved Folketingsvalget i 1884).

Af 2848 Vælgere stemte denne Gang 1625 eller 57,1 % imod 47,9 % 3 Aar før. Dam havde forøget sit Stemmetal i alle Kredsens Kommuner, Koefoed i de fleste. Procentvis var Dams Stemmetal steget stærkest, idet han ved dette Valg opnaaede 75,3 % af de afgivne Stemmer imod 74,9 % ved Valget i 1884. Dette var et for Dam og hans Parti særdeles tilfredsstillende Resultat, idet man maa have i Erindring, at Valget i 1887 gennemgaaende havde et for Venstre meget ugunstigt Forløb. Rundt omkring i Landet satte Partiet Mandater over Styr, og i de Kredse, man holdt, var der de fleste Steder en Forskydning til Fordel for Højre. I den Henseende var Udfaldet i Rønnekredsen en nogenlunde tro Kopi af det samlede Valgbillede.

Det ligger nær at spørge, hvorfor Dam klarede sig saa langt bedre end Blem. Han kunde ikke som Agitator maale sig med sin yngre og mere energiske Kollega; Dam havde iøvrigt denne Gang ført en forholdsvis stilfærdig Valgkamp, vidt forskellig fra de haarde Fægtninger i Rønnekredsen. Han havde under denne indtaget en yderst forligsvenlig Holdning. Maaske havde dette bidraget til at svække Modstanderne, hvis Hovedangrebspunkt jo var Venstres Visnepolitiks Ulykker for Land og Folk. Herudover ser jeg ingen anden Forklaring paa det forskellige Valgudfald i de 2 bornholmske Kredse end det kraftige Agitationsarbejde, som udstraalede fra Rønnekredsens konservative Klubber, og som Højres nye, energiske Kandidat i denne Kreds stod i Spidsen for.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

23. PERSONERNE; BIOGRAFISKE DATA.

A. V. Øllgaard.

Andreas Vilhelm Øllgaard var født den 29/2 1852 i Vinkel Præstegaard ved Viborg som Søn af Sognepræst Niels Rasmus-

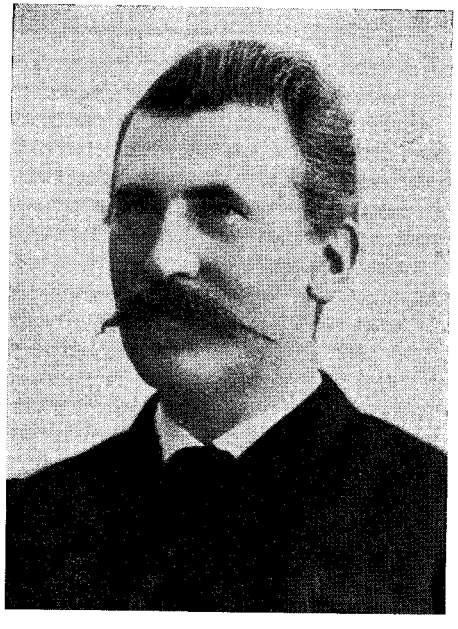

Adjunkt
A. V. Øllgaard

sen Øllgaard (født 14/6 1812, død 1900) og Hustru Sophie Kristine, født Meyer (født 7/9 1821, død 1898). Denne Gren af Familien Øllgaard regner den vestjydske Gaardejer Niels Sørensen Øllgaard, født i Ølgod 1719, som sin Stamfader. Familien talte baade Landmænd og Embedsmænd, særlig Præster blandt sine Medlemmer; saaledes var A. V. Øllgaards Farfader, Nikolai Esmark Ø. (født 12/10 1775, død 4/3 1863) Biskop i Ribe.

Øllgaard blev Student fra Sorø Akademi 1870; theologisk Kandidat 1875. 2 Aar efter — den 10/12 1877 — blev han ansat som Adjunkt ved Statsskolen i Rønne; 1900 udnævntes han til Overlærer, 1919 til Lektor; 1922 faldt han for den i den nye Tjenestemandslov fastsatte Aldersgrænse. Han rejste

derefter til København for at tilbringe sit Otium. Her døde han den 2/12 1928.

Ved Rønne Statsskole, hvor Øllgaard virkede i 45 Aar, var hans Hovedfag Dansk og Historie. Han var en dygtig og respekteret Lærer. Moderne pædagogiske Eksperimenter interesserede ham ikke; hans Maal var at bibringe sine Elever en solid Viden i de Undervisningsfag, der sorterede under ham. Fremgangsmaaden var ligetil: man havde at lære sin Lektie og at repetere, hvad man tidligere havde lært, saaledes at de forskellige Data sad fast. Hans Optræden var rolig og kølig, men karakteriseret af menneskelig Forstaaelse og udpræget Retfærdssans.

Rønne Latinskole var i 80'ernes Kampaar en Højborg for det konservative Parti paa Bornholm. Rektor C. G. Koefoed sad som Partiets Tillidsmand i Byraad og Amtsraad og talte ved forskellige Lejligheder ved Højres interne Sammenkomster. Adjunkterne Selchau og Brøndsted var i Presse og paa Møder ivrige Agitatorer for Estrups Politik; de havde sikkert heller ikke haft meget imod at forsøge Lykken paa Valgtribunen. Men deres Form huede ikke rigtigt Vælgerne; man kan maaske sige, at den var for teoretisk akademisk. Derfor blev det den sidst tilkomne og yngste af de 3 politiserende Adjunkter, der blev Partiets Fører i Rønnekredsen, da Eksperimentet med Sandemand Sode vel ingenlunde var blevet Fiasko, men dog havde vist, at man maatte have en mere skolet Taler og en i de aktuelle politiske Divergenspunkter bedre forankret Advokat til at tage Kampen op imod Blem.

Øllgaard var i 1885 Medstifter af den konservative Klub i Rønne og fungerede i mange Aar som dens Formand. Han deltog som saadan energisk i Agitationsarbejdet for Partiets Sag i 1. Kreds, ogsaa ved offentlige Møder udenfor Rønne. Han viste sig hurtig som en fremragende Taler, hvis Foredrag var vel forberedte og logisk opbyggede, og som ingenlunde let lod sig slaa ud i den efterfølgende Diskussion. Det var derfor naturligt, at han blev Højres Kandidat ved Folketingsvalget i Januar 1887. Det lykkedes ham ogsaa at sætte Partiets Stemmetal op med næsten 50 pCt. (fra 661 til 943). Han opnaaede dog ikke Valg, idet Blem fik 1153 Stemmer, men der var et godt Grundlag at arbejde videre paa. Øllgaard stillede sig da ogsaa paany i 1890 og 1892, men da Blems Overtal af Stemmer var stadigt og stærkt voksende, undlod Partiet at opstille ved de nærmest efterfølgende Valg i Rønnekredsen.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Øllgaard maatte altsaa opgive det attraaede Rigsdagsmandat, men fortsatte i mange Aar sin Virksomhed som Højres Ordfører paa offentlige Møder og navnlig som Partiets Pennefører i Dagspressen. I 1890 blev han Redaktør af Bornholms Avis, og det var navnlig det politiske Arbejde ved Bladet, som sorterede under ham, idet hans Medredaktør, Fr. Soltau, væsentligst tog sig af det øvrige. Hans Artikler var som hans Taler fast og logisk opbyggede; Sprogbehandlingen var udmærket. I 1911 fratraadte han sin Redaktørstilling ved Avisen for at give Plads for Højres nye Fører paa Bornholm, H. C. Jespersen. Siden holdt han sig helt passiv i den politiske Strid, der iøvrigt aldrig greb ham stærkere end, at han kunde staa i det venskabeligste Forhold til Folk af modsat politisk Mening. Jeg taler her af personlig Erfaring. Øllgaard var en vennesæl Mand og en nobel Karakter.

Et Par Gange var Øllgaard opstillet til Byraadsvalget i Rønne, men han opnaaede ikke Valg. I det hele blev det store Slid gennem næsten 30 Aar han havde i den politiske Agitations Tjeneste karrigt honoreret. Hans eneste Tillidshverv var, saa vidt jeg ved, Stillingen som Overligningskommissær for Rønne, og den fik han endda ikke af Partiet paa Bornholm.

Øllgaard blev den 27/5 1881 gift med Manna Dagmar Litta Jensen (født 12/7 1857, død 22/10 1910) Datter af Amtsforvalter i Rønne, senere København, Niels Laurids Christian Jensen (se dennes Biografi i nærværende Afhandlings 3. Afsnit, Side 236 f. f.) og Hustru Agnetine Sofie Frederikke, født Pedersen.

N. P. Møller.

Niels Peter Møller var født den 1/11 1840 som Søn af Husmand Peder Nielsen, 40. Slg. Grund i Aaker, og Hustru Signe, født Johnsdatter. Han kom efter sin Konfirmation i Snedkerlære. Efter at være udlært i 1860 arbejdede han i 2 Aar som Møbelsnedker, derefter som Møllebygger, indtil han i 1869 byggede sig en mindre Savmølle paa 20. Vdg. Grund i Aaker. Forretningen gik godt, og i 1872 rev han den lille Mølle ned og byggede en større. Allerede i 1894 — altsaa i en Alder af 54 Aar — solgte han sin Savmølle og købte den lille i Nærheden liggende Ejendom »Virkelyst«. Her boede han til sin Død den 10/5 1912.

Savmøller N. P. Møller fik meget tidlig en glødende Interesse for Politik, og han var kendt over hele Bornholm som en af Venstresagens ivrigste Forkæmpere. Han tog ofte Ordet ved de offentlige Møder for korte, kraftige Bemærkninger. Han lagde ikke Skjul paa sit ærlige Had til Højres Provisoriepolitik; da Delingen i Venstre mellem Bojsens og Bergs Tilhængere ogsaa gjorde sig gældende her paa Øen, støttede han ivrigt Ingvard Jensens Kandidatur mod Kapt. Dam. Hans politiske Interesse kølnedes ikke med Aarene. Endnu saa sent som i 1910 tog han djærv og bred Ordet paa et af mine politiske Møder — vistnok i Aakirkeby — for at støtte sin Ven og Kampfælle Ingvard Jensen, der denne Gang ikke bekæmpedes fra moderat, men radikal Side.

N. P. Møller havde ogsaa andre offentlige Interesser end de politiske. Han var i September 1887 Medstifter af Aakirkeby og Omegns Haandværker- og Industriforening og denne Forenings første Formand. Han var endvidere Medstifter af Aakirkebys Sygekasse, af Bornholms Kreaturforsikringsselskab og af Ulykkesforsikringsselskabet »Bornholm«. Fra 1884 var han Sognekommissær i Aaker for Bornholms Landboeres Brandforsikringsselskab og fra 1889 Formand for Husflidsforeningen for Aakirkeby. I 1894 valgtes han til Medlem af Aaker Sogneraad; han genvalgtes 1900.

Han blev den 9/2 1863 gift i Aa Kirke med Bodil Kirstine Hansen, født 30/11 1834, Datter af Hans Peter Madsen, Forpagter af Østermarie Præstegaard. I Ægteskabet var der 9 Børn.

24. FRA VISNEPOLITIK TIL FORLIGSPOLITIK (1887—90).

Efter Højres Valgsejr i Januar 1887 var der blandt Venstres Førere en voksende Forhandlingsvillighed. I de 2 Maaneder Rigsdagen var samlet efter nævnte Valg, blev der som Udtryk for Ønsket om at opnaa positive Resultater enkelte Love gennemført; der førtes ogsaa Forhandlinger om et Finansforlig, men Forsøget mislykkedes, og den 1. April 1887 udstedtes en ny provisorisk Finanslov med det af Landstinget vedtagne Indhold, derunder betydelige Bevillinger til Hovedstadens Befæstning.

I de nævnte Forhandlinger, der fra Venstres Side førtes af Grev Holstein med Tilslutning af saavel Bojsen som Hørup, havde Berg ingen Andel. Da han blev nærmere bekendt med

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

deres Forløb, nedlagde han sin Stilling som Formand i Partiet og i Folketinget, og optog under Slagordet: »Gaa aldrig paa Akkord med Uretten« en virkningsfuld Agitation ud over Landet imod den Kompromispolitik, som de andre Venstreførere havde indledet. Paa Tinge havde han kun en halv Snes Tilhængere, men blandt de menige Vælgere stod han stadig som den egentlige Venstrehøvding. Bergs bitreste Modstander blandt Venstreførerne var paa dette Tidspunkt Hørup. Hans tidt citerede Udtryk om Berg som »politisk Rumlepotte« stammer fra denne Periode.

I Rigsdagssamlingen 1887—88 førtes en Række Forhandlinger mellem Højres og Venstres Ledere — med Undtagelse af Berg. Hovedinteressen knyttede sig til Forsøget paa at gennemføre en Margarinelov. I 1883 paabegyndtes Produktionen af »Kunstsmørret« her i Danmark, og i disse for Landbruget vanskelige Aar opstod i Agrarkredse Frygt for en ødelæggende Konkurrence. Der stilledes Krav om begrænsende og kontrollerende Bestemmelser, ja Hørup, Vilh. Lassen m. fl. forlangte endog et Forbud mod al Handel og Fremstilling af Margarine. Det egentlige Motiv til denne Kamp for »det rene Land« fra den Hørupske Venstrefløjs Side, var dog mere af taktisk end realpolitisk Karakter: man vilde ved Smørordningen spalte og stække Højre. Resultatet blev et Kompromis mellem Bojsen og Regeringen, hvorved Mellemstandpunktet sejrede.

Ogsaa om Finansloven bestræbte man sig for at opnaa Forlig. 1888 var et Festernes Aar: Det var 100 Aar siden, Stavnsbaandet blev løst, den 7/4 fyldte Kongen 70 Aar og den 15/11 havde han 25 Aars Regeringsjubilæum. Desuden var København i dette Aar Sæde for en Verdensudstilling. I betydende Kredse ønskede man politisk Borgfred. Men trods god Vilje i begge Lejre, maatte Forsøgene paa at faa en ordinær Finanslov vedtaget i begge Ting opgives; det var Fæstningssagen, der blev den store Anstødssten, nu som før og siden, og den 1. April udstedtes — som sædvanlig — en provisorisk Finanslov. Aarets Fester blev holdt af hvert af de politiske Partier for sig. Særlig Opmærksomhed vakte det, da Folketingets Formand, Høgsbro, erklærede ikke at ville bringe Kongen en Lykønskning ved Regeringsjubilæet, da »Tingets store Flertal ikke med Sandhed formaar at ønske Hans Majestæt til Lykke med en Regeringstid, under hvilken hans Ministerium har valgt det Brud med Grundloven, Thinget havde søgt at afværge«.

Rigsdagssamlingen 1888—89 forløb uden større politiske Begivenheder, og midt under den følgende Samling opløstes Folketinget, da 3-Aarsperioden var udløbet. Valget, der fandt Sted den 21/1 1890, gav Venstre en Nettogevinst paa 3 Mandater; det havde iøvrigt Interesse ved en betydelig Stemmefremgang for Socialdemokratiet; Partiet opnaaede ganske vist kun at faa 3 Mand valgt, men det mønstrede betydelige Minoriteter rundt omkring i Landet og erobrede endog en ren jydsk Landkreds, Skjoldelev. Dette vakte Ængstelse langt ind i Venstres Rækker. Iøvrigt var Valget bemærkelsesværdigt ved, at Bergs Gruppe voksede fra 10 til 17 Mandater, og at Oppositionen i København havde en meget betydelig Stemmefremgang.

Da Rigsdagen efter Valget genoptog Arbejdet, forlangte Krigsminister Bahnson 3½ Mill. Kr. som en første Bevilling til Middelgrundsfortet. Det stod klart for alle, at denne Sag skulde føres igennem ad provisorisk Vej, og da Opførelsen af dette Fort vilde strække sig over et længere Aaremaal, skabte dette nye Punkt paa Regeringens Forsvarsprogram dyb Pessimisme i de Kredse indenfor Venstre, som hidtil havde støttet Forsøgene paa at tilvejebringe en forligsmæssig Ordning. Dette gjaldt navnlig den Hørupske Fløj, der fjernede sig fra den Bojsenske Gruppe, og Mægleren mellem Bojsen og Hørup, Grev Holstein-Ledreborg, traadte ud af Politik. Han erklærede, at Forudsætningen for hans Politik »var bristet baade nu og i Fremtiden.«

25. DE BORNHOLMSKE RIGSDAGSMÆND BLEM, DAM OG M. P. JENSENS VIRKSOMHED I RIGSDAGSSAMLINGERNE 1887—88, 1888—89 OG 1889—90.

Rigsdagssamlingen 1887—88 var af normal Varighed — ½ Aar — og prægedes af Forsøg paa at komme ud af Visnepolitikens Dødvande og ind i aktivt Lovarbejde. Dette medførte ogsaa en voksende Foretagsomhed for de 3 bornholmske Rigsdagsmænds Vedkommende. Alle havde Ordet adskillige Gange: Blem 9, Dam 17 og M. P. Jensen 4. De sad ogsaa i en Del Udvalg: Blem 4, Dam og Jensen hver 3. De Udvalg, Blem havde Sæde i, var: 1) Lønningsudvalget, hvortil en Række Regeringsforslag var henvist uden dog at blive gennemført — om

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Embedsmændenes Kaar var det stadigt vanskeligt for Regeringen og Venstre at naa til Forstaaelse; 2) Udvalget om Fiskeriloven; 3) et Udvalg om Forslag til Lov om Forebyggelse af Ulykkestilfælde ved Maskiner, en Sag som Blem havde megen Interesse for, og 4) det meget betydningsfulde Udvalg om Regeringens militære Lovforslag. — Dam var Medlem af 1) Finansudvalget, 2) Udvalget om et Lovforslag om Ændringer i Postvæsenets Ordning — her var Dam, der jo som Postmester var særlig Sagkyndig paa dette Omraade, Sekretær, og dette Lovforslag hørte til de forholdsvis faa, der blev endelig gennemført, og 3) Udvalget om smitsomme Sygdomme hos Husdyrene. I dette sidste Udvalg var Dam baade Formand og Ordfører, og af de 17 Taler, han holdt i denne Samling, var de 11 knyttede til dette Lovforslags Behandling. Det var Dam en Sorg, at ogsaa dette Lovforslag strandede paa Uenighed mellem Tingene. — M. P. Jensen var Medlem af et Udvalg om Fælles- og Andelsmejerier og af Udvalget om et specielt bornholmsk Lovforslag om Ophævelse af særlig Paaanke ved de bornholmske Retter; endelig fik M. P. Jensen Sæde som landstingsvalgt Medlem af det Fællesudvalg, der blev nedsat af Tingene angaaende det saa meget omstridte Lovforslag om Kunstsmørret (Margarinen), denne Rigsdagssamlings særlige Stridsspørgsmaal.

Det foran nævnte Lovforslag angaaende Forandring af Adgangen til Appel i bornholmske Retssager blev forelagt af Justitsminister Nellemann den 17/2 1888. Fra gammel Tid gjaldt der den Bestemmelse, at Justits- og Politisager fra Bornholm indankedes direkte fra Øens Underretter til Højesteret, altsaa med Forbigaaelse af Overretten (nu Landsretten). Det var en Ordning, der var truffet af Hensyn til Bornholms vanskelige og ofte svigtende Forbindelse med det øvrige Rige. Højesteret havde nu indsendt et Andragende til Justitsministeriet om at faa dette Forhold ændret, saaledes at Bornholm ogsaa i denne Henseende stilledes lige med det øvrige Land. I sin Forelæggelsestale henviste Justitsministeren til, at »Kommunikationen med Bornholm nu ikke var væsentlig vanskeligere end med de øvrige Landsdele, saa at man maa erkjende, at disse Bestemmelser ikke have nogen Tilværelsesgrund mere«. Da de i flere Henseender følte som et Besvær ved Højesteret, fandt Ministeren det rimeligt, at de bragtes til Ophør. — Da Lovforslaget kom til 1. Behandling i Landstinget, udtalte M. P. Jensen

Ønsket om Lovforslagets nærmere Overvejelse i Udvalg. Fra anden Side blev man noget overrasket ved denne Anmodning, idet man syntes, det var saa vel begrundet og selvfølgeligt, at en nærmere Undersøgelse forekom overflødig. M. P. Jensen udtalte heroverfor, at der vel »langt fra er den Grund til Stede for disse særlige Regler, som der tidligere har været, idet Kommunikationsmidlerne nu er saaledes forbedrede med Hensyn til Bornholm, at de omtrent er lige saa gode som andetsteds.« »Der kan imidlertid ogsaa i Fremtiden«, udtalte M. P. Jensen, »indtræffe Tilfælde lig dem, der tidligere har været til Stede, nemlig lange Afbrydelser i Postgangen ved Isvintre, hvori vi ikke faa nogen Post fra København . . . . Iøvrigt vil dette Forslag ogsaa medføre andre Ting, som efter mit Skjøn nok kunde gjøre Overvejelser nødvendige. Det vil under alle Omstændigheder, saa vidt jeg kan skjønne, medføre forøgede Udgifter for Amtsrepartitionsfonden. Det er jo nemlig saaledes, at de Fleste, som blive straffede paa Bornholm, er formueløse Svenskere, som i al Fald i Vintertiden ikke vil tage i Betænkning at appellere til højere Instans, idet de befinde sig forholdsvis vel i Arresten med den gode Varetægtskost«!

M. P. Jensen fastholdt med denne Motivering sit Forslag om Prøvelse i et Udvalg. Forslaget blev vedtaget, og Undersøgelsen blev saa grundig, at Forslaget ikke vendte tilbage fra Udvalget i denne Samling.

En langt mere indgaaende Omtale fik i denne Rigsdagssession et helt andet bornholmsk Spørgsmaal, nemlig Adgangen for svenske Fiskere til at drive deres Erhverv paa Øens Søterritorium. I et Lovforslag, som Regeringen havde forelagt om Fiskeriet i Danmark, var der indrømmet Fiskere fra Sverige Ret til at fiske Sild, men ikke Laks ved de bornholmske Kyster. Allerede ved Lovforslagets 1. Behandling i Folketinget hævdede Dam, at en saadan Bestemmelse var uheldig. Dels var der ikke indrømmet bornholmske Fiskere en tilsvarende Ret ved Sveriges Kyst, dels var det efter Dams Mening temmelig umuligt at kontrollere, at Svenskerne ikke fangede Laks, naar de i de hele havde Lov til at drive Fiskeri ind under Øen, og dels fandt han det i hvert Fald urimeligt, at det ikke engang var paalagt de fremmede at svare Havneafgift, naar de med deres Baade lagde ind i de bornholmske Havne.

Efter at Lovforslaget var blevet behandlet i et Udvalg, i hvilket Blem (men ikke Dam) havde Sæde, og kom til 2. Be-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

handling viste det sig, at Blem havde faaet 6 af Udvalgets 15 Medlemmer med sig til et Ændringsforslag, hvorefter de svenske Fiskere ikke fik den omtalte Ret. Blem gav i sit Forsvar for dette Standpunkt en lang historisk Udredning af, hvorledes man fra dansk Side havde stillet sig lige op til Aarhundredets Begyndelse overfor de skaanske Fiskeres Rettigheder i de bornholmske Farvande. Blem havde her som ved saa mange andre Lejligheder gjort Sagen til Genstand for et Kildestudium, der sikkert havde kostet ham mange Timers Arbejde med Dokumenter fra Kancelliet og Arkiverne. — Blem kom til det Resultat, at hverken svenske eller tyske Fiskere nogensinde havde haft nogen Ret til at fiske paa bornholmsk Søterritorium. For Øresund eksisterede et særligt Forhold, men dette vedkom ikke Bornholm. Ministerens og Flertallets Standpunkt var, at et eventuelt Forbud skulde udskydes til en kommende Traktatforhandling mellem Sverige og Danmark, men Blem havde ingen Tiltro til Resultater af saadanne Overvejelser. Han havde ikke noget imod, at de svenske Fiskere kom ind til Bornholm for at sælge deres Fangst. Det kunde maaske oven i Købet være til Nytte for den bornholmske Befolkning, som derved sikredes rigelig Sild til Nedsaltning til Vinterbrug; men Søterritoriet skulde forbeholdes Bornholms egne Fiskere. De skubbedes ofte væk af Svenskerne, der mødte med 1—200 Baade, hver med en Besætning paa 5 à 6 Mand.

Blems Anstrengelser slog ikke til. Ved Afstemningen forkastedes hans Ændringsforslag med 41 Stemmer imod 29.

Imellem 2. og 3. Behandling lykkedes det dog at faa Udvalget til at stille et mildnende Forslag, hvorefter den foreslaaede Undtagelsesret kun skulde gælde til 1. Januar 1890; efter den Tid skulde de svenske Fiskere, hvis der ikke opnaaedes en ny traktatmæssig Overenskomst, kun have Ret til at fiske paa dansk Søterritorium ved Bornholm, naar de mod deres Vilje af Vind og Strøm blev drevet ind paa Territoriet. — Blem indrømmede, at dette Ændringsforslag betød en Forbedring, men han kunde ikke tiltræde det, med mindre Sætningen om den ny traktatmæssige Overenskomst gik ud; han stillede et dertil sigtende Underændringsforslag.

Blems Anbefaling af dette Underændringsforslag støttedes af Dam, der i et længere Indlæg bl. a. udtalte: »Man har i de senere Aar med Ministeriets og Rigsdagens Medvirkning gjort overordentlig meget Paaskjønnelsesværdigt for det bornholmske Fiskeri navnlig ved at yde meget store og gunstige Laan til bornholmske Havne, Fiskerihavne, og i det Hele taget er der i næsten en Menneskealder, og navnlig efter at man har faaet saadanne gode Havne og derved har kunnet skaffe sig Dæksbaade til Laxefangsten, sket en meget stor Fremgang og Opdrift i det bornholmske Fiskerivæsen. Jeg skal derhos fremhæve, at Bornholm har intet Indvands- eller Fjordfiskeri, og det er jo indlysende, at Fiskeriet paa det aabne Hav er forbunden med meget større Vanskelighed og Besvær, idet man der er mere udsat for at miste Redskaberne og altsaa lide store Tab, hvilket ogsaa ofte er sket. Der er tillige langt fra de bornholmske Fiskere til de store Markeder baade i Ind- og Udland. Det forekommer mig derfor, at det er rigtigt, naar man er kommen ind paa den Vej, man er kommen ind paa, at man vil have, at den bornholmske Fiskeridrift i Fremtiden skal gaa frem paa den glædelige Maade, saaledes som det som sagt er sket i den sidste Menneskealder, at man da ogsaa retter sig derefter ved at træffe Foranstaltninger og de Lovbestemmelser, som kunne føre til dette Maal. Det ser maaske meget underligt ud, at vi to bornholmske Repræsentanter have stillet os som to ensomme Vogtere for det bornholmske Fiskeri; men jeg har efter min Opfattelse ikke kunnet stille mig anderledes. Det forekommer mig, at der vil blive en Ulighed, en Mangel paa Gjensidighed i Forhold til vore egne Fiskere paa Bornholm, som der efter min Mening ikke er nogen Trang til paa Grund af Øjemedet, at oprette det gode Forhold med Hensyn til Fiskeriet i Øresund. Jeg skal endnu fremdrage et Punkt, som vedrører denne Sag; men det er maaske et andet Hensyn, der gjør sig gjældende her. Der er jo fremkommen en Paastand om, at de bornholmske Fiskere ikke have kunnet fremskaffe saa megen Sild, som er nødvendigt til Nedsaltning for Befolkningens Forbrug, og at det derfor skulde være saa at sige nødvendigt, at man havde de svenske Fiskere med for at kunne faae det Fornødne. I den Henseende skal jeg tillade mig at fremdrage en ganske kort statistisk Oplysning. Det har nemlig vist sig, at i Aaret 1886 fangedes der ved Bornholm af Øens egne Fiskere ca. 213,000 Ol Sild og af svenske Fiskere ca. 82,000 Ol. Heraf udførtes i fersk, saltet og røget Tilstand ca. 200,000 Ol, medens Resten 95,000 Ol er forbrugt i det Aar af Øens Befolkning. Det vil heraf ses, mener jeg, at de bornholmske Fiskere kunne og have viist, at de kunne skaffe det For-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

nødne til Veje til Landets Forbrug, saaledes at der i den Hensende ikke med Rette kan gjøre sig nogen Klage gjældende. Jeg kan derfor ikke se, hvorfor det skulde være nødvendigt at vedtage en Bestemmelse, som ikke er til Beskyttelse for de bornholmske Fiskere, men tværtimod til Beskyttelse for fremmede Fiskere.« (Folket. Forh. 1887—88, Sp. 4756—57).

De to bornholmske Folketingsmænds Bestræbelser kronedes ikke med Held. Ved Afstemningen blev Underændringsforslaget nedstemt med 46 Nej mod 14 Ja. Da Lovforslaget kom op i Landstinget, blev Stillingen endda yderligere forringet set fra Bornholmsfiskernes Synspunkt, idet den bestemte Tidsgrænse 1. Januar 1890 blev ændret til det udflydende Udtryk »indtil videre«. Øens Landstingsmand fraraadede ikke denne Ændring; han erklærede tværtimod, at det ene Udtryk efter hans Mening kunde være lige saa godt som det andet!

Ogsaa ved anden Lejlighed talte Blem i denne Samling de bornholmske Fiskeres Sag, idet han ved Finanslovens 1. Behandling udtalte sin Forbavselse over, at en Bevilling til »Fiskeriet i Almindelighed« paa 25.000 Kr. kun delvis blev brugt. Indenrigsministeren, under hvem Fiskeriets Forhold dengang sorterede, havde paa Forespørgsel erklæret, at der »ingen Grund havde været til at benytte dem«. Dette undrede Blem. »Saa vidt mig bekjendt«, udtalte han, »er der fra bornholmske Fiskere netop i disse Par Aar forgæves indsendt Andragender til den højtærede Indenrigsminister om Tilskud til Anskaffelse af Laxegarn af samme Slags, som svenske Fiskere benytte med saa stort Held udenfor Bornholms Kyster. Disse Garn ere dyre, og det er vanskeligt for Fiskerne at skaffe saa mange Penge til Veje, og man mente jo saa at kunne søge Ministeriet om en lille Understøttelse. Ligeledes er det mig bekjendt, at en Mand for 1½ Aar siden søgte om Understøttelse til en ny Baad. Hans gamle Baad var pilraadden, saa han ikke turde bruge den, han havde stor Familie at forsørge, og hans Hus var saa behæftet med Prioriteter, at der ikke kunde laanes mere i det. Han søgte saa, som sagt, om at faae 3—400 Kr. af disse 25.000 Kr., men han fik Afslag, endskjøndt han, saavidt mig bekjendt, mødte med gode Anbefalinger. Derfor har det forbauset mig at høre, at der ikke har været nogen Grund til at bruge denne Bevilling, og at der derfor er bleven liggende ca. 6.000 Kr. i Kassen. Jeg vil tillade mig at henstille til den højtærede Indenrigsminister, om han ikke maatte ville vise sig mere velvillig

overfor de Andragender, der maatte indkomme fra fattige Fiskere, saa at de kunde faae lidt Understøttelse i saadanne Tilfælde, og om det ikke maatte være bedre end at lade Pengene blive liggende i Kassen, paa Grund af at der ikke skulde være »nogen Grund« til at benytte dem.« (Folket. Forh. 1887—88, Sp. 225—26).

I den samme Finanslovtale kom Blem ind paa de bornholmske Kirkers Forhold og anbefalede, at der ydedes nogen Støtte fra Staten ved Ombygninger og større Restaureringsarbejder, idet Udgifterne hertil tyngede meget haardt paa Øens Sognemenigheder. Han tilføjede: »Jeg skal ogsaa bemærke, at Forholdet paa Bornholm er saaledes, at Kirkebestyrelsen, Kirkeinspektionen, for Land-Kirkernes Vedkommende bestaar af Præsterne alene, medens Kirkebestyrelsen for Kjøbstæderne bestaar af Præsten, Kirkeværgen og et valgt Medlem af Byraadet. Jeg vilde ønske, at man kunde gaa over til, at Kirkebestyrelsen paa Landet ikke kom til at bestaa af Præsten alene; thi man kan vistnok, uden at fornærme Præsterne, sige, at de ikke ere særlig bygningskyndige. For 6 Aar siden indsendte samtlige bornholmske Sogneraad paa et nær et Andragende til Kultusministeren om, at faae det ordnet paa samme Maade for Sognekirkerne som for Bykirkerne, saaledes at Kirkebestyrelsen kom til at bestaa af Præsten, Kirkeværgen foruden et af Sogneraadet valgt Medlem; men det er nu 6 Aar siden, og der er ikke kommet Svar paa Andragendet. Jeg vil derfor ogsaa tillade mig at henstille til den højtærede Kultusminister, om han, hvis der indkommer Andragender i denne Retning, vilde tage disse under velvillig Overvejelse«. (Folket. Forh. 1887—88, Sp. 227—28).

Fra de bornholmske Rigsdagsmænds Virksomhed i denne Samling skal iøvrigt kun omtales, at Blem ved Behandlingen af Margarineloven stærkt advarede imod at lave kunstige Beskyttelsesforanstaltninger for Landbruget; han imødegik meget virkningsfuldt den mærkelige yderliggaaende Agrarpolitik, som »det europæiske Venstres« Fører Hørup søgte at fremme sammen med nogle af Højres Landbopolitikere. Det var denne Tale, der som andetsteds omtalt fremkaldte et stærkt Angreb paa Blem fra Proprietær Kirketerps Side i de bornholmske Aviser for ikke i tilstrækkelig Grad at varetage Landbrugets Interesser.

Endelig skal nævnes, at Dam i en Tale ved Finanslovens 1.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Behandling kritiserede den gældende Apotekerordning. Der var alt for faa Apoteker, paa Bornholm saaledes kun 2, og Varerne holdtes i en alt for høj Pris som Følge af Bevillingssystemet; Staten burde efter Dams Mening successivt overtage Apotekerne. — Om denne Sag fremsatte Dam ogsaa i de efterfølgende Samlinger forskellige Indlæg.

Rigsdagssamlingen 1888—89, der havde normal Varighed (fra 1/10 88 til 31/3 89), bar i endnu højere Grad end den nærmest foregaaende Præg af, at Visnepolitikkens Periode var endt, og at man ikke længere turde dæmme op for Folkets Krav om positive Lovgivningsresultater. Der var mange Lovforslag til Behandling, og de blev henviste til nedsatte Udvalg, der ikke som i Visneperioden var Begravelsespladser, men Arbejdsudvalg. Man var i Færd med i stadig større Udstrækning at tage Blems Arbejdskraft i Brug. Han havde i de Samlinger, hvor den storpolitiske Kamp overskyggede alt, været meget passiv; i Samlingen 1888—89 havde han Ordet ikke mindre end 33 Gange, og han var Medlem af 7 Udvalg, nemlig foruden 1) Lønningsudvalget, de om efternævnte Lovforslag nedsatte Udvalg: 2) Omordning af Landbohøjskolens Forhold; 3) Forebyggelse af Ulykkestilfælde ved Maskiner; 4) Oprettelse af et Rigsarkiv og Lønningerne ved dette; 5) Nye Bygninger for det kgl. Frederiks Hospital; 6) Afskaffelse af særlig Paaanke ved de bornholmske Retter, og 7) Oprettelse af en Hypotekbank. — Til Lønnigsudvalget var henvist et ret stort Antal Lovforslag; Blem var Ordfører for 2 af disse, nemlig Lovforslagene om Postvæsenets Lønninger og om Kontorholdsgodtgørelse ved Postvæsenet. I Udvalget om den foran under 3 nævnte Maskinlov var han baade Sekretær og Ordfører, og i de under 4 og 6 angivne Udvalg var han Sekretær.

Dam var Medlem af 4 Udvalg, nemlig: 1) Finansudvalget; 2) et Udvalg om færøiske Forhold; 3) Udvalget om Ægtefællers formueretlige Stilling — her var Dam Sekretær — og 4) det særlige bornholmske Lovforslag om retslig Paaanke; for dette Udvalg var Dam Formand.

M. P. Jensen var kun Medlem af et enkelt Udvalg; det angik Oprettelse af Brandforsikringsforeninger for Landbygninger; han havde kun Ordet een Gang, nemlig ved 1. Behandling af de fra forrige Samling kendte Forslag om Appel af bornholmske Retssager.

Dette sidste Lovforslag blev af Justitsministeren forelagt i

Landstinget i samme Skikkelse som i forrige Samling. Det havde i Mellemtiden været til Erklæring i Bornholms Amtsraad, der ikke havde haft noget at indvende imod dets Fremme. Ved dets 1. Behandling udtalte M. P. Jensen følgende: »Naar jeg ved Behandlingen af det foreliggende Lovforslag i sidste Rigsdagssamling tillod mig at foreslaa det prøvet i et Udvalg, var det fornemlig af finantsielle Grunde. Jeg havde nemlig den Opfattelse, at det vilde medføre forøgede Udgifter til Delinkventomkostningerne for Amtsrepartitionsfonden. Det bornholmske Amtsraad, hvem Sagen senere har været forelagt til Erklæring, er imidlertid ved den i saa Henseende anstillede Undersøgelse kommen til det Resultat, at det ikke i synderlig Grad vil blive Tilfældet; nøiagtigt kan det selvfølgelig ikke ses. Skjøndt det nu ikke er mig ubekjendt, at der fra flere Sider paa Bornholm næres Ønske om, at de gamle Retsregler med Hensyn til Appelinstantserne for visse Sager fra Bornholm maa blive bevarede, og skjøndt det ogsaa synes, at det i visse Tilfælde kan være ret hensigtsmæssigt, forekommer det mig dog, efter at man ellers paa saa at sige næsten alle Omraader har søgt at føre Bornholm ind under den almindelige Lovgivning, at man ikke nu med Hensyn til den her tilsigtede Forandring med god Føie kan modsætte sig Forslaget, al den Stund Forudsætningen for Retsreglernes Tilblivelse ikke længer kan siges at være til Stede i nogen væsentlig Grad, og navnlig da Udgifterne i det nævnte Øiemed ikke synes at ville blive videre forøgede, hvilket er det, jeg for mit Vedkommende særlig maa lægge Vægt paa. Jeg kan saaledes nu anbefale Lovforslaget til videre Fremme af det høie Thing.« (Landst. Forh. 1888—89, Sp. 226—27).

Der var ikke andre, der tog Ordet, heller ikke ved Lovforslagets 2. og 3. Behandling, og Landstinget vedtog det uden Afstemning. Men da det kort efter kom til Behandling i Folketinget, viste det sig, at begge de bornholmske Folketingsmænd var Modstandere af det. Dam gjorde Rede for Sagens Forhistorie. Han mindede om, at Bornholm i gamle Dage havde haft et særligt »Landsthing«, der svarede til Overretten i København, men dette blev afskaffet ved Plakat af 29/6 1813; samtidig blev det bestemt, at de bornholmske Justits- og Politisager skulde gaa direkte fra Underretsdommeren paa Bornholm til Højesteret. Det var altsaa dette, man nu vilde ændre, men den for en saadan Forandring givne Begrundelse forekom

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

ham meget svag. Han fandt i det hele 2 Instanser for tilstrækkeligt; mange Lande kendte ikke flere. Hvorfor saa forandre den fornuftige bornholmske Ordning? Der var saa meget mindre Grund til det, som en almindelig Reform af vor Retspleje formentlig ikke laa langt ude i Fremtiden. Bornholms Amtsraad havde ganske vist tiltraadt Forslaget, men det var meget tvivlsomt, om der var den samme Stemning for det ude blandt den bornholmske Befolkning. En Protestadresse var under Forberedelse.

Blem, der var næste Taler, havde som sædvanlig væbnet sig med et stort Talmateriale. Det var jo Højesteret, der havde rejst Sagen ved en Henvendelse til Justitsministeriet, og der var særlig peget paa, at dersom de bornholmske Sager skulde gennem Overretten, vilde en Del strande her og Højesteret derved ikke faa saa mange Sager fra Bornholm. Heroverfor udtalte Blem: »Denne Grund vilde for mig have stor Betydning, hvis saa var, at Høiesteret var bleven overbebyrdet med Justitssager fra Bornholm, og da jeg ønskede at komme til Klarhed over Spørgsmaalet, har jeg gjennemgaaet de sidste 10 Aargange af Høiesteretstidende. Jeg har da der fundet, at Høiesteret har afsagt Dom i 3,397 Sager, og deraf var de 60 fra Bornholm. Det bliver for Bornholms Vedkommende kun 1 Dom for hver 56,6, og i de sidste 5 Aar har der været 1,609 Domme, hvoraf 28 fra Bornholm; det giver 1 Dom for Bornholm for hver 57,5 mod det øvrige Land. Men dersom man ser Folketallet efter den sidste Folketælling, forholder Bornholm sig til hele Landet som 1 til 55,5. Vi have altsaa i de sidste 10 Aar været 1,2 pCt. efter Folketallet at regne under Gjennemsnittet, og i de sidste 5 Aar har det været 1,4 pCt. under Gjennemsnitstallet. Naar jeg ser hen til, at Høiesteret har henvist til, at der i den senere Tid er kommet saa mange Domme fra Bornholm, saa er det rigtigt for Aaret 1887, idet der i dette Aar er 8 Domme fra Bornholm, hvoraf de 7 er daterede fra den 21de Oktober til den 17de November. Der er afsagt 7 Domme i Løbet af 4 Uger og de 5 Domme endda i Løbet af 9 Dage. Det er imidlertid et enestaaende Tilfælde i de 10 Aar, og der foreligger ikke mere end 8 Domme for dette Aar i Alt. Ser man hen til 1880—81, har man for dette Aar havt 12 Domme. Ser man altsaa paa Gjennemsnittet i de sidste 5 eller 10 Aar, har det som sagt været under Gjennemsnitstallet af det, som man maatte komme til efter Folketallet. Undersøger man nu, hvilke Forbrydelser

Dommene have angaaet for Bornholms Vedkommende, saa angaa 16 Tyveri, 11 Slagsmaal og Mishandling af sin Hustru, 10 bedrageligt Forhold, 5 opsætsigt Forhold mod Politiet eller Overordnede, 3 Majestætsforbrydelser, 1 Overtrædelse af Presseprovisoriet, og de øvrige have være af forskjellig Art.« »Jeg har dernæst undersøgt, hvor mange bornholmske Domme der ere blevne stadfæstede ved Høiesteret. Af 60 Domme ere 36 stadfæstede rent og purt, uden at der er forandret en Tøddel. Det er 60 pCt. 10 af Dommene ere delvis stadfæstede, med Nedsættelse af Straffen; 5 Domme bleve delvis stadfæstede med Forhøielse af Straffen, og i 9 Tilfælde bleve de Vedkommende frifundne. Altsaa, 60 pCt. af Dommene ere rent og purt stadfæstede; 16,6 pCt. stadfæstede, men med nedsat Straf; 8,4 pCt. stadfæstede, men med forhøiet Straf, og 15 pCt. ere Frifindelsesdomme. Jeg kan derfor ikke skjønne rettere end, at det er et gunstigt Resultat.« (Folket. Forh. 1888—89, Sp. 2313—14).

De 2 bornholmske Folketingsmænd fik Støtte i deres Betragtninger af Venstremanden, Overretsprokurator Leth, der mente, at Folketinget i hvert Fald burde overveje Sagen nærmere, medens saavel Justitsministeren som Højremanden, Højesteretsassessor Klein hævdede, at der ikke forelaa nogen som helst Grund til, at Bornholm bevarede en Særordning som den omhandlede. Den var i sin Tid udelukkende motiveret med Øens trafikale Afsondrethed, og nu var Bornholms Forbindelse med København snarere bedre end mange Smaaøers. Klein gjorde yderligere opmærksom paa, at Frygten for øgede Udgifter, fordi Sagerne skulde gaa direkte til Højesteret, beroede paa en Misforstaaelse, idet man maatte regne med, at de fleste Appelsager ikke kom længere end til Overretten, hvor Omkostningerne var væsentlig mindre end ved Højesteret.

Ved Afslutningen af Forhandlingen nedsattes paa Forslag af Dam et 5-Mands Udvalg, hvorfra Lovforslaget ikke vendte tilbage.

Vedrørende særlige bornholmske Forhold skal iøvrigt kun nævnes, at det i denne Samling uden Modstand fra nogen Side blev vedtaget at yde Østermarie Sogn en Bevilling paa Finansloven paa 12.000 Kr. til Opførelse af en ny Kirke. Det hævdedes, at den gamle Kirke var farlig at benytte; det viste sig iøvrigt senere ved dens Nedrivning, at Murene var saa solide, at man næppe ved Anvendelse af Sprængstoffer kunde faa Bugt med dem. — Derimod lykkedes det ikke at faa Kultusministe-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

ren til at stille sig velvilligt overfor et Andragende fra Sogneraadet i Rutsker om et Tilskud paa 6,000 Kr. i Anledning af, at man ved Restaureringen af Sognets gamle, ejendommelige Kirketaarn havde haft en Udgift paa 17,000 Kr. Blem talte varmt Rutskers Sag og viste ved mange Tal, hvor fattig Kommunen var; men Ministeren fastholdt sin Vægring. Folketinget vedtog dog, at Andragendet skulde henvises til Ministerens nærmere Overvejelse! Det betød efter Rigsdagens sædvanlige Terminologi, at Folketinget anbefalede Bevillingens Ydelse.

Denne Samlings Rigsdagstidende bærer iøvrigt Vidnesbyrd om en betydelig Indsats fra Blems Side i det saglige Arbejde. Som nævnt foran var bl. a. Blem Ordfører for Postvæsenets Lønningslov. Denne behandlede desuden Postetatens Administrationsforhold, og en Del af de Spørgsmaal, som her søgtes løst, var normgivende for andre administrative og lønningsmæssige Omraader. Skønt disse Forhold laa Landborepræsentanten Blem ret fjernt, røgtede han sit Ordførerskab paa en Maade, som skabte Respekt i Tinget om Rønnekredsens Folketingsmand. Maaske gik han i sin Ordførertale og i sine Svar til Minister og Mindretalsrepræsentater under den efterfølgende langvarige Debat mere udførligt ind paa Detailler end strengt paakrævet, men det gaar jo tit saaledes, at en Mand, der til Bunds bearbejder sit Stof, finder dette saa interessant, at han ogsaa udførligt maa gøre andre bekendt med sin Viden. Blems Arbejde med Postvæsenets Forhold blev ogsaa stærkt paaskønnet indenfor Etaten, særlig dens Assistentpersonale, og der tilvejebragtes en gensidig Forstaaelse, som holdt sig gennem Aarene. Det var ogsaa en stor Tilfredsstillelse for Blem, at Postlovforslaget trods store Meningsforskelligheder naaede frem til endelig Vedtagelse (Lov af 12. April 1889). Det samme gjaldt Postvæsenets Kontorholdslov, som Blem ogsaa var Ordfører for, og Telegrafvæsenets Lønningslov, hvor Blem ganske vist ikke var Ordfører, men ved hvis Behandling han gentagne Gange havde Ordet.

I en anden Lønningssag viste Blem meget mindre Forstaaelse. Det var under Behandlingen af Universitetsprofessorernes Lønninger. Her erklærede Blem, at Regeringen havde taget Munden altfor fuld, og han anbefalede det Udvalg, som skulde nedsættes, at gaa til en ordentlig Reduktion.

Det skal endvidere nævnes, at Blem i denne Samling var Medforslagsstiller til et privat indbragt Forslag om Oprettelse

af en Hypotekbank. Han tog ogsaa i Tinget Ordet for at anbefale denne Sags Fremme, idet han troede ad den Vej at kunne fremskynde en Konvertering af Kreditforeningsobligationerne, der som omtalt i hans Biografi laa ham meget stærkt paa Sinde. Han udtalte herom bl. a. »Dersom det for 2 Aar siden foreliggende Forslag var blevet Lov, tror jeg, at flere Konverteringer vilde have fundet Sted, end der nu har været. Hvis samtlige Kreditforeninger her i Landet med deres henved 400 Mill. Kr. i 4 pCt. Obligationer bleve enige om at sige: Nu ønske vi alle vore Obligationer konverterede, vi ønske Renten nedsat fra 4 til $3^1/_2$ pCt., er jeg vis paa, at man kunde have faaet konverteret til en høiere Kurs, end der nu noteres paa Børsen. Jeg er vis paa, at man kunde have naaet omtrent den samme Kurs som Statsobligationerne staa i. Jeg gad vide, hvad vore Kapitalister vilde gjøre med deres Penge, naar Kreditforeningerne paa een Gang opsagde alle deres Obligationer og sagde: Nu give vi kun $3^1/_2$ pCt., og det vilde man navnlig kunne gjøre, hvis man havde en saadan Hypotekbank, en Slags fælles Forening for de forskjellige Kreditforeninger.« (Folket. Forh. 1888—89, Sp. 4602).

Finansministeren (Estrup) stillede sig ikke særlig velvilligt overfor Lovforslaget, som det derfor ikke lykkedes at gennemføre i denne Samling.

Til Slut skal jeg citere en for Blems Stilling til Forsvarssag og Skytteforeninger karakteristisk Udtalelse, som han fremsatte i Folketingets Møde den 17/11 1888 i en Replik til Jens Busk, der havde udtalt Frygt for, at Skytteforeningerne skulde fremme militaristiske Tilbøjeligheder. Den lød saaledes: »Skytteforeningerne ere komne frem her i vort Folk som et Led af en stor Folkeopdragelseskjæde, hvor man netop ønskede at opdrage en kraftig Slægt, der kan tage en Gjerning op i vort Folk, og udføre et Arbeide fra det Mindste til det Største bedre, end den forrige Slægt har gjort, og dersom man kom ind paa dette, at man skulde frygte for, at der skulde udvikle sig militaristiske Tilbøieligheder, saa er jeg bange for, at man kom ind paa nogenlunde det Samme som under Christian den V's Regjering. Da udtalte Præsten og Satiredigteren Jacob Worm sig paa ironisk Maade om, at man forbød Bønderne at skyde med Bøsser af Frygt for at de skulde skyde Vildt eller Harer; Følgen blev, at man »gjorde Bøndernes Hjerter til Harehjerter«, saa at de ikke duede i Kampen, naar man skulde bruge dem til Fædre-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

landets Forsvar; saa jeg er bange for, at hvis vi nære en saadan Frygt for militaristiske Tilbøieligheder, saa bliver Følgen, at vi gjøre Bøndernes Hjerter til Harehjerter, saa at de ikke due til at tage en Kamp op for deres Land og deres Frihed.« (Folket Forh. 1888—89, Sp. 982—83).

Rigsdagssamlingen 1889—90 varede den normale Tid — 1/2 Aar — men paa Grund af Folketingets Opløsning holdtes ikke Møde fra 20/12 1889 til 24/1 1890. Der forefaldt i denne Samling intet af særlig Interesse for Bornholm, og Øens Rigsdagsmænd var lidet aktive. Blem talte 16 Gange og Dam 6, medens M. P. Jensen slet ikke havde Ordet. — Blem havde 7 Udvalgspladser; som i de foregaaende Samlinger sad han 1) i det Udvalg, hvortil forskellige Lønningsforslag henvistes; intet af dise Forslag blev iøvrigt gennemført; han blev endvidere indvalgt i 2) et lille Udvalg angaaende et Pensionsspørgsmaal; dernæst indtraadte han efter Valget i Januar i 3) Udvalget om Statsrevisorernes Betænkning; herudover var han Medlem af Udvalgene, der behandlede Lovforslagene om 4) Kreditforeninger for industrielle Ejendomme, 5) Handel med Gifte og 6) Gardehuskasernen. I de to sidste Udvalg var han Sekretær. Endelig var han Medlem og Sekretær i 7) det Udvalg, som blev nedsat angaaende det ogsaa i denne Samling forelagte Lovforslag om særlig Paaanke ved de bornholmske Retter. — For sidstnævnte Udvalg var Dam Formand. Dam sad dernæst i et særlig færøisk Udvalg og som sædvanlig i Finansudvalget. Her havde Dam tidligere været Sekretær, men i de senere Aar var Sekretærposten bestridt af andre; efter Januarvalget 1890 blev han paany betroet denne Post. Dam havde altsaa ialt 3 Udvalgsposter. Det samme gjaldt M. P. Jensen, idet han var Medlem af Snekastningsudvalget og var blandt Landstingsrepræsentanterne i de to Fællesudvalg om Ændringer henholdsvis i Margarineloven og Valgloven.

Som det fremgaar af foranstaaende, kom ogsaa denne Rigsdagssamling til at beskæftige sig med Spørgsmaalet om Ophævelse af den særlige Ordning, at Justits- og Politisager fra Bornholm ved Appel gik direkte fra Underretten til Højesteret. Justitsminister Nellemann forelagde ved Samlingens Begyndelse sit fra de to sidste Rigsdagssamlinger kendte Lovforslag i Folketinget i uændret Skikkelse. Det blev efter Forslag fra Dam henvist til et 5-Mands Udvalg, hvis Flertal — Venstres 4 Medlemmer — foreslog at standse Sagen ved en Dagsorden, medens

Mindretallet (Højremanden, Amtmand Brockenhuus-Schack) anbefalede — med en mindre betydelig Ændring — at vedtage Ministerens Forslag. — Udvalget valgte Overretsprokurator Leth til Ordfører, og denne motiverede ved Lovforslagets 2. Behandling, hvorfor man fra Venstres Side i hvert Fald ikke paa nærværende Tidspunkt ønskede at forandre den gældende Retsordning paa Bornholm, hvis Beboere nødig saa en Forandring. For at imødekomme Højesteret, hvis Andragende bl. a. hvilede paa den Betragtning, at det kunde være vanskeligt i de bornholmske Sager, naar de ikke havde passeret Overretten, at tilvejebringe de Oplysninger, som var nødvendige, foreslog Leth paa Udvalgsflertallets Vegne, at Tinget gennem en Dagsorden udtalte, at man fra Ministeriets Side burde tilkendegive Underretsdommerne, at det var en Ret for Advokaterne ved Højesteret hos de nævnte Dommere at faa Justitssager nærmere oplyst. — Under Forhandlingen havde Blem gentagne Gange Ordet; han gav herunder paany Udtryk for den Opfattelse, at Højesterets Henvendelse til Justitsministeriet skyldtes den Tilfældighed, at der i Løbet af 9 Dage i November 1887 var afsagt 5 Højesteretsdomme i bornholmske Sager, hvilket omtrent svarede til, hvad der ellers normalt fandt Sted aarlig! Nogle Dage efter, at Retten havde haft dette abnormt store Antal Sager herfra Øen, var Andragendet afsendt. I Anledning af, at Justitsministeren stærkt benyttede Amtsraadets Tilslutning til Lovforslaget som et Argument for at gennemføre dette, udtalte Blem: »Jeg finder, at den rette Repræsentation for Bornholm findes her paa Rigsdagen, og at de rette Repræsentanter for Bornholm ere de bornholmske Rigsdagsmænd, hvor Spørgsmaalet er om at vedtage, forandre eller ophæve Love. Det kan forøvrigt ikke falde mig ind at underkjende den Betydning, Amtsraadets Stilling til denne Sag kan have; men naar vi bornholmske Repræsentanter i Løbet af et helt Aar have talt med Folk, have haft Spørgsmaalet fremme paa Møder og Lignende og have faaet den Opfattelse, at Befolkningens store Flertal gjennemgaaende, i det Mindste foreløbig, holder paa at beholde disse Retstilstande, kunne vi Rigsdagsmænd nok betragte vor Mening som det rette Udtryk for Stemningen paa Øen.« (Folket. Forh. 1889—90, Sp. 1654).

Overfor den af Venstreflertallet stillede Dagsorden hævdede Justitsministeren, at han ikke ansaa sig for bemyndiget til at give Underretsdommerne et saadant Paalæg, og at han, selv om

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Dagsordenen blev vedtaget, ikke vilde gøre det. Forslagsstillerne tog derefter Dagsordenen tilbage, men foreslog samtidig at standse Lovforslaget ved at nægte dets Overgang til 3. Behandling. Dette blev vedtaget med 41 Stemmer mod 14.

De bornholmske Rigsdagsmænd havde sejret i en stor Kamp om en lille Sag. Det synes lidt overraskende, at de to Tingmænd saa energisk stred for, at de bornholmske Appellanter skulde behandles anderledes end andre danske Borgere i tilsvarende Tilfælde. Begrundelsen for denne lille Særrettigheds Bevarelse var ret svag. Dog fulgte det samlede Venstre i Folketinget ved Afstemningen Partifællerne fra Bornholm, medens det samlede Højre stemte med Regeringen, skønt det ikke i selve Sagen, hvorpaa man deltes, var let at finde noget partipolitisk Skel. Men man levede jo i de Kampaar, hvor enhver lille Chance søgtes udnyttet, selv om man ikke opnaaede stort mere end at drille Modparten. Sligt er for Resten hændt i dansk Politik, ogsaa efter at Provisoriekampen var endt.

Fra de to Folketingsmænds Virksomhed i denne Samling — Bornholms Landstingsmand var jo som nævnt helt tavs — skal iøvrigt nævnes, at Blem ved Finanslovens 1. Behandling som adskillige Gange før talte de bornholmske Fiskeres Sag. Først udtalte han sin Forundring over, at der af den lille Bevilling paa 25,000 Kr. til »Fiskeriet i Almindelighed« stadig blev sparet ca. 1/3, samtidig med at Ministeriet afslog velmotiverede Andragender, som indsendtes fra Fiskere om at faa Støtte af denne Konto. Ogsaa med Laan til Fiskerihavne var Regeringen meget karrig. Flere bornholmske Henvendelser desangaaende var afvist. Saaledes havde Fiskerlejet Vang søgt om et Laan paa 36,000 Kr., men hidtil uden Resultat. »Det er,« udtalte Blem, »et af vore største Fiskerlejer, der er 25—30 Fiskere, der have en Snes Baade, men de have ikke Plads til alle Baadene; under en Østenstorm, naar der kommer flere Fiskere fra Nabofiskerleierne, ere de nødte til at trække de halve Baade paa Land. De leve under meget uheldige Forhold, saa det vilde være heldigt, om de kunde faae dette Laan. De have forøvrigt for en Snes Aar siden bekostet 6—8,000 Kr. paa Baadehavnen, men nu kunne de ikke magte at sætte den i Stand ved egne Kræfter«. I samme Tale ytrede Blem, »at man paa Bornholm fra Fiskernes Side ikke er rigtig glad ved, at Havneafgifterne ere saa høie paa Kristiansø. Fiskerne sige, at naar de kommer ind med en Dæksbaad for at kjøbe Sild, maa de betale 2 og 3

Kroner for hver Reise, selv om de komme en halv Snes Gange om Ugen, hvorimod de, naar de komme til en privat Havn, kunne slippe med 70 Øre eller en Krone for en Uge. Man kan ikke forstaa, at Statens Havneafgifter skulle være flere Gange saa høie som Afgifterne ved de private Havne, og navnlig bliver det en trykkende Byrde for de fattige Fiskere, hvorfor de ønske at disse Havneafgifter kunne blive billigere«.

Endelig gjorde han i samme Tale en Del Bemærkninger om det bornholmske Kystfiskeri af Ørreder. I Fiskeriloven var det forbudt at udsætte Fiskeriredskaber eller Voddræt nærmere end henholdsvis 100 eller 50 Favne fra Land ved Aaers eller Bækkes Udmunding i Havet. Denne Bestemmelse, der var indsat i den nye Fiskerilov, havde Blem været imod, men han havde kun kunnet opnaa, at Reglen blev lempet ved en Bemyndigelse for Ministeren til at fravige den, hvor Forholdene særlig talte derfor. En saadan Lempelse havde det dog ikke været muligt for de bornholmske Fiskere at opnaa. Dette medførte, at Lodsejerne kunde udsætte Ørredfælder, medens Fiskerne havde maattet opgive deres hidtidige Ørredfiskeri, der foregik paa den Maade, at de ca. »50 Alen fra Land opstillede deres Garn eller Vod og seile derpaa med Baaden ind i Nærheden af Landet, hvorfra de med Plumpestænger og Sten søge at drive Ørreden ud, saa at den kan gaa ind i Garnet.« (Folket. Forh. 1889—90, Sp. 78—80.)

Ved Finanslovens 2. Behandling fremdroges et andet Spørgsmaal, der iøvrigt var fremdraget adskillige Gange tidligere, nemlig Leverancen af Heste til Bornholms Væbning. Herom udtalte Blem: »Vi have jo en Lov af 12te Februar 1872, ifølge hvilken der ydes 25 Ø. pr. Td. bornholmsk Lands Hartkorn til Hestehold til Bornholms Væbning. Derved er indkommet aarlig den Sum, der her foreslaas, af 2081 Kr. 25 Øre, og dersom jeg regner paa, at Staten har havt den Indtægt i 17—18 Aar, har den oppebaaret fra Bornholm ialt en Sum af 70 til 80,000 Kr., naar jeg regner med Renter og Renters Rente, og tiltrods for, at vi have indbetalt denne Sum, have vi ikke havt Heste til Øvelserne i Væbningen; men vi have selv maattet være Heste. Jeg har selv maattet være med til disse Øvelser i 6 Aar og har set, hvorledes det gaar til; man trak Kanonerne paa Fælleden, idet nogle gik foran og trak, medens andre skøde bagpaa, og Dragonerne exercerede altid til Fods; skjøndt vi havde betalt for Hestene, maatte vi selv udføre Hestegjerningen

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

ved alle militære Øvelser. Naar det nu her forlanges, at man skal have den Sum, som vi indbetale aarlig til Tilvejebringelse af de fornødne Heste, forekommer det mig at være ganske korrekt, at Bornholm faaer de Heste, vi betale for, medmindre man ligefrem vil afskaffe Heste-Skatten; thi det saae jeg helst. Thi naar vi nu siden 1867 have kunnet klare os uden Heste, kunde det jo være, at vi ogsaa kunde klare Øvelserne i Fremtiden uden Heste, og saa slippe fri for Skatten; det var i Grunden det Bedste. Men kunne vi ikke det, vil jeg anbefale Finantsudvalget, at det til 3die Behandling overveier dette, saa at man gaar med til at give denne Bevilling.« (Folket. Forh. 1889—90, Sp. 3896.)

Dam gjorde i en kort Bemærkning opmærksom paa, at han i Finansudvalget havde taget Afstand fra Flertallets Forsøg paa at nægte denne Bevilling, og Krigsministeren (Bahnson) erklærede overfor Blem, at Konsekvensen af at lade den af ham omtalte Skat bortfalde utvivlsomt vilde være, at man saa ogsaa afskaffede Væbningen. Hertil svarede Blem. »Jeg skal i Anledning af Udtalelsen fra den høitærede Krigsminister kun bemærke, at jeg tror ikke, at Bornholms Væbning egentlig har nogen Betydning længere for Øens Forsvar, saa at man meget godt kan ophæve den. Har den nogen Betydning, er det snarest, fordi Befolkningen har en vis Kjærlighed til den som en Levning af den Folkebevæbning, man hidtil har havt, og som en Gang var Øens Stolthed, og det har ogsaa sin Betydning, hvorfor jeg selvfølgelig vil være betænkelig ved at ophæve den alligevel; men i og for sig til Forsvar for Øen tror jeg ikke, den har nogen stor Betydning.« (Folket. Forh. 1889—90, Sp. 3898—99). — Ved Afstemningen gik Venstre imod Krigsministerens Forslag om endelig at tilvejebringe Midler til Anskaffelse af Militærheste fra Bornholm.

Af de Indlæg fra bornholmsk Side, som ikke angik Forhold af udelukkende lokal Karakter, skal citeres et Brudstykke af en Tale, som Blem holdt ved 1. Behandling af et Lovforslag, som den nyvalgte socialdemokratiske Folketingsmand fra Skjoldelevkredsen, Redaktør Harald Jensen, havde indbragt om et Tilskud fra Staten til de 2 Husmandskreditforeninger (en for Øerne og en for Jylland) for at afbøde de Tab, disse Foreninger havde haft ved en foretagen Konvertering. Blem udtalte ved denne Lejlighed bl. a.: »Saasnart der kommer Forslag om høiere Pension for Embedsmænds Enker og Lignende, have vi

altid været meget redebon til at give saadanne Gaver, og ser man hen til f. Ex. Embedsmændenes Dyrtidstillæg, saavidt jeg erindrer 1/2 Mill. Kr. om Aaret, som gives, uagtet vi sandelig ikke længere have Dyrtid, gives det, ikke ifølge Lov, men for at opfylde et Billighedskrav, saa at det ogsaa er en Slags Gave. Ser man paa Statregnskaberne, vil man finde der, at der ydes aarlige Tilskud af ca. 150,000 Kr. til at dække det kgl. Theaters Underskud, og man kunde saaledes oplede paa Finantsloven adskillige Poster. Jeg skal imidlertid ikke indlade mig videre derpaa her, men kun endnu nævne, at der i Løbet af de sidste 7—8 Aar er givet mellem 2 og 300,000 Kr. til Opførelse af tekniske Skoler i Provinsbyerne. Ses der hen til alle de Bevillinger, vi give, og som saaledes snarest ere Gaver, vil jeg sige, at saa længe vi saaledes strø ud iflæng, kan jeg næsten sige, rundt omkring os, kan man ogsaa sige, at det er et berettiget Krav fra de Smaa i Samfundet, fra Husmændene, ogsaa at faae Lidt med. Jeg kjender en Del til Forholdene med Hensyn til mange af disse 20,000 Husmænd rundt omkring i Landet, deriblandt paa de jydske Heder, men navnlig paa Bornholm, hvor jeg har personlig Erfaring for, at en Husmand har faaet opdyrket 3—4 Tønder Land, har slidt og stridt med at rydde og grave, saa at der er blevet frugtbar Agermark, hvor der har været Lyng, Hede og Mosehuller tidligere; disse Smaafolk have der lagt et ihærdigt Arbeide, været med til at kultivere og bygge vort Land, og derfor kan jeg være med til at give dem en Gave og ikke tage Retsstandpunktet strengt. I Henhold dertil vil jeg anbefale det Udvalg, som kommer til at behandle denne Sag, at tage under Overvejelse, om der ikke paa et eller andet af disse forskjellige Punkter kan gjøres Noget for disse 20,000 Husmænd«. (Folket. Forh. 1889—90, Sp. 3252—53).

Harald Jensen, der ved denne Lejlighed debuterede som Forslagsstiller, var ogsaa meget glad ved den haandfaste Støtte, som Rønnekredsens moderate Folketingsmand her ydede ham.

26. BORNHOLMSK POLITIK 1887—90; FOLKETINGSVALGET 21/1 1890.

Efter Valgslaget i Januar 1887 fulgte nogle Maaneder, i hvilke der ingen politiske Sammenkomster var; men da Grundlovsdagen nærmede sig, kaldte ligesom i de nærmest foregaa-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

ende Aar begge Partier deres Tilhængere til Stævne. Venstre valgte at samles i Almindingen, Højre holdt Grundlovsfest ved Hammeren.

Til Venstres Grundlovsmøde var der ifølge Bornholms Tidende mødt »en talrig Forsamling af Mænd og Kvinder.« Overensstemmende med de Instrukser, som Regeringen havde udstedt i Henhold til det saakaldte Gendarmeriprovisorium, sørgede en Del af de paa Bornholm garnisonerede, i lyseblaa Uniformer klædte Gendarmer for Ordenens Opretholdelse. Det hedder herom i Bornholms Tidende bl. a.: »Hvem der iagttog denne Forsamling med dens i høj Grad mønsterværdige Ro og Orden og ved Siden deraf eller ind iblandt saa Hr. Bahnsons de »særdeles paatrængende« nødvendige »lyseblaa«, som alle Vegne — uden for Provisoristernes Rækker — nyder det danske Folks ubetingede Mishag, maatte uvilkaarligt udbryde: Hvad skal dog de Mennesker til? Hvorfor skal dog Landets Millioner bortødsles og Folkets grundlovsmæssige Ret tilsidesættes for saadanne unødvendige Indretningers Skyld?«

Grundlovsværneforeningens Formand, Redaktør Smidt, bød velkommen og udtalte, »at Tiden ikke egnede sig til at holde en jublende Glædesfest for Grundloven, saa mishandlet som den var; men vi samles for at styrkes i Kampen og i Haabet om, at Loven atter maatte komme til at staa uantastet med lige Ret for alle«.

Folketingsmand Dam holdt derefter Talen for Grundloven. Han udtalte (efter Referatet i Tidende) bl. a.: »Mærkeligt er det, at Regeringspartierne aldrig kunne lære af Historien at bøje sig for Tidens Strøm, men bestandig ville standse den og dæmme op for den, for bestandigt at begynde forfra paa det gamle . . . Højre er nu saa forstokket i sin egen Magtfuldkommenhed, Dygtighed og Overlegenhed, at det hos Folkepartiet kun ser den pureste Vankundighed og Raahed, der kun fortjener at knækkes og tugtes. Paa den Maade gaar det ikke i Længden med det danske Folk . . . Men *den, der tror, haster ikke* og derfor ville vi haabe paa Fremtiden. Man sige ikke, at jeg vil forgøgle dem et forfængeligt og forgæves Haab. Vi maa i alle Forhold afvente Forsynets Bestemmelse.«

Næste Taler var Folketingsmand Blem, der bl. a. udtalte: »I Dag er det 38 Aar siden, vi fik Grundloven som en Overenskomst mellem Konge og Folket. Tidligere havde Folk kun Pligter; men nu fik det ogsaa Rettigheder, og vi vil ikke være

med til at tage Folkets dyrebareste Rettigheder fra det. Vi vil, at der saavidt muligt skal gives Folk Lejlighed til at leve et ædelt Menneskeliv i Borg og i Hytte. Det er ikke Penge og Hartkorn, men Mennesket, skabt i Guds Billede, der skal sættes i Højsædet. Vi vil, at det skal indrettes saaledes, at her er godt at være. Men det er ikke Fæstninger og Gendarmer, der skal gøre det godt for Folk. Vi vil have, at Grundloven bliver respekteret. Det hedder i Indledningen til Kong Valdemars jydske Lov: Den Lov, som Kongen giver, og Folket tager ved, den maa han ikke skifte eller afskaffe uden Folkets Vilje, medmindre den er aabenbar mod Gud. Det var Kampens Maal, som det var Grundlovens Bestemmelse, at intet kan blive til Lov, og ingen Lov kan ophæves uden Folkets Ja eller Folkets Nej«.

Ordet blev nu givet frit, og Gaardejer Johan Bøgeskov holdt en Tale, hvoraf Bornholms Tidende refererer: »Ingen Magt paa Jorden kan tvinge et Folk, der hører Kaldet og føler Kaldet, der vender Øret indad og opad for at lytte til, hvad de kristnes Gud taler til det gennem Folkeaanden, de stærke og de milde Ord. Hverken Bismarck eller Russerne med deres Bajonetter ere i Stand til at undertvinge et saadant Folk . . . . Hvis vi havde æret selve Daaden i Stedet for at tale om den, havde Estrup ikke siddet ved Roret nu. Det maa tages fra Roden af, Roden i vort Folk er de mange tusinde Hjem.«

Blem blev aabenbart irriteret over denne noget dunkle Tale og bad Bøgeskov nærmere oplyse, hvad det var for en Daad, han krævede. Det var jo ikke Revolution, for den var Bøgeskov glad for, at Folket havde undgaaet. Bøgeskov svarede hertil: »Lige overfor Loven staar Venstre med Palmerne i Hænderne, sammenlignet med Højre, men det snakker for mange kønne Ord — de have ikke begyndt hjemme fra, de have begyndt med Storpolitikken.« Saa opgav Blem at spørge; han var aabenbart bange for, at der alligevel ikke vilde være nogen Klaring at skimte i Taagen.

Efter at Lærer N. Ingvard Jensen, Gudhjem, havde advaret imod Vaklen i Kampen mod Estrup og erklæret, at »man hellere maatte kæmpe i 10, ja 20 Aar end at gaa paa Akkord — sejre med Løgn« — sluttede Redaktør Smidt Grundlovsstævnet med et Leve for, »at Løgnen, der frækt rejste sit Hoved, maatte ligge under, og Sandhed og Ret sejre«.

Det var, som man vil lægge Mærke til, lutter Kamptoner,

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

der lød fra Venstres Grundlovstalere i 1887. Egentlig festligt formede Sammenkomsten i Almindingen sig ikke. Det gjorde derimod Højres Grundlovsmøde ved Hammeren. Her var den konservative Klub i Rønne og Højrevælgerforeningen for 1. Kreds Indbydere, og man havde af Dampskibsselskabet i Rønne lejet de 2 Dampere »Hejmdal« og »Hjalmar« til at føre Festdeltagere fra Øens Hovedstad og dens Omegn fra Rønne til Hammeren. Skibene stod Kl. 9¾ flagsmykkede og med 500 Deltagere ud af Havnen. Vejret var smukt, og et Musikkorps sørgede for de ombordværendes Underholdning. Damperne lagde til ved »Løvehovederne«, hvorfra man i Robaade befordredes i Land. Her mødtes man udenfor Hotel »Hammershus« med de Højremænd fra Nord- og Østlandet, som Festen havde samlet. Kl. 3½ drog Grundlovstoget med Musik i Spidsen op i Slotsruinerne, hvor der efter Avisens Opgivelse samledes ca. 2500 Deltagere.

Adjunkt Øllgaard bød Velkommen, Borgmester Marckmann overtog Dirigenthvervet, og der blev nu holdt Taler for: Kongen (af Lucianus Kofod), Fædrelandet (af Skoleinspektør Skrydstrup), Grundloven (af Adjunkt Øllgaard), Ministeriet Estrup (af Landstingsmand M. P. Jensen) og Flaget (af Kaptajn Bohn). Under Festen vedtoges det at sende en telegrafisk Hilsen til det københavnske Højre, som var samlet til Grundlovsfest i Kongens Have. Inden Mødet sluttede indløb Svartelegram fra 50,000 københavnske Mænd og Kvinder til de bornholmske Meningsfæller. Det var undertegnet af Carl Ploug (den kendte Digter og Politiker). Kl. 7 sejlede »Hjalmar« og Kl. 8 »Hejmdal« tilbage fra Sænebugten til Rønne. Der var Stemning og Fodslag i Højres Hær; man havde jo ogsaa en Fører, der med sikker Haand holdt fast paa Statsskibets Ror.

I sidste Halvdel af Juni holdt Folketingsmand Harald Holm paany en Række Møder paa Bornholm: den 19/6 i Bækkegaardsskoven i Klemensker, den 20/6 paa Allinge Raadhus, den 21/6 i Gaardejer Møsers Skov i Ibsker (Brændesgaardsskoven), den 22/6 i Dyndegaardsskoven i Nyker og den 23/6 i Rønne Forsamlingshus. — Ibskermødet ødelagdes af Regn; Møderne i Allinge, Nyker og Rønne var nogenlunde godt besøgt; Sammenkomsten i Klemensker havde et fra Venstres Møder i disse Aar stærkt afvigende Præg, idet der var sørget for Musik, løvkranset Talerstol, Faner etc.; man betragtede det som en Sommerfest for Grundlovsværneforeningens Afdelinger i Hasle,

Rutsker og Klemensker, ja, man gik endog saa vidt i Retning af festligt Arrangement, at Venstremændene i Hasle marcherede fra denne By i sluttet Tog med Faner og Musik i Spidsen. I Mødet, der dirigeredes af Folketingsmand Dam, deltog 1000 a 1200 Mennesker. Efter Harald Holms Tale, der væsentlig var formet som Angreb paa Regeringen for Grundlovsbrud, Udstedelsen af Gendarmprovisoriet etc., havde en Del bornholmske Venstremænd, bl. a. Købmand Th. Kofoed, Rønne, Savmøller N. P. Møller, Aaker, og Husmand P. Bendtsen, Klemensker, Ordet. Den sidste vakte Opsigt ved en voldsom Protest imod Venstreførernes Forsøg paa at lave Forlig med Estrup. »Vi vil ikke«, erklærede den radikale Husmand, »sælge vor Frihed og os selv for en Ret røde Linser, en Sølvskilling og et Glas Punsch«!

Højre holdt sig helt borte fra Harald Holms Møder, og det samme var Tilfældet, da Blem senere paa Sommeren holdt nogle Vælgermøder i sin Kreds. Paa et af disse Møder — i Vestermarie den 18/7 — kom Blem ind paa Spørgsmaalet om Forhandlingspolitikens Muligheder. Det hedder herom i Blems Tale bl. a.: »Spørgsmaalet har været: Protestpolitik eller Forhandlingspolitik. Højre har sagt: Bare forhandle. I skulle blive fri for Provisorier! Vi tog Højre paa Ordet, men det blev fremdeles ved med Provisorierne. Det havde vistnok været rigtigt at fastholde Grundsætningen, kun at indlade sig i Forhandling med Ministre, der staar paa Lovens Grund. Da vilde man nok sejre tilsidst. Men der hvilede paa Befolkningen et stærkt økonomisk Tryk, og man fremmede derfor Konverteringslaan.«

Den gamle Venstrehusmand Jespersen, Kongstubbe, der saa længe havde været tavs, spurgte nu, om det var rigtigt, at visse Venstreførere havde plejet hemmelige Forligsforhandlinger med Højre. Blem erklærede, at der var gjort visse Forsøg, men »hvad Estrup forlangte, kunde de ikke gaa ind paa; det var at godkende de provisoriske Love og Københavns Befæstning. De provisoriske Love gaar vi aldrig med til, thi de er et Brud paa Grundloven, og Københavns Befæstning kunde vi aldrig give nogen Bevilling til, thi Landet sikres ikke ved en saadan Befæstning. — Vi er villige til ethvert hærderligt Forlig paa Grundlovens Grund; men vi give ikke Slip paa vor dyrebare Ret«. (Bornh. Tidende for 29/7 1887).

Disse Udtalelser fra Blems Side i 1887 svarer godt til den Stilling, som han tog 7 Aar senere, da den Gruppe, hvis Poli-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

tik Blem havde sluttet sig til i flere Aar, gik paa Forlig med Estrup. Da gik Blem som bekendt mod Forliget.

Aaret 1888 prægedes som omtalt i Kapitel 24 dels af Bestræbelserne for at tilvejebringe en Afspænding af den storpolitiske Strid, særlig ved Støtte til Landbrugets Smørproduktion, dels af de store nationale Jubilæer; 1888 var Hundredaaret for Stavnsbaandets Løsning og 25-Aaret for Kongens Regeringstiltrædelse. Ogsaa paa Bornholm var den partipolitiske Ophidselse i Aftagende, selv om Højre- og Venstremænd stadig saa paa hinanden med hadske Blikke. Interessen for andet end Provisorier og Parlamentarisme var i Vækst. Man ønskede Reformer, men for hvilken Pris skulde de købes? Herom var der i Højre ingen mærkbar Uenighed; man havde jo en Fører, og hans Ord var Visdom. Ikke saaledes i Venstre; her var mange Førere, og de bekæmpede hinanden med stigende Bitterhed.

I Smørpolitiken tog Blem og Dam et moderat Mellemstandpunkt. Dette harmede det bornholmske Landbrugs iltre Ordfører, Proprietær Kirketerp. I Bornholms Avis for 14/3 1888 skrev han en Artikel, hvori det bl. a. hedder: »Nu have da vore Herrer Folketingsmænd bekendt Kulør i Smørspørgsmaalet, og vist sig som værdige Repræsentanter for Landbruget ved efter Evne at modarbejde Landbrugets Interesser. Blem og Dam er fuldstændig enige. Begge er i den Grad under Kommando af Hr. M. M. Smidt, at de ved deres Stemmegivning støtte de to danske og flere hollandske Kunstsmørfabrikker, og modarbejde det danske Landbrug, men da de bornholmske Vælgere ikke er Kunstsmørfabrikanter til Hobe, haaber jeg, at de næste Valg vil vide at takke de Herrer for sidst, huske dem, at de vare med til at borttage den Redningsplanke, hvortil Landbruget i sin Nød klamrede sig.« Herpaa svarede Blem i Bornholms Tidende for 11/4: »Hr. Kirketerp ved altsaa ikke Besked om, hvem det var, der i 1885 tog Initiativet til, at vi fik Kunstsmørloven af 1. Maj 1885. Det var de af ham saa udskældte Repræsentanter; det var Folketinget, som bestemt opfordrede Ministeren til at komme med Forslag til Lov om Kunstsmør. — Dernæst har vel Hr. Kirketerp glemt, hvorledes Højres politiske Chef, Professor Matzen, rejste omkring og gjorde Nar ad de Bønder, der vedtog denne Kunstsmørlov. I Almindingen i 1885 talte Matzen om, hvorledes Folketinget, naar det kom til Smørret, nok skulde vide at glemme Visnepolitiken, og der stod Hr. Kirketerps fine Natursmørvenner og

raabte Hør til Matzens Gøren Nar ad Venstres Rigsdagsmænd, der ved Lov havde villet værne deres vigtigste Indtægtskilde, Smørret, mod Forfalskning.« Blem hævdede videre, at den nylig vedtagne Smørlov, som han havde stemt for, var betryggende. Farveparagraffen havde han ikke villet stemme for, da den var ubestemt affattet. Dette havde han forklaret Kirketerp i en Samtale i København, og han afviste Bebrejdelser for sin Stilling i denne Sag. — Der er næppe Tvivl om, at de fleste af Bornholms Landmænd stod paa Blems Side overfor de yderliggaaende Agrarkrav.

Ogsaa i 1888 holdt de 2 Partier Grundlovsfest, men Festerne havde ikke denne Gang nær saa stor Tilslutning som de nærmest foregaaende Aar. Ved Højres Grundlovsfest i Almindingen var der kun mødt 3 à 400 Mennesker. Her talte Lucianus Kofod for Kongen, Lærer Køie, Vestermarie, for de Mænd, som havde Æren for Stavnsbaandets Løsning, Landstingsmand M.P. Jensen for Grundloven og Adjunkt Øllgaard for Dannebrog. Efter Festen paa Christianshøj marcherede Deltagerne med Faner og Musik ned til Ekkodalen.

Venstres Grundlovsfest holdtes i Rønne Forsamlingshus' Have. Blem holdt Hovedtalen. Deltagelsen var ikke særlig stor.

Den 20. Juni holdt Venstre sin 100-Aarsfest for Stavnsbaandets Løsning. Grundlovsværneforeningen stod som Indbyder, og Mødestedet, Christianshøj i Almindingen, var smukt pyntet med Flag og Vimpler. Efter Bornholms Tidendes Referat var der mødt »en meget talrig Forsamling, sikkert en af de største, der nogensinde har været set paa Christianshøj«, hvor man samledes Kl. 2½. Herfra drog de fleste af Festdeltagerne »med Musik i Spidsen paa en Vandring over Jomfrubjerget ned forbi Teltpladserne til Landevejen; derfra til Louisetræet og saa tilbage til Christianshøj«. Her talte Folketingsmændene Blem og Dam, Lærer Pedersen, Pedersker, og Højskoleforstander Fouerskov, der havde afløst Johan Bøgeskov som Leder af Højskolen i Østermarie.

Blems Foredrag var en Gennemgang i store Træk af Bondens Historie fra Oldtidens Dage, da Bonden var Herre paa sit Eje, og til 1785, da en Bonde bortbyttedes for en god Jagthund. »I Dag samles vi«, udtalte Blem videre, »for at glædes over, at Bondens Stilling er blevet bedre. Men det er ikke nok med, at den danske Bonde kan se paa, hvad der kan fylde Pengepungen, ikke nok med Maden. Skal den danske Bonde have den

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Indflydelse, der tilkommer ham i Følge hans Stilling, da maa han blive af de bedste i Landet, frigøres fra det lave og det usle, vise Selvfornægtelse, give Afkald paa det, der ikke tilkommer ham; ogsaa udvortes i timelig Henseende bør han vise den Selvfornægtelse, at det er ham ikke nok, at det er godt for ham selv, men at det maa ogsaa være det for andre«.

Ogsaa Dam hyldede den danske Bonde, idet han samtidig advarede imod at pleje Standsinteresserne paa det hele Samfunds Bekostning.

Redaktør Smidt aabnede og sluttede Mødet. Hans Slutningstale indeholdt en klar Appel til ikke at gaa paa Forlig med Uretten. »Den største Fare for Folkets Frihed« udtalte Smidt, »vilde være, om Folkets Talsmænd, som enkelte havde vist Tegn til, af Frygt eller af andre Grunde vilde slutte Forlig med det, som betød Folkets Underkastelse. Med Provisorismen kunde der aldrig eller under nogen Form sluttes Forlig; thi den var bygget paa Løgn og paa en Forvanskning af Grundlovens sande oprindelige Mening.« Han sluttede med et Leve for, at dette aldrig maatte ske. Det var herefter gjort klart for de to Folketingsmænd, hvis Dragning bort fra Bergs Protestpolitik var alle bekendt, at de i Redaktøren af deres Partiorgan vilde faa en uforsonlig Modstander, hvis de red videre ad Forligsvejen.

I Juli Maaned fik Bornholm Besøg af den kendte bergske Politiker, Landstingsmand N. P. Madsen, Mygdal. Han holdt 5 offentlige Møder herovre, nemlig i: Rutsker (Bækkegaardsskoven) den 21/7, Klemensker (Stangegaardsskoven) den 22/7, Ibsker (Aspesgaardsskoven) den 24/7, Aakirkeby (Kannikegaardsskoven) den 25/7 og Rønne (Forsamlingshuset) den 26/7. Da Møderækken var sluttet, blev den af Bornholms Tidende omtalt saaledes: »Høsttravlheden har naturligvis hindret nogle i at deltage, men efter Omstændighederne have Møderne været godt besøgt, og Møderne under aaben Himmel have været begunstigede af det skønneste Vejr, medens Regnvejret umiddelbart før Møde i Rønne vistnok holdt en Del hjemme. Hvad der som en rød Traad har gaaet gennem Hr. Madsens Foredrag er dette: Ingen Sag vinder varig og endelig Sejr ved haandgribelige Magtmidler. Den stærkeste Magt paa Jorden er den offentlige Mening, og det have selv Jordens mest enevældige Fyrster og Tyranner maattet aflægge ufrivilligt Vidnesbyrd om, at de ikke i Længden vare i Stand til at trodse den offentlige Mening. Derfor bør heller ikke nogen Krænkelse i Nutiden af vor Grundlov og vor Ret gøre os forknytte, modløse og ligegyldige. Trods Ordet har været frit og trods idelige Opfordringer har dog ingen Højremand turdet træde frem og forsvare sin Sag, fordi, som Hr. Madsen meget rigtigt ytrede i Aftes, de havde ingen Grunde, hvormed de kunde forsvare sig. Hr. Madsen har overalt paa Øen vundet Tilslutning for sit frejdige Syn og faste Tro paa, at ikke Magtmidler, men den offentlige Mening skal bære Retten frem til Sejr.«

Lars Dinesen gæstede paany Bornholm i September 1888. Den konservative Klub indbød til offentlige Møder i Almindingen den 28/9 og i Rønne den 29/9 med Dinesen som Taler. Da imidlertid Redaktør Smidt ikke fik fyldestgørende Svar paa to af ham til den konservative Klub rettede Spørgsmaal. 1) »Vil der blive lige fri og uindskrænket Adgang for alle, Meningsfæller som ikke Meningsfæller, til at faa Ordet? 2) Vil det blive overladt Forsamlingen at vælge Ordstyrer?«, anbefalede Smidt enhver Venstremand at holde sig borte fra Møderne. Disse, der begge indlededes af Adjunkt Øllgaard, og dirigeredes af Landstingsmand M. P. Jensen, blev da ogsaa kun ret svagt besøgt. I Almindingen var der saaledes kun 3 à 400 Deltagere. Mest Interesse knyttede der sig til Dinesens Omtale af Forligsforhandlingerne. Herom udtalte han (efter Referat i Avisen for 29/9 1888) følgende: »Kampens Form er bleven en ganske anden, end den var for nogle Aar siden. Det er aldeles afgjort, at det er lykkedes os, der staar paa Højres Side, at slaa vor Modstandere, slaa dem forsaavidt som at Flertallet af dem har givet Afkald paa den fremfusende Politik, der fulgtes for nogle Aar siden. Vi høre ikke mere Tale om, at der skal føres Visnepolitik, og vi høre ikke Tale om den Ophidselse af Befolkningen som tidligere. Man har ogsaa gaaet til de saakaldte Forligsforhandlinger. I sidste Samling vilde Bønderne, belærte af Erfaringen, ikke betro Lederne Forhandlingspolitiken og tog selv fat. De satte sig atter i Forbindelse med et Par enkelte Mænd af Folketingets Højre, hvoriblandt jeg havde den Ære at være den ene. Men saa begik disse Mænd, da de var komne paa det Rene med, at de ikke vare nok til at føre Forliget igennem, den meget store Fejl at indvi Førerne i Forhandlingerne, og Førerne søgte saa at slaa det Hele i Stykker.«

I November Maaned indtraf Kong Christian den Niendes Regeringsjubilæum. Venstre erklærede her paa Bornholm som i

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

det øvrige Land, at man ikke vilde holde Fest i den Anledning. Der udsendtes et Landsopraab, der herfra Øen var undertegnet af M. M. Smidt, hvori dette Standpunkt motiveredes med, at »Mindet om de forløbne 25 Aar ikke stemte til festlig Glæde eller Lykønskning mellem Konge og Folk«. Paa Jubilæumsdagen var Venstrefolkenes Flagstænger tomme, men til Gengæld søgte Højre at faa saa mange Flag ud som muligt. I Rønne indbød de 3 Foreninger: den konservative Klub, Forsvarsbrødreforeningen og Skipperforeningen til en Festmiddag i »Danebrog«. De officielle Taler holdtes af Lucianus Kofod, Doktor Kabell, Politibetjent P. Andersen og Amtsforvalter Weidemann, der havde afløst Amtsforvalter Lütken.

Aaret 1889 var i politisk Henseende ikke meget forskelligt fra det foregaaende. Der hændte intet paa Bornholm af større og blivende Betydning.

Den 7/1 holdt Højrevælgerforeningen for 2. Kreds et forholdsvis godt besøgt Møde paa Hotel »Østersøen« i Svaneke. Landstingsmand M. P. Jensen holdt et politisk Foredrag, hvori han betegnede den politiske Situation som temmelig interesseløs; han troede ikke, at et Forlig var nær forestaaende. »Højre var fast sammensluttet og enigt om alt væsentligt. Det var villigt til Forlig, men holdt urokkeligt paa Kongens Forrettigheder og Tingenes Ligeberettigelse«. (Bornh. Avis for 11/1 1889).

Mødet fik en sørgelig og dramatisk Afslutning, idet Skoleinspektør Skrydstrup, der fik Ordet efter M. P. Jensen, næppe havde talt i 5 Minutter (om Sønderjydernes Kaar under Fremmedherredømmet), da han ramtes af et Hjerteslag, der i Løbet af et Kvarter havde Døden til Følge.

Den 22/4 holdt den konservative Klub for Allinge-Sandvig og Omegn et vel besøgt Møde i Allinge. Formanden, Sandemand Jensen, Olsker, bød Velkommen; Borgmester Marckmann, Allinge, var Dirigent og Adjunkt Øllgaard Hovedtaler. Han paastod, at Venstre ikke ønskede at blive af med Provisorierne, da man vilde benytte dem som Agitationsmiddel. At der ikke var blevet Forlig i 1888, var Venstres Skyld.

I 1889 var det 40 Aar siden, at Grundloven blev givet. Højre i Rønnekredsen besluttede derfor at give den aarlige Grundlovssammenkomst et særlig festligt Præg. Paa Grundlovsdagen samledes Deltagerne i »Danebrogs« store Sal; der var mødt ca. 400 Mennesker, som i Procession og med et Musikkorps i Spidsen marcherede ud til »Sommerlyst«, der nylig var blevet restaureret. Adjunkt Øllgaard bød Forsamlingen velkommen, hvorefter Amtmand, Kammerherre Holten talte for Kongen og Lucianus Kofod for Fædrelandet; derefter holdt Øllgaard den egentlige Grundlovstale, medens Landstingsmand M. P. Jensen afsluttede Foredragsholdernes Række med en Tale for Ministeriet Estrup. Af hans politiske Betragtninger skal — efter Avisens Referat — anføres følgende Udtalelse:

»I de to sidste Rigsdagssamlinger har vi ganske vist faaet vedtaget mange Love, saaledes i sidste Samling et Antal af 40; Visnepolitiken er altsaa for en Del lagt til Side, men den er dog bibeholdt paa meget væsentlige Omraader. Det hedder jo nemlig stadig: Intet Forlig med Militarismen eller Provisorismen, og hermed mener man, at man slet ikke vil forhandle bl. a. om en saa vigtig Sag som Forsvarssagen. I Højre ønske vi alle Forlig, men vi tager ikke en Finanslov for enhver Pris. Vi forlanger en fuldstændig Opgivelse af Visnepolitiken. Der maa ikke nægtes Bevillinger, fordi de staar i Forbindelse med provisoriske Love, og der maa ikke nægtes nødvendige Bevillinger til Forsvaret«.

Venstre holdt paa selve Grundlovsdagens 2 Sammenkomster. Ved den ene — der fandt Sted i Forsamlingshusets Have i Rønne — talte Blem og Lærer N. Ingvard Jensen. Den anden afholdtes i Neksø Lystskov. Her var mødt ca. 400 Mennesker. Folketingsmand Dam og den københavnske Venstremand Herman Trier var annonceret som Talere; men Trier blev syg paa Turen fra Rønne til Neksø. I Stedet for ham talte Skrydstrups Afløser som Leder af Kommuneskolen i Neksø, Skoleinspektør Jensen.

Foruden til disse Venstremøder paa selve Grundlovsdagen indvarslede Partiet til en stor politisk Sammenkomst i Almindingen den 10/6 (2. Pinsedag) med Landstingsmand Madsen-Mygdal som Hovedtaler. Her var mødt ca. 3.000 Tilhørere.

Madsen-Mygdal holdt en stærkt agitatorisk Tale om den politiske Kamp. Han udtalte bl. a. (Bornh. Tid. 12/6 1889): »Er der nu nogen Udsigt til, at vi kan sejre i denne Kamp? Vi har jo ingen Midler til at føre Kampen med, siger nogle, og vi maa derfor se at redde os, som vi kan. Ja, faar denne Tvivl Magt i Hjerterne, saa er alt tabt. Denne Tvivl er vor værste Modstander. Det er dog ikke min Hensigt at drage til Felts mod Tvivlerne, men jeg vilde gjerne, om jeg kunde slaa Tvivlen ned og gjenoprejse Modet. Lad os se paa den Sag, vi kjæmpe for. Staa

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

vi paa Sandhedens Grund, ere vi vel farne. Vi staa med den historiske Grundlov paa vor Side, den Gudstanke i Historien, kan vi godt sige, at ethvert Folk skal have Lov til at leve sit Liv efter sin Ejendommelighed og udvikle dette Liv i Frihed. Det bør være os en Trøst og Opmuntring i Kampen, at de brede Lag i Befolkningen med Sejghed og Udholdenhed er med i denne Kamp. Jeg vil slutte med at sige: Lad os være enige om, at vi staar med en god Sag, der hviler paa guddommelig Forjættelse«.

Blem talte derefter om Højskolerne, som Højre nu rettede sine Angreb imod, fordi det forstod, at det var gennem disse Skoler, at den danske Bondestand havde hævet sig saa vidt i Oplysning, at Bjørnson kunde udtale, at de danske Bønder var de mest oplyste i Verden. Det gjaldt derfor om for Menigmand at værne om disse Skoler som en dyrebar Skat.

Lærer N. Ingvard Jensen talte om Højres Politik, som efter hans Mening gik ud paa at dysse Folket i Ro, hvorimod det var Venstres Opgave at holde Folket vaagent.

Madsen-Mygdal holdt i de følgende Dage en Række Møder i begge Øens Valgkredse, nemlig i Povlsker, Neksø, Svaneke, Nylars, Rønne og Klemensker. Møderne var offentlige, men Højre deltog ikke. Da Møderækken var afsluttet, skrev Bornholms Tidende følgende: »Madsen-Mygdals Møder har gennemgaaende været saa godt besøgt som man efter Omstændighederne kunde vente det, ja, Grundlovsfesten i Almindingen var endog overordentlig godt besøgt. I Povlsker har der sjældent været holdt noget politisk Møde, men Mødet var særdeles vellykket. Møde i Svaneke var det bedst besøgte. Hr. Madsens Udtalelser er overalt blevet fulgt med Opmærksomhed og modtaget med Bifald«.

I Juli Maaned indkaldte Højre paany Professor Matzen, der holdt 3 Møder herovre, nemlig den 14/7 ved Hammershus Slotsruiner, den 15/7 i Almindingen og den 16/7 i Rønne (»Danebrogs« Sal). Forsamlingen ved Hammershus var kun faatallig, men ved hvert af de 2 andre Møder var der efter Avisens Opgivelse kommet ca. 1.000 Deltagere til Stede. I Almindingen mødte Folketingsmand Dam som Opponent, i Rønne Folketingsmand Blem. Dette sidste Møde var det livligste, og det var tydeligt, at Højre var i afgjort Flertal. Matzen var gentagne Gange Genstand for Forsamlingens Hyldest. Dette var der i og for sig ikke noget overraskende i, da Rønne jo efter-

haanden var blevet en stærkt opagiteret Højreby, og Professor Matzen havde en udmærket Evne til at faa sine Folk i Stemning. Han blev iøvrigt ved en festlig Sammenkomst efter Rønnemødet optaget som Æresmedlem af den konservative Klub i Rønne. Af hans Udtalelser skal kun nævnes, at han stærkt hævdede, »at Højre og Regeringen netop stod paa Lovens Grund, og at al den megen Tale om Grundlovsbrud var løs og ubevist Tale. Tværtimod havde Domstolene, forsaavidt disse havde haft Lejlighed til at udtale sig om dette Forhold, erklæret, at de provisoriske Love ikke var grundlovsstridige. Oppositionens indbyrdes Uenighed skrev sig fra, at de fattedes det, der var istand til at holde dem sammen, nemlig det fælles Maal, den fælles Sag, hvorom alle gode Kræfter skal samle sig. De havde kun haft et eneste Program, og det var: Ned med Estrup. Det var det eneste, de var enige om, alt andet vare de uenige om«.

Om det strandede Forligsforsøg i Foraaret 1888 udtalte han, at »Ansvaret hviler paa dem, der ved den langvarige Behandling har umuliggjort, at Tingene kan faa hinanden i Tale. Dette var saa meget beklageligere, som der havde været Forhandlinger oppe, der gik ud paa at tilvejebringe Enighed paa Finansloven, og der forelaa et Grundlag i Henseende til alle Stridspunkters Afgørelse, som et Venstremindretal stemte for som Udgangspunkt for videre Forhandlinger. I Aar kunde det muligvis være lykkedes at komme til Enighed, men saa forhindrede man endogsaa, at Finansloven kom til endelig Forhandling«. (Bornh. Avis 17/7 1889). Blem svarede med et kraftigt Angreb paa Ministeriet, fordi det søgte paa ulovlig Maade at løse Forsvarssagen.

Dette var altsaa de samme Toner, som længe havde lydt, men ind imellem blandede der sig i disse Aar Udtalelser, der viste at der var en vidt udbredt Længsel efter at faa det sociale og økonomiske Opbygningsarbejde sat i Gang, som saa længe havde ligget stille paa Grund af Forfatningskampen. Fra begge Sider søgte man at skyde Skylden for, at den provisoriske Tilstand vedvarede, over paa Modstanderne.

I Slutningen af Juli og Begyndelsen af August holdt Blem nogle ret velbesøgte Vælgermøder i sin Kreds, og sidst i September indkaldte Dam til et Vælgermøde paa Holms Hotel i Neksø. Ca. 200 Vælgere deltog, og der blev i Diskussionen fremsat Indlæg af de to Højremænd O. E. Sonne og Lærer

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Bergstedt. Denne sidste angreb Dam for hans vaklende Stilling. »Dam har aldrig«, udtalte Bergstedt, »staaet klar, han har altid haft det ene Ben her, det andet der. Nej, saa er Blem en anderledes Mand (Slag i Bordet). Der skal søges Overenskomst med Landstinget. Jeg paastaar, at Dam i sin Egenskab af Finansudvalgsmedlem har vanskeliggjort Imødekommenhed. Er Dam ikke af min Mening, at der skal Overenskomst til? Jeg forlanger et bestemt Svar. Hvis Dam ikke vil svare, maa vi se at faa en yngre Mand, der møder med god Vilje og som ikke er bundet af sin Fortid«. (Bornh. Dagblad 30/9 1889).

Hertil svarede Dam: »Jeg har aldrig arbejdet som Profet, og det skarpe personlige Overfald af Bergstedt er kun kommet, fordi der ikke er Angrebspunkter nok. Ved en Overenskomst vil jeg strække mig vidt, men Provisorierne vil jeg ikke anerkjende«.

Inden 28/1 1890 skulde der vælges nyt Folketing, da 3 Aars Perioden var udløbet. Valget blev udskrevet til den 21/1. Blem tog lige efter Nytaar fat paa Valgkampen, idet han indbød til 5 politiske Møder i sin Kreds, nemlig i Nyker den 3/1, Klemensker den 4/1, Nylars den 5/1, Olsker den 6/1 og Rønne den 7/1. Disse Møder havde god Tilslutning og viste en stærk Venstrestemning, men Højres Talere holdt sig borte, skønt Møderne var averteret som offentlige.

Den 8/1 meddelte Adjunkt Øllgaard i Bornholms Avis, at han agtede paany at stille sig som Kandidat i 1. Kreds, og han indbød samtidig Vælgerne til 10 Vælgermøder, der afholdtes i Dagene fra den 11/1 til den 19/1. Paa de 2 første af disse Dage holdtes 2 Møder samme Dag, og hver af Kredsens Kommuner var betænkt med et Vælgermøde. I Slutningen af Annoncen hed det: »I Rønne den 18' og i Klemensker den 19' er Ordet frit til Diskussion, de øvrige Steder til Forespørgsler«.

Øllgaard fastholdt altsaa for de 8 af sine Møders Vedkommende den Taktik, han havde praktiseret ved Valget i 1887, men paa de to sidste Møder erklærede han sig parat til at møde sin Modkandidat i aaben Kamp.

Blem meddelte den 10/1 i de bornholmske Blade, at han agtede at søge Genvalg i Kredsen; samtidig erklærede han, at han vilde deltage i de 2 af Øllgaards Møder, hvor han havde fri Adgang til at faa Ordet, og desuden i et af de øvrige, nemlig i Hjemsognet Nylars, skønt han her kun maatte »spørge«. Derudover indbød han yderligere til 3 Møder i Kredsen, nemlig i Hasle, Rutsker og Klemensker; dette sidste Sogn opnaaede derved at faa ikke mindre end 3 politiske Møder i Løbet af 14 Dage.

Der kan vel i Almindelighed siges en Del til Forsvar for den Fremgangsmaade, Øllgaard paa de angivne Undtagelser nær søgte at gennemføre ogsaa ved dette Valg med Separatmøder for hvert af Partierne; men der er ingen Tvivl om, at det skadede hans Kandidatur, idet hans Modstandere naturligvis hævdede, at han var bange for at tage en Diskussion op med sin Modkandidat. Hvorfor Øllgaard fortsat praktiserede denne Metode, staar mig ikke klart. Han var jo nu vel bevandret i den politiske Katekismus, og han havde som omtalt i hans Biografi gode Evner som Taler, og selv om han i Blem havde en slagfærdig Modstander, vilde han utvivlsomt have kunnet klare en Valgkamp, der var ført efter de almindelige Regler for Fællesmøder, paa tilfredsstillende Maade. Hvorom alting er, blev Resultatet af den valgte Frmgangsmaade, at der ikke kom rigtig »Kulør« over Møderne. Paa et Par af Højres Møder i Landsognene — Vestermarie og Olsker — kneb det da ogsaa med Tilslutningen; der var kun mødt ca. 50 Vælgere. Til Gengæld var der til de fleste andre af Øllgaards livlig Deltagelse; ja om Mødet i Allinge meddeler Avisen, at Raadhusets Sal og de tilstødende Lokaler var fyldt til Trængsel.

Størst Interesse knyttede der sig imidlertid til de faa Møder, hvor de 2 Kandidater mødtes, og af disse var igen Mødet i Rønne det interessanteste. Her var »Danebrogs« store Sal fyldt til Trængsel; Antallet af Deltagere opgives til 12 à 1300. Avisen hævdede, at »Højre« var i overvældende Flertal i Forsamlingen, medens Tidende mener, at Stemningen var ligelig delt mellem de to Partier. »Der var«, skriver Tidende, »godt Humør i Venstre og heller ikke Højre syntes at være saa arrigt som ved enkelte tidligere Lejligheder, skønt nogen Gnavenhed fra den Side af og til gav sig til Kjende«. (Bornh. Tidende 20/1 1890).

Adjunkt Øllgaard aabnede Mødet med at udtale, at han nok denne Gang vandt stærkere Tilslutning end tidligere, en Udtalelse, der fremkaldte Meningskamp. Skoleinspektør Hjorth overtog Hvervet som Ordstyrer og udbragte et Leve for Kongen.

Øllgaard holdt derefter en udmærket opbygget Tale, hvori han tog Stilling til de aktuelle Stridsspørgsmaal: Parlamenta-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

rismen, Forsvarssagen og de økonomiske Reformer. »I alle Henseender stod han fuldstændig paa Regeringens Side«. Han fremhævede Højres Enighed i Modsætning til den store Uenighed i Venstre, hvis 4 Fraktioner bekæmpede hinanden paa Liv og Død. Han skulde være villig til at gaa til en ærlig Forhandling med Modstanderne, for om muligt at komme ind i regelmæssige Tilstande. (Bornh. Avis 20/1 1890).

Blem fik derpaa Ordet, men han havde under Valgkampen paadraget sig en alvorlig Forkølelse, saaledes at han havde vanskeligt ved at tale saa højt, at alle i den store Forsamling kunde høre ham. Han gendrev Øllgaards Paastande og hævdede, at hans Modkandidat var endnu mere haardkogt Højremand end hans Partifæller i Landstinget. I Diskussionen havde de to Kandidater gentagne Gange Ordet; Blem pegede bl. a. paa sin Virksomhed for at skaffe Bornholm Andel i Bevillingerne paa Finansloven og sit Forsvar for Bornholmernes Særrettighed til at appellere Retssager direkte til Højesteret. Ogsaa adskillige andre end Kandidaterne havde Ordet. Landstingsmand Jensen støttede Øllgaards Kandidatur og priste Højres Enighed. Møller Johs. Foverskov oplyste, at han hidtil havde staaet som Medlem af den konservative Klub, men efter at have lært den nærmere at kende, »fortrød han det bitterlig«, og han opfordrede Vælgerne til at stemme paa Blem. Ved 11 Tiden sluttede Ordstyreren Mødet med et neutralt Leve for Fædrelandet, hvorefter hvert Parti raabte Hurra for sin Kandidat.

For at bringe Kandidatspørgsmaalet i 2. Kreds i Orden holdt Højres Vælgerforening den 4/1 et Møde, hvor det efter Forslag af O. E. Sonne besluttedes at opstille Proprietær Kirketerp, Lehnsgaard, som Modkandidat til Kapt. Dam. Den nye Kandidat udtalte efter Opstillingen (ifølge Avisen for 9/1): »at han hverken vilde slutte sig til Højre eller Venstre, men han haabede paa et stærkt Mellemparti, til hvilket han vilde slutte sig. Indtil dette blev dannet, var han imidlertid Højremand. Han udtalte flere Gange sin Sympati for Ministeriet Estrup, ligesom han ogsaa efter at være bleven interpelleret angaaende Forsvarssagen udtalte, at Middelgrundsfortet var absolut nødvendigt, og at Rigsretten var det rette Forum til at afgøre, om Provisorierne var strafbare eller ikke«.

Kirketerp indvarslede til 3 offentlige Møder i Kredsen, nemlig: i Svaneke den 14/1, i Rø (paa Helligdomsgaarden) den 16/1 og i Neksø den 18/1.

Den 13/1 meddelte Dam, at han agtede paany at søge Valg i Kredsen, og at han vilde deltage i de af Kirketerp annoncerede Møder, samt selv holde et Vælgermøde i Aakirkeby den 19/1.

Samme Dag indeholdt Bornholms Tidende følgende Avertissement: »Efter Tilskyndelse af flere Vælgere agter jeg at stille mig til Folketingsvalg i Bornholms 2. Valgkreds den 21. d. M.. Da jeg ikke vil deltage i Agitationen, kommer jeg ikke til Stede ved noget af de Vælgermøder, der afholdes. Johan Bøgeskov.«

Hvad det var for Vælgere, der havde tilskyndet Proprietæren til Gadebygaard i Østermarie, den tidligere Højskoleforstander i samme Sogn, til at forsøge Valglykken, oplystes ikke nærmere, men efter hvad der senere kom frem, stod bl. a. den meget radikale Lærer fra Gudhjem, N. Ingvard Jensen, bagved Kandidaturen.

Paa det første Møde i denne Valgkamp, Mødet paa Hotel »Østersøen« i Svaneke den 14/1, var Deltagernes Antal ca. 200. Efter at Sparekassebestyrer M. Sonne havde overtaget Dirigenthvervet, holdt Kirketerp sin Programtale. Han udtalte ifølge Avisen for 17/1, at han havde »sluttet sig til Højres Sag, fordi dette Parti rakte Haanden frem til Forlig og til Fremme af nyttige Reformer, mens Venstre modsatte sig begge Dele. Han vilde arbejde for en ærlig gennemført Rigsdagsparlamentarisme, mens den Folketingsparlamentarisme, som Venstre havde søgt gennemført, var stridende mod Grundloven. Han omtalte de foreliggende Love, som han i det hele fandt fortrinlige«. Hvad Margarineloven angik stillede han sig absolut paa Princippet »rent Land«, d. v. s. Forbud imod Fabrikation og Salg af Margarine her i Landet. Iøvrigt betegnede han sig som Husmændenes og Fiskernes Kandidat.

Dam angreb Regeringen for dens Militærpolitik og hævdede, at Kernen i den politiske Strid stadig var Forfatningsspørgsmaalet. »Da Kirketerp«, hedder det i Referatet i Bornholms Tidende for 17/1, »vilde tage Patent paa at være Husmændenes og Fiskernes Ven, vilde Dam underrette Kirketerp om, at han maaske ogsaa kunde have Grund til at paaregne Venskab med disse Samfundsklasser. Skønt det var mod hans Princip, at rose sig selv, vilde han dog gøre opmærksom paa, at han havde arbejdet meget for at forbedre disse Folks Kaar. Loven om Lejehusmænd havde saaledes i ham haft en ivrig Talsmand, ligesom ogsaa Aarsdale, Listed og Svaneke nok for en Del havde ham at takke for de billige Laan til deres Havne«.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Landstingsmand Jensen anbefalede Kirketerp, medens Bornholms Dagblads nye Redaktør, J. Johansen*) advarede, »mod de Løfter, der var faldne af Højre i Aften; det var ikke andet end slet og ret Fiskeri«. Kapt. O. E. Sonne ønskede Ende paa Grundlovskampen. Derfor vilde han helst nu have Folk i Rigsdagen, der ikke var bundne af deres Fortid. Han skulde dog give Kapt. Dam det Lov, at han i sin nogle og trediveaarige Rigsdagsvirksomhed havde udrettet meget gavnligt og godt. Sluttelig angreb Savmøller N. P. Møller Højre, særlig for Gendarmprovisoriet.

I Rø var der mødt ca. 100 Vælgere. Her var Højremanden, Lærer Lund, Dirigent. Til Vælgermødet i Neksø var der mødt 600 Mennesker. Kirketerp bød Velkommen og foreslog Leutnant Lyster som Dirigent. Fra Forsamlingen foresloges Venstremanden Avlsbruger Hans Jørgen Hansen, der valgtes med overvældende Flertal. I Diskussionen deltog fra Højres Side O. E. Sonne og Lærer Bergstedt; fra Venstre Savmøller Møller, Lærer Pedersen, Pedersker, og Redaktør Johansen.

Det stærkest besøgte og livligste Møde i denne Valgkamp blev dog Folketingsmands Dams Vælgermøde i Aakirkeby. Her var Forsamlingshusets store Sal tæt pakket af Tilhørere, der jævnlig afbrød de forskellige Talere med Bifald. I Bornholms Dagblad, der nu var blevet moderat Venstreblad, omtales Mødet saaledes:

»Mødet var meget interessant, dels fordi Højres Kandidats forskellige Standpunkter blev fremdraget til almindelig Belysning, dels fordi Separationen havde sendt sine Repræsentanter i Ilden.

Hr. Kirketerp forsvandt uden at svare paa de til ham rettede Spørgsmaal og viste derved, hvor umulig han selv havde gjort sig som Kandidat. Som Talsmand for Separatismen optraadte Ingvard Jensen, Lærer Pedersen, Pedersker, og M. P. Ipsen, Aakirkeby. Forhandlingspolitikens Politik blev forsvaret af Dam, Red. Johansen, Pastor Marius Jensen, Lærer Jensen, Aaker og Gdr. Chr. Kofoed, Soldatergaarden. Separatismen

*) J. Johansen staar første Gang opført som ansvarhavende Redaktør af Bornholms Dagblad den 20/3 1889. I Bladet for 26/4 1890 meddelte han, at han fra Maanedens Udgang fratraadte Posten; han bragte Læserne en hjertelig Tak for den Velvilje, der var blevet ham til Del. — Bogtrykker Gornitzka overtog herefter paany Redaktionen af Bladet.

led et knusende Nederlag i sin egen Hovedlejr, idet der ved den foretagne Afstemning mellem Dam og Bøgeskov kun afgaves nogle ganske enkelte Stemmer for Bøgeskov, mens hele Resten stemte for Dam og gav ham et kraftigt Hurra.

Efter dette Slag er der kommen Klarhed over Situationen. Vælgerne ved nu, at Separatismen i 2. Valgkreds kun bestaar af nogle enkelte Personer, der ved at tale store Ord har ment at kunne dominere Flertallet«. (Dagbl. 21/1 1890).

Af Lærer N. Ingvard Jensens Tale ved dette Møde skal jeg efter Bornholms Tidende for 20/1 gengive følgende:

»Lærer Jensen fandt, at Kapt. Dam var blevet for gammel og ikke længere magtede at løse de Opgaver, der for Tiden foreligger. Han vidste nok, det ikke var smigrende for Kapt. Dam, men Sandheden maatte frem. Han anbefalede Bøgeskov som den rette Mand, og hvis Mening Vælgerne kunde lære at kende paa Valgdagen. Han udtalte tillige, at det var Bøgeskovs bestemte Overbevisning, at hvis det var Guds Vilje, at han skulde kunne udrette noget paa Rigsdagen, saa vilde han ogsaa blive valgt«.

Valghandlingen den 21/1 aabnedes i Rønne af Skoleinspektør Hjorth, der denne Gang var Formand for Valgbestyrelsen. Blems ordførende Stiller, Købmand Th. Kofoed, Rønne, fik først Ordet. Han betegnede Blem som en Mand, der havde vist sig Vælgernes Tillid værdig, og som vilde værge vor Frihed. I Blems Valgtale hedder det bl. a. (Tidende for 24/1):

»I Dag skulde det vise sig, om Folket vilde vælge Kandidater, der vilde holde Grundloven, eller Kandidater, der vilde støtte Provisorismen og godkende Regeringens Fæstninger. Forrige Gang, han stillede sig til Valg, havde han lovet, at han vilde til enhver Tid være rede til Forhandling, men at han aldrig kunde godkende Provisorierne, da han dermed vilde bryde sin Ed paa Grundloven. Det samme vilde han love i Dag«.

Adjunkt Øllgaard mødte denne Gang med en Arbejder, Tømrer Pihl, som ordførende Stiller. Efter Tidendes Referat blev han modtaget med Latter; Avisen meddeler, at hans Fremtræden mødte Misbilligelse. Hans Ordførertale blev i al Fald ustandselig afbrudt af Meningstilkendegivelser, mest Protester. Forsamlingen var i det hele overordentlig livlig og sparede ikke paa Tilraab. Det fik ogsaa Kandidaterne at mærke, særlig Øllgaard, der i sin Valgtale hævdede, at det nu gjaldt om, hvorvidt vi skulde ud af Kævlet eller blive i det. Dersom man øn-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

skede det sidste, skulde man genvælge Blem. »Er han ikke«, udtalte Øllgaard, »i de tre forløbne Aar kommet hjem hvert Aar og har kunnet fortælle sine Vælgere: Nu har vi atter faaet en provisorisk Finanslov. Altsaa har han ikke vist saa megen Imødekommenhed, at vi kunde komme ind i regelmæssige Tilstande«. Han hævdede videre, at Venstre satte Madding for Smaafolk, Fæstere, Lejehusmænd og Fiskere, men nogen virkelig Hjælp ydede man dem ikke. Han sluttede med at anbefale sig som den Kandidat, der vilde forhandle med Regering og Landsting.

Blem udtalte i sin Replik Forundring »over, at et Folk af den jævne Borger- og Bondestand kunde være med til at skyde efter paa den Vogn, hvori Godsejere og Embedsmænd kørte bort med Landets Frihed. Blem var glad ved, at han havde stemt imod Forligsforhandlingerne. Der kunde ikke være Tale om Forlig paa det Grundlag,Estrup havde tilbudt. Øllgaard roste sig af, at han vilde ud af Kævlet. Ja, naar man valgte Mænd, der sagde Ja og Amen til alt, hvad Regeringen gjorde, saa var der ingen Tvivl om, at vi kom ud af Striden«.

Der optraadte nu en Del Interpellanter; bl. a. spurgte Redaktør Smidt Kandidaterne, om de vilde virke for Kvindernes Ligestilling med Mændene ved kommunale og politiske Valg. Det vilde Øllgaard ikke, medens Blem sagde Ja.

Ved Kaaringen stemte det overvejende Flertal af de paa Torvet forsamlede Vælgere for Blem. Ved den skriftlige Afstemning valgtes Blem med 1285 Stemmer, medens Øllgaard fik 976 Stemmer.

Trods Blems store Overtal af Stemmer ved Haandsoptællingen, var der dog stadig en Del Spænding over Udfaldet. Det vidstes, at Højre havde betydelige Reserver i Rønne By, som paa den kolde Januardag havde holdt sig hjemme, til den skriftlige Afstemning begyndte. Da Resultatet Kl. 5½ blev bekendtgjort fra Tribunen, blev det hilst med stærke Hurraraab af de i stort Tal tilstedeværende Venstremænd. Blem, der stadig kæmpede med sin Forkølelse, var paa dette Tidspunkt taget hjem til Engegaard, men Købmand Th. Kofoed bragte Vælgerne Blems Tak og udbragte et Leve for Grundloven. En anden Venstremand, Stenværksejer Brodersen, udbragte et Leve for Valgbestyrelsens Formand for den smukke og upartiske Maade, hvorpaa han havde ledet Valghandlingen. Bornholms Tidende afsluttede sit Referat af det passerede med følgende

ironiske Bemærkning: »De, der stod nærmest foran Tribunen vil paastaa, at Sandemand Hansen, Brogaard, Klemensker, til Slut udbragte et Leve for Adjunkt Øllgaard«.

De afgivne Stemmer fordelte sig saaledes mellem de to Kandidater:

	Blem	Øllgaard
Rønne	397 (354)	510 (495)
Hasle	102 (103)	41 (29)
Allinge-Sandvig	81 (86)	79 (59)
Vestermarie	208 (174)	44 (31)
Nylars	66 (65)	36 (37)
Knudsker	18 (26)	55 (51)
Nyker	55 (48)	46 (53)
Klemensker	139 (117)	104 (118)
Rutsker	134 (120)	27 (30)
Olsker	84 (66)	34 (40)

(De Tal, der staar i Parentes, angiver Stemmetallene ved Valget i 1887).

Af Valgkredsens 3052 Vælgere stemte 2261, hvorved Stemmeprocenten blev sat op fra 72,8 ved Valget i 1887 til 74,1. Af de Stemmer, der blev afgivet, havde Blem opnaaet 56,8 % imod 55,1 for 3 Aar tilbage. Trods Højres stærke og maalbevidste Agitation, var Venstres Forspring øget, baade absolut og relativt. Særlig i de nordlige Sogne var en mærkbar Forskydning i Blems Favør. Enkelte Optimister indenfor Højre, deriblandt Partiets Kandidat, havde ikke anset det for udelukket at fordrive Blem. Efter Januarvalget i 1890 kunde alle se, at dette i hvert Fald kun kunde ske under en ganske anden politisk Konstellation.

Om Valget i Aakirkeby skrev Bornholms Dagblad (for 22/1 1890):

»Fra tidlig Morgen strømmede Folk til Byen og da Valghandlingen paabegyndtes, var der vistnok samlet over 3,000 Mennesker. Der var en mønsterværdig Ro udbredt over den store Forsamling, og alle Talerne kan kun prise den Maade, hvorpaa Valget blev ledet«.

Det var Lærer Møller, Aaker, der denne Gang var Formand for Valgbestyrelsen. Første Taler var Lærer N. Ingvard Jensen, Gudhjem, der refereres saaledes i Bornholms Tidende:

»Jeg er overbevist om, at alle, der er komne sammen her, føle, at denne Dag er alvorlig, thi paa den gælder det Fædrelan-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

dets og Folkets Vel. Kampen er rejst af Regeringen og ikke af os; vi ville helst, at det skal gaa roligt til, for da gaar det godt. Uenighed medfører, at der kommer Standsning i alt. Regeringen har brugt alle mulige Midler for at modarbejde os. Skulle vi da anerkende dens Foranstaltninger og give efter? Nej, aldrig. Lad det være fuldtonigt. Aldrig give efter. Flere gaa af Smaalighed med til at støtte den Bevægelse, der gaar ud paa at modarbejde os; de have maaske faaet Præmie for et eller andet, eller en Propritær er kommet ind til dem og har anstillet sig venlig over for dem. Der er kommet en Slappelse og Eftergivenhedens Aand ind i Folketinget, og derfor maa vi lade Kandidaterne vide, at vi vil, der skal regnes med Modstand. Jeg er med til at støtte Bøgeskov; thi jeg tror, at han er i Besiddelse af personlig Kraft og ikke vil give efter. Mit Ønske er, at Valget maa faa et godt og lykkeligt Udfald«.

Derefter talte Bøgeskov. Hans noget ejendommelige Valgtale refereredes saaledes i det Blad, som politisk stod ham nærmest, Bornholms Tidende:

»Jeg er vant til at træde frem for en stor Forsamling og bliver derfor ikke bragt ud af Ligevægten ved at se den store Mængde Mennesker foran mig; men det er dog med bankende Hjerte, jeg staar her; thi jeg har med Ængstelse tænkt paa, hvad det skal blive til med os.

Flere have antaget, at jeg af Stolthed blev borte fra alle de her i Kredsen afholdte Vælgermøder. Grunden til, at jeg ikke mødte, var, at jeg ikke vilde bringe nogen Vælger til at stemme paa mig i Ufrihed for sig selv. Jeg hører ikke til noget som helst Parti. Dette er blevet mig bebrejdet, men jeg har ikke kunnet slutte mig til noget Parti før og kan det mindre nu. Vi maa navnlig stille os frit; thi hvor bliver den personlige Frihed ellers af. Vor Frihed staar paa Spil; dette har den gjort, siden dette Ministerium kom til Magten.

For mit eget Vedkommende ønsker jeg ikke at blive valgt, da jeg har et godt Hjem, hvori jeg helst vil være; men jeg føler mig tilskyndet til at deltage i Kampen for Friheden, en Himlens Gave, som jeg haaber vi skulle faa Himlens Lykke til at bevare, og til at faa tilbage; jeg er saa sikker paa, at dette vil ske. Tak fordi De har hørt paa mig med Alvor og Ro«.

Kapt. Dams ordførende Stiller, Købmand H. C. Koefoed, Aakirkeby, tilraadede Vælgerne at stemme paa Dam, der altid havde kæmpet for Frihedens Sag; han havde Krav paa Vælgernes Tillid.

Dam hævdede i sin Valgtale, at Hovedsagen i dansk Politik var at forsvare Skattebevillingsretten og Grundloven. Han troede ikke, at Bøgeskov var den rette Mand under de nuværende Forhold; han tilhørte jo ikke noget Parti, og hvad kunde han saa udrette. Stifte et nyt Parti, var han dog næppe Mand for.

Lærer Bergstedt talte som ordførende Stiller for Kirketerp, hvis Arbejde i landøkonomisk Forening og for Husmænd, Haandværkere og Fiskere han fremhævede.

Kirketerp holdt derefter sin Valgtale. Han udtalte bl. a.:

»Jeg mener at kæmpe for Sandhed og Ret; jeg vil kæmpe for, at vi skulle vinde Ret, men ikke mere end Grundloven hjemler. Ligesom de to andre Kandidater kæmper jeg for Held og Lykke for Befolkningen.

Bøgeskov hører, efter alt, hvad jeg kan skønne, til Bergs Parti. Følgerne af saadan Politik, som dette fører, maa blive Revolution. Dam vil Forhandling, men ikke Forlig. Dette er meningsløst og maa kaldes Vrøvl. Jeg vil Forlig og Forhandling. Hvis Provisorerne er ulovlige, maa vi lade Rigsretten dømme. Jeg er Modstander af Provisorierne og vil arbejde paa, at vi kommer ud af de provisoriske Tilstande. Giver de Bøgeskov Deres Stemme, stemmer De paa Revolution; vælger De Dam, stemmer De paa Vrøvlet, stemmer De paa mig, giver De Deres Stemme til Forlig«.

Efter at N. Ingvard Jensen havde ironiseret over Kirketerps Interesse for Smaafolk, og O. E. Sonne havde anbefalet Højres Kandidat for at komme ud af Provisorierne, skred man til Kaaringen. Ved denne valgtes Dam med overvældende Majoritet. For Bøgeskov raktes kun faa Hænder i Vejret, og han afstod fra at faa Stemmetallet prøvet ved skriftlig Afstemning; men Kirketerp forlangte en saadan. Den gav til Resultat, at Dam valgtes med 1114 Stemmer, medens 397 stemte paa Kirketerp. I Bornholms Dagblads Referat hedder det:

»Om Aftenen samledes Vælgerne paa Torvet for at faa Resultatet af Valgkampen at vide. Forinden dette kom, blev af en ung Mand bragt Forsamlingen den Meddelelse, at Blem var valgt med stor Majoritet. Jublende Hurraraab for Blem lød ved denne Efterretning fra hele Forsamlingen, og det vedtoges at sende ham et Lykønskningstelegram. Selvfølgelig blev der stor Glæde, da man fik Underretning om de Sejre, Demokratiet vandt i Hovedstaden, og kraftige Hurraraab lød for de nye Rigsdagsmænd. Dams overvældende Majoritet var vistnok

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

ikke nogen Overraskelse for Demokratiet, men man havde dog troet, at Hr. Kirketerp ikke skulde lide et saa knusende Nederlag«.

De afgivne Semmer fordelte sig saaledes:

	Dam	Kirketerp
Aakirkeby	109 (116)	3 (6)
Neksø	111 (126)	60 (51)
Svaneke med Christiansø	33 (43)	59 (62)
Aaker	227 (266)	28 (31)
Pedersker	117 (113)	18 (13)
Povlsker	72 (80)	50 (59)
Bodilsker	112 (113)	20 (22)
Ibsker	80 (81)	30 (38)
Østermarie	148 (146)	34 (46)
Østerlars med Gudhjem	82 (113)	60 (55)
Rø	23 (26)	34 (19)

(De Tal, der staar i Parentes, angiver Stemmetallene ved Folketingsvalget i 1887).

Af 2917 Vælgere stemte denne Gang 1511 eller 51,8 % imod 57,1 % ved Valget i 1887. Dam opnaaede 73,7 % af de afgivne Stemmer, hvilket var en lidt lavere Procent end i 1887, hvor han fik 75,3 % af Stemmerne. Det var Splittelsen i Venstre, repræsenteret af Johan Bøgeskov og N. Ingvard Jensen, der havde bevirket dette, men i det store og hele følte Dam og hans nærmeste Tilhængere sig sikkert vel tilfreds med Resultatet. Dette havde de ogsaa forholdsvis god Grund til.

27. LANDSTINGSVALGET PAA BORNHOLM 30/9 1890.

I de efter Januarvalget 1890 nærmest følgende Maaneder herskede politisk Vindstille her paa Øen; i Avisens og Tidendes Spalter blev naturligvis Dagens politiske Stof præsenteret for Læserne ud fra partimæssige Synspunkter, og der blev udkæmpet de sædvanlige Kampe mellem 2 konkurrerende Blade, men politiske Sammenkomster holdtes ikke før paa Grundlovsdagen. Da samledes Venstremændene paa Christianshøj i Almindingen, Højres Folk i Sommerlyst.

Førstnævnte Sted var der efter Bornholms Tidendes Opgivelse mødt ca. 1,000 Deltagere. Redaktør Smidt bød Velkommen og udtalte Ønsket om, at Grundlovens Grænser atter maatte blive flyttede tilbage, saa at de kunde omgærde Folkets

Ret. Derefter talte Blem. Han hævdede bl. a., at den vigtigste Betingelse for at slutte et Forlig med Estrup var, at Grundloven blev respekteret af Regeringen, og han sluttede med et Leve for, at de Ideer, som var nedlagt i 5. Juni Grundloven, maatte sejre. Næste Taler var Skoleinspektør S. P. Jensen, Neksø, der holdt et folkeligt Foredrag, hvori han manede Tilhørerne til at leve paa deres egne Tanker, fremfor at laane dem fra andre. Folketingsmand Dam var annonceret som 3die Taler, men paa Grund af Sygdom ikke mødt.

Højre i Rønne mødtes paa Grundlovsdagen i »Danebrog«, hvorfra der med Faner og Musik i Spidsen marcheredes til »Sommerlyst«; her talte Amtmand Holten for Kongen, Lucianus Kofod for Grundloven, Landstingsmand Jensen for Fædrelandet og Adjunkt Øllgaard for Ministeriet Estrup. Festen var vel besøgt.

Henimod Slutningen af Juli Maaned holdt Blem 4 Vælgermøder i sin Kreds, nemlig i: Rønne den 25/7, Hasle den 26/7, Rutsker den 27/7 og Allinge den 28/7. Møderne var ret godt besøgt, skønt Modstanderne holdt sig borte. I Rønne var mødt ca. 300 Deltagere. Blem karakteriserede her Valget i Januar som en Skuffelse for Højre. »Hvorledes det vil gaa i den kommende Rigsdagssamling«, udtalte Blem, »er ikke godt at sige, men Regeringens Færd tyder ikke paa, at der skal komme meget ud af det. Taleren kunde dog ikke se rettere, end at Demokratiet fremdeles ogsaa paa Rigsdagen maatte arbejde paa Frihedens Udvikling ved at arbejde paa at give de Love, som blev forelagt, en saadan Skikkelse, at det kunde komme til at staa mere og mere klart, at det var Regeringen, der stod i Vejen for Fremskridtet. Men under dette Arbejde maatte man holde sig for Øje, at intet af det provisoriske Væsen blev godkendt«.

Fisker P. Anker Holm og Former Jensen stillede nogle Spørgsmaal til Folketingsmanden, som denne besvarede, hvorefter den rene Venstreforsamling raabte Hurra for deres Repræsentant.

De sidste Dage i Juli kom Lars Dinesen paany til Bornholm. Han holdt fra 29/7 til 31/7 3 Møder herovre: i Svaneke, Rø og Rønne. Alle Møder havde fundet god Tilslutning, men der blev ingen Diskussion, da Venstre holdt sig borte ligesom Højre ved Blems lige afsluttede Møder. Ved Sammenkomsten i Rønne, hvor Øllgaard bød Velkommen, udtalte Dinesen bl. a.:

»Jeg er blevet anmodet om at være til Stede ved nogle Mø-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

der her paa Bornholm, og jeg har med Glæde efterkommet Opfordringen. Man møder altid saa megen Velvilje her paa Bornholm, at man med Fornøjelse tager herover ved saadanne Lejligheder. Det, der er den umiddelbare Anledning til min Ankomst er det forestaaende Landstingsvalg.« Dinesen omtalte derefter Uenigheden i Venstre og erklærede, at heroverfor stod Regeringens positive Vilje til Samarbejde paa saa vigtige Omraader som Forsvar, Told, Alderdomsunderstøttelse o. s. v. Dinesen advarede Vælgerne mod Bergs og Hørups politiske Førerskab; de menige Venstremænd ønskede en helt anden Politik, og »disse Folk skulde vi, der staa paa den anden Side, vise den størst mulige Hensynsfuldhed for at naa et Resultat«. Han sluttede sit Foredrag med en indtrængende Opfordring til de Tilstedeværende om efter al Evne at virke for Landstingsvalget, saa Bornholmerne igen kunde sende deres dygtige Repræsentant ind paa Rigsdagen. (Bornh. Avis den 1/8 1890).

Der var paa det Tidspunkt, Dinesen holdt denne Tale, knap 2 Maaneder til Landstingsvalget, som var fastsat til den 30/9. Valgmandsvalgene skulde finde Sted den 9/9 for den almindelige Vælgerklasses Vedkommende, medens de højstbeskattede i Byerne skulde stemme den 16/9. Paa Forhaand kunde der ikke være megen Tvivl om, at Højre vilde bevare Mandatet. Man havde ganske vist ved det forrige Landstingsvalg — for 8 Aar siden — regnet med som en svag Mulighed, at Venstre kunde erobre Mandatet, og Partiet stod i 1890 væsentlig stærkere end i 1882, men i sidstnævnte Aar knyttede Oppositionens Forhaabninger sig særlig til Uenigheden i Højres Rækker, og om en saadan var der i 1890 ikke Tale. Dette fremgaar af en Artikel i Avisen for 19/8, hvori det bl. a. hedder:

»Allerede for længe siden, nemlig ved et Møde i Almindingen den 14. Juli, besluttede Højre med fuldstændig Enstemmighed at opstille Landstingsmand Jensen paany som Kandidat til Landstinget. Ved dette Møde var der mødt Delegerede fra hele Øen, og de Højstbeskattede af Højre var indbudte og var komne til Stede. Derimod har Venstre til Dato iagttaget en fuldstændig Tavshed om de Planer, som det omgaas med. Hvad vi imidlertid ville gøre vore Læsere opmærksom paa, det er Venstres Taktik. Thi Partiets Plan er let gennemskuelig. Først skal Udfaldet af Valgmandsvalgene tages under Overvejelse, og derefter skal Beregningen gøres. Falder disse ud til Fordel for Venstre, hvad der dog ingen Udsigt er til, saafremt

Højre gør sin Pligt, saa kan Venstre ret tumle sig efter Hjertens Lyst. Og saa bliver Kandidaten naturligvis den mest krasse Venstremand, der kan findes, hvis det skal gaa efter »Bornholms Tidende«s Kogebog. Thi efter denne tillaves alle Retterne i Overensstemmelse med Hr. Bergs Smag. Hr. Blem og Hr. Dam, som derimod henregner sig til Forhandlingens Mænd og til det saakaldte moderate Venstre, synes nemlig at være i Lommen paa Grundlovsværneforeningens Formand. Falder derimod Valgmandsvalgene saaledes ud, at Højre faar nogle faa Stemmers Overvægt, saa skal der naturligvis fløjtes for en eller anden Højremand blandt Valgmændene, som efter Venstres Mening er mindre stærk, og som muligvis kunde drage et Par andre Stemmer med sig«.

Venstre var aabenbart noget i Tvivl om, hvorvidt man skulde proklamere en Landstingskandidat før Valgmandsvalget eller udskyde Personspørgsmaalet til efter dette, men da Modstanderne agiterede paa, at Venstrevælgerne ved Valgmandsvalget ikke vidste, hvem deres Stemmer tilsidst skulde komme til Gode, besluttede man sig til at præsentere M. P. Jensens Modkandidat. Det blev Gaardejer Marcus Hansen, St. Duegaard i Aaker. Det hedder herom i Bornholms Tidende for 1/9:

»Efter indstændig Opfordring har Marcus Hansen sagt ja til at være Venstres Kandidat. Vi opfordrer Vælgerne til hver i sin Kommune at møde Tirsdag den 9. for at vælge Valgmænd, der vil stemme paa Marcus Hansen. Han nyder en stor Tillid blandt alle, der kende ham, og kun faa nyde saa almindelig Tillid, Yndest og Agtelse som han. Som Medlem af Amtsraadet har Marcus Hansen vundet baade Højres og Venstres Anerkendelse og han blev enstemmigt genvalgt til Medlem af Amtsraadet«.

Om denne Kandidatur hedder det i Avisen for 3/9:

»Venstre vil opstille en Mand uden nogen som helst politisk Fortid. Vi vide, at Hr. Hansen (Duegaard) ligesom Hr. Jensen er en almen agtet Mand; men vi indse ikke, hvad der skulde bevæge hverken Landboere eller Byboere til at svigte den nuværende Repræsentant, i hvem de har en Mand med varm Interesse for sin Fødeø«.

I de følgende Dage gik naturligvis de 2 Partiorganer stærkt i Ilden for deres respektive Kandidater. Saaledes skrev Redaktør Smidt i Tidende for 6/9:

»Landstingsmand for Bornholm M. P. Jensen var med, den

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Gang Landstinget gav Afkald paa det hele og overlod Ministeriet alt. Hvad skal vi saa med Landstingsmænd, naar de ikke ved andet at sige, end at de har en urimelig god Tro til, at Regeringen nok vil træffe det rette, hvorfor de give Regeringen Hals- og Haandsret over Landets Finanser? Saa kan Regeringen jo lige saa godt klare det hele. Nej, saadan en Landstingsmand har vi ingen Brug for. Mød derfor den 9/9 og stem paa Valgmænd, der vil vælge Marcus Hansen«.

Omvendt skrev Avisen for 3/9:

»Vor Ø har i sin nuværende Repræsentant en støt og solid Mand, som gennem sine forskellige betroede Tillidshverv har tilegnet sig stor Sagkundskab og en praktisk Erfaring, hvorfor han ogsaa nyder meget stor Anseelse baade hos Regeringens Medlemmer og hos sine Kolleger i Landstinget. De have hentet mangt et godt Raad og mangt et praktisk Vink hos ham. Der har været Tider, da en stor Del af Vælgerne mente, at det fremfor alt kom an paa at faa en Mand ind i Tinget, som ofte kunde lade Tungen løbe. Denne Mening sidder Bergianerne nu alene inde med. Hr. Bergs idelige Snakken med om alle Ting er selv hans tidligere Meningsfæller for vammel, ligesom ogsaa hans Bestræbelser for at skaffe Mænd i Tinget, som kun har tjent til at sænke Tingets Niveau. Vi andre er derimod kommet til den Erkendelse, at det fremfor alt gælder om at vælge en Mand, med et sundt Blik paa Forholdene, med praktisk Erfaring og med et varmt Hjerte for Konge, Fædreland og for Bevarelsen af Grundloven i uforvansket Skikkelse. En saadan Mand har vi i vor nuværende Landstingsmand«.

Høsten i 1890 faldt meget sent, og den 9/9 var det et fortrinligt Vejr, vel egnet til at fremme det forsinkede Høstarbejde. Dette gav en meget lav Stemmeprocent paa Landet, og det var særlig Venstres Vælgere, som svigtede. Højre opnaaede derved at sejre i de 5 Landkommuner: Knudsker, Nyker, Klemensker, Rø og Østerlars. At Højre havde Flertal i Knudsker og Rø, vidste man fra Folketingsvalget, men i de 3 andre Kommuner var Venstres Nederlag en Overraskelse. Dertil kom, at i adskillige af de Landsogne, der hidtil var regnede som sikre for Venstre, mødte Højre denne Gang med en stor Minoritet. Saaledes i Nylars, hvor Folketingsmand Blem blev valgt til Valgmand med kun 40 Stemmer imod Højremandens 30, og Olsker, hvor Venstrekandidaten ogsaa kun havde et Stemmeovertal paa 10.

Heller ikke i Byerne opnaaede Venstre noget straalende Resultat. I Rønne valgtes Højres Liste (Fajancefabrikant Wolfsen, Konsul Elleby, Prokurator Lund, Adjunkt Øllgaard og Pastor Hasle) med 413 Stemmer; der faldt 317 Stemmer paa Venstrelisten (Garver Broen, Lærer Othenius Kofoed, Landinspektør H. M. Kofoed, Smedemester Sode og Partikulier Sommer). I Hasle, Neksø og Aakirkeby valgtes Venstres Kandidat, i Svaneke Højres. Dette var, hvad man kunde vente; derimod var Udfaldet paa Forhaand tvivlsomt i Allinge-Sandvig, og her sejrede Højres Kandidat (med 75 Stemmer mod 65).

Det samlede Resultat af den almindelige Vælgerklasses Afstemning blev, at Venstre havde faaet 13 Valgmænd valgt, Højre 12. Ialt blev der paa Venstres Kandidater afgivet 1163 Stemmer imod 981 Højrestemmer. Til Sammenligning tjener, at der faa Maaneder før, nemlig ved Folketingsvalget i Januar, af den samme Vælgerklase var afgivet 2399 Venstrestemmer mod 1373 paa Højres Kandidater, hvilket vil sige, at Venstre var gaaet tilbage med 51,5 %, Højre kun med 28,5 %.

Det er da forstaaeligt, at Bornholms Tidende var lige saa nedslaaet over Resultatet, som Avisen var sejrsstolt. Redaktør Smidt betegnede Resultatet »som tarveligt, flere Steder endog meget tarveligt«. Han søgte Aarsagerne i den kunstige Valgmaade, hvorefter Vælgerne ikke umiddelbart stemte paa Landstingskandidaten, og særlig den Tankegang i Venstre, at der »rimeligvis intet var at udrette overfor de selvskrevne Vælgere og de højstbeskattede Valgmænd«. »Hvad der ogsaa havde Betydning«, tilføjede Smidt, »var dette, at de større højresindede Gaardmænd kunde køre paa Valg og Agitation, medens venstresindede Husmænd passede Høstarbejdet for dem«.

Særlig beskæftigede Bornholms Tidende sig med Valget i Østerlars, hvor Højres Kandidat, Gaardejer Hansen, Gamlevælde, der desuden var Sogneraadsformand, blev valgt med 2 Stemmers Flertal (40 Stemmer mod 38). Her var Sejren efter Bladets Mening kun vundet ved en Overrumpling og endda en ulovlig Fremgangsmaade. Ved Valgets Begyndelse Kl. 2 afgav ca. 30 Venstremænd deres Stemmer; da der kun var afgivet 12—14 Højrestemmer, og Vejret var for godt til, at man ikke skulde passe Høsten, gik Venstremændene hjem i den Tro, at Sejren var sikker. Men nu fik Højre travlt og sendte kørende og ridende Bud ud for at faa Partifæller til at møde ved Valgbordet. Kl. 5 skulde Valget være sluttet, men Højre var stadig i

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Mindretal, og for at give forsinkede Højrevælgere Tid til at naa frem, tog Hansen, Gamlevælde, fat paa at holde Sogneraadsmøde, og da dette ikke forslog, »blev der gjort Skridt til at nyde en lille Hjertestyrkning». Før Maaltidet var til Ende, blev der meldt, at Højre havde flere Stemmer end Venstre, hvorefter Valget straks blev sluttet. Det lyder lidt mærkeligt, at Venstre ikke skulde have haft Repræsentanter i Sogneraadet, der kunde have forhindret »Overrumplingen«.

I Bornholms Avis lyder Omtalen af Valgmandsvalget saaledes:

»Hvad sagde vi i Mandags? Det skal ej ske, sagde vi, at vore brave Meningsfæller, der i denne Tid færdes paa Søen, skal komme hjem og høre, at vi, Højre, har lidt et Nederlag ved Landstingsvalgene. Og vore Ord er ikke blevne gjort til Skamme, tværtimod. Paa en eklatant Maade har Rønne atter tilkendegivet, at den er Højre, og vil vedblive at være Højre. Men ikke blot Rønne har Del i Højres Sejr denne Gang, nej ogsaa trindt om paa Øen har Højre arbejdet energisk og, som det vil ses af vore Løbesedler, med bedre Resultat, end man havde ventet. Paa Østlandet har Svaneke altid holdt Højres Fane højt; det bar en smuk Sejr hjem i Gaar med 69 Stemmer mod 39. Ogsaa Allinge er fra nu af indrulleret i Højres Rækker, medens vore Meningsfæller i Neksø havde gjort god Fremgang. Ogsaa rundt omkring i Landkommunerne har Højre vundet Sejr. Den 30 September vil Højre give Møde og genvælge vor nuværende Landstingsmand, der i Gaar har faaet et smukt Tillidsvotum fra sin Fødeøs Beboere«.

Ved de højstbeskattedes Valgmandsvalg i Byerne 8 Dage senere blev der i Aakirkeby valgt en Venstremand (Lærer Hammer med 4 Stemmer, Folketingsmand Dam var opstillet, men fik mærkelig nok kun 3 Stemmer), medens alle de andre Byer valgte Højremænd. I Hasle , Neksø og Svaneke deltog Venstre slet ikke. I Allinge-Sandvig var Venstre lige ved at tage Revanche for Nederlaget den foregaaende Uge, idet Højremanden kun havde 1 Stemmes Overtal (6 mod 5). I Rønne opstillede Venstre den samme Liste som 8 Dage før; den fik 30 Stemmer, medens der faldt 86 Stemmer paa Højres Liste (Terrakottafabrikant Hjorth, Sagfører N. C. Olsen, Isenkræmmer Pihl, Købmand Vilhelm Rønne og Fajancefabrikant N. Sommer).

Der var nu valgt ialt 21 Højrevalgmænd og 14 Valgmænd af Venstre. Af de 15 selvskrevne Vælgere regnedes 13 at høre

til Højre og 2 at være Venstremænd (saa vidt jeg ved Proprietær S. Jensen, Tornbygaard, Klemensker, og Proprietær J. Müller, Vallensgaard, Aaker). Resultatet var altsaa paa Forhaand givet.

Ved selve Landstingsvalget den 30/9 var den ene Venstrevalgmand (Lærer Hammer) fraværende paa Grund af Sygdom. Af de 49 resterende Valgmænd og selvskrevne Vælgere stemte i 1. Omgang 34 paa M. P. Jensen, 15 paa Marcus Hansen. Den genvalgte Landstingsmand takkede for den fornyede Tillid og udbragte et Leve for Konge og Fædreland.

Efter Valghandlingen mødtes Højres Valgmænd og andre af Partiets ledende Mænd til en festlig Sammenkomst paa det traditionelle Mødested »Danebrog«. Her talte Amtmand Holten for Kongen, Adjunkt Brøndsted for Danmark og Kaptajn O. E. Sonne for Landstingsmand Jensen.

28. REFORMPOLITIK OG STORPOLITISK FORLIG. (1890—94).

I Oktober 1890 mødte Bojsen i Venstres Rigdagsgruppe med en Plan for Arbejdet i den nye Samling. Et Hovedpunkt i denne Plan var Ophævelsen af Sukkerafgiften og Indførelse af en Ølskat. Desuden skulde der forberedes Reformer i Lovene om Fattigvæsen, Ulykkesforsikring og Sygekasser; endelig lød Programmet paa, at der skulde skaffes Havelodder til Landarbejdere. Bergs Gruppe, der talte 17 Folketingsmænd, deltog paa dette Tidspunkt ikke i Partiarbejdet. Af de resterende 55 Venstremænd i Folketinget sluttede 37 sig til Bojsens Reformplan, medens 18 gik imod. I Spidsen for dette Mindretal stod Hørup, der hævdede, at man burde føre Forfatningskampen til Ende og først derefter begynde en dybtgaaende demokratisk Lovgivning.

Sidst i Oktober forelagde Bojsen i Folketinget sit Forslag om Sukker- og Ølskatten. Det fremkaldte en overordentlig heftig Debat og blev bekæmpet saavel af den Bergske og Hørupske Venstregruppe som af Socialdemokraterne. I Udvalget viste der sig hurtig Udsigt til Forstaaelse mellem Højre og den Bojsenske Fløj, hvorved Forslagets Gennemførelse i begge Ting var sikret. Berg og Hørup forsøgte da et Modtræk ved at indbringe et Forslag om at yde Alderdomsunderstøttelse til alle ubemidlede over 62 Aar; Pengene skulde tilvejebringes ved den Ølskat, som man nu ansaa for uafvendelig. Dette Forslags

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Fremkomst medførte, at Forligspartierne optog Forhandlinger om visse Ændringer i Fattiglovgivningen og Ydelse af Alderdomsunderstøttelse uden Fattighjælps Virkning. — Ved private Forhandlinger mellem Højre og de moderate, som det Bojsenske Venstre i Almindelighed blev kaldt, medens det selv kaldte sig »det forhandlende Venstre«, opnaaedes den 7/3 1891 Forstaaelse om hele Forligslovgivningen. Resultatet var i Korthed følgende: Sukkertolden nedsattes med 4,9 Mill. Kr. aarlig, Petroleumstolden og Skibsafgiften hver med 0,9 Mill., Ølskatten skulde successivt forhøjes med 6 Mill. Kr. Ubemidlede Personer over 60 Aar, der i 10 Aar ikke havde oppebaaret Fattighjælp, og som ikke var idømt vanærende Straffe, skulde af Kommunalbestyrelsen kunne tildeles en aarlig Understøttelse; indtil Halvdelen af Kommunens Udgifter af denne Art skulde refunderes af Staten. For Kommunernes Behandling af Fattiglemmer fastsattes ny, humane Regler; Udgifter af det offentlige til blinde, døvstumme, aandssvage og sindssyges Ophold paa Anstalter skulde ikke regnes for Fattighjælp.

Hele Lovkomplekset gennemførtes i Løbet af Marts Maaned efter en Række Debatter, navnlig i Folketinget, hvor Oppositionen talte 38 Mand (Bergianere, Høruppere og Socialdemokrater), medens Forligspartierne mønstrede omkring 60 Stemmer.

Rigsdagssamlingen 1891—92 begyndte med en lidenskabelig Diskussion om et af den moderate N. I. Larsen stillet Forslag, hvorefter Regeringen opfordredes til at fremsætte et Retsreformforslag. Berg og Hørup protesterede imod, at en saa ærefuld Opfordring rettedes til Grundlovsbrudets Ministerium. Samlingens vigtigste Resultat var iøvrigt Sygekasseloven, om hvilken der opnaaedes Forstaaelse ved private Aftaler mellem de moderate og Højre. Ved Loven stillede Staten 1/2 Mill. Kroner til Raadighed i aarligt Tilskud til Sygekasser, hvis Medlemmer var Arbejdere, Husmænd og dermed økonomisk ligestillede.

I Efteraaret 1891 var Berg pludselig afgaaet ved Døden, og ved Folketingsvalget den 20/4 1892 blev Oppositionens anden store Fører, Hørup, fældet i sin gamle Valgkreds, Køge, af P. A. Alberti, der stillede sig som moderat Venstremand, men med stærk Støtte af Højre. Paa lignende Maade gik det i adskillige andre Kredse ved dette Valg, hvis samlede Resultat var en betydelig Mandatgevinst for Højre, en noget mindre for de

moderate, men Tilbagegang saavel for den Bergske som den Hørupske Gruppe. Ogsaa Socialdemokraterne led Tab, idet Partiet mistede det ene af sine 3 Mandater (Skjoldelev).

Forligspolitikens Sejr var afgørende. Oppositionen havde mistet begge sine Førere, og Vælgerne havde vist en gunstig Stemning for Reformpolitik og Ophør af Forfatningskampen. Det lykkedes dog ikke, som det var almindelig ventet, at opnaa et storpolitisk Forlig i Rigsdagssamlingens 1892—93. Trods alle Bestræbelser for at tilvejebringe Enighed om Finansloven, sluttede Samlingen som alle de nærmest foregaaende med et Finanslovprovisorium.

Men i Løbet af 1893 rejstes en stærk Agrarbevægelse med Krav om Statsstøtte til Fremme af Landbrugsproduktionen, Skatteomlægning til Gunst for Landboerne etc. Bevægelsens Forudsætning var en Afblæsning af Forfatningskampen med fri Bane for Reformpolitik. I Kontakt med denne tilsyneladende dybtgaaende Strømning mødte de moderates Førere Bojsen og Rasmus Claussen i Begyndelsen af Samlingen 1893—94 med 6 Lovforslag, der skulde komme Agrarbevægelsens Krav i Møde; det lykkedes ogsaa at gennemføre en Del af det foreslaaede. Iøvrigt førtes Samlingen igennem en Række udentings Forhandlinger mellem Højre og de moderate for at bringe Provisorietidens Tilstande til Ophør, og den 30. Marts 1894 blev Forliget sluttet. Ved dette indgik de moderate paa at bevilge paa Finansloven de nødvendige Beløb til Vedligeholdelsen af den provisorisk opførte Befæstning, herunder Middelgrundsfortet. Til Gengæld skulde alle de andre Provisorier bortfalde. Endvidere blev der gennemført nogen Nedgang i de ordinære militære Udgifter, navnlig fordi Tjenestetiden og Udskrivningen begrænsedes en Del. — I en Rigsdagsbeslutning blev der fastsat visse Grundsætninger for Behandlingen af de Spørgsmaal, som havde ført til provisoriske Foranstaltninger; af størst Betydning var Bestemmelsen om, at dersom en Finanslov ikke var vedtaget rettidig, skulde Regeringen forelægge og Rigsdagen vedtage en midlertidig Finanslov, gældende for 2 Maaneder og begrænset til Bevillinger, der flyder af gældende Love.

Der var givet Bojsen et Tilsagn om Ministeriet Estrups Afgang, men Tidspunktet var ikke fastsat, ligesom der ikke blev truffet Aftale om det nye Ministeriums politiske Sammensætning. I det hele var Betingelserne af en saadan Karakter, at,

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

medens Højre enigt fulgte Førerne, brød ikke mindre end 15 moderate ud af Bojsens Gruppe, der paa dette Tidspunkt talte 40 Folketingsmænd, og sluttede sig til det Berg-Hørupske Parti i dettes stærke Protest imod Forliget; blandt de 15 var Folketingets Formand, den gamle Venstreforer Høgsbro; desuden Ole Hansen, Alberti og Blem. Efter et bevæget Opgør mellem Forligets Venner og Modstandere, blandt hvilke navnlig Bergs Arvtager, J. C. Christensen, vakte Opmærksomhed ved en voldsom Protesttale, blev Aftalerne vedtagne med 54 Stemmer mod 44.

Imod almindelig Forventning blev Estrup siddende flere Maaneder efter Samlingens Slutning. Først i August 1894 kom Ministerskiftet, hvorved Estrups 19-aarige Styre blev bragt til Ophør. Baron Reedtz-Thott dannede den nye Regering; det blev et rent Højreministerium, af hvis 7 Medlemmer ialt 4, derunder Konsejlspræsidenten, gik over fra Estrups Kabinet. Ved disse Dispositioner svækkedes det Bojsenske Venstres Stilling blandt Vælgerne, og Forligsmodstandernes Agitation voksede i Styrke, efterhaanden som Valgperioden nærmede sig sin Afslutning.

29. DE BORNHOLMSKE RIGSDAGSMÆND BLEM, DAM OG M. P. JENSENS VIRKSOMHED i RIGSDAGSSAMLINGERNE 1890—91 OG 1891—92.

Rigsdagssamlingen 1890—91 gav betydelige Lovgivningsresultater. Af de bornholmske Rigsdagsmænd var Blem den mest aktive; han havde Ordet 18 Gange og sad i 6 Udvalg. Det vigtigste af disse blev nedsat om et Lovforslag om Ordningen af det statistiske Bureau; Blem var Ordfører for dette Forslag, som iøvrigt ikke naaede endelig Vedtagelse i denne Samling. Til det samme Udvalg henvistes en Del Forslag af lønnings- og administrationsmæssig Karakter, idet Folketinget dengang ikke som nu havde et staaende Lønningsudvalg; man hjalp sig da med at nedsætte et Udvalg om det første Lovforslag i Løbet af Samlingen, som indeholdt Lønningsbestemmelser; det saaledes noget tilfældigt nedsatte Udvalg blev da Opsamlingsudvalg for senere i Samlingen fremkommende Forslag om Lønninger, Kontorhold etc. Denne Fremgangsmaade fulgtes endnu, da jeg næsten 25 Aar senere blev Medlem af Folketinget, og jeg havde ikke helt faa Betænkeligheder at overvinde, før mit Arbejde paa at gøre Lønningsudvalget til et staaende Udvalg ligesom Finansudvalget gav et Resultat; det skete i Rigsdagssamlingen 1915—16. En væsentlig Del af Blems Arbejde i Begyndelsen af 90'erne foregik i det førnævnte Udvalg, der Mand og Mand imellem paa Tinge benævntes »Lønningsudvalget«. Af de 18 Taler, han i denne Samling holdt i Folketinget, handlede de 11 om Lønspørgsmaal. De andre Udvalg, Blem havde Sæde i, var nedsat om følgende Lovforslag: 1) Handel med Giftstoffer; 2) Kreditforeningen for industrielle Ejendomme; 3) Ændringer i det kgl. Frederiks Hospital; 4) Styrmandseksamen (i dette Udvalg var Blem Ordfører); endelig var Blem ligesom de nærmest foregaaende Aar Medlem af Udvalget om 5) Statsrevisorernes Betænkning.

Dam havde i denne Samling Ordet 7 Gange. Foruden sin Udvalgsplads i Finansudvalget, hvor han paany blev Sekretær, var han kun Medlem af det færøiske Udvalg.

M. P. Jensen talte 4 Gange og var Medlem af to Udvalg; det ene behandlede et Lovforslag om Snekastning; det andet et Forslag til Lov om Forfatterret.

Blem beskæftigede sig iøvrigt i denne Samling ikke med noget lokalt bornholmsk Spørgsmaal. Derimod fremsatte han i den store Debat om Nedsættelse af Sukkertolden nogle kraftige Indlæg til Forsvar for denne Ændring i Toldlovgivningen, og han havde herunder et Sammenstød med Venstres tidligere Toldlovsordfører, Tauber, der havde sluttet sig til den Berg-Hørupske Protestpolitik. Blem var ved denne som andre Lejligheder forsynet med et meget stort statistisk Materiale, som han anvendte med god Virkning. Statistik havde i det hele Blems levende Interesse.

I Modsætning til Blem havde de to andre bornholmske Rigsdagsmænd i denne Samling udelukkende Ordet for at tale om særlige bornholmske Anliggender. Blandt disse var Spørgsmaalet om Indførelse af Lodstvang ved Christiansø. Herom forelagde Marineminister Ravn i Folketinget et lille Lovforslag. Forholdet var det, at man i Praksis havde afkrævet alle Skibe, som besøgte Havnen paa Christiansø, Lodsafgift, uden Hensyn til om de blev lodsede eller ej. Det var imidlertid tvivlsomt, om der var Hjemmel hertil. For at skaffe Klarhed til Veje, blev Lovforslaget fremsat. Det gik ud paa, at alle Skibe over 20 Tons skulde være Lodstvang underkastede, medens Skibe under 20 Tons var fri. Ved Lovforslagets 1. Be-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

handling i Folketinget erklærede Dam sig i det væsentlige tilfreds med Forslaget, men ønskede det dog behandlet i et Udvalg, bl. a. fordi han ønskede nærmere undersøgt Størrelsen af den Erstatning, som skulde ydes Lodserne paa Christiansø i Anledning af, at Lodsafgiften gik noget ned, naar de smaa Skibe blev fritaget for Afgift.

Forslaget blev nu underkastet en kort Behandling i Finansudvalget, og da det vendte tilbage til Folketinget — med Dam som Ordfører — var Grænsen 20 Tons sat op til 30. Marineministeren var ikke begejstret for denne Ændring, men kunde dog efter Omstændighederne tiltræde den. Det blev med den nævnte Ændring vedtaget enstemmigt i Folketinget og kort efter i Landstinget, hvor M. P. Jensen anbefalede dets Vedtagelse.

Et andet lokalt Spørgsmaal, hvorom Dam i denne Samling fremsatte Indlæg, var de bornholmske Fiskerihavnes Forhold, særlig Listed og Vang. Som Medlem af Finansudvalget havde han jo Lejlighed til at tale disse Havnes Sag i nævnte Udvalg, men han havde aabenbart ikke haft Held med sig, og han stillede derfor Ændringsforslag i Salen ved Finanslovens 3. Behandling. Han oplyste her, at Listed i 1889 havde indgivet Andragende om et rentefrit Laan. De sagkyndige havde ikke haft noget at indvende, men af finansielle Grunde havde Ministeren ikke fremmet Sagen. Han udtalte derefter: »Andragendet gaar ud paa, at Molerne ere for lave, der er stærkere Søgang og Bølgebrydning, end der kan udholdes, og at Havnen bør have en større Uddybning, nemlig fra 7 til 9 Fod, særlig med Hensyn til Indsejlingen. Der er god Afsætning af Fiskevarer fra denne Fiskeriplads til en nærliggende Købstad, som anløbes af Dampskibe. — Med Hensyn til det andet Forslag, som jeg har tilladt mig at stille, nemlig angaaende en Baadehavn ved Vang Fiskerleje, ere Forholdene noget lignende som dem, jeg her har anført om Listed, men der er dog den Forskel, at Vang ikke tidligere har været saa heldig at faa noget Statsbidrag, hvorimod Listed tidligere har faaet et Bidrag fra Staten paa 9.000 Kr., men som ikke har været fyldestgørende paa Grund af, at det fremkom paa en Tid, da man maatte tage væsentlig Hensyn til Besparelse, og da man ikke havde den Erfaring med Hensyn til Fiskerihavnes Bygning, som man senere har faaet. Derfor begærer man nu en Sum for at udvide og uddybe denne Havn, saaledes at den kan modtage

større Fiskerbaade med Dæk, hvorved Fiskeriet kan fremmes. I saa Henseende ere de Forhold, som ere gældende med Hensyn til Listed og Vang, nogenlunde ens. Havnen ved Vang er for lille. Der er stærk Sø- og Isgang, saa at Vand og Is trænge sig over Molerne og vælte sig ind i Havnen og ødelægge Fiskerbaadene og Anstalterne deri«.

Han omtalte derefter de to bornholmske »Øhavne«, idet han bl. a. ytrede: »Disse to bornholmske Havne, som jeg sigter til, ere Havnene ved Arnager og Snogebæk. De ere nemlig byggede saaledes, at for at forhindre, at Sandet skal lægge sig til at danne Grunde og Banker, som ere nogle af Havnevæsenets værste Fjender, saa bygger man nu Havnene saaledes, hvilket netop er Tilfældet med de to her nævnte, at de kun ved en meget aaben Søjlebro staa i Forbindelse med Land, og det har vist sig praktisk, idet disse Havne kunne holde sig saaledes, at der ikke lægger sig Sandbanker. Dette tror jeg, er et meget vigtigt Fremskridt med Hensyn til Havnebygning, som jeg i al Beskedenhed vil tillade mig at anbefale til Anvendelse andre Steder, hvor man har været meget tvivlraadig og betænkelig med Hensyn til Havneanlæg, fordi man frygter for, at det ikke er muligt at værge sig mod Sandlægning, hvorved Havnen ødelægges og de dertil anvendte Midler naturligvis ville være spildte.«

Dam kom derefter ind paa en Del almindelige Betragtninger om Bornholms Stilling i Hensende til Statsbevillinger i Forhold til det øvrige Land; det hedder i denne Tale bl. a.: »Der er ikke saa sjældent udtalt her og andre Steder (ogsaa af de ærede Ministre), at Bornholm faar saa meget, at vi der ovre have faaet alt, hvad vi have peget paa i Retning af Havnebevillinger. Dette er imidlertid noget, som trænger til nærmere Begrundelse, og jeg skal da tillade mig at udtale, at i de sidste 2—3 Aar er der ikke givet noget Bidrag til Havneanlæg ved Fiskeripladser paa Bornholm, saa at dette jo kunde tolkes som og tyde paa, at man nu bliver mere betænkelig, og at det bliver mere trangt at komme igennem med de Sager. Med Hensyn til den finansielle Side, som jo er den mest overvejende, vil jeg tillade mig at ty til Statistikken, og for saa vidt er det heldigt, at man har en Statistik, som man kan holde sig til. Naar man veed efter Statistikken, at det er saaledes, at der den 1ste April 1890 er udredet af Statskassen til Jærnbaner, Færge-Havne og deslige Ting 170 Mill. Kr., saa kunde jeg være tilbøjelig til at

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

anstille en yderligere Beregning i saa Henseende. Da nu Danmark har 19 Amter, saa vil i Gennemsnit af disse Statsudgifter for hvert Amt falde noget som omkring 9 Mill. Kr. Jeg kan imidlertid ikke helt holde mig til denne Statistik, fordi Bornholms Amt jo er ulige mindre end noget af de andse Amter i Danmark, og derfor kan man efter min Mening ikke fastholde denne Betragtning. Men jeg tror, der er en anden Maalestok, som nok vil være forholdsvis holdbar, og det er, naar man vil lægge Folkemængden til Grund. Naar man lægger Folketallet til Grund, udgør Bornholm en Seksoghalvtredsindstyvendedel af Danmark, men efter denne Maalestok vilde der tilkomme Bornholm i Henseende til de store Midler, som ere udredede af Statskassen, 3.033.000 Kr. — Et noget andet Beløb er det, der er oppebaaret af Bornholm til Fiskerihavne, et Beløb, som kun er 511.527 Kr., altsaa omkring en halv Million, men det først nævnte Beløb var 3.033.000 Kr. Jeg skal tillade mig at fremhæve, at jeg mener, at Bornholm kan komme særlig i Betragtning, med Hensyn til Fiskerihavne, paa Grund af, at det er en Næringsvej, som er overordentlig stor i Forhold til alle de øvrige Næringsveje paa Øen, idet nemlig Bornholms Kystbefolkning udgør mellem 1/3 og 1/2 af hele Øens Befolkning. Det har viist sig at være af en overordentlig heldig Virkning i Henseende til det Udbytte, som kommer af Fiskeriet, at dette væsentlig skyldes bedre Havne, saaledes at Udbyttet deraf er formeret eller fordoblet flere Gange, og jeg tror derfor, at man tør sige, at det er et produktivt Øjemed af største Rang. Hertil vil jeg ogsaa føje, at man maa ikke betragte Forholdene altfor ensidigt, og saa kan det vistnok med Grund fremhæves, at denne Landsdel, Øen Bornholm, fordi den ligger saa langt fjærnet fra det øvrige Land, ikke har faaet og vel ikke heller vil faa mange af de Goder, som man nyder i Rigets andre Landsdele, saasom Samlinger, Museer, Biblioteker, Arkiver og deslige Ting.« (Folket. Forh. 1890—91, Sp. 3940—43).

Denne indtrængende Appel til Fordel for den bornholmske Fiskerbefolkning var en af de længste Taler, som Philip Dam holdt i Folketinget i de 35 Aar, han sad der, og det blev ogsaa sidste Gang, han havde Ordet i den danske Rigsdag.

Dams Forslag blev imidlertid ikke støttet fra nogen Side, og Indenrigsminister Ingerslev gav ham en meget kølig Afvisning. At yde 40.000 Kr. til Listed, kunde der ikke være Tale om. Fiskerlejet, der kun talte 80 Fiskere med 8 Dæksbaade og 36

aabne Baade, havde for faa Aar siden faaet et rentefrit Laan paa 9.000 Kr. med 400 Kr. i aarligt Afdrag, men der var endnu intet Afdrag betalt; Ministeren tilføjede det noget ironiske Ord »selvfølgelig«! Vang søgte om 36.000 Kr., og dette Fiskerleje var langt mindre end Listed, idet man her kun havde 16 aabne Baade. Til Dams almindelige Betragtninger svarede Minister Ingerslev: »Det ærede Medlem gjorde nogle almindelige Bemærkninger om Bornholms Stilling til de øvrige Dele af Landet. Jeg kan for øvrigt sympatisere med det ærede Medlems Udtalelser, hvad Bornholm angaar, men jeg maa dog bemærke, at nu kommer jo ogsaa Bornholm og vil have en Jærnbane. Man har jo tidligere set paa denne Sag under Synspunktet: Ingen Jærnbaner paa Bornholm, men der foreligger nu Forslag om en Jærnbane paa Bornholm og det et Forslag, som ser ganske godt ud. Det ærede Medlem siger, at Bornholm ikke støttes i samme Omfang som det øvrige Land. Jeg har hertil kun een Bemærkning at gøre, og det er den, at det lader sig ikke matematisk udregne, hvorledes den ene eller den anden Del af Landet bliver støttet; den bliver støttet efter sit Behov. Men der er i ethvert Tilfælde den Forskel, at den halve Million, som er anvendt paa Bornholm til Baadehavne, er givet til Laans uden Renter. Der var betinget Afdrag, men dem er det vist ikke værdt at tale for meget om. Jeg vil blot dermed fremhæve, at de Penge, de have faaet til offentlige Arbejder, have de faaet paa billige Vilkaar, og Gud veed, om vi nogen Sinde se dem igen. Derfor mener jeg, at der ikke er nogen særlig Opfordring til at støtte Bornholm, thi af de Penge, som ydes til andre offentlige Arbejder rundt om i Landet til Jærnbaner o. s. v., faar man dog noget igen, eller da i hvert Tilfælde Udsigt til, at det skal blive bedre i Fremtiden, men af Bornholm faar man ikke noget, og da nu Spørgsmaalet ogsaa er rejst om en Jærnbane paa Bornholm, tror jeg ikke, det er værdt, at man for det første forlanger mere til Bornholm«. (Folket. Forh. 1890—91, Sp. 3980—81).

Ministeren henstillede til Dam at tage sine Ændringsforslag tilbage, og denne Anmodning blev efterkommet.

Ogsaa M. P. Jensen gjorde sig i denne Samling til Talsmand for en Del Ønsker indenfor det bornholmske Erhvervsliv. Saaledes søgte han at skaffe Navigationsskolen i Rønne Statsanerkendelse. Der var paa Finansloven for det kommende Finansaar for første Gang optaget et Statstilskud til Skolen, og der

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

behandledes i denne Samling et Forslag om Ændringer i Styrmandseksamen, og det foresloges her, at der ikke skulde kunne anerkendes mere end 6 Skoler i hele Landet. Dette vilde udelukke Skolen i Rønne fra at opnaa Anerkendelse, og M. P. Jensen søgte derfor at faa Maksimumstallet forhøjet. »Jeg tror«, udtalte M. P. Jensen, at »Bornholms isolerede Beliggenhed taler stærkt for Anerkendelse, ligesom det forholdsvis store Kontingent, Øen yder til Sømandsstanden — husker jeg rigtig, er det 1 pCt. af Befolkningen, som ernærer sig ved Søfart, medens det i det øvrige Land kun er 1/3 pCt. Endvidere har Bornholms Amtsraad og Rønne Byraad i en Aarrække, lige siden denne Skole blev oprettet, ydet en betydelig Understøttelse til Skolen i det Haab, at det Tidspunkt en Gang maatte komme, da der ogsaa blev tilstaaet denne Skole Statsunderstøttelse. Jeg synes, at ogsaa den Omstændighed, at Skolen er frekventeret af 87 pCt. af de fra Bornholm udgaaende Elever, taler stærkt for, at den kommer med i Betragtning, naar der bliver Tale om Understøttelse til Navigationsskoler«. (Landst. Forh. 1890—91, Sp. 198—99).

Marineministeren udtalte sig meget velvilligt om den af M. P. Jensen fremsatte Henstilling, men Spørgsmaalet blev ikke afgjort, da Lovforslaget ikke naaede frem til Vedtagelse.

Dernæst søgte M. P. Jensen ved Behandling af Loven om det offentlige Fattigvæsen at opnaa en Lempelse for Bornholm. Efter en Bestemmelse i Lovforslaget skulde der senest 5 Aar efter Lovens Ikrafttræden oprettes en Tvangsarbejdsanstalt i hver Amtsraadskreds. Herom udtalte Bornholms Landstingsmand bl. a.: »Jeg tror, man ikke har været tilstrækkelig opmærksom paa, at Bornholms Amtsraadskreds er ulige mindre end de andre Amtsraadskredse, saa Byrden for denne Kreds vil falde meget haardt; og jeg tror, den vil falde saa meget haardere, som det derovre tidligere ikke har været nødvendigt, i alt Fald ikke i nogen synderlig Udstrækning, at overføre Personer paa Tvangsarbejdsanstalter andet Steds. Naar hertil endvidere kommer, at Amtsraadskredsene som Følge af Epidemiloven for Tiden har store Udgifter i Anledning af Opførelsen af et Epidemihus, vil en saadan Byrde endnu blive langt mere paafaldende stor og i Forhold til det Gavn, den kunde vente at afgive, ligefrem generende i økonomisk Henseende. — Jeg vilde gerne spørge, i hvilket Omfang Ministeren tænker sig, at saadanne Anstalters Indretning og Drift skal gaa for sig. Jeg

kunde ønske, at der for Bornholms Vedkommende maatte gøres en Undtagelse, saaledes at der blev stillet mindre Krav. — Jeg vilde ønske, at man vilde nøjes med, at der paa en af de derværende Arbejdsanstalter indrettedes en Tvangsarbejdsafdeling, der kunde fyldestgøre de Krav, som Lovforslaget har tilsigtet«. (Landst. Forh. 1890—91, Sp. 2193—94).

Indenrigsministerens Svar var meget velvilligt; det lød saaledes: »Hvorvidt man kan henvise Bornholm til som hidtil at søge Forbindelse med Sjælland, kan jeg ikke sige noget bestemt om, men at ingen i Administrationen vil være saa uforstandig at foranledige meget store Udgifter paa Bornholm til ingen Nytte, er en Selvfølge, og kan der ikke findes en anden Vej, saa er det vel rimeligt, at man, som det forekom mig, at det ærede Medlem slog paa, søgte at forene denne Anstalt med en anden Anstalt. Jeg tror ikke, at det ærede Medlem behøver at frygte, at man skulde til ingen som helst Nytte stille noget Krav til Bornholm«.

Endelig søgte M. P. Jensen under Forhandlingen om et Lovforslag om Ændringer i visse Skibsafgifter at komme den bornholmske Stenindustri til Hjælp. Finansministeren havde i det oprindelige Forslag opført en Indførselsafgift for saavel grovt tilhugne Sten som finere Stenarbejder. Af en Del af Udvalgets Medlemmer blev der imidlertid foreslaaet, at Brosten, Kantsten etc. ligesom hidtil kunde indføres helt toldfrit, medens den foreslaaede Told paa finthuggede Stenarbejder nedsattes. Disse Ændringsforslag fraraadede M. P. Jensen meget stærkt, og han gav i sin Omtale af disse Spørgsmaal en meget instruktiv Redegørelse for den bornholmske Stenindustris Stilling. Det hedder i denne Tale bl. a.: »Allerede fra Begyndelsen af dette Aarhundrede har der paa Bornholm været drevet Granitbrud og Stenhuggeri, der, efterhaanden som Afsætningen har udviklet sig, er tiltaget i betydeligt Omfang, og indtil for faa Aar siden har der derved været beskæftiget henved tusinde Mand. Stenene ere blevne forarbejdede til Trappesten, Brosten, Kantsten o. s. v., som bleve solgte ikke alene til Danmark, men navnlig ogsaa til Rusland og Tyskland, saa længe Indførselen dertil var fri. I 1882 paalagde Rusland imidlertid en Indførselstold svarende til 4 Kr. 40 Ø. pr. 100 Pd. finthugget Granit, og 26 Øre for 100 Pd. grovthugget Granit. Sverige paalagde kort efter en Told af 3 Kr. pr. 100 Kilogram, svarende til 2 Kr. 55 Ø. pr. Kubikfod, og i 1885 paalagdes der i Tyskland en Told af 15 Reichs-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

mark pr. 100 Kilogram for Indførsel af forarbejdet Granit. Saa vel i Rusland som i Tyskland er det derhos administrativt blevet paabudt, at der til offentlige Arbejder hovedsagelig kun maa anvendes indenlandsk Granit, og det vil derfor ses, at det er meget vanskeligt at afsætte Granit til disse Lande. Heller ikke i vort eget Land har det været let at afsætte Granitsten, thi da Indførselen her til Landet er saa godt som fri, have Sverige og Norge udført deres Overproduktion hertil, navnlig efter at Rusland og Tyskland ved deres Indførselstold have foranlediget, at det er blevet meget vanskeligt at sælge noget til disse Lande. Det vil derfor sikkert i Længden være meget vanskeligt for de bornholmske Stenhuggere at kunne bestaa i en saadan Konkurrence, tilmed da Sverige og Norge have en betydelig Fordel fremfor os derved, at Skibene kunne lægge til i Skærgaardene umiddelbart ved Bruddene, hvorved alle Transportudgifter spares, medens Varerne paa Bornholm saa godt som udelukkende maa besørges paa Akse til Udskibningsstedet. Jeg tror derfor, at det, naar den bornholmske Sten-Industri ikke helt skal gaa til Grunde, vil være nødvendigt at følge vore Naboers Eksempel og paalægge Indførselstold, og da der paa Bornholm utvivlsomt er Raastof nok til at forsyne hele Danmark med Sten, endogsaa af god Kvalitet, og da det gaar paa Bornholm som andre Steder, at den stadig voksende Befolkning, der navnlig vokser i Købstæderne, foranlediger, at man maa se sig om efter andre Maader, hvorpaa Befolkningen kan finde Underhold og Beskæftigelse, og naar man kan opnaa dette ved en saa moderat Told som den foreslaaede, forekommer det mig, at det maa være i høj Grad ønskeligt, at den foreslaaede Told maa blive vedtagen. For Forbrugerne af Sten vil det heller ikke være til synderlig Skade, dels fordi den foreslaaede Tolds Størrelse jo er meget ringe, dels fordi den Konkurrence, som der er paa Bornholm mellem de forskellige Købstæder, idet der saa godt som i dem alle er Stenhuggerier, utvivlsomt vil bevirke, at Toldpaalægget ikke vil have Skade for Forbrugerne til Følge, tilmed naar Hensyn tages til, at Raastoffer ere til Stede i saa stor Mængde og langt fra benyttes i den Udstrækning, som det er muligt. Det kan maaske ogsaa anføres, at det er tvivlsomt, om Stenhuggeriet kan drives fabriksmæssig — i alt Fald drives det mere haandværksmæssig — hvilket jo i social Henseende maa være til Fordel for Arbejderne, der have deres Beskæftigelse derved«. (Landst. Forh. 1890—91, Sp. 1387—88).

Finansminister Estrup udtalte sin Enighed i de af M. P. Jensen hævdede Synspunkter. Ved Afstemningen blev dog Ændringsforslaget om Toldfrihed for Brosten etc. vedtaget; det andet Forslag forkastedes derimod.

Rigsdagssamlingen 1891—92 bød kun paa lidt af Interesse for Bornholm, og ingen af Øens Rigsdagsmænd viste nogen større Aktivitet. For Dam blev denne Samling den sidste, i hvilken han deltog, men han havde slet ikke Ordet i Tinget. Han var som sædvanlig Medlem af Finansudvalget, men han blev ikke genvalgt som Sekretær; herudover var han kun Medlem af 2 Udvalg; det ene behandlede nogle færøiske Emner, som Dam altid havde interesseret sig en Del for; det andet angik Københavns Kommunestyre. — M. P. Jensen talte 3 Gange, som sædvanlig udelukkende om lokale Emner. Han var Medlem af 2 Udvalg; det ene behandlede et Valglovsforslag, det andet et Lovforslag om visse Ændringer i Ægteskabsloven. — Blem havde Ordet 26 Gange og var Medlem af 4 Udvalg. Det ene af disse behandlede Lovforslaget om Handel med og Opbevaring af Giftstoffer; det andet Ændringer i Reglerne for Styrmandseksamen; dette Lovforslag var Blem Ordfører for. Til samme Udvalg var henvist et Lovforslag om Maskinisteksamen; ogsaa for dette Lovforslag var Blem Udvalgets Ordfører. Begge de nævnte Lovforslag blev gennemført i denne Samling, og Bornholms Navigationsskole opnaaede derved den ønskede Anerkendelse. For det tredie var Blem Medlem af Udvalget angaaende det statistiske Bureau, et Lovarbejde, der stadig stødt paa Vanskeligheder, og som trods Blems store Interesse for at skabe denne Institution bedre Arbejds- og Organisationsforhold heller ikke naaede gennem de to Ting i denne Samling. Til det Udvalg, som var nedsat om dette Forslag, henvistes en Række Lønningsforslag; for et af disse, hvori der søgtes Hjemmel til at oprette et nyt Departementschefsembede i Kultusministeriet, var Blem Ordfører. Lovforslaget blev endelig gennemført, men med meget kraftig Modstand fra den Berg-Hørupske Gruppes Side og efter en lang og bitter Debat. — En Del Lønningsforslag, nemlig dem der angik Embedsmænd ved Universitetet, de lærde Skoler m. fl., blev i denne Samling henvist til et særligt Udvalg; ogsaa dette var Blem Medlem af, uden dog at være Ordfører for noget af disse Lov-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

forslag. Han klarede som sædvanlig sine Ordførerskaber med megen saglig Dygtighed. De storpolitiske Problemer overlod han andre at drøfte.

Fra denne Samling skal iøvrigt nævnes en Forhandling, som fandt Sted om en ekstraordinær Pension eller Understøttelse til Lucianus Kofod, der havde indgivet Andragende herom til Finansudvalget. Dette indstillede enstemmigt til Tinget, at der ydedes Kofod 1200 Kr. aarlig. Han havde kort før — 63 Aar gammel — taget sin Afsked som Tøjmester i Rønne. Da Forslaget kom frem i Salen ved Finanslovforslagets 3. Behandling, erklærede Blem, at han var meget forundret over, at en saadan Understøttelse skulde ydes. Blem udtalte, at det vel var ubehageligt for ham at rejse denne Opposition, da Lucianus Kofod jo var hans Forgænger som Repræsentant for Rønnekredsen, men han syntes, at Forslaget var saa umotiveret og indebar saa farlige Konsekvenser, at han maatte protestere. Han gjorde nærmere Rede for Kofods militære Løbebane, der endte med den bornholmske Tøjmesterstilling, som gav ham 600 Kr. i Løn, 72 Kr. i Dyrtidstillæg og 200 Kr. i Rejsegodtgørelse. Blem hævdede nu, at det var ganske stridende imod alle hidtil fulgte Regler at yde dobbelt saa meget i Pension eller Understøttelse, som vedkommende havde oppebaaret i Løn! Noget lignende var ganske vist sket for Løjtnant Ankers Vedkommende, men kun fordi man vilde yde en Hædersgave for en usædvanlig Krigsbedrift, og dette kunde ikke være bestemmende for den Stilling, man skulde tage til Lucianus Kofod. Denne havde i sit Andragende skrevet, at hans Stilling som Tøjmester havde forpligtet ham »til daglige Tjenesteforretninger, saa at intet passende borgerligt Hverv kunde forenes hermed«. »Dette kan jeg virkelig ikke forstaa«, udtalte Blem, og han fortsatte: »Som Tøjmester i Rønne havde han, efter hvad jeg véd, ikke meget at bestille. Maaske kunde der være nogle daglige Forretninger med at gaa ud paa Kastellet og se paa det gamle Tøj; der plejer at være nogle Underofficerer derude, som passe Tøjet, banke og sole det, for at det ikke skal gaa til Grunde, og det indrømmer jeg, at Tilsynet dermed kan tage nogen Tid, men at der skulde være saa meget Arbejde derved, at han ikke skulde kunne passe andet borgerligt Erhverv ved Siden af, det begriber jeg ikke. For Resten er det faktisk, at han har været Medarbejder ved Bornholms Avis for et fast aarligt Honorar; det har Redaktøren oplyst i en Artikel med sit Navn under«. Blem

maatte herefter stemme imod den foreslaaede Understøttelse. Finansudvalgets Ordfører (Tutein) forsvarede Udvalgets Indstilling med en Henvisning til, at Rigsdagen overfor flere veltjente Officerer fra de slesvigske Krige havde bevilget en særlig Understøttelse, og Kofod havde deltaget som frivillig i dem begge, og desuden var han blevet haardt saaret ved Frederiksstad. Man kunde derfor ikke som Blem lægge pensionsmæssige Betragtninger og Beregninger til Grund. — Jens Busk, der var Medlem af Finansudvalget, var i Princippet enig med Blem, men han pegede paa, at Lucianus Kofod i 18 Aar havde været Medlem af Folketinget, og han kunde ikke lide, at en forhenværende mangeaarig Kollega skulde paa Fattiggaarden! Desuden fremkom Busk med nogle mystiske Udtalelser om, at Finansudvalget ved at tiltræde Regeringens Forslag om en Understøttelse til Lucianus Kofod havde opnaaet Velvilje overfor en Del andre Bevillinger, som Udvalget satte mere Pris paa end Regeringen gjorde!!

Ved Afstemningen vedtoges Understøttelsen med 53 Stemmer mod 18. — Der var sikkert dem, der fandt, at Blem ikke burde have rejst denne Debat!

Paa Finanslovforslaget blev i denne Samling optaget 2 betydelige Havnebevillinger til Bornholm, nemlig 71.500 Kr. til Hasle Havn og 43.000 Kr. til Havnen i Listed. Det første af disse Laan ydedes — mod Kommunens Garanti — rentefrit i 10 Aar og afdragsfrit i 25 Aar; derefter skulde det forrentes med 4% p.a. og afdrages i 25 Aar. Listedlaanet, som Dam havde kæmpet saa djærvt for i Rigsdagssamlingen 1890—91, ydedes derimod helt rentefrit, men Amortisationen skulde straks begynde og strække sig over 40 Aar. Denne Havn havde i 1878 faaet et lignende Laan paa 9000 Kr. — Disse Laanebevillinger gik uden Modstand igennem Tingene.

Ogsaa fra Øens Hovedhavn — Rønne — forelaa der paa dette Tidspunkt Krav om et Statslaan. Her havde man i mange Aar diskuteret Anlæg af en Bølgebryder paa det saakaldte søndre Rev, og der var endelig opnaaet Flertal i Byraadet for at søge Planen realiseret. Man var derefter indgaaet til Regeringen med et Andragende om et rentefrit Laan paa 200.000 Kr., der skulde være afdragsfrit i 15 Aar. Regeringen havde imidlertid ikke fremmet Sagen, hvilket gav M. P. Jensen Anledning til ved Finanslovforslagets 1. Behandling i Landstinget at fremdrage Spørgsmaalet. Han omtalte først, at den af Regeringen i

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

1882 nedsatte Nødhavnskommission havde fraraadet Anlæg af en Nødhavn paa Bornholm i større Stil — »det Stubske Projekt« — af Hensyn til de dermed forbundne betydelige Udgifter, men samtidig anbefalet, at Indsejlingerne til Rønne og Neksø Havne blev afgørende forbedrede, hvilket havde medført, at Neksø i 1889—90 fik bevilget et Statslaan paa 150.000 Kr., og han fortsatte: »En Forbedring af Rønne Havn vil have en endnu større Betydning for Skibsfarten, og jeg skal i den Henseende søge at fremdrage nogle af Grundene dertil. Der er ved de talrige bornholmske Havnelaan ikke tidligere, maaske med Undtagelse af Neksø, taget andre Hensyn end de rent lokale Behov. Det er noget, som tidt og mange Gange er blevet gjort gældende baade i Indland og Udland af søfarende, Rhedere, Assurandører o. s. v. Staten har jo ogsaa tidligere andet Sted taget Hensyn til Skibsfarten, navnlig ved Anlæget af de 3 Statshavne. Men trods den centrale Beliggenhed i Sejlløbet, Rønne indtager, ere Ønskerne derfor ikke tagne i Betragtning, uagtet dens Beliggenhed i Østersøen stærkt taler for, at de bleve imødekomne. Dette Hensyn fremtræder saa meget mere berettiget efter Anlæget af Nord-Østersøkanalen, der end mere vil gøre Rønne til Midtpunkt mellem Rusland og Nordsøen. En let tilgængelig Havn ved Rønne vilde sikkert være af stor Betydning for Skibet under farefulde Forhold; den vil jo ogsaa kunne drage Penge til Landet; men saaledes som Havnen nu er, vil den ikke være i Stand til at kunne gøre nogen af Delene. Ligeledes vil for Postdampskibsfarten en Forbedring af Havnen har sin store Betydning for den regelmæssige Forbindelse. For Byens egen Skibsfart vil det ogsaa have stor Betydning, og Skibsfarten er jo en af Byens væsentligste Indtægter. Der hjemhører i Rønne 74 Skibe med over 7.000 Registertons, saaledes at Rønne staar som Nr. 5 i Rækken af danske Søkøbstæder. Der indgik i 1890 1.140 Skibe med 74.000 Registertons, og udgik 1.053 Skibe med 73.000 Registertons. Kommer hertil, at Byen ikke ved egne Midler er i Stand til at afholde de store Omkostninger ved det af mig her omtalte Havneprojekt, hvortil ifølge det indsendte Overslag vil medgaa over 400.000 Kr., og hvoraf Byen kun som Statstilskud forlanger — et efter min Mening meget beskedent Forlangende — det Halve, eller omtrent 200.000 Kr., som et i en vis Aarrække rente- og afdragsfrit Laan, saa kan jeg ikke se, at det kan være rigtigt saaledes vedvarende ikke at tage Hensyn til dette Andragende,

saa meget mere, som Rønne Bys Skatteindtægt i de sidste 10 Aar gennemsnitlig kun har udgjort 1.200.000 Kr., og man kan derfor ikke fortænke Byraadet i, at det føler sig betænkelig ved at gaa med til en saa stor Udgift som den af mig her paapegede. Dette Laan kan ogsaa i allerstørste Betydning betegnes som Hjælp til Selvhjælp; thi Rønne By har tidligere anvendt til sin Havns Forbedring over 700.000 Kr. uden dertil at have faaet nogensomhelst Hjælp udefra. At Staten har en Forpligtelse til at komme de bornholmske Havneanlæg i Møde, forekommer mig ogsaa. Derovre træde Havne i Stedet for Jærnbaner andetsteds, og ser man til, hvad der er anvendt til Statsbaner, Statshavne og Tilskud til private Baner, saa kommer man til et forholdvis langt større Beløb end de ca. 600.000 Kr., som tidligere er ydet Bornholm til Havneanlæg. Alene Statshavnene staa Staten i 8.700.000 Kr., Statsbanerne i ca. 160 Mill. Kr., hvilket vil udgøre ca. 250.000 Kr. pr. Kvadratmil i de Dele af Landet, som ere forsynede med Jærnbaner«. (Landst. Forh. 1891—92, Sp. 1753—55).

Indenrigsminister Ingerslev udtalte i sit Svar til M. P. Jensen, at Henvendelsen godt senere kunde blive velvilligt overvejet, men foreløbigt var Ministeren noget i Tvivl om, hvorvidt det var økonomisk forsvarligt at gaa til en saa kostbar Udvidelse af Rønne Havn. Han afviste bestemt den bornholmske Landstingsmands Betragtning, hvorefter Bornholm skulde være blevet stedmoderligt behandlet fra Statens Side; medens de fleste andre danske Havne maatte klare sig selv, var der ydet rundhaandede Bevillinger til bornholmske Trafik- og Fiskerihavne. Foruden de af M. P. Jensen nævnte Laan paa over 600.000 Kr. havde Staten ved disse Udlaan lidt et Rentetab paa ca. 160.000 Kr. Hidtil havde Bonholmerne motiveret disse Havnelaan fra Staten med Henvisning til, at der ikke ofredes noget paa Jernbaner paa Bornholm, men nu var man ogsaa mødt med Krav om en Bane paa Øen. — M. P. Jensen svarede dertil, at han vel var Tilhænger af, at Bornholm fik en Jærnbane, men at Kravet om en god Havn ved Rønne gik forud for Banen. Iøvrigt takkede han Ministeren for Løftet om velvillig Overvejelse senere.

Endelig skal nævnes, at Statens Skole i Rønne i denne Samling ved Gennemførelsen af en Lov om Lønninger for Rektorer og Lærere ved de lærde Skoler opnaaede fuld Ligestilling med de lærde Skoler andetsteds i Landet. Som omtalt tidligere i

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

denne Afhandling, blev Skolen i 1852 reduceret til en Realskole med Bibeholdelse af nogle studerende Klasser; i 1883 oprettedes som omtalt i Kapitel 18 og 19 i dette Afsnit et privat Artiumskursus, der fra 1885 paany dimitterede Studenter, og som opretholdtes ved Tilskud fra Staten, Bornholms Amt og Rønne Kommune. Ved Loven af 12/4 1892 blev nøjagtig efter 40 Aars Forløb Rønne Skole atter stillet paa Linie med Landets andre lærde Skoler. For dette bragte M. P. Jensen Kultusminister Goos en varm Tak.

30. BORNHOLMS POLITIK 1891—92; FOLKETINGSVALGET 20/4 1892.

Efter Landstingsvalget i September 1890 holdtes ingen politiske Møder paa Bornholm før paa Aarets næstsidste Dag. Da indkaldte Grundlovsværneforeningen paa Øen sine Medlemmer og øvrige Meningsfæller til et Møde i Aakirkeby. Man vilde prøve at klare Stillingen til den Forhandlingspolitik, som nu stod i Flor paa Tinge, og hvortil begge Amtets Folketingsmænd havde sluttet sig, medens Bornholms Tidendes Redaktør, M. M. Smidt, var en Tilhænger af Bergs og Hørups Protestpolitik. De menige Venstrevælgere var ved denne Spaltning kommet i Vilderede med deres Stilling. Det var tydeligt nok for den, der læste Bornholms Tidende, at Redaktionen stod kritisk overfor Moderationen, men Bladets Spalter var ikke lukket for Artikler, der tolkede de modsatte Standpunkter, altsaa dem som Blem og Dam hyldede. Smidt ønskede nemlig, at hans Blad skulde kunne fortsætte som Organ for alle Venstremænd paa Øen. Det skulde være som en Talerstol, hvorfra de to Venstrefløjes Repræsentanter kunde komme til Orde med Smidt som Dirigent.

Men var de menige Venstrevælgere usikre overfor den nye Situation, var der mellem Lederne ikke mindre Uklarhed med Hensyn til Stemningen i Befolkningen. Enkeltmandsrøster var der nok af, men hvor mange stod bagved? Vilde Flertallet følge Smidt eller Blem og Dam?

Dette var Baggrunden for Mødet den 30/12 1890, som blev skelsættende i bornholmsk Politik.

Ved Mødet, der var vel besøgt, og hvor Købmand H. C. Koefoed, Aakirkeby, valgtes til Dirigent, lagde Folketingsmand Dam for med en udførlig Redegørelse for de Spørgsmaal, som havde fremkaldt den store Strid indenfor Venstre. Han omtalte ifølge Bornholms Tidendes Referat de af Bojsen og Rasmus Claussen indbragte Forslag om en Nedsættelse af Sukkertolden imod en Forøgelse af Ølskatten. Hvad der ved Ølskatten indkom over 5 Mill. og ved Sukkerskatten over 1½ Mill., skulde baandlægges til en Alderdomsforsørgelse. I Forbindelse med det omtalte Forslag stod Forslaget om, at Kommunerne skulde sikre Husmænd og Inderster, der ønskede det, en Havelod paa 1 a 2 Skp. Land til Leje. Fra Berg og Hørup var der fremkommet Forslag om at baandlægge hele det Beløb, Ølskatten kunde indbringe, til et Fond for Alderdomsforsørgelse, men Forslaget var efter Dams Mening uheldigt affattet, da det ikke saaledes som de i andre Lande fremkomne Forslag hævdede »Hjælp til Selvhjælp« og ikke regnede med noget Tilskud fra Kommunen.

Blem udtalte sig paa lignende Maade og sluttede saaledes: »Naar der tilbydes noget, der er demokratisk og godt, selv om det kommer fra Højre, er man berettiget til at tage imod det uden at beskyldes for at gaa Højres Ærinder. Man bliver nødt til at slaa lidt af paa begge Sider, hvis man skal naa, at noget bliver Lov.«

Som Repræsentanter for Oppositionen optraadte derefter Lærer Petersen, Pedersker, Redaktør Smidt og Savmøller N. P. Møller, Aaker, medens Lærer M. Jensen, Aaker søndre Skole, og Gaardejer Chr. Kofoed, Soldatergaard, støttede Folketingsmændene.

Lærer Petersen kunde ikke se, at det var retfærdigt at flytte Skatten fra Sukkeret over paa Øllet; det kom til at gaa ud over Arbejderne. Princippet »Hjælp til Selvhjælp« led af den Mangel, at Arbejderne ikke tjente mere, end at de lige kunde hjælpe sig selv. Der var intet at lægge op. — Savmøller Møller ansaa det for et meget betænkeligt Tegn, »at Højrebladene jublede højt over Forslaget; thi naar havde man ellers set, at Højre roste noget, der blev fremsat af Venstre?«

Lærer M. Jensen ansaa det for meget glædeligt, at en Forhandling mellem Folketing og Landsting var kommet i Gang, thi uden Forhandling opnaaede man ingenting. Han hævdede, at Arbejderne og alle paa Landet vilde faa Fordel af Loven. Sukkeret var en meget almindelig Spise, bajersk Øl brugtes paa Landet meget lidt, og han troede heller ikke, at de bedre Arbejdere i Byerne brugte meget bajersk Øl. — Kofoed, Solda-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

tergaard, bragte Folketingsmændene en varm Tak for deres Politik og deres Udtalelser paa Mødet. Han opfordrede de tilstedeværende til ved Haandsoprækning at tilkendegive deres Tilslutning hertil. Efter Bornholms Tidendes Meddelelse fulgte Flertallet af Forsamlingen denne Opfordring.

Man havde nu faaet talt ud med hinanden, og der var forsøgt en Styrkeprøve, som var falden ud til Fordel for den moderate Politik. I de følgende Maaneder førtes en livlig Diskussion Mand og Mand imellem, og Bornholms Tidendes velskrevne Angreb paa Moderationen skabte navnlig i 2. Kreds stærk Vaklen i dennes Rækker. Under disse Forhold indbød nogle af de moderate Ledere til et nyt Venstremøde i Aakirkeby den 18/5 1891. Bornholms Tidende refererer dette Møde saaledes:

»Et politisk Møde afholdtes i Gaar i Aakirkeby efter Indbydelse fra en Del moderate, der havde valgt at gaa uden om den stedlige Venstreforenings Bestyrelse. Folketingsmand Dam og Gaardejer Kofoed, Soldatergaard, optraadte til Forsvar for Moderationspolitiken; fra modsat Side talte Lærerne Jensen, Gudhjem, og Petersen, Pedersker, Redaktør Smidt m. fl. Forhandlingen varede i godt 3 Timer og endte med Vedtagelsen af en Resolution, hvori udtaltes den bestemteste Misbilligelse af den i sidste Vinter førte Sammensmeltningspolitik, »der har styrket det provisoriske System og svækket Kampen mod Grundlovsbruddet«, og udtaler »fuld Tilslutning til den af den Berg-Hørupske Gruppe førte Politik«. Forsamlingen talte ca. 200 Mennesker, hvoraf omtrent Halvdelen deltog i Afstemningen. Der var kun indbudt Venstremænd. Indbyderne ønskede ikke Referat.

Dette Mødes Forløb viste, at der i de forløbne Maaneder var arbejdet energisk fra radikal Side, og at den sikre Grund, hvorpaa Dams Folketingsmandat hidtil havde hvilet, begyndte at undergraves. De Folk, der nu gik imod ham, var dem, som hidtil havde staaet forrest i Kampen for at bevare Aakirkebykredsen med størst muligt Stemmetal for Venstre imod Højres Kandidater.

I den forløbne Tid var der opstaaet en politisk Nydannelse paa Bornholm, nemlig et »Arbejdernes Forbund« i Rønne. Det var nu vokset sig stærkt nok til at møde frem for Offentligheden, og det lykkedes denne første socialdemokratiske Organisation paa Bornholm at formaa den veltalende Agitator for Arbejdernes Sag, Journalist A. C. Meyer fra København, til at holde 3 Møder herovre, nemlig den 20/5 i Rønne, den 21/5 i Neksø og den 22/5 i Allinge. Møderne var alle vel besøgt; saaledes var der i Rønne forsamlet 400 Deltagere. Her var en af de stedlige Arbejderledere, Former Emil Nielsen, Dirigent, medens Venstremanden Savmøller N. P. Møller var Dirigent paa Neksømødet. Her rejste Kontrollør Stub en Diskussion om den socialistiske Stat, som A. C. Meyer forklarede skulde vokse ud af det bestaaende Samfund. Ved de andre Møder var der ingen Diskussion efter Foredraget. Avisen skriver om Meyers Møder: »Socialistmødet paa Teknisk Skole i Neksø var besøgt af et Par Hundrede nysgerrige Mennesker, der ogsaa fik deres Nyfigenhed tilfredsstillet, idet Journalist Meyer, en ret begavet Agitator, gav en begejstret Fremstilling af den Velsignelse, som den socialistiske Stat en Gang vil bringe Menneskeheden. Han betonede, at naar Arbejderne i Kampen havde sluttet sig til Bondedemokratiet, saa var det kun et polsk Ægteskab, selv om det ikke strax havde staaet Arbejderne klart, at det Tidspunkt vilde komme, da de maatte skilles ad.«

Det store politiske Røre, som de nye politiske Signaler og de ændrede Delingslinier havde fremkaldt, bevirkede en meget livlig Deltagelse i Grundlovsfesterne i 1891. Særlig vel besøgt var Venstres Grundlovsfest i Stampen ved Rønne. Her var den begavede frisindede Præst, Morten Pontoppidan Hovedtaler. Han holdt et med den største Opmærksomhed paahørt Foredrag, hvor han bl. a. udtalte: »Nu vil jeg sige, at det kan være meget godt for et Land at have Folk, som forstaar at stemme en Lut og spille en Harpe — men endnu mere gælder det dog om, at Landet har Mænd, som kan sige: »Giv mig en Gaard eller blot en Huslod, en lille uanselig Huslod med en Ko og et Par Faar, og jeg skal faa den til at føde fire Køer og en Hest! Eller giv mig en Ambolt og en Esse, og jeg skal faa et stort Dampsnedkeri og Maskinfabrik ud af det. Det er saadanne Mænd, vi trænger til — dygtige og prøvede først ude omkring i Landet og dernæst inde i Rigsdagen. Smaat staar det til med vor Grundlov og hele vor Lovgivning; men blot der maa være Mænd i Danmark, nu som før, da hjælper vi os vel igennem og viser, at vi er et levedygtigt Folk, hvis Børn med Guds Hjælp hverken skal blive Tyskere eller Svenskere, men de skal blive ved at være danske, og de skal se vor gamle Moder smile

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

igen, naar de strenge Tider er omme, og hun kan flytte sin Stol bort fra Afgrundens Rand.«

Blem var næste Taler; af hans interessante politiske Foredrag skal anføres følgende Udtalelser:

»Højre taler nu om, at Venstre nok om ikke direkte saa dog indirekte vil anerkende Provisorierne, Københavns Befæstning, og hvad der ellers er udført paa ulovlig Maade, og at der saaledes snart kan komme et Forlig i Stand. Jeg tror ikke paa et Forlig under Ministeriet Estrup. Jeg tror aldrig, at Folketinget gør det lovligt som er ulovligt. Men faar vi en grundlovstro Regering med Garantier for Fremtiden, saa er det jo med denne Strid, som med enhver Krig: den maa dog tilsidst ende med Fred. Vi faar ikke Forlig, før Skattebevillingsretten er anerkendt. Den har vi ikke noget af nu; thi Regeringen tager, hvad den vil, og vi regeres og dømmes endnu efter provisoriske Love. Jeg vil slutte med at udtale Haabet om, at vi snart maa faa vor Skattebevillingsret tilbage«.

Redaktør Smidt sluttede Festen med et Leve for Grundloven.

Venstre holdt ogsaa Grundlovsfest i Neksø Lystskov. Her var Lærer N. Ingv. Jensen Hovedtaleren. Han gjorde sig til Talsmand for en hvas Protestpolitik, idet han bl. a. udtalte: »Hvad har saa dette Parti (Højre) udrettet for Fædrelandet og for det danske Folk? Er vort Folk blevet lykkeligt, har det højnet sig? Jeg kan ikke se det. Kendsgerningerne er, at vi ingen Indflydelse har. Skulle vi saa lægge Hænderne i Skødet og sige: Lad dem bare køre væk? Nogle sige, vi skulle forhandle, andre at vi ikke skulde blande os i deres Synder. Vi sige Nej; vi tage ikke Del med dem i dette. Vi stole paa, at den gode Sag nok skal sejre«.

Højre holdt Grundlovsfest i Sommerlyst ved Rønne. Den indlededes med den sædvanlige March fra »Danebrog« til Festpladsen med Bannere og Musikkorps i Spidsen. Forsamlingen var dog betydelig mindre end ved Venstrefesten i Stampen, idet Deltagernes Antal kun opgives til 400. Talerne holdtes af: Oberstløjtnant Andresen (for Kongen), Landstingsmand M. P. Jensen (for Fædrelandet), Lucianus Kofod (for Ministeriet) og Adjunkt Øllgaard (for Grundloven). Den sidste Taler gav Udtryk for sin Glæde over de forandrede Signaler i dansk Politik, men han manede til ikke sorgløst at tro, at den hellige Grav

var vel forvaret. Det gjaldt om at være paa Vagt for at værne Grundloven for alle Overgreb!

I Juni Maaned 1891 kom to af de førende Mænd indenfor de kæmpende Venstrefløje, nemlig Folketingsmand Klaus Berntsen og Landstingsmand Madsen-Mygdal, til Bornholm for i Fællesskab at holde en Række offentlige Møder paa Øen. Det første af disse holdtes i Rønne den 17/6; til de følgende Dage annonceredes Møder i Pedersker, Neksø, Gudhjem, Almindingen og Østermarie; det sidste blev dog senere aflyst.

Det blev Møder, dér stod Gny af mange Aar efter paa Bornholm, særlig paa Grund af det Lune og den Slagfærdighed, hvormed Klaus Berntsen forsvarede den moderate Politik. Bornholms Tidende betegnede ham i Referatet af Rønnemødet som »en af Moderationens ivrigste og mest uanfægtede Talsmænd. Det kan nu ikke nægtes, at Hr. Berntsen er i Besiddelse af en forbavsende Frejdighed til at gaa paa; han nægtede sig ikke noget . . . . . (Men) man savnede i det hele taget et ledende Princip for Hr. Berntsens Politik; hvad der i det ene Øjeblik var hvidt, var i det næste Øjeblik sort«.

Der var godt Besøg alle Steder, bedst naturligvis i Almindingen og Rønne. Deltagernes Antal opgives hvert af disse Steder til 400. I Rønne var den radikale Lærer Peter Dam Dirigent, i Neksø den radikale Savmøller N. P. Møller, i Pedersker den moderate Gaardejer Anton Jensen, Kratlund, i Gudhjem den radikale Gaardejer N. P. Kofoed, Vestergaard. Ved disse Møder var der dog ingen Kamp om Dirigentvalget, saaledes at Ordstyrerens Partifarve ikke betyder noget til Bedømmelse af Vælgerstemningen. Anderledes ved Mødet i Almindingen, hvor de radikale til Dirigenthvervet foreslog Redaktør Smidt, de moderate Gaardejer Kofoed, Soldatergaard. Smidt sejrede med ca. 100 Stemmer imod Kofoeds ca. 70. I det hele var Opfattelsen i hver af de to Lejre, at man ved disse Kampmøder havde klaret sig bedst! I en Korrespondance herfra Øen til det moderate Fyns Tidende hedder det saaledes:

»En Række politiske Møder har i disse Dage været afholdt herovre paa Bornholm. D'Herrer Landstingsmand Madsen-Mygdal og Folketingsmand Kl. Berntsen var Hovedtalere; de sekunderedes af nogle stedlige Politikere. Særlig havde de radikale ventet sig en Del af Møderne, men det blev en stor Skuffelse for dem. Med stor Dygtighed trak Hr. Berntsen d'Herrer Radikalere ned af Piedestalen, skønt de fulgte Hr. Madsen-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Mygdal fra Sted til Sted og viste sig atter og atter som Tordenskjolds Soldater. Bornholmerne og deres Folketingsmænd hører til Forhandlingspartiet. Ikke et Sted havde Bergs og Hørups Politik Flertal for sig. Ved Mødet i Neksø hviskede man noget om en Resolution. Den blev klogelig borte. I Almindingen holdtes det sidste store Møde. Man havde hemmeligt søgt at faa Hørup herover. Det skulde være en Overraskelse. Men Hørup var i Aalborg. Til Ordstyrer i Almindingen valgtes den bergske Redaktør Smidt, men stor maa d'Herrers Skuffelse have været; eftersom Mødet skred frem, hilsedes Forhandlingspolitikken med større og større Bifald. Det Hurra, der lød for Hr. Berntsen, da Mødet sluttede, viste tydeligt, hvor Stemningen var«.

Redaktør Smidt gengav denne Korrespondance i Bornholms Tidende og tilføjede følgende:

»Ja, Ja, Nøjsomhed er en skøn Dyd. Det lader til, at Brevskriveren har været noget beklemt over den Skuffelse, som d'Herrer »Radikalere» havde lidt; men vi kunde maaske lette hans bekymrede Hjerte ved at meddele, at Møderne gennemgaaende, men særlig det i Almindingen, overgik d'Herrer »Radikaleres« Forventninger«. (Bornh. Tidende 2/7 1891).

For at karakterisere de 2 Føreres Behandling af de politiske Spørgsmaal, som dengang var brændende, skal her kort gengives deres Hovedindlæg ved Mødet i Rønne. Madsen-Mygdal, der først havde Ordet, kritiserede skarpt Forligslovene. Det var alle til Hobe kun Højrelove. Fattigloven var den bedste af dem alle, men den indeholdt dog saadanne »Pletter«, at Taleren ikke vilde knytte sit Navn til den. Alderdomsforsørgelsen var et Misfoster af en Lov, en af de sletteste Love, Taleren nogensinde havde set forlade Rigsdagen. Sukkerloven indeholdt ligesom de andre en Opgivelse af Venstres gamle Krav. Ølskatten var om muligt endnu slettere end de andre Love. Han sluttede: »Mit samlede Indtryk af Stillingen er, at efter at vi har levet under Provisoriet i 8 Aar, staar Estrup nu med et fast Flertal i begge Ting; dette Flertal bestaar af Højre og de moderate. De saakaldte Resultater er frembragt paa en Maade, som ligger helt udenfor Grundloven, nemlig ved hemmelige Forhandlinger uden for Udvalgene mellem Højre og de moderate. Med Hensyn til et Forlig tror jeg, at Scavenius har Ret, naar han siger, at dersom Højre og de moderate gaar styrket ud af næste Valg, saa vil der blive Forlig over hele Linien. Derfor er det af Vigtighed, at næste Valg bliver en kraftig Protest mod Provisoriet.«

Klaus Berntsen anbefalede varmt Forligslovene og udtalte om Storpolitikken bl. a.: »Jeg modtager gerne de radikales Haansord; thi jeg har en god Samvittighed. Jeg har været med til at skaffe mit Folk Fattigloven, Alderdomsforsørgelsen o. s. v. Vi blive ikke Højremænd, fordi vi har gennemført disse Love. Protestpolitikken har ført os dybere og dybere ud i Provisorierne. Jeg ser kun én Vej ud af Uføret, og Vejen er dygtig, saglig Forhandling. Det maa komme til en Forstaaelse mellem Folketing og Landsting, det er den eneste Vej. Vi maa haabe, at den besindige Del af Højre maa komme til at indse, at de provisoriske Tilstande er skadelige, at der er Fare ved at blive liggende i dette Uføre. Ved ærlig og saglig Forhandling skal vi en Gang i Tiden skabe et Flertal i Folketing og Landsting for en lovtro Regering. Det er mit Formaal at føre dette igennem.«

Folketingsmand Dam deltog slet ikke i disse Møder. Nogen agitatorisk Kraft havde han aldrig været, og nu begyndte han at blive gammel og træt; han regnede vel iøvrigt med, at han efter at have repræsenteret sin Valgkreds i en Menneskealder havde en saa grundfæstet Stilling, at han ikke løb nogen Fare for at blive fældet, saa længe han selv ønskede at fortsætte. Folketingsmand Blem fremkom ved Rønnemødet med et kortere Indlæg, men overlod iøvrigt Klaus Berntsen at forsvare Forhandlingspolitikken; det kunde han ogsaa trøstig gøre; thi Klaus Berntsen var en af de bedste Folketalere, der nogen Sinde har staaet paa en dansk Talerstol. Af menige Vælgere deltog ved nogle af Møderne de tre Lærere N. Ingv. Jensen, Gudhjem, Petersen, Pedersker, og P. Dam, Rønne, med mindre Indlæg, alle ud fra radikale Synspunkter. Højre sendte ingen Repræsentanter til disse Møder. De gamle Stridsspørgsmaal om Provisorier og Folketingsparlamentarisme gled i det hele i Baggrunden, efterhaanden som Vælgernes Interesser indfangedes af de kæmpende Venstregruppers nye Kampsignaler.

Klaus Berntsens og Madsen-Mygdals Agitationsmøder var arrangerede af Grundlovsværneforeningen, men de havde den for Foreningens og dens Interesser højst uheldige Følge, at Skellet indenfor Partiet fra dette Tidspunkt blev langt dybere end før. Det viste sig ikke mindst i Venstremændenes Indstilling overfor deres fælles Organ, Bornholms Tidende. Kort før de to fremmede Agitatorer kom herover, var der af de ledende

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Venstremænd holdt Møder i Aakirkeby og Rønne, og mellem Møderne var der ført en Del Underhaandsforhandlinger. Forskellige Planer var under Overvejelse, bl. a. at Journalist K. A. Petersen, den senere bekendte socialdemokratiske Pennefører, der dengang var Tilhænger af det moderate Venstres Politik, skulde købe Halvparten af Bladet. K. A. Petersen var selv meget interesseret i en saadan Ordning, men hans Forhandlinger med Blem og hans Tilhængere førte dog ikke til noget Resultat*). Derimod lykkedes det Hovedforhandlerne, M. P. Blem og N. Ingv. Jensen, omkring 1. Juni at naa til en Ordning, hvorefter Tidende skulde være Fællesorgan for begge Retninger; M. M. Smidt, der jo ejede Bladet, skulde fortsætte som Redaktør, men der sikredes de moderate en nærmere aftalt Adgang til at faa Stof optaget. »Men næppe var dette i Orden«, skriver Redaktør Smidt i en Redegørelse i sit Blad for 19/8 1891, »førend det hele brast. Efter at Folketingsmand Kl. Berntsen ved sin Nærværelse herovre havde opildnet Gemyterne, mødte man fra den »moderate« Side med en fuldstændig Krigserklæring til Bornholms Tidende; man vilde afsige Bladet, og man vilde mere end det; nogle af Folketingsmand Blems nærmeste Venner og Meningsfæller ikke alene afsagde Bladet, men en enkelt erklærede ikke længere at ville staa som Kautionist.«

Paa et Møde i Almindingen, som de moderate holdt efter Klaus Berntsens Afrejse, vedtog man et Ultimatum til Smidt; han skulde sælge dem Bornholms Tidende! Vilde han ikke det, vilde man købe det lille Neksøblad »Bornholms Dagblad« og flytte det til Rønne. Overfor dette Krav stillede Smidt paa et af ham indkaldt Møde i Rønne Forslag om at lade Grundlovværneforeningens Medlemmer ved Afstemning afgøre, hvorvidt Bladet ved Salg skulde overdrages til Moderationen. Dette nægtede Blem og hans Meningsfæller at gaa ind paa, og Smidt erklærede herefter bestemt, »at vilde man ikke en Gang unde mig den Frihed at henstille Spørgsmaalet til Grundlovsværneforeningens Afgørelse, saa vilde jeg slet ikke sælge dem Bladet«. (Bornh. Tidende for 19/8 1891).

Hermed var Bladforhandlingerne sprængt, og de moderate dannede nu en Forening, der købte Dagbladet af Bogtrykker

*) Disse Oplysninger er bl. a. hentet fra en Polemik mellem Sagfører Carl Pedersen og K. A. Petersen i Februar 1893, se Bornholms Tidende for 16/2 og 18/2 samt Bornholms Dagblad for 17/2 1893.

Gornitzka og flyttede det til Rønne for at lade det trykke i Colbergs Bogtrykkeri; Folketingsmand Blem og fhv. Folketingsmand K. R. Stenbæk blev Redaktører, den sidste ansvarhavende. De sidste 14 Dage af September udsendtes Bornholms Dagblad som Prøvenummer og spredtes i et stort Antal over hele Øen. De moderate rundt om i Kommunerne agiterede ivrigt for at skaffe deres nye Organ Holdere, og der blev gjort et ret kraftigt Indhug i Tidendes Abonnementsprotokol. Det første Prøvenummer indeholdt en Programartikel af Blem, hvori det hedder:

»Under de pinagtige Forhold, Venstre for Tiden staar i paa Bornholm — en Skæbne vi deler med det øvrige Land — har jeg vaklet mellem Opgivelse af min politiske Gerning eller Overtagelse af et Venstreblad i Rønne. Bladet vil blive ledet i det forhandlende Venstres Retning med lignende Program, som den bergske Gruppe havde for 10—12 Aar siden: En saglig Forhandling mellem de forskellige Lovgivningsfaktorer for at faa gode Love og Reformer, men ikke derved opgive Folketingets grundlovsmæssige Ret til Selvstyre. Nærværende Blads Opgave er ikke ved personlig Kævl at uddybe Kløften i Venstre; men paa en rolig, saglig Maade at hjælpe det forhandlende Venstres Anskuelser og bekæmpe Provisorierne og Militarismen. Saa være da Bladet anbefalet til Læsernes Velvilje.«

Fra 1/10 1891 indgik det som Nr. 3 i Rækken af Dagblade, der udkom i Rønne; det betegnede sig som Organ for det forhandlende Venstre paa Bornholm. Dets Format var ganske som de to andre Rønneblades, nemlig 57 × 37 cm, en Størrelse der holdt sig i adskillige Aar. I Stedet for 4 Gange ugentlig udkom nu de 3 Aviser hver Søgnedag. — De to Venstrefløje var kommet i et Modsætningsforhold til hinanden, der var næsten lige saa dybtgaaende som Skellet mellem Højre og Venstre i de nærmest foregaaende Aar. Nye Slagord fængede i Sindene hos de Vælgere, som nærede Interesse for Politik.

I 1892 besluttede Regeringen sig til at opløse Folketinget, da man ellers vilde faa den følgende Rigsdagssamling splittet ved et Folketingsvalg, som nødvendigvis maatte finde Sted inden 21/1 1893, 3 Aarsdagen for det sidste Valg til dette Ting. Valgdagen blev fastsat til den 20/4.

Saa snart Rigsdagssamlingen var sluttet, bekendtgjorde Blem, at han agtede at stille sig til Genvalg, og han indbød samtidig i Dagene fra den 7' til den 11' April til 7 Vælgermøder i Kred-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

sen, nemlig: Klemensker, Olsker, Allinge, Rutsker, Nyker, Vestermarie og Rønne. Til Møderne var der Adgang for alle, men Blem opnaaede lige saa lidt denne Gang som ved de to foregaaende Valg at faa Højre til at tage en almindelig offentlig Valgkamp. Den Dag, Blem begyndte sin Møderække, averterede Adjunkt Øllgaard i de bornholmske Blade, at han efter enstemmig og indtrængende Opfordring fra Højres Kredsbestyrelse i Bornholms Amts 1. Valgkreds agtede at stille sig til Folketingsvalget den 20. April. Han bekendtgjorde samtidig, at han vilde indbyde sine Vælgere til 5 Møder, nemlig den 10/4 i Klemensker, den 11/4 i Allinge, den 12/4 i Nylars samt den 13/4 i Hasle Kl. 4 og i Rønne Kl. 8. Det fremgik ikke af Annoncen, hvorvidt Blem kunde komme til Orde paa disse Møder, men underhaanden fik han Besked om, at dette vilde blive tilstaaet indenfor en passende Grænse, og Blem besluttede sig derefter til at udskyde det af ham selv indvarslede Møde i Rønne den 11/4 til den 18/4 og indfinde sig paa de 3 sidste af Øllgaards Møder (i Nylars, Hasle og Rønne). Derimod maatte Blem holde sine Møder alene; Tilslutningen til de fleste af disse var da heller ikke stor. Det omtrentlige Antal af Deltagere opgives saaledes: Klemensker 40, Olsker 20, Allinge 150, Rutsker 50, Nyker 35 og Vestermarie 100. Der syntes saaledes ikke at være nogen stor Interesse blandt Blems Folk for at høre, hvad deres Folketingsmand havde at berette; det var ogsaa paa disse Sammenkomster en Sjældenhed, at Vælgerne selv tog Ordet for at spørge eller kritisere. De to Møder, som Øllgaard holdt uden Modkandidat var ganske godt besøgt; der opgives at have været ca. 100 Deltagere i Klemensker og ca. 60 i Allinge. Ved Møderne i Nylars og Hasle, hvor begge Kandidater talte, havde der indfundet sig henholdsvis 70 og 80 Personer. Det eneste stærkt besøgte Vælgermøde i denne Holmgang var det af Øllgaard indvarslede Møde i Rønne, hvor Blem havde meddelt, at han deltog; her var samlet ca. 1200 Mennesker eller saa mange, som »Danebrog«s store Sal kunde rumme, naar den var tæt pakket. 5 Dage senere holdt Blem sit særlige Møde i Rønne paa Forsamlingshuset; der var her mødt 4 à 500 Vælgere.

Blem udtalte sig under denne Valgkamp paafaldende radikalt. Han erklærede gentagne Gange, at han aldrig gik med til »et raadent Forlig«, hvor Folketinget opgav sin grundlovsmæssige Ret. Han vilde aldrig ydmyge sig saa dybt at give sin Stemme til Godkendelse af Provisorierne, og han ansaa Københavns Befæstning for en Ulykke for Landet. Endvidere erklærede han sig villig til at samarbejde med Socialdemokratiet, naar det vilde holde sig paa Lovens Grund, og han udtalte Sympati for Indførelse af en Normalarbejdsdag paa 8 Timer, idet han dog antog, at den vilde volde afgørende Vanskeligheder paa Landet. En Forespørgsel om, hvorvidt han vilde stemme for Kvindernes Valgret, besvarede han med Ja.

I Øllgaards Programtale erklærede han sig for at være »Forhandlingsmand med Liv og Sjæl«, og han »vilde ikke alene forhandle om Reformer, men ogsaa om de Stridspunkter, som for Tiden stod imellem Regeringen og Landstinget paa den ene Side og Folketinget paa den anden Side«. (Bornh. Avis for 11/4). Han var en ubetinget Modstander af Socialismen, idet han dog skelnede skarpt imellem det socialistiske Program og Arbejderspørgsmaalet. De moderates Forhandlingspolitik havde hans Sympati, men han bebrejdede dette Parti og særlig sin Modkandidat, at de ikke offentlig vilde vedgaa, »at de havde foretaget en Forandring, thi det stod dog som en ubestridelig Kendsgerning, at de havde nærmet sig mere til Højre, der altid havde været villig til Forhandling«. (Avisen for 11/4).

Af de — som omtalt — faa Vælgerindlæg i denne Valgkamp skal nævnes, at Redaktør K. R. Stenbæk stillede Spørgsmaal til Øllgaard paa dennes Møde i Klemensker om hans Opfattelse af Provisoriernes Lovlighed; Svaret var det samme, som Højres Folk altid afleverede, at det maatte Rigsretten afgøre. I Vestermarie anbefaledes Blems Kandidatur af Gaardejer Chr. Landschoff, Kærgaard (en Søn af Blems første ordførende Stiller) og Husmand Hans Jespersen, Vestermarie, samt af Stenværksejer J. P. Brodersen, Rønne, der bl. a. udtalte:

»Det er ikke faa Valgdage, vi nu har mødt og givet Blem vor Stemme, og altid har vi spejdet efter Vestermarie; vi ved, at Stemmerne derfra tynger godt i Vægtskaalen, og vi venter denne Gang, at de tynger til samme Side, som de plejer. Kan der end være kommet Venstre en Del imellem, saa maa vi dog huske paa, at det er forholdsvis Smaating. Vor fælles Modstander er fremdeles Højre; det er Højre, vi maa bekæmpe, og det gør vi bedst ved at stemme paa Blem«. Ud fra lignende Synspunkter sluttede Ordstyreren paa Blems Vælgermøde i Klemensker, Gaardejer Riis, med en indtrængende Anmodning om at stemme paa Blem. Der var intet Parti, der var vanskeligere stillet end de moderate nu; de havde Kamp til Højre og

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Kamp til Venstre. Blem havde vist, at han ikke vilde gaa med til noget, som kunde skade Frihedens Sag.

Den dybe Spaltning i Venstre, som i et Par Aar havde gjort sig gældende ogsaa i 1. Kreds, mærkede man forbavsende lidt til under denne Valgkamp. Man vilde ikke spille Kredsen over paa Højres Hænder; derfor renoncerede Redaktør Smidt paa her at opstille nogen radikal Kandidat; omvendt hæftede Blem sig i sine Udtalelser mindst muligt ved de Ting, som skilte de 2 Venstregrupper fra hinanden, iøvrigt til stor Fortrydelse i Højre, hvor man beskyldte Blem for at tale i et Sprog til Vælgerne, der ikke stemte med hans Rigsdagsstilling. En meget radikalt indstillet Venstreveteran, Symaskinefabrikant Clemmensen, Rønne, gav paa Blems Møde i nævnte By Udtryk for de radikales Indstilling overfor Kandidatspørgsmaalet i Kredsen ved at mane til Enighed imod Højre. »Skulde dette Parti blive Flertal, vilde det — næst Krigens Rædsel — være det værste, der kunde overgaa vort Land. Kredsens Folketingsmand er en dygtig Mand, som han gerne vilde give sin Stemme; men var der hos Oppositionen størst Stemning for en radikal, saa gik han med, ja, var Stemningen størst for en Socialdemokrat, saa gik han ogsaa med hertil. Første Kreds bør ikke falde i Provisorismens Hænder«. (Bornh. Dagblad 19/4 1892).

Stemningen paa disse Møder var ikke let at bedømme. Der blev ikke noget Sted afholdt egentlig Styrkeprøve. Kun var der fuld Enighed om, at Højre ved det store Møde i Rønne var i afgjort Flertal.

Et ganske andet Forløb fik Valgkampen i Bornholms 2. Valgkreds. Her var Højre saa svagt, at der ikke kunde blive Tale om en Regeringssejr, selv om Venstres Stemmer deltes ligelig mellem 2 Venstrekandidater. Dertil kom, at Kaptajn Dam aldrig i sine Udtalelser havde givet saa afgørende Garantier om ikke at gaa med til et Forlig om Provisorierne som hans Partifælle i 1. Kreds. Den almindelige Mening var iøvrigt, at Dam ikke agtede at søge Valg paany. Under disse Forhold kom det ikke overraskende, at Smidts Venstrefløj vilde møde med deres egen Kandidat i Kredsen, ligesom det paa Forhaand stod de fleste klart, at det maatte blive Lærer N. Ingvard Jensen, Gudhjem, der udpegedes hertil. Kandidaten proklameredes i en Annonce i de bornholmske Blade for 7/4, hvor Lærer Jensen kort meddelte, at han efter Opfordring agtede at stille sig ved det forestaaende Valg og indbød »ærede Vælgere samt eventuelle

Modkandidater« til Møder i Aakirkeby den 9/4 og i Gudhjem den 10/4. Senere indvarslede han yderligere til 3 Møder, nemlig i Pedersker den 13/4, i Østermarie den 17/4 og i Neksø den 19/4.

Dagen før denne Kandidatur proklameredes — altsaa den 6/4 — samledes ca. 40 ledende Mænd indenfor det moderate Parti i Kredsen til et Møde i Aakirkeby. Der var ikke indkaldt offentlig, men ved underhaands Henvendelser. Særlig Aaker, Aakirkeby og Østermarie var stærkt repræsenteret; derimod var der ingen Repræsentant for det meget radikale Bodilsker eller det højreprægede Rø; fra Svaneke var kun mødt 2. Disse Mænd drøftede nu Situationen indbyrdes og med Kaptajn Dam, der indtrængende frabad sig at blive opstillet paany. Man bad Skoleinspektør S. P. Jensen, Neksø, der var Deltager i Mødet, om at være Partiets Kandidat, men han vilde ikke. Andre var vel ogsaa paa Tale, men den almindelige Mening var iøvrigt, at Dam var nogenlunde sikker paa at blive valgt, medens man med en ny Kandidat risikerede, at de radikale erobrede Kredsen. Under disse Forhold gav Dam efter for sine Meningsfællers Pres og paatog sig endnu engang at stille sig i den Kreds, han nu havde repræsenteret i 35 Aar. Mødets Deltagere, i hvert Fald de fleste af dem, ialt 36, underskrev et Opraab, der den 11/4 offentliggjordes i Bornholms Dagblad, den følgende Dag i de 2 andre Blade, og hvori det bl. a. hedder:

»Meget tyder paa, at vi nu staa ved et Vendepunkt i vor indre politiske Udvikling. Efter al Sandsynlighed vil Udfaldet af det nu umiddelbart forestaaende Folketingsvalg faa en stor, maaske endog afgørende Indflydelse paa det danske Folks borgerlige og politiske Udvikling igennem en længere Aarrække.

Under disse Forhold er det efter vor Opfattelse af den allerstørste Vigtighed at faa valgt en Mand, hvis politiske Fortid yder fuld Sikkerhed for, at han fremdeles vil arbejde paa at naa frem ad den Vej, som »det forhandlende Venstre« følger, uden nogen Sinde at være med til at sætte Lovlighedens Stempel paa noget af det, der af Ministeriet er iværksat paa grundlovsstridig Maade.

En saadan Mand mene vi at have i Kredsens mangeaarige Repræsentant i Folketinget, Hr. Kaptajn Dam, og vi har derfor formaaet ham til at stille sig igen ved det Valg, der skal afholdes den 20. ds. Alle de Vælgere i 2. Kreds, der med os dele den Opfattelse, at Folketinget kun gennem alvorligt og udhol-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

dende Arbejde paa at fremme og gennemføre gode og gavnlige Love vil kunne vinde sin i Grundloven hjemlede Ret og Indflydelse tilbage, opfordre vi herved indtrængende til at møde ved Valget og give Hr. Kaptajn Dam deres Stemmer«.

Der var enkelte indenfor Venstre, der var utilfreds med, at man skulde møde med 2 Kandidater paa Valgdagen, og som gerne saa en Fælleskandidat. Særlig var Grundtvigianeren, Pastor Marius Jensen, ivrig for at samle Stemmerne om Proprietær Johan Bøgeskov. Dette mødte dog afgørende Modstand i begge Lejre, men Bøgeskov erklærede nu, at han muligvis stillede sig alligevel, altsaa som Venstrekandidat Nummer 3; han vilde med denne Mulighed for Øje deltage i de berammede Møder.

Paa det første af disse — Mødet i Aakirkeby den 9/4 — var der mødt 250 à 300 Mennesker; Lærer M. F. Møller valgtes til Dirigent, og Ingv. Jensen holdt sin Programtale. Han udtalte bl. a. heri (Bornh. Tid. for 11/4):

»Saaledes som der nu regeredes, var det for vort Fædreland og vor Frihed sørgelige Tider; det saa ud, som vi ingen Grundlov havde, men det sørgeligste var dog, at vi ikke nu som tidligere kunde staa samlede og med fælles Kræfter, samt med alle Midler, der staa til vor Raadighed, bekæmpe Frihedens Fjender. Jeg vil virke for alle Resultater, der er nyttige og gode for vort Land og Folk, forsaavidt de ikke sætte Splid i Venstre. Jeg vil ikke tinge og prutte med Regeringen, saaledes at man siger: Giver du mig det, saa giver jeg dig det. Blandt dem findes jeg ikke, ikke blandt dem, hvor Forhandlinger føres, der rettere kaldes Underhandlinger, og i Virkelighed er Opgivelse. De Principper, hvorefter vi blive regerede, maa dødeliggøres, om vi skulde komme ind under lykkelige Forhold«.

I Dams Svartale hedder det bl. a.:

»Min ærede Modkandidat sagde, at han vilde være med til Forhandling, og forsaavidt er vi enige. Alle vil forhandle, og dette er ogsaa fornuftigt, ingen anden Fremgangsmaade kan forsvares. I det hele taget har vi for megen Snak, vi trænger til Handling nu. Det kan gerne være, at vor Forhandling tager sig noget forargerlig ud i de »radikales« Øjne, men det er deres egen Skyld, naar de ikke kommer med. De radikale vil gerne gøre Forskel paa Forhandling og Underhandling. Jeg kan nu ikke indse, at der er stor Forskel paa disse to Benævnelser«.

Der fulgte nu en lang Diskussion, hvori Bøgeskov erklærede,

at han ikke var fuldt enig med nogen af Kandidaterne om end nok i Hovedsagen, Forholdet til Forfatningen og Regeringen, nogenlunde enig med Jensen. Det var endnu ikke afgjort, om han stillede sig. Chr. Kofoed, Soldatergaard, og P. Blem, Vær-

Jægermester M. Kirketerp

melandsgaard, anbefalede at stemme paa Dam, medens Ingv. Jensens Kandidatur støttedes af Lærer Petersen, Pedersker, Savmøller N. P. Møller, Aaker, Hjulmager M. P. Ipsen, Aakirkeby, og Gaardejer P. Brandt, Degnegaard, Bodilsker. Mødet sluttede med Leveraab for hver af Kandidaterne; Stemningen syntes ret ligelig delt.

Ved det følgende Møde i Gudhjem, hvor der var mødt ca. 200 Mennesker, udtalte Jensen, Dam og Bøgeskov sig omtrent som i Aakirkeby. Her var Redaktør Smidt mødt for at give Lærer Jensen en Anbefaling. — Mødet i Pedersker var besøgt af ca. 60 Personer. Sogneraadsformand Anton Jensen, Kratlund, der tilhørte de moderate, dirigerede, og Gaardejer Peter Lund Koefoed, Ll. Myregaard, Pedersker, den senere Lands-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

tingsmand, støttede Dams Kandidatur, medens Lærer Petersen og Savmøller Møller deltog i den lange Diskussion som Anbefalere for Ingv. Jensen. Pastor Marius Jensen anbefalede varmt at samles om Johan Bøgeskovs Kandidatur, og han støttedes heri af Smed J. Christiansen, Aakirkeby. Bornholms Dagblad hævdede, at der ved dette Møde havde været et ikke ringe Flertal for Dams Kandidatur. — Ved det følgende Møde i Østermarie, hvor der var mødt ca. 150 Mennesker, og hvor Højskoleforstander Foverskov dirigerede, lød der for første Gang en Røst fra Højre. Det var Partiets Kandidat fra sidste Valg, Proprietær Kirketerp, der erklærede denne Gang at ville støtte de moderates Kandidat. Forhandlingstonen ved dette Møde var meget skarp; Ingv. Jensen bebrejdede i stærke Ord sin Modkandidat og hans Meningsfæller, at de plejede intime Forhandlinger med Provisoristerne, medens de undlod at forhandle med deres tidligere Meningsfæller, og Redaktør Smidt hævdede, at de moderate blev nødt til at tinge og tuske og prutte med Estrup om Forfatningens Forstaaelse, om Provisorierne og om Fæstningen, da man ikke kunde blive ved at tuske om Smaating, mens Estrup traf de vigtigste Afgørelser provisorisk. Dam, der havde vanskeligt ved at klare sig i Ordkampen med sin yngre og mere agitatorisk anlagte Modkandidat og hans Hjælpere, støttedes ogsaa paa dette Møde af P. Lund Koefoed. — Dagen før Valget holdtes det sidste Møde i Neksø; det var stærkt besøgt, og der var i den livlige Forsamling klart Flertal for Ingv. Jensen. Det var nok særlig de radikale og stærkt politisk interesserede Bodilskerbønder, der gav Forsamlingen sit Præg. Alle Ingv. Jensens Hjælpere fra de tidligere Møder var i Ilden. Bortset fra, at en Neksø-Højremand, Kaptajn Lyster, kort opfordrede sine Meningsfæller til at stemme paa Dam, stod denne ganske alene, og hans Forsvar virkede meget svagt. De to Partier prøvede Kræfter ved Hurraraab ved Mødets Slutning. De første, som lød til Ingv. Jensens Pris, klang meget stærkere end de moderates for Kapt. Dam. Forinden havde Johan Bøgeskov haft Ordet for at meddele, at da han ikke havde mødt saa megen Tilslutning ved Møderne, at han følte sig opmuntret til at gaa videre, vilde han trække sig tilbage som Kandidat.

Valgdagen var Vejret meget smukt, og Vælgerne i 1. Kreds havde givet Møde i stort Tal. Byfoged Olivarius ledede Valghandlingen, hvis første Taler var Blems ordførende Stiller, Arkitekt Mathias Bidstrup, der udtalte om sin Kandidat, at han ikke havde svigtet det Program, hvorpaa han sidst var valgt. Blem udtalte sig omtrent som paa Vælgermøderne. Løjtnant Holm, Simblegaard, anbefalede Øllgaard, fordi han vilde arbejde paa at faa Landet bragt ud af de provisoriske Tilstande. Efter at Øllgaard havde holdt en Tale af lignende Indhold som paa Møderne i Kredsen, rettede en Del Interpellanter Forespørgsel til Kandidaterne.

Efter at Forhandlingen havde varet i 3 Timer, skred man til Kaaring. Blem erklæredes for valgt, men Øllgaard forlangte skriftlig Afstemning. Ved denne valgtes Blem med 1319 Stemmer mod Øllgaards 888. Blem takkede for Valget og udtalte sin Glæde over, at Venstre i denne Kreds ikke havde splittet sig. I Øllgaards Tak til dem, der havde stemt paa ham, kunde han ikke skjule sin Bitterhed over Udfaldet, idet han udtalte: »Nu er der altsaa valgt en Rigsdagsmand, der i Rigsdagen smelter sammen med Højre, og herhjemme med de radikale. Nu vil vi se, hvem der staar sig bedst; det tror jeg, at Højre gør«. Udtalelsen fremkaldte stærk Meningskamp i Forsamlingen, og Blem traadte frem paany og udtalte, at han stod paa de Principper, han altid og allevegne havde staaet paa. Han sluttede med et Leve for Danmarks Riges Grundlov.

De afgivne Stemmer fordelte sig saaledes mellem de 2 Kandidater:

	Blem	Øllgaard
Rønne	393 (397	465 (510)
Hasle	113 (102)	31 (41)
Allinge-Sandvig	91 (81)	66 (79)
Vestermarie	203 (208)	39 (44)
Nylars	55 (66)	38 (36)
Knudsker	22 (18)	50 (55)
Nyker	64 (55)	43 (46)
Klemensker	143 (139)	100 (104)
Rutsker	146 (134)	30 (27)
Olsker	89 (84)	26 (34)

(De Tal, der staar i Parentes, angiver Stemmetallene ved Valget i 1890).

Stemmeprocenten var omtrent den samme som ved Folketingsvalget 2 Aar før, men af de afgivne Stemmer opnaaede Blem denne Gang 59,7 % imod 56,8 % i 1890. Der var jævnt

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Svind i Øllgaards Stemmetal i de allerfleste Kommuner, medens omvendt Blem de fleste Steder kunde notere nogen Tilgang. Det varede da ogsaa 17 Aar, før Højre i Rønnekredsen paany mødte med en Kandidat.

I Aakirkeby var der ikke mødt mange Vælgere, da Valgbestyrelsens Formand, Gaardejer Hans Hansen, Gamlevælde, aabnede Valghandlingen. Dams ordførende Stiller, Skoleinspektør S. P. Jensen, Neksø, talte først. Han betegnede det som nedværdigende at følge Førere som Hørup eller Brandes, der kun var blevet Demokrat for at føre sine fritænkerske Livsanskuelser til Sejr. Socialisterne var ikke Frihedens Folk; de vilde føre Arbejderne fra Dynen i Halmen. Han sluttede (ifølge Bornholms Dagblad) saaledes: »Kredsens hidtilværende Folketingsmand vil ikke gaa med til noget, der kan være til Skade for os. Han har arbejdet ihærdigt for Kredsen, og hans Arbejde vil sikkert blive paaskønnet af enhver. Jeg vil hermed anbefale Kapt. Dam; jeg behøver ikke mange Ord dertil; hans Fortid anbefaler ham mere end mange Ord«. Derefter holdt Dam sin Valgtale, hvori han bl. a. sagde (Bornh. Dagblad for 22/4): »I 35 Aar har jeg været Folketingsmand. Det er et langt Tidsrum; jeg har været paa Valgtribunen 17 Gange, 6 Gange har jeg haft Modkandidat, de 11 Gange valgtes jeg uden Modkandidat. For Tiden er der jo en uheldig Splittelse i Venstre, og er vi oprigtige og sandhedskærlige, da maa vi sige, at der har været Skyld paa begge Sider. Jeg fastholder mit tidligere Program, som jeg udtalte ved Valgene den 28. Jan. 1887 og 21. Jan. 1890. Jeg vil være med til efter al Evne at række Haand til Forhandling, naar der kan komme noget godt ud deraf, men jeg rækker aldrig Haanden til Forlig med Provisorierne, og jeg forlanger at blive troet; man kan dømme en Mand efter, hvad han har gjort, men ikke efter, hvad der tillægges ham, at han vil gøre«.

Gaardejer Kofoed, Vestergaard, Østerlars, anbefalede som Stiller Lærer Jensen. »Det er en Person, vi kan stole paa. Han ved, hvor han vil stille sig, og han gaar ikke paa Akkord. Jeg haaber derfor, at det skal lykkes at sætte hans Valg igennem. Paa Kapt. Dam, som jeg altid før har givet min Stemme, kan jeg ikke stemme nu, efter at han i Fjor udtalte, at Venstres Politik de foregaaende Aar havde været Skinforhandling og maskeret Visnepolitik«. (Bornh. Tid. 21/4 1892).

I Ingv. Jensens Valgtale, som derefter fulgte, hedder det

bl. a.: »Kaptajn Dams Standpunkt er ikke det samme nu som før. Han har endog udtalt fornylig, at Regeringen ikke er imod Forfatningen. Det er Synd mod Dam, at han nu atter er ført frem, for at vælges ved Hjælp af Højres Stemmer. Han er for

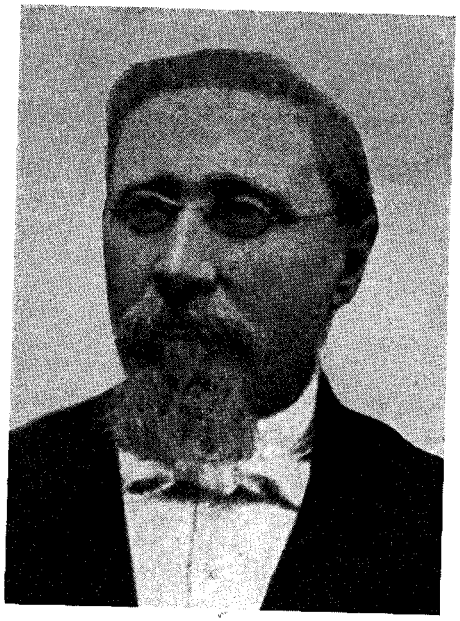

Lærer N. Ingv. Jensen

gammel til at repræsentere Kredsen. Kapt. Dam, der tidligere har staaet i Bergs Gruppe, har siden udtalt, at ingen Mand har gjort saa megen Skade for Demokratiet som Berg. Jeg tror ikke paa den socialistiske Stat, selv om vi var et Samfund af Engle, som Dam siger, men Socialismen er Arbejdernes Drøm om Lykke. Skulde de ikke have Lov til at arbejde for deres Lykke, saavel som vi andre arbejde for bedre Kaar, bedre Føde og bedre Klæder? Jeg stiller mig paa det Program, at det, som nu sidder til Højbords i Danmark, aldrig skal have Rettens Stempel«. (Tidende 21/4 1892).

Dette var det politiske Indhold af Ingv. Jensens Tale, men herudover præsterede han et meget nærgaaende personligt An-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

greb paa Kapt. Dam. Han udtalte ifølge Referatet i Bornholms Dagblad bl. a.: »Kapt. Dam kan ikke tale, saa det kan forstaas; det rabler for ham. Kapt. Dam er blevet for gammel, svagelig og skrøbelig paa Legeme og Sjæl, og det er Synd imod Kapt. Dam at stille ham op. Vi tager saa skaansomt paa ham som muligt. Han havde fortjent en bedre Afslutning, men det er ikke hans, men hans Meningsfællers Skyld«.

Senere replicerede han — stadig efter Dagbladets Referat — paa følgende skarpe Maade: »*Jeg* kan staa paa egne Ben; det er mere end Kapt. Dam kan. Han kan kun følge Trop, men da gælder det at følge den rigtige Trop«.

Dam selv lod de personlige Udfald ligge, men Skoleinspektør Jensen reagerede meget kraftigt, idet han spurgte, om Ingv. Jensen paa Rigsdagen vilde føre Kampen paa samme Maade; thi i saa Fald kunde intet ærekært Menneske give ham sin Stemme!

Ingv. Jensens ivrige Følgesvende fra Vælgermøderne: Savmøller N. P. Møller, Hjulmager M. P. Ipsen og Lærer Petersen, Pedersker, havde alle Ordet i den lange Diskussion for at anbefale deres Kandidat og angribe Dam, der efter N. P. Møllers Paastand havde stemt med Højre 60 Gange i sidste Samling. Efter en Del Interpellationer gik man til Kaaringen, hvor Jensen erklæredes for valgt, et Resultat, der fremkaldte Hurraraab; men Dam forlangte skriftlig Afstemning. Ved denne valgtes N. Ingv. Jensen med 625 Stemmer, medens 459 stemte paa Dam. Den nyvalgte Rigsdagsmand takkede for den Tillid, der var vist ham. Han vidste, at han nu gik ind til en besværlig Virksomhed, men han vilde bestræbe sig for at røgte den til Fædrelandets Bedste. Han udbragte et Leve for Fædrelandet. Købmand H. C. Koefoed, Aakirkeby, bad Forsamlingen slutte sig til ham i en Tak til Kapt. Dam for hans lange Virksomhed for Kredsen. Et Leve for Dam, der ikke selv var til Stede, besvaredes med Hurraraab fra hele Forsamlingen.

De afgivne Stemmer fordelte sig saaledes mellem de 2 Kandidater:

	N. Ingv. Jensen	Dam
Aakirkeby	72	57
Aaker	100	137
Bodilsker	75	20
Pedersker	64	49
Povlsker	29	32

Neksø	55	40
Ibsker	43	21
Svaneke med Christiansø	11	29
Østermarie	90	47
Østerlars-Gudhjem	79	20
Rø	7	7

Det mest overraskende ved dette Valg er den ringe Deltagelse; kun 38,5 % af Kredsens Vælgere afgav deres Stemme; der stemte ikke engang saa mange ialt paa de to kæmpende Venstrekandidater, som 2 Aar før havde stemt paa Dam alene. Da der ikke kan være Tvivl om, at adskillige Højremænd denne Gang stemte paa Dam for at undgaa Ingv. Jensen — alene Tallene foran fra Højrebyen Svaneke viser dette — maa Venstre altsaa i stort Tal have holdt sig hjemme. Medens Bornholms Tidende slet ikke kommenterer Valget i Aakirkeby, peger baade Dagbladet og Avisen paa den svage Deltagelse uden dog direkte at angive Grunden hertil. Dagbladet skriver bl. a.:

»Kun de radikale var mødt fuldtallige, og de havde deres Folk organiserede. Derfor kunde de bringe Sejren hjem denne Gang; men Valget kan ikke betragtes som nogen paalidelig Maalestok for Fremtiden; thi alle de Stemmer tilsammen, der blev afgivne, var et langt mindre Stemmetal, end det, der før faldt paa Kapt. Dam alene«. — I Avisen hedder det (om Ingv. Jensen): »Repræsenterer han Flertallet af Vælgerne? Ak nej. Ved Valget i 1890 blev afgivet ialt over 1500 Stemmer, og nu blev Jensen valgt med 600 Stemmer. Med andre Ord, han har Majoriteten imod sig, og det turde derfor være vanskeligt for ham nu at paastaa, at det er Alliancen mellem Højre og Moderationen, der fældede Dam«.

For mig staar det som i det væsentlige rigtigt, naar Dagbladet hævder, at Ingv. Jensens Tilhængere var mødt fuldtalligt, og Aarsagen til, at saa mange blev hjemme, maa herefter tages som et Tegn paa, at den Opfattelse, som Ingv. Jensen noget brutalt gav Udtryk for, at Dam ikke længere magtede Rigsdagshvervet, var vidt udbredt i Kredsen. At Dam tog sit Fald personlig nær, er forstaaeligt; det virkede saa meget stærkere, som Valget iøvrigt Landet over gav Sejr for den moderate Politik. Hertil kom den bitre og personlige Maade, paa hvilken Kampen imod ham var blevet ført, særlig fra Ingv. Jensens

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Side; det var egnet til at efterlade en Brod i Sindet; men det var for Resten ikke Kapt. Dam alene, der huskede den Medfart, hans Modkandidat gav ham. Roller byttes jo tidt om, og knap to Decennier senere, da Ingv. Jensen var naaet den Alder, som Dam havde i 1892, beskyldte en ung Mand — den, der skriver disse Linier — ham for Moderation og søgte at fortrænge ham fra Kredsen. Ingv. Jensen beklagede sig da over personlig haardhændet Behandling; adskillige, som havde været med i 1892, kom da til mig og sagde: Det er ingenting imod, hvad han selv bød Kapt. Dam. Jeg paastaar ikke, at de havde Ret, men jeg mener blot, at det viser, at saadant noget huskes længe.

Efter Arrilvalget hændte i Løbet af 1892 meget lidt af politisk Interesse her paa Øen. Den 5. Juni holdt Højre Grundlovsfest i Sommerlyst ved Rønne med Taler af Oberstløjtnant Andresen, Toldinspektør Juul og Landstingsmand Jensen, medens de to Venstrefløje i Fællesskab festede i Stampen; her talte Folketingsmand Blem og Lærer P.Dam. Tilslutningen var begge Steder god.

Den 16/7 holdt Socialdemokratisk Forbund for Rønne og Omegn en stor Stiftelsesfest. Foruden en Fagforeningsmand fra København, Forretningsfører H. P. Hansen, mødte de 2 Folketingsmænd Blem og Ingv. Jensen frem som officielle Talere, og Redaktør Smidt fungerede som Festens Dirigent.

De 2 Venstrerigsdagsmænd betonede vel meget tydeligt — især Ingv. Jensen — at de ikke var enige i alt, hvad Socialdemokraterne fremførte, men deres Udtalelser var prægede af megen Velvilje imod den socialdemokratiske Bevægelse. Ingv. Jensen anbefalede Arbejderne at »gaa sindigt til Værks; da vilde der vindes flere og flere for deres Sag. Det var ikke nok at have Fremtidsdrømme, det gjaldt først og fremmest om, at Arbejderbevægelsen blev ledet saaledes, at Arbejderne i Nutiden fik noget reelt Udbytte af den«. (Bornh. Tid. 18/8 1892).

Den 28/9 skulde den første Fagforeningsfane indvies her paa Øen. I den Anledning kom Maler Jens Jensen, den senere Overpræsident for København, herover for at tale ved Festen, der holdtes paa Hammeren. Det var en agitatorisk, men saglig og afdæmpet Tale. I Bornholms Tidendes Referat hedder det bl.a.:

»Det er naturligt, at hver Stand søger at værne sine Interesser; derfor vælger Landboerne Landmænd til at repræsentere dem. Men det er ligesaa naturligt, at Arbejderne gør det samme.

»Men vi er kun simple Arbejdere« hører man jævnlig indvendt fra Arbejdernes Side. Dette er en Fejl. En Arbejder er ikke »simpel«, fordi han er Arbejder. De simple Folk, det er dem, som lever af andres Arbejde. Kun de rige har Interesse af at modarbejde Socialismen. Denne vil bringe Sikkerhed ind i Samfundets Husholdning. Vi vil naa vort Maal ad den rolige Udviklings Vej, ved efterhaanden at indføre Reformer i socialistisk Retning, f. Eks. naar en Ejendomsbesidder maa gaa fra Gaarden, saa kan Staten opkøbe saadanne Ejendomme i Stedet for at de gaar over paa Kapitalisternes Hænder. En Reform i den Retning vil slet ikke være mere gennemgribende end de store Landboreformer i Slutningen af forrige Aarhundrede. Vi Socialdemokrater vil ikke med Vold og Magt omstyrte Samfundet, vi vil blot skaffe enhver Arbejder en betrygget Stilling. Vi vil fremme Oplysning; thi vi ved, at Fremskridt følger med Oplysning. Vi vil have Sygepleje og Alderdomsforsørgelse ordnet paa en bedre Maade end nu. Jeg vil bede alle Arbejdere og alle rettænkende Borgere om at slutte sig til Socialismen, eller i det mindste tænke over det og sætte sig ind i den«.

Avisen omtalte denne Faneindvielse og dens Festtaler meget haanligt og mente iøvrigt, at der ikke var nogen Fremtidsmuligheder for Socialdemokratiet paa Bornholm. Bladet skriver bl. a.: »Det er ret betegnende, at det er oppe ved Hammeren, Fanen først blev plantet. Ligesom man deroppe til daglig Brug hakker løs paa den gamle og solide Stengrund uden dog nogensinde at faa Bugt med den, saaledes vil Socialismen nu ogsaa begynde sit Hakkearbejde paa Øens Arbejderstand uden dog, spaar vi den, nogensinde at faa Bugt med den sunde Fornuft, som findes hos vor Arbejderstand. Thi den sunde Fornuft er Socialismens værste Fjende«.

Redaktør Smidt gik i den Anledning stærkt i Rette med Højrebladet, idet han bl. a. skrev: »Den Ordfører, Maler Jensen fra København, som Socialdemokraterne ved Indvielsen af deres Fagforeningsfane havde valgt, danner ved den rolige, dygtige, besindige, alvorlige og ingenlunde udfordrende eller ophidsende Maade, hvorpaa han tolker sit Syn paa, hvad der kan forbedre de arbejdende Klassers Kaar, en velgørende Modsætning til den haanende og arrige, man kan næsten sige sjofle Maade, hvorpaa »Avisen« omtaler Fagforeningens i alle Maader sømmelige og værdige Optræden ved Faneindvielsen. »Avi-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

sen« nærer aabenbart den enfoldige Mening, at den ved Haan og tomme Floskler kan besværge den socialdemokratiske Bevægelse; men der skal sikkert mere til«.

Der vises i det hele i disse første Aar af Socialdemokratiets Optræden her paa Øen fra ledende Venstremænd megen Velvilje overfor den nye Bevægelse. Man havde naturligvis ikke tænkt sig Muligheden af, at denne spinkle og skrøbelige Pusling skulde vokse op til den Kæmpe, som det bornholmske Socialdemokrati siden blev.

31. DE BORNHOLMSKE RIGSDAGSMÆND BLEM, N. INGV. JENSEN OG M. P. JENSENS VIRKSOMHED I RIGSDAGSSAMLINGERNE 1892—93 OG 1893—94.

I Rigsdagssamlingen 1892—93, den første efter det Valg, der manifesterede Vælgernes Bekræftelse af Forligspolitikken, forelaa et meget betydeligt Antal Lovforslag til Behandling. N. Ingv. Jensen mødte her første Gang paa Tinge, og som det er naturligt for en nyvalgt Rigsdagsmand, holdt han sig ret stærkt tilbage; han havde kun Ordet 4 Gange; ogsaa Antallet af Udvalgspladser var 4. De to vigtigste af disse var i Udvalg, der behandlede henholdsvis Seminarieloven og Lovforslaget om Handel med og Opbevaring af Giftstoffer. — M. P. Jensen talte lige saa tidt i Landstinget som N. Ingv. Jensen i Folketinget; hans Taler angik alle lokale, bornholmske Emner; han sad i 3 Udvalg: det ene behandlede Valgloven; det andet et Lovforslag om Jordemødres Vederlagsforhold og det tredie Regler for Sprængstoffers Opbevaring etc. — Blem var ogsaa i denne Session uden Sammenligning den af de 3 Repræsentanter her fra Øen, der deltog mest intensivt i Rigsdagsarbejdet. Han talte 26 Gange og sad i 6 Udvalg. Blandt disse var det vigtigste et Udvalg, som var nedsat til Behandling af en Række Lovforslag om Anlæg af nye Jernbaner; paa dette Tidspunkt myldrede Kravene fra lokal Side frem om Jernbaneforbindelser; blandt de Egne, der saaledes meldte sig, var ogsaa Bornholm, hvad senere vil blive omtalt nærmere. Paa Jernbanelovgivningens Omraade fik Blem dog ikke nogen førende Stilling. Endvidere sad han i 2 Udvalg angaaende Lovforslag om Oprettelse henholdsvis af en industriel Kreditforening og en ny Kreditforening for Landejendomme. Som omtalt i hans Biografi havde han allerede paa dette Tidspunkt stor Indsigt i Konverterings- og Laaneforhold, og ved flere af hans Taler i denne Samling ydede han paa sagkyndig Maade en Indsats ved disse Spørgsmaals Behandling. — Dernæst var han Medlem af et Udvalg om Tilsyn med Dampkedler, men de Spørgsmaal, han i denne Session som tidligere særlig gav sig af med, var dog Lønningssager. Regeringen mødte som sædvanlig med en Række Lovforslag om visse Ændringer i Lønningerne ved forskellige Styrelser (Søværnet, polyteknisk Læreanstalt, Blindeinstitutterne, Døvstummeanstalterne, det offentlige Lægevæsen etc.). Man var endnu ikke naaet til at kodificere Lønningslovene og tage dem op med visse Aars Mellemrum til en samlet Revision; først 27 Aar senere naaede man til den Systematisering af dansk Lønningslovgivning, som resulterede i Lønningsloven af 1919, fælles for alle Statens Styrelser. I Rigsdagssamlingen 1892—93 blev Lønningslovene iøvrigt henvist til flere forskellige Udvalg; Blem var Medlem af to af disse og Ordfører for Lønningsforslagene for Blinde- og Døvstummeinstitutter.

Skønt denne Rigsdagssamling i udpræget Grad stod i Storpolitikkens Tegn, idet Fejden mellem det forhandlende Venstre og Forligsmodstanderne var paa sit højeste, gav Blem sig yderst sjælden af med at debattere Programpolitik; det var Lovgivningens Detailler, der havde hans Interesse, og her mødte han tungt bevæbnet med Tal, Sammenligninger og historiske Redegørelser. Derimod fremkom Aakirkebykredsens nyvalgte Folketingsmand i sin Jomfrutale, som han holdt den 13/10 1892 ved Finanslovens 1. Behandling, med en Del bidske Udfald mod Forligspartiernes Politik. N. Ingv. Jensen sluttede denne Tale saaledes: »Jeg vil anse (et Forlig med denne Regering) for den største Ulykke, der endnu var hændet i vort Land, thi jeg anser det for givet, at dermed vilde det Princip, som Regeringen har fulgt nu i en Række af Aar, være godkendt. Dermed havde Regeringen faaet Forladelse for alle de Synder, den har bedrevet i disse 7 Aar, og, som sagt, det vilde jeg anse for en Ulykke. Den Moral, der ligger til Grund for det, vilde jeg nødig se beseglet af det danske Folk. Jeg mener, at det er en Grundsætning, som skulde gennemtrænge alle, at Loven skal gælde for alle, store og smaa, og skal følges i Landet. Vi maa have Frihed til at forandre Lovene saa meget, som vi ville, men saa længe Loven er der, saa længe skal den respekteres. Der har jo saa at sige været Enstemmighed i hele Danmark tidligere om, at

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

vor Grundlov i den Henseende ikke er bleven respekteret af den nuværende Regering. Jeg vil ogsaa sige til det ærede Medlem (Bojsen), at det strider mod den lutherske Kirkes Principper. Det ærede Medlem er jo Teolog, saa han maa vide, at den lutherske Kirke har den Regel, at man ikke giver Forladelse til det Menneske, som ikke angrer sine Synder. Da jeg ikke har bemærket — jeg ved ikke, om det højtærede Medlem har det — at der hos den høje Regering har været nogen Anger over disse 7 Aars Regimente, og heller ikke hos de Herrer, der dele disse Anskuelser, men tværtimod har hørt den Trusel, at dersom de nu ikke gjorde Springet straks, vilde dette Forhold vare Aarhundredet ud; saa er der jo ingen Tegn paa Anger og Ruelse over Synderne, og derfor bør der heller ingen Tilgivelse finde Sted. Jeg anser det ganske vist for overordentlig sørgeligt, at vi ere komne ind under saadanne Forhold, og ogsaa for i højeste Grad unødvendigt, men naar vi een Gang ere komne ind i disse Forhold, maa vi ogsaa komme ud af dem, saaledes at det danske Folks Ære og Ret kan være hævdet.« (Folket. Forh. 1892—93, Sp. 158—60).

Herudover skal omtales, at N. Ingv. Jensen i en Debat om Adgang for Menighederne til at øve Indflydelse paa, hvem der skulde være Sognepræst, udtalte sig meget stærkt for en saadan Ordning af de kirkelige Forhold. Han gik endda et Skridt videre og hævdede, at det rigtigste vilde være, om Rigsdagen inddrog de kirkelige Midler i Statskassen »og saa fremtidig lod Præsterne leve med Menighederne paa apostolisk Vis.« (Folket. Forh. 1892—93, Sp. 1183—85).

Som allerede antydet, blev i denne Samling Rigsdagen præsenteret for et Forslag om Jernbane paa Bornholm. Det blev forelagt af Øens to Folketingsmænd med Blem som Ordfører. Hans Redegørelse var som sædvanlig meget udførlig. Han udtalte indledningsvis: »Tanken om at anlægge en Jernbane, som den her i Lovforslaget omtalte fra Rønne over Aakirkeby til Neksø, er ikke ny, den var allerede fremme i 1875, idet der blev indgivet et Andragende til Indenrigsministeriet af en Ingeniør Glæsner og Prokurator Petersen i Rønne om at erholde Koncession paa et saadant Baneanlæg. Der blev afholdt Møder omkring paa Øen for at faa nedsat et Udvalg, men det førte ikke til noget Resultat, navnlig fordi Anlæget af Baner den Gang var dyrere end nu for Tiden. Der blev senere i 1884 fra Rønne ogsaa arbejdet i den Retning. Et Udvalg havde Audiens hos

Indenrigsminister Finsen, der ogsaa lovede at lade Statsingeniøren afsætte en Banelinie i denne Retning, hvilket imidlertid ikke kom til Udførelse. For godt et Par Aars Tid siden var der en Del Borgere i Rønne, som tog sig af Sagen; der blev nedsat et Udvalg, og det blev overdraget Cand. polyt., Ingeniør Fagerlund at udarbejde en foreløbig Plan. Der blev holdt Møder omkring i Byerne og Sognene, for at man kunde tegne sig for en garanteret Kapital, og der blev saa tegnet en 4 pCt.'s Rentegaranti for en Kapital paa 475.325 Kr., idet Rønne Købstad tegnede sig for en Rentegaranti af 250.000 Kr., Aakirkeby af 50.000 Kr. og Sognene Nylarsker, Vestermarie, Aaker, Pedersker og Bodilsker en Rentegaranti, de 2 første Sogne henholdsvis paa 1 Kr. og 1½ Kr. pr. Td. Hartkorn, og de tre sidst nævnte paa 3 Kr. pr. Td. Hartkorn, saaledes at det samlede Beløb blev 7.013 Kr., der kapitaliseret udgør 175.325 Kr., som lagte til Byernes 300.000 Kr. udgøre 475.325 Kr. Der blev saa senere udarbejdet et detailleret Forslag, som jeg har her, og som støtter sig paa Nivelleringen i Marken. Det er blevet beregnet saaledes, at Banens Længde vil blive 5,28 Mil i alt, idet Hovedbanen nemlig bliver 4,624 Mil og Sidebanen til Almindingen 0,654. Anlægskapitalen, der er beregnet at skulle blive 168.000 Kr. pr. Mil i alt, deraf 132.500 Kr. til Anlægskaptial, 35.500 Kr. til Ekspropriationsudgifter; det vil i det hele give en Bekostning af 887.800 Kr. Da der nu er tegnet 475.325 Kr., saa er der altsaa et Restbeløb paa 412.500 Kr.; det er det, man paa et Par Tusinde Kr. nær har søgt at opnaa gennem denne Lov ved et Tilskud fra Staten, idet Lovforslaget gaar ud paa et Statstilskud paa 60.000 Kr. pr. Mil, som, hvad Forrentning angaar, ligestilles med den Kapital, hvoraf Kommunen yder Rentegaranti, og det halve af Ekspropriationsudgifterne som Gave, hvilket i alt bliver et Beløb paa 410.500 Kr. Der vil saa blive et Par Tusinde Kroner til Rest, og man mener, at det ikke vil blive vanskeligt at skaffe disse til Veje.« Han fremhævede dernæst, at det Terræn, hvorigennem Banen skulde gaa, var usædvanlig fladt, saaledes at den Jordmasse, der skulde udgraves, kun var ca. 11.000 Kubikfavne eller omtrent saa meget, som man ellers regnede med gennemsnitligt at skulle fjerne pr. Mil. Derfor blev Udgiften til Jordarbejde kun ca. 55.000 Kr. »Der er dernæst«, udtalte Blem, »heller ingen store Aaer eller Vandløb, som genere meget; der foreslaas kun 6 mindre Broer à 2.000 Kr., ellers kan man bruge Rørledninger, saaledes at

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Jordarbejdet og Broerne etc. ikke vil koste mere end 106.000 Kr.« Om Almindingsbanen udtalte Blem: »Den lille Sidebane til Almindingen har man nærmest tænkt paa kun at bruge om Sommeren. Den vil have Betydning for lystrejsende og for Statsskoven Almindingen, som ligger midt paa Øen og er en stor Skov, hvis Værdi derved forøges. Der er beregnet at sælge Tømmer fra denne Skov til 21 Øre pr. Kubikfod, for 65.850 Kubikfod Tømmer og 10.000 Kubikfod Lægter og Spir, medens det i Statsskovene paa Sjælland anslaas til en Værdi af 25—26 Øre pr. Kubikfod, og der er Steder, hvor det endog gaar op til 30—40 Øre pr. Kubikfod. Det vil ses, at man ved dette Baneanlæg vil give Statsskoven Almindingen en betydelig større Værdi, hvis man nemlig ved Hjælp af Banen lettere vil være i Stand til at udføre Materialet til Købstæderne. Det kunde hænde, hvis Banen anlagdes, at der kunde blive indført mindre af Tømmer og Brædder fra Udlandet, navnlig til Byerne Rønne, Aakirkeby og Neksø. Det er derfor, man har tænkt sig denne Sidebane til Almindingeskoven anlagt. Den skal navnlig som sagt bruges om Sommeren. For øvrigt har man tænkt paa at anlægge Hovedbanen i Lighed med Skagensbanen, saaledes at man kun lader Togene fra hver Side køre to Gange om Dagen, maaske med Ekstratog om Søndagen i Sommertiden. Man kan jo paa en saadan lille Ø indrette sig, som man vil. Vi ville jo paa Bornholm ikke være afhængige af Statsbaner og lignende, der kræve Afgang og Ankomst til en bestemt Tid, hvorfor jeg ogsaa af denne Grund tror, at den lille Bane forholdsvis bedre kan betale sig end de store Baner, da der selvfølgelig skal langt flere Penge til at forrente de store og dyre Baneanlæg.« Om Banens Forrentningsmuligheder fremsatte Blem følgende Betragtning: »Man ser, at de Kommuner, som denne Bane gennemskærer, have en Befolkning af 21.115 Mennesker, idet Købstæderne Rønne, Neksø og Aakirkeby have 11.574 og Landkommunerne 9.541; det er ikke saa ganske lidt paa en saa ringe Strækning. Jeg tror derfor, at en saadan Bane som denne med Persontrafik og tillige med den Godstrafik, der vil blive der, maatte kunne betale sig, naar vi se hen til, at der findes Kaolinslemmerier, Chamottefabrikker, Stenbrud og Grusbakker, hvorfra der udføres Grus ligesom ogsaa fint Sand fra Stranden ved Snogebæk. Transporten heraf pr. Vogn bliver imidlertid fordyret saa meget, at der kunde udføres mere og sikkert tilføres

Banen en Del Trafik ad denne Vej, og jeg tænker mig derfor, at den maatte kunne forente sig.«

Indenrigsminister Ingerslev svarede, at han havde ladet en Statsingeniør undersøge Projektet, og at han var stemt for, at Banen blev anlagt overensstemmende med Planen.

Lovforslaget blev derefter henvist til det store Jernbaneudvalg, hvori en Række andre aktuelle Forslag om nye Baner var til Behandling, og af hvilket Blem som foran nævnt var Medlem. Her blev det med Tilslutning fra alle Sider optaget som en Paragraf i det store Kompleks af Jernbaneforslag, som Folketinget var villigt til at fremme, men Sagen naaede dog ikke i denne Samling til Vejs Ende. Da Forslaget kom til Landstinget, blev det henvist til et Udvalg, der ikke naaede at afgive Betænkning, inden Samlingen sluttede. Forinden havde iøvrigt Landstingsmand Villars Lunn — ved Forslagets 1. Behandling — udtalt sig meget skeptisk om Betimeligheden af at give Bornholm en Jernbane; man maatte kunne nøjes med en Sporvej mellem Byerne og iøvrigt lægge Hovedvægten paa at udvikle og forbedre Øens Havneforhold. — M. P. Jensen erklærede heroverfor, at han ogsaa tidligere havde næret visse Betænkeligheder ved, at der byggedes en Bane paa Øen, men at han efter at have gjort sig bekendt med den foreliggende Plan ikke nærede nogen Bekymring med Hensyn til dette Projekt, som han ansaa for at være bedre funderet end de fleste andre af de Jernbaneforslag, som Rigsdagen for Tiden behandlede.

Herudover var de bornholmske Havneforhold Genstand for en ret udførlig Behandling. I Omtalen af Rigsdagssamlingen 1891—92 er der gjort udførligt Rede for Rønne Byraads Plan om en Havneudvidelse og Andragendet til Staten om et Laan paa 200.000 Kr., der skulde være rentefrit samt afdragsfrit i 15 Aar. Dette vilde Regeringen stadig ikke gaa med til, men den stillede derimod i denne Samling Forslag paa Finansloven for det kommende Finansaar om, at der til Foretagendets Gennemførelse ydedes et Statstilskud paa 50.000 Kr., et Beløb som Folketinget forhøjede til 80.000 Kr. I Landstinget anbefalede M. P. Jensen dette Forslag og takkede Indenrigsministeren for hans Initiativ i denne Sag. — Medens Ønskerne fra Rønne saaledes blev mødt med Velvilje, gik det ikke saa godt med en Havneplan, som Gudhjem mødte med. Her havde man for en Del Aar tilbage opnaaet 2 Laan paa henholdsvis 30.000

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Kr. og 10.000 Kr. fra Staten til Havneanlæg. Den Havn — Sydhavnen — var imidlertid ved Østenstorm umulig at anløbe, og man androg nu om et Statslaan paa 100.000 Kr. til Anlæg af en ny Havn, nord for »Gudhjemspynten«, som Baadene kunde søge ind i, naar den sydlige var blokeret. Ingvard Jensen anbefalede i Folketinget meget varmt dette Andragende, men Indenrigsministeren var imod det, og Folketingets Finansudvalg søgte da at tilvejebringe et Kompromis, idet man for at hjælpe Gudhjem indsatte en Tekstanmærkning, hvorefter Havnen i 20 Aar skulde være fri for at svare Renter og Afdrag af de foran nævnte Statslaan paa 40.000 Kr. Da Finansloven kom til Behandling i Landstinget, anbefalede M. P. Jensen at opretholde den i Folketinget indsatte Bestemmelse, og han fik i saa Henseende Støtte af Venstremanden Madsen-Mygdal, men Indenrigsminister Ingerslev forlangte Hjemmelen strøget, særlig under Henvisning til, at der savnedes Oplysninger om, hvorledes Forholdene vilde blive, naar Gudhjem fik to Havnebassiner, og Landstingets Flertal fulgte Ministeren.

Endvidere omtalte begge de bornholmske Folketingsmænd Kampen mod Sælhundene. Det blev stærkt fremhævet, at ligesom Staten havde ofret store Midler paa at bekæmpe Landbrugets Skadedyr, Oldenborrerne, maatte Fiskerne ogsaa have Krav paa offentlig Støtte for at komme Sælerne til Livs. Ingvard Jensen anslog det Tab, som disse Dyr aarlig forvoldte de bornholmske Fiskere til ca. 300.000 Kr., og Blem nævnte som Eksempel, at en bornholmsk Fisker i Løbet af $2^1/_2$ Maaned havde fanget 23 Laks, men i samme Tid faaet 73 Laksehoveder, idet Sælhundene havde taget Resten. I nogle Aar havde man ved Hjælp af en Statsbevilling opnaaet en ret betydelig Nedkæmpning af Sælerne, men dette var gaaet i Staa, efter de to Folketingsmænds Mening paa Grund af Vrangvillie fra Ministerens Side. — Heroverfor hævdede Ministeren, at det var de bornholmske Fiskeres egen Skyld, at Kampen mod Sælerne var strandet, idet Ministeriet som Betingelse for at benytte Statsbevillingen til Præmie for dræbte Sæler havde forlangt Kontrol med Sagen, og dette havde Fiskeriforeningen, hvis Formand paa dette Tidspunkt var Kontrollør Stub i Neksø, modsat sig.

Endelig skal nævnes, at Ingvard Jensen gjorde sig til Talsmand for en Dampskibsrute mellem Bornholm og Nordtyskland. Han udtalte herom bl. a.: »Det er en utallig Mængde

svenske Fiskere, som søge til Bornholm, og som Følge deraf tilføres der Landet en stor Masse Sild, hvis Fangst jo er den væsentligste Indtægt for de bornholmske Fiskere; men det medfører, at Prisen bliver meget lav, og til sine Tider kan Fisken ikke afsættes til nogen Pris. Dersom Afsætningsforholdene var bedre, dersom der var større Marked for Fiskeriprodukter, var der Mulighed for at afhjælpe Misforholdet paa den Maade; men af den Masse Fisk, som føres til Landet, kunne Bornholmerne kun forbruge en meget ringe Del, og Markedet for alt det øvrige er Kjøbenhavn. Medens det i en Aarrække gik an, at de kunde afsætte Sildene i røget Tilstand i Kjøbenhavn, er det i de senere Aar blevet værre og værre, og ikke sjældent er det saa, at disse Produkter, som leveres fra Bornholm, bliver kørte ud paa Lossepladserne paa Amager, hvorved der foranlediges meget betydelige Tab. Af den Grund har man paa Bornholm tænkt paa, om det ikke var muligt at faa Forbindelser andre Steder, navnlig i Tyskland, hvor man maa kunne afsætte en betydelig Del af den Fisk, som fiskes, og derved raade Bod paa den Nød som findes hos Fiskerne, og som efterhaanden bliver større og større. Man har i den Anledning andraget paa at faa 50.000 Kr. i 2 Aar til at forsøge en Dampskibsforbindelse med Tyskland, men jeg har idag faaet Meddelelse fra Bornholm om, at den højtærede Indenrigsminister har nægtet at gaa ind paa denne Bevilling. Dette Andragende har været fremsat to Gange før, første Gang fra Bornholms Fiskeriforening, anden Gang fra den landøkonomiske Forening paa Bornholm og nu tredie Gang igen fra Fiskeriforeningen. At Landboforeningen har været med til at andrage derom, er saa naturligt, idet en saadan Forbindelse utvivlsomt ogsaa vil have betydelig Indflydelse paa Landboforholdene og skabe lettere Vej til et stort Marked af de Landbrugsprodukter, som findes paa Bornholm.« (Folket. Forh. 1892—93, Sp. 153).

Indenrigsministeren kunde imidlertid ikke gaa ind paa Folketingsmandens Betragtninger. Statstilskudet vilde udgøre 100 Kr. pr. Rejse, eller 10 Kr. pr. Mil, Dampskibet skulde sejle, og det var altfor uforholdsmæssig meget. Han maatte henvise Bornholmerne til selv at sætte dette Foretagende i Gang; saadan maatte man andetsteds i Landet.

I den for dansk Politik saa betydningsfulde Rigsdagssamling 1893—94, der som bekendt bragte det længe ventede storpolitiske Forlig, hvorved Provisorietiden afsluttedes, deltog begge

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

de bornholmske Folketingsmænd livligt i Tingets Forhandlinger; Blem havde Ordet 33, Ingvard Jensen 20 Gange. Øens Landstingsmand, M. P. Jensen, talte derimod kun 4 Gange, og alle hans Udtalelser angik lokale Emner. For Blems og Ingv. Jensens Vedkommende udgjorde ogsaa de særlige bornholmske Emner en væsentlig Bestanddel af deres Bidrag til Rigsdagstidendes Stof, men de havde ogsaa adskillige andre Strænge paa deres Bue. Saaledes viste Ingv. Jensen — iøvrigt ligesom Forgængeren Kaptajn Dam — stærk Interesse for en Afløsning af Apotekerprivilegierne; han gjorde sig til Talsmand for visse generelle Regler for Udlændinges Optagelse paa de aarlige Indfødsretslove, og han havde Ordet for at anbefale en forbedret Seminarieundervisning. — Blem havde Ordet om ikke mindre end 14 forskellige Lovforslag. Særlig skal nævnes hans Indlæg ved Behandling af forskellige Kreditforeningsforslag og ved Lovforslaget om Oprettelse af en dansk Hypotekbank. Men i denne Samlings storpolitiske Debatter tog ingen af de bornholmske Rigsdagsmænd Del.

Med Hensyn til Udvalgspladser skal oplyses, at Blem opnaaede 7, N. Ingv. Jensen og M. P. Jensen hver 5. Blem sad i 3 forskellige Kreditforeningsudvalg — det ene af disse var han Formand for — og i 2 Lønningsudvalg; desuden i Udvalget om Strandingsloven og et Udvalg om Tilsyn med Dampkedler. Han var Udvalgsordfører for et Lovforslag; det handlede om Fyrvæsenets Lønningsforhold og naaede at blive ophøjet til Lov. Ingvard Jensen sad i Udvalgene om Handel med Giftstoffer, Afgift af Apotekerprivilegier (i disse 2 Udvalg var han Sekretær), Meddelelse af Indfødsret, Oprettelsen af et Statsseminarium for Kvinder samt i et færøisk Udvalg. M. P. Jensen sad i Udvalgene om Handel med Sprængstoffer, Forsvar ved Krigsretter, Statskassens Bidrag til Amtsrepartitionsfonde og Valgkredsloven.

Det vigtigste bornholmske Spørgsmaal var i denne som i den forrige Samling Jernbaneanlægget fra Rønne til Neksø. Det havde i Samlingen 1892—93 faaet sin Plads blandt de private Jernbaneanlæg, som baade Regeringen og begge Ting var enige om at fremme, men selve Privatbaneloven, hvor det var blevet inkorporeret, var ikke naaet frem til Vedtagelse. Den blev nu af Regeringen ved Samlingens Begyndelse forelagt i Landstinget; efter Vedtagelsen her og Lovforslagets Overgang til Folketinget skete der det ejendommelige, at Ingvard Jensen,

der oprindelig sammen med Blem havde indbragt Forslaget om den bornholmske Jernbane, optraadte som Modstander af at anlægge Banen. Der var i Mellemtiden paa Bornholm sat en stærk Bevægelse i Gang for at hindre dette Baneanlæg. Handelsstanden i Neksø havde altid været imod den, idet man frygtede for, at den skulde gavne Rønne paa Neksø Bys Bekostning; derfor havde Neksø ogsaa hele Tiden — som den eneste Kommune i Banens Opland — nægtet at være med til at tegne nogen Del af Anlægskapitalen. Man havde ogsaa en Tid ment, at man kunde skabe afgørende Vanskeligheder for Jernbaneplanens Realisation ved at modsætte sig, at Endestationen kom til at ligge paa Neksø Kommunes Grund. Da man blev klar over, at man i saa Fald vilde faa en Station nær Bygrænsen, paa Bodilsker Kommunes Grund, gik man dog ind paa, at Stationen blev anbragt inde i Byen, nær Havnen, der som Institution tegnede en mindre Garantikapital. Men Stemningen i Neksø var stadig fjendtlig indstillet overfor hele Planen, og disse Synspunkter deltes af alle dem, der havde Forbindelse med det østbornholmske Dampskibsselskab, og paa en Generalforsamling, som dette Selskab holdt i Hasle i Sommeren 1893, blev det besluttet at sætte en Adresse i Gang for at slaa Baneplanen ihjel som skadelig for Nordlandet, Neksø og Dampskibsselskabet. Det lykkedes ved en energisk Agitation at tilvejebringe 1650 Underskrifter, deraf ca. 320 fra Neksø, en Del fra Vestermarie, Poulsker og Bodilsker, men Resten fra Kommuner, som laa helt udenfor Banens Opland. Adressen blev indgivet til Landstinget, hvor M. P. Jensen erklærede, at der ikke var nogen Grund til at tage Hensyn til denne Henvendelse, da der saa godt som ingen Underskrifter var fra de Kommuner, der havde særlig Interesse af Banen. Men helt anderledes stillede Aakirkebykredsens Repræsentant sig, da Lovforslaget kom til Behandling i Folketinget. Han erklærede, at han ganske kunde slutte sig til den i Adressen hævdede Opfattelse, og han bebudede, at han ved Forslagets 2. Behandling vilde stille et Ændringsforslag om, at den bornholmske Bane gik ud. Ja, han gik endog saa vidt, at han udtalte: »Jeg har altid haft den Overbevisning, at en Bane paa Bornholm paa ingen Maade kunde betale sig, og jeg har været overbevist om, at den heller ikke vil kunne gøre væsentlig Nytte. Derimod har det været min Mening, at den i flere Henseender for vor Udvikling derovre kunde virke skadelig«. (Folket. Forh. 1893

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

—94, Sp. 4986). I sin videre Polemik imod Banen udtalte Ingv. Jensen, at »da vi paa Bornholm have højst 2 Mil til vore Byer, og det er kun meget faa, der have det, for de flestes Vedkommende er der kun 1—1½ Mil, saa er altsaa Afstanden til Søkøbstæderne ikke saa lang, at det kan medføre nogen synderlig Ulempe for os. Det, som det gælder om paa Bornholm, er, at vore Havne og vore Forbindelser med Omverdenen, navnlig ved Hjælp af Dampskibe blive saa fyldige som muligt. Naar vi kunne faa det, komme vi nok gennem Landet, men jeg frygter, at dersom vi faa en Jernbane paa Bornholm, saa vil det rigtignok tage en anden Vending med Hensyn til Havne og andre Forhold«.

Ingvard Jensen oplyste iøvrigt, at han havde været ovre i sin Valgkreds til en Række Møder, hvor der flere Steder havde vist sig afgjort Oposition imod Banen, og ikke en eneste Røst oplod sig til Fordel for den!

Det kan ikke forundre, at Blem gav sin Kollega et bidsk Svar. Han mindede med megen Virkning om, at Ingv. Jensen i den forrige Samling havde været hans Medforslagsstiller, da Forslaget blev indbragt i Tinget. Den Adresse, som Ingv. Jensen var blevet saa bange for, at han nu indtog et stik modsat Standpunkt, beroede efter Blems Opfattelse for de fleste Underskriveres Vedkommende paa en Misforstaaelse, idet man var gaaet ud fra, at man gennem Amtsskatten skulde bidrage til Banen. Men saaledes var Forholdet ikke; Bornholms Amt var holdt helt udenfor. Ogsaa fra anden Side maatte Ingv. Jensen døje en Del spydige Bemærkninger, og ved Afstemningen blev hans Forslag om at gaa imod Rønne—Neksøbanen forkastet med 56 Stemmer imod 12. — Under 8/5 1894 blev Forslaget, hvorpaa der fandtes Hjemmel til at yde Statslaan og Koncession til en Jernbane fra Rønne over Aakirkeby til Neksø med Stikbane til Almindingen, ophøjet til Lov.

Mange Rigsdagsmænd har i Aarenes Løb lidt Skibbrud paa lokale Spørgsmaal, der delte deres Vælgere uden Hensyn til Partipolitik i indbyrdes kæmpende Lejre. Ingvard Jensen var i Spørgsmaalet Rønne—Neksøbanen ude for en vanskelig Sejlads: Neksøboerne var som omtalt stærkt imod denne Bane, Vælgerne i Aakirkeby og omliggende Sogne ønskede den anlagt, medens man i Kredsens nordlige Sogne helst saa den opgivet. I sine Forsøg paa at klare disse Vanskeligheder viste han sig ikke behændig. Havde han først i 1893 været med til at stille Forslag om denne Banes Anlæg, virkede det alt andet end tilforladeligt at gaa saa haardt imod det samme Forslag, som han gjorde Aaret efter. Denne Manøvre voldte ham ogsaa i de kommende Aar betydelige Bryderier.

I denne Samling rejste Blem paany Kravet om et Statstilskud til Rutsker Sogn i Anledning af de Udgifter, der var paaført dette, ved at Kirketaarnet af Synsmyndighederne var »udsat« til Restaurering og Ombygning. Dette havde kostet denne fattige Kommune ca. 27.000 Kr., hvoraf Renter og Afdrag tyngede haardt paa Skatteyderne; han bad om, at Staten vilde forstrække dem med et Tilskud paa 6.000 Kr. Kultusministeren og Finansministeren afviste imidlertid Anmodningen, der heller ikke blev støttet fra anden Side, og Blem undlod at føre sit Ændringsforslag frem til Afstemning. Paa lignende Maade gik det Ingv. Jensen i en tilsvarende Sag, nemlig om Statstilskud til Rø Kommune, der havde haft en Udgift paa ca. 40.000 Kr. til ny Kirke og Taarn. Ingv. Jensen klagede særlig over, at Synsmyndighederne havde tvunget Kommunen til at opføre det nye Taarn i samme Størrelse som det gamle for at bevare den arkitektoniske Tradition, hvilket havde medført en Udgiftsforøgelse paa henved 10.000 Kr. Ingv. Jensen benyttede Lejligheden til en voldsom Kritik over den Tvang, som de kirkelige Bygningsautoriteter udøvede overfor de lokale Myndigheder, der ved denne Fremgangsmaade paaførtes utilbørlige Byrder, væsentligst fordi der vistes en Respekt for gamle Stilarter og arkitektoniske Særheder, der intet havde med det praktiske Livs Krav at gøre. Ingv. Jensen fik imidlertid ikke Medhold hverken i sine almindelige Betragtninger eller i sit Krav om Tilskud til Rø.

Dernæst var ogsaa i denne Samling Spørgsmaalet om Statsstøtte til Havneanlæget nord for »Gudhjemspynten« til Debat. Det lykkedes Ingv. Jensen trods Ministeriets Modstand at faa vedtaget i Folketinget, at Gudhjem skulde sættes i Stand til at foretage dette store Arbejde, ved at der tilstodes Havnen Rentefrihed i 20 Aar af de ca. 40.000 Kr., man allerede tidligere havde oppebaaret i Havnelaan. I Landstinget forlangte Trafikministeren, at denne Bestemmelse skulde gaa ud, og Flertallet i Landstingets Finansudvalg fulgte Ministeren, men M. P. Jensen talte i Salen varmt for, at Hjemmelen opretholdtes. Ved Afstemningen stod Stemmerne lige, saaledes at Ændringsforslaget om, at Bevillingen skulde bortfalde, var forkastet.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

32. BORNHOLMSK POLITIK 1893—94.

Det var kun faa Aar siden, at der her paa Øen — som de fleste andre Steder i Landet — kun var eet politisk Skel, nemlig det, som skilte Højre og Venstre fra hinanden. Dette var til Gengæld saa dybt og skarpt, at gamle Venner var blevet Fjender, Brødre hadede hinanden. Al politisk Interesse var knyttet til Kampen mellem Ministeriet Estrups Tilhængere og Modstandere. Ser vi paa Forholdene i 1893—94, var Stillingen væsentlig forandret. Det, som nu samlede mest Opmærksomhed om sig og var Genstand for de politiserende Vælgeres Diskussioner, var Brydningen mellem de 2 Venstreretninger. Højre eksisterede selvfølgelig stadig, og dets Organ, Bornholms Avis, havde vedvarende det største Holdertal af de bornholmske Dagblade, men alle vidste nu, at Partiet aldrig kunde faa en Mand valgt i de bornholmske Folketingskredse, og der var jo længe til, at man skulde til at prøve Kræfter om Landstingsmandatet. Men hvem vilde blive den stærkeste i Brydetaget mellem Blem og Smidt? Var det sandt, som Bornholms Tidende paastod, at Bojsens Politik vilde ende med en Godkendelse af Provisorierne? Skulde man være glad ved Forhandlingspolitikkens Lovgivningsresultater, eller skulde man vise dem fra sig som Frugter af onde Kræfters lyssky Værk? Det var det politiske Spørgsmaal, som stærkest optog Sindene.

Iøvrigt var 1893 et forholdsvis stilfærdigt Aar i Bornholms Politik. Hverken Blem eller den nye Repræsentant for Aakirkebykredsen holdt Møder med deres Vælgere. Derimod arrangerede Grundlovsværneforeningen enkelte politiske Sammenkomster. Saaledes holdtes der den 5/2 1893 efter Indbydelse af den nævnte Forening et Møde hos Gaardejer N. Jørgensen, Tvillingsgaard i Vestermarie. Folketingsmand Blem og Lærer P. Dam var annoncerede som Talere, men i den strenge Vinter i Begyndelsen af 1893 afbrød Isen i mange Uger al Forbindelse med Bornholm, og Blem, der i denne Tid opholdt sig i København, kunde ikke komme til Mødet i Vestermarie. Der var derfor ingen til at forsvare den moderate Politik, som Lærer P. Dam angreb med stærke Ord. »Valget har meget uddybet Kløften i Venstre«, udtalte han, »de moderate Folketingsmænd, der blev valgte ved Højres Hjælp, sidde af Højres Naade og maa vente at falde næste Gang. Man maa være imødekommende for at vinde Højre, siger man, men hvad hjælper det, naar man saa bryder med sine tidligere Meningsfæller og med

Venstres Principper? I den senere Tid har Lars Dinesen spillet den Rolle at skulle fremkalde Forstaaelse. Men hvem kan have Tillid til det, der foregaar under Ledelse af en saadan Politiker, der har været en af Provisorismens faste Støtter, Forsvarere og Agitatorer?« Senere havde Redaktør Smidt Ordet for at bebrejde de moderate, at de »havde villet slaa Haanden af det Blad, Bornholms Tidende, der dog netop var saaledes, som de selv havde været med til at opdrage det, og af den Mand, der havde været deres Leder, ja, om muligt, drive dem begge paa Porten.«

Paa Grundlovsdagen 1893 holdt Venstre Fest i Stampen, mens Højre samledes i Sommerlyst. Ved Venstrefesten repræsenterede den senere Folketingsmand for Københavns 4. Kreds, Hørupperen Gustav Philipsen, den radikale Fløj, Blem den moderate. Philipsen gik Kredsens Folketingsmand ret skarpt paa Klingen, idet han hævdede, at det ikke var nok at erklære, at man ikke vilde Forlig med Estrup. »Hr. Blem og ligesindede har med deres gamle gode Venstrenavn den Opgave at dække over, hvor Sammensmeltningen skal hen«. Blem udtalte herover for, som han havde gjort adskillige Gange før, at han aldrig vilde »gaa med til noget Forlig med denne Regering eller rettere sagt med dette System; thi hvad kan det nytte at klinke sammen, hvad ikke hører sammen?«. (Bornh. Avis for 6/6 1893).

Avisen knyttede den ikke helt ubegrundede Bemærkning til denne Udtalelse, at det herefter ikke var let at se, hvad der egentlig skilte Blem fra »de radikale«. Givet var det i hvert Fald, at Blem ved denne og en Række lignende Udtalelser havde bundet sig selv til at gaa imod et Forlig af den Art, som faa Maneder efter blev sluttet mellem Højre og hans Partis Førere. Men det er lidt vanskeligt at forstaa, at han med denne afvisende Holdning overfor den Forligspolitik, der var under Udvikling, havde sat saa store Kræfter ind paa at udbygge det moderate Venstres Stilling her paa Øen, bl. a. ved Oprettelsen af et særligt Dagblad.

Højres Grundlovsfest i Sommerlyst havde et mere stilfærdigt Forløb end de nærmest foregaaende Aar. Processionen fra »Danebrog« var nu udgaaet af Programmet. Tilslutningen synes heller ikke at have været stor. Oberstløjtnant Andresen talte for Kongen, Løjtnant Holm, Simblegaard, for Fædrelandet, og Adjunkt Øllgaard for Grundloven. Han advarede imod

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

at »fylde vore Medmennesker med Ideer, som ikke passe for denne Verden, som Ideerne om Krigenes og Fattigdommens Afskaffelse paa Jorden«, og han appellerede iøvrigt til Vælgerne om at gøre Højre til »et kongetro, fædrelandsbegejstret, frihedselskende, forsonligt og arbejsomt Parti samt et Parti af Virkelighedsmennesker«.

Efter Christen Bergs Død i November 1891 og Hørups Fald i Køge ved Valget i April 1892 havde den unge Lærer J. C. Christensen fra Stadil overtaget Førerskabet i Venstres radikale Fløj, og han drog tidt paa Agitationsrejser rundt om i Landet. I Juni 1893 kom han til Bornholm, hvor han holdt Møder i: Neksø (den 17/6), Aakirkeby (den 18/6), Rønne (den 19/6) og Hasle (den 21/6). Alle Møder var forholdsvis vel besøgte; Antallet af Deltagere opgives saaledes: Neksø 300, Aakirkeby 400 og Hasle 150. De af J. C. Christensen forfægtede radikale Standpunkter syntes at være i overvejende Flertal paa alle 4 Møder, ogsaa de 2, der blev afholdt i Blems Kreds. Til Højre mærkede man intet, selv om naturligvis en Del af Partiets menige Vælgere var mødt for at se og høre den nye politiske Fører, som allerede paa dette Tidspunkt havde samlet ikke saa lidt Opmærksomhed om sig, selv om han i Almindelighed omtaltes ret overlegent af sine politiske Modstandere. Avisen bragte ikke noget egentligt Referat fra Møderne. Til Belysning af disses Forløb og den Situation, som paa det Tidspunkt forelaa, skal nærmere omtales det første og største Møde, der som nævnt afholdtes i Neksø.*)

Det indlededes af Redaktør Smidt med en Velkomsttale, hvori det hed: »Der lyder iblandt os en Del Røster, som siger: »Lad os bare faa Ro, saa bliver alt godt«. Ro kan ganske vist være god, men der kan ogsaa være Fare ved den. Indbyderne til disse Møder har ment, at det under de nuværende Forhold var godt at faa lidt Uro«.

Derefter talte J. C. Christensen, der erklærede, at det, som dannede den dybe Forskel mellem Højre og Venstre, var Forholdet til den almindelige Valgret, paa hvilket »vor Frihed, vor Fremtid beror«. Han forsvarede Venstres Samarbejde med Socialdemokraterne og fortsatte: »Saaledes stod hele Venstre, ogsaa de moderate, indtil 1890. Da vendte de moderate sig til Højre og skraalte op om dette: Vogt jer for Socialisterne. Saa

*) Citaterne er fra Bornholms Tidende af 20/6 1893.

kom Valget, Højre vandt, de Moderate vandt. Da tænkte man: Nu kommer Reformerne, de af de moderate bebudede Reformer, som ingen havde set Magen til siden 1789. Det er nu godtgjort, at de moderate vilde Forliget, det ved alle; det nytter intet at kalde det Mistænkeliggørelse længere, som man havde gjort tidligere. Vi i Venstre sagde: Den første og væsentligste Hindring for at komme ind i lovordnede Tilstande er Ministeriet og det System, som det repræsenterer. Derfor kan vi ikke være med til at give nogen Finanslov til denne Regering. Vi sige: Dette Ministerium maa gaa sin Vej. Naar vi da faa et grundlovstro Ministerium, er det Tid at forhandle om Garantier«.

J. C. Christensen sluttede med et stærkt besvaret Leve for den almindelige Valgret, og derefter talte Kredsens Folketingsmand N. Ingv. Jensen; han sagde bl. a.: »Vi vil Enighed paa det gamle Grundlag, at Forfatningen skal respekteres, og at den Regering, som har krænket Forfatningen, skal bort. De Ord Fred og Forlig lyde jo godt, og det er ikke saa underligt, at nogle blive bedaarede af det. Men det gaar i Folketinget og det politiske Liv som i det private Liv, at der er visse Omraader, hvor vi ikke kan slutte Forlig. Det er, naar selve Betingelserne for Livet bliver angrebne. Lad os mane hverandre til at holde ud, til Sejren er vunden.«

Derefter holdt Folketingsmand Blem en overraskende skarp Tale imod Planen om et Forlig, hvorved Ministeriet forblev ved Magten. Blem udtalte bl. a.: »Et Forlig med Estrup vilde være en Ulykke for Landet. Dette tror jeg ogsaa de fleste Venstremænd paa Bornholm mener. Ved Forhandlingspolitik forstaar jeg, at vi søge at faa saa meget som muligt ud af den nuværende Situation, men ikke et Forlig, hvorved Estrup skulde kunne sige: Efter at jeg nu har regeret med Provisorier i 8 Aar, lykkedes det mig dog at gennemføre en Finanslov, hvorved jeg dog vandt noget af det, jeg har kæmpet for. Derfor er jeg ganske enig med de andre 2 Herrer i, at skal vi have en Overenskomst, saa maa Estrup gaa sin Vej«.

Lærer Petersen, Pedersker, erklærede efter denne Tale, at han ikke kunde forstaa, hvorledes Blem kunde udtale sig paa denne Maade og dog blive staaende i det moderate Parti. Heroverfor erklærede Blem, at saa længe der ikke havde foreligget noget Forligsgrundlag i Partiet, var der ingen Grund for

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

ham til at træde ud, men han gentog, at han ikke gik med til noget Forlig, hvorved Estrup blev siddende.

Efter at Møderækken var afsluttet, gav Bornholms Dagblad følgende Skildring af J. C. Christensen:

»Hr. Christensen taler godt, han siger en Gang imellem en Vittighed paa en ret klædelig Maade, og der er ikke i hans Tale en bitter Understrøm, som skæmmer flere af hans Meningsfællers Taler. At Frisind og personlig Overbevisning ligger til Grund for hans Optræden, derom kan man ikke komme i Tvivl, og dette bidrager væsentligt til, at han gør et ret gunstigt Indtryk. Men naar man tænker paa, at Hr. Christensen rejser Landet rundt som en Slags Overhyrde, saa kan man ikke blive fri for at mindes gamle Fatter Holbergs Ord: Du est en ung Mand. Løfte Bergs Arv kan han ikke endnu; om han kan vokse op dertil en Gang, det vil Tiden vise«.

Som omtalt i Kapitel 28 opstod i 1893 Landet over en stærk Agrarbevægelse. Denne satte ogsaa her paa Øen Sindene i Bevægelse. Landøkonomisk Forening nedsatte et særligt »Agrarudvalg«, og dette indkaldte Landmændene til et Møde i Aakirkeby den 10/10 for at drøfte Stillingen overfor den nye Bevægelse. Interessen synes dog ikke at have været særlig stor, for der var kun mødt godt 100 Mennesker. Gaardejer P. Blem, Værmelandsgaard, bød paa Indbydernes Vegne Velkommen, Kaptajn N. A. Koefoed, Langemyregaard, overtog Dirigentposten, hvorefter Landøkonomisk Forenings Formand, Proprietær Kirketerp, holdt en udførlig Programtale. Han erklærede, at Agrarbevægelsens Maal var »at samle alle Landmænd, høje og lave, til enigt Arbejde for Landbrugets Interesser. Han bad Forsamlingen vælge et Par Mænd i hvert Sogn til at sammenkalde Landmændene og faa dem til at melde sig ind i Agrarforeningen. Der skulde saa vælges 2 Valgmænd for hvert Sogn, og disse skulde for hver Folketingskreds vælge 2 Repræsentanter, som skulde møde i Odense den 4. November og fastslaa Foreningens Program. Der maatte ikke vælges nogen aktiv Politiker. Derefter talte Landstingsmand M. P. Jensen, Gaardejer Chr. Landschoff, Kærgaard, og Løjtnant Holm, Simblegaard, der alle gav Tilslutning til Agrarbevægelsen, hvorefter man vedtog en Resolution, der udtalte Ønsket om, at Bornholm blev draget ind i Arbejdet mod Agrarbevægelsens Maal.

Forsamlingen valgte derefter 2 Mænd fra hver Landkommune, som i den følgende Tid skulde agitere i vedkommende Sogn for Tilslutning til Foreningen.

I de paafølgende 14 Dage søgte de i Aakirkeby valgte Repræsentanter at sammenkalde deres Kaldsfæller til Sognemøder, hvor der valgtes Valgmænd — 2 fra hver Sognekommune — som skulde træde sammen og udpege de 4 Amtsrepræsentanter, der skulde deltage i Landsmødet i Odense den 4. November. Tilslutningen til disse Sognemøder var ikke særlig stor. Efter Avisernes Opgivelse var der mødt i: Aaker 50, Pedersker 40, Østermarie 40, Østerlars 40, Rø 50, Olsker 50, Rutsker 30, Nyker 40, Knudsker 20 og Nylars 20. For de andre Sognes Vedkommende er der ikke opgivet noget Tal. Den 27/10 forelaa som samlet Resultat af Agitationen, at den bornholmske Agrarforening talte 575 Medlemmer, hvoraf ca. 475 havde deltaget i Valgmandsvalgene.

Valgmændene samledes derefter for at udpege 4 Amtsrepræsentanter. Dette blev: for 1' Valgkreds: Holm, Simblegaard, og H. Kofoed, Dyndegaard, Klemensker; for 2' Valgkreds: H. Hansen, Gamlevælde, og P. Lund Koefoed, Ll. Myregaard, Pedersker. De var med til Stiftelsesmødet i Odense; ingen af dem ses dog at have deltaget aktivt i Forhandlingerne.

Forligsaaret 1894 indledtes for Bornholms Vedkommende med et politisk Møde i Aakirkeby, som var indkaldt af Grundlovsværneforeningen for 2. Kreds. Der var mødt ca. 250 Mennesker. Kredsforeningens Formand, Savmøller N. P. Møller, bød Velkommen, og Redaktør Smidt valgtes til Ordstyrer, hvorefter Folketingsmand N. Ingv. Jensen holdt et længere politisk Foredrag. Han udtalte bl. a. ifølge Bornholms Tidendes Referat:

»De samme, der paa Agrarmøderne staa og tale om, at nu skulle alle, store og smaa, slutte sig sammen for at spare, møde som Højres Repræsentanter og udtale Tilslutning og Støtte til Regeringen i dens Bestræbelser for at fortsætte som hidtil. Det, vi maa vogte os for, er, at Spørgsmaalet Folkets Ret ikke drukner i de økonomiske Spørgsmaal. Der er enkelte Rigsdagsmænd, som sige: Der, hvor der er den meste Mad, der er den største Lykke. Men vi maa huske paa, at vi Rigsdagsmænd ikke staa som Repræsentant for en enkelt Klasse. Der maa tages Hensyn til baade Borger og Bonde. Det, vi er valgt paa, er dette at kæmpe for lovlige Tilstande i vort Land. Den Fare er der ved

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Agrarvæsenet, at dette kan glemmes. Det økonomiske er Nummer to. Begge Dele kunne følges ad«.

I den paafølgende Diskussion forsvarede P. Blem, Værmelandsgaard, og Chr. Kofoed, Soldatergaard, Agrarforeningens Politik, medens Lærer Petersen, Pedersker, Lærer P. Dam, Rønne, og Redaktør Smidt angreb den. Lærer Petersen udtalte bl. a.:

»Naar vi har staaet betænkelige overfor Agrarbevægelsen, er det, fordi den har set ud til at være den Bølge, som skulde bringe de moderate og Højre over Forliget«.

Henimod Rigsdagssamlingens Slutning samlede al Interesse sig om det storpolitiske Forlig og de Vilkaar, som Højre og det moderate Venstres Flertal aftalte for at komme ud af de provisoriske Tilstande. At disse var af den Beskaffenhed, at Blem ikke længere kunde følge sit Parti, var ingen Overraskelse; han havde tidt og tydeligt sagt fra i saa Henseende. Men Stillingen for hans Parti og for det Dagblad, som de med saa store økonomiske Ofre havde startet her paa Øen, var ingenlunde behagelig. Modstandernes Forudsigelser havde man længst muligt fra moderat Side betegnet som Mistænkeliggørelse; nu var Forliget der i en Skikkelse, omtrent som Redaktør Smidt, Ingvard Jensen og deres Meningsfæller havde bebudet. Bornholms Dagblad omtalte Forliget med den største Forsigtighed, men maa naturligvis som Bladets Herre og Mester, M. P. Blem, tage Afstand fra det. Det hedder bl. a. i Dagbladet for 2/4 1894:

»Vi er ikke blinde for, at der er mere end een Venstresejr i Overenskomsterne, men Højresejrene er for mange og for store. Navnlig maa vi misbillige Fæstnings-Bevillingerne. Vi agter imidlertid at gøre vort til, at det bedst mulige kan komme ud af den nuværende underlige Stilling, men vi glæder os ikke over Resultatet, der er opnaaet. To Ting mener vi maa følge af den forandrede Stilling, nemlig et Ministerskifte en Gang i den nærmeste Fremtid og nogle flere Love i denne Samling end paaregnet«.

Fra Bornholms Tidende og dets Redaktør var Forliget naturligvis Genstand for den voldsomste Fordømmelse. Da Betingelserne blev offentliggjort, skrev Tidende (den 31/3 1894) bl. a. følgende: »Det som alle frihedskære Mænd har frygtet for og advaret imod nu i 3—4 Aar, er sket: Folkets grundlovsmæssige Ret er skammelig forraadt, det provisoriske Styre

anerkendt, det raadne Forlig sluttet. Forliget betyder Underkastelse paa alle Punkter. Estrup bliver siddende og afstikker Grænserne for Fremtidens Udvikling. Fæstningen, denne Ulykke for Landet, og andre Provisorier godkendes ved Bevillinger. Dog vover de moderate Herrer endnu en Gang at gøre et Forsøg paa at stikke Folket Blaar i Øjnene. Bevillingerne til de provisoriske Foranstaltninger maa ikke betragtes som en Anerkendelse af disse, siger de, de forbeholder sig derfor Ret til at gøre Ansvar gældende mod Ministeriet. Usselhed, Usselhed«.

Og Dagen efter Forligets Afslutning — den 2/4 — giver Tidende Udtryk for sin Vrede i følgende Ord: »Sorg og Harme fylder Frihedens Venner over, at Uretten har sejret; Haabet staar til, at Folket ikke er saa mørt og raaddent, som en stor Del af dets Repræsentanter har været. Vi haabe paa Oprejsningens og Gengældelsens Dag«.

Det eneste Blad paa Bornholm, der tog Forliget i Forsvar, var herefter Avisen. I en Artikel for 1/4 1894 hævdede Bladet, at der ved Forliget var naaet et betydeligt Resultat, »og Landet maa i høj Grad være de Mænd Tak skyldig, der fra begge Sider har arbejdet paa at tilvejebringe Forliget, som jo ikke alene skyldes Bestræbelser i denne, men ogsaa i de nærmest foregaaende Samlinger.

Om Blems og Ingv. Jensens Stilling til Forliget skriver »Avisen« den 3/4 1894 bl. a. følgende: »Bornholm skal ikke rose sig af, at det igennem sine Folketingsmænd har bidraget det ringeste til, at Forliget kom i Stand. Den ene af dem tilhørte dog det moderate Parti. Han har imidlerid ikke vist sig meget klartskuende, naar han ikke i Tide kunde indse, at den hele Forhandlingspolitik var et Slag i Luften og uden nogen Betydning, hvis den ikke førte til Forlig. Det er imidlertid ligesaa mærkværdigt som det er beklageligt, at Hr. Blem ikke har fulgt sit Parti i de sidste afgørende Dage. Man erindrer, at Hr. Blem i sin Tid fik startet sit eget Organ, fordi han paa ingen Maade kunde komme ud af det med det gamle Venstre. Vi har aldrig ventet os andet af Hr. Blem; han har, som det blev sagt ham sidste Valgdag, hellere villet traske videre i Provisorierne end faa Konflikten løst gennem et Forlig, hvorved Provisorierne med det samme gaar ud af Sagaen. Det er os umuligt at finde sund Sans eller i det hele at kunne skimte den røde Traad i Hr. Blems Politik«. »At Folketingsmanden for 2. Kreds har stemt, som han har, er der ingen, som kan gaa i Rette med ham

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

for; han hører til de Radikale og følger dem i tykt og tyndt. Nogen Omvendelse fra den Side lader sig ikke vente, men ved næste Valg vil forhaabentlig Højre og de Moderate ikke alene kunne enes om en Kandidat, men ogsaa kunne sætte hans Valg igennem«.

Denne Ros fra Højres Side til de Politikere af Venstre, som havde sluttet Forliget, gjorde selvfølgelig Stillingen endnu vanskeligere for de menige Vælgere, som havde støttet Blems Politik, og som vedvarende ønskede at følge det moderate Venstre; de stod uden lokale Førere, og i den bornholmske Presse var det kun Modstandernes gamle Organ, der havde Lovord tilovers for Forligsværket.

Paa det første offentlige politiske Møde, der holdtes her paa Øen efter Forliget, hævedes der sig da heller ikke en eneste Røst til Forsvar for dette. Det var paa en særkt besøgt Vælgersammenkomst i Aakirkeby den 20/5 1894. Først talte N. Ingv. Jensen; han ytrede bl. a.:

»Den 1. April i Aar er en Mærkedag i vor Historie, som sent vil glemmes, og denne Dag vil have Følger, som ikke nu kan overses. Det er en af disse Dage, som et Folk ikke taaler ret mange af. Det er vel gaaet de fleste som mig, at det kom saa overvældende, at det næsten ikke er til at bære. De mange Aars Kampe synes nu spildte, og det kan være tungt at være med nu. Men vil Vælgerne nedlægge en alvorlig Protest mod det skete, skal vi ikke endnu opgive Haabet om vort Folks Fremgang.« »Jeg vil«, sluttede Ingv. Jensen, »blot endnu udtale det Ønske, at alle, som ejer virkeligt Frisind og ser med Sorg paa det, der nu er sket, maa staa enigt og fast sammen med hinanden og arbejde fremad i det Haab, at det trods alt dog skal lykkes at naa en lykkelig Fremtid for det danske Folk«.

Derefter udtalte Blem: »I Realiteten er jeg enig med Jensen om den politiske Situation. Jeg har stemt imod Finansloven, fordi den indeholdt Provisorier. Ved ethvert Valg, hvortil jeg har stillet mig, har jeg udtalt, at Forligspolitiken vil jeg ikke være med til.«

Derefter talte Lærer P. Dam, Rønne, Lærer Petersen, Pedersker, og Proprietær Bøgeskov, Østermarie. De erklærede sig alle som Modstandere af Forliget.

Paa Forslag af Red. Smidt vedtoges enstemmigt følgende Resolution:

»Forsamlingen udtaler sin alvorligste Misbilligelse af Forliget som er skabt paa Trods af Valgdagen, og tilsiger Venstre sin virksomme Støtte til Bekæmpelse af Forligets Mænd og det ny Regeringsparti paa næste Valgdag.«

Den 300 Mand talrige Forsamling vedtog med alle Stemmer Resolutionen.

Ogsaa ved Venstres Grundlovsfest, der ligesom foregaaende Aar holdtes i Stampen ved Rønne, og hvor Overretssagfører E. Staal, København, og Folketingsmand Blem talte til en Forsamling paa 1400 Mennesker, var Stemningen udelt imod Forliget.

Bojsens Tilhængere paa Bornholm syntes uddøde. Det saa ud, som om Blem havde ført dem alle med sig over i Protestpolitikens Lejr, og det gjorde selvfølgelig ikke Sagen bedre, at Ministeriet Estrups Afgang, som alle havde regnet med som en naturlig Konsekvens af Forliget, stadig lod vente paa sig. Endelig kom den, nemlig den 7/8 1894. Begivenheden blev naturligvis stærkt kommenteret i alle 3 Dagblade herovre.

Avisen skrev bl. a.: »Estrup har staaet i Spidsen for et Ministerium, der har nydt den største Anseelse hele Landet over, ogsaa hos Modstanderne, og som utvivlsomt maa betegnes som det klogeste og fasteste, det mest statsmandsmæssige, vi i hele den konstitutionelle Periode har haft, og naar det er den almindelige Dom over Ministeriet, saa skyldes dette først og fremmest Estrups egen Personlighed, der er en Forening af mange udmærkede og sjældne Egenskaber.« (Avisen for 8/8 1894).

I Bornholms Dagblad for samme Dato hedder det: »Den 7. August vil i Fremtiden være en af Mærkedagene i Dansk Politik. Til Dagene med de lyse Minder vil den ikke høre. Afgangen kom. Ministeriet Estrup har efter godt 19 Aars umaadelig tunge og skæbnesvangre Regering indgiver sin Afskedsbegæring, som er modtaget af Kongen. Men — der kom intet Systemskifte. De ny Ministre, der stod i et bedre Forhold til Landets Grundlov, i bedre Forstaaelse med Folkets og Tidens Krav, og som paa Lovens Grund vilde føre den i mange Retninger standsede Udvikling fremad — disse Mænd, som der har været ventet paa, mærker man intet til«.

Bornholms Tidende kommenterer Ministerskiftet saaledes: »For Overløberne, der havde talt saa meget om det storartede Ministerskifte, der skulde ske, er det ganske vist et meget sløjt Resultat, men det kunde vel ikke godt være andet; thi var Højre end maaske villigt til at optage enkelte Overløbere i

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Ministeriet, var det dog et noget farligt Forsøg, da det over for Vælgerne kunde være for iøjnefaldende, at nu var Provisorister og Overløbere eet, eftersom de i broderlig Enighed delte Taburetterne.«

33. PERSONERNE; BIOGRAFISKE DATA.

Marcus Hansen.

Marcus Peter Hansen var født paa St. Duegaard i Aaker den 13/6 1841 som Søn af Gaardejer Lars Peter Hansen (født 1797, død 4/6 1846) og Hustru Elsebeth Nielsdatter (født 1805, død 24/10 1877; gift 2. Gang med Ole Absalon Koefoed, der var født 1818 og døde 13/7 1879).

Marcus Hansen blev gift 20/1 1863 med Antonethe Marie Munch (født 23/11 1841 i Knudsker, død 3/4 1921 i Aakirkeby). De første 6 Aar efter sit Giftermaal boede Marcus Hansen paa Kæmpegaard i Vestermarie, men i 1869 overtog han sin Fødegaard. Han var en solid og dygtig Landmand og meget interesseret i kommunale og lokale Anliggender. Han havde i en Række Aar Sæde i Aaker Sogneraad og var en Tid dets Formand. Desuden var han Medlem af Amtsraadet, hvor han øvede en betydelig Indflydelse. 1901 blev han valgt til Amtsrevisor for de sognekommunale Regnskaber. 1899—1919 var han Formand for Aakirkeby Sparekasse, og 1903 blev han valgt til Medlem af Menighedsraadet i sin Hjemkommune.

Den almindelige Respekt, Marcus Hansen nød indenfor de Kredse, i hvilke han var kendt, og den Trofasthed, hvormed han altid havde sluttet sig til Venstres Sag, gjorde det naturligt, at man fra Venstres Side udpegede ham til Partiets Kandidat ved Landstingsvalget i 1890. Han fik dog, som nærmere omtalt i Kapitel 27, kun 15 af de 49 Stemmer, som ialt blev afgivet.

Marcus Hansen døde som Rentier i Aakirkeby den 15/10 1924. Han efterlod sig 3 Børn: Christian Hansen, der overtog St. Duegaard efter Faderen; Olaf Hansen, som købte Ejendommen »Gravgærde« i Aaker, og en Datter, der blev gift med Lærer Larsen, Aakirkeby.

Fr. Joh. Petersen.

Frederik Johan Petersen, der i sine senere Leveaar antog Navnet Saxtorph-Petersen, var født den 3/5 1856 i Myrup,

Vester Egesborg Sogn i Hammer Herred som Søn af Slagter Peter Jensen og Hustru Ane Sofie Johansen.

Han blev i 1873 Elev paa Jonstrup Seminarium, hvorfra han 3 Aar efter dimitteredes med 1. Karakter. Kort efter blev han Hjælpelærer i Skjensved; den 1/11 1879 blev han Hjælpelærer i Taarbæk og den 1/1 1880 Hjælpelærer, senere konstitueret Lærer i Ellerup paa Fyn. Efter at have skiftet endnu et Par Gange blev han 1/10 1881 Lærer i Sneseretorp ved Præstø, hvorfra han den 11/12 1884 forflyttedes til Embedet som Lærer og Kirkesanger i Pedersker.

Lærer Petersen gjorde sig her paa Bornholm bemærket ved sin ivrige Deltagelse i Agitationen for Venstres Sag, og han benyttedes ikke saa sjælden som Taler ved Grundlovsfester etc., hvor han ofte gav Udtryk for meget radikale Standpunkter. Da Venstre delte sig, sluttede han sig til Modstanderne af Forhandlingspolitikken.

F. J. Petersen var fra 1898—1902 Formand for Bornholms Lærerforening. I 1898 valgtes han til Medlem af Pedersker Sogneraad.

Lærer Petersen blev den 6/12 1881 gift med Jutta Julie Sørine Saxtorph-Jørgensen, født 3/3 1859, Datter af Malermester i Taarbæk Peter Saxtorph-Jørgensen og Hustru Olivia Kyse.

Den 1/7 1906 — altsaa kun 50 Aar gammel — tog Lærer Petersen Afsked paa Grund af Svagelighed. Han døde i 1921.

K. R. Stenbæk.

Kristian Rasmussen Stenbæk var født den 1/1 1839 i Ormslev ved Korsør som Søn af Gaardfæster Rasmus Marcussen (født 28/10 1810, død 27/12 1894) og Hustru Anne Katrine Hansdatter (født 26/5 1810, død 29/11 1859). Rasmus Marcussen var 2 Gange gift; i sine 2 Ægteskaber havde han 23 Børn.

K. R. Stenbæk deltog som ung i Arbejdet paa Fødegaarden, afbrudt af to Ophold paa Kristen Kolds Højskole i Dalby og Dalum. Denne geniale Skolemand gjorde et dybt Indtryk paa ham og blev bestemmende for hans Livsbane. Han deltog i Krigen i 1864 som Feltkonstabel og var med i Tilbagetoget fra Danevirke og Kampen ved Vejle. Efter Krigen oprettede han en Friskole i sit Fødesogn Ormslev; Børnetallet var til at begynde med 9, men steg snart til 70. Til Trods herfor var det økonomiske Udbytte af dette Skolehold kun ringe — ca. 300 Kr. aarlig — idet de fleste af Skolekredsens Forældre var Smaa-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

kaarsfolk. Udover Skolearbejdet holdt han Aftenskole for de unge, samlede Folk til Søndagsmøder 2 Gange maanedlig, ledede en stor Skyttekreds og udførte meget Arbejde for en stedlig Brugsforening. Kun for Aftenskolen fik han et lille

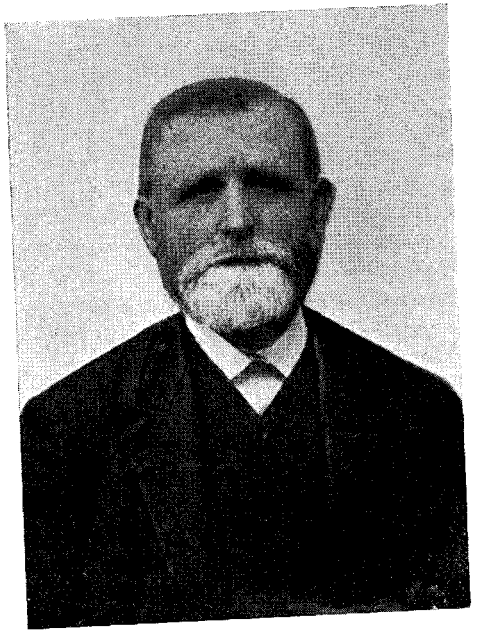

Redaktør
K. R. Stenbæk

Vederlag, og Stenbæk maatte af økonomiske Grunde efter 17 Aars Forløb opgive sin Virksomhed i Ormslev, hvorefter han — i 1882 — blev Lærer ved en nyoprettet Friskole i Elmelunde paa Møen. Her virkede han til 1/4 1887, paa hvilket Tidspunkt han blev Redaktør af det af Klaus Berntsen nyoprettede Blad »Assens Amts Avis«. Efter kun 1 1/2 Aars Redaktørvirksomhed i Assens blev han Redaktør af »Nyborg Dagblad«, der blev udgivet af den moderate Fører Rasmus Clausen. Herfra kom han i 1891 til Bornholm, hvor han sammen med M. P. Blem blev Redaktør af Moderationens Organ her paa Øen, Bornholms Dagblad, der som andetsteds omtalt det nævnte Aar flyttedes fra Neksø til Rønne, samtidig med at det udvidedes og forsynedes med ny Aktiekapital.

Stenbæks Redaktørvirksomhed i Rønne varede til 1897; han blev derefter Bogholder ved Sorø Amtstidende, en Stilling han bevarede til sin Død den 17/4 1908.

Stenbæk var, som Indskriften paa den Mindesten, hans Venner rejste paa hans Grav paa Aarhus Kirkegaard, giver Udtryk for: »En af Friskolens Banebrydere«. Han virkede selv som Friskolelærer i 25 Aar, og han viste sin næsten ideologiske Tro paa Friskolens Fordel fremfor den offentlige Skole ved aldrig at sende sine Børn i anden Skole end Friskolen; kunde dette ikke lade sig gøre, underviste han dem selv. Han var i 1886 med til at stifte dansk Friskoleforening og var Medlem af dens første Bestyrelse. I Bogen: »Friskolebevægelsen i 1852 og de følgende Aar« (udgivet af Lars Frederiksen 1885) har han skildret sin Virksomhed i Friskolens Tjeneste. Selv har han udgivet Bogen: »Bidrag til Kristen Kolds Levnedstegning«.

Hans anden store Interesse var Politik. Ved Valget i 1873 stillede han sig som Venstres Kandidat imod Konseilspræsident, Grev Holstein-Holsteinborg. Han opnaaede et anseligt Stemmetal, 779 Stemmer imod Grevens 965. Ved det følgende Valg — i 1876 — stillede han sig i Kværndrupkredsen (nu Gudme) i Svendborg Amt, hvor han blev valgt med 914 Stemmer mod Højrekandidatens 141. Han genvalgtes 1879, men ved Majvalget 1881 fældedes han af den mere radikale Lærer Hansen-Ølstykke (651 Stemmer imod 633). Ved Valget 2 Maaneder senere og ved Valget i 1884 var han opstillet i Odense imod Højremanden Niels Andersen uden at opnaa Valg. I 1890 søgte han at blive valgt i Ribe Amts 1. Kreds, men uden Resultat.

I de 6 Aar, han virkede ved Bornholms Dagblad, deltog han en Del i Agitationen paa de politiske Møder. Men hans Hovedvirksomhed laa ved Bladet, som han søgte at redigere saaledes, at den iøvrigt bitre Splittelse i Venstre ikke skulde slaa mere i Stykker end højst nødvendigt. Han havde ved Bornholms Dagblad kun een Medhjælper i det daglige Arbejde i Kontoret og paa Redaktionen; det var Sønnen Harald, der var født 3/7 1876 og altsaa kun 15 Aar gammel, da Faderen overtog Redaktørposten i Rønne. Trods sin Ungdom polemiserede han livligt med Avisens og Tidendes politiske Skribenter.

K. R. Stenbæk blev den 24/7 1874 gift med en af sine tidligere Elever, Kristine Klaudine Pedersen, født 16/1 1852 som Datter af Gaardejer i Humble paa Langeland Peder Nielsen

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

og Hustru Mette Marie Clausdatter. I Ægteskabet var 9 Børn, hvoraf 2 døde som mindreaarige. Af de øvrige var Harald S., som er nævnt foran, den ældste; han er nu Redaktør af Andelsbladet. — Halvdan S., født 2/1 1879, blev 1907 — altsaa 28 Aar gammel — Professor ved Landbohøjskolen, men han døde allerede Aaret efter. — Sigurd S., født 7/10 1880, er Bogholder ved Andelsbladet. — Regner S., født 22/9 1882, var fra 1913—19 Redaktør af Bornholms Tidende, nu Redaktør af Svendborg Avis. — Holger S., født 25/12 1884, har fra 1919 været Redaktør af Bornholms Tidende. — Frode S., født 9/6 1889, er Journalist ved Politiken. — Tora S., født 16/9 1894, er gift med Fabrikant Charles Smith, Holbæk.

S. P. Jensen.

Søren Peter Jensen var født den 27/8 1836 i Lønborg Sogn ved Tarm som Søn af Gaardejer Jens Pedersen Allerslev og Hustru Else Marie Jensen.

Til sit 24' Aar arbejdede han ved Landvæsenet, idet han dog i de 2 sidste Aar holdt Skole om Vinteren ved en Biskole. I 1860 blev han Elev ved Jellinge Seminarium, hvorfra han 3 Aar senere tog Skolelærereksamen med 1. Karakter. Efter at have været Huslærer hos Pastor E. V. Jeger i Lønborg et Par Aar blev han ansat ved Kommuneskolen i Thisted. Efter 1½ Aars Lærergerning i denne By knyttedes han — i 1865 — til Staby Højskole og Uddannelsesanstalt for Biskolelærere. 1868 blev han Skolens Forstander, en Virksomhed han fortsatte i 16 Aar, indtil han — i Efteraaret 1884 — købte Landbrugsskolen i Lyngby, som han bestyrede indtil 1889; hans udprægede Venstrestandpunkt gjorde det da nødvendigt for ham at afhænde Skolen, hvilket skete med et betydeligt Tab. Men samme Aar blev han efter Skoleinspektør Skrydstrups Død kaldet til Embedet som Førstelærer og Inspektør ved Neksø Borgerskole. Han forblev i denne Stilling til sin Død den 20/3 1904.

Skoleinspektør Jensen var en varm Ven af de grundtvigske Skoletanker og en Modstander af overdreven Lektielæsning og Eksamensterperi. Han foretrak i sin Undervisning den fortællende Form og søgte at vække sine Elevers Interesse for det, han fandt stort og skønt i de bibelske Beretninger og i Fædrelandets Historie. Han var med til at stifte Neksø Seminarium i 1896 og var Lærer ved dette til sin Død. Hans Fag var her Bibelhistorie.

S. P. Jensen var en veltalende Mand, og han benyttedes her paa Bornholm meget som Foredragsholder i Foreninger og ved folkelige eller politiske Sammenkomster. Han var ligesaa ivrig Venstremand, som hans Forgænger havde været Højremand, men han yndede ikke den hvasse Protestpolitik og sluttede sig derfor til det Bojsenske Venstre. Han var som omtalt i Kapitel 30 ordførende Stiller for Kaptajn Dam, da denne i 1892 stillede sig for sidste Gang.

Han blev gift den 6/8 1869 i København med Johanne Dorthea Møller, født 22/3 1850 i Gladsakse som Datter af Lærer og Kantor Peter Knud Møller og Hustru Mettine Marie Lyngby. I Ægteskabet var 6 Børn, hvoraf de 5 var Døtre, der alle blev Lærerinder.

S. P. Jensen ligger begravet paa Neksø Kirkegaard, men paa Staby Efterskole er der af hans tidligere Elever rejst et Mindesmærke for ham, som bærer følgende Indskrift:

»Han var altid god at gæste,
Gav os gerne gode Raad,
Og for bedre dem at fæste,
Førte han dem ud i Daad«.*)

Johan Bøgeskov.

Johan Høeg Bøgeskov var født den 8/4 1846 som Søn af Lærer og Gaardejer Søren Bøgeskov (født 1808, død 1898) og Hustru Ingeborg, født Høeg. Faderen var af gammel jysk Bondeslægt, Moderen af en jysk Herremands- og Præsteslægt.

Han havde i sin tidligste Ungdom Lyst til boglig Syssel og satte sig som Maal at blive Lærer. 18 Aar gammel, altsaa i Krigsaaret 1864, blev han optaget som Elev paa Blaagaards Seminarium i København, men paa Grund af Sygdom maatte han afbryde Opholdet her. Senere blev han Elev paa Gedved Seminarium, hvorfra han tog Lærereksamen 1868.

Han fik efter sin Eksamen Plads som Vikar ved et Par Kommuneskoler og var desuden en Tid Huslærer hos Venstrehøvdingen Christen Berg paa Bogø. Bøgeskov fandt imidlertid, at

*) Se iøvrigt: C. J. Hagemanns Mindeartikel i Bornholms Tidende Nr. 197, Aargang 1936 i Anledning af Hundreaarsdagen for S. P. Jensens Fødsel.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

hans egentlige Kald ikke laa paa Børneskolens, men paa Højskolens Omraade. Hans kæreste Læsning var historiske Bøger; tidlig var hans Kærlighed til Fædrelandet og dets store Fortidsminder vakt, og da Sønderjylland gik tabt, følte han en heftig Trang til at være med i Arbejdet for at genrejse det danske Folk efter dets store Nederlag. Han fandt i Grundtvigs kirkelige og folkelige Tanker de Retningslinier nedlagt, hvorefter dette Arbejde skulde gøres.

I Halvfjerdserne blev Johan Bøgeskov Lærer ved forskellige Højskoler, blandt andet Højskolen i Østermarie, som han i 1880 overtog sammen med sin Broder Ludvig Bøgeskov efter Julius Bon. De to Brødre udfoldede samtidig med deres Forstandergerning en ret betydelig Virksomhed som Foredragsholdere i Foreninger af forskellig Art her paa Øen. I 1885 solgte de imidlertid Højskolen, og Ludvig Bøgeskov forlod Bornholm for at fortsætte sin Højskolevirksomhed andetsteds. Johan Bøgeskov overgik derimod til Landbruget.. Den 7/8 1880 var han blevet viet til Karoline Thorsen, født paa Gadebygaard i Østermarie den 27/10 1856 som eneste Barn af Proprietær Niels Peter Thorsen (født 3/12 1828, død 10/10 1912) og Hustru Meline Frederikke Hjorth (født 5/4 1829, død 23/5 1888). I 1885 overtog Johan Bøgeskov Svigerfaderens Gaard, en af Bornholms største og bedste Landejendomme.

Bøgeskov boede paa Gadebygaard i 28 Aar og drev den med Dygtighed, selv om han ikke kan betegnes som Foregangsmand paa noget af Landbrugets Omraader; han lagde særlig Vægt paa at holde en stor og god Kvægbesætning, hvis Ydelse stod over Gennemsnittet. Livet paa Gadebygaard prægedes iøvrigt af hans frisindede, folkelige Synspunkter. Alle Tjenestefolkene skulde sige »du« til Husbond og Madmoder og nævne dem ved Fornavn, stik imod den bornholmske Tradition, hvorefter Proprietæren sagde »du« til Husmænd og Arbejdere, men krævede »De« igen. Denne Ligefremhed fra Bøgeskovs Side var ikke en tom Formalitet; ogsaa paa andre Maader tilstræbte Bøgeskov, at hans Medarbejdere paa Gaarden skulde betragte denne som et Hjem, og naar de senere i Livet trængte til Hjælp eller Støtte, ydede han dem villigt en saadan. Det skal ogsaa i denne Forbindelse nævnes, at han gik i Spidsen for at gennemføre en Ændring i Lovene i Andelsmejeriet »Gadeby«, hvis Medlemmer hidtil havde stemt efter Antallet af indtegnede Køer. Skønt han derved selv stod med det største Stemmetal,

bekæmpede han Ordningen og hævdede, at hver Andelshaver, hvad enten han havde faa Køer eller mange, kun skulde have een Stemme. Det lykkedes ham at føre denne Ordning igennem.

Bøgeskov var Indehaver af adskillige Tillidshverv. Blandt andet var han i en Del Aar Medlem af Sogneraadet og dettes Formand, Medlem af Andelsmejeriets Bestyrelse og af Bestyrelsen for Andelsselskabet Bornholms Tidende. Desuden var han i en halv Snes Aar Formand for Bornholms Valgmenighed. Baade her og indenfor den sønderjydske Forening udfoldede han en betydelig Virksomhed. Sønderjyllands Genforening var det ham en stor Glæde at opleve, men han hørte til dem, som hellere end gerne vilde have set Grænsen trukket helt nede ved Danevirke.

Johan Bøgeskov nærede megen Interesse for Politik. Som omtalt i Kapitel 27 stillede han sig imod Kaptajn Dam ved Folketingsvalget i 1890, men hans Kandidatur fandt kun ringe Tilslutning blandt Vælgerne. Det samme var Tilfældet 2 Aar senere, da Bøgeskov paany søgte at komme i Betragtning, ligesom en paatænkt Opstilling i 1895 ikke blev til Virkelighed. Folk satte mere Pris paa Personen Bøgeskov end paa Politikeren af samme Navn. Hans politiske Stilling var nemlig meget uklar. Dette var navnlig en Følge af, at Bøgeskov skønt udtalt Venstremand stod vaklende overfor de forskellige Retninger indenfor dette Parti. — I visse Henseender sympatiserede han med moderate Førere som Bojsen og Klaus Berntsen, i andre med Christen Berg og senere J. C. Christensen. Paa to Punkter var hans Stilling dog ubetinget og klar: han var ivrig for en god og positiv Løsning af Forsvarsspørgsmaalet, og han var Tilhænger af den lige og almindelige Valgrets Gennemførelse. Derfor virkede han ogsaa med Iver for Afskaffelsen af de højstbeskattedes Valgretsprivilegium ved Landstingsvalg, skønt han selv i sit Amt hørte til de højstbeskattede. Betegnende er i saa Henseende et Besøg, som selve den konservatives Fører, Landstingsmand, Proprietær Piper aflagde paa Gadebygaard forud for Landstingsvalget i 1915, da den sidste afgørende Kamp stod om Grundloven af 1866. Bøgeskov afviste bestemt og værdigt enhver Tanke om, at han skulde ændre sin Holdning.

Da Svigerfaderen, N. P. Thorsen, i 1885 afhændede Gadebygaard til Bøgeskov, byggede han Villa »Broager« paa et naturskønt Hjørne af Gaardens Grund. I 1913 solgte Johan Bøge-

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

skov Gaarden til den ældste af sine mange Børn — Thor B. — for at flytte ind i nævnte Villa, der var blevet tom ved Svigerfaderens Død i Oktober 1912. Da Sønnen 15 Aar senere maatte give op for Tidens Vanskeligheder, overtog Johan Bøgeskov, skønt 82 Aar gammel, paany sin gamle Gaards Drift, dog uden at Ejendomsforholdet formelt ændredes. Faa Maaneder efter døde han — den 18/8 1928. Hans Hustru overlevede ham i ca. 2½ Aar; den 14/3 1931 døde hun paa sin Fødegaard, hvis Drift førtes videre af en Kreds af Børnene.

Rettelse: S. 148 Linie 17 læs i Stedet for 1913: 29/3 1917.

Fra Bornholms Museum.

Ved TH. LIND.

1. EN JERNALDERURNE.

Mellem den ret righoldige Samling af Lerkar, Bornholms Museum ejer fra Jernalderen, fandtes til i Fjor kun eet, der havde Ornamenter, som var indtrykket i Leret med Stempler. Og det var en Kopi. Originalen blev fundet i en Grusbanke »neden for« Styrsgaard i Ibsker 1903, siger Museets Protokol; det maa efter Gaardens Beliggenhed at dømme betyde Øst for Gaarden. Iøvrigt siger Protokollen ikke noget om Fundforholdene, men kun, at der i den nederste Halvdel fandtes brændte Ben og en Spindesten. Karret blev samme Aar overgivet til Nationalmuseet, og Bornholms Museum fik den her afbildede nøjagtige Kopi.

Som det vil ses af Billedet af denne, viser Karrets Ornamenter, regnet nedefra, to indridsede vandrette Linier, en Række rudrede Trekanter, indtrykkede med Stempler i det ubrændte Ler, tre indridsede vandrette Linier og lidt af et afrundet Stempelaftryk. Karret har en flad Bund, der er ca. 10½ cm i Tværmaal; paa det tykkeste Sted er Karrets Vidde ca. 16½ cm. Som Billedet viser, er Karrets øverste Del ikke bevaret.

Saa fandtes den 8. Juli 1937 paa den modsatte Kant af Øen i en Grusgrav paa Mulebygaards Grund i Nyker af Hr. *Erik Holm*, Hasle, ca. 1½ m under Jordoverfladen den anden her afbildede Krukke. Ogsaa den havde faaet sin øverste Del ødelagt; men her var dog bevaret mere end af den først fundne, saaledes at Aftryk af hele fire forskellige Stempler kan ses. Ornamentikken bliver altsaa, regnet nedefra: Aftryk af et rundt Stempel, 3 indridsede vandrette Linier, Aftryk af et rundt Stempel afvekslende med Aftryk af et trekantet, tre indridsede vandrette Linier og den nederste Del af Aftrykket af et trekantet (?) Stempel. Urnen, der blev skænket Museet af Hr. Murermester *Andr. Lind*, Hasle, indeholdt enkelte brændte Ben. Den er noget større end den i 1903 fundne: Bundens Tværmaal ca. 12 cm, Karrets største Vidde ca. 21½ cm; Væggens Tykkelse ca. 1 cm.

Sammenligner man nu Ornamenterne paa de to Kar, opdager man, at den rudrede Trekant er den samme paa begge Karrene. Det ses tydeligt paa de to forstørrede Smaabilleder, at Stemplet

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

har haft en Uregelmæssighed, og at denne Uregelmæssighed gaar igen paa de to Lerkar. De synes altsaa at være udgaaet fra samme Værksted; men om »Fabrikanten« har boet ved Østkysten eller ved Vestkysten af Øen, er det frugtesløst at søge at finde ud af; han kan jo have boet et tredje Sted, eller Karrene kan være indført til Øen.

Lerkarrene stammer fra den yngre Jernalder, den efterromerske Tid og er ikke almindelige. I »Ordning af Danmarks Oldsager II Jernalderen« (1888—95) S. 57 omtaler *Sophus Müller* denne Slags Lerkar som »Krukker, med snæver eller

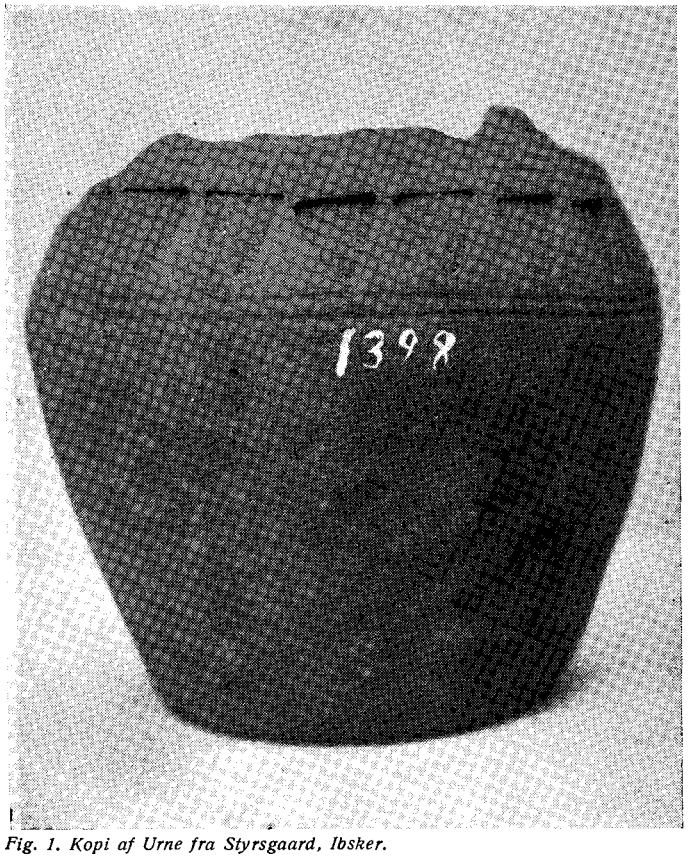

Fig. 1. Kopi af Urne fra Styrsgaard, Ibsker.

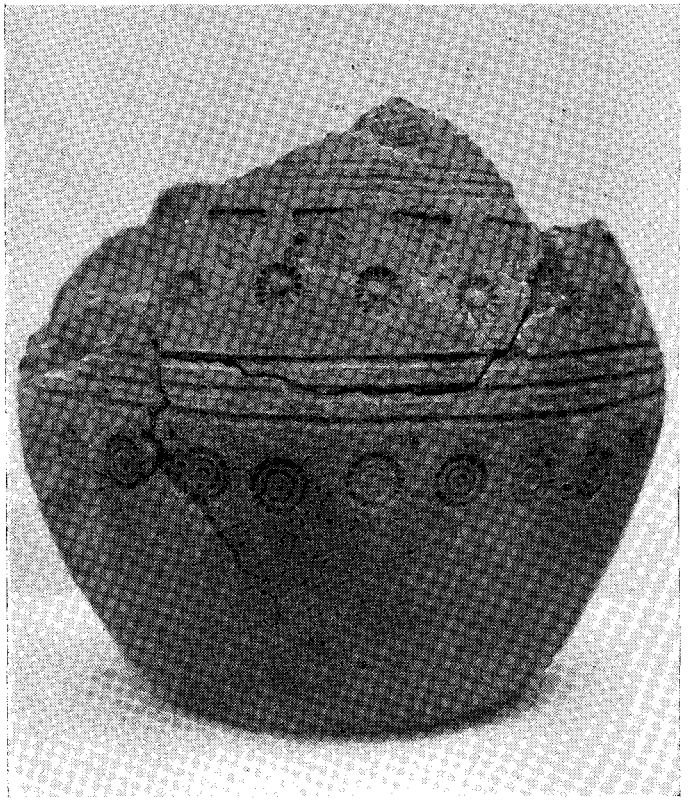

Fig. 2. Urne fra Mulebygaard, Nyker.

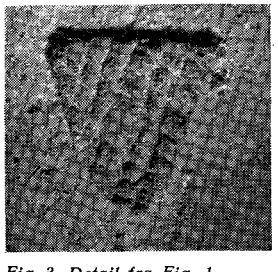

Fig. 3. Detail fra Fig. 1.

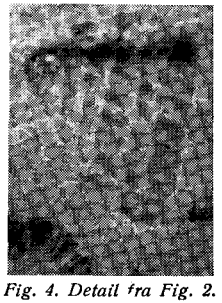

Fig. 4. Detail fra Fig. 2.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

mere aaben Munding, vel formede og med glat, brunlig Flade, hvorpaa Ornamenter i den efterromerske Tids Smag, indtrykkede med Stempler. Der haves to fuldstændige Kar samt nogle Fragmenter hidrørende dels fra Jylland, dels fra Bornholm. Lignende indtrykkede Ornamenter paa Lerkarrene forekommer ret almindelig i den efterromerske Tid hos de germanske Folk, navnlig i Vesteuropa.«

2. UDGRAVNINGEN PAA VALLENSGAARD 1937.

I Juni 1937 nedbrændte alle Udlængerne til Vallensgaard i Aaker. Under Genopbygningen om Efteraaret stødte man ved Udgravningsarbejdet paa Fundamenter af gamle Bygninger. Bornholms Museum blev underrettet og lod Meddelelsen gaa videre til Nationalmuseet; herfra kom Museumsinspektør *Roussell* over og arbejdede i Tomten d. 25. og 26. Oktober, den sidste Dag assisteret af Adjunkt *Davidsen* og cand. pharm. *Poul Fischer Jørgensen,* og efter Inspektørens Bortrejse fortsatte de to sidstnævnte Herrer Undersøgelsen d. 27. og 29. Oktober. Efter cand. pharm. Jørgensens Indberetning om Arbejdet skal her meddeles følgende:

Der fremdroges Fundamenter af to Huse, et nordre og et søndre. Fundamenterne bestod af Kampesten, sammenføjede med Mørtel og var meget nøjagtigt forarbejdede. Det nordre Hus var firkantet med nogenlunde lige lange Sider; dets Mure var de tykkeste. Det søndre bestod, efter Museumsinspektørens Opfattelse, af to Dele: en ældre, firkantet Del og en yngre Tilføjelse, der dog maaske kun var faa Aar yngre. Der konstateredes Døraabninger to Steder i Huset, hvor Dørhængslerne fandtes siddende i Dørstenen. Paa Ydersiden af Tilføjelsen, der dannede et smalt, aflangt Rum, var der en Udbygning, nærmest cirkelformet. Murene her var sammenføjede med Mørtel, og der var en Bund af Mørtel og Kampesten. Øst for Husene fandtes Rester af Brolægning i ca. 50 cm's Dybde. Over hele Udgravningspladsen fandtes Stykker af Munkesten og større, gammeldags Teglsten; desuden enkelte Brudstykker af Kakler med grøn Glasur.

I den cirkelformede Bygning derimod gjordes Fund af Interesse. Her var opfyldt med Brokker af Tegl- og Munkesten samt Kampesten, længere nede færre Sten og mere Jord. Der fandtes en Del Dyreknogler, ret højt oppe noget af en Kæbe,

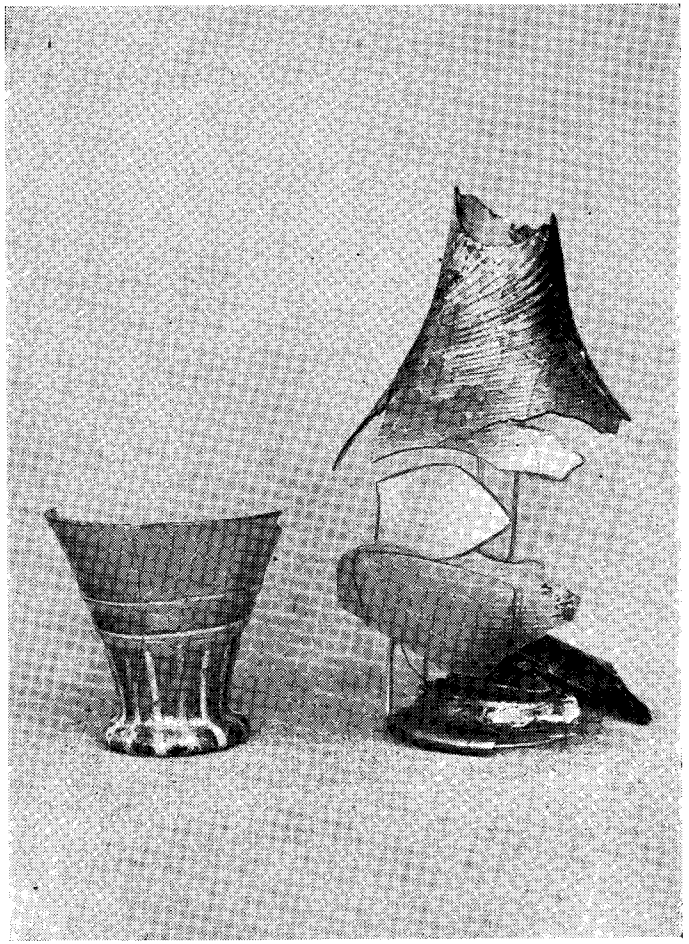

Fig. 5. Veneziansk Glas fra Vallensgaard, Aaker.

som Adjunkt *Larsen* bestemte som Kæben af en Okse, dybere nede en Del Knogler, der nærmest mindede om Koens Fodrodsben, desuden ret smaa Ribben, Fiskeknogler og Ben af Høns, men i ringe Mængde. Af ældre Lerkar var der kun et enkelt Skaar. Det interessanteste, der fandtes, var de mange Glasskaar, større og mindre og af forskellig Form og Farve,

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

men alle med et Overfladelag — et Oxydationslag — der skinnede i alle Kulører, og som efter Rensningen af Skaarene let kunde gnides af. Mange af Skaarene kunde sættes sammen, og flere Glassager rekonstrueredes.

Der fandtes Rudeglas, temmelig svært Glas, der havde siddet i Blyindfatning, som der var Mærker af langs Kanterne. Disse Kanter var ikke jævne, som de kunde have været, hvis de var skaaret med Diamant, men havde smaa Ujævnheder, der viser, at Glasset er brækket i Stykker og Kanten bragt i Form ved Hjælp af en Tang. Stumperne viste, at Ruderne har været sammensat af Glasstykker af forskellig Form. Endvidere en Glasfod med Filigran af hvidt Materiale; Kunstindustrimuseet i København har flere venetianske Glas med en Fod nøjagtig Mage til den her fundne. Desuden Brudstykker af 6-kantede Glas med Belægning af Glastraade; Nationalmuseet har et Glas fra 16. Aarh. af samme Type, som de fundne Skaar synes at have hørt til. Endelig de her afbildede Glas (Fig. 5). Der fandtes Brudstykker af to Flasker eller Karafler, nærmest af Form som Chianti-flasker; den ene har, som Billedet viser, kunnet rekonstrueres. Det andet er et Bæger med Filigran af hvidt Materiale. Dette, det smukkeste Stykke fra Gravningen, laa i omtrent det nederste Lag. Den ene Side mangler; den er muligvis blevet fjernet med Skovlen. —

Et sidste Fund blev gjort, da man forsøgte at grave gennem den støbte Bund i den cirkelrunde Bygning. Her laa en ca. 20 cm lang Træpløk, helt støbt ind i Mørtelen. Den minder om den Slags Pløkke, der anvendes af Tømrere, naar Bjælker, der er tappet ind i hinanden, skal »nittes« sammen, men adskiller sig fra disse, der er runde, ved at være mangekantet.

Under Gravningen blev Fundamenterne kaldt Schweder Kettingks Gaard, og baade Byggemaaden og de venetianske Glas peger hen mod Midten af det 16. Aarh., saa Gisningen har megen Sandsynlighed for sig. Vallensgaard er en af de gamle Herredsfogedgaarde; den blev inddraget under Hammershus af Lybækkerne og 1541 af det lybske Raad overdraget til Carsten Luneborg til arveligt Eje. Han havde genopbygget Gaarden, der maa være blevet ødelagt under Lybækkernes Plyndringer paa Øen forud for 1525, og solgte den 1555 til den lybske Høvedsmand paa Bornholm Schweder Kettingk, der byggede Taarn paa Gaarden, som han ejede til 1577. Mens Carsten Luneborg er glemt, huskes Schweder Kettingk, og hans Navn knyttes derfor til det 16. Aarhundredes Vallensgaard.

3. GUDHJEM GAMLE PRÆDIKESTOL.

Mellem de middelalderlige bornholmske Kirkebygninger, som i 1880erne og 90erne maatte falde som Ofre for Tidens Trang til større Kirkerum, var ogsaa St. Anna Kapel i Gudhjem. Det var bygget omkr. 1300 og tjente i næsten 600 Aar som Gudshus for Fiskerbefolkningen i Gudhjem og Melsted, indtil det i 1896 blev nedrevet. Kun det nederste af Muren af Kapellets ældste Del fik Lov at blive staaende som et Minde om den gamle Lilleputkirke (Kirkerummet var 16,8 × 5,2 m) og er fredet under Nationalmuseet. Et Billede af Kirken før Nedrivningen findes i »Jul paa Bornholm« 1933 S. 34.

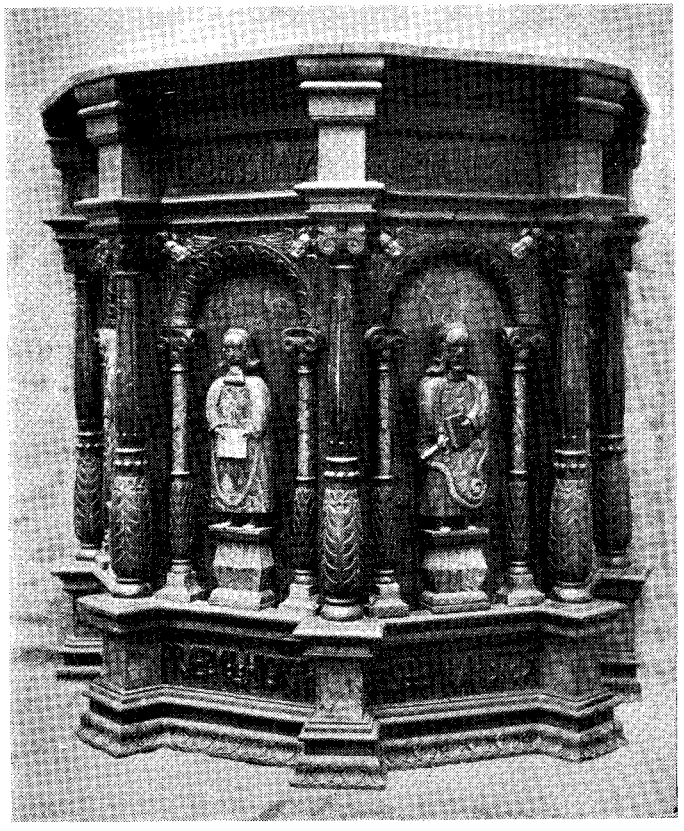

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Af Inventaret bevaredes den trefløjede Altertavle fra 15. Aarh.s sidste Halvdel og Prædikestolen fra 1789. Tavlen er af Egetræ og har en udskaaren Gruppe (Marie paa Dødslejet, omgivet af de 12 Apostle) i Midten, paa Fløjene udskaarne Helgenfigurer. Da den stod med sine stærke Farver og meget

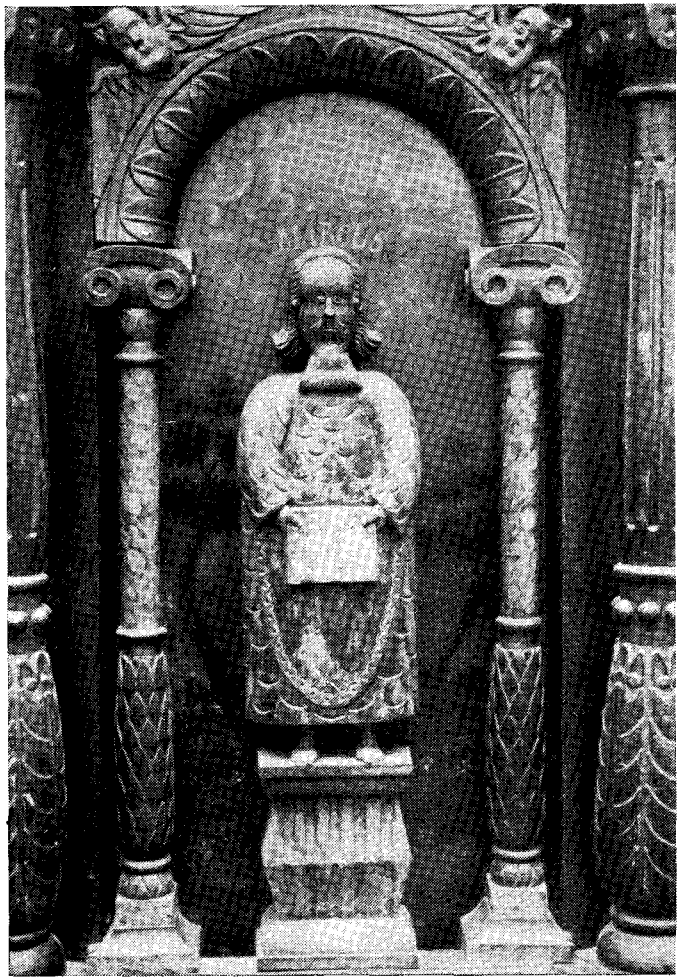

Guld, har den været en Pryd for Kirken. Men Tidens Tand gnavede paa den, Havgusen tærede Farverne, Overmaling gavnede den ikke, og det var ikke meget af den oprindelige Pragt, det lykkedes Konservator Termansens kyndige Hænder at fremkalde og bevare paa den gamle Tavle, da han i Vinteren

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

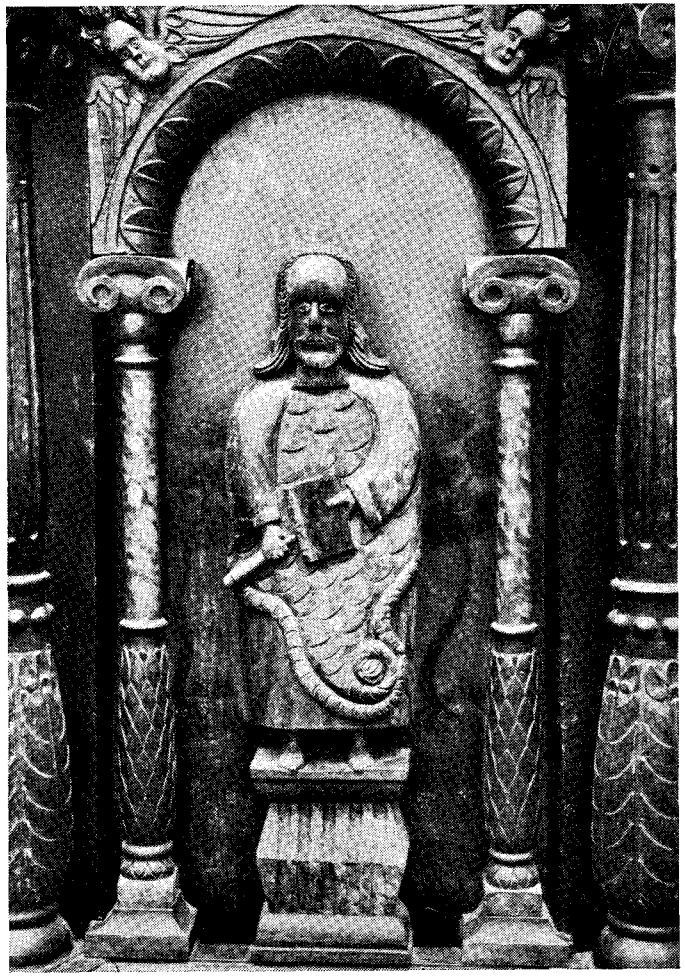

1935—36 restaurerede den (se Beretning om Bornholms Museum 1935—36 S. 10; Bornh. Saml. XXIV S. 244).

Prædikestolen, som afbildes her, er kun halvandet Hundrede Aar gammel, men som folkelig Kunst et værdifuldt Stykke.

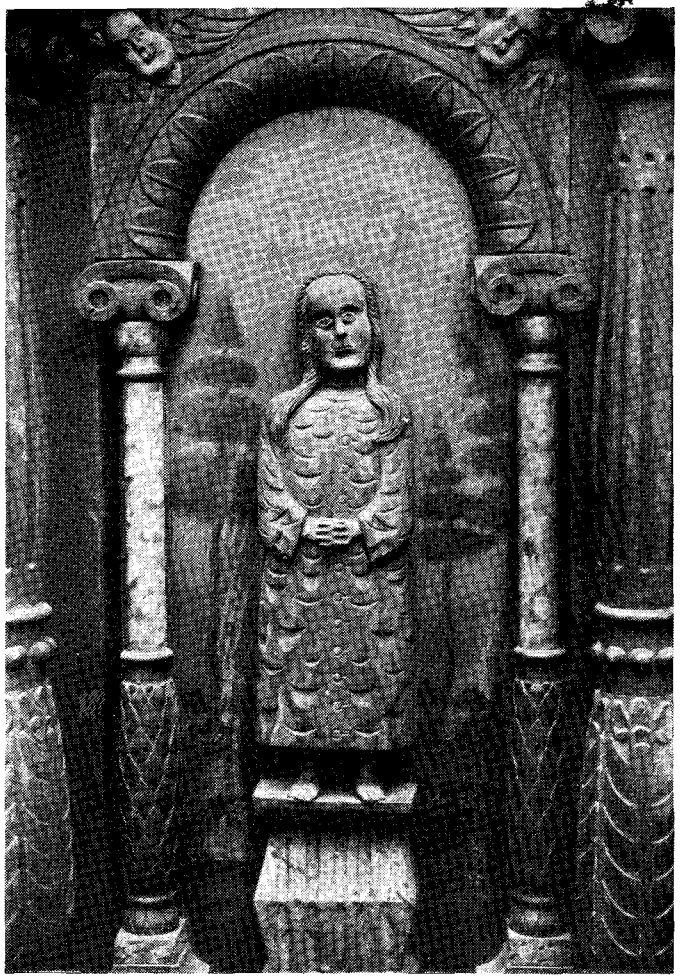

Den er af Egetræ og malet med brogede Farver, og dens kostelige, naive, udskaarne Evangelistfigurer synes at fortælle, at den skyldes en fingernem Mand af Folket, der har haft større Vilje end Evne til at give de hellige Mænd Skikkelse.

www.vang-hansen.dk

Bornholmske Samlinger, 26de Bind, Rønne 1938

Forsiden er udskaaret:
2 KRON : VI : 40 : 41 / REG : CHRISTIAN. 7. / GUB : A : v UNDAHL. / EPIS : N : E : BALLE

Forneden:
PRÆF : C : HEIBERG : / PRÆP : M : L : HIORTH / PAST : I : P : PRAHL. 1789. / LUC : XI : 28. v DIAC : J : S : BOHN CVR. P. IACOBSEN

(2. Krønikernes Bog 6. Kap. Vers 40—41. Konge Christian 7. Kommandant A. v. Undahl. Biskop N. E. Balle. Amtmand C. Heiberg. Provst M. L. Hiorth. Præst I. P. Prahl. 1789. Lucas 11. Kap. 28. Vers. Degn I. S. Bohn. Kirkeværge P. Jacobsen. Muligvis er P. Jacobsen Navnet paa den Mand, der har skaaret Prædikestolen, hvis CVR kan læses curavit og ikke curator.)

Baade Altertavlen og Prædikestolen findes nu paa Bornholms Museum.

www.vang-hansen.dk